

Азәрбајҹан
Фолклору
Антолоҹијасы

IV

Тәҹи
Фолклору

АЗƏРБАЈЧАН ЕЛМЛƏР АКАДЕМИЈАСЫ
НИЗАМИ АДЫНА ƏДƏБИЈАТ ИНСТИТУТУ
ФОЛКЛОР ЕЛМИ-МƏДƏНИ МƏРКƏЗИ

АЗƏРБАЈЧАН ФОЛКЛОРУ
АНТОЛОКИЈАСЫ

IV китаб

ШƏКИ ФОЛКЛОРУ

I чилд

M. F. Azərbaycan Dövlət
KİTABXANASI

БАКЫ – 2000

223654.

Азәрбајҗан Елмләр Академијасы
Низами адына Әдәбијат Институту
Елми Шурасынын ғарары илә чап олунур.

ТӘРТИБ ЕДӨНЛӘР:

Бикмәт ӘБДУЛЬӘЛИМОВ, ф.е.н. Рамазан ГАФАРЛЫ,
ф.е.н. Оруч ӘЛИЈЕВ, Вагиф АСЛАН

РЕДАКТОРУ: ф.е.д., проф., Әмәкдар елм хадими
Јашар ГАРАЈЕВ

РӘЛЧИЛӘР: фил. е.н. Һүсејн ИСМАЈЛЛОВ,
сән. н. Фаиг ЧӘЛӘБИЈЕВ

НӘШРИНӘ МӘС'УЛ: фил. е.н. Әзиз ӘЛӘКБӘРЛИ

Азәрбајҗан фолклору антолокијасы, IV китаб (Шәки фолклору), I чилд, Бакы, "Сәда" нәшријаты, 2000.

Низами адына Әдәбијат Институтунун нәшр етдирдији "Азәрбајҗан фолклору антолокијасы" силсиләсиндән бу дәфәки чилддә Азәрбајҗанын дилбәр кушәси, дүнјанын күлүш вә јумор дијары Шәкинин зәнкин, тәкрарсыз фолклор инчиләри топ-ланмышдыр.

ISBN-586874-138-2

©"Сәда" нәшријаты, 2000

**ПРОТОТИП – ШӘКИЛИДИР, ЈАХУД НӘФӘСДӘ
ЗҮМЗҮМӘ, ТӘЛӘФФҮЗДӘ РӘГС – ШӘКИ
ШИВӘСИ...**

Ғәдимлији мән Шәкидә һәм көрүрәм, һәм дә ешидирәм. Азсаг-галлыг, һәр шејдән әввәл, Шәкинин адында вар: "САК" сөзунун һәлә дә саг галдыгы вә "саклыгын" өз саглыгыны јашадыгы ән колоритли үнван муасир Шәкидир. Һәтта һәрдән мәнә елә кәлир ки, вахтилә сак да, сармат да ајрылыгда һәрәси бир туркчәдә, амма һәр икиси бир јердә Шәки ләһчәсиндә данышыблар. Сон-ралар нечә мин илин сүрәсиндә шивәдә шиһаһилик һәр јердән синлиб кәдиб, өз јерини һероглифә, һәрфә, ишарәјә вериб, бир Шәкидән башга: һа отурублар, һа фикирләшибләр бурадакы нитгин нотуну (ләһчә мозаикасыны) һеч чүрә јазыја ала билмәјибләр, она көрә дә сөзу (агзы!) бир еләјибләр: шивәни елә чанлы дилин, дири диалектин өзүндәки кими, нечә вар елә горујуб-сахлајаг! Сабитлик, дөзүм, ифрат муһафизәкарлыг бу ләһчәјә бу сәркүзәштдән сонра кәлиб.

Јаддашын да өмрү маһнынн өмрүнә бәнзәјир: маһныда мәтн дә, һеча да јох олур, сөз дә сәтрдән дүшүр, амма сәс, мелодија һәр-фсиз дә јашаја, нотсуз да дири гала билир. Јалныз аваз (мусиги, лејтмотив) өләндә (сөз өләндә јох!) маһны өлур. Китаба, јазыја, һәрфә гәдәрки јаддашы да (кагызсыз һафизәни) дүнјада јалныз аваз әвәз едир, ајры һеч нә!

Бәлкә дә елә она көрә Танры шивәни дилдән әввәл јарадыб, дили олмајанлар да (тәбиәтә, фаунаја, флораја) шивәдә (шырыл-тыда, кишинәртидә, гаггылытыда, нәрилтидә...) данышмаг исте'дады вериб. Һәрфләрдән әввәл сәсләрдән шиһаһи, илаһи әлифба дүзәлдиб вә сонралар да мә'нәви дирилијә, әбәдијјәтә сөзу авазла (сазла) биркә говушдуруб...

Азәрбајҗанда милли мәнишәјә апаран јолда гәдимлији, улудугу ифадә едән етник сертификатын тәркибинә Азых магарасы илә, Гобустан гајасы илә, Гуручај дәрәси илә јанашы, бир лингвистик ландшафты да дахил етмәк лазымдыр – Шәки шивәсини! Ғәмми фәрдиликдә сабитлијин вә фасиләсизлијин горунамасында шивәнин ландшафт сәвијјәсиндә иштирақы турк (дүнја) дил тәчрүбәсиндә һадир феномендир. Шәкинин шивәси дә Шәкинин иглими.

мә'нәви аб-һавасы, фолклор-сөз сәрвәти, баһар-яз либасы кими тәкрарсыз вә әбәдидир.

Бу диҗарда артыг хатырлатдыгымыз гәдимлиҗә елми әдәби-җатда дәгиг ишарәләр едилмишидир. Һәм "Нуха", һәм дә "Шәки" адларының ән әски, илкин формалары антик дөврун (Һеродот, Страбон, Птолемеҗ...) тарих китабларында сахланыб-галыб. Мә'тәбәр, нуфузу антик информсациҗаны, һәмчинин, әрәб вә албан мәһбәлләрини, чагдаш елми авторитетләрдән К.В.Тревәрин, А.Крымскинин гәнаәтләрини үмүмләшидирән көркәмли шәкили вә алим-шәкишунас М.Исмаҗылов белә гәрара кәлир ки, "Муасир Шәки шәһәринин әсасы һәлә ерадан әввәл VII әсрдә, җә'ни тәхминән 2700 ил бундан әввәл саклар тәрәфиндән гоҗулмушидур" (Маһмуд Исмаҗылов. Шәки. Б., 1982, сәһ. 4)*

Еҗни сөзләри дилдә һәлә дә горунуб-галан Сак шифаһи нитг-тәләффуз кодунун – Шәки шивәсинин дә тарихи һазгында демәк олар; мәһз фонетик вә лексик-семантик информсациҗа еһтимал етмәҗә әсас сәрир ки, бу шивә дә бу диҗарда өзүнүн илк минилини јашамыр, инандырыр ки, Вәтән вә Дил (онун һәм мәкан, һәм дә сәс уваны вә иҗмасы) гоша јараныб вә јашыд, идентик бир тәр-чүмеҗи-һал јашасы.

Тәкчә бир деталы – бу шивәдә "Һ" фонеминин аҗры һеч бир шивәдә көрмәдиҗимиз гәдәр боллугуну вургуламаг истәҗирәм. Созун әввәлиндә, ортасында һакими-мүтләг "Һ" мәним мәһз создә, сәсдә ән гәдим галамдан – Еламдан галан нитг јадикарымдыр. "Һ"-нын һәнири, һәнәҗи-һәшири, һаҗы-һараҗы, "һә"си-һәри"си, һеҗи-һуҗ, һурреҗи, "һа"сы-һоһа"сы, "һа-һа-һа"сы һал-һазыра да һәлә һолавардан һаваланыб-һачаланыр. Һәтта "Дәдә Гөрзүд" да һәр башлыг "Һ" һәрфинин һараҗы илә башлаҗыр: "Ханым, һеҗ!..." Алгыш да, һаҗыгырыш да, һонкурту дә, һәрб дә вә һучум да һуҗла вә

* Мүеҗән мүдәәт (та 1968-чи илә гәдәр) шәһәр "Нуха" адландырылыб. Лакин ады дәҗитпәндә дә шәһәрин гәдимлиҗи дәҗишмәҗиб: "Нуха"нын да антик ("Нига") вариантына һәлә Птолемеҗин садалашыгы албан шәһәрләринин ситәһысында раст кәлирик. Нуха илә "Нига"нын (Наһиҗа, Наҗиҗа) һәм сәвти торкиб. һәм дә чографи мәкан бахымыншан еҗни олшугуну сонралар А.Бакыханов да тәсдиҗ едир вә А.Җ.Крымски дә дөстәкләҗир (Бах: Јенә орада. Сәһ. 3-4).

Гафгазын тарихи чографиясында үч улу үнвандан (Шәки//Сака, Гуггашен//Сакасен, Загатала//Сака-тала) бири кими, "Шәки" адынын сакларла бағлылығы һеч бир шүбһә доғурмур. Фонетик ганунауҗунлула саклар һәм дә шакалар адианыб (иш-кечиди), сәп (шәп) исә гәдим түркчәдә јашаҗыш јәри (Зәки Вәлиди Тоған) демәкдир: Сакасен – җә'ни сакларын јашадыгы јәр.

һуҗлту илә битир: әрәнләр бир-биринә "һеҗ гырх ешим, јол-дашым", көзәлләр икидләрә "һеҗ јукидим, бәҗ јукидим" – деҗә һалаллыг вәрирләр. "Һаҗлар" вә "Һуҗлар" "Короглу"ну башдан-баша һашиҗәләҗир. Бурада да гәһрәманлар "һаҗды-һаҗды" һараҗы илә ("һаҗды, дәлиләрим, һаҗды") һучума кечир. "Һоҗду-Һоҗду" һәмләси илә һалаҗлар позурлар, ја да Кизироглу Мустафабәҗ кими "һаҗ деҗәндә һаҗа басыр, һуҗ деҗәндә һуҗа басыр"лар.

Һеч дә тәсадуфи деҗил ки, (әксинә, ганунауҗундур, символик-дир ки!) шумер, аккад, гәдим јәһуди дилләриндә јуксәклик, учалыг мә'насыны вәрән Елама һәлә о дөврдә Мидиҗа түркләри "Һуча" демишләр. бурадакы "уча" сөзү мәһз шакашенлинин, индики Шәки түркунун тәләффuzu илә сөҗләнишидир: уча-һуча вә демәли, шәкилиләрин данышыгы о заманкы түркчәмизин әдәби диалекти олмушидур. (Бу һагда кениш бах: И.М.Дәҗононов. Языки древней средней Азии. М. 1967. сәһ. 85). Марағлыдыр ки, "Һуча"нын јазылышында диалект әләмәти кими "Һ" мә'тәризәҗә алынмышидыр.

Хатырлатдыгымыз әксәр нүмунәләрдә "Һ" фонеминин сөзүн сөвти тәркибинә романтик-патетик овгатын нәфәси, Шәки нүмунәсиндә исә сатирик әһвалын компонентти кими дахил олур. Диалект, шивә һәр јәрдә әләвә етник билки, тәкрар лингвистик информсациҗа, бурада исә үстәлик, кулуш вә шифаһи јумор истәһсал еләҗир.

Һечәдә, көкдә, шәкилчидә мәһз самит "Һ", сагыр "һун" вә сонор "һ" илә бағлы сәс дәҗишмәләри вә бурунда сәсләрин приоритети, истиснасы, бүтүн сәслиләрин бурун вариантларынын ("бурун сәслиләрин!") олмасы ән гәдим түркчәдән галан сөзләртә индики Шәки түркчәси арасында максимум уҗунлуғун мүштәрәк фонетик әмсалыны тәшкил едир. Белә "бурунлашма" (кәлчәк кулуш учун потенсациҗа) әксәр сөзләрдә сагыр "һун" вә сонор "һ" сәсләринин душмәси вә бу заман өзүндән әввәл, јахуд сонра кәлән сәслиҗә бурун хусусиҗәти вәрмәси нәтичәсиндә әмәлә кәлир.

Шәкинин ән гәдим иҗлими, мә'нәви аб-һавасы, биосферасы тәркибинә јумору вә сатираны да дахил етмәк лазымдыр. Атмосферин озонла вә оксикенлә, никбинлик вә кулуш истәһсал едән биокимҗәви енерҗи илә ән зәнкин дағ ареалы Гафгазда Шәкидир. Һәтта ән ади мәти дә тәләффuzдә, нитгдә бу шивәҗә көкләнән-дә ондан пыгылыты, гаггылыты, шагганаз сәси кәлир.

Шивәнин етник енерҗиси, пассионар кучу, кенетик сәс информсациҗасы, етносун шивәдә коду вә нитгдә еколокиҗасы, бүтүн бун-лара мәхсус муһафизәкарлығын мәһз Шәки инадкарлығы она сә-

бэб олур ки, шифаһи бэдиш стихийа бурада һэтта инди дэ фитри, тэбиш, бакирэ илкилији горууб-сахлајыр. Мэһз кивэнин һэјат верэн ана, горујан дајэ, эрсэјэ јетирэн лајла ролунун нэтичэсидир ки, белэ фасилэсизлик вэ дөвријјэ-һэм јаранма, һэм јайылма, һэм дэ горунма прэселэри – бу Шэки феномени бизим дөврдэ надир һадисэ кими јашаја, мөвчуд ола билир.

Елэ она көрэ дэ, истиснасыз, һэр шејин "кагыз эдэбијјаты"на чеврилдији бир дөврдэ белэ, Шэки фолклору "агыз эдэбијјаты" оларак галыр. Һэтта эн гэдим ел адэт-эн'әнэлэри, нечэ-нечэ ма-ишэт мэрэсимләри дэ бурада тэкчэ кечмишин, тарихин ешјасы, музејин экспонаты дејил, өмрүнү битирмиш бэдиш-епик формалар, архаик новлэр дејил. Лэтифэ, охшама, алгыш вэ гаргыш исэ Шэкидэ чари, нагды ихтилэтин, күндэлик данышығын жанрларыдыр.

Мэһз бүтүн буларын билаваситэ нэтичэсидир ки, Гафгаз фолклор хэритэсиндэ Шэкинин тутдузу јер онун сијаси хэритэдэ тутдузу мөвгөдөн даһа эламэтдар олмушдур. Һачы дајынын мэһз сөздөн, лэтифэдэн учалтдыгы мөһтэшэм мэ'бэд улу эчдадын – шэкили албанын сал гајадан тикдији галадан ("Көлэрсэн-көрэрсэн"), Мэһэммэд Һусејн ханын даш, кэрпич вэ шүшэ шэбэкэдэн салдыгы Сарајдан ("Хан сарајы") инди дэ даһа мэшиһурдур вэ онларын һэр икисиндэн фэргли оларак, һэлэ дэ абидэ вэ сэрдабэ кими јох, нэфэс алан, чанлы мейраб кими, сакинлэри, образлары, гэһрэманлары (нэсиллэри!) һэлэ дэ дәјишэн, артан, јенилэшэн дунја, сэлтэнэт кими јашамагда давам едир.

Елэ она көрэ дэ Шэки тэкрарсыз, фэрди унван вэ имза кими ет-ник коду, естетик моһурү һеч заман өз устундэн силмир: Анадолу турклэрини, иранлылары јалныз гэдим вэ орта эсрлэрдэ "ОСМАН-ЛЫЛАР", "СӘФӘВИЛЭР", "КАШГАРЛАР", "ГАЧАРЛАР"...–дејэ чагырмышлар, шэкиллэр исэ һэтта инди дэ "ҺАЧЫ ДАЈЫЛАР" кими таныныр, сечилир, данышыр (!) вэ јашајырлар!..

Колоритли бэдиш-естетик амил өз тарихи-эдэби миссијасыны (моһурлэјэн вэ чэрчивэ, сэрһэд тэ'јин елэјэн ролуну) јалныз Шэки илэ баглы тарихин јох, чографијанын да талэјиндэ ојнамышдыр. Мэсэлэнин доғру методоложи-елми гојулушу заманы проблемэ мигјаслы, глобал бахышын мустэвиси бу бөлкэни мултэж өз ичинэ алыр. Чох сәһв оларак биз бу вахта гэдэр, мэсэлэн, Шэкинин лэтифэлэрини јалныз "мәһәлли лэтифәләр" контекстиндэ тәһлил етмишиш, Шэкинин "лэтифэ чографијасы"ны јалныз бөлкэнин һудудлары дахилиндэ, жанр тарихини исэ муасирлијин чэрчивэсиндэ ојрәнмишиш. Лакин шифаһи поэтика вэ типолоки-

ја һадисэси кими Шэки фолклору нэ тарихи, нэ дэ чографи ба-хымдан һеч бир "мәһәлли һудуда" сыгмыр. Чагдаш агыз эдэбијја-тынын жанр вэ нов тәснифиндэ бүтүн бэдиш чешидлэрин мәнши-јинэ узантылыр өз дэғиз, өз сәһвсиз унваныны бир дэ мәһз бу зән-кин вэ әлван сәрвәтли дијары фолклэр дэјэрлэриндэ тапыр, ке-ниш чографи-естетик мә'нада глобал контекстин милли-етник даирәси, типолокија, етимолокија, кенезис мигјасында тарихи-эдэби мөканын эрасиси Шэкидэн кечир. Даһа доғрусу, һэм эн дэ-риндэн (кечмишдән!), һэм дэ эн јуксәкдән (кәләчәкдән!) Азәрбај-чана баханда Шэки мултэж көрүнүр...

Шэки – Гафгазда элчатмәз олан, зирвәсинэ јазан гары (зирвә дэјэрлэри!) һеч заман әримзәјэн сечирли дағ ландшафты оларак галыр вэ Һачы дајы шифаһи эн'әнэдэ, Мирзә Фәтәли, Рәшид бәј, Молла Чүмә... јазыда бу тәбиш ландшафтын дэјэрлэрини бэдиш дэјэрлэрин дэ ландшафтына чевириллэр. Лакин Азәрбајчанын Шэки илэ башлајан чографијасына да биз һәләлик јалныз поези-јада, поетик фолклорда раст кәлирик.

"АЗӘРБАЈЧАН" дејилән чографи бүтөвүн бэдиш публицисти-када, нәсрдэ чәкилән сијаси хэритәси вар: Ч.Мәмәдгулузада "Азәрбајчан" фелјетонунда вәтәнин чәнуб сәрһәддини Қиландан башлајыр. Шималда вэ Гәрбдә Русија, Османлы Курдустаны вэ Бајазитлэ гуртарыр. Азәрбајчанын бајатыда чәкилән фолклор хә-ритәси исэ Шэки ландшафты илэ башлајыр:

Әзизјәм Гарабаг,
Шэки, Ширван, Гарабаг,
Аләм чәннәтэ дәнсә,
Јаддан чыхмаз Гарабаг.

Јахуд, Агабәјим аганын дедији кими, "ТЕҺРАН ЧӘННӘТӘ ДӨНСӘ", јенә дэ јаддан чыхмаз "ШӘКИ, ШИРВАН, ГАРАБАГ". Мубтәдаларын дузүмүнә, адларын "дурна гатары"на, бэдиш куқ-рәјишин – енержинин синирдән, эсәбдән кечән маршрутунә фикир верирсинизми?! О даһи бајаты муәллифинин дэ, Агабәјим аганын да бутөвлүк һәсрәти, гәриблик тәшнәлији Шэкидән башлајыр. Ширвандан кечир, Гарабагда унвана чатыр.

Һәсрәт шедеери олан бу бајатыда рәдифин "ГАРАБАГ" устун-дә тәкрары да тәбишидр: чох дәфә, чох парча ајрылыб вәтәнин (чанын) чисминдән, вүчүдундан, чох јерә болүнүб торпазын базры-нын башы, амма етник чеврәдән, милли мейвәрдән јайылан азыр-

нын, *Һәсрәтин* гибләси *Һәмишә* *Гарабаг* олуб. Бурада да бәдии зәрбә дүз үч дөфә сакрал етник нишанкаһа – ејни һәдәфин ејни бир **ГАРАБАГ** мөһвәринә дәјир.

Лакин һәр ики бәнддәки бәдии мөкан, "бајаты эразиси" тәкчә үч топоним ваһиддән ибарәт дејил. Дордунчу топоним - *Техрандыр* (*Јаху*д, "аләм"дир, биринчи вариантда). Онларын һеч бири *Шәки* илә, *Ширванла*, *Гарабагла* ваһид синир хәттини, бәрәбәр чокили, синоним мәфһумларын һәмһүгүз сырасыны, һәсрәтдән, эзабдан гәлләләри, тикәләри бирләшдирән бәдии сапы, эсәби тәшкил етмиш, *јох!* Әвәлчә *Шәки* илә, *Ширванла*, *Гарабагла* бир там олмаз, бир бутовдә "**БИР ЧАН**" олмаз, јалныз сонра "аләм", *Техраны*, чәннәти "јада салмаз" – ше'рин бәдии руһундан, тәбии, кортәбии, илаһи овгатындан охунан кукрәјишин, "**ӘНӘЛҺӘГГӘ**" – "вүчүдлә вәһдәтә" чырпынышын ана хәтти, баш ахары беләдир! Әвәл *Гарабаг* "јаддан чыхмасын", јалныз сонра "*Техраны*", "*Аләми*", "*Чәннәти*" јада салмаз олар!

Сон дәрәчә актуал вә ибрәтли сәсләнән бајатыда бу мөгама дигәгәти илк дөфә чәлб едән *Тофиг Һачыјев* хусуси гејд едир ки, адларын бурадакы ардычыллыгы һеч бир һеча, гафијә-вәзн, јахуи аллетирасија амили илә шәртлиәнмәјиб, мәһз бәдии мәнтиглә, *Шәкинин* поетик чографијада тутдугу јер вә мөвге илә, үстәлик, објектив тарихи-елми һәгигәтлә мүәјјәнләшиб. "*Надир* фолклор инчиләриндән олан бу бајатыда, тәкрар едирәм, шәкилиләрин *Азәрбајчан* фолклор контекстиндәки орижинал, мукәммәл, дадлы-дузлу јарадычылыгы нәзәр алынмышдыр. Бу јарадычылыгыда *Азәрбајчан* халгынын сојбөкүндә фәал иштирак етмиш шәкилиләрин нәфәси јашајыр" (*Тофиг Һачыјев*, *Шәки* фолклорунун дил өзәллији һаггында бир-ици сөз. *Азәрбајчан* фолклору. Б., 1994, сәһ. 15).

Шәки шивәси барәдә бу сон дәрәчә маразлы, концептуал, ихтисаслы мөгаләдә мурәллиф һәтта дикәр классикин (*Гурбанинин*) поезија шевәври илә дә *Шәки* бајатысы арасында ("**БӘНӨВ-ШӘЈӘМ**, **ИТМИШӘМ**, **КОЛ ДИБИНДӘ БИТМИШӘМ**. **БИР ГАРДАШДАН ӘТӘРИ БОЈНУ ӘЈРИ БИТМИШӘМ**") да мәһрәм телләр тапыр вә шивәдәки тәбии, фитри экзотикаја дөгиг елми сәчијјә верир: "Бу интонасијаја кәрә шәкилиләрин дили нәинки *Азәрбајчан* түркчәсинин башга шивәләриндән, һәтта бүтүн түрк дилләриндән фәргләнир. **БУ ИНТОНАСИЈАНЫН АНАЛОГУ ЈОХ-ДУР**. Елә бил шәкилиләр бу интонасијаны өзләринә мәхсус јуморун доһу кими бичмишләр... һәтта шәкилиләр әчнәби дилдә дә бу интонасија илә данышырлар". (*Јенә орада*, сәһ. 18).

Шәкинин һәм милли тарихдә, һәм дә чографијада тутдугу тәкрарсыз јерлә бағлы тарихи-елми һәгигәт өз дөгиг ифадәсини фолклорла, поезија илә јанашы, јахын вә узаг доврләрин сәнәдли-елми, мөһүрлу-тарихи мәнбәләриндә дә тапыр.

А.Крымскинин сон гәнаәтләри илә тәсдиг олунур ки, һәлә *Страбонун* хәбәр вердији "*Иберија* јахынлыгында јерләшән" гәдим (*І әср!*) албан мә'бәди бу әразидә тикилиб (*Маһмуд Исмајылов*. *Шәки*. Б., 1982, сәһ. 5). *Азәрбајчан* Елмләр Академијасы Археолокија вә Етнографија Институтунун һазырда скандинавијалы мутәхәссисләрлә әмәкдашлыг шәраитиндә Кишдә давам едән ән јени археоложи газынты-кәшфијат ишләринин нәтичәләри белә гәрәра кәлмәјә кетдикчә даһа чоһ әсас верир ки, бурадакы "*Албан килсә*" синин јашы ән азы ерамызын үчүнчу-икинчи әсринә гәдәр кедиб-чыхыр (вә бу һәлә сон гәнаәт дејил*) *Килсәнин* гәдим *Мисир* еһрамлары илә ејни структурлу бунөврәси вә бу бунөврә алтындан ашкара чыхан даһа гәдим бунөврәләрин силсиләси (һәмчинин, хачпәрәст-албан чарларын *Шәкидә* та *Х* јузилә гәдәр сүрән һөкмранлыгы факты, "*Киш*" пәјтахт адларынын *Јахын Шәргдә*, һәтта *Шумерләрдә*, (кениш јайылмасы вә бу адын *Каланкатујлыда* вурзуланмасы деталлары) кәләчәкдә, *Гафгазда* илк христиан (албан)абидәсинин уңваны барәдә *Страбонун* гәдимдән хәбәр вердији мә'луматын артыг чанлы, әјани, мадди әшја сәмвијәсиндә тәсдиги ола биләр.

Әкәр нәзәрә алсаг ки, бурадакы *Јаләјлу-Тәпә* мәдәнијјәтинин азы ики мин ил јашы вар вә *Шәки* әтрафында давам едән газынтылардан үзә чыхарылан гәбирләрин дә јаш тарихи ерамыздан әвәлки *III-II* минилләјә гәдәрдир (вә бу мә'луматлар һамысы бирликдә бурадакы археоложи, "јералты информасијанын", куч-бәла, һәлә јалныз он беш-үјурми фаизини тәшкил едир), онда *Шәки* илә бағлы глобал тарихин дә өлчүләрини индидән тәсәвүрә кәтирмәк олар.

* Бу илин сентјабр ајынын өввәлиндә Бақыда вә Кишдә (*Албан килсәсиндә*) олдуған сонра мөһшүр сәјјаһ-алим *Хејердалын* мөтбуатда бөјанатлары онун өввәлки арашдырмаларынын јекуну кими сәсләнир: "Арашдырмалар нәтичәсиндә бу гәнаәтә кәлмишәм ки, бизим өлкәләримиз арасында мүнәсибәтләр лап гәдим заманлардан, һәтта викингләрдән өввәлки доврләрдән башлајыр... Скандинавија кралларынын өчадлары бизим ерамыздан өввәл биринчи әсрдә *Азәрбајчандан* кәлибләр" (*Бах*: 525-чи гәзет, 5 сентјабр. 2000-чи ил. *Азәрбајчан* Президентинин *Тур* Хејердалы вә һөмкарларыны рәсми гөбул заманы алимин бөјанаты).

Бизим јералты сэрвэтлэриமிழ жалныз алуминиум, нефт вэ газ де-
жил, һэм дэ "јералты информасија" еһтијатларыдыр. Хатырлат-
саг ки, заманымызда информасијанын гүјмэти, һамысы бир јердэ
газын, даш комурун, нефтин... гүјмэтиндэн гат-гат бөјүкдүр (ин-
ди эн кучул олкэ – информасијасы эн чох олан олкэди: Јапонија,
АБШ...), онда бурадакы мэдэнијэт, тарих, дин информасијасы-
нын эһәмијјэти өз-өзүнэ ајдын олар.

"Албан килсэси" (онун јералты давамы) барэдэ "христианлы-
гын илк ајин-мэрасим очагы" ("култовый центр") прогнозу дог-
рулса (Шэкинин, Киш јамачынын "Гафгазын Гудсу" перспективи
керчэклэшсэ), бөлкэдэ сивилизасијанын исламдан эввэлки тари-
хинин јени сәһифэси ачылар, буралар дунја мигјасында зижарэтка-
һын (јени һерусалимин, Кәрбэланын, Мәшһэдин...) вэ бејналхалг
туризмин пайтахты олар. Дин карванларынын дунја мигјасында
маршруту дэјишэр. Бөјүк тарихи, мэдэни, елми дэјэрлэр бир јана,
бураларын халис мадди (малијјэ) перспективи илэ дэ һеч бир не-
фт, газ вэ ја көмүр контракти бир араја кэлэ билмээ...

Шэкидэ "гэдим сивилизасија"нын јерусту фактурасы һеч дэ
јералты мәнбэлэрдэн аз дејил. Бу кун дэ Шэки ләһчэсиндэ галан
вэ архетипи жалныз эн гэдим түркчэлэрэ, про – вэ прототүрк сөз
абидэлэринэ аид едилэн лексик ваһидлэрин бутөв бир силсилэси-
ни алимлэр артыг чохдан үзэ чыхармышлар (Кениш бах: Муса Ис-
ламов. Азәрбајчан дилинин Нуха диалекти. Б. 1968, сәһ. 180-186).
Чох мараглыдыр ки, нуфузлу түрколог Н.И.Ашмарин "Обиши об-
зор народных тюркских говоров г. Нухи" (Б., 1926) китабында
(һәттә сәрлөвһөдэ) өз тәдгигатыны "Нуха ләһчэси" адландыр-
мыр, "Түрк халг данышыгларынын ичмалы" – адландырыр.

Инди һеч јердэ укидэ Ургуз (эр огуз) вэ дәннизэ тәнкиз демир-
лэр, амма Ургуз, Танкиз оглан вэ гыз исимлэри Шэкидэ буюн дэ
јајылан, ишләнэн адлардыр. Тајфа-тохум, ајмах, тирэ; саз-га-
мышлыг; јазы-чөл, сәһра; сон-нәсил, овлад; дагар-торба, мотал вэ
с. онларла сөзлэр һэм индики Шэки, һэм дэ гэдим, эчдад түрк
сөзлэри кими артыг елми тәсбитини тапыб.

Мараглыдыр ки, танынмыш шаир-алим, "ФОЛКЛОР" ЕММ
ШЭКИ ФИЛИАЛЫНЫН директору Вагиф Аслан Азәрбајчан эра-
зисиндэ эн гэдим вэ кениш мигјасда түрк-фолклор мәһвијјаты-
нын мәшһэтдэ һәгигәтән јашанмыш бир тарихи керчөк олду-
гунун сәнәдди излэрини мәһз Шэкинин шифаһи јаддаш гатла-
рында, Шэки фолклор ареалынын сәнәт вэ дил материалында
ахтарыр. Мәсәлән, охучуну душүндүрән конкрет, предметли лин-

гвистик мушаһидэлэри мә'лум етник-мифик информасија илэ
Шэки шиввэсинин колоритли, уникал фразеоложи ваһидлэри ара-
сында апарыр: "див јухусуна кетди" дејими илэ "Дәдэ Горуго"-
дакы "огуз бәјлэри једди кун ујујурду" билкиси арасында; "үһиллә-
мәк", "үһи-үһи агламаз", "уфә јемәк"лә Кашгарлыдакы "уфа
јемәк", һәмчинин, Симург гушунун ачанда Мәликәммәдэ дејији
"га", сусајанда дејији "гу" илэ Шэкидэ јемәјэ дејилән "гага" вэ
"гу гушуна" дејилән "су гушу" ("Сән лаф су гушу олуф кетмисән
ки") кәлмэлэри арасындакы лингвистик ирсилик әләгәсиндэ вэ с.

Тамамилэ инандырычы сәсләнир ки, индики шәкилинин дејији
"Бәјәм сән көјдән душмүсән?", "Мән агач когушундан чыхмамы-
шам ки" килејлэринин мә'насы архасында Хаган хатунун ишыг
шуасында көјдән душмәси, јахуд, агач когушундан тапылмасы ба-
рэдэ "Огузнамә"дән кәлән информасија дурур.

Нәһајәт, гэдимлик Шэкидэ тәтбиги сәнәтдэ вэ ме'марлыгда
вар, гудрәтдән тикили, тәбиш шәһәр ландшафтында вар.

Гэдим шәһәрләрдэ сивил ме'марлыг, рәсми, монументал архи-
тектура һеч вахт гапалы мейвәрдән, стабил орбитдән кәнара
чыхмыр: белэ шәһәрләрдэ макистраллар һамысы мейраба апарыр.
Шэкидэ дэ бутун јоллар, јол арычылары, дөнкә габаглары вэ доггаз
башлары, һамысы ваһид шәбәкә тәшикил едир. Вэ бу шәбәкәдә һа-
мы чизкилэр, нахышлар, хәтлэр ејни үнвана кәтириб чыхарыр.
Јох, шәбәкә дејәндэ мән дунјада јекәнэ шәбәкә сарајы – "Хан сара-
јы"ны нәзәрдэ тутмурам, онун гапы-пәнчәрәсини, ајна, күзку бурч-
лэрини, кумушу тагыны-таваныны нәзәрдэ тутмурам. Шәһәрдэ
дөрд чинаһын дөрдүндэ дэ дагдан дүзә әјилән јашыл јамачлар, ја-
мачларда јан-јана сојкәнән евләр-ешиклэр, чинарлы-чөкәли, гозлу-
тутлу һәјәт-бачалар, һамысы, һамысы елэ бил нечә әсрдир јөл
кәлир, күзәли, сәһәнкли үнвана чатмага, Шэкинин естетик рәм-
зи, фолклор символу олан "Үч СӘҺӘНК"дән су ичмәјэ тәләсир.

Јадыныздадырмы мәшһур бајаты:

Әзизим, инчә белэ,
Гурбанам инчә белэ.
Гулпун сынсын, ај сәһәнк,
Гонмусан инчә белэ...

Һәссас, мүдрик шәкили уста јәгин бу бајатыны охумуш, нәти-
чә чыхармыш вэ сәһрли сәһәнкләрә көзәлин белинин үстүндэ јох
шәһәрин базрынын башында јер сечмишдир. Һәр дәфә дан јери гы-

заранда һәр шәкилинин, бүтүмлүктә Шәкинин һәр сәһәри бу сәһәндән долдуруу ичдији дириллик сүжү-илһам пијаләси илә башла-
йыр. Вә мәһз бу пијаләдән сонра Шәкидә һәр күн маһнылы-баја-
тылы, нагылы-дастанлы, ләтифәли-шәбәдәли кечир.

Башыны Гафгаз дагына дајајан, ајагыны Киш вадисинә сојкәјән
вә "Божук мигјасда Багчасарај" (Рајевски), Шушанын вә Көјчәнин
бачысы, "тәпәдә гала" олан Шәки заһирән дә башдан-баша шә-
бәкәдир, әлван шәбәкә!

Сылдырым енишли Хан јајласы, Нарынғала вә Карвансарај, Гур-
чаначај вә Дәјирман чајы, һасардан вә бурчләрдән массивләр, тә-
биц, илаһи јашылыгынын гоздан вә тутдан чәтири, багчалар, но-
вузлар, фәвварәләр... шәбәкә тәшкил едир. Јан-јана сојкәнән дам-
лар вә дамларда гырмызы кирәмидләр шәбәкә тәшкил едир. Үч-
пәрли тагларда, бәјаз диварларда тәбиц чај дашындан вә чај гу-
мундан золаглы гатлар, аз-гара кәчдән орнаментләр, боз кыл на-
хышлар шәбәкә тәшкил едир.

Сүфрәдә төамлар, мүрәббәләр, ширниләр, шәрбәтләр шәбәкә
тәшкил едир. Нәһәјәт, ихтилатда, дејимдә, тәләффүздә, инто-
насијада ритмләр, авазлар, аһәнкләр, узун вә гыса сәслиләр, сазыр
вә сонор сәссилләр, мөчәзлар вә тәшбехләр шәбәкә тәшкил едир.
Бу шәбәкәнин гызылдан бојунбагысы, әсәби – ләһчәдир. Нитгин
сәс тәркиби, дилдән-додагдан гопан вә ефирдә сәдаја чеврилән
һәр нә вар, һамысы бу сапын хәттинә дузулур вә бу мейвәрин оху-
на фырланыр.

Нәинки үсгүбда, һәтта сәнәткарлыгыда, поетикада типолоки-
ја шивә илә тәһзимләнир. О јанлыш фикирдир ки, бу шивәдә эпос-
дастан коду јохдур вә она көрә дә Шәкидә эпос-дастан жанры
вус'әт ала билмәмишидир. Шәкидә шифаһи епик ирс барәдә белә
душунчә, һәмчинин, Шәкидә ашыг ән'әнәсинин кениш јајыла бил-
мәмәси һаггында јанлыш тәсәввур әлиндә Шәки фолклорунун
топланмасы вә тәдгиги илә баглы натамам информасијадан, бу
сәһәдә корулушу ишләрин лазымы сәвијјәдә олмағасындан ирәли
кәлир. Бу шивәдаки "жанр кодларынын" јалныз озунмәхсуслау-
дан вә онларын һансы мигјас вә күтләвиликлә јајылмасы (башга
ареалларла мугајисәдә) нисбәтинин мухтәлифлијиндән соз ачмағ
олар.

Белә мухтәлифлик исә рекионлар арасында, әлбәттә, јох де-
јил. Әјанилик үчүн индинин озундә сәфәр вахты Шәкидә, бир дә,
мәсәлән, бәлкә Газахда ајаг сахлајын, бирчә саатлыга мәчлисдә
вә магарда ләикјин, базарда вә ја чајханада сајмазча сага-сола,

өнә-архаја, әјилин вә гулагымызы јана-јорәдә дирәјин: биринчи-
әсәсән, јалныз бура мәхсус мәзәли, күлушлу атмача, јахуд, охша-
ма, ләтифә, јумор ешидәчәксиниз, икинчидә – даһа чох тәмкин-
ли, епик, тәфсилатлы рәвәјәтә, тәмсилата, һекајәтә гулаг аса-
чагсыныз. Фәрги, өзәллији нәинки ләтифә илә рәвәјәт арасында,
һәтта ләтифә илә ләтифә арасында, бу ики бөлкәјә хас ики ју-
мор, ики күлуш арасында да көрәчәксиниз.

Оз классик нумунәләриндә Шәкинин күлуш метафизикасы
бәнзәрсиз фәроулији илә комиклијин өзүнү тәкчә Газахда јох, Га-
рабагда көстәрән типолокијасындан да фәргләнир. Јадынызда-
дырмы, "Уча даг башында" (Ә.Һагвердијев) һекајәсиндә бир күн
һамынын әлә салыб күлдүјү гәһрәман – дәли өлүр вә кими исә "дә-
ли" е'лан едиб она күлмәјә еһтијач јараныр. Овгатын комик маз-
муну белә күлушдә тәкчә әјләнмәкдән, әлә салыб күлмәкдән,
"ведрә багламағ"дан ибарәт олур.¹ Шәки ләтифәсиндә күлуш ис-
теһсалы үчүн "дәли хамма"ына еһтијач галмыр. Бурада јалныз
ојудан сун'и "ағыл" палтарыны сојундуруу, алтдан көрүнән на-
турал "дәлијә" (ахмага, сарсага, ловгаја, корафәһмә...) күлүрләр
(Созун лугәви мә'насында "дәли әми" һачы дајы үчүн марагсыз-
дыр вә бу чәһәтдән ону Нахчыван фолклор мүнһити илә, күлушүн
Мирзә Чәлил стихијасы илә јахынлашдыран чизкиләр даһа чох-
дур: онларын һәр икисиндә комик инсидент өзүнүдәрк, мүнһити,
идрак акты кими баш верир).

Мәһз шивәдә аһәнкә дүшән, ләһчәдә сәһмана, сапа дузулән
аваз вә ритм, интонасија вә ләјтмотив Шәки фолклоруну бүтүн
дикәр бөлкәләрин фолклорундан да бир систем сәвијјәсиндә фәрг-
ләндирир. Күлушлу, јуморлу, сатирик поетика вә грамматика бу-
радакы шифаһи стихијанын өз дахилиндә дә ваһид лингвистик
систем, гапалы естетик шәбәкә тәшкил едир, образлы лексик
структур, поетик синтаксис оз давамны схемсиз, гәлибсиз фо-
нетикада тапыр. Вә ләһчәнин нәинки лугәт тәркиби, һәтта
сөвтијјаты да күлуш үстә көкләнир.

1. Әлбәттә, Гарабағын шифаһи вә јазылы ән'әнәсиндә јумор тәкчә "Уча
даг башында" типиндән ибарәг дејил. Бурадакы классик јуморун ләтифә
јох, мәһз поезијада, мусиқидә, сәһно сәнәтиндә инкишафынын өз объектив
тарихи сәбәбләри вардыр. Кениш мәнәлә ислам-шәри вә Аврона гәјнаглары
илә синтезин ачыг-ашкар ролю өзүнү бурада әјани шәкилдә көстәрир. Гапалы,
локал етник дөвријәлән вә бәдин мөкалдан Гараба Шәкидән әввәт
чыхар. Елә она көрә дә "Аршын мал алағ" Шәкидә, минијатур ләтифә тама-
шалары исә Гарабада јаранмыр.

Үмумијјәтлә кулуш - бутунлуклә Шәкинин мәшиәт аб-һавасында, мә'нәви иглиминдә, күндәлик овғатында шәриксиз бәдһии мәкәнә тәшкил едир. Хусусән илк дәфә шәһәрә кәлән өзүнү ајрыча, мәхсуси бир сөз вә сәс сәлтәнәтиндә һисс едир: "Јерли диалектдә, ширин шивәдә дејилән сөзләр тәкраролунмаздыр. Гонага, әзиз адамларә вә бә'зән дә бир-биринә "Саа гузу кәсәрәм", "Чанә јјүјим". дејә мураҷиәт едилрләр. Гонагларә "Елә бил өз өјүндү", "Башыннан кир, ајағыннан чых", "Үрәјин нә истәјир, динә, пиширим", "һабы саат сизә бир чај кәтирим, лап чыгаранын ичиндә" – дејә кәндүнү алырлар". (Һикмәт Әбдүлһәлимов. Шәки кулмәчәләри. Б., 1988, сәһ. 4).

Чичәк, ипәк, булбул чәһчәһәси кими ләтифә гәһгәһәси дә Шәкинин шәһрәти вә сәрвәтидир. Шәки, шәкили вә ләтифә һәмишә ејни стихияның таркибини тәшкил еләјир. Һәтта о гәдәр ки, шәкили ләтифәјә сәнәт кими јох, һәјатын чанлы индиси, стихиясы, өзү кими бахыр. Әчдәд мифин ичиндә јашадығы кими (мифик дүнја дүјүмундә һәјат-сәнәт паралелләри вә бөлкүсү олму) шәкили дә ләтифәнин ичиндә јашајыр. Ләтифәнин мөвзүсү "дүнән" вә "кечмиш" оlanda о, өзү дә артыг ләтифәликдән чыхыр, хатирә вә рәвајәт олур: "Ләтифә Шәки мәтбәхинин күндәлик хәрәкләриндән биридир. Башга сөзлә, бу жанр онларын тәбиәтиндән, ганындан, ичәрисиндән кәлир. Шәкилиләрин хәмири ләтифә илә јоғрулуб. Она көрә дә хусуси бәдһии јарадычылыг формасы кими онун мејдана кәлмә јолларыны ахтармырлар. Даһа дәгиг десәк, шәкилиләр һеч вахт ләтифә јарапмаза хусуси сә'ј көстәрмирләр. Онлар үчүн һәјатын өзү ләтифәдир. Амма бу о демәк дејил ки, шәкилиләр анчаг ләтифә илә нәфәс алырлар. Бу кәнардан баханлар үчүн бәлкә дә белә көрүнүр" (Рамазан Гафарлы).

Идеја-бәдһии дөјрәри оз актуаллығыны горујуб сахлајанда (яһныз онда!) үмумијјәтлә бир жанр кими ләтифә һәјатда јашаја, һәјатын өзү ола билир. Елә она көрә дә, јенә дә Р.Гафарлының дили илә десәк, "ләтифә шәкилинин узаг кечмиши ола билмир, һәтта див, әждаһа, хохан, әзрајыл кими мифик образларә үз тутанда да Шәки ләтифәси кечмиши дејил, бу кунә әкс етдирир".

Шәкидә нәинки адамларын, һәтта даһын-диварын, мәһәлләләрин, күчәләрин дә ләтифәләри вә ләгәбләри олур. Вә әкәр бутун "Шәкидә бирчә нәфәр ләгәбсиз адам варса, о да саггал Сүләјмәндыр".

Чагдаш шәһәрләрдә, мәсәлән, Нју-Јоркда, күчәләрин үмумијјәтлә ады олмур, унванлары сыра сајы илә билдирилрләр, јерли,

милли, етник фәрдилијин итмәси абстраксия сәвијјәсинә чагыр. Бурада исә һәјәт-бачаны, ев-ешији, булаг азыны вә доггаз башыны нәинки ады, устәлик, тәхәллүсү, шәчәрәси, сакинләри илә таныјырлар. Вә һәтта һәр јанда мәшһур шәкилиләри, елм-сәнәт усталарыны да Шәкидә мәһлә көкү, күчә әсил-нәсәби илә таныдырлар, мәсәлән, Куләһлидән М.Ф.Ахундов, Атчаланлардан Рәшид бәј Әфәндијев, Аванлардан Сабит Рәһман, Јухары башдан Бәхтијар Ваһабзадә вә с. (Вә мәһз бу мә'нада Нју-Јорк вә Шәки дүнјада ики әкс ифраты, әкс гүтбү тәшкил едән ики шәһәрди).

Шәки шивәси, һәр шејдән әввәл, өзүндә етник код үчүн даһамлы еколожи микромуһит, етник-лингвистик информасия даһы-јан феномен кими тәкрарсыздыр.

Өзүндә бу гәдәр шифаһи сәданы, мусиги-ритм нотуну, ләкчәшивә шмәсини бирләшдирән бәдһии гамма, сәс гөвсү-гузеһи бизә мә'лум диалектләрин ајры һеч бириндә јохдур. Шәки дејимләрини олифбаја алмадан әввәл нота салмаг ләзымдыр, она монография иши һәср етмәкдән әввәл фонография иши көрмәк ләзымдыр. Озу дә бу ишлә диалектологдан әввәл мифолог, бир дә... фонограф мәшһул олмалыдыр. Чунки Шәки шивәсини олдузу кими јазылашдырмаг орфоэпијанын имканлары харичиндәдир. Шәкили сөјләјичи (назыл, рәвајәт, ләтифә данышан) јумора әввәл интонасјада, сонра ритмдә, лап ахырда мә'нада наил олур. Башга ләкчәдәки ади данышыг мәтнини дә шәкили дилә кәтирәндә сөзләрә јени чалар ахыр, әлава јумор енерјисини һопур: "шәкилиләрин дилиндә интонасја әсас, һәлледиши рол ојнајыр... Бу интонасја ислаһолунмаздыр". (Т.Һачыјев. Шәки фолклорунун дил өзәллији һаггында бир-ики сөз. Азәрбајчан фолклору (Шәкидә Республика фолклор мушавирәси материаллары). Б., 1994, сәһ. 18).

"Сәзәндәләр дәстәси" – бу баһымдан символлик бир ләтифәдир. Доғрудан да, ләтифәдән тар вә назара сәси кәлир, "өзфәлијјәт" концертинин күју ешидилир. Өзү дә бу күјүн бәстәкары да, јазары да, ханәндәси дә шивәнин өзүдур.

Елә бил ки, ләтифәни сөјләјичи јох, таныш үчлүк – "Дәчәл мејмун, чолаг ајы, чәп кечи" "чалыр", "дынғылтмы" да, "чујулту" дә, "кумбулту" сәси дә шивәдән кәлир: "Һајынды сәзәндәләр дәстәси чалычыјһди "Аразбары". Тарда дынғылдадыр Әләддин, каманчада чујүлдәдир Сәдрәддин, назарада кумбулдадыр Шуҷаәддин". Классик јумор шедевридир, о дәрәчәдә ки, һеч тәрчүмәјә дә кәлмир.

Көрөјүмүз кими, мәһз шивәнин сәс мәкәнәндә нәинки әлава

ритмик – фонетик уфугләр ачылыр, һәм дә јени мәчаз-тәшбеһ, гафијә-рәдиф имканлары үзә чыхыр.

Лакин шивә ләтифәдә тәкчә интонасија, аваз, поэтика – ритм компоненти дејил: о, конфликтин драматик һәллиндә дә иштирак едир. Мунағишәјә тәкан верән вә потенсиал интриганы һәрәкәтә кәтирән дә әслиндә елә бу тарымда дуран, түкәнмәјән дил-шивә енержисидир.

Нә гәдәр ки, Шәкидә шивә вар-јумор да вар. Јуморун јашадыгы, дири сахландыгы, замандан саг чыхдыгы горуғдур – шивә! Һәтта дилдә өлән адын, мә’нанын јохлуғу, кәлмәнин системдә бош галан мәканы горуғур шивәдә...

* * *

"Шәки Азәрбајчанда тарихи вә мәдәнијјәти ән аз өјрәнилмиш шәһәрләрдән бири, бәлкә дә биринчисидир. Ејни сөзләри онун фольклорунун топланмасы вә тәдғиги һаггында демәк олар" (Ф. Чәләбијев, Ел сөзү – ел һикмәти, "Әдәбијјат гәзети", 20. VIII. 1999).

Шубһәсиз, Шәки диалекти, муәјјән чеврәдә, мүтәхәссисләрин марағ вә диггәтини чәлб едиб. Илк дәфә Н.И.Ашмарин өз мәшһур тәдғигатында бәлкәнин фонетик вә морфоложи өзәлліјини әкс етдирән хусусијјәтләри шәһәр мигјасында әһәтә етмиш (1926), проблемин предметинин сәрһәдләрини кенишләндирән (кәндләрлә дә, синтаксис вә лексика илә дә тамамлајан) нөвбәти тәдғигаты (1968) Муса Йсламов гәләмә алмышдыр. һәр ики монографияда бәлкәнин шивә типолокијасы тәфсиләтләри әксини тапмыш вә мә’лум олмушдур ки, ән бөјүк лексик, синтактик вә морфоложи фәрг, сән демә, елә Шәки илә Шәкинин кәндләри (онларын да өзләри, бир-бириләри), охшарлығ илә Шәки диалекти илә түрк дилләринин ән гәдим јазылы мәнбәләри арасында имши!...

Һәтта бир түрколог-дилчи кими Гофиг һачыјевин белә бир рәсми, елми иғары да вар ки, Түркијә вә Азәрбајчан едәби түркчәләри арасындакы фәрг Шәки диалекти илә Азәрбајчан едәби түркчәси арасында оландан аздыр. Бу, Шәки шивәсинин тә’сирә гаршы тарихән газандыгы тәбии мугавимәтин, иммунитетин Гафғаз-Ибер дилләри илә бирбаша үзбәүз галмасынын вә буна көрә дә автoном (мүхтар) етник колорити горуғуб-сахламасынын нәтичәсидир ("Азәрбајчан муәллими", 20 мај, 2000).

Әлбәттә, социал-идеоложи, һәтта естетик тәһлилин мәзмунунда ән’әнәви схемин, еһкамын үстүнлүк тәшкил етдији мәғам-

лар чох узун илләр боју фольклора, кулушә, ләтифәјә мунасибәтдә дә өзуну көстәрмишдир. Ортодокс "социалист реализми" һәтта Молла Нәсрәддиндә дә, һачы дајыда да ингилаби душунчәнин идеолоғуну, әзилән тәбәғәнин филосоғуну, синифләр мубаризәси вә пролетариатын мүтләг гәләбәси идејасынын дашыҗычысыны көр-мушләр. Бу тәһлилләрдә үсјанкар, "ингилабчы" ләтифә гәһрәманы да һәмшиә ичтимаи мубаризә апарыб. Кимә гаршы? Шубһәсиз, "һаким синфә" вә "истисмара" гаршы! (Елә бил ки, һәлә о вахтдан һачы дајынын шифаһи, сәрбәст, мүстәғил душунчәләрини мәһз иши-кучу јалныз сијаси сөз куләшдирмәкдән, "дикәр тәбәгәјә", "дикәр фиргәјә" гаршы шифаһи мубаризә, "үсјан" ләтифәләриндән ибарәт олан индики бә’зи сијаси партијалар илә гарышдырмышлар).

Икинчи сәчијјәви зәифлик о олуб ки, һачы дајыны вә Шәки ләтифәсини халис милли бәдии зәминдә вә халис бәдии-естетик мүстәвидә ејрәнмәјиләр.

Үчүнчү сәчијјәви зәифлији шифаһи өрнәкләрин јазыја алынмасы тәчрүбәсиндә көрүрүк: јерли шивәни бүтүн зәнкинлији илә каҗыза (техниканын олмадыгы дөврдә) ала билмәкдә фольклор топлаҗычылары чох чәтинлик чәкмишләр. Ахы белә тәк-тәк, чешид-чешид "тиражларын" (шифаһи вә фәрди "чап"да истеһсалын) мәтбәә машинларындан бир үстүнлүҗу олу: адәтән, шивәдә аз гала һәр сәс, һәр һечә орфографик (вә орфоеник) "өзәлләшмәјә" (даһа доғрусу, өзкәләшмәјә) мә’руз галыр вә бу заман шифаһи редактәни шивәнин өз мелодијасы апарыр. Нәширин үслубунда пешәкар, елми камиллук јалныз онда алыныр ки, әләһәзрәт шивәнин вә рәсми редакторун ләһчәдә тәсһилләри үст-үстә дүшүр.

Н.И.Ашмариндән әввәлки тәдғигатларда, Әли Аббас Музних, Мирзә Мәммәд Ахундов, Мирәбдул Муни вә Мирзә Аббас Моллазадәнин ијирминчи илләрдән әввәл чап етдирдикләри китабларда һәлә "ҺАЧЫ ДАЈЫ" ады јохдур. һачы дајыја Һ.Зейналлынын, М. Һ. Тәһмасибин тәдғигләриндә дә ајрыча мөвзу сәвијјәсиндә тохунулму.

Сон илләрдә Сабир Әфәндијевин ("Шәки ләтифәләри". Б., 1987/1991) вә хусусән Һикмәт Әбдулһәлимовун ("Шәкинин кулуш чәләнки". Б., 1987/1988, "Саа гузу кәсәрәм". Б., 1992, "Шәки ләтифәләри". Б., 1994, "Шәки кулмәчәләри". Б., 1998) бу саһәдә фәалијјәти ајрыча гејд олунамалыдыр. Үмумиликдә бу топлуларда үч јүз әллидән артығ ләтифә чәм едилмишдир. һәмин ләтифәләр өз шәрһини вә тәһлилинни дә елми фикирдә (Т. һачыјев. А.

Нәбијев, Б. Бабајев, Р. Гафарлы, Е. Талыблы...) кетдикчә даһа кениш шәкилдә тапмагдадыр.

Сон илләрдә хусусән фольклор сөйләјичиләринә вә топлајычылар да елми мараг артмышдыр. Бу гәбилдән ајры-ајры имзаларын бутов бир силсиләси китаб вә мәтбуат сәһифәләринә чыхарылмышдыр.

Тәдгигатларда дозру олараг гәјд едилир ки, Шәки бамәзәләри: АБДУЧАБАР, МАШАГ ОҒЛУ ИСФӘНДИЈАР, ХАТАБАЛА, ХОРУЗЛУ, ФӘРРУХ КИШИ ВӘ "БИР ШӘКИЛИ" (дәһнәли, зәјидли, көјнүклү, додулу...) кими образлар, шүбһәсиз, һәләлик јалныз јазылашан, китаблашан фольклорун локал прототипләри шәклиндә "имза мустәғиллијини" горујуб сахлаја билибләр. Заман кетдикчә вә мәкан, чографја бөјүдүкчә (эпизод – үмумиләшмә, милләләшмә, рәмз вә тәмәркүз мәгамына јахынлашдыгча) чешидли үнванларда ән чешидли адлар "Молла Нәсрәддин" ады алтында бирләшдији кими, онлар да һамысы "Һачы дајылашачаглар", ја да ки, унутулачаглар (вә буна артыг "јазылашма" акты да мане ола билмәјчәкдир).

Үнван – Шәкидир вә бу китабда топланылан нумунәләрин дә һамысы шәклидән топланымышдыр. Шәкинин үмумиләшмиш (ја'ни, артыг фәрди үнваныны итирмиш) бәдиий јумор символу вә һачы дајыдыр.

Ејни сөзләри – гәһрәманы һачы дајы олан шифаһи жанр һаггында – ләтифә һаггында да демәк олар.

Көјчәни дастансыз, Шушаны баятысыз, Кәркуку хојратсыз, Шәкини ләтифәсиз тәсәввур етмәк гәјри-мумкундур.

Елми еһтимал-һипотез "саз" сөзү илә мәһз Шәкидә чөлә, гамышлыга дејилән ән гәдим ад – "саз" арасында бир әлагә корүр: "Донгузун мејли сазејди, ит дә гооди, салды саза" Әлбәтлә, белә әлагә ахтарышы сазла (гамышла-гамышлыгга) вә онун түтәк хусусијјәти илә Шәкинин чох мәшһур "гара зурнасы" арасында апарылсајды, даһа перспективли ола биләрди.

Шүбһәсиз тарихи һәгигәти исә одур ки, чох узун бир мүддәт бурада сазын, мусигинин дә ролуну аз гала саз, мусиги сәвијјәсиндә тәләффүзун озу ојнамышдыр – шивәнин, сәсин симинин, дилин телинин сазы!... Мәһз бу сазда чалынан вә охунан дастан исә ләтифә олмушдур.

Гәһрәманлары һачылардан ибарәт бу ләтифәләрин үмуми жанры вә услубу барәдә нә демәк олар?

Молла Нәсрәддинин вә Бәһлул Данәндәнин Јахын вә Орта

Шәргдә ролуну һачы дајы Шәкидә нечә јеринә јетирир? Өзүнүн камил, классик бәдиий нумунәсиндә Шәки ләтифәси комик тәфәккүрүн фәрди өзүнүдәрк вә әтрафи, мүйһити идрак, маарифчилијин ән'әнәви шуур интибаһы миссијасыны јеринә јетирир. Мәһз интеллектуал амилдин приоритет тәшкил етдији бөлкәләрдә (Шәкидә, Тәбриздә, Нахчыванда...) шифаһи ән'әнәдә дә мәзһәкә сатиранын радикализми илә, һәтта јуморун дидактикасы вә рационализми илә сечилир. Бурада мәһз кулуш һәм хаосун инкары, һәм дә һармонијанын ифадәси вә тәсдиги усулу-васитәси олур.

Ләтифәдәки кулушдә (бәдиий-эстетик иттиһамда, јахүд инкарда) анчаг мүтләг ӘГЛ һөкмфәрмадыр. Бурада мәчһуллуга, зулмәтә, гаранлыга да ишыг кулушдән душур вә ајры һәр јердә гәзавү-гәдәрдән, гијабидән, "илаһидән" кәлән сәс дә бурада кулушдән кәлир.

Даһа дозрусу, ләтифәдә бәдиий кулуш дүнјаны вә өзүнү дәрк вәситәси олан дикәр шејләри дә өзүндә еһтива едир: көз јашыны, изтирабы, кәдәри... Физулидә вә онун гәзәлиндә һәјат, инсан вә көзәллик кәдәрдән, ләтифәдә исә... кулушдән дүшән ишыгда көрүнүр. Әлбәттә, зәка да, кәдәр дә, кулуш дә классик бәдиий мәкәндә һәмишә вар. Мәсәлә нисбәтәдидир, һәчмдә, мигјасдададыр: Шәки ләһчәсиндә шивә дахилдән, алт гатдан импулс верир вә маша илә чөзәләнән мангалда һәр көсөв, һәр көз ичдән гызардыгы кими, бурда да көзә, көрүјә күләји сәсин енерјисин совурур, нәфәсин, тәнәффүсун мусигисин тәләффүздә зилә кәлир вә ајрыча һәр сәсдә, саитдә, самитдә кулуш зәнк кими чалынуу...

Молла Нәсрәддинин абыры, тәмкини, данышыгынын услубу вә ритми илә онун истифадә етдији чанлы "нәғлијјатын" агыр јериши, сакит дурушу, ләнкәри вә јорғасы арасында ујғунлуга мүтәхәссисләрин чоху диггәти артыг чәлб етмишләр. Шәқили фольклор бамәзәсинин шивәси тамам башга ритмдә, услубда вә башга образын үстүндә көкләниб: бу услубдан ән гәдим гајада, дашда (Гобустанда!) газылан рәгсләрин сәдасы вә образларын һәнири ешидилир. НӘФӘСДӘ ЗҮМЗҮМӘ, ТӘЛӘФФҮЗДӘ РӘГС - бәдиий мейвәрин, эстетик чазибәнин саһәсини (лексик-семантик дөвријјәнин дәирәсини) шивәдә белә овгат – һәлә шәһәрләшмәмиш, јабаны чөл-сәһра овгаты тәшкил едир.

Ләтифәнин бу бөлкәдә јашајан, дири галан жанр алмасыны хусуси вураулајаркән Т.Һачыјев тәкчә сөйләјичинин тәләффүз ритмини, белә тәләффүздә һәр ләтифәнин аз гала һәр дәфә јенидән јарандыгыны вә бу просесдә сөйләјичи илә јарадычынын бирләшди-

јини нэзэрдэ тутмур, һәм дэ бу процесэ мэхсус давамлылығы, кутлэвилици, фасилэсизлици нэзэрдэ тутур: "Лэтифэ шэкили душунчэсинин күндэллик истехсалыдыр... Бу истехсалда бутун шэкиллэр иштирак едирлэр" вэ "бу истехсал процесис арасыкэ-силмэздир" (Тофиг Һачыјев. Шэки фолклорунун дил озэллици барэдэ бир нечэ сөз. Азэрбајчан фолклору, I китаб, Б., 1994, сәһ. 20).

Јазычы Анар классик кулуш гәһрәманы (вэ онун муэллифи) илэ баглы эн дэјэрли јазыларындан бирини вэ "АНЛАМАГ ДЭРДИ" адландырыб. Шэки лэтифэлэрини буна бир аналокија илэ, даһа чоһ "АНЛАМАҒЫН ЗӨВГҮ", "ГАНМАҒЫН НЭШ'ӘСИ" жанрында сюжетлэр адландырмаг олар. Бу сюжетлэрдэн һәр бири новбэти ганмазын вэ ганмазлыгын үзэриндэ кулушун новбэти гэлэбэси кими, новбэти "ГАНМАГ" фрагментти вэ "ГАНАЧАГ" акты кими баш верир. "ГАНМАМАҒЫ БАЧАРМАМАГ!" – (М.Ә.Сабир) онларын һамысында кулуш ишыгы, зөвгэ, никбинлици бу овгатдан догур. "Демэсинлэр ки, һарифди, ганмады" – гәһрәмнлары Һачы дајылар олан лэтифэлэрин һеч бириндэ белэ гынаг вэ данлаг үчүн бәһанэ вэ материала јер галмыр. Бу сөзлэри онлардан һеч бири һаггында демэк мүмкүн дејил. Нүмүнэ? Бүтүн комик финаллар!

Лэтифэ структур-семантик тамлыгына көрө мүстәгил "бәдиш микуатурдур", етик тәһкијэ јолу илэ сөјләнэн нитг диалогудур, типолокијасына көрө халг эпизминдэн, кенезисинэ көрө ритуалдан, мифдэн, халг ојун, тамаша, сөјлэм, нэгмэ орнәклэриндэн гайнагланыр. Тәкмилләшөндэ ону јарадан вэ формалашдыран көһнэдэн гөпур, жанр мухтаријјэти газаныр. Маһмуд Каишгарлынын јазыја алдыгы әски турк фолклор орнәклэри ичарисиндэ диалог нитги үзрә гурулмуш ики дејим орнәји – "ПИШИЈИН ӘЛИ ЈАҒА ЈЕТМӘЈӘНДӘ ДЕЈӘР: – БУ ИШ (ОҒУРЛУГ) КИШИ-ЈӘ ЈАРАШАН ИШ ДЕЈИЛ", "ЕШШӘК ДЕЈИР: БАШЫМ (АҒ-ЛЫМ) ОЛСА, БАТАГЛЫГДАН СУ ИЧМӘРӘМ" – бу жанрын кенезиси һаггында тәсәввур јарада билир. Белэ ки, һәр ики орнәкдэ һајатын тәчрубэси, дәрси "моделләшир", ојуд, нәсипәт, һикмәт, билки барөдд информасијанын отурмэ вэ гәбулетмә механизминин интенсивлици, еффектли олармэ үчүн дејимлэрэ јумор вэ кулуш компонентлэри (негатив-коммуникатив эләгә зәмининдә), әјләнчә мотивлэри эләвә едилир; кулушун семантик имканлары чеврәсиндэ әјләндримә функцијасы доминант сәвијјәгә галхыр вэ дејим, нитг јалныз бу заман бәдиш маһијјәт кәсб едир, әдәби мәтн чеврилик, она естетик баһым глобаллашыр (кулушун гипербола сәвијјәси), мәшиәт контекстиндэ баш верән проблем

инсан вә заман контекстинэ көчүрүлүр – мәтлэбә узагдан баһылыр. Әкс тәгдирдә – глобаллыг тәфәрруатдан, кулуш вә кәдәр фәрди, локал емоционал овгатдан көрүнмәјәндә исә әдәбијјат јохдур; јә'ни нөв дә, жанр да, форма да, назыл да, лирика да вә сөзү кедән лэтифэ дә бурада артыг түкәнир.

Гәдим турк, мәһз белэ контекстдә кулушу билкинлэрин, өкәлэрин, мүдриклэрин һикмәтли ифадэлэринэ – аталар сөзлэринэ дә кәтирир; "ГУЈУДА СУ ВАР, ИТ БУРНУ ДӘЈМӘЗ" типли дејимлэрлэ М.Каишгарлы "Диван"ындан кечән кулуш эләвә семантик кејфијјәтлэр газанараг – бәдиш нөвлэрэ, шәкиллэрэ шахәләнир, лэтифэ жанрыннын формасыны алыр. Бу жанрын әсас бәдиш компоненти кулушдур, әсас функцијасы әјләндримәдир, миссијасы – руһун вә мә'нәвијјатын сагламлығына хидмәтдир. Вә өзунун эн јахшы нүмүнэлэриндә Шэки лэтифэси бу тәләблэрә чаваб верир. Лэтифэлэрин (атмачаларын, күлмәчэлэрин) инвариант формуллары – архетиплэри муәјјәнләшдикчә жанры Шэки илэ баглајан теллэрин дә сајы чоһалыр.

Лэтифәдә бүтүн финаллар аглын вә азылсызлыгын ашкара чыхдыгы, ичин, дахилин габыгсыз, глафсыз, чылпаг галдыгы ситуасијалардыр. Даһа дозрусу, Шәкинин халг лэтифэлэри дә, шәкили Мирзә Фәтәли кими, кулушун иксирини мисә вә гызыла вурур вә иксирин белэ мудахиләсиндән сонра күмуш кими көрүнмәк истәјән мис елэ мис кими, мис донунда күмуш исә ачыг-ашкар, халис күмуш кими көрүнмәјә башлајыр. Мәһз бу актла – кулушун "күмуш функцијасы" илэ сахтанын, ријанын, јаланын өртүдән вә түлдән, көјнәкдән вә доһдан чыхмасы, ахмагын (сарсагын, јалтагын...) һәр дәфә јенидән, бүтүн ахмаглыгы илэ чылпаг көрүнмәси охучуда раһатлыг, әдаләт, никбинлик вә нәш'ә-севинч овгаты јарадыр. Чүнки эн бөјүк икиүзлүк ахмагын өзуну азыллы, сарсагын өзуну мүдрик кими кәстәрмәсидир. Вә бунун (белэ икиүзлүлүјүн) арадан галхмасы әхлагын, кулушун гәләбәсидир.

Лэтифәләрдә белэ гәләбә һеч дә һәмшиә аг вә гара (ити азыл саһиби илэ дајаз, фәрасәтли илэ әфәл) арасында бирбаши мунагишәнин сону кими баш вермир. Бә'зән Һачы дајынын өзү садәләвәһ көрүнүр, јахуд гаршылашанларын икиси дә естетик баһымдан ахмаг статусунда олур. Дәрк олунмуш садәләвәһлүк өзү дә бу унванларын вә ситуасијаларын һамысында мүдриклијин гәләбәси усулларынын чешиди кими мејдана чыхыр.

Бә'зән дә лэтифәдә әсас фикир, мөһүр идеја-һадисәдә, сүжет-дә јох, һашијәдә, деталда (комик тәфәрруатда) өз ифадәсини та-

пыр.

Дунја фанидир, "кәлимли-кедимли, ахыры олумлудур" – бу монументал-эпик, тракик-фәлсәфи идеянын комик эквиваленти, ләтифә тәрзи беләдир: Абчаббар гәбристанын гапысында отуруб көзләжир. Нәји? "Мечитдә аҗахгабыларымы огурурҗитдиләр. Кәпәк оғлу нара кетсә, ахырда бура кәличижі. Ону көздүжүрәм ки, кәлсин, аҗахгабыларымы алым" (Молла Нәсрәддин ләтифәсинин һачы даҗы варианты). Мәтләб нә аҗаггабы, нә дә ону огурлаҗан деҗил, дунјанын фанилији вә бунун адилији барәдә идејадыр.

Ләтифә дунјасындакы "фани дунјанын" интизам вә сәһман гаҗда-гануну да ләтифәваридир. Бәс бу "фани дунјада" шулузу сәһмана салмазын үсүлү, тәрзи нечәдир? "Бу дунја нечә вар, еләчә дә кедир. Чај өз ишиндәдир, чах-чах дәҗирмана галыр" – бу бәдбин овгат ләтифәдә көрүн нә комик, прозаик вә практик форма алыр. Ана оғлундан хаһиш едир ки, сәс-күдән башым аҗрыды, сән аллаһ чых, тојуг-чүчәни фарагатла. Оғлу дунјанын һәјәтдәки (вә ләтифәдәки) бир парчасыны дәрһал, көрүн нечә "фарагата салыр": "А чүји, даһа һеч нараһат олма, елә фарагатдамышам ки, би дә сәсләри чыхмијичижі, башларыны үзүшәм". Нечә деҗрләр, "чәтини олунчәди". Бурада нә мәкан тојуг һинидир, нә дә гәһрәман тојуг-чүчә. Мәтләб – дунјанын позулан сәһманы вә ону низама салмазын ләтифәдәки (вә муасирликдәки) ифрат утилитар моделдир.

Јахуд, Москвада ресторана кәлиб, әлиҗлә бечәрдији вә сатдызы ади памидору бурада кубар салат сервизиндә көрәндә шәкили сорушур: "Ә бамадур, Шәкидән Москваја кәлиф салат олмусан?" Гәһрәман, шүбһәсиз, бурада да ев һејванлары вә бостан биткиләри деҗил, чәмијјәт үзләридир, бу кун "бәј" олан дунәнки кәдадыр, "кубарам" – деҗән әсилсиз-затсыз дүдәмә-выскачкадыр.

Башга бир ләтифәдә иҗирми једди грофоман "шаири" ифша етмәк үчүн иҗирми сәккизинчи графоман ролуну шәкили өз өһдәсинә көтурур вә ше'рдә графоманлығын ифшасына нөгтә белә гојулур: "...Һаббојда шәһәрин 27 шаири оланда, онун 28-чиси һәбилә олар да".

Гәзәлдә ше'рин сонунда шаһ бейт олдузу кими, ләтифәдә дә сүжетин идеја јукуну озундә дашыҗан јекун фикир, "зәрб" чүмләси олар: "Мән ахсаг деҗиләм; јер әјриди", "Ачылмаса, кәл пулун верим", "Касыба борч вер, варлыдан борч истә", "Плову бизә апарырлар, сәнә нә?", "Сифтәми кор етмә", "Билмирдим ки, итинин бу гәдәр гоһум-гардашы вар" вә с.

Ләтифәдә "шаһ ситуасија" исә, артыг гејд етдијимиз кими, һәгигәтин, һаггын јасагдан, һарамын, әјринин, јаланын исә пәр-дәдән, өртүдән чыхдыгы вәзијјәтләрдир. Мәһз белә бәдиһи-әхлаги сынаг анында образ әглин күшә дашына чәкилир, комиклик әгли итилијин овхарында јохланыб мәһкәдән кечир: даһа ити олан галиб кәлир. Һәр сүжетин әсасында бу итилији јохлајан нөвбәти бәдиһи сынаг вәзијјәти дурур вә с.

Өзу дә "интеллектуал мусабигә" битиб-түкәнмәк билмир, өз јени чешидини, давамыны артыг мәнфи ишәрәли ики ағыл (ики ахмаг!) арасындакы рәгабәтдә, јарышда тапмыш олар. Ахмага тәрәфи-мугабил ахмагын инанчагы даһа ахмаг бир чаваб верир: "Нијә чајдан балыхларын тәкчә хырдаларыны тутурсан?" – "Арвадым балых мурәббәси пиширәчәјһ. Тафшырыф ки, хырда балыхлары тутум". Кордујумуз кими, бурада ахмаг ола билмәк фантазијасыны ағыллы нумајиш етдирир вә ахмаглыгда да ахмагы чох керидә гојур. Бә'зиләри белә ләтифәләри мә'насыз һесаб едир. ахмаглыгын сәлтәнәтиндә ағлын, кулушун ишыгыны аҗырда етмәкдә чәтинлик чәкир. Шүбһәсиз, һәр ләтифәдә мусбәтликдә чылпаг көрүнмәк һәлә мәгсәд деҗил.

Мәгсәд – кулушун күчу илә үстүн көрүнмәкдир, дәхли јохдур, һансы гүтбдә вә мустәвидә: мусбәт, јохса мәнфи; ағыллыны ағыллылыгда габагламагдыр, ахмагы ахмаглыгда архада бурамагдыр. Һәр ики һалда галиб, никбин финал – кулушун өзү вә ишыгы олар.

Ағлын вә ағылсызлығын гүввәтә (квадрата, куба) вурулан дәрәчә фәргиндән асылы олараг, бә'зән ләтифәләрдә дә комизмин ики гат, үч гат сәвијјәси, мәртәбәси јараныр. Белә вәзијјәт, мәсәлән, онда јараныр ки, ағылча ашагыда дајанан озундән ики-үч гат учалыгда дајанана гаһ-гаһ чәкиб кулур. Улдузлафа һүрән көпәкләр, јахуд "Тәмсилат"дакы гәзвинлиләр ("Алданмыш кәвакиб") кими.

Шәки ләтифәләриндәки кулушун структуру, сүјети вә поетикасы мәһз бу ләтифәләрин јарандыгы ејни мүнһитин мәһсулу олан М.Ф.Ахундов комедијаларындакы камилликдә вә мукәмәтликдә өз шеһкарлығы вә сәнәткарлығы зирвәсинә чатмыш олар. Һәмин поетиканы вә структуру белә классик бәдиһи учалыгын вә бүтөвлүјүн мустәвисиндә мушаһидә вә тәһлил етмәк хүсусилә марағлы вә умумиләшмиш нәтичәләрә кәлмәјә имкан верир.

Мәсәлән, Ахундов кулушунун типләри вә мәртәбәләри "Алданмыш кәвакиб"дән – бурадакы Јертә улдузлар арасындакы мәсә-

фөдөн хусусилэ ајдын корунур.

Повестдә кулушун үч комик сәвијјәси вар: гэзвинлилар улдуз-лара кулур (куја улдузлара бадалаг кәлә билдикләри үчүн), һачы Нуру улдузлара күлән гэзвинлиларә кулур (куја Гэзаны Гэзвинин башындан рәдд етдикләри, аг јалана буллур һәгигәт кими инан-дылары үчүн!); Мирзә Фәтәли исә улдузлара күлдүју үчүн гэзвин-лиларә күлән һачы Нуруја кулур (куја гэзвинлиларә дәјурмана су-суз апарыб-кәтирдүјинә – Гэзвин "сутунларынын" белә бир чә-мијјәти илә сабит, идеал, әдәләтли "Гэзвин чәмијјәти" јарада билчәјинә инандыгы үчүн!).

Үмумијјәтлә, чохатлы кулуш иерархијасы "Тәмсилат"да сис-тем тәшкил едир. Әјанилик үчүн ләтифәләрдән башладагымыз мушаһидәләримизи мәнз шәкили јумор устадынын дикәр мәз-һәкәсинин материалында да давам етдирәк.

"Һекәјәти-мусјә Жордан һәкими-нәбатат вә дәрвиш Мәстәли шаһ чадукуни – мәшһур"ун финалында бир әсас һадисә баш верир: Парис дагылыр. Пресдә һәрә өз сәвијјәсиндән бу һадисәјә шәрһ ве-рир вә јуморун, кулушун пилләкәниндә мәнз һәммин сәвијјәјә ујун пилләдә дә бәдиш ришхәндиң, тәбиш иронијаның һәдәфи олур. Нәрдиванда, учалыгы информасијаның һәчми, биллјин чәкиси илә бичимләәнән пилләләрдән биринчисиндә Ханнәри, Шәһрәбаны хала вә Шәрәфнисә ханым дурур.

Бу ханымлара көрә, Парисдә гызлар, кәлинләр узу ачыг кәзир-ләр вә көјләр (Шејх Нәсрәллаһын вә Молла Әһмәдин әли илә) бе-лә биәдәблијә көрә онлары чәзаландырь: (куллушун ШӘҺРӘБАНЫ ХАЛА СӘВИЈЈӘСИ!). Ајсбергин – һәгигәтин башга сәвијјәдән – мусјә Жорданың дурдугу пилләдән көрүнән һиссәси исә беләдир: биәдәблији узу ачыг кәзәнләр јох, сөзу ачыг дејәнләр еләјиб, Тан-рынын јаздыгы әзәли-әбәди јазылары аси чыханлар, монархизмин сабит вә дәјишмәз галдыгы нечә әсрлик ганун-гајдалара гәләм вә әл галдыранлар еләјиб. Вә көјләр, Танры онлары чәзаландырыб (куллушун ЖОРДАН СӘВИЈЈӘСИ).

Лакин комедијада кулушун бир али, бир уча, һәлә дә өтүлмә-миш зирвәси вар: бу, Ахундовун өзүнүн дајандыгы пилләдир (куллу-шун АХУНДОВ СӘВИЈЈӘСИ!); ичтимаш-сијасы вә объектив-та-рихи тәрәггидә илк јекун мәгамы баш верди – орта әсрләрин вә феодализмдин Париси дагылды! Вә сән һәлә гөрх ки, онун зәрбин-дән башга шәһәрләрә дә сәдәмә јетишә!

Күлүшдә мә'нәви-әхлаги камиллијин учалыгына, нә дәрәчәдә һағлы вә идраклы олмагын бәдиш-естетик чәдвәлине Ахундовун

вердији нумунә классикдир вә даһијанәдир. Бу тәснифаты мән һәр мубаһисәдә, һәр елми, ичтимаш, сијасы музакирәдә "әһли-мәчлисә" – бутун натиғләрә бу күн дә тәтбиг едирәм вә чыхыш-лардан, мәсәләјә, проблемә верилән шәрһләрин сәвијјәсиндән ја-ранан силсиләдә үч пилләни – Шәһрәбаны хала сәвијјәсини, Мусјә Жордан сәвијјәсини вә Ахундов сәвијјәсини өзум үчүн сәһвәти тә'-јин едирәм. Вә бу мушаһидәләр заманы эн тракик, ибрәтли мә-гам онда баш верир ки, бириси һәлә биринчи пилләдә – Шәһрәба-ны хала сәвијјәсиндә дуруб зирвәни – Ахундовун сәвијјәсини "иф-ша" едир! Вә бу заман комизмин ики гат, үч гат дәринлијиндә дурдугуну неч чур гана, дәрк едә билмир. (Дәрк едә дә билмәз. Ахундов Шәһрәбаны халаны овчунун ичиндә көрә – дәрк едә бил-ләр, әксинә, неч вахт! Неч ешитмисиниз ки, һардаса вә нә заман-са Иса (!) наданы вә чаһили чармыха чәксин?! Јох, о, һәтта чар-мыхда да надана дуа едир вә авама Танрыдан әфв диләјир! Чунки биллир ки, бу бәдбәхтләрин тәгсири јалныз наданлыгыдыр).

Әксинә, тарих боју һәр јердә вә һәмишә Исаны наданлар чар-мыха чәкибләр (нечә ки, инди дә чәкирләр). Мәнз чармыхдан на-дана күлән мудрикин фәрјадлы сәси дә (бу артыг кулушун һәтта Мирзә Фәтәли чәдвәлине дә сәгмајан сәсидир, тракик, шәһни, Иса сәвијјәсидир!...) чох вахт бу сүжетләрин – Шәки ләтифәлә-ринин сәтрләри арасындан ешидилир.

* * *

Лакин бутун бунлар реал һәјәтдә, мәшиәтдә һәр күн давам едән јуморда, мәнзһәкәдә ич гаты, фәлсәфи маһијјәти, өртүлү, да-хили бәдиш типолокијаны тәшкил етсә дә, Шәки сатирасында үст гат – тәзәһүр усулу – һәмишә кулуш гаты вә усулудур. Вә бу сабит, дәјишмәз естетик гатын әсас дашымычысы Шәкидә һачы дајыдыр.

Јухарыда ләтифә поетикасына аид етдијимиз вә һағгында үмуми шәкилдә данышдыгымыз идеја-бәдиш хусусијјәтләрә даһа предметли, әјани иллустрасија мәнз бу образдыр.

Һачы дајы кимдир?

Ону "шәкили Молла Нәсрәддин" адландырмаг вә тәкчә бу мүс-тәвидә тәһлил етмәк образы ахыра гәдәр анламаза комәк етмир. О, һәр һансы дикәр милли-етник фолклор образынын бејнәлми-ләлләшмәси, һәр јерә јайылыб сонрадан шәкиләшмәси, "кәлмә"-нин миллиләшмәси дә дејил, бәдиш автохтонун өзү вә образдыр. Тәснифин "кәлмәләр", "алыммалар" бәтүмүнә анча: онукта бағлы

аҗры-аҗры сужетлэри дахил етмэк олар. Бәс һачынын сәнәти нә-
дир? О да мә'лум дежил. һачылыгы да шубһә алтындадыр. Әксинә,
Молла Нәсрәддинә, әслиндә, "антимолла" демәк даһа доғру ол-
дугу кими, ону да "антиһачы", јә'ни каноник һачыја кинајә, па-
родия һесабы етмәк һәгигәтә даһа уғун олар: биринчиси нә гәдәр
молладырса, икинчиси дә бир о гәдәр һачыдыр. Әслиндә исә бу ад-
да "һачы" созу дини титулдан чоһ, бәдиһи, естетик мәчаз вә тәһи-
бәһидир, образда сатираның чизкиси вә әләмәтидир. Одур ки, "Һа-
чы"ны дәрк етмәјин ачары дунјадакы нәсрәддинләрин, бәһлулла-
рын, эзопларын, мунһаузенләрин, кузма прутковларын... горунуб-
сахланлығы хәзинәниң ғыфылында дежил. Шәкидәки етник код-
ларда вә бајағ һаггында данышдыгымыз јерли кенетик информаси-
јададыр. Бу информасија һејрәтли бир тамлыг вә тохунулмазлыг-
ла Шәкидаки муасирликдә горунуб-сахланлыгыр.

Бу күлүшүн мәнбәји – дахили әләмдәдир, һәјат тәрзиндәдир,
мәдәнијәт, кејим, адәт, давраһныш, сүфрә вәрдишлориндәдир ки,
онлары "кендә јашајан, кодлашан, тәһтәлишур сәвијјәсиндә зуһу-
ра кәләң кејфијјәт һесабы едә бәһләрчи" (Е'тибар Талыбы. Шәки
ләтифәләринин гајнағлары вә тәһәккулү һаггында. Фолклоршу-
наслыг мәсәләләри? I китаб. Б., 1999, сәһ. 42). Озу дә һачы илә
бағлы күлүшүн, онун бәдиһи тәсәвириндә комик структурун тәмә-
ли дә һеч заман дәјишмәјән сабитлик нумәјиш етәдир: мәкан –
һәмишә Шәкидир, субъект – һәмишә шәкилидир, шивә – һәмишә
шәкичәдир, замаң – һәмишә Шәкидәки һәр кунку һәјат һадисә-
ләридир. Тарихи мовзуда, рәсми әдәби дилдә Шәки анекдоту јох-
дур. Керчәк мәшиәтдә, сәһбәтдә, данышыгда ағыл-чәһаләт,
хејир-шәр, һәгигәт – јалан мубаризәләриндә һачы һәр кун, һәр са-
ат созуңу дејир вә елә бу ихтилатлардан да ләтифәләр јараныр.

Әлбәттә, һачынын мәшигулијјәти кечә-күндүз елә һеј шәбәдә
демәкдән, ләтифә дүзәлтмәкдән дә ибарәт дежил. Бу ләтифәләр
мунтәзәм шәкилдә гәзадан, һикмәтдән хәбәр верән ел агсағгалы-
нын өјүд-нәсиһәт топлусу да дежил вә һачыны нурани-пирани, хе-
јирхәһ "Пири баба" һесабы етмәк һеч чур мүмкүн дежил. Чунки һа-
чы даһынын истиснасыз, бүтүн гәзјјәләрдән галиб чыхмасы һеч
дә һәмишә билаваситә зәканын, һаггын гәләбәси демәк олмур.
Умумијјәтлә, элдәдәдир, әхлаги дәјәрләрин бир-бирини әвәз
етмәси онда зиваилыг вә тәзәд тәһкили едир. Ағыл вә сәфәһлик,
мүдрикликлә сәдәләвһлүк, логмана вә арифә хас ибрәтләр бир тә-
рәфдән, дәләдуза вә итәјнадана мәхсүс давраһнышлар дикәр тәрә-
фдән – һачыда бирләшә билән бүтөвүн гүтбләридир, Ришхән вә

истеһза, кинајә вә сарказм, вәләдуззиналыг вә һијлә – сатирада; –
шухлуг, тәбәссүм, бамәзәлик – јуморда онун бәһрәләндији әсас ко-
мик усул вә васитәләрдир. Онларын сәчијјәсиндән асылы оларағ, о
ја чырмағлајыр, абрыны верир, үзүнүн сујуңу токур, "вәдрә ба-
лајыр", бијабыр вә русвај еләјир (јә'ни хәлвәтдән – мүчрүдән вә
сандыыдан, хурчундан, хурчундан һарам вә әјри чыхарыр), ја да мә-
зәләнир вә ја ачы-ачы күлүр, ич гәтдакы сахталыгы, јанлышыгы,
сәдәләвһлүју үзә чыхарыр, Башга созлә, һачы бир јердә әфәл (хә-
сис, горхәг), дикәриндә сәфәһ (графоман, идиот), үчүнчүдә ариф вә
мутәфәккирдир. Лакин бүтүн буңлар һәлә хаосдан, һәрч-мәрч-
ликдән хәбәр вермир, јох: сәдаладығларымыздан һеч бири һәлә
һачынын озу дејил, бәлкә һамысы һачынын үзүнә тахдыгы маска-
лардыр. һачы даҗы һәмишә, һәр јердә мүдрикир: авам олдуғу вә
һијләкәр көрүндүју јерләр (белә һаллар он сужетдән бириндә олур)
һачы даҗынын ролда олдуғу јерләрдир. Белә һалларын да һәр бирин-
дә јенә дә мәһз аалын (чоһбилмишлијин) устунлујуңу көстәрмәк
үчүн (јохса күлүш һансы устунлујуң дәркиндән јаранар?) мәңфинин
ролуңу вә функцијјасыны да о, оз һәдәсинә көтүрүр.

Мәсәләнин белә сојулушу бу ләтифәләрдәки ваһид гәһрәманла
јанашы, ваһид интригадан да данышмага әсас верир: бу локал
миниатурләрдә дә глобал гүтбләр, доминант гаршыдулма аҗығ,
ојағ, рационал фәһмлә (Ағылла!) белә бир фәһмә (Ағылла!) әсассыз
иддиа арасындадыр.

Бүтүн камил ләтифәләрдән һәр биринин аҗрылыгда вә һамы-
сынын бирликдә доғурдуғу ејни һикбин, ејни шух, ејни галиб әһва-
лын, овғатын да мәзмуну ваһидиур вә умумидир: "мән"ин әгли
күчүнүн, бу вә ја дикәр тәк, фәрди интеллектин һамыдан, әтраф-
дан устунлујуңун нумәјиши! Одур ки, ләтифәнин мүсбәт гәһрә-
маны һеч дә һәмишә хејирхәһлыг вә шәхсијјәт дежил, амма һәми-
шә Ағылдыр.

Ләтифә гәһрәманында ағыл һәм дә фәрди исте'дад шәклиндә
өзүнү көстәрир. Бу исте'дадын һәр дәфә јенидән керчәкләшмә-
синдә, тәкрар ичрасында сәнәткарлығын, усталығын сәвијјәси
мутләг мәгсәдә дә чеврилә билир (халис әхлаги дәјәр исә белә пе-
шәкарлығын мәзмунунда бә'зән һеч олмаја да билир).

Идманчынын манеждә, мејданчада көстәрдији мүрәккәб трју-
кун һеч дә һамысында вә һәмишә конкрет фикир-мә'на предме-
ти (бу предметдә мәзмунча ајдынлыг вә идејача муәјјәнлик) ол-
мур: о, ики-үч һалғаны һәрләдән ики голу илә чеврәсиндәки бои-
луғда елә бир ани сүр'әт вә ритми хаос јарадыр ки, бүтүн әт-

рафда, сиркин таваны алтда һаким олан сукут вә һармонија илә бу ритм арасында тәзаддан бәдиш-эстетик аффе́кт – сейрли тә'сир еффе́кти жараныр. Вә онун, бу актың, ифада, тәсди́г ет-ди́ји керча́жин (һә́жат һә́гигә́тинин) јалны́з бир мә'насы олур: фәр-дин физики күчүнүн, әзәләсинин вә ирада́ камилли́жинин нума́ји-ши, вәссалам. Кәндирбазын да, даш ојнаданын да сәркүзәштинә јох, нә етмәсинә јох, ...нечә етмәсинә – жонглорлу́гуна (!) һеј-рәтләнири́к (јохса һансыса астакәлин әлиндә даш, голунда кәндир манеждә тәнбәл-тәнбәл кәрнәшмәси һеч бир естетик мараг доғурмазды).

Демәк иста́јири́к ки, жонглор чубугла мурәккәб тәмрини һансы пешәкар вәрдишлә ичра едирсә, һачы дајы да јуморла вә мез-һәкә илә чохмәчһу́ллу тәнли́ји, әгли итили́ји (бәдиш-эстетик мүстәвидәки, кәндирдәки кимнастиканы, ојунбазлығы!) ејни мәһарәтлә ифа вә һәлл еләјир. Вә бу ифанын да мәзмунунда әхлаги ибрәт вә һикмәт олмаја да билир: белә һалларда биз анчаг мәһарәтдән – һачынын күлдүрмәк сәриштәсиндән зовг алырыг.

Мәсәлән, Шәкидәки эн әди һачылардан биринин шөһрәтли коми́к сәнәткар Лутвәли Абдуллајевлә корушундән жаранан чох мәзәли бир ләтифә вар:

Өзүнә әмин, иста'дадлы коми́к бир дәфә бир әрзаг дукаңаны кириб, сатычыја саташмаг иста́јир: "Сиздә палан-гушгун олармы?" Сатычы чаваб верир: "Лутвәли әми, вар, амма сәнин олчунә чәтин тапылар, нәдән ки, чох јоғунсан".

Јахуд, бир кун јенә һачы дајылардан бириси нә гәдәр тор атырса, гармагына анчаг хырда-хуруш балыглар чыхыр: "Әмичан, һајынды сорушмаг ајыф олмасын, сән бу балыхларын хырдаларыны нијә тутурсан?"

– Арвадым балых мурәббәси пиширәчәјһ. Буна көрә дә хајиш елијиф ки, хырда балыхлары тутум."

"Агзо ичиндә", "Сәни дә јејим, хәрәјо да", "Һајынды кого хотите", "Фантамаз гызытды", "Түфәнкә револ дејилләр"... һамысы әглин итили́јиндә, јумор мүсабиғәсиндә тәрәфи-мугабилләрин диалогудур.

Бунларда галиб артыг "агыллыда" ахмагы тапыб, ачыб-агардыб көстәрән бамәзә мүдри́к дејил, агыллыны да ахмаг вәзичјәтә салан шәбәдәчи вә мәсхәрәчидир.

Күлушун мәзмунунда белә занкн вә әлван типолокија милли сатири́к эн'әннин тарихиндән вә спеси́фикасындан кәлир.

Бураја гәдәр биз ишфаһи гәһрәманын јумор типи кими һачы

дајынын һамы илә фәргиндән аз, етник кодла вә менталла умумили́јиндән исә нисбәтән чох данышдыг (бахмајараг ки, символ вә ад кими бу имза XIX әсрин орталарындан о јана кетмир), XX јузилин дә һачы дајысындан сивилизасијада синтезә вә полифонијаја гәдәрки етник јуморун давамы кими данышдыг. Шаһид олдуг ки, мәһз милли гәјнагла бир контекстдә нәинки лирик вә романтик башлангычың, јуморун да мигјасы вә маһијәти бутун бул-лурлуғу илә корунур.

Лакин әкәр тиположи контекст мутләг лазымдырса, онда тарихи - мугајисәли паралелләри һамыдан чох һачы дајы илә Молла Нәсрәддин арасында апармаг олар. Белә паралелләри јалныз бәјүклә кичик (глобалла локал) арасында паралелләр кими апармаг әсла доғру олмазды. Әксинә, локал миллили́јин, колоритин хејринә устун мәғамларың бутов бир силсиләсини онлардан икинчисинин активинә јазмаг олар.

Вә саралар да онларын типолокијасында устунлук һеч дә һәмишә тотам-камал Молланын тәрәфиндә олмамышдыр. Молла Нәсрәддинин мәншәјини һәр јердә ахтарылар (Чиндән Испанијаја гәдәр, Шәргдә исә азы 16 шәһәрдә гәбри вар). Шәкили Езопун нәинки олкәси, шәһәри, кәнди (һәләлик, ја дәһнәлидир, ја којуклу, ја да охудлу...), һәтта мәһләси, еви дә мә'лумдур: "Ноху маһалында ләзки карвансарајыны кечәннән сонра даш корпу... Гоша зоваг агачлары, Рубәру Күлдәстә. Јетәрлински тө'лә, дом нәмрә јед-дилејун" (Һ.Әбдулһәлимов. "Шәки күлмәчәләри", сәһ. 17).

Һачы – пијада сәјјаһдыр, нә ешишәји, нә дә минмәјә ајры бир шахси нәэлијаты вар. Молла кими узаг, јуксәк, "јухары" мүһитләрдә дә (Әмир Тејмур, һарун әр-Рәшид, Шаһ Аббас сарајы...) кәзиб-долашмыр (чүңкү нә о, Шәкиднн кәнара чыхыр, нә дә онлар кәлиб Шәкијә чыхырлар). Иши-пешәси, куну-кузәраны қасыб-кусуб арасында вахт кечирмәк, дукаңда-базарда, чајханада, вағзалда, һарда гәләбәлик вар – орда баш киррәмәкдир. Она көрә дә даһа ачыг-сачыгдыр. Сән дејән, "агзы дуалы" һачылардан да дејил. "Бәјүк-кичик", јухары-ашагы сензини, абыр-һәја етикетини һәр јердә, һәр дејәндә, һәр һәрәкәтиндә горумагдан да узагдыр.

Молла Нәсрәддин Јахын вә Орта Шәргин, истиснасыз һәр олкәсиндә јарана биләрди вә јаранымышдыр да. Лакин бу нечә-нечә јерли, етник бамәзә типажынын һәмин адын рәгибисиз нуфузунда вә шөһрәтиндә әријиб-итмәси һесабына баша кәлмишдир.

Шубһәсиз, Шәрг чоғрафијасында Мола Нәсрәддин ләтифәләринин јараныб-јајылмасында Шәки дә иштирак етмишдир. Лакин

мэһз сатирада чох гэдим этник бунөврөжэ малик Шэкидэ бу процес Молла эмижэ верилэн "Һачы даҗы гурбаны" һесабына баша кэлмөмишдир. Эхсинэ, дирибашлыгда этник колорит, тохумда, кендэ бэди иммунитет, данышыгыда, шивэдэ(!) мугавимэт она сэбэб олмуш ки, һэтта Молла Нэсрэддин дэ Шэкидэ Һачы даҗынын шивэсиндэ данышмага башламышдыр. Бамэзэлэрин Шэкидэ тэкбэтэҗи, дурушу һеч-һечэ гуртармышдыр...

Элбэттэ, Һачы даҗынын вэ Молла Нэсрэддинин Азэрбэҗчанда илк көрүшү мөһрэмлэрин вэ догмаларын, бир-бирини таныҗанларын көрүшү олуб. Вэ, шүбһэсиз, бу көрүшдэн сонра Һачынын чох ләтифэлэри "моллалашыб" вэ эхсинэ, нәтичэдэ занкынлэшэн вэ элванлашан бутунлукдэ образ - ләтифэ гәһрәманы олуб.

Һикмэт Әбдүлһалимов хатырлатдыгымыз топлулара шәрһлрдэ һэмин процесин эҗаниләшдиҗи сәчиҗјәви нумунэлэрин мугаҗисасини верир. Мэ'лум олур ки, мугаҗисэ олунан ики ләтифэ араҗисында фәргин мүәллифи онлардан икинчисинин шивэсидир. Молла Нэсрэддинин дүңҗада мәшһур ләтифэсинэ шәриклик, гоша мүәллифлик һаггы вэ һугузу үчүн эн е'тибарлы сәләһиҗәти дэ Һачы даҗыҗа Шәкинин мэһз шивэси (!) верир.

Һачы даҗы вэ Молла Нэсрэддин заһири рәсм, портрет чәһәтдэн дэ фәргләнирләр: Һачы, адәтән, тәк кәзир, Молланы исә һәмишэ ешишәҗи илэ бирликдэ көрурук. Лакин "ешишәксиз Һачы" – һәм дэ јуморда, сатирада "ниҗада Һачы" демәк деҗил.

Молла Нэсрэддинлэ баглы классик бәди и портретдә (үзү тәбәссүмлү, әли тәсбәһли, алты ешишәкли аҗајана гоҗа) рәнкләр парчаланыр, негатив информәсиҗа (сәфәһлик, корәфәһимлик, күтлүк вэ тәрслик) – адәтән, ешишәкдән, әгли камиллик, мэ'нәви мукәм-мәллик дәҗәрлэри онун сәһибидән кәлир. Вэ ешишәк бурада јери кәләндэ озуну дәлилиҗэ, ("ешишәклиҗи") вурмагын заһирдә әләмоти кими мэ'наланыр. Белә икиләшмә Шәки ләтифәлэринин гәһрәмәнларында јохдур, онлары ешишәклә бир јердә (бир фотода) тәкчә бир дәфә көрурук, онда да гәһрәмән дәрһал изаһат јазмагы ваҗиб билир: "А ДӘДӘ, САҒ ТӘРӘФДӘКИ МӘНӘМ ҺА!".

Јахуд, дикәр ләтифәдә шәкили јатыр вэ јухуда икән она сәташмаг үчүн һәсир папагыны озурлајырлар. Сорүшәнда ки, "АБ-ЧАББАР, ПАПАҒЫН ҺАНЫ?", озуну итирмир: "ЈӘГИН ЕШ-ШӘҺЈ ЈИЈИФ. АХЫ ПАПАҒЫМ ҺӘСИРДӘН ИДИ".

Корундују кими, "ешишәһләр" бу ләтифәләрдә елә ади либәсда вэ статусдаырлар, сатирик физурун синоними (деталы) кими ешишәҗин әләвә ролу, функциҗасы бурада јохдур: о, һәсир илҗпананы

јеҗир, јахуд, әшҗају-дәлил ролунда чыхыш едир ки, шәкилинин оглу онун һәмчинси деҗил вә с.. Сатирик ифшәда, кулуш истәһсалында өз "Һәмкары", "Һәмфикри", тәрәфи-мугабил кими исә Һачы даҗы ешишәҗин хидмәтиндән истифадә етмир. Өз натурал тәбииллјиндә вә стихиҗасында икән о, бәди и функциҗаны да елә бил даһа узурла јеринә јеҗирир. Вә: "ешишәһин" јалныз заһирән ешишәк ол-маҗандан фәрги белә натурада даһа әјани көрунур. Мәсәлән, баш алыб кедән шит тә'риф азары, һеч чүр әсас олмадығы һалда, һәр чүр әндәзәни ашан јаланчы мәдһиҗәбазлыг бир ләтифәдә белә бирбашалыгла кулуш һәддәфи едилир: Евә тәләсән шәкили Киш чаҗындан һеч чүр кечмәк истәмәјән ешишәҗини о ки вар дилә тустур, јаглы-јаглы тә'риф јагдырмага башлајыр: "Сән чејрансан, чү-јүрсән, гузусан..." Јох, көрәндә ки, һејван сахта тә'рифә ујан сар-саглардан деҗил, әҗилиб ешишәҗин гулагына деҗир: "Һосан ки, һо!".

"Адамы адам јанына кәндәрдиләр, мәни исә сәнин јанына" – бу ләтифә исә көстәрир ки, бизә таныш гәһрәмән сүжетдә һэтта гиҗаби шәкилдә иштирак едәндә дә онун надан, јекәбаш гәадан, хандан үстүнлују, јахуд, эн азы она бәрабәрлиҗи көрунур.

Дозрудур, ешишәҗә (ғанмазлыгла баглы мәнфи дәҗәрләрә) сәдә-гәтдә сабитлиҗи һеч Молла Нэсрэддин дә һәмишә горумур. Еши-дәндә ки, "сәнин ешишәҗини озурлајылар", – башлајыр шукур елә-мәҗә: "Аллаһа шукур ки, үстүндә олмамышам". Амма Молланын бутун әтрафы илэ, һәндәвәри илэ о, даими рабитәдә вә бутөвдә-дир. Образдакы сәфәһлик гүтбуну әкс етдирән ләтифәләр онун, адәтән, өз ешишәҗинин јанында тәсвир едилдиҗи ләтифәләрдир. Ешишәҗин үстүндә олдузу ләтифәләр исә сәфәһликдә дә онун атын, миңиҗин белинә (үстүнә) гаһхдыгы ләтифәләрдир (мәсә-лән, белә ләтифәләрдин бириндә о, әввәлчә он ешишәҗин һесабыны дүз апарыр, ешишәҗә миңиб сәјанда исә һагг-һесабы итирир: "Мәни шејтан карыхдырыр, ешишәҗә миңәҗә бирини итирирәм. Она көрә онлары сағ-саламат чатдырмаг үчүн бу узун јолу пају-ниҗада кет-мәлиҗәм".

Һачы даҗынын вэ Молла Нэсрэддинин дикәр фәргин исә Һачы-нын вэ Молланын өзлэри јох, ...вәтәнлэри арасындадыр: чохә-тәһли Молладан фәргли оларә, Һачынын Вәтән вакенәсиҗасына Шәкидән сәваҗы икинчи намызәд јохдур. Лакин бу һеч дә проб-лемдәки мурәккәблиҗи азәлтмыр. Белә ки, Шәки ләтифәләрдин-дәки гәһрәмәнын аз гала һәр кәндәдә, мөһәлләдә, һәр һәҗәтдә бир прототипи (вә бу прототипин, өз ләһчәси, өз услуб-нәгл тәрзи) вар. Даһа дозгрус, Һачы даҗынын прототипи – шәкиллэрин сәҗи

гэдэрдир. Дикэр тэрэфдэн, бурада нэр прототип нэм дэ мүүл-лифдир. Бүтүн бунлар аз имиш кими, үстэлик, Шэки лэтифэ-синин жалныз она мэхсус үчүнчү тэкрарсыз, фэрди өзэллѳи дэ вар: бурада тэксэ гэйрэман (мэтин субъекти) жох, тэхкијэчи озу дэ һачы дајыдыр. Һэм мэркэзи семантик фигур, һэм дэ мүүлѳи икиси дэ образдыр.

Дедиклэримиз бэдиѳи тип кими һачы дајынын тарихилијинин хейринэ сэслэнэн дәлиллэр кими гэбул едилэ билмэз. Экэр һачы дајы нэ заманса тарихи шэхсијјэт олубса белэ, бу ону инди "фолклор шэхсијјэти" һесаб етмэјэ мане олмур. Шүбһэсиз, һэм тэрчүмеји-һалы, һэм дэ лэтифэ јарадычылығы онларла Шэки бамэзсинин – Абдүчэббарын, Хатабаланын, Хорүзлунун... һесабына зэнкинлэшэн һачы дајынын озуну белэ бир перспектив вэ кэлэчэк (даһа мигјаслы, үмуммилли бир Езопун ичиндэ әријиб-итмэк тилеји) көзлөмир. Бүтүн үчүн эвэлчэ Шэкидэки классик тэкрарсызлығын – феномен шивэ вэ һачы дајы мүнитинин арадан чыкмасы (ираг олсун) лазым кэлэрди. Вэ бу заман стереотип - галыбда, нэсрлэшмэ лэтифэнин стурктурунда, "эдәбилшэм" – дилиндэ, ләһчэсиндэ баш верэрди... Үмуммилли дэјэр вэ сэрвэт кими бу лэтифэлэрин кимин адына мөһүрләнмэсинин мәтлэбэ дэхли аз олса да, онларын гидаландыгы илкин мөнбэјин мөһүрү вэ онун етник муәјјонлији һәлледици мэсэлэдир ки, буна да, аллаһа шүкүр, һеч бир шөкк-шүбһэ јери галмыр: нәинки бүтүн һачы дајылар һамысы шәкилидир, үстэлик, бүтүн шәкилилэр дэ һамысы һачы дајылардыр!...

Лакин һачы дајы вэ кулуш Шэкијэ нэ гэдэр јарашса да, артыг гејд етдијимиз кими, Шэки фолклоруну жалныз кулушдән ибарэт "БИР ГҮТБЛУ БҮТӨВ" кими тэсэвүр етмэк дэ һәзигэтдән чох узаг бир мовгеде дурмаг демэк оларды. Кулушэ әкс гүтбу бу стихијада дастан, нагыл, бајаты, ағы, ушаг маһнысы, лајла, аталар созу, һикмәтли дејимлэр, ашыг ше'ри, алгыш вэ гаргыш ифаде едир. Бурада кулуш кими, мэсэлән, гаргышың да сөһринэ инанырлар, "һәтта гаргышың үстүндән котүрмэк үчүн пирэ, мәсшидэ кедәнлэр дэ олур" (Нәркиз Әскәрова. Азәрбајчан фолклору. Б., 1994, сәһ. 83).

Шэкидэ чанлы нитгин һәр парчасы бир лэтифэдирсэ, лэтифэлэрин дэ дилиндэ әсас сигләти јекун, мөһүр чүмләлэр – аталар созу вэ мэсәллэр тәшкил едир. Мовчуд "Лэтифэ" китабларында һәр белэ нумунэ сонрадан "Аталар созу" топлдусуна душмәјэ һазыр намизэд олур. Вэ әксинэ, һәр зәрбул-мәсәлин дэ оз ачымыны лэтифэлэрин ичиндән тапмаг олур.

Шэки фолклорунун топланмасы вэ тәдгиги саһәсиндэ муәјјән хидмәтлэр олмушдур. Онларын јекунларынын горунуб-сахланмасы саһәсиндэ иткилэр исэ хусусилэ чох олмушдур. Бөјүк сөз сәррафы вэ хиридары Сәлман Муимтазын изи-тозу һалэ дэ үзэ чыхмајан әл-јазмалар хәзинәсиндэ Шэкинин пази, шүбһэсиз, самбаллы сәвијјэдэ өз әксини тапмышды. Молла Чүмәнин огурланан вэ Дагыстанда башга "ашығын" адына чап олунан "поезија дәфтәрләри", еләчэ дэ вахтилэ Шэкидән "бир кисэ уна дәјишдирилиб" Орта Асијаја апарылан әлјазма "хурчунлары" барэдэ мә'луматлар мәтбуатда артыг өзүнә јер тапмышдыр (мәсәлән, бах: "Әрән" гәзети, 30 ијун 1999). Танынмыш фолклошүнас Р. Гафарлынын узун илләрдән бәри топлајыб тәртиб етдији шифаһи халг әдәбијаты нумунәләринин чох мүнүм бир гисми дэ Шэки ареалынын фолклор дәјәрләрини өзүндэ әкс етдирир. Охучулар тәгдим олунан бу топлуја һәмнин материалларын да бир гисми дахил едилмишдир. Там һалда һәмнин нумунәләрдән сечмәләр чилдин икинчи китабында эһатэ олуначагдыр.

Р.Гафарлынын фолклор топлајычысы кими фәалијјәтинин елми әһәмијјәтини артыран һэм дэ одур ки, о, чидди е'замијјәт-експедисија ишини өтән әсрин Азәрбајчан вэ рус мәтбуатында, дикәр гәдим архив вэ китабханаларда горунуб-сахланмыш материаллар үзәриндэ топлама вэ тәртиб иши илә, һәмчинин, биләваситә нәзери (стурктура) фолклошүнаслыг саһәсиндэ фәалијјәтлэ паралел шәкилдэ апарыр. СМОМПК мәчмуәсиндән котүрүлмүш нумунәләр, јүз ил эввәл шәкили Абдулла Әфәндијевин дилиндән јазыја алынмыш лајлалар, рус зијалылары А.Иоакимов, А. Калашев вэ башгалары тэрәфиндән әлдэ едилмиш отуздан чох оријинал Шэки нагыллары, ушаг нәгмәләри, еләчэ дэ 1885-1887-чи илләрдэ Нуха гәзәсынән топланмыш "Ноур көлу һаггында рәвәјәт", "Мүгәддәс куза" кими орнәкләр, нәһәјәт, "Азәрбајчан ушаг фолклору" мовзусунда диссертасијада тәһлилэ чәлб олунан вэ Шэки илә баглы олан бешик нәгмәләри, ојун-тамашалар, дүзкүләр, јанылтмачлар, тапмачалар, ачмачалар... мәһз Р. Гафарлынын тәртиби илә гисмән артыг чап олунмушдур.

Бу нумунәләрлэ бир даһа тәсдиг вэ тәсбит олунур ки, Шэки Азәрбајчан фолклорунун әксәр жанрларыны өзүндэ јашадан тәкрарсыз, өзәл әдәби-бәдици релјефләрдән биридир.

Һалә әсрин отузунчу илләриндэ Шэкидән топланан вэ Һүсејн Чавидин оғлу кәнч Әртоарулун рәсми-елми рә'јләри илә гәбул едилиб архивдә сахланан чохлу дастанлар, ашыг ше'рләри, Молла

Чумэнин шакирди, шэкили ашыг Әһмэд Гафаровун дилиндән 60 ил бундан әввәл јазыја алынын вә устад ашыга аид едилән једди дастан, индијәдәк бәдии-елми дөвријјә дүшмәјән хејли ше'рләр, лајлалар, назылар... һамысы бир јердә белә бир гәнаәтә кәлмәк үчүн Р.Гафарлыја әсас верир ки, өтән јүзилдән башлајараг Азәрбајчанда күтләви шәкилдә фолклорун топланмасы, нәшри иши мәнз Шәки бөлкәсинин вә шәкили тәдгигатчы-алим Сәлман Мумтазын ады илә баглы олмушдур. Һәтта үмүмтүрк вә үмүм-милли мигјасда шедеврин – "Китаби-Дәдә Горгуд"ун Азәрбајчанла биләваситә баглы олмасы барәдә нәзәри-елми гәнаәтә дә илк тарихи-елми мөһүр һалә өтән јүзилдә мәнз бурада, Шәки муһитиндә бөјүк шәкили сәнәкткар вә мутәфәккир М.Ф.Ахундовун гәләми илә вурулмушдур: "Тәсадуфи дејил ки, Мирзә Фәтәли өзүнүн тәртиб етдији әлифбада халг арасында кәзиб долашан мөшһүр бир нәгмәни гәләмә алмагла муһабисә объектинә чеврилән гәдим түрк абидәсинә Азәрбајчан мөһүрү вурмушдур. Бу күн һәммин кичик халг ше'ринин шаһидлији илә "Китаби-Дәдә Горгуд" мотивләринин Азәрбајчан халгы арасында кечән јүзилликдә јашадыгы тәсдигләнир. Бу нәгмәни мәнз шәкили асаггаллар, аабир-чәкләр өз синәләриндә јашатмышлар:

Кәлинә ајран демәдим мән Дәдә Хор-тут.
Ајрана дојран демәдим мән Дәдә Хор-тут.
Ијнәјә тикән демәдим мән Дәдә Хор-тут.
Тикәнә јыртан демәдим мән Дәдә Хор-тут.¹

Әкәр XIX јүзиллијин орталарында Шәки чамааты дастанын баш образынын әсас функцијасыны - ад гојмасыны өзүндә әкс етдирән нәгмәләр охујурларса, демәли, епосдан сүзүлүб-кәлән башга мотивләри дә јашадырлар".

Шәки ханлығынын сугуту илә баглы тарихи, ганлы сәһифәләрдән нумунә (шәкили шаир һәтәммин "Олду" рәдифли ше'ри) вахтилә һалә Солман Мумтаз тәрәфиндән әлдә едилиб, чап олунмушду ("Ел шаирләри". I ч. Б., 1927, сәһ. 58-60). Р. Гафарлынын топладыгы бир ел маһнысынын мәтнин бу һадисәнин шифаһи халг ше'ри мигјасында да өз тә'сирли әкс-сәдасыны тапдыгыны көстәрир. Шәкидә мөшһүр "Јел баба" пири вар вә гәләмә алынан мәтн дә бир ананын һәммин Пирә мүрачигәтлә охудузу шивәндир:

1. РӨФ. М.Ф.Ахундовун архиви, 120 сәјлы сәнәд, сәһ. 32-33.

А Јел баба, Јел баба,
Тәк галмышам, кәл, баба.
Кенерал атды кәлди,
Чохун ганатды, кәлди.
Ова кедән Мурадым,
Ал гана батды, кәлди.
А Јел баба, Јел баба,
Тәк галмышам, кәл, баба.

Ипим ипдән үзүлдү,
Көкүм дибдән үзүлдү.
Бирчә күндә мин чаван
Гара гәбрә дүзүлдү.
А Јел баба, Јел баба,
Тәк галмышам, кәл, баба...

Өлсүн дили јеллиләр,
Кәлсин әли беллиләр.
Кор олсун бәд диллиләр,
Сөзүм, аһым јел олду,
Көзүмдә јаш сел олду.
А Јел баба, Јел баба,
Тәк галмышам, кәл, баба...

Бу күнү бәкләдиләр,
Јерләри ләкләдиләр.
Елсизәм, тәкләдиләр.
Һалым јаман күндәди,
Куманым тәк сәндәди.
А Јел баба, Јел баба,
Тәк галмышам, кәл, баба.

Бу күн Шәки-Загатала бөлкәсиндә реал бәдии керчәји ифадә едән бүтүн фолклор жанрлары бу, ја дикәр дәрәчәдә анталокијанын сәһифәләриндә өз әксини тапмышдыр. Әлбәттә, бу заман тәснифдә рәһбәр тугулан форма-нов ме'јарларында, онлар арасындакы сәрһәдләрдә мүәјјән тәхминилик вардыр вә о, үмүмијәтлә шифаһи епик тәснифин елми әдәбијатда, нәзәријјәдә ишләнмәси сәвијјәсинә мәхсус тәхминилији өзүндә әкс етдирир.

Шәкинин фолклор тәсәррүфатында ашыг ше'ринин тутдузу

жерə дə антолокијада мувафиг һəчм вə диггəт ајрылыб. Хусусən милли ашыг ше'ринин өнəмли, тəкрарсыз, жениликчи классики Молла Чүмəнин илк дəфəдир ки, өз хусуси Шəки муһити, эн'əнəлэри вə гəйнаглары, һəмкарлары вə давамчылары илэ бир жердэ, бир бүтөвдэ тəгдими ашыгын Шəкидэки тарихи зəминəси барəдэ эн'əнəви мубаһисэлэрэ мүүјјөн ајдынлыг кəтирир. Лакин бу ајдынлыгын үзəриндэн пəрдəни ахыра гəдэр ачыб-кəтүрмək истигамəтиндэ иши давам етдирмəјэ еһтијач да өзүнү һələ бəјүк кəскинликлэ һисс етдирир.

Белэ ки, јашынын јүз элли иллији эрəфəсиндэ белэ, Азэрбајчанда ашыг сənəтинин нə сөз (бəдици јарадычылыг), нə дə саз (ифачылыг) хəритəсиндэ Молла Чүмəнин (1854-1920) сənəткарлыг вə новаторлуг ролу вə јери һələ дə бүтүн элванлыгын вə зəнкинлији илэ өјрəнилмəмиш гальр. Көрүнүр, онун өз севкилисинэ (бутасына) тəхəллүс кими сечдији "ИСМИ ПҮНҺАН" дејими мистик вə тадејүклу бир рəмзэ чеврилмиш, чох узун мүддəт ашыгын тракик һəјаты, сənəти, өзүнүн ады вə имзасы да кениш охучу кутлэси үчүн пунһанда (кизлидэ) галмышдыр.

Һалбуки, эсли "моллоручлу" очагындан олан вə:

Маһалым Көјнүкдүр, шəһəрим Шəки,
Лајусги кəндинин бинасыјам мən –

дејэн ашыгын бəдици тə'сир мигјасы, саз мəkтəби, шакирдлэри вə давамчылары һələ өз саглыгында бүтүн Загатала, Балакən, Гах золагыны вə Дэрбəнд-Дагыстан эрəзисини өз ичинэ алмышдыр. Тəсадуфи дејил ки, Азэрбајчанда сөзүн индики ЛҮФƏВИ јох, КЛАС-СИК мə'насында "МОЛЛА" рутбəсини дашыјан сонунчу ашыгшаир Молла Чүмэ олмушдүр. Мөвланə Фузулидэн, Молла Вəли Видадидэн, Молла Пəнаһ Вагифдэн сонра бу титулу халг шифаһи эдэбијатда јалныз Чүмэјə вермишдир. Бу, бир гəдэр тəзадлы да көрүнэ билэр: өзүнүн ади статусунда "молла" фолклорда, адəтэн, ја халис мənфи руһани, ја да комик, бамэзə мүдрик (Молла Нəсрəддин!) ады илэ јанашы ишəнмишдир. Бу тəркибдэ исə "молла" сөзу ашыгын јазылы эн'əнə илэ, классик поезија илэ услубдакы, јарадычылыгдакы баглылыгынын адда, имзада эламəти, ифадэси кими мə'налары.

Белэ баглылыг исə бу поезијада чох күчлүдүр. Үстəлик, Молла Чүмэди буллур фолклор стихијасы вə јазылы бəдици эн'əнə суфи-ирфани гəйнагла да вəһдət тəшикл едир.

Бу учгутблү бүтөвлүк өзүнүн СИНТЕЗ ШƏКЛИНИ – бир ирсдэки полифоник идеја-бəдици кəјфијəттəдэ, СƏНƏТКАРЛЫГ ВƏ ПОЕТИКА ШƏКЛИНИ – һəм шифаһи, һəм јазылы нөв вə шəкиллəрин (миначат вə сурə, гəзэл вə гəсидə – бир тэрəфдэн, кəрəјлы, бəјаты, гошма, тəчнис... – дикэр тэрəфдэн) бурада бир-биринэ гəйнајыб-гарышмасында, МӨВЗУЧА ИФАДƏСИНИ – хəлги, етнографик, милли өзəллијин дини, фəлсəфи колоритлэ бирлэшмəсиндэ, нəһəјət, ƏМƏЛИ, ПРАКТИК ƏЈАНИЛИЈИНИ – бурада гəлэмлэ мизраб, кагызла саз арасындакы гошалыгда, унцијəттəдэ (ашыг Чүмэдэн јалныз шифаһи дедији сөзлэр јох, һəм дə өзү јаздыгы "дəф-тəрлэр", "автографлар" галмышдыр) вə бүтүн бунларын там һалда һамысынын ирфани овгатла ашыланмасында кəстəрир:

Данышсалар, јетмиш ики дилинэн,
Ол гəдэр арифəм, ганасыјам мən.

Охурам, устаддан алмышам дəрси,
Охумушам эрəб, түркинən фарси.
Фикирим сєјр едэр эршинən курсу,
Дəрин китабларын мə'насыјам мən.

Мараглыдыр ки, тəдгигатчылар бу јарадычылыгда тамамланмыш фолклор поетикасыны – ашыг ше'ринин бүтүн шəкил вə нөвлəриндэн нумунэлэри, һəтта бу нөв вə нумунэлэри зəнкинлэшдирэн формалары, јени новатор "поетик ислаһатлары", эн чəтин, надир, мүрəккəб ше'р чешидлəрини үзə чыхарыр вə милли фолклор контексти илэ бир бүтөвдэ чох јүксək гижмəтлəндирирлэр – нөгтəсиз тəчнис, ејни һəрф, ејни рəдиф үстүндэ сыраланан гошма, тəчнис, дивани, мүхəммəс формалары, бəјаты илэ гошмалар, гошма-мунасирə, саллама, кəрəјлы вə с. Бəдиц овгатда вə мөвзуда доминант ролу исə бүтүн бу һалларын һамысында халис фолклор стихијасы, сөзүн һəм дунјəви, һəм дə классик фəлсəфи-поетик мə'насында кəзəллик, ешг вə мəһəббət тəшикл едир:

Көзэл, Чүмэ көзэл дојмаз созуннən,
Көзэл горхдум, көзэл хумар көзуннən,
Көзэл бусə көзэл вериб узуннən
Көзэл чанын көзэл гатыб чана, кеч.

Јахүд:

Исми Пунһан, нијə мəндэн күсүбсən,
Јахшы-јаман ја бир олар, ја ики.

Бу кун олсэм, һамы дејәр, һајыфдыр,
Чаны јанан ја бир олар, ја ики...

Сән шө'лөсән, дөрд јанында фанарам,
Булбулунәм, кулшәниндән кәнарам,
От тутубан һәр мәчлисдә јанарам,
Дәрдим ганан ја бир олар, ја ики.

Үмумијәтлә өз классик нүмунәләриндә ашыг Чүмә ше'ри
Азәрбајҗан ашыг ше'ринин ән көзәл өрнәкләри илә сәсләшир. Мә-
кәр бу әдалы мисралар һәм Ашыг Чүмәнин, һәм дә даһи Әләскә-
рин гәнирсиз Козәлини бир-биринә дахилән јахын, һәмдәм һесаб
етмәјә әсас вермирми:

Гаиш ојнадыб, көзләрини сүзәндә
Евләр јыхар фитнә-фе'ли Теллинин.

Тилсимли чамалы аја охшајыр,
Гашлары бурулмуш јаја охшајыр,
Һәр кәлмәси бир бәлаја охшајыр,
Чүмә үчүн ширин дили Теллинин...

Веркиси илаһидән, бутасы гүдрәтдән верилмиш һагг ашыгы
елә бил өзүнүн сон тале вә өлүм фачиәсини дә әввәлдән, дәгиз
һисс етмиш, һәмәрд гуришунуна туи олачаг вә иткин душәчәк
чисмипин тәкчә јерини, унваныны сәһе салмышдыр:

Чүмә олуб тапылмаса мејиди,
Исми Пунһан обасыны ахтарын.

Ашыгын мејиди 1920-чи илин мајында Шәкијә ишгалчы XI ор-
дунун тәркибиндә сохулмуш болшевик-дашнак башкәсәнләрин
Лајисгидә хәлвәтчә, вәһишчәсинә кулләләдији мө'тәбәр, асга-
гал шәһидләрин ичиндән тапылмышдыр...

Тәдгигат кәстәрир ки, (Паша Әфәндијевин "Молла Чүмә.
Әсәрләри" Б. 1995 китабы, Рамазан Гафарлынын әлдә етдији јени
"ашыг дәфтәрләри", рәвәјәт вә дастанлар, Фаиг Чәләбијевин сон
елми ахтарышлары вә үзә чыхардыгы јени сәнәдләр) Шәкидә вә
кәндләриндә ашыг ше'ри ән'әнәси әслиндә чох кучлу олмуш,
бурада илкин совет вахты да чанлы ашыг мүнһитләри фәалијәт
кәстәрмиш, онларын рәсми јыгынчагда сечилән нүмајәндә һеј'әти

Азәрбајҗан ашыгларынын икинчи гурултајында (1934) иштирак
етмишир. Ән'әнә инди дә (гочаман Ашыг Исмајылын вә кәнч
Ашыг Сакитин симасында) Шәкидә давам едир, јашајыр, горунар.

Лакин о да һәгигәтдир ки, Азәрбајҗан фолклорунун бу рекион-
да өзуну кәстәрән бүтүн нөвләри өз мәнәлли (Шәки!) колорити
илә сечилир, шивәнин јумору һәр јердә, һәтта лирик нөв вә фор-
маларын да алт гатында һәмишә көзәрир:

Әзизим, кул-кулә,
Сармашытды кул-кулә,
Өзү кул, хончасы кул,
Сармашытды кул-кулә.

Сандыг үстә кәзәрәм,
Сандыга кул бәзәрәм.
Азыр ојун гызыјам,
Һәр нә десән дөзәрәм.

"МОЛЛА ЧҮМӘ ВӘ АШЫГ ҺАЧЫ", "МОЛЛА ЧҮМӘ ИЛӘ
ДӘЛЛӘК САЛАМ" кими мараглы епик нүмунәләрдә устад Ашы-
гын өзүнүн вә адынын дастанлашмасы, "САЈЈАТБӘЈ – САЈАЛЫ
ХАНЫМ", "БАХЫШ БӘЈ – ЛЕЈЛИ ХАНЫМ", "ЧҮМӘ – КӨНҮЛ"
кими дастанларын, дастан-рәвәјәтләрин Молла Чүмәнин ады вә
јарадычылыгы илә биләваситә баглы олмасы барәдә кениш јайы-
лан еһтималлар... һамысы бу рекионун фолклор аб-һавасы илә
ашыгылыг вә ашыглар арасында рабитәјә, корпунә әләвә дәстәкләр
артырыр.

"Бу кун Шәкидә классик ашыг һавачатына дәриндән бәләд
олан, көзәл сәсли, көзәл сималы, әдәб-әрканлы, гочаман Ашыг Ис-
мајылын олмасы бу јурддакы ашыг сәнәтинин мәнәли дүнәнинә
ишарәдир" (Фаиг Чәләбијев). Бу "мәнәли дүнәнин" һәм јахында,
һәм дә узагда һәгигәтән вар олмасынын дәлилләрини, сәнәдләри-
ни елә Ф.Чәләбијевин өзүнүн Шәкидән топладыгы өрнәкләрин
ичиндән сечиб, дәстә баглајыб, дәставуз кәтирмәк олар. Шәкидә
психоложи һалын, драматик мәрәмын мазмунуна ујгун олараг,
белә ифадәләри тез-тез ишләдириләр: "Дәли Ејваз Курчүстана
кетди дә, кәлди дә", "Елә бил дәли Ејваз Курчүстана кедир", "Бу
олду дәли Ејвазын Курчүстана кетмәси" вә с. Јахуд, "Короглу"
ады вә "короглулуг" барәдә дејирләр: "Иранда-Туранда" кор чох-
дур, амма тәк биринин оғлунун ады Короглудур", "Короглу баиша.

корун оглу башга", "Һәр корун оглуна Короглу демәзләр", "Ту-
фанк чыхды, Короглу короглулугу гојду јерә", ја да: "Һәмзә Гыра-
та минәр, амма Короглу олмаз", "Һәмзәдән бәј олмаз", "Агацдан
маша олмаз, Һәмзәдән паша олмаз". Бүтүн бу дејимләри вә онла-
рын вәһдәтдә ифадә етдији тарихи һәгигәти вә еһтималы ел-
ми-нәзәри тәмәлдә мә'наландыран мутәхәссис алимин мушаһи-
дәләри белә бир гәнаәтә кәлмәјә әсас верир ки, Шәкидә "дәли
Ејбазын Курчүстан сәфәри" адлы "Короглу" голу олмушдур вә бу
епик шедеврин тәшәккулүндә Шәки иштирак етмишдир.

Ваһид шивә илә јанашы, ваһид јумор әләмәти бүтүнлүкдә Шә-
ки фолклорунун сәчијјәви услуби әләмәти һесаб олуна биләр. Ху-
сусән, гәһрәманлары Кечәл, јахүд Кур Һәсән олан никбин, мәзәли
назылларын бәдиһи типажы илә Шәкинин ләтифә гәһрәманлары
арасында "бәдиһи гоһумлуг", мә'нәви-психоложи әғрабалыг әлә-
мәтләрини һисс етмәмәк мүмкүн дејил. Бу чәһәт өзүнү дикәр на-
зылларда да көстәрир. Антолокијаја дахил едилмиш "ПАДША-
ҺЫН ГЫЗЫ", "ИКИ ГАРДАШ", "СӘХАВӘТЛИ ГЫЗ" кими епик
сүжетли шифаһи өрнәкләрдә дәлинин ролунда доғрунун образына
(дәли гардаша) раст кәлирик, бурада да гәһрәманларын мәһз ра-
сионал сынағын – ағлын, һалаллыг вә сәдагәттин сорағында нечә-
нечә имтаһандан кечәрәк мәгсәддә јетдикләринин шайһиди олуруг.

Нәһәјәт, Шәки фолклорунун чилддә әһәтә олуна мәтнинин
тәһлили көстәрир ки, Азәрбајҗанын дикәр бөлкәләриндә олдуғу
кими, Шәки фолклору өрнәкләринин вә бөјүк әксәријјәтинин өзә-
јиндә јарадылыш, дүңја вә тәбиәт бардәдә илкин шифаһи инам вә
көрүшләр дурур. "ДАШ ӘЖДАҺА", "ЧӘН ГАРЫСЫ" кими мифо-
ложи рәвәјәтләр, бир чох әфсанәләр, назыллар вә дикәр нүму-
нәләр бу чәһәтдән дә өз вариант, версија мәхсүслүгү илә сечилир.
Дини-мифик көрүшүн изләрини һәтта ләтифәләрдә дә көрә
билirik. "МӘН ДӘ ШӘКИЛИЈӘМ" адлы бир ләтифәдә дејилir:

"Әзрәјыл бир шәкилинин синәсинә гоһуб, ону јухудан ојадыр:

– Чаныны алмага кәлмишәм, – дејир.

Шәкили јары јухулу сорушур:

– Нечә алачагсан?

– Әзрәјыл чашыр, чијинләрини чәкир. Сонра әлини шәкилинин
гулагына тутуб ғышығыр:

– Мән Әзрәјылам!

Шәкили исә даһа бәркдән ғышығыр:

– Мән дә шәкилијәм!"

Һәмин ләтифәнин башга вариантынын исә мәзмуну беләдир:

"Һачы дајҗ гочалыб лап әлдән душмушду. Бир кун о, Әзрәјылы
гапысынын ағзында көрүб столун үстүндәки бутулканын ағзына
бир әмзик кечириб апарыр өз ағзына.

Әзрәјыл сорушур:

– А киши, нағарырсан?

– Нәмнәм јијирәм.

– Онда нәмнәмини је гуртар, сонра сәни опбалара апарачам.

– Ахы нәмнәми јејә.нән сонра бир аз бај-бај еләмәлијәм!

Әзрәјылы кулмәк тунур вә узун чевириб јоха чыхыр".

Бурада мухтәлиф фолклор өрнәкләримиздә раст кәлинән
"өлүмдән гачма" мотивинин јуморлу шәкилдә ифадә олундуғуну
көрүрүк.

Шәкидә белә бир бајаты да сөјләнилir:

Шәкинин јасты јолу,

Су кәлди басды јолу.

Кедирдим јары көрәм,

Әзрәјыл кәсди јолу.

Бу бајаты азачыг фәрглә Ширванда вә башга бөлкәләримиздә
дә јайылымышдыр (Ејни сөзләри аталар сөзләри вә мәсәлләр, тап-
мачалар, лајлалар, назыллар вә дикәр ишләк лирик нүмунәләр ба-
рәдә дә сөјләмәк олар). Мотив вә сүжетләриг миграцијасы дүңја
миграсында сәчијјәви һадисәдир вә бу чәһәтдән Шәки илә дә
ајры-ајры фолклор бөлкәләри арасында Чин сәддә чәкмәк мүмкүн
дејилдир.

Ачыг бир кулл һалында ән сәчијјәви нүмунәләрин Шәки илә
бағлы олдуғу, бурада јараныб јайылдығы әсла шүбһә доғурмур. Мә-
сәлән, "ДАШ ӘЖДАҺА" илә бағлы мифоложи рәвәјәтин әлә-
мәтләринә нәзәр салаг:

"Гәдим әјјамларда бир әждаһа вармыш. Кәлиб јол кәңтрыны
өзүнә мәскән едибмиш. Бир адамы гојмазмыш бу јолдан отуб кечә
билсин. Бу хәбәр ахыр кедиб Хыдыр Илјаз јетишир.

Күнләрин бир куну Хыдыр Илјаз јолуну әждаһанын узандыгы
јердән салыр. Әждаһанын јанындан кечәндә Хыдыр Илјазын аты
шаһә галхыр, әждаһаја бәрк бир тәпик вурур. Әждаһа јериндән
бир дә галхыр, даш олуб галыр.

Башшабалыд вә Баш Көјнүк кәндләрини бирләшидирән јолун
ғырағымдакы даш һәмин әждаһаны. Дашын үстүндәки изләр дә
Хыдыр Илјазын атынын нәјнадын, бир дә арабасынын тәкәртә-

риндэн гопан изләрди".

Тәһлил үчүн чох дэјәрли материал верән бу нум јнәни сөјләјән сөјләјичинин сөзләри дә онун Шәки илә бағлы олд узуну, бурада јарандығыны демојә әсас верир. "АҒАЧ ГАЛА", "ХАН САРАЈЫ", "ӘСӘДЛӘ ПРИСТАВЫН ӘҒВАЛАТЫ", "АЛҢУ МАЛЫГ ПӘҒЛӘ-ВАНЛА ЛӘТИФ КИШИНИН КҮЛӘШИ", "ПРИСТАВЛА ИКИ ШӘКИЛИ" кими рәвәјәтләрин услуб вә ш' ивчә дә, мөвзуча да, сужетчә дә Шәкидә јарандыгы һеч бир шү' һә доғурмур.

* * *

Шәкинин фолклор шөһрәти, шиф һи јумор пәјтахты кими илми вә статусу артыг мизјаслы, јејнәмиләл ичтимаи, әдәби, елми тәдбирләр сәвијјәсиндә тәсд лг вә тәсбит едилмишидир.

1983-чу илдә ијун ајынын 11-дә мәһз Шәки шәһәриндә о вахт-кы Советләр бирлијинин илк бој үк Кулуш бајрамы кечирилир. Вә јенә дә илк дәфә олараг, дүңјадә е'тираф вә тәсдиг олунан кулуш вәтәнләри – Габрово (Болгар јстан) вә Шәки һәлә о дөврдә гар-дашлашдылар.

Он ил сонра, мүстәгил А зәрбајчанда илк рекионал фолклор му-шавирәси дә (беш-једди ат рел, 1994) јенә Шәкидә кечирилди вә өл-кәнин әдәби-мәдәни һәј тьинда давамы, изи һәлә дә галан муһум һадисәјә чезрилди.

Һәмчинин, Респуґ лика Елмләр Академијасы Низами адына Әдәбијат Инстит јтунун "ФОЛКЛОР САРАЈЫ" Елми-Мәдәни Мәркәзинин илк рилиалы да (мај, 1995) јенә Шәки шәһәриндә ачылды. Вә бу к јн "Азәрбајчан фолклор антолокијалары" силси-ләсинин илк ч' ддләриндән бириндә рекионун ағыз әдәбијаты сеч-мәләриндән лбарәт илк топлуда да Шәкинин тарихи-бәди и дә-јәрләри әһ итә едилир, биринчи дәфәдир ки, белә әһатә вә тамлығыг ишыг узунә чыхарылар.

Шубґ о етирәм ки, бурада топланан өрнәкләр милли фолкло-рун, он ларын ичтисаслы елми шәрһи исә фолклоршунаслығын тарихи идә өз ролуну ојнајачаг вә китаб халис бәди и фактуранын јә си илг дә һәм күтләви охучу, һәм дә мүтәхәссис – алим мара-ғына сәбәб олачадғыр.

Шәки диалекти мүтәхәссис марағыны вә диггәтини һәмишә чәлб едиб (Рәшид бәј Әфәндијевдән Н.И. Ашмаринә вә Муса Ис-ламова гәдәр). Амма ачылмамыш гатлар, дүјүнлү тәбәгәләр бу ләһчәдә лап сонсуза гәдәрди. Бу фолклорун топланмасы вә јазы-

ја алынмасы саһәсиндә ән аз иш мәһз "шивәнин јазылашмасы" (кағзә, лентә, дискетә алымасы) истигамәтиндә олмуш вә тәғдим етдијимиз китабда да бу муһум милли-елми вәзифә јал-ныз гисмән јеринә јетирилмишидир. Мәһз бу кизли гатлара, дүјүн-ләрә ачар кими антолокијаја әләвә едилән "Луғәт" дән дә күтлә-ви охучу, јәгин ки, разы галачадғыр.

"Азәрбајчан фолклор антолокијалары" силсиләсиндән бу нөв-бәти топлунон – Шәки чилдинин бүтүн сәјдығларымыздан даһа бојук әһәмијјәтини исә мән онда көрүрәм ки, милли фолклору дүңја елминин ән јени, чағдаш тәләбләри сәвијјәсиндә топлајыб – тәртиб етмәк јөнүмүндә бу тәшәббус Фолклор Елми-Мәдәни Мәркәзи вә онун филиаллары гаршысында гојулан муһум страте-жи (мизјаслы вә узун мүддәтли) програмын ичрасында, јүз чилддә Фолклор куллијатынын, Милли Фолклор Атласынын, Азәрбајча-нын дастан хәритәсинин һазырланмасы истигамәтиндә нөвбә-ти, даһа пешәкар аддымларын атылмасы үчүн дә е'тибарлы баи-лангыч олачаг, она методоложи һазырлыг вә стимул ролуну ој-најачадғыр.

Шәки фолклор антолокијасынын ишыг узунә чыха билмәси үчүн елми-тәшкилати һазырлығын бүтүн мәрһәләләриндә бизә көмәк етмиш һәрмәтли һәмкарларымызын һәмйсына бу милли-вәтәндашлыг јарымына вә энтузиазмына көрә ән сәмими тә-шәккүрүмузу билдиририк.

Антолокијанын мәтнинин әсасы 1989-чу илдән фәалијјәт көс-тәрән Азәрбајчан ЕА Шәки Рекионал Елм Мәркәзинин "Фолк-лоршунаслыг вә ел сәнәтләри" лабораторијасында гојулмуш, даһа сонра вә истигамәтдә иш "Фолклор сарајы" ЕММ-нин Шәки филиалында давам етдирилмишидир. Хусусән, мәрһум Нурпаиә һүмәтовун, Әли Сүләјмановун, һәмчинин Әлјар Мәммәдовун, Мәтанәт Абдуллајеванын, Сејид Әләскәрөвун, Улдуз Бәшир гызы-нын, Мәркәзин рәһбәрләри Зәкәријә Әлизадәнин вә Нәркиз Әс-кәрзадәнин сәмәрәли, фәал елми-тәдгиги вә тәшкилати хид-мәтләрини ајрыча гәјд етмәк истајирәм. Танынмыш Шәки зајә-лыларындан шаир Вагиф Аслан 1994-чу илдә Лабораторија, 1997-чи илдән Филиал директору кими бу ишин тәшкилинә биләваси-тә рәһбәрлик етмишидир.

Шәкили зијалылар, танынмыш фолклор топлајычылары вә на-ширләри Паша Әфәндијевин, һикмәт Әбдулһәлимовун, Сабир Әфәндијевин, Рамазан Гафарлынын фолклор (ләтифә) топлула-рындан вә шәхси архивләриндән чилддә истифадә олунмушдур.

Антолокијаја дахил едилэн фолклор өрнөклэринин сөйлөүчү вэ топлайчыларынын адлар суйагысы айрыча бөлмө кими китаба дахил едилмишидир.

Шәки-Загатала бөлкәсиндән топланан нүмунэлэрин бу топлу-жа салынмамыш гисми артыг назырланмагда олан нөвбәти чилд-дә әһатә олуначагдыр. Шәкинин айрыча бөлкә вәһиди кими тәк-рарсы өзәллијини нәзәрә алараг, бу чилддә жалныз шәһәрин өзүн-дән топланмыш өрнөкләри әһатә етмәји мүмкүн һесап етдик...

* * *

Бизим ән гәдим, әзәли, әбәди Азәрбајчанын дилбәр кушәси - Шәки, Загатала, Гах, Балакән бөлкәси, онун тарихи-тәбии зән-кинлији, бәдши, мифик-поетик вә етник-лингвистик сәрвәтләри, фолклор вә кулуш дәјәрләри Вәтәнә диванә, романтик мәнәббәт тәрбијә едир, әчдада көнүл, торпага чан фәда етмәји һәр кәнчә, һәр јенијетмәјә бир дә мәнз бу јерин, бу релјефин дастаны, ләти-фәси вә һикмати өјрәдир. Әли Сүлејмановун топладыгы бир лә-тифәдә дејилир ки, Дагыстандан бир чај ахыр – Тухгар. Чајы, ајаг-габыны сојунмадан да, кечмәк олар, амма тухгарлылар дизәчән сојунуб кечирләр: "БИЗИМ ЧАЈЫ БИЗ БӨЈҮТМӘСӘК, БӘС КИМ БӨЈҮДӘР?".

Киш чајыны һәгигәтән дә сојунмадан кечмәк мүмкүн дејилдир. Һәр нечә гәринәдән, јүз илдән бир Киш чајы (БӨЈҮК ЧАЈ!) ахдыгы јатагдын, баш гојуб ујудугу бешикдән шаһә галхыр (әсрлик ро'ја-дан, сукутдан силкиниб сычрајыр), бәндләри, бәрәләри нечә кеч-мәји өзү бизә өјрәдир! Мәнчә, Шәки фолклору да мин илдир јат-мыш Кишә бәнзәјир, рөјадан ојанмаг, шаһә галхмаг үчүн о да јал-ныз ишарә - бир һүсүнә диванә Үрәкдән (ЕШГДәН!), бир дә сеһ-ринә, сирринә мәһрәм Интеллектдән (ИСТЕ'ДАДДАН!) импулс көзләјир. Вә, бир дә, һәр ики Киши кечмәк үчүн дизәчән чырман-маг, ајаггабы чыхармаг аздыр: онлары дизәчән әјилиб, чынзыл вә лил өпүб, әбәди шырылтыја – бајатыја вә лајлаја баш әјиб кечмәк лазымдыр! Әлимә гәләм аларкән мән дә башымы торпага гәдәр әјдим...

Јенә Әли Сүлејмановун топладыгы ләтифәләрдән бириндәки бир "килеји" дә хитырламаја билмирәм: бир симич куч-бәла то-пладыгы гәпик-гуруша алдыгы бир торба кишмиши амбарда кизлә-дир вә һәр кун бир дәнәсини торбадан чыхарыб јејир. Һарданса о-ру хәбәр тутур вә торба јоха чыхыр. Торбанын јоха чыхмасы өз-лүјүндә зәрәрдидәни о гәдәр дә јандырмыр: "Мән она јанырам ки,

күндә дәнә-дәнә једијим кишмиши озру хышма илә јијәчәһ". Биз исә, әксинә, о, хәсис кишмиш јејәндән фәргли олараг, бир гурур дујуруг ки, сәбирли вә сәхавәтли фолклорчунун кәна-кәнд, мәнлә-мәнлә, ев-ев кәзиб дәнә-дәнә топладыгы бу ләтифәләри охучу ин-ди һамысыны бир јердә – "хышма илә" охуја биләчәкдир. Бу "хышма"лардан јаранан "Азәрбајчан фолклору антолокијалары" силсиләсиндән Шәки рекиону илә баглы нөвбәти чилдләрин мәтнинин топланмасында вә ишыг узу кормәсиндә һәр бир шәкили иштирак едәчәкдир.

Бәли, фолклорун Шәкидә кулушунун сәдасы артыг һәр јерә ја-јылыб. Һәтта, Азәрбајчандан кәнәрда да (Иранда, Туркијәдә, Ор-та Асијадә...) чох аз јер галыб ки, һачы дајынын ајагы о јерә дәј-мәсин (Һачы о јерә "кәлмәсин дә, кетмәсин дә"). Јохламаг истә-јирсиниз? Олар: парол – интонасијабыр. Нитгинизин авазыны дә-јишин, таныш, тәбии, илаһидән, гүдрәтдән мазәли ләһчәдән она дүз сәпин, елә илк растыныза чыхандан сорушун: "ҺАЧЫ ДАЈЫ КӘЛИТДИ?" Әкс-сәда дәрһал гајыдачаг: "КӘЛИТДИ ДӘ, КЕ-ЈИТДИ ДӘ!".

Бәли, сеһирли Езопдан, бамәзә Нәсрәддиндән, данәндә Бәһлул-дан сонра бу дунјаја бир мүдрик дә кәлибди – Һачы дадыг. Даһа дог-русу, "кәлитди дә, кәјитди дә". Лакин ондан нечә сандыг ләтифә галыб, нечә мүчри аталар сөзү вә нечә бохча мазәли дһвалат, дүз-лу сужет, истиотлу һәчә галыб. Һәр шејин, дәрдилијин дә өртү-су, либасы кими бамәзәлији сечән, гүссәни, агрыны да нәш'әдә, за-рафатда јашајанларын ахыра галмышы Һачы дајы олуб.

Мәзәдә, кулушдә, никбинликдә Һачы дајы јенә дә јашајыр, јенә дә һәр дәфә "ҺАЧЫ" дејәндә додаг гачыр, үз гымышы, кәз иша-рыр, диш азарыр. Кечмишиндән кәлән вә бизи кәләчәкә апаран фолклорун да чоһрәсинә Шәкидән кечәндә тәбәссүм зонур.

Гәдим етник кечмишиндән бөјүк милли кәләчәјә сәфәриндә (бу китабын сәһифәләриндән кечән сәјаһәтдә!) Фолклора Сиз дә јол јолдашы олун. Һәммин нурдан, тәбәссүмдән зәррәни бурадакы һәр сәтрдә көрәрсиниз. Ахы прототип (прототурк!) – шәкили-дир. Сәксүздән, мәншәдән кәлән сәс бурадакы шивәнин сәсидир. Вә нә гәдәр ки, шәкили вар, шәкилинин кулуш енерјиси (јә'ни, нәфәсдә зүмзүмә, тәләффүздә рәгс – Шәки шивәси!) вар, Шәкидә фолклора завал јохдур...

Март, 2000.

МИФЛӘР

КҮНӘШ ВӘ АЈ

Дижилләр, Күнәш вә Ај бачы-гардаш имиш. Оннар мөһрибан дола-ныр, һәмишә дүнјаны бир јердә сәјаһәт елијирдиләр.

Бир күн Күнәш вә Ајы аналары Көј јанына чағырыб дијир:

– Өјладдарым, сизи чүт сәфәрә јоллујурам, тәклик маа күч кәлир.

Дијирәм, бүјүннән бироз һабырда, јанымда галсын, о бироз кеиф һо дүнјаны фырраныф кәлсин. Сора бу бироз кетсин. Маа да бахан ла-зымды. Һајынды, Ај, сән күндүздәр јанымда гал, гој бачын Күнәш кәзсин. О, ахшам гајыдар, сән сәфәрә чыхарсан.

Ај разылашмыр:

– Маа күндүздәр сәрфәлиди. - дијир.

Көј ана оғлуна һа баша салыр ки:

– Аллаһа бах, тараа бах, Күнәш гызды, кечә гаранныгда јола чых-са горхуф-елијәр.

Ај тәрсдијиннән галмыр:

– Јох, мән сәһәр кедичәм.

Көј ана да дөзмүјүф бәрк һирсдәнәр, хамырры әлијәнә оғлунун үзүнә шиллә вурар...

Дијилләр о вахдан Ајын үзүнә ләкә дүшүф. О да утандығыннан сә-фәрә анчаг кечәдәр чыхыр. Күнәш исә сәһәр ачылан кими узун сашда-рыны ачыф өнун вагағына тутурмуш, гардашынын үзүндәки ләкәлә-ри кизләдирмиш.

КҮНӘШ НЕЧӨ ЈАРАНЫБ

Лап гәдимләријмиш, дүнја тәзәчә јараныфмыш. Адамнар һәлә бил-мириләрмиш күнәш, дағ, јағыш, көл, чај нә олан шејди. Оннан өтрү ки, һолар һәләм әмәлә кәлмәмишди. Һәр јан һәмишә гапгаранығыјди. Күндүз дә, кечә дә јерә анчаг ајнан улдуздар бахырмыш. Адамнар ју-валарыннан чыхыф узаға кетмаға горхурлармыш. Елә зәнн елијир-ләрмиш ки, улдуздар булутдарын далында јашајан јекә-јекә дивләрин, ајса онларын эн нәһәнкинин - көјләрин паччаһынын көздәриди. Һо елә заманнармыш ки, һәлә ова чыханнарын нә оху, нә низәси варыј-мыш, вәһши һејваннар, гушдар да оннардан горхуб еләмирмишдәр. Чочуг-мөчуғу тәһ көрүрмүшдәр, көтүрүф гачырмышдар.

Би дәфә нә тәри олурса, дурнајнан Дәвәгушу дүзәнникдә кәзмаға

чыхыллармыш. Дәвәгушунун әјахлары дурнанын әјахларыннан ики дәфә узунујмуш. Һо сәбәбдән дә дурна рәфигәсинин далынча гачмалы олурмуш. Амма кәнә она чатаммырмыш. Дурнанын Дәвәгушуннан ачығы кәлиф, үстүнә гышгырырмыш ки, һајынды сән нә инсафсыз достсан, гаранныхта мәни кимин умудуна гојуф бәрк-бәрк гачырсан? Ләһләјә-ләһләјә далаа дүшмаһдан тамам нәфәсим кәсилитди.

Дәвәгушу чаваб вермириш, һа истијир дурнадан дала галсын, бир шеј алынмырмыш. Чүнки онун бир ләнк аддымы, рәфигәсинин ики аддымына бәрәбәријмиш.

Дурна бәрк әсәбләшиф Дәвәгушуу гарғамаға башлајыфмыш:

– Көрүм гышдарын гырылыф бојнаа долансын.

Дәвәгушу гәзәбләнифмиш, кери дөнүф дурнанын башыны бәрк-бәрк димдикләјифмиш.

Дурна көзүнә дөндүјүм чаныны һоннан гуртаран кими гачыф Дә-вәгушунун јувасына кириф, һонун тәзә јумуртасыны көтүрүф вар күчүјән ухары атыфмыш.

Јумурта галхыф, галхыф, кедиф көјдә јашајан дивләрин јанына ча-тыфмыш, сора да натәрәсдикдән атдар үчүн топланан от тајасынын үстүнә дүшүфмүш. Јердәки адамнар бир дә бахыф көрүлләр ки, гаран-ныгда көјүн үзүндә нәсә партлијитди. Һәр тәрәф ишыгланды. Сән де-мә, Дәвәгушунун јумуртасы сыныбмыш, сарысы ахыф отдарын үстүнә, көјдә һәр шеј од тутуф јанмаға башлајыфмыш. Бирдән-бирә јер-көј елә ишыглашыфмыш ки, бүтүн чаннылар аз галырмыш кор олсуннар.

Дәвәгушу тез көлә чумуфмуш, сују богазына чәкиф көјә пүскүрүф-мүш. Амма јумурта елә ухары галхыфмыш ки, сулар ора чатмырмыш, тәзәдән јерә сәпәләниф јағыш әмәлә кәтирифмиш.

Бирдән көјүн паччаһы нәһәнк див јухудан ојаныфмыш. О, јерә ба-хыф чох севинифмиш, јанан тонгалын кур ишығында јер үзү она да-һа көзәл көрүнүфмүш.

Див дијиф ки, мән јатана кими һабы очағы сөнмаға гојмијин.

Беләчә нәһәнк див нә гәдәр ки, ојагмыш, очаға ағач, от төкүб јан-дырырмышдар. Һо јорулуф јатанда исә сөндүрүрләрмиш. Һо вахт кә-нә јер үзүнә кечә дүшүрмүш, адамнар, һејваннар да мағаралара, јува-лара чәкилиф јухуја кедилләрмиш.

Һоннан сора көјдәки бүтүн нәһәнк варлыхлар чөр-чөп јығыф оча-ғы сөнмаға гојмуллармыш.

Сәһәррәр һәр тәрәф көјдәки бөјүһ тонгалын ишығына гәрг олур-муш, чаннылар да дуруф јер үзүнү кәзилләрмиш. иш-күчлә мәшғул олудлармыш.

Но вахтан бәри көй үзүнүн көзә көрүнмәз сакинләри бүтүн кечә ағач, от топлайыллармыш. Баш дивин тапшырығыҗлә көй сакинләринән бири очагдакы көсөвләри сәһәрә кими фүләјирмиш ки, сөнмәсин, Бах. Күнәш, јағыш, күләк белә жаранытды.

АЛЫН КҮНӘШӘ ХӘЈАНӘТИ

Күнәшлә Ај јахын достиймишдәр. Би дәфә Ај Күнәшә дијир:

– Кә, ушаһларымызы апарыф көјдән јерә атах.

Күнәш разылашыр.

Сөздәшдикләри күн Ај ушахларыны киздәдир, бир кисә көтүрүб ичәрсини дашла долдурур, Күнәшин јанына кәлир.

Күнәш исә ушағларыны башына топлајыб һамысыны кисәјә долдурур.

Ајла Күнәш кисәләрини чийинләринә атыб јерә енилләр. Оннар јер үзү илә хејли јол кедилләр. Кәлиф ири бир чаја чатыллар. Ај фүрсәти әлдән вермәјиф чийиндәки кисәни чаја бошалдыр. Күнәш дә буну көрүб өз кисәсини ора бошалдыр. Сонра икиликдә өз өјләринә гајы-дыллар.

Кечә дүшөндә Күнәш пәнчәрәдән бахыф көрүр ки, Ај көјләди, ушағлары улдуздар да әтрафында кәзир. Баша дүшүр ки, досту ону алдадыб. Күнәшин бәрк ачығы тутур. Ајы көјдән дартыб јанына кәтирир, јахасыннан јапышыб сорушур:–

– Нијә сән мәәм ушағларымы чаја атдырдын?

Ај Күнәшә дијир:

– Һајынды тәкчә сәән гораа дүзү дүнјаны јандырыф јахмах олар. Но јаннан да ушахларын бөјүјүр. Һуннар сән јаша чатанда һәрәсинә бир дүнја лазымды ки, башына долансыннар. Дүнја да ки, бир дәнәди. Араларында гырғын дүшөчәһди. Арада дүнјаны јандырыб күл елијичиһдиләр. Фиқиррәшдим ки, хорда, суја атдырым, сөнүф балы-га чөрүлсүннәр. Адамнар да бу балыхлары тутуф јисиннәр.

О вахтдан Күнәш Ајдан үз дөндәрир, бир дә онунлә кәзмир, Ај көј-дә көрүнән кими ачыһ елијиф дағларын далындакы өјүнә кедир.

ДАШ ӘЖДАҢА

Гәдим өјјамларда бир әждаһа вармыш. Кәлиб јол кәнарыны өзүнә мәскән едибмиш. Бир аламы гојмазмыш бу јолдан отүб кечә билсин. Бу хәбәр ахыр кедиб Хыдыр Илјаза јетишир.

Күнләрин бир күнү Хыдыр Илјаз јолуну әждаһанын узандығы јер-

дән салыр. Әждаһанын јанындан кечөндө Хыдыр Илјазын аты шаһә галхыр, әждаһаја бәрк бир тәпик вурур. Әждаһа јериндән бир дә галх-мыр, даш олур галыр.

Баш Шабалыд вә Баш Көјнүк кәндләрини бирләширән јолун гырағындакы даш һәммин әждаһады. Дашын үстүндәки изләр дә Хыдыр Илјазын атынын налындан, бир дә арабасынын тәкәрләришән галан изләрди.

ЧӨН ГАРЫСЫ

Чөн, чискин, гара думан һамысы Чөн гарысынынды. Онун торвасы вар. Бунларын һамысыны торвасына јығыф сахлајыр.

Ачығы тутанда торваны ачыф чөн-думаны бурахыр.

Чөн чох галаңда Јел бабасынын хошуна кәлмир. Әсиф һамыны лағыдыр.

Дағда бир ушах-зад итәңлә дијәлләр ки, Чөн гарысы торвасына салыф апарды.

ИЛАН ОҒЛАН

Бир оғланын атасы өлүр. Оғланын башына кәлир ки, атасынын вар-дөјләтини көтүрүф башга јерә кетсин. Тамаһкар әмиси буннан хәвәр тутуф оғланын далынча дүшүр.

Узах јол кәлән оғлан өзүнү кәлкәлијә вериф динчәлмах истијир. Бу вахт әмиси өзүнү она чатдырыф, гызыллары истијир. Оғланла әмиси арасында мүбаһисә башдијир. Оғлан Аллаһа јалварыр ки, ону елә бир шејә дөндәрсин ки, әмиси һәм оннан горхсун, һәм дә о, гызыллары горуја билсин. Аллаһ оғланы илана дөндәрир. О вахтдан ел арасында бир сөз кәзир ки, илан гызыл үстә јатыр.

ЧЫСГАНА

Чысгана чох көзәл гыз имиш. Ону һансы оғлан истәјирмиш о, оғлана гара јахыф, ачы дил илә санчыф јола салырмыш. Чысганијә дө-личәсинә вурулан оғлан гыза оҗләнмах тәклиф елијир. Гыз размынх вермир. Оғлан ешидән күннән-күнә саралыф солур. Өзүнү әлдүрмах истијир. Өлүмүннән гавах Аллаһа дуа елијир ки, ја рәбб, сән гызы ја лаш, ја да ағач елә.

О саат оғланын арзусу һәјата кечир. Гыз Чысгана колдуна чоорутур. Ким әл вурса әлини тиканаријнән илә ганадыр.

НУҲУН КӘМИСИ

Дижилләр ки, һавахса Нуһ туфаны олуф. Нуһун кәмиси кәлиф бәндин бурнуна дәжаныф. Уну ора бәнд едиф, илишдирифләр. Гармахларың јери һинди дуруп. Нуһун кәмисини көрәннәр дә олутду.

РУҲ

Бир киши кечә вахты гавырсандығың јаныннан кечәндә бир сәс ешидир:

– Ај киши, тез гажыт кәндә, кир филан өјә, арвадыма динә, дурма-сын кәлсин, бурда ону көздијирәм.

Киши әввәлчә елә билир ки, гулағына сәс кәлир, фикир вермир. Амма сорадан көрүр ки, сәс кәнә кәлди:

– Саа димирәм, кет арвады бура чағыр?!

Киши донуф галыр. Баша дүшүр ки, бу һансыса өлүнүн руһуду. О дәјга јадына дүшүр ки, һәмин күннәрдә өјләрдә өлүләрин руһуна дуз салыныр вә руһлар өјләри кәзир. Киши руһдан сорушур ки:

– Тугах ки, мән кетдим сизә, тапшырығозу да дидим арвада. Арвад буна инанар?

Һәмән анда сәс кишијә бир от узадыр. Киши оту әлине алан кими көрүр ки, һәр тәрәф руһларла долуду. Оту көтүрүф бир баша руһун дидији өјә кәлир. Көрүр ки, арвад өлүтдү. Арвада дијир ки, әрин сөөн гавырсандығда кәздијир. О, маа диди ки, буун саа дијим. Арвадын руһу кишидән сорушур ки, бәс сән мәнә ничә көрүрсән. Киши әлиндәки оту она көрсәдир. Арвад ону көрән кими кишинин үстүнә атылыф оту көтүрмах исидијир. Елә бу вахт гоншулар сәсә кәлилләр. Көрүлләр ки, киши киминнәсә әлбәјаһады. Анчаг јанында өзүннән савајы һеш кәс жохду. Бу ишә мат галыллар. Бу вахт арвадын руһу өзүнү кишијә елә тохундуруп ки, от кишинин әлиннән јерә дүшүр. Арвадын руһу тез әжилиф оту көтүрмах истијәндә бир ит өзүнү јетириф оту улур.

О вахтдан да итдәр руһ көрәндә улујур.

ГЫЗЫЛ ТАПАН ОҒЛАН

Бир оғлан фызыллыхдан кечәндә көөр ки, би гыз-би оғлан дәјаныфды. Бу фикир вермир. Бу би аздан гажыдыр. Көөр кәнә дәјанытдылар. Сорушур ки, бурда нијә дурмусооз? Дижилләр ки, саа сөзүмүз вар. Оғлан дијир ки, нә сөз? Дижилләр, бәс филан јердә гызыл вар, кит ону чыхарт. Бәлә дијиф икиси дә илана дәнүф сүрүшүф кидир. Оғлан

буна фикир вермир, кечә кәлиф јухуда дижилләр ки, бәс нијә әманәто апармырсан. Бир кечә, ики кечә, ахырда буну атасына дијир. Атасы дијир кит көтүр.

Кидир һәмин јери газыр. Көөр ки, бир мис сәрниш гызыл. Көтүрүф кәлир. Кечә кәлир јухусунда дижилләр ки, бәс бизим пајымыз? Оғлан ајылыр. һеш нә баша дүшүмүр. Атасына да димир. О бири кечә кәлиф кәнә дижилләр. Кәтир пајымызы вер. Оғлан сәһәр гызылы сәрнишдәчә һәјәтә бастырыр. О кечә јухусунда һеш нә көрүмүр. Би јол атасы сорушур ки, гызылы ничә еләдин. Дијир басдырдым. Дијир кет кәтир бура.

Кидиф бахыр. Көөр нә гызыл? Сәрниш гарышых жоа чыхыф. Амма торпах газылмијитди. Јери дә бомбошду. Кәлиф атасына дијир. Атасы дијир өздәри апарыф. Кәрәјһ чыхаранда беш-алтысыны јеринә төкәјдин. Онда апармаздылар.

МƏРАСИМЛƏР, АДƏТ-ƏН'ƏНƏЛƏР

НОВРУЗ АДƏТЛƏРИ

Биринчи һал: Новруз ахшамы мурдарланмамыш арх конарына бир жумурта, ики ронкли гэлэм (гара вә гырмызы), јахуд карандаш гојурлар. Буну едән гыздырса, үрәјиндә арзу тутур ки, көрәсән бәхтинә нечә оғлан дүшәчәк. Башгасыдырса, һәр һансы бир иш үчүн нијјәт едир. Мәсәлән, кәлин әринин сәфөрдән тез гајытмасыны, ана оғлунун давадан сағ-саламат чыхмасыны, һал-һазырда имтаһанда уғур газанмагы вә с.

Сәһәр кедиб архын конарына гојулан жумуртаја бахырлар: жумуртанын тән ортасындан гырмызы хәтт чәкилибсә, нијјәтләринин баш тучагагына инанарлар. Әксинә, гара хәтт чәкилибсә, сачларыны јоларлар. О күндән үзләри күлмәз.

Икинчи һал: Илин ахыр чәршәнбә ахшамында бир жумурта көтүрүб сөнмүш тәндирин. јахуд очагың ичәрисинә гојурлар, бир тәрәфинә гара, бир тәрәфинә дә гырмызы карандаш атыб үстүнү күллә өртүрләр. Бајрам күнү дан јери сөкүлөндә кедиб жумуртаја бахырлар. Әкәр үстүнә гара хәтт чәкилибсә, гојан адамын тәлјинин дөнүклүјүндән, гырмызы хәтт чәкилибсә хошбахтлығындан хәбәр верир.

Новруз кечәси јејиб ичәндән сонра гаранлығы бир отагда башына гара кәләгајы өртүб әлиндә тутдуғун күзкүјә бахсан. сәнә көнүл верәни орада көрәрсән.

Илахыр чәршәнбәси ахшамы нијјәт едән ағзына су алыб гулагларыны әли илә јумур, гоншунун һәјәтинә јолланыр. Орада әлини гулагындан чәкиб, сују удур. Ешитдији илк сөз хошдурса, нијјәтинә чатачаг. Әксинәдирсә, бәхтинән күссүн.

Илахыр чәршәнбәси ахшамы нијјәт едән доғмаларындан биринин әклији сөјүдүн аягына кедиб бахыр. Туталым, о, оғул, вар-дөвләт, әринин гајытмасыны диләјир. Көрсә ки, сөјүдүн будаглагы јерә тохунур, демәли, истәдикләри олачаг. Дәјмирсә, бәхтинән күссүн.

Ахыр чәршәнбә кечәси пис шәјләрдән данышмаг, нәс кәтирмәк, кефсиз олмаг, налајиг һәрәкәтләр етмәк олмаз. Дејирләр, илин анчаг

бу күнү инсаның әмәли, истәји, фикри, давранышы ганына кечир, илбоју хасијјәтини дәјишә билмир.

Илахыр бајрамының ән көзәл хусусијјәти одур ки, евдә-ешиклә һәр шәј тәзәләнир. һамы әјин-башына тәптәзә либаслар кејинир.

Елә етмәк лазымдыр ки, тәзәләнән шәјләр пислијә, шәрә хидмәт етмәсин.

Ахыр чәршәнбәдә һәр һәјәтдә бөјүк тонгаллар галаныр. әтрафында шәнләнир, үстүннән туланыб дејирләр:

**Ағырлығын, уғурлуғум одлара,
Тонгалдан атланмајан јадлара.**

Јахуд:

**Ағрым, уғрум төкүлсүн,
Ода дүшүб күл олсун.
Јансын, алов сачылсын,
Мәним бахтым ачылсын.**

Белә һесаб едирләр ки, өлән баба-нәнә руһлары илдә бир дәфә анчаг һәмин кечә өз јурдларына баш чәкирләр. Гаранлығы дүшәндә она көрә кур тонгаллар галаныр ки, бу руһлар өз евләрини раһат тапсынлар. Баба-нәнә руһлары дажда отуруб һәјәт-бачаја тамаша едирләр.

Көрсәләр ки, сәлигә-саһман вар. нәвә-нәтичәләринин очагларында газанлар гајнајыр, үзләри күлүр. һамы “бал” дејиб, “бал” ешидир. севинәрләр, сәһәрә јахын көнүлләри хош келәрләр. Он ики ај бу тәспирлә јашајыб кәлән илин ахыр чәршәнбәсиндә јенә кәләрләр.

Әксинә, көрсәләр ки, јурдда гарма-гарышыглығы, дам учуб, јериндә бајғушдар улајыр, һамы бир-бирини ит кими гапыр, нә јемәк вар, нә ичмәк, өјүндә бин-бәрәкәти итирибләр. бәрк инчијәр, һеч сабаһын ачылымасыны көзләмәз, күсүб келәр, бир дә һеч вахт о тәрәпләрә үз тутмазлар.

Ахыр чәршәнбәләр гәдәм гојандан сонра гыз-кәлин бошгаблара буғда төкүб сәмәни көјәрдирләр. Кимин сәмәниси биринчи чүчәрсә онун үрәјиндә тутдуғу нијјәти мүтләг јеринә јетәчәк - дејәрләр.

Ахыр чәршәнбәдә сәмәни һалвасы биширәр вә гонум-гоншуја пајлајарлар.

Сәмәнинин үстүнә су чиләјәндә охујурлар:

**Сәмәни, ај сәмәни,
Илдә көјәрдәрәм сәни.**

Сәмәни,
Сахла мәни,
Ај сәмәни,
Сахла мәни.
Үрәјимдә тутдугум
Јара адахла мәни.
Сәмәни, сахла мәни.
Илдә көјәрдәрәм сәни.

Сәмәни, сахла мәни,
Илдә көјәрдәрәм сәни.
Гара јел
Әсди, кечди.
Сәбрими
Кәсди кечди.
Сәмәни, чәзана кәлмишәм.
Дәрләрдән безана кәлмишәм.
Бугдамы јел вурутду.
Аршамы сел вурутду.
Човдары чөјирткә апарытды.
Чәлтији гарасу апарытды.
Сәмәни, сахла мәни,
Илдә көјәрдәрәм сәни.
Сәнә пис баханнара,
Сусуз гојуб јаханнара,
Чәр дәјсин, азар дәјсин,
Јелләр белини әјсин.

Һалваны ширин ејлә,
Арзумун бирин ејлә,
Бугданы сахламышам,
Гызы адахламышам.
Ширнисин јазда кәтир,
Атын готазда кәтир.
Сәмәни, ај сәмәни,
Илдә көјәрдәрәм сәни.

Чәршәнбә ахшамларында күсүлүләрин барышдырылмасы мәрәси-
ми кечирилир. Илк аддым булаг башында атылыр. Бир-бирини узун
мүддәт данышдырмајан гызлары араја алырлар, онлар сәһәнкләрини

дәјишдирмәјинчә әл чәкмирләр. Һәр икисини чимдикләјирләр. Үстлә-
ринә сәрин су атырлар. Сонра бири о бириринин габына су долдуруб
габагына гојмалыды. Гыз елә орадача барышмаг истәјирсә, күсүлү
рәфигәсинин үстүнә су чиләјир. Булаг башында барышанларын бир-
биринә мүнәсибәти су кими шәффаф вә ајдын олур. Ил боју бир-бири
илә “чан” дејиб, “чан” ешидиләр.

Бајрам ахшамы дүшәнә јахын күсүлү гыз алманы елә атыр ки, дүз
күсүлү гоншусунун гучагына дүшүр.

Бә'зән күсүлүләрин ајагларынын алтына бәнөвшә дәстәси тулла-
јырлар. Әкәр о, бәнөвшәни јердән көтүрүб күсүлүсүнә версә, һамы он-
лары тәбрик едир. Әксинә, бәнөвшәни тапдалајыб кечсә, онда бир ил
һеч кәс ону диндириб-данышдырмаз. Икинчи һал чох надир һаллар-
да баш верир.

Ахыр чәршәнбә күнү гызлар бир јерә јыгышыб фал ачырлар: Суја
ијнә салмаг, булагдан су кәтирмәк, үрәјиндә нијјәт тутуб бајаты де-
мәклә ачылан фаллар чох мараглыдыр. Бу заман охунан бајатылар да
мараглыдыр:

Булаг башы сәринди,
Суја кирсәм, дәринди.
Ағачда вар шафталы,
Гисмәтинәм, дәр инди.

Шафталыјам калам мән,
Јар гадасын алам мән.
Көчһәкөч башлананда
Истәмирәм галам мән.

Ушагы олмајан гадын илахыр чәршәнбәси ахшамы бағчада бели
јерә батырыб бир ағыз торпаг чевирир. Бир күн сонра кәлиб чеврил-
миш торпагын алтына бахыр. Әкәр орадан чанлы һәшарат чыхса (со-
ғулчан), онун өвлады олачаг. Чыхмаса бәхтиннән күссүн - дәрләр.

Әјәр ахыр чәршәнбә күнү өлән оларса, инанарлар ки, о евдә бир нә-
фәрин дә һәјәти тәһлүкәдәдир. Одур ки, гәбрин ичинә, мејидин баш
тәрәфинә кичик бир хурма будагы гојарлар, торпагла өртүләндән
сонра исә үстүнә чий јумурта сындырыб төкәрләр.

Новруз, новруз баһара,
 Ачыр нөвруз баһара.
 Новруз кәлир, јаз кәлир.
 Нәғмә кәлир, саз кәлир.
 Күн чыхыр сачлы гызла,
 Узун сачаглы гызла.
 Бағчамызда күн олсун,
 Күн кәлсин, һәр күн олсун.
 Бағчамызда күл олсун.
 Күл үстә, бүлбүл олсун.
 Нөвруз күнү јаз олар.
 Гырх көтүк дә аз олар.
 Новруз, новруз баһара,
 Күлдәр күләр баһара.
 Новруз кәлир, јаз кәлир.
 Нәғмә кәлир, саз кәлир.

***

Хончаја гојдум балығы,
 Күлә тутдум орталығы.
 Узуннән ач-чалмалығы,
 Еркән банлады хоруз,
 Дејир кәлибдир Новруз.

Ортаја гојдум чырағы,
 Абад көрдүм јолу, багы.
 Тәмиз-тарых һәр отагы.
 Еркән банлады хоруз,
 Дејир кәлибдир Новруз.

Хончаны гојун мизә,
 Ким истәсә, кәлсин бизә.
 Күл сәлмишәм евимизә.
 Еркән банлады хоруз,
 Дејир кәлибдир Новруз.

ГАРАНГУШ

Гарангушам, гарангуш,
 Мәнәм көзәл, зәриф гуш.
 Белимдә ағ кәмәрим,
 Һәр сәдә јувам, јерим.
 Јазын мүждәси мәндә,
 От чүчәриб чәмәндә.

Гарангушам, гарангуш,
 Мәнәм көзәл, зәриф гуш.
 Ганадым ајрынч-ајрынч,
 Мәни вуран хан оғлу
 Ган гуссун овуч-овуч...

Учмаға тагәтим вар,
 Сизә сәдагәтим вар.
 Ногулу ушаг јесин,
 Ширин бир нәғмә десин:
 Гарангушам, гарангуш,
 Мәнәм көзәл, зәриф гуш.

БӘНӨВШӘ

Бәнөвшәјәм, бәнөвшә,
 Јаза гонаг һәмишә.
 Дағла, чөлдә итмишәм.
 Новрузда јетишмишәм.
 Гызылкүлдән утаныб
 Бојну әјри битмишәм.

Ахтардылар бағлардан,
 Чыхдым гарлы дағлардан.
 Гызыл күллә чалағам.
 Горхмурам сојуг, гардан.
 Новрузда јетишмишәм.
 Кол дибиндә битмишәм.
 Бәнөвшәјәм, бәнөвшә,
 Јаза гонаг һәмишә.

Әзәл чәршәнбәдә сүбһ тездән булаг башына кәлирләр:

Ағырлығым-угурлуғум суја,
 Азарым-безарым суја, –

дејиб, су үстүннән атдавырлар. Сонра әл-үзләрини јујур, бир-бирилә-
 ринин үстүнә су атыр. сифәтләринә су чиләјирләр. Хәстәлијә тутулан-
 лары да су үстүндән һоппандырырдылар. Адамлар күнаһ ишләтмәјә-
 чәкләринә, анчаг јахшылыг едәчәкләринә анд ичиб:

– Су һағгы, пис әмәл саһиби олмајачағам, – дејирләр.
 Ахырда сујун әтрафында әл-әлә тутуб охујурлар:

Сел чапар,
 Су чапар,
 Бир күнаһ ишләтмишәм,
 Кәл ону,
 Јел апар...
 Ананын бир баласы,
 Нәјә мөбтач галасы?
 Судан атлы кечмәсә,
 Мејлин кимә саласы?
 Су ахар,
 јолун тапар,
 Су олмаз,
 өлүм гапар.
 Суја вердијин итмәз.
 Сусуз бугда, от битмәз.
 Сују бол олан слин,
 Әјәммәз дүшман белин.
 Су кәлсин, дуру кәлсин,
 Јазын уғуру кәлсин.

Су чәршәмбәсиндә өвлады олмајан галынын башынлан гырхачар
 чамдан су төксән өвлады олар.

Су чәршәнбәсиндә чај гырағында, су үстүндә горхан адамын ба-
 шындан үч дәфә сағдан, үч дәфә солдан су атсан, горхусу кечәр

Су чәршәнбәсиндә горхан адама горхлуғу јердә чәфтә сују ичир-
 дәрләр.

ТОРПАГ ЧӨРШӘНБӘСИ МӘРАСИМИ

Ушаглы-бөжүклү һамы баглара, экин сәһәләринә жолланыр, ағачларың дибләрини белләйрдиләр.

Торпаг чөршәнбәси күнү јери мурдарламаг, биткиләри гырмаг, суја, ода вә торпаға түпүрмәк күнаһ сајылыр. Имкансызларә эл тутмамаг, јардым көзләјәни севиндирмәмәк торпаг руһуну наразы салмаг демәкди. Һәмин күн ган төкүлсә, елин башы ил боју бәлалар чәкәр, - дејәрләр.

Адамлар јығышыб күчә-мејданлары, һәјәтләри зир-зибилдән тәмизләјәр, ағачлары будајар, гуру оту, отән пајыздан галма хәзәли бир јерә јығар, гаш гараланадәк топланан чөр-чөпү, чырпыны мејданларда галајарлар.

Бундан сонра башланан шәнлик сәһәрәдәк давам едәр.

Торпагы гојдум динчә,
Новруз бизә кәлинчә.
Торпаға кәм баханы
Доғрарлар хинчә-хинчә.

Улу бабаларымызын ән гәдим әмәк пешәләриндән бири гојунчулут олдуғу үчүн саја ојунлары да торпаг чөршәнбәсинин атрибутларындан бириңә чеврилмишдир.

Сүфрәләр ширнијјатларла вә ағартыдан һазырланан јсмәкләрлә бәзәдиләрди. Торпаг чөршәнбәсиндә һејван кәсилмәз, ган төкүлмәз.

КОСА-КОСА НӘҒМӘСИ

Ај Коса-Коса, кәлмисән,
Кәлмисән мејдана сән.
Алмыјынча пајыны
Чәкилмә бир јана сән.
Беш јумурта пајынды.
Олмаја алданасан.

Мәним косам ојнајыр.
Дур косама пај ајыр.
Көр нечә динкилдәјир.
Гулаг асанларың да
Гулагы чинкилдәјир.

Шиш палағы башында,
Гәләм ојнар гашында,
Јүз әлли беш јашында,
Лап чаван өлдү коса.
Кәлмәз кимсәләр јаса.

Косам ики чанныды.
Кечим оннан ганныды.
Јаз кәлди дүшманндыды.
Косам бир ојун ејләр.
Өз өзүн тојун ејләр.

Мәним косам чанлыды.
Голлары мәрчанлыды.
Косама әл вурмајын,
Косам јазыг чанлыдыр.

ГОДУ-ГОДУ НӘҒМӘСИ

“Јағышлы күнләрдә Нуха шәһәриндә азәрбајчанлы ушаглар һәјәт-бәһәјәт кәзәрәк бу нәғмәни охујурлар. Буна көрә онлар ев сәһнбәриндән пул, соған, дүјү, јағ, гәнд вә с. алырлар:

І нәфәр
Году, году, дурсана!
Чөмчәни долдурсана!
Годуну јола салсана!

Һамы хорла
Аллаһ! Аллаһ!

І нәфәр
Году палчыға батмышды.
Гармаладым, чыхартдым.

Һамы
Аллаһ! Аллаһ!

I нәфәр

Гара тојуг ганады,
Ким вурду, ким санады?
Ешик-ешик кезенде
Балдырым от далады.

Ғамы хорла

Аллаһ! Аллаһ!

I нәфәр

Дағда дана бөјүрдү,
Женкә ана јүјүрдү.
Женкә ана чатынча.
Кәлин бир оғлан гајырды.

Ғамы хорла

Аллаһ! Аллаһ!

I нәфәр

Верәнин оғлу олсун!
Вермәјәнин кор гызы!
Ады Фатма олсун!
Ғашлары чатма олсун!
О да чатдасын өлсүн!

Ғамы хорла

Аллаһ! Аллаһ!"

ЈЕЛ БАБА МӘРАСИМИ

Сәпинчи аллаһын адыны чағырыб тохумлуғ дәни әлине кәтүрүр:
– Аллаһ, бирә мин елә! - дејиб сәпинә башлајыр.
Сәпин вахгы бугда говурсан мәһсул аз, јарма биширсән бол олар -
дејәрләр.

Сәпиләи тохум оғурлуғ олса битмәз – дејәрләр.
Тахыл чувалынын үстүндә отурсан бәрәкәтсиз олар – дејәрләр.
Тахыл совуруланда бәрк күләк әссә, әләјәр, ја да хәлбирин үстүнү
бастырарлар. Онда јел јаваш әсәр – дејәрләр.
Тахыл дәјүмү заманы боғанаг галхарса, гызлар:

– Боғанаг кәлмә, саа қәлин олучам, – дејәрләр.

Тәндирдә бишән илк чәрәји јесән арвадын өләр – дејәрләр.

Котанын дәстәји илан олса, әлдән бурахма, чинин дәстәји гызыл
олса, әлине алма – дејәрләр.

Хырманнан совурулмамыш бугда кәтүрәнин оғлу өләр, совурул-
муш бугда кәтүрәнин исә оғлу олар – дејәрләр.

Хырманда дәни самандан ајырмаг вахты кәләнде чамаат Јел баба-
ны чағырыб дејәр:

– Јел баба, кәл, ағ атына арпа, саман апар!

Бә'зән она нәғмә илә дә мұрачиот едирләр:

Јелли бабам,

Јел бабам

Телли бабам,

Тел бабам.

Елим, күнүм батды кәл,

Чәрпәләнким јатды, кәл.

Тәкнәдә галды ашым,

Јатды дәјирман дашым.

Јелли бабам,

Јел бабам

Телли бабам,

Тел бабам.

Күлпәринин арпасы,

Ханмурадын јармасы.

Набат да далда галды,

Ушаглар дарда галды.

Чијнимә дүшдү башым,

Јатды дәјирман дашым.

Јелли бабам,

Јел бабам

Телли бабам,

Тел бабам.

Күллү туғду савашым,

Тәкнәдә галды ашым.

Чијнимә дүшдү башым,
Јатды дәјирман дашым.

Јелли бабам,
Јел бабам
Телли бабам,
Тел бабам.
Күллү бабам,
Күл бабам,
Кәл бабам.

Дәрдимә кәл, бил бабам,
Кәл бабам, ај кәл бабам.
А Јел баба, Јел Баба,
Тез кәл, баба, кәл, баба.
Совур бизим хырманы,
Атына вер саманы.
Дән жығылыб даг олсун.
Јел Бабамыз саг олсун.

Тахылымыз јердә галды,
Јахамыз әлдә галды.
А Јел баба, Јел Баба,
Тез кәл, баба, кәл, баба.
Совур бизим хырманы,
Атына вер саманы.
Дән жығылыб даг олсун.
Јел бабамыз саг олсун.

Өчдадларымызын әски инамына көрә, бу чагырышдан сонра Јел Баба кәлиб хырманы совурар, саманы апарыб өз атына верәр. тәмиз-ләнмиш дән исә адамлара галар.

Тахыл дөјүмү заманы охујардылар:

Әл баба,
Јел баба,
Кәл улаға саман апар,
Нәфәсинлә күләк гопар.

Бәрк әсән күләји јатырмаг истәјәндә бир ананын илки олан ушағын әлине әләк верәрләр. она өјрәдәрләр ки. бу сөзләри десин:

Күләк, сүрмә ат,
Кәл, әләкдә, јат!
Мән анамын илкијәм,
Ағзы гара түлкүјәм.
Күләк, сүрмә ат,
Кәл, әләкдә, јат!
Фәләк јатды,
Сән дә јат,
Бизим елдә
Чапма ат.

Тахыл дөјүлүб гуртанрандан сонра исә дејирләр:

Хырманда шана галды,
Јел әсди, шана галды.
Хырманнан бир гыз кечди,
Сачы нишана галды.

Бостаны бәднәзәрден горумаг үчүн итин кәллә сүмүјүнү ағача ке-чириб торпаға санчарлар.

ЈЕЛ БАБА ШИВӨНЛӘРИ

А Јел баба, Јел баба.
Тәк галмышам. кәл баба.
Јанарал атды кәлди,
Чохун ганатды. кәлди.
Ова кедән Муралым.
Ал гана батды. кәлди.
А Јел баба. Јел баба.
Тәк галмышам. кәл баба.

Ипим ипдән үзүлдү.
Көксүм дибдән үзүлдү.
Бирчә күндә мин чаван
Гара гәбрә дүзүлдү.
А Јел баба. Јел баба.
Тәк галмышам. кәл баба.

Өлсүн дили јеллиләр.
Кәлсин әли беллиләр.

Кор олсун бэд диллилэр.
Сөзүм, аһым жел олду,
Көзүмдә јаш сел олду.
А Јел баба. Јел баба,
Тәк галмышам, кәл баба.

Күрсүләрдә јатдылар,
Аралары гатдылар,
Торпалары сатдылар.
Бәд нијјәтә чатдылар.
А Јел баба. Јел баба,
Тәк галмышам, кәл баба.

Сәнин кими әсдиләр,
Чығырлары кәсдиләр.
Сәһәрәчән ган ахды,
Демәдиләр "бәсди" ләр.
Ганнар сел олду, долду,
Селим кәл олду, долду.
А Јел баба. Јел баба,
Тәк галмышам, кәл баба.

Бу күнү бәкләдиләр,
Јерләри ләкләдиләр.
Елсизәм, тәкләдиләр.
Һалым јаман күндәди.
Күманым тәк сәндәди.
А Јел баба. Јел баба,
Тәк галмышам, кәл баба.

БИТКИЛӘРИН БӘҢСИ

Чәлтик

Тахылларын башыјам.
Дөкүлмәмиш нашыјам,
Пуллунун пловујам,
Касыбларын ашыјам.

Бугда

Мәнә бугда ләјәрләр,
Әппәк јаныб јәјәрләр.

Һәр күн мәни ушаглар
Һалва тәк истәјәрләр.

Дары

Дарыјам хаш-хаш кими,
Бугдаја гардаш кими,
Бугдасыз, тәкчә мәннән
Чәрәк бишәр даш кими..

Бугда

Јасты-јасты јатарсан,
Күл дибиндә битәрсэн.
Мәндән саа гарышмаса,
Пальддан бәрк битәрсэн.

Дары

Мәнә дарычан дијилләр,
Јағ-бал илә јијилләр.
Аллаһ-аллаһнан көтүрүб,
Күчнән сача јетирилләр.

САҒЫН НӘҒМӘСИ

Нәнәм, нәнәм,
Сәни саған,
Мәнәм, мәнәм.
Ај инәк, һо һо..

Һамыја чатар.
Сүдү апар,
Пендир кәтир.
Малын башын
Дөндәр, кәтир.
Сүдү габа
Әндәр, кәтир.
Нәнәм, нәнәм,
Сәни саған,
Мәнәм, мәнәм.
Бузовун олуб.

Сүдүн долуб,
Нәнәм, нәнәм,
Сәни саған,
Мәнәм, мәнәм.

САЈАЧЫ НӘҒМӘСИ

Нәнәм, гојуннар мэләр,
Сајамыз дагдан кэләр.
Сајасы бол оланын
Гышда чаны динчэләр.

Нәнәм, а шишәк гојун,
Јуну бир дөшәк гојун.
Буламаны бол елә,
Гырылды ушаг гојун!

Нәнәм а нарыш гојун,
Јуну бир гарыш гојун.
Чобан сәндән күсүтдү,
Сүдү вер, барыш, гојун.

Нәнәм гојунун ағы,
Кеиф, доланыр дағы,
Ичиф сәрин булағы,
Гыздара чегиз ағы,
Ушага бәләк бағы.
Кәлин јижиф гајмағы,
Чобана вуруф дағы.
Гары јешириф јағы.
Гочум бахыф кәрнәшәр,
Алнын вурар, дөјүшәр,
Бүјнузу бурма-бурма.
Јуну јерлә сүрүнмә,
Чобан, гојуну вурма.
Гојунсуз јердә дурма.
Сајаны дагыданла
Бир мәчлисдә отурма.

ТОЈ МӘРАСИМЛӘРИ

I

Белә сөjlәјирләр ки. гәдимдә ата, аналар өз гызларыны чөлә-бајыра бурахмаздылар. Оглан да гызы јалныз булаг башында көрә биләрдиди.

Бәли, гыз чижинидә күјүм булаға кәлир. оглан да су ичмәк ады илә булаға енир. Гыздан су истәјир.

Ај гыз, судан вер ичим,
Дүнәнәнән јаныр ичим.
Су үзүнә һәсрәтәм,
Ода галаныр ичим.

Гыз она чаваб гајтармадан су верирсә, бу разылыг әләмәтидир. Әкәр ачыг едиб “кәл өзүн булагдан ич” десә, демәли, гыз о, огландан хошланмыр, башгасыны сеvir.

Гызлар һәмишә чәсур, мәрд, дөлиганлы, асыб-кәсэн оглана мејл салырдылар. Чох һалларда булаг башында гызларла огланлар бир-биринә бајаты сөjlәјирдиләр, үрәкләрини ше'рлә ачырдылар:

Оглан, булаг буз бағлар,
Буз бағлар, сусуз бағлар.
Нишанлым јахындады,
Кәлиб булағы бағлар.

Оглан, әјил өзүн ич,
Буз булағын көзүн ич.
Сәнин нијјәтин бәлли,
Бош јерә кәл һәр күн ич.

Оглан, сулар лиллиди,
Нишанным кәкиллиди.
Нәнәм о күн дејирди,
Әһмәд јаман диллиди.

Јахуд:

Оглан, јанма, судан ич.
Кәл су веррәм, һәр ан ич.
Аллаһ верән булагдан,
Мән су веррәм. сән јан, ич.

Оглан, сују баша чэк,
Зэфараны аша чэк.
Евимиз јахындады,
Елчиләри баша чэк.

Гыз оглана су верир, оглан да сују ичир. Бунунла әд-пейман баглайырлар.

Сонра оглан евә кәлир. Анасына бир гыз севдијини бир бајаты ила билдирир:

Булаг башы сонады,
Намы мәни гынады.
Һәсән гызы су верди,
Билмәдим нәјди ады.

Анасы гызын онунла сөз вериб-алдығыны өјрәнмәк мәгсәдилә сорушур:

- Оғул, бачыны һәр күн булаг башына көндәрим, көндәрмәјим?
  - Нијә, а чији?
  - Мараглансын көрәк гоншунун шамамасы дәјиб, јохса дәјмәјиб?
- Оглан чаваб верир ки, шамаманын әтри бурнуму тутмушду. Амма мәнә башга шеј лазымды.

Кет, мәнә нар ал кәтир,
Хашлугла вермәсәләр,
Ај чији,
Јалвар-јахар, ал кәтир.
Тохунмамыш дәсмалда,
Дәрилмәмиш нар ал, кәтир,
Ај чији.

Күлү санчдым дивара,
Бүлбүл алды, сувара.
Бел багладым о јара,
Мәни атса кәнара,
Мән галарам авара.
Ај чији.

Анасы севинчәк олуб бу хәбәри атаја чатдырыр.

Балам атын чапыбды.
Тапыбды һа, тапыбды,
Оғлумуз Мәммәдгулу
Өзүнә гыз тапыбды.

Ата сорушур ки, ај арвад, гыз кимләрдәнди, һансы нәсилдәнди? Арвад да гыз һаггында әринә јерли-јатаглы мә'лумат верир. Киши дејир:

– һә, арвад, Гәдир киши чүтчү бабады. Өз алын тәри илә чөрәк газанан адамдыр. Онун гызы мәрифәтли, ганачаглы, евдар, бөјүк саян, јерини билән олар. Хәбәр елә гоһумлара, кедәк елчилијә.

Гоһум-әграба јығылып Әһмәд кишикилә.

Ахшам дүшүр. Әһмәд киши башда олмагла бир нечә агсаггал, агбирчәк Гәдир кишикилә кедирләр.

Гәдир киши бу заман ја төвләдә маллары раһатлајыр, ја да атын алтыны тәмизләјир. Гапынын дөјүлмәсини ешидиб, евдәки ушаглары сәсләјир:

– А бала, кет көр кимди?

Гәдир кишинин бөјүк оғлу гапыны ачыр, гонаглары ичәри дә'вәт едир.

Гәдир киши Әһмәд кишини көрүб, севинир. Хош, беш, он беш, кәләннән, кедәннән данышырлар, өтән күнләри јада салырлар.

Бәли, гонаглар ордан-бурдан сөһбәт едиб ахырда нә мәгсәдлә кәлдикләрини ачыб сөјләјирләр.

Гәдир киши бир хәјли фикирләшәндән сонра дејир:

– Аллаһ мүбарәк еләсин. Арвад, ордан гонаглара бир ширин чај кәтир.

Гызын бибиси охујур:

Ширин чајы бол елә,
Ај ушаг, чәкил, јол елә.
Пајызда тој олачаг,
Бизи дә саг, сол елә.

Гонаглара ширин чај кәтирирләр.

Пајыз кәлир, иш, күч гуртарыр, зәмиләрдән, бостанларлардан әлајаг јығышдырылып.

Әһмәд киши арвадыны сәсләјиб дејир:

– Аллаһа чох шүкүрләр, мәһсулу јыгдыг, һајынды ушагымызы мурадына чатдырмағын вахтыды. һазырлаш бир һәфтәдән сонра гызга бөјүк нишан апарат.

Бир һәфтә сонра Әһмәд кишикил нки гојун, бир кәлә гәнд, уш, чај, чүрбәчүр палтар, гызыл үзүк, бәзәк шејләри алып гоһумлары илә бирликдә гыз евинә јола дүшүрләр. Гыз еви бөјүк һөрмәт вә иززәтлә олан евинин адамларыны гаршылајыр. Әһмәд киши јејиб-ичмәк гуртарлыгдан сонра дејир:

–Аллаһын эври, пейғәмбәрин изнирә он күнүн тамамында кәлиб кәлинимизи апармаг истәйриг.

Гәдир киши разылығыны билдирир.

Оғланын бачысы гызын отагына кедир. Онун башына ал кәләҗаы долаҗыб деҗир:

**Ај гыз адамы,
Сындыр бадамы.
Елчијә чај вер,
Алым гаданы...**

Һәр ики аиләдә бөјүк һазырлыг көрүлүр. Шәнбә күнү ашыглар кәлир. Тој башланыр. Базар күнү бәзәдилмиш фәјтонлар мәһләдә јан-јана дүзүлүр. Ашыг бәји тәриф сәндән сонра бүтүн мағар ајаға галыыр. Оғлан јенкәси әлиндә гырмызы халча кечиб биринчи фәјтонда әјләшир. Галан фәјтонларда исә ашыглар, оғлан евинин адамлары әјләширләр. Әһмәдијә киши зурнасында бир ојнаг һава чалыр. Бу јола дүшмәк ишарәси иди. Атлар һәрәкәтә кәлир. Оғланын анасы ајдынлыг олсун дејә, фәјтонларын далы илә бир габ су атыр.

Фәјтонлар гыз евинә чатырлар. Ашыглар охуја-охуја һәјәтә дахил олурлар.

**Ај гыз адамы,
Јесин бадамы.
Оғлан адамы,
Алсын гадамы.**

Гызын бачысы, гоһумлары ојнаҗыр. Анасы, атасы исә пәришандылар. Ахы бу күн өз өвладларынан бириннән ајрылырлар, ону башга евә кәлин көчүрүрләр.

Гызын анасы һәрдән араны хәлвәтә салыб хысын-хысын ағлаҗыр. Гәдир киши дә фикирлидир.

Оғланын бөјүк гардашы кәлинин јанына кәлир. Адәтә көрә, о, гызын әлинә бир гызыл онлуг отуздурур вә белинә ипәк гырмызы шал бағлаҗыб деҗир:

**Анам, бачым, гыз, кәлин,
Әли-ајағы дүз кәлин.
Једди огул истәрәм,
Бирчә дәнә гыз кәлин.**

Ашыглар “Кәлин атланды” һавасыны чалырлар. Јахуд ханәндә кәлинин тәрифини сөјләйр. Нәһәјәт, кәлин гапыда көрүнүр. Бир тәрәфиндә оғлан јенкәси әлиндә күзкү, о бири тәрәфиндә гыз јенкәси әлин-

дә лампа кәлини пилләкәнләрлә һәјәтә дүшүрүрләр. Мусиги сәдалары алтында биринчи фәјтона миндирилләр. Дәстә јола дүшәндән сонра гызын бачысы далларында су атыр ки. бәј евиндә ајдынлыг олсун.

Кәлини оғлан евинә кәтирилләр.

Әһмәд киши гырмызы лентли гара гочу биринчи фәјтонун табагында јерә јыхыб кәсир. Кәлини гочун ганы төкүлән торпагың үстүндән аддадырлар. Куја бу заман онун ајағы бәрәкәтли олур, евә, ешијә боллуг кәтирилләр. Сонра оғланын бачысы кәлинин ајагының алтына бошгаб гојур. Кәлин бошгабы сындырыр, јәни сынан тәки бошгаб олсун, бу евдә һеч кәс кәлиндән инчијиб үрәјини сындырмасын. Дејирләр, бошгаб сындыран кәлин һамыјла мәррибан, ширин доланыр.

Кәлини үч күн сонра үзә чыхарырлар. Гајыната, гајына она хејир-дуа верир:

– Үзүн ағ, кәлишин сорағ олсун. һәјәтимиздән ушағ сәси кәсилмәсин.

Кәлин дә о күндән евин дирәкләриндән биринә чеврилир. евдә-ба-чада иш-күч көрүр, гајынаһасына көмәк едир.

Једди күн сонра оғланын бачылары кәлини булаг башына апарырлар. Ахар су ајдынлыг, булаг сују хошбәхтлик кәтирилләр дејибләр. Кәлин булаг башында отурур, орада дуз-чәрәк кәсир, булаг сујундан ичир. Дејирләр онда кәлин тәзә очаға вар-дөвләт кәтирилләр, чох ушағ доғур.

Кәлинин анчаг гырх чыхандан, јәни оғлан евинә ајағ басмасыннан гырх күн кечәннән сонра чөлә-бајыра кетмәјә ихтијары вар. Әкәр о, гырх күн тамамланмамыш чөлә чыхса, гырха дүшәр.

Дејирләр: гырха дүшән кәлинин ушағы олмәз, очағы тез сәнәр.

Кәлин һәмишә гајынаһа, гајыната габагында башыны өртмәлидир, бу, һөрмәт әләмәтидир.

II

Оғлан һәдди-булага чатандан сонра ата, ана, гардаш вә бачылары гыз ахтармаға башлаҗырлар. Гоһумларда, гоншуларда, танышларда олан гызлары бир-бир нәзәрән кечириб, соналаҗырлар, бу заман белә бир чәһәтә дә дигтәт јетирилир ки, аиләләр арасында мадди вәзијәтә, чәмијјәтдә тутдуғлары мөвгеләрә көрә бәрәбәрлик олсун. Чох көтүр-гојдан сонра бир гыз үстүндә дајанырлар, галыр гызын ишкүзарлығыны, сәлиғәсини, бачарыг вә мәррифәтини јохламағ. Оғланын анасы бир нәчә гоншу арвады илә нәзәрлә тутулан гызын евинә келәрәк, су истәмәк бәһанәси илә гапыны дејүрләр, гапы

ачылыр вә онлары ичәри дә'вәт едирләр. гыз сечөн арвадлар ичәри кириб, бир агачын көлкәсиндә отурурлар. Гонаглара су верирләр. Онлардан бири: – “Намаз вахтыды, агро алым, гыз, маа дәстәмаз алмаг үчүн бир автафа кәтир”, – дејир. Гыз кедиб су илә долу бир автафа кәтирир. Арвадлар гыз анасына һара кетмәләри, сусузламалары вә һаһар вахты олдуғуна кәрә бу гапыны дөјмәјө мәчбур олдуғларыны сөјләјәрәк онун вә гызынын дигтәтини әсас мәсәләдән јайндырырлар. Бу заман дәстәмаз алан арвад гәсдән автафаны јыһыр, су дағылыр. гыз тавахдан автафаја су төкмәк тәклиф олуноур. Әкәр гыз тавахдакы сују кәнара дағытмадан автафаја төкәрдисә, сәлигәли һесаб олунарды. Сонра гызын ајағынын алтына пилә (сап) атардылар. Әјәр гыз пиләни басдыгда, пилә гызын ајағына јанышарса, гыз ишкүзар сајыларды. гызын төмизкарлығыны јохламаг үчүн палазын, һәсирин алтына бахырлар. Гызы ипәк парча үстүндә кәздирдиләр. Әкәр гызын дабаны чат олардыса, ипәк парчаја илшәрди. бу исә гызын натәмиз олмасыны кәстәрди. Гызын дырнагларына да бахардылар. Әкәр дырнаглар чотурдуса, бу пис әләмәт сајыларды. Гыз бәјәнилдикдән сонра елчи кетмәк үчүн һазырлыг көрүлүр. Елчилик ики чүр олуру: күчә елчилији вә гыз евинә кетмәк. Күчә елчилији заманы оғланын атасы гызын атасы илә көрүшүб сөһбәт едәрәк өз нијјәтини билдирир. гызын атасы разылыг верәрсә, онларын евинә елчи кәндәрилер. Адәтән, елчилијә оғланын атасы, анасы, бачылары вә јахын гоһумлары кәдәрдиләр. Адәт үзәр елчилијә коләнләрин габагына әввәлчә ширин чај гојардылар. Елчиләр сорушардылар.

– Биз бу чајы ичәк, ја јох? (Јә'ни биз мәгсәдимизә һаил олмалыыг, ја јох?) Әкәр елчиләрә рәдд чавабы вериләрдисә, онлар чај ичмәјиб дуруб кәдәрдиләр. Әкәр разылыг алсајдылар чајы ичәрдиләр. Чајдан сонра елчиләри ширнијјат вә мүхтәлиф хәрәкләрә гонаг едәрдиләр.

Гызы ад еләдикдән сонра оғлан еви “бәлијә” апармаға һазырлашыр. Бир нечә күндән сонра гызә “бәлијә” аларырлар. бу заман оғлан евинин адамлары гызын бармагына нишан үзүјү тахыр, баш өртүјү, әтријјат, һал-һалтар верирләр. бундан сонра меһир (сүд пулу) мәсәләсинә бахылыр. Меһирин мәбләғини гыз еви билдирир, оғлан евинин адамлары да өз фикирләрини билдирирләр. гызын атасы исә өз нөвбәсиндә ата пајы верир.

Оғлан еви илә гыз евинин гаршылыгы разылыгларына әсәсән,

пишан мәчлиси кечирилер. Оғлан еви меһири вә разылашдырылмыш шәјләри гыз евинә апарыр.

Тоја бир нечә күн галмыш никаһкәсмә олуру. Дәвләт идәрәсиндә рәсми никаһкәсмәдән сонра оғлан евинин адамлары молла вә бирики ағсагтала гыз евинә кәдәрәк молла никаһы кәсдирирләр. Молла гызын чәһизини сијаһыја алыр, никаһ кәсир, хәјир-дуа верир. Бундан сонра оғлан евинин адамлары гызын чәһизини апарырлар. чәһиз апарылдыгдан сонра гызын јенкәси вә бир нечә чаван гадынлар оғлан евинә кәдәрәк кәлин отагыны гызын чәһизи илә бәзәјирләр.

Һамамдан габаг хынајахды оларды. Гыз һамамына 40-50 гыз-кәлин кәдәр, һамамдан гыз евинә гајыдараг хонча ширнијјаты јијәрдиляр. Кәлин кәдән күн ирасых басар, чалма гојар, бирчәк, чатма гаһ дүзәлдәрдиләр. Бу ишләрә кәлин бәзәјән-мәшшәтә бахарды. Кәлин кетмәмишдән 2-3 саат әввәл гыз еви бәј хончасы кәндәрир. бәј хончасында дәсмал, јәјлыг, үст көјнәји, гәтфә вә бир гәдәр ширнијјат оларды. Бәј /оғлан/, тојдан әввәл хончадакы әшјалардан истифадә едәрди.

Бәјин дә сагдиш, солдиш вә јахын адамлары илә һамама кетмәк мәрасими оларды. Тој мәчлисинә хәјли вахт һазырлыг көрүләрди. Тојлар кишиләр вә гадынлар үчүн ајрыча кечириләр, бир нечә күн давам едәрди. Тојларда тар, каманча, дүмбәк /гоша һағара/ дәф, баһабан, зурна, түтәк, кос, бала һағара; гармондан истифадә едиләрди. Тар чаланлар Әһмәд бәј Таһиров, Хәзәјин Мустафанын оғлу Әләскәр, Мәһәррәм Исмајылов, Фәррух Абдураһманов, Иһаһ Салманов, каманча чаланлар Нурәддин вә Әсабәли Бәдәловлар, дүмбәк чалан Әһмәдаға, зурначылар дөһнәли һәбибиллаһ, Әләфсәр Шәкили Рәчәбәли, мүгәнниләр Бөјүк Әләскәр, Сејид Шушински. Балача Әләскәр, маһар Исмајыл, Әләвсәт Садыгов, Дашдәмироғлу Мәһәммәд, һачыбала дајы, гышлағлы Гасым, гарабағлы Јунус тојлары мәһарәтлә иларә едирдиләр.

Тојлары аилә ансамбллары да иларә едәрдиләр. Тар вә гармончалан кор Әләкбәрдин рәһбәрлик еттији аилә ансамблында онун анасы Зәһрағудан дүмбәк, оғлу исә дәф чалар, гардашынын гызлары ханәндәлик едәрдиләр. Гармончалан Гара Мәләјин вә Гасымов гардашларынын (Салман-тар, Абузәр – каманча, Әһвәр-дүмбәк, дәф) сазандалар дәстәси дә тојларда јахшы ад чыхармышдылар. Тарчалан сазлаһларын Јунусун аилә ансамблында гардашы Ибраһим каманча чаларды. Тар чалан Аббас Дашдәмировун аилә ансамблында исә

гардашлары Һүсејн камаңча, Вәли исә гоша нағара чаларды.

Тајлары мәшһур рәггаслар даһа да тәнтәнәли едәрдиләр. Чин Бәхтијар, Гајдаш оғлу Әләкбәр, Көјәбахан Мухтар, Јагубларын Јавәр, Мәсәл оғлу Вејсәл, Нүгү, Азәрбајҗанлы Гасым, Әбубәкир, Паша, Доламабағчаларын Сирач (о, ојнајаркәи дајаныб арада муғамат да дејәрди), Дамком Нурәли, Фаты (О, “Нуха рәгси“нин вә даван алты рәгсинин мәшһур ифачысы иди), Зәнфирә, Маһмудәли, Чаһанкир Зејналов, Зәјзитли Исмајыл, Мүтәллиб дајы, бағгалларын Вејсәл вә башгалары Шәки тојларынын бәзәји идиләр.

Тој мәрәсимини әҗахчылар (сәрпајылар) идарә едәрдиләр. ғышлаглы Мәрдан Мәсмә тојбәји кими мәшһур иди.

Тојун марағлы һиссәси бәјбашыды, (Бәјин башынын ғырхылмасы). Мусигичиләр тәрәфиндән бәјбашы мәрәсими үчүн хусуси мусиги бәстәләнир. Һәмин мусигинин сәдалары алтында ханәндә ашағдылакы сөзләрлә бәји тә'рифләјир:

Гисмәтиндә сәнин күлләр бутасы,
Сән оласан доғгуз оғул атасы.
Көрүм, а бәј, тојун мүбарәк олсун,
Сағдишин, солдишин, елин вар олсун.

О башдан кәлмишик сәнин тојуна,
Анан гурбан олсун уча бојуна,
Бир дә кәләк солдишинин тојуна,
Сағдишин, солдишин, елин вар олсун.

Әлимә алмышам сәдәфли сазы,
Мән кимә ејләрәм әркинән назы.
Бу тојда олмушуг һамыдан разы.
Көрүм, а бәј, тојун мүбарәк олсун,
Сағдишин, солдишин, елин вар олсун.

Дәрјада ојнајыр нәһәнки балыг,
Мәтләби верәндир бир олан халыг.
Чалғычы тојунда салды шимкамлыг.
Көрүм, а бәј, тојун мүбарәк олсун,
Сағдишин, солдишин, елин вар олсун.

Гызыл күлү дәстә-дәстә дәрәлләр,
Дәрибән ај синә үстә сәрәлләр.

Ханәндәјә бир дәст хәләт верәлләр.
Көрүм, а бәј, тојун мүбарәк олсун,
Сағдишин, солдишин, елин вар олсун.

Бир һава чал, бәјин кирсин ојуна,
Мән гурбанам гамәтинә бојуна.
Бир дә кәләк субајларын тојуна.
Көрүм, а бәј, тојун мүбарәк олсун,
Кәләнин, кедәнин сәнә борч олсун.

Бәј тә'рифләнмәси заманы онун јанында сағдиши, солдиши отурурлар. Дәлләк әввәлчә аталы-аналы оғлан ушағынын башыны ғырхыдыдан сонра бәјин башыны ғырхмаға башлајыр. Бәјбашы мәрәсими заманы мусигичиләрә вә дәлләјә бәјин гоһумлары һәдијләр, хончалар, пул вә с. верирләр. Кәнд јерләриндә бәјин чијнинә парча төкүрләр. Сонра бәј ојнајыр. Бундан сонра бәзәдилмиш фәјтонларла кәлин кәтирмәјә бәјин јахын гоһум-гардашлары вә мусигичиләр кедирләр.

Гыз евиндән дибчәк вә ја пијалә (бадијә) кәтириб бәјә верәрәк пул алырлар. гыз еви оғлан евинин адамларына шәрбәт верәр, оғлан јенкәси шәрбәт габына пул салар. кәлин гапыдан чыханда хејир-дуа верилир, бундан әввәл онун әлинә пул бағлајырлар. Кәлини оғлан вә ја гыз јенкәси фәјтона ата миндирир, онлары әлләриндә күзкү вә лампа тутан ушағлар мушајиәт едирләр. Кәлин оғлан евинә кәләндә долу автафаны үч дәфә көтүрүб алдадардылар. Бәј кәлинин башына хырда пул, ноғул, арпа, бутда төкәр, ушағлар пуллары јыгардылар.

Бәј кәлин отағына кирәндән сонра ики рүкәт намаз ғылар. сонра кәлинин дувағыны ачарды. Кәлин әлинә бағланмыш пулу бәјин сағ чибинә гојарды. Әкәр бәј кәлинин ајағыны биринчи басарса өткәмлук онда оларды.

Тојун сәһәри бәјин јахын гоһумлары бәј гонағлыгы верәрдиләр. Гонағлығда бәјин сағдиши, солдиши, гоһумлары, достлары иштирак едәрдиләр. Гонағлара сәһәр (обашдан) сүдлү аш, күнорға хонча, ахшам аш верәрдиләр. Ахшам бәј сағдиши илә евләринә гаыдаркән кәлин үчүн бир габ да аш апарарды. Һәмин ахшам јенкә кәлини, сағдиш исә бәји ана-ата үзүнә чыхарырлар.

Гыз јенкәси гызын јахын гоһумларындан бири тәјин едилир.

Гыз јенкәси тој пайындан әлавә, јенкә пајы да алып. Тој ахшамы јенкәјә муштулуғ оларағ пул верирләр. Кәлин көрмәси күнү ахшамы јенкә кәлини үзә чыхарып, бунунла вәзифәси битмиш олур. О, евләринә гајыдыр. Бир һәфтә сонра гыз јенкәси јахын гадынларла ома (ширин чөрәк) вә башга ширнијат һазырлајарағ оғлан евинә кәлир, кәлини пак сдир, гүсул төкмәјә, шәриәт гануилларына, гајыната, гајынана илә рәфтары өјрәдир. Оғлан евиндә јенкәјә вә онунла кәләнләри гонаглығ верирләр. Буна јенкә гонаглыгы дејирләр.

Оғлан јенкәси гыза лазым олан күзкү, әтријат, гајчы, гијамәтли лентләр вә с. шејләрдән хонча дүзәлдир. Бунлар да оғлан јенкәсинә пај гојур.

Тојдан сонра үч күн кәлин көрмәси оларды. биринчи күн кәлин көрмәси, икинчи күн дувахгалма, үчүнчү күн исә кәлинин аилдә үзә чыхарылмасы мәрәсими кечирилирди.

Кәлин көрмәсиндә гадынлар, гызлар вә ушаглар иштирак едәрдиләр. Гадынлардан ибарәт тој дәстинин јанында вә ја евдә өз јенкәләринин мүшәјиәти илә кәлин отурарды. бүтүн күнү чалыб-ојна-јарлылар. Нәгл сдирләр ки, бә'зи бамәзә кишиләр дә кәлин көрмәсинә хәлвәти бахардылар. кәлин көрмәсиндән сонра биринчи күн гајынана кәлин кәтирән ләшәкдә-гајынана ләшәжиндә отурарды. Дувахгалма күнү ата-аналы оғлан охләјлә дувағы кәлинин үзүндән көтүрәрәк күл колунун башына гојарды.

Үчүнчү күн кәлин аилдә үзә чыхарыларды. Кәлин гајыната, гајынана вә аиләнин дикәр үзвләринин габагына ширин чај гојарды. Аилә үзвләри исә кәлинә гијмәтли бахшишләр-үзкөрүмчәји верәрдиләр. Бу заман кәлинин кәтирдији һәдијәләр оғланын аилә үзвләринә пајланарды.

Кәнд јерләриндәки тој мәрәсимләри шәһәрләкиндән бир гәдәр фәргләнирди.

ГАЈНАНА-КӘЛИН СӨЗЛӘРИ

Гајнана:

Кәлин кәлир, хан кәлир,
Евими јыхан кәлир.
Әлиндә вар кош үлкүч,
Башымы гырхан кәлир.

Кәлин:

Ај гајнана, һу,
Үстүнә сәрин су.
О үз ки, һонда вар,
Һеч нәдән јох горхусу.

А гајнана, гатырсан.
Ағ отагда јатырсан.
Јарла арама кириб
Сән әләми гатырсан.

Дамда дирәк, гајнана.
Пәјәдә күрәк, гајнана.
Оғлу евә кәләндә.
Дилдән зирәк, гајнана.

Ашы сүз, гој, гајнана.
Одун дүз, гој, гајнана.
Оғлун алдым әлиннән
Башаа буз гој, гајнана.

Дамда дирәк гајнана.
Шана күрәк гајнана.
Оғлу евә кәләндә
Һамдан зирәк гајнана.

Мәним донум атлаз илә харады.
Бәхтсизәм, көнлүмә дәјмә, јарады.
Гајнанам әлиннән күнүм гарады.
Бағчадан асым бешијин, гајнана.
Әзрајыл чәксин кешијин, гајнана.

Гајнанамы багда план вурајды.
Гајным ағач кими јолда дурајды.
Гајнатамын ишин фәләк гурајды.
Балдызма гур'ан гәним олајды.
Оғланлары тәкчә мәним олајды.

ГЫЗ ИСТӘЈӘН ОҒЛАНЫН СӨЗЛӘРИ

Чобан оллам гојуноза,
Күнаһ дүшәр бојноза.
Мәнә гыз тапмасааз
Бабалы бојноза.
Ја мәни өјләндинрин,
Ја салын гојноза.

Ај гыз кимин гызысан,
Алмадан гырмызысан.
Ај јанағы гырмызы,
Кәл ол бабанын гызы.
Баба кетсин базара,
Алсын сәнә бир гузу.
Сәнин дә гузун олсун,
Әлләрин узун олсун.
Бабан азарлајанда
Үстүндә көзүн олсун.
Өјәр нәнә бахмаса,
Демәјә сөзүн олсун.

ОҒЛАНЫН ГЫЗЛА ИЛК ТАНЫШЛЫҒ НӘҒМӘЛӘРИ

Гыз

Чијимнән бир јайлыг алдым,
Һеч билмирәм һарда салдым.
Сәндәдирсә вер, јайлыгы,
ај оғлан.
Јайлыг салар ајрылыгы,
ај оғлан.

Оғлан

Јайлыгыны таны, ај гыз.
Јайлыг мәнә һаны, ај гыз?
Бәлкә јайлыг чәмәндәди,
Ај гыз? Ај гыз!..

Ахтараг гоша, јалныз.
Аман, ај гыз!..

Гыз

Бахырам көз-гашына,
Ај оғлан.
Јайлыг чыхмыр гаршыма,
Ај оғлан,
Дәјәрәм гардашыма,
Ај оғлан,
Иш ачма кәл башына,
Ај оғлан.

Оғлан

Гурбан олум көз-гашына,
Ај гыз.
Хәбәрләмә гардашына,
Ај гыз.
Бил, јайлыгың чәмәндәди.
Ај гыз.
Кетмә ора өзбашына.
Чаным, ај гыз.
Көзүм, ај гыз!

ТОЈЛАРДА ОХУНАН МАҢНЫЛАР

1

Үча даглар башында
Топа-топа гар идим,
Гар олсам да, вар идим,
Үча даглар башында.

Күн дәјдикчә әридим,
Су олсам да, әр идим.
Јад јанында хар олдум,
Сел кими ахар олдум,
Достун, јарын мән идим,
Узагдан бахар олдум.

Гарадыр гашларын,
Кирпииндир алмаз.
Истэкли истэдијин
Белә дәрә салмаз.
Кедәр бу көзәллик, ај аман,
Сәнә дә галмаз.

Дәрјада балығам мән.
Јатсам да ајығам мән.
Јадын голу бојнунда,
Көрүрәм, сајығам мән.

Дағларда маралсан,
Дүзләрдә чејран.
Ала көзләринә
Олмушам һејран.
Шәкинин әтрафы дағларды,
Мәнә күч кәлмәләри табағларды.

Күллү-аләм јығыла,
Вермәрәм сәни.
Дунјалар дағыла
Вермәрәм сәни.

2

Мән кәләндә јаз иди,
Чәмән долу газ иди.
Истәдим мәктуб јазам,
Мүрәккәбим аз иди.

Алма-алмаја бәнзәр,
Алма сиздә нә кәзәр?
Бу дијарын гызлары
Дәли чејрана бәнзәр.

Көјнәји јашыл оғлан,
Кејин, јарашыр, оғлан.
Кәлмә бизим мәһләјә,
Чијим савашыр, оғлан.

Дағларда әкин олмаз,
Әкмәсән, әкин олмаз.

Гәлб гапымы ачмышам,
Сән кими сакин олмаз.

Сөзүм јара јетирдим,
Бағда ағач битирдим.
Көлкәсиндә јатмышдыг,
Нәдән јары итирдим?

3

Ағачда һәсир,
Үрәјим әсир,
Оғлан евләнир.
Гыз да тәләсир.
Бағчадан кәлән нә сәсди,
Бүлбүләм, јерим гәфәсди.
Ојнадыг, күлдүк бәсди.

Галадан-галаја нар јемәк олмаз
Бу кәлән сонаја сөз демәк олмаз.
Әјләндиң, әјләндиң, күнүн кечирдиң.
Дағлардан, дашлардан үнүн кечирдиң.

Бағчаја кирән сәс ејләмәз,
Башга күлә һәвәс ејләмәз.
Ојнадығымыз бәс ејләмәз.

4

Шәкидән кәлирәм, јүкүм әрикди,
Шәкинин јоллары дәлик-дәликди,
Бир оғлан севмишәм, ады Мәликди.

Гыш кәлир, һавалар јаман сычагды,
Јолда ат ојнадан гулдур-гачагды.
Бир оғлан көрмүшәм јаман гочагды.

Евләри вар шәһәрдә,
Јүк үстә јашыл пәрдә.
О гызын ала көзү
Мәни салыбды дәрдә

Евдән дүшән ишыгды,
Сүфрә долу гашыгды.
Бизим оғлан неjlәсин,
Сизин гыза ашигди.

Евләри көндәлән яр,
Бизә күл көндәрән яр.
Күлүн ярпыза дөңсүн,
Күсүф үз дөндәрән яр.

Евләри сәкил оғлан,
Гырмызы кәкил оғлан.
Инди чијим кәләчәк,
Дур, бурдан әкил, оғлан.

Бу кәлән яр өзүдү,
Көзү чејран көзүдү.
Бир бахдым, танымадым,
Бир бахдым, яр өзүдү.

Суја кедән икиди,
Түкү чејран түкүдү.
Аллаһ; мәни су елә.
Су жарымын жүкүдү.

Ат ојнар, төкәр налы,
Өртмүшәм Шәки шалы.
Дағларын ағ дашыјам,
Үч икидин гардашы.

Азрејил кәлир јан-јана
Чәнкәли чалыр, чана
Батмышам гызыл гана.
Аман, танры, сәндән чарә,
Чаным, танры, сәндән чарә.

Чај гырағы кәмичиләр.
Јағыш-јағар, күләк вурар
Дөрд гыраға нәм чиләр.
Шабалыда, Шаһбулаға

Кедиб-кәлән елчиләр,
Муштулуға бизә кәләр.

Мәһләсиндә
Вар сөјүдләр,
Чијиси вермәди
Гыза өјүдләр

АНА НӘГМӘЛӘРИ

Дилимдә лајла галды,
Чалмадым, вәјла галды.
Үрәјимдә дәрләрим
Ох олуб јајла галды.

Гызы гојдум бешијә,
Гычы чыхды ешикә.
Кишим алдығы әти
Вердим гара пишијә.
Гызым сулар сонасы,
Һамы бахыб јанасы.
Гызыма елчи кәлиб
Једди оғул анасы.

Мәним балам, аз ағла,
Пајыз ағла, јаз ағла.
Ал гәләми әлино,
Дәрдим дејим, јаз, ағла.

Сусуз јердә бағ олмаз,
Гара салхым ағ олмаз.
Баласы тәк оланын
Үрәјиндә јағ олмаз.

ДЕЈИШМӘ

Оғлан

Сүфрәни салачагдын, ај гыз.
Мәни гојнуна алачагдын, ај гыз.
Дејирдин, кечә кәлсәм, ај гыз.
Јанымда галачагдын, ај гыз.

Гыз

Кир бағымнан, оғлан, бағымнан,
Шамамань дәр тағымдан.
Чан күлүм, чан-чан.
Бир өпүш ал жанағымдан.

Оғлан:

Чан күлүм, чан, чан! Чан күлүм.
Чан, күлүм, чүт дажан, күлүм.
Өзүн шәкили, эслин хан гызы,
Јерин чичәји, көјүн улдузу.

Гыз:

Чардахта отурмарам,
Јаман сөз көтүрмәрәм.
Илан вурса, дағ учса,
Сәннән эл көтүрмәрәм.

Оғлан:

Дағларда галдым јалгыз,
Голун бојнума сал, гыз.
Намы чүт-чүт јаталлар,
Мән нечә јатым јалгыз?

Гыз:

Архалығын ики гат,
Бирин сахла, бирин сат.
Өјәр мәним јарымсан,
Кечә кәл гојнумда јат.

Оғлан:

Булағын башы мәнәм,
Ичиндә дашы мәнәм.
А суја кәлән тәр гызлар,
Кечә јолдашы мәнәм.

Гыз:

Отурубсан даш үстә, оғлан,
Гоша халым гаш үстә, оғлан.
Сән һавахт көз ејләдин, оғлан.
Мән демәдим. "баш үстә", оғлан.

ДЕЈИШМӨ

Оғлан:

Ағ ат үстә хан кәләр,
Көрән, бахан јан кәләр.
Дејәрсәнми, ај ханым,
Киш нечә батман кәләр?

Гыз:

Гыз отуруб даш үстә,
Телин төкүб гаш үстә.
Сән сујун сахла, а бәј,
Мән өлчәрәм, баш үстә.

ИНАНЧЛАР

Атасына охшајан гыз хошбахт олар.

Агач көлкөсіндө јатмаг пис эламөт сајылыр. О адамы чин вура биләр.

Атын көвшөдијини көрөн һөмин анда үрөјиндө нө арзу тутса, чатыр.

Ат налы алыб сахлајанын ишләри уғурлу олар.

Аты јөһөр вө јүјәнлө бирчө сатмазлар.

Адамын элиндөн бычаг дүшөндө киши, гашыг дүшөндө исө гадын гонағын кәлир - дејирләр.

Ајаггабылары сојунанда бир-биринин үстүнө дүшөн адымы сәфөр көзләјәр.

Бајгуш һәјәтдәки агачлара, свин дирәкләринө гонанда дејирләр ки, бөд хәбәр кәтириб. Онун далынча гөнд вө од атырлар.

Башгасынын ајагларынын үстүндөн адлајан адамын боју гыса олар - дејирләр.

Башы даз оланын аглы чох олар, - дејирләр.

Башындан бир тел ајрылыб үзүнө дүшөнө "Гонағы кәлир" - дејирләр.

Бәхт бағлатдырмаг истәјән һөмин адамын палтарындан, свиндөн көтүрүлмүш ипө, әски парчасына үч дүјүн вурур, јахуд килиди бағлајыр, ја басдырыр, ја да ахар суја туллајыр. Бундан сонра ип тапылыб дүјүн ачыланадөк (јахуд килид) о адамын бәхти бағлы галыр.

Бөднәзәрә кәлимиш адымын башына үзәрлик вө дуз чевириб дејирләр:

**Ширин-шәкәр баламда -
Дүшмән басмаз галамда
Көзү галан гудузду,
Аллаһ, оха тутузду.
Көзүн дешсин үзәррик.**

**Бурнуң ешсин үзәррик.
Үзәрлик дана -дана
Очагдан көтүр, сана.
Нәзәри бәд оланын
Көзләри одда јана.**

Чүмө ертәси гулағы чинкилдәјән адамын мурады һасил олар - дејирләр.

Чај сүзөндө стәкандә дикинө кечә үзәрсә, гонаг кәлмәсинә ишәрәдир.

Чөрәји јердә көрөн "Бисимиллаһ" дејиб ону көтүрүр, өпүб көзүңүн үстүнө гојур.

Чөрәк јејилән заман лохма әлдән дүшсә (јахуд гашыг), белә дејирләр:

- Гонаг кәләчәк.

Чөрәк јапыландә күтә кедирсә, дејирләр:

- Боллуг олачаг.

Дар вахты ев сүпүрмәк, евдөн шеј чыхармаг зијанлыг кәтирәр - дејирләр.

Дағлара үз тутанда гадынлар сифәтләрини кәләғәји илә ертәрләр:
- "Гәјнатам бахыр, ајыбдыр". - дејирләр.

Дилиндө пәлтәкији олан үч дөфә ахар сујун үстүннән тууланса кәлиб кедәр.

Дуз дағыландә үстүнө гөнд атырлар ки, гада-баланын габағыны алсынлар. Чох һалларда дузун дағылмасыны баһалыг тәһдүкәси илә алагәләндирирләр.

Әлдә гајчы ојнаданда дава дүшәр.

Әли сојуг оланын үрәји исти олар.

Әли бөјүк олан хошбәхт, әли узун олан өғру олар - дејирләр.

Кәлинә ајран демәдим мән Дәдә Хор-хут.

Ајрана дојран демәдим мән Дәдә Хор-хут.

Ијнәјә гикән демәдим мән Дәдә Хор-хут.

Гикәнә јыртан демәдим мән Дәдә Хор-хут. *

Кечә күзкүҗә бахмазлар. Онда адамын бәхти бағланар.

Кечә гоз вә энчир ағачынын алтында јатмазлар.

Көзләри јол чәкән адамын свинә гонаг кәләр.

Көјәрчин - барышыг, сүлһ, әмин-аманлыг гушудур.

Һејваны итмиш шәхс гурд ағзыны бағлатдырыр ки, јыртычыларын әлине кечиб парчаланмасын.

Хоруз - күнәшин елчисидир, мүждә кәтирәндир.

Иланла бағлы белә сөјләјирләр ки, вахтимлә Шәкидә тәмизкар вә саф аиләләр өјләриндә ики илан (ағ вә гара) сахлајырдылар. Зирзәми-дә јашајан иланлар тез-тез һәјәтдә көрүнүр, онлар үчүн гојулан сүдү ичирдиләр. Евә уғур кәтирәрдиләр. Елә ки, аиләдә игтишаш баш верирди, әхлаг нормалары позулурду, иланлар да күсүб һәмишәлик башга јерә кедирдиләр.*

Ики адамы (әр вә арвады, оғлан вә гызы, кәлин вә гајнананы) бир-бириндән ајырмаг үчүн араларына гурд јағы сүртүрләр.

Күләк әсиб ағачлардакы јарпагларын алтыны үстә чевирсә, јағыш јағачаг. - дејирләр.

Гаш тараланда торпаға гајнар су атмазлар.

Гарангуш јува гуран һәјәтдә һәмишә шадлыг олар.

Гулағын сәсләнәндә, еләчә дә кејишәндә ким исә сәни јада салыр.

Горхуну көтүрмәк үчүн евләрин күнчүнә мисмар санчырдылар.*

Лал ахан судан кечмәзләр.

“Ла илаһә илләллаһ” кәлмәләрини тез-тез дилинә кәтирән хејир тапар.

Мизин үстүнү қағызла силмәзләр, дава дүшәр.

Мал-гара итәндә, ахшам нахырдан гајытмајыб чолдә-бајырда галанда гурдун ағзыны бағлајарлар. Јохса һејван јыртычылары раст дүшәр, саламат гуртармаз. Бир бычаг көтүрүб дејирләр:

Һасарым һасар олсун,

Безарым безар олсун,

Гыrx иллик үчүн,

Гыrx дамар үчүн.

Гурдун-гушун јөнү о јана,

Дабынын бәри һасарладырам,

Һасар мәним олмасын,

Амма Фатма нәнәнин олсун.

Буну дејиб бычағын ағзыны бағлајыр, чөрәјин ичиндә кизләдирләр. Сонра үч дәфә үфүрүрләр. Итмиш малдан бир хәбәр тутана кими ону кизли бир јердә сахлајырлар.

Нал тапан адамын бәхти ачылыр.

Нишан үзүјүнү киров гојмазлар.

Очағы су илә сөндүрмәзләр.

Өләни су илә јујарлар.

Өләнин далынча данышмазлар.

Өлүнү сөјмәзләр.

Пәнчәрәдә отурмазлар.

Пәрдәни гара рәнкдә бојамаг олмаз

Сағ гулағы гызаранын архасынча јахшылығына, сол гулағы гызарынын гарасынча данышылыдығыны зәнн едәрләр.

Сачында вахтындан еркән ағ түк олана хошбәхтлик үз верәчәк - дејирләр.

Сачыны кечә кәсәни көрән гарылар дејирләр:

– Абырн төкүлсүн, јолуну кол бассын.

Сахсаған гонаг кәлмәсини хәбәр верир.

Сәһәрләр свин ичи јемәји баша чатдырмаздан габаг өзкә очағын адамына чөрәк верилсә, свин бәрәкәти итәр - дејирләр.

Сәфәрә чыхан адамын архасынча су атарлар.

Сәфәрә чыханын габағына ит чыханла ишинин уғурлу олачағына инанар. Ит әкәр онун әлини јалајыб һүрүрсә, јолунун уғурсузлуғуна ишарә едилир.

Су ахарында салынан ел-оба барлы-бәһрәлы олар.

Сүфрәҗә су дағылмасы ајдынлыгдыр.

Су ичән адамы илан чалмаз.

Су долу габла габагына чыхсалар ишин аванд олар.

Су ичәни данышдырмазлар.

Су еһсандыр.

Сујнан гурдун ағзыны багламаг олар.

Сују кичијә всрәрләр. јолу бөјүҗә.

Сүфрәни гара бојамаг олмаз.

Шәр гарышанда дырнаг тутулмасы. сач кәсилмәси өлүмлә вә баш-га бәдбәхт һадисәләрлә нәтичәләнә биләр.

Торпаға гајнар су атмазлар.

Торпаға түпүрмәзләр.

Ушаг анадан олан кими додагына бал сүртүрләр ки, һәјаты һәмишә ширин олсун.

Ушаг јатанда онун балынчынын алтына бычаг, чәрәк гырынтысы гојурлар ки, кечә чин бешијә јахын дүшә билмәсин.

Үрәји кечән адамын үзүнә су чиләсән өзүнә кәләр.

Үстүндә үзәрлик кәздирәнә көз дәјмәз - дејирләр.

Вәтәндән узаг дүшән адам өзү илә бир овуч торпаг апарыр. Торпаг ону һәмишә магнит кими кери чәкир.

Јерә исти су төкмәзләр. Белә дејирләр ки, торпаг руһлуду, онун һәр тәрәфиндә руһлар јатыр. амма кезә көрүнмүрләр. Куја исти су атсан торпаг руһунун башына төкүләр. о, јанғыдан гәзәбләниб чин атына минәр. Адама хәсарәт јетирәр. Кәрәк су атмаздан габаг дилинә: “Бисмиллаһ” - кәлмәсини кәтирәсән. Онда чин аты һүркүб гачар.

Јолуннан гара пишик кечибсә, кери гајыгмалысан, јохса шәрә дүшәрсән.

Залым адамын иманы олмаз. Дејирләр, онун хәмири јоғуруланда шејтан бир-ики чимдик дуз вә бир баш ачы истиот атыб. Еләсинндән узаг олмагдан өтрү һәмишә ајагларынын алтына тикан, дуз, ачы би-бәр төкмәк лазымдыр.

Заман анчаг габаға гачыр. Ону сахламаг, дала апармаг мүмкүн де-јил. Бириси гәрара алыр ки, даг чајынын сујуну сахласа, кери ахыда билсә заманы да дајандырар. О. дуруб кедир чајын мәнбәјинә доғру. Көрүб ки, бурада буз бағладыгыннан сулар јериндә мәнуб галыб. Се-винә-севинә кәлиб ки, заманын да башыны тапмаг лазымды. Башлан-гычда заман да донмуш вәзијәттә олачаг. Амма һәлә дә заманын ба-шына кедиб чыхан олмајыб.

АҒАЧА ТАПЫНМА

Дағдаған, чәвиз, зоғал, чинар, әнчир ағачлары мүгәддәс сајылыр. Онлары кәсән, јандыран сағ чан көрмәз.

Гоз ағачыны экән барыны көрмәз.

Гоз ағачы - үмидсизликдир. Нар, алма, армуд диләк ағачыдыр. Онлары бечәрән хејир тапар.

Нар – сағалмаз дәрдин дәрманыдыр. Дејирләр, Мәһәммәд пејгәм-бәрин гызы хәстәләнәндә лоғман нары дәрман бујуруб.

Чинар – узаг көрәнликдир.

Чинар гызылағачдан габаг јарпагласа, дејәрләр, јәј исти вә гураг кечәчәк. Әксинә, гызылағачын чинардан тез јарпаг төкәмәси һаванын сојуг, јағмурлу олачагыны билдирир.

Илғым, сөјүд сонсуз сајылыр. Илғым ағачы илә һејваны вурсан, азарлајар – дејәрләр.

Сөјүд – утанчаглыг әләмәтидир. бары олмадығы үчүн башыны һә-мишә ашағы тутур.

Әнчир ағачынын дибиндә јатан хәстәләнәр, ја да ону вурғун вурар, – дејәрләр.

Әнчир Фатма нәнәнин көсөвүдүр. Әнчир ағачындан јаначаг вә

башга иш үчүн истифаде етмэзлэр.

Һејва – бэднэзэр, көз ағачыдыр.

ГАШЫНМАНЫН СИРЛЭРИ

Ајагынын алты гашынан тэээ башмаг кејечэк, ја да узун јол кедәчэк, – дејирлэр.

Сағ элин ичи гашынанда пул кэлэр. сол элин ичи гашынанда иса пул бош јерә хәрчләнәр.

Гулаг гашынанда јағыш јағар, – дејэрлэр.

Башы гашынан адама: “Танышла гаршылашагасан” – дејэрлэр.

ХАЛЫН СИРЛЭРИ

Чонәси гара әт халлы гадын евдар сајылыр.

Көз киләсиндә хал олан адамы ағыллы һесаб едирләр.

Әлинин ичәрисиндә, јахул бармағында халы олан гадын дадлы хәрәк биширәр - дејэрләр.

Јапағында халы оланын дүшмәни көзүнүн габағында-олар дејэрләр.

Халы чох оланын дүшмәни дә чох олар - демишдләр.

Халлы адам хошбәхт олар - дејибләр.

ДЫРНАГ КӘСМӨ

Кечә дырнаг кәсәнин өмрү гысалар - дејирләр.

Базар күнү дырнаг тутуларса, совгат кәләр.

Чәршәнбә ахшамы дырнаг кәсмәјә алышан кәлинин ушағы олар - дејэрләр.

Чүмә күнү дырнаг тутуларса, гонаг кәләр – дејирләр.

Чүмә ахшамы дырнаг кәсән дөвләтли олар – дејэрләр.

Гоншу евиндә дырнаг тутмазлар – дејэрләр.

ЈАҒЫШ ЈАҒДЫРМА

Гураглыг вахты јағыш јағсын дејә тысбағаны ајағыгандан асарлар.

Јағыш жағдырмаг үчүн гурбағаны өлдүрүб архасы үстә чевирәрләр.

ҲАЛ АНАСЫ

Дејирләр ки, Һал көзә көрүнмәз бир варлыгдыр. Амма инсанлар кими чанлыдыр.

Гадынлар белә һесаб едирләр ки Һал анасы ијнәдән бәрк горхур. Она көрә дә көрпәләринин, өзләринин үстүнә ијнә санчырлар.

Кечә төвләдә олан ат бәрк тәрләсә, гујруғу дүјүлсә, дејэрләр, ону ја чин, ја да Һал миниб чапыб.

Көз гапагларыны үст-үстә једди дөфә гапајана: – Чинләри, ја халлары гәзәбләндирдин, – дејэрләр.

Тээ ушаг доғмуш ананы Һалдан горујарлар. Дејирләр. Һал ана-нын ичалатыны чыхардыб апармага, суја чәкиб јемәјә чалышыр.

Һал кәлмәсин дејә, касанын ичинә соған салыб ағзыачыг гајчы илә бирликдә ев гапысынын ағзына гојурлар. Буннан сора даһа Һал кәл-мәз, – дејэрләр.

Һалдан сөһбәт дүшәндә: “Халасына лән’әт!” – дејирләр.

Һалын ады кәләндә дејирләр: – Гулағына гурғушун, һајынды һар-ласа зијанлыг етди.

ЈАНҒЫНЫН ДӘРМАНЫ

Инсаньн бәдәниндә јаныг олдугда, ону садә бир үсүлла мүәличә едирләр. Илбизи тутуб өлдүрәндән сонра габығыны тәмиз јујуб гур-дур вә нарын дөјүрләр. Дөјүлмүш габыгы тәнзифдән кечириб ун һа-

лына саланнан сонра јанмыш јерә, јә'ни јаранын үстүнә сәпирләр. Дејирләр, күндә бир дәфә јанан јерә һәмин тозу сәпмәклә јанығы чох тез сағалтмаг мүмкүндүр.

КӨЈ ӨСКҮРӘЛИН ДӘРМАНЫ

Аг соғаны дилимләјиб бир габ сүдүн ичәрисинә төкүб гајнадырлар, сонра хәстәјә верирләр, көј өскүрәк арадан галхыр.

ҺӘДИК

Ушағын илк диши чыханда һәдик биширләр. Гаргыдалы вә бугда дәнәләрини суда, ја да сүддә гајнадыр, диши чыхан ушага једириләр. Сонра тәбрикә кәләнләрә, гоншулара да пај чәкирләр. Һәдик габлары, адәтән, ушағын адына гојулан һәдијәләрлә гајтарылыр. Дејиләнә керә, һәдији јәјәндән сонра даһа көрпәјә завал јохдур. Бәрк тәамлары да раһат һәзм едә билир.

ЈУХУЈОЗУМЛАР

А

Ај ишығы дәрд гәм, күн ишығы севинч демәкдир.

Ачар – јухуда ачар көрмәк ики мә'на кәсб едир. Ачар тапмаг о де мәкдир ки, нәсә мүшкүл бир ишин асанлашыб дүзәләчәк. Ачар итирмәк ишләрин долашыға дүшмәсинә ишарәдир. Ачарла гапы ачмаг чәтинликдән гуртармаг, бағламаг исә дара дүшмәкдир.

Анасыны көрәни хошбәхтлик көзләјир.

Алов – зијана дүшмәкдир.

Ај – гыз ај көрүрсә көзәл оғланла растлашачаг, оғлан ај көрүрсә өзүнә дост тапачаг.

Ата – күләрүздүрсә ишләрин јахшы кәтирәчәк, кәдәрлидирсә, онун сөзүндән чыхмамалысан, диггәтли олмалысан, ән ади сәһвин ағыр чәза илә нәтичәләнә биләр. Атаны евдән кетмиш көрмүсәнсә, бәд хәбәр ешидәчәксән.

Алма – өвладдыр, шад хәбәр демәкдир.

Аг – мураддыр.

Б

Бағ – ишләринин јахшы кетмәсини көстәрир. Јухуда бағда мејвә дәрмәк (үзүмдән башга) бәрәкәтә чатмагдыр. Белә јухуну мурад үстүндә олан адам көрүбсә, тезликлә диләјинә чатачаг.

Бәјгуш – кимсә сәнин пахыллығыны чәкир.

Бәјгушун дашың үстүндә уламасыны көрмәк - бәдбәхт һадисәнин баш вердијини билдирир.

Балта – гоһумларындан киминсә оғлу дүнјаја кәлиб.

Бешик – гадын көрүбсә ана олачаг, гыз көрүбсә әрә кедәчәк.

Буға – аиләдә, гоһумларда кәдәрли һадисә баш верәчәк.

Бүлбүл – тәзә ешигә дүшәчәксән.

Базар – гисмәтдир.

Бармаг – оғлун дүнјаја кәләчәк

Баш гырхдырмаг – азар-безардан гуртулачагсан.

Балыг – гыз ушағыдыр.

Бәзәк шејләри: сырга, бојунбағы, голбаг - шад бир иш олачағына (елчи, нишантахма, тој вә с.) ишарәдир.

Бојунбағы – гәмдир, хәстәлик, ганыгарачылыг әләмәтидир.

Бычаг – дәрд әлачсызлығыдыр. Лакин һамилә гадын јухуда бычаг, хәнчәр көрүрсә, оғлу олачағыны билдирир.

В

Вар-дөвлөт - газандыгларыны итирмэк демэкдир.
Вуруб-йыхмаг - удузачагсан, дава-далашдан узаг дур.
Валидејиләрини көрмэк - жејир тапачагсан.

Г

Ган - говушмаг, арзуладығын танышына, билишинә чатмагдыр.
Газан - боллугдур.
Гажы - наггында орда-бурда сөз-сөһбөт јајылдығына ишарәдир.
Кимсә сәнин гејүбәтини еләјир.
Гачмаг - јүнкүлләшмэк демэкдир, дәрд-бәладан, азар-безардан узаг олмагдыр.
Гәбир, јахуд гәбирстанлыг - варланмаға ишарәдир
Гәләм - узаг олан гоһумундан хәбәр кәләчәјини билдирир.
Гарпыз - пучлугдур.
Гәһник - сәс, хәбәр демэкдир. Јә'ни јахын вахтларда гулағына хәбәр-ләр чатачаг.
Гәнд - севинмәкдир.
Гуш - сәадәт, хошбәхтликдир.
Гыз ај көрсә, хошбәхт аиллә дүшәчәк.
Гызыл - сәсдир, хәбәрдир.
Гоншусуну көрән о күн даваја дүшәчәк.

Д

Дава-далаш - о демәкдир ки, чанын бәркдир, агры-ачы көрмәјәчәк-сән, сәнә пис мүнәсибәт бәсләјәнләрлә аран дүзәлчәк.
Дараг - гајғыдыр. Дарагла башыны дарајырсанса, киминсә гајғы-сыны чәкәчәксән.
Дәјирман - сәхавәтдир. Жејир тапачаг вә гоһум-гоншуја әл тутуб һөрмәт-иззәтини артырачагсан.
Даг - учалыгдыр. Дағын башына чыхыбсанса, вәзифәдә јүксәлә-чәксән, сорағын үрәкәчан ишләрден кәләчәк.
Даш - ағырлыгдыр.
Дивардан хәлбир асылмасыны көрмәк гәриблијә ишарәдир.
Достуну јухуда көрәнин башына хејир иш кәләчәк.
Довшан - бир наданла растлашачагсан.
Дон, ајаггабы, көјнәк, шалвар - дарлыг әләмәтидир.
Дәниз - үрәк кенишлијидир, сакиг һојат сүрәчәксән.
Дәвәгушу - евә јахшы јердән кәлин гисмәт олачаг.
Дүјү - ишин долашыға дүшәчәк.

Дүшмән - уғур газаначагсан.

Дишин сыныб дүшәси - јахынларындан киминсә өлмәсидир.

Е

Ешшәјә минмәк - бәхтин ачылмасыдыр.
Ешик - ешикдә отуруб, јемәк јемәк, үрәк кенишлијидир, тәзә тор-паг саһәси әлдә едәчәксән.

Ә

Әхәр сандыгда мејвә көрмүсәнрсә - јахын вахтларда танышларындан биринин ушағы өләчәк.
Әт јемәк писдир, нәсә итирәчәксән. Јахуд кимсә сәнин гаранча да-нышыр.
Әхәр мүәллимин, јахуд ата-анан сәнә чәрәк верирсә, демәк өмрүнүн ахырына гәдәр сүфрән бол олачаг.
Әхәр јухуда көрдүјүн әли хыналы гыз башына кәләғајы өртүбсә, бу елчиликдир.
Әһлик, киршан - сағламлыгдыр.
Әлчәк - тәзәси севинч, көһнәси кәдәрдир.
Әтир - көрүш, вүсәл демәкдир.

З

Занбаг - бәрәкәтдир.
Зәр - һарам мала јијәләнәчәксән.
Зәнчир - күч, гүввәт демәкдир.
Зейтун - арзуна чатачагсан.
Зиндан - күмрәһлашмаг әләмәтидир.

И

Илан - дәшмәнлә растлашмаға ишарәдир.
Инәк - хәстәликдир.
Ип - узун өмүрлү олачагсан.
Ијнә - јахын гоһумлар арасында сөз-сөһбәт олачағыны билдирир.

Ј

Јапынчы - архадыр.
Јашлы адамын өзүнү кәнч көрмәси өмрүнүн узанмасы демәкдир. О адам хәстәдирсә сағалачаг.
Јанғын - кәрәк өзүнү истидән, күләкдән горујасан, хәстәләнәчәксән.
Јастыг - раһатлыг тапачагсан.

Жемэк биширмек - бүтүн арзуларына чатачагсан.
Јухуда јук дашыјанын везифәси бөүјөчөк.
Јухуда зәнчирләнән субај јахын вахтларда евләнөчөк.
Јухуда достуну көрөнүн башына хејир иш кәлөчөк.
Јухуда базар көрүб нәсә алмаг гисмәтдир.
Јухуда адам өзү өлөрсә, өмрү узун олар.
Јухуда үзәрлик јандырмаг евдән гада-бәланын узаглашмасыны билдирир.

Јухуда өлү көрүб она бир шеј вермек - кимисә итирмәкдир.
Јухуда агламаг - севиниб күлмәкдир.
Јухуда диләнчијә сәдәгә верән оглан вә гызын тоју олачаг.
Јухуда агламаг - күлмәкдир, күлмәк исә агламагдыр.
Јухуда гыз ушагы көрмәк - бүтүн ишләрин јолуна дүшөчөји демәк-дир, оглан ушагы исә деди-годудур.
Јухуда дајысыны көрән сәфәрә чыхачаг.
Јухуда мәчлис көрөнүн евиндә дава-далаш көзләнилир.
Јухуда учан адам күнаһсыздыр.
Јухуда дүјү јејән варланыр, әт јејән дарланыр.
Јухуда хәнчәри гына гојурсанса, истәдијин адам сизә гонаг кәлөчөк.

Јухуда сач кәсмәк - өмрүн гысалыгына ишарәдир.
Јухуда су көрмәк ајдынлыгдыр.
Јол - ајрылыгдыр.

К

Кагыз пул - сәрвәт, мал демәкдир.
Кәндир - узаг сәфәрдир.
Килид - кери гајытмагдыр.

К

Кәлишлик допу кејмәк - кәфәндир.
Кечә - ишин дүз кәтирмәјөчөк.
Күнәш - күч, гүввә, көзәллик, сағламлыг, ајдынлыгдыр.
Күл - шадлыгдыр. Севкилинә говушачагсан.
Күзкү - бәхтдир. Күзкүјә бахмаг күлүмсәмәк, күзкүнү сындырмаг исә агламаг демәкдир.
Күн ишыгыны көрсән - севинөчөксән. ај ишыгыны көрсән - дәр-гә-мә дүшөчөксән.
Күллә - түфәнк атмаг, јахуд сәсини ешитмәк, гуршун јемәк гүввәт-ләнмәк, күчләнмәк, сағламлашмагдыр.

Л

Лампа - үмиддир.
Ләјән - везифә саһиби олачагсан.

М

Мааш - хәрчә дүшөчөксән.
Маса - үстүндә ләзиз хорәкләр олса, истәдијин не'мәти әлдә едөчөк-сән, масанын үстүнү бош көрсән еһтијаты әлдән верма.
Мејвәсиз ағач - үмидсизликдир.
Мејвәси бол ағач - арзуларын һәјата кечмәсидир.
Мејвә дәрмәк јахшылыга, ону јемәк исә пислијә јозулур.

Н

Нар дәнәләмәк - варланачагсан.
Нәнә - өмрүн узун олачаг.
Неһрә - бәрәкәт демәкдир.
Нурани гоча - ишләринин уғур үстә кетдијинә ишарәдир.

О

От - мал-гаран артачаг. Мал-гаранын сүдүнү јыгыб-јыгышдыра билмәјөчөксән.
Отаг - евиндә гәза баш верөчөк.

Ө

Өкүз - дава, далашдыр.
Өләнә нәсә вермәк - бәдликдир, итирөчөксән.
Өлү сәнә јухуда бир пај верирсә, бу хејирлијә јозулур, нәсә бәхтинә бир шеј дүшөчөјиндән хәбәр верир. Газанчын артачаг.
Өпүш - јад кишини, јахуд өзкә арвады өпмәк аиләдә дава-далашын дүшөчөјини, инчиклик јараначагыны билдирир.

П

Палаз - јола чыхмагдыр.
Паслы дәмир - далашачагсан.
Парытгылы дәмир - ишләринин јахшы кетмәсинә ишарәдир.
Падшаһ - вар-дөвләт башындан ашачаг, субајсанса, варлы аилә-нин гызы илә евләнөчөксән.
Пул - узагдан нәсә бир хәбәр ешидөчөк.

Р

Рәсм - ничаранчылыгдан гуртарачагсан, јолуну көзләдијин адам кәлиб чыхачаг.

Рүтбә - вәзифән әлиндән чыхачаг.

Рузи: гәнд, ун, чај, башга јемәк азугәси - боллуға ишарәдир.

Рәгибини көрсән - сәни шәрә салмаға чалышачаглар. Ишиндә тәк-ләнәчәксән.

С

Сандыг - гәбирдир.

Сач - јолдур, сәфәрә чыхачагсан.

Санчаг - хәјир тапачагсан.

Сары рәнк - хәстәләнәчәксән.

Сәдәгә - верирсәнсә, башынын үстүнү алмыш тәһлүкәни совушду-
рурсан, алырсансә, өзүнү көзлә.

Соған - көз јашыдыр, аглајачагсан.

Сүпүркә - деди-годулур.

Сачын узанмағы, быг, саггал чыхармаг - пис һадисә олачабына ишарәдир.

Сагсаган - мүждәдир.

Сандыг - сирдир. Бағлы сандыг сирринин ачылмајачағына, ачыг сандыг исә фаш олачағына ишарәдир.

Су - ајдынлыгдыр, о күн ишин аванд олачаг.

Т

Тач - јүксәләчәксән.

Тәндир - өз тәндирини сәнмүш көрсән шәрә дүшәчәксән. Јанырса, рузили олачагсан.

Тәсбәһ - рәһмәтә кедән гоһумларындан биринин руһунун сән тәрә-финдән јад олунмамасына ишарәдир. О адамы јадына сал вә адына дуа охут. Јохса башына пис иш кәләр.

Тој-бајрам - пис ишләрин гапынын ағзыны кәсдирмәсини билди-
рир.

Тојуг, чүчә - вар-дәвләтдир.

Тумар чәкмәк - чаныны тәнбәллик алачаг.

Түлкү - кимсә сәни алдатмаг истәјир.

У

Улдуз - огул-ушаг саһиб олачагсан.

Ушаг - адам өз ушаглыг чағларыны көрүрсә, өмрүнүн узанаचाгы-

на ишарә едилир.

Ү

Үзүк - евләнмәкдир, әкәр өз бармағына үзүк тахыбсансә, бәхтин ачылачаг. Башгасында көрүбсәнсә, ја да өзкәнин бармағына тахыб-сансә, онун бәхти үзүнә күләчәк.

Үз - өз үзүнү көзәл көрсән севинәчәксән, сары - хәстәләнәчәк, гара - гызын олачаг.

Үзүм - көз јашыдыр. Дәрд-гәм әләмәтидир.

Ф

Фындыг - сынагдыр, ирадәни гырмаға чалышачаглар.

Фајтон - сәфәрдә олан гоһумларын гајыдачаг.

Х

Хәлбир - нәсә бир зијанлыг олачағыны кәстәрир.

Хәстә - өмрүн узаначаг.

Хәнчәр - чәтинликләрдән јаха гуртарачагсан.

Хоруз - банлајырса ахтардығыны тапачагсан.

Хурма - мүждәдир.

Һ

Һалва - әлинә мал-пул кәләчәк.

Һөрүк - гајғыдыр.

Һүзүр - шадлыг, чал-чағыр олачағына ишарәдир.

Ч

Чаггал - әтәјин бир фырылдагчынын әлинә кечәчәк.

Чахмаг дашы - көзләнилмәз бир һадисәнин баш верәчәјини билди-
рир. Белә јуху көрәнләр шадлыгла да, бәдликлә дә гаршылаша биләр-
ләр.

Чардаг - боллуға дүшәчәксән.

Чәкич - ағырлыгдыр, кефинә соған доғрајачаглар.

Чешмә - өзүн вә јахынларын ағ күнә чыхачаг.

Чобан - сағламлыг, дөзүмлүлүкдүр.

Чомаг - башгасынын әлиндәдирсә, сәнә һардансә зәрбә дәрәчәјин-
дән хәбәр верир.

Чөл, дүз - асудәлик, архајынчылыгдыр.

Чувал - ағзы бағлыдырса, әтрафында сирли бир һадисә баш верли-
јини кәстәрир.

АЛҒЫШЛАР

Чылпаглыг - өзүнү чылпаг көрөн бүтүн гајғылардан, ачы-агры-лардан хилас олачаг.

Чөрөк - гисмәтдир.

Ч

Чаван оғлан јухуда ај көрсә, кәләчәји парлагдыр.

Чанавар – дүшмәндән гуртарачагсан.

Чейран – тәсадүфән таныш олдугун гызла евләнәчәксән.

Чораб кејинмәк – дара дүшмәдир. сојунмаг исә чәтинликдән гур-тармагдыр.

Ш

Шам - јолуну көзләдијин адамын сағ-саламат гајыдачағыны бил-дирир.

Шәкил - никаранчылыг чәкәчәјинә ишарәдир.

Шәраб - даба-далаша дүшәчәксән.

Шәфәг - фәрәһләнәчәксән.

Ширнијат јемәк - габагдан тој-дүјүнүн кәлдијинә ишарәдир.

Шир - гара-горху демәкдир. Ештијаты әлдән бурахмамалысан.

Шум - боллугдан-бәрәкәтдән хәбәр верир.

Аллаһ башоо уча еләсин!

Аллаһ балаа сахласын!

Агрын-ачын маа кәлсин!

Агроо Дәстәбачын алсын

Ағ күнә чыхасан!

Ағ күннү, ағ әптөјһли оласан!

Ағ күннәр көрәсән!

Аллаһ сәән бизә чох көрмәсин!

Аллаһ һәр кәсә өз гәлвинә көрә версин.

Аллаһ завалдан сахласын!

Аллаһ сәән арвад шәриннән, бөјләр гәзәвиннән сахласын!

Аталы-аналы бөјүсән!

Аллаһ зәһмәтоо итирмәсин!

Аллаһ көмөјин олсун!

Аллаһ истәдији бәндәсинә дәрмансыз дәрд вермәсин!

Агры-ачыдан узах оласан!

Алды ијид оласан!

Адыннан бөөјәсән!

Адыјнан бөөсүн!

Ајдынның көрәсән!

Ајдынның ичиндә оласан!

Аллаһ дүшмәними дә чөрәјһлә сынамасын!

Аллаһ чивоо долу еләсин!

Аллаһ ағзыннан ешитсин!

Аллаһ сахласын!

Аллаһ өзү көмөјһ олсун!

Анаа сүтү, атаа чөрәји саа һалал олсун!

Анаа сүтү кими һалалын олсун!

Аллаһ сизи бир-бироздан ајырмасын!

Аллаһ киши башмағыны арвад башмағына гатмасын!

Аллаһ завалдан сахласын!

Аллаһ үрәја (үрәјоза) көрә версин!

Аллаһ сәән уча еләсин!

Аллаһ сәән кишиндән, ушахларыннан јарытсын!

Аллаһ кишоо үстүннән әјсијһ еләмәсин!

Архалы оласан!
Атанын јурдунда јурдчу оласан!
Атаа торпагы санда јашијесән!
Балаларыннан күјенесән!
Балаларын көзаа ишых олсун!
Бир гојуф, мин көтүрәсооз!
Бир јастыга баш гојасооз!
Бәрәкәтти олсун!
Барыны јијесән!
Балаларо хејир ишини көрәсән!
Боја-баша көлөсән! (чатасан!)
Газанмијиф јијесән!
Гапооз шаддыга ачылсын!
Гададан, бөладан узах оласан!
Гада-бөлан маа көлсин!
Гајым-гәлим оласооз!
Гонахлы-гаралы оласооз!
Гоша гаријесооз!
Дөјах дурана Аллаһ дөјах дурсун!
Диләјин баша чатсын!
Дост дијөн олсун, дүшман дијөн олмасын!
Доласан, дашмијесән!
Дуз-чөраһли оласан!
Дырнага даш дөјмесин!
Едөдығын гавағаа көлсин!
Әлин-голун вар олсун!
Әлин сөјүнсүн!
Әлин бәрәкәтти олсун!
Әјаға даш дөјмесин!
Әјағын сәјалы олсун!
Әпшәјин бол олсун!
Истөдығаа чатасан!
Јорулмијесән!
Иман-гуран јијәси оласан!
Ишыхлы күнө чыхасан!
Јүз јашијесән!
Јастығын һүнкүл олсун!
Камала доласан!
Камаа чатасан!
Күнүн аг олсун!

Күлүн ачылсын!
Коонун шад олсун!
Коонун ачылсын!
Көзаа ишых көлсин!
Мин будах, мин јарпах оласан!
Мурадаа чатасан!
Нијәтаа чатасан!
Нағарым, ничө елијим димијесән!
Наз-нијмет көрәсооз!
Намөрдө мөһташ олимпијесооз!
Нејнијим, ничө елијим димијесән!
Нефәсин үстүмүздән әскиһ олмасын!
Нөвәли-нөтичәли оласооз!
Нечө-нечө савахла ра чыхасооз!
Оғул тоју көрәсооз!
Оғуллу-гызды оласооз!
Овун ганны олсун!
Оғул әппәји јијесооз!
Оғул газанчы көрәсооз!
Өјүн абад олсун!
Өјүндө чырах јансын!
Өләнләрин руһлары саа дуачы олсун!
Өјоа шаддыга көлаһ!
Өјаа көлин көтирәсән!
Өмрооз узун олсун!
Өј-ешијооздан јаријесооз!
Пајын артых олсун!
Рузун бол олсун!
Сағ әлин мөәм башыма!
Сағталын ағарсын!
Сәән чијниндө кедим!
Сәнсиз би күнүмүз олмасын!
Сәән верән сахласын!
Су саны јашијесән!
Сәән көрүм једди оғулнан би сурфијә әл узадасан!
Сәән көрүм Тур дағына дөнәсән!
Сәән көрүм мин јашијесән!
Сурфааз шаддыга ачылсын!
Сурфан бәрәкәтти олсун!
Сурфан ачых олсун!

Сөөн көрүм Аллах пис көздөн, пис нәфәсдөн сахласын!
Сајасы дүшсүн!
Сүмији сөјүнсүн!
Тојоо көрүм!
Тојунда ојнијах!
Тай-тушуннан дала галмијәсән!
Ушахларо шад күнүнү көрәсән!
Үзүн күлсүн!
Үстүмүздөн әскијһ олмијәсән!
Үзүн ағ олсун!
Үрәјин кениш олсун!
Хејир-хөвәр оласан!
Хошбахт оласооз!
Хәтрин хош олсун!
Һалал сүт әммишә рас кәләсән!
Һәммәшә иш башында!
Һәммәшә очах башында!
Һәммәшә өз өјүндә, өз ешијиндә!
Һөрмәтин артых олсун!
Чөрәјин бол олсун!
Чырағын баша кими јансын!
Чөтинных көрмүјәсән!
Чырағын сөнмәсин!
Чанын сағ олсун!
Чанын чәннәтдә!
Чәннәтин гапылары үзаа ачых олсун!
Чивин долу олсун!
Шаддыға кәлах!
Шад хөвәр оласан!

ГАРҒЫШЛАР

Ахыр күнүн олсун!
Ахырын ит ахыры олсун!
Аллаһ синаа лаг чәксин!
Аллаһ вајысын өјүнү јыхсын!
Аллаһ ләјағоо версин!
Ағзоо молла јумсун!
Ағ күн көрмијәсән!

Аллаһ сөөн өлдүрсүн!
Адын галсын!
Аллаһ бәлаа версин!
Ағ јујулуф гара сәриләсән!
Ағ күнүн гара олсун!
Андыра галасан!
Андыра галсын!
Ај бат!
Ағ тохијән-ағ кијсин, гара тохијән гара!
Ајыво Аллаһ өртсүн!
Ајыво гара јер өртсүн!
Аллаһ һағлоо алынча чано алијди!
Боғазаа су дамдыран олмасын!
Бојуннан јер күјәнсин!
Бојаа гамыш өлчүм!
Бојаа вархијән гамышы өлчүм!
Бојаа гара гамыш өлчүм!
Башаа даш дүшсүн!
Башыннан јело чыхсын!
Башын батсын!
Башаа күл олсун!
Башо ит јисин!
Башын дуран јердә өјағаа даш дәјмәсин!
Бахтын гаралсын!
Бала үзүнә һәсрәт галасан!
Бала дијә-дијә өләсән!
Бача-бача оласан!
Бозара-бозара галасан!
Боғазаа гара чүјә бағлансын!
Бојун гырылсын!
Белин сынсын!
Бедава дәрдә дүшәсән!
Башо түкү әлиндә галсын!
Башын топ гавағында кетсин!
Бич өләсән!
Вајаа отурум!
Вај хөвәрин кәлсин!
Вај-шүјәнә дүшәсән!
Гара кијәсән!
Гара булуд, көј чүјүд оласан!

Гарнын чырылсын!
Гаргышын чил олуб чанаа жапышсын!
Гаргалар это дидсин!
Гарнымы жијесән!
Гушлар это јисин!
Гарнын чырылсын!
Гарнын јансын!
Гарнаа паја кирсин!
Гарга ким ојнијесән!
Горга кими горуласан!
Гурумун чыхсын!
Гуру јердө галасан!
Гызара-гызара галасан!
Гапын баглы галсын!
Ганын гаралсын!
Гапаа гуфул вурулсун!
Гарадаван копөјин гызы!
Гуја гујланасан!
Гарала-гарала галасан!
Гурдла гиямәтө галасан!
Газандыгын дары олсун, төкдүјүн сөвөт, өзүн дө би хоруза жүк оласан!
Ганаа бөлөнөсән!
Ганын дашдара дағылсын!
Гарнын дешилсин!
Гарнаа бургу долсун!
Гаргышын гаја башына, туманын паја башына!
Ганаа јанасан!
Даша дөнөсән!
Дилин гурусун!
Дилин агзында јансын!
Дөли олуп дағлара дүшөсән!
Дөрдаа дөрман таппијесән!
Дирсөјими жијесән!
Дидим-дидим оласан!
Дилин богазаа чекилсин!
Дири олуп диләнчи оласан!
Дамыннан даласан!
Дөдаа өјү дағылсын!
Дилаа гадаҳ дүшсүн!
Дүјүнүн гүлһүваллаһи тутсун сәни!

Дүз јери шиш елијесән!
Дөли дөрдинө дүшөсән!
Дилин һагга дөнмөсин!
Дул галасан!
Дүшмөнаа мөһтач оласан!
Елөдыхларын башаа кәлсин!
Елө бах, дүји жијөн ит кими көјерөсән!
Әлин гурусун!
Әсилсиз өлөсән!
Әтин төкүлсүн!
Әтди сүмүк кора апармијесән!
Әлөбахым оласан!
Әтин төкүлүф, сүмүјүн агара-агара галасан!
Әппөјин әршө чыхсын!
Әлаа әл верән олмасын!
Әлин-голун јаана дөшөнсин!
Зәлил оласан!
Ишыг үзүнө һәсрәт галасан!
Итө дөнөсән!
Ичаа гурд дүшсүн!
Ичаа бурчулар долсун!
Ичаа машара чыхсын!
Ичин-ичалатын төкүлсүн!
Идимин итсин!
Илим-илим итөсән!
Јанын јердө галсын, көзүн гапыща!
Јахшымы гојуп писими данышаны пис күнө галсын!
Јерө кирөсән!
Јерө пәрчим оласан!
Јијөсиз галасан!
Јијиф ишдыгын ирин-чирк олуп бурнуннан кәлсин!
Јыртыгаа жамах тапылмасын!
Күт оласан!
Күт-күрүш оласан!
Кар галасан!
Кор оласан!
Күллијөн күф оласан!
Күл олуп көјө совруласан!
Көсөјүн чыхсын!
Кәфәнсиз кијесән!

Көкүн үзүлсүн!
Кедишин олсун, келишин олмасын!
Көздөрүн чыкыф гавагаа дүшсүн!
Көзүн төкүлсүн!
Көзаа аф дүшсүн!
Көзүн агара-агара галсын!
Күнүн көј өскијө дүјүлсүн!
Күнүн далыннан догсун!
Көјөрө-көјөрө галасан!
Көјүм-көјүм көјнијесөн!
Коорун чатдасын!
Лөвөндин бири лөвөнд!
Лохмам тутсун сәни!
Мурадын көзүндө галсын!
Мурал алыф, мурал вермијесөн!
Мөн бојда олмијесөн!
Мөндө ахтардыґо өзүндө тапасан!
Мурдал өлөсөн!
Нәсә дүшәсән!
Нәслин үзүлсүн!
Оғул көрмијесөн!
Өз башо јијесөн!
Өјүн дағылсын!
Өјө умудуна галасан!
Өјүн башаа ушсун!
Өјүн јыхылсын!
Пара-пара оласан!
Пара-тикө оласан!
Палаз арасы оласан!
Палаза бүрүнүб көлөсөн!
Пилтим-пилтим оласан!
Пилтимин чыхсын!
Партдама дөјсин чанаа!
Партдаман күчдү көлсин!
Папағын чөнкөлдө галсын!
Пис дилләр әнсәсиннөн көсилсин!
Сәсин үзүлсүн!
Сәни маа учраһ елијөнин өјү јыхылсын!
Сәсин көсилсин!
Сәән догунча, даш доғуф дашгурсјө гојијлим!

Сәсин өршө дирәнсин!
Сәән көрүм һеш јаримијесән!
Сағ кедиф, саламат көлмијесән!
Сарала-сарала галасан!
Сәән көрүм бедава дөрдө дүшәсән!
Сүмүјүн ағарсын!
Синчин итсин!
Сән көлөн күнө даш дүшәјди!
Сәән көрүм өјләр бучағыннан бахмијесән!
Сујө гөрг оласан!
Таары башаа даш салсын!
Тахтын чөөрүлсүн!
Тәпән үстө ојнијесән!
Тәпән һәширинә галасан!
Тәпәннөн вуруласан!
Тәпәннөн дырнагаа көјөрәсән!
Туфанын дағылсын!
Тәпәннөн вурулуб дырнагачан көјөрәсән!
Тојун јаса дөнсүн!
Топал галасан!
Тохумун көсилсин!
Урва-дувар оласан!
Урватсыз өлөсөн!
Улијө-улијө галасан!
Үзүн дүшсүн!
Үзүн сирлиф дүшсүн!
Үзаа күн доғмасын!
Үзо кор көрсүн! Үзо мүрдәшир јусун!
Үзо сүјү төкүлсүн!
Фыррана-фыррана галасан!
Фәрсиз өлөсөн!
Һеш доғуф гучагаа алмијесән!
Һеш бачадан бахмијесән!
Һағлын гашсын!
Чырағын сөнсүн!
Чалына-чалына галасан!
Чатдијиф партдијесән!
Чатдам-чатдам чатдијесән!
Чәнаа чүјү дүшсүн!
Чөрөјһ үзүнә һәсрәт галасан!

Чијно јијасән!
Чох биләни чох чөјһсин!
Чанаа гарышгалар дәришсин!
Чанаа азар дәјсин!
Чијјерин јансын!
Чәмдәјоо гурт-гуш јисин!
Чијарын чыхсын!
Чијарын јансын!
Шил оласан!
Шитин чыхсын!
Шәрә дүшәсэн!

АНДЛАР

Анд олсун Аллаһын бирлијинә!
Аллаһ һаггы!
Анд олсун бизи јарадан төк бир Аллаһа!
Анд олсун Пејгәмбәрә!
Анд олсун јери-көјү јарадана!
Анд олсун јерин көјүн султанына!
Атамын кору һаггы!
Анадан әмдијим сүгә анд олсун!
Анамын чаны һаггы!
Анд олсун јерә-көјә!
Баламын чаны һаггы!
Бәрәкәт һаггы!
Балам әлсүн, јалан дијирәмсә!
Баламын өлмүшү һаггы!
Беш баламы би көфөнә гојум!
Бу мән өлүм!
Бу олсун!
Валлаһ-биллаһ!
Вичданым һаггы!
Вердиим салам һаггы!
Вичданыма анд олсун!
Гәнт кими көзүм ағарсын!
Гурбан һаггы!
Гивлә һаггы!
Дәләмин чаны һаггы!

Дәләмин кору һаггы!
Дәләмин гавры һаггы!
Дүјүнүн гүлһүваллаһи һаггы!
Әпләһ һаггы!
Ишых һаггы!
Ишыға кор бахым!
Имам һүсејн һаггы!
Мечит һаггы!
Мәһәммәдә кәлән Гу'ран һаггы!
Мәммәд әфәндиинин гавры һаггы!
Јидијим чәрәјһ һаггы!
Пир һаггы!
Зијарәт һаггы!
Очах һаггы!
Саа анд веррәм шумал бојлу гардашоо чанына!
Су һаггы!
Сурфам һаггы!
Сән дәдаа чаны!
Торпах һаггы!
Тары һаггы!
Од һаггы!
Очах маа гәним олсун!
О ишыға кор бахым, јалан дијирәмсә!
Өзүмүн өлмүшү һаггы!
Һәзрәт Аббас һаггы!
Ун-урван һаггы!
Чәрәк һаггы!
Чырах һаггы!
Чаным (чанын) һаггы
Чаван чанын һаггы!
Чаван чанаа анд олсун!
Чаным үчүн!
Чаныма анд олсун!
Чијимин чаны һаггы!
Хәјир көрмүјүм јалан дијирәмсә!

АНА ДАШ

Шәкинн Охуд* кәнди жахынлығындакы орта эср Алакөйт жаша-
йыш мәскәни әтрафында, “Гошун жолу” дежилән дәрәдә синәсинә бешик
сыхмыш ананы хатырладан ири даш парчасы варды. Халг арасында
һәмин даша “Ана даш” ады верилмишиди.

Дежиләр ки, гары дүшмәнин ајаглары бу торпаглар дәмәзмиш.
Елин чаванлары тәһлүкә һисс едән кими силәһләниб, атын тәркинә
галхар, јадларын ајагларыны сәрһәддән бу јана кечмәјә гојмазлар-
мыш, елә учтарлардача бурушларыны овуб кери гајтарарлармыш.

Бу дәрә сәл кими кәлимишиди јағы. Гошунун учу-бучағы јохујду.
Елин әли синәһ тутанлары шәһид олдулар. Дүшмән һәр тәрәфдән јет
кими кәндләре долунду. Гочалар, гадынлар, ушаглар дагларә сығын-
дылар. Әлә кәһәһәһ үчүн дәрәләрдә, мағараларда кизләндилар.

Сәнубәр адты бир чәһәһ кәлин дүһәјә јеткәһ көр сымыш көрпәсин
ин бешикте јулуја вермак истәјирди. Кишиһ олдуһу үзүнү һәлә көр-
мәһлиһи. Буһәри һәриду. Бир көрпәһин үстүһәһәһ. Кәһин орада дуруб
кәһәһәһ ки, ел дөјүшдән гајыдачаг, әрини муштутлајачаг.

Кәһдин ајағында тоз думана гарышанда көрлә ағламаға башлады.
Ана әһлиди ки, ону әһиздирсин. Тоз јахынлашанда көрдү ки, кәһән
дүшмән гошунудур. Кәһин көрпәһини ағзыһ дөһүндән ајырыб
сүһдән кәһәһәһ үрәк әләмәди. Беһиһи јердән тәһдырыб синәһинә гыһды
вә дағларә доғру гачды.

Гошун онун ардына дүшүр. Аллаһын иһиһә бах ки, кәһини јолу
дәрә ағзына дирәнир. Сәнубәр көрүр ки, дағларә сығына билмәјочәк.
Һәр тәрәфдән дүшмәнлә әһәтә олунуб, бир әздән онун баласыны синә-
һиндән ајырыб дәрәјә атачаглар, өзүнү һә өһләри илә апарачаглар.
Кәһин елин кәһәһ гығларыннан биријди. Намусу ајаглар алтына аты-
лынча үзүнү көјләрә тутуб јалварыр:

-Улу Күнәш, мәһни бу итдәрә јем әләмә, даша дөһдәр!

Дүшмән атлылары сүрәтлә шүтүјүрдү. Бир дә көрүрләр ки, кәһин
гејб олду, јериндә ири бир даш әмәлә кәһди. Атлары сахлаја билмәди-
ләр, һамыһы әһмин даша чырпылыб дәрәјә јуварланды.

Даш сонралан чамаатын нијәт јеринә чеврилди. Дежиләр, о да-
шын алтында бөјүк бир хәһинә јатырмыш.

Шәки-Загатала бөлкәсиндә бөјүк бир чај вар, дағларын арасы илә
ахыр. Ел арасында “Ганых” адыјла таныһыр. Ганых чајы һаггында
әфсанәләр кәһиб долашмагдадыр.

Дежиләнә көрә, гәдим заманларда галын бир мешә вар имиш. Ме-
шәдә тәкчә бир кома тикилибмиш. Бу комада јохсул Мәһәмәд киши,
арвады Фатма, бир дә көзүнүн ағы-гарасы бирчә гызы Күландәм ја-
шајырмаш. Күландәм о гәдәр көзәл имиш ки, о, сәјрә чыханда һәр
шәј, һәггә тәбиәтин өзү она һәјранлыгга тамаша едәрмиш. Онун уча
боју, инчә бели, кашан кими чатма гашлары, чәјран көзләрини хатыр-
ладан гара көзләри, инчә бадамы бурну, балача ағзы вар имиш. Елә
бил бу көзәлин додағлары, јанаглары гызылкүлләрдән борч рәһк
алыбмыш. Кағыз кими ағапаг синәһинә баһанда адамын көзләри га-
мышырмаш. Кечә кими гара сачлары гыза хүсуси јарашыг верир-
миш. Бир сөзлә, Күландәм о гәдәр көзәл имиш ки, јемә, ичәмә хәтти ха-
лына, күл чамалына тамаша елә. Амма мешәдә ағачлардан, гушлар-
дан, судан, күнәш вә ајдан башга бәлә бир көзәлин јашадығыны билән
јох иди.

Мешәдән хәјли аралыда бир кәнд вармыш. Һәмин кәнддә варлы
тачир јашајырмаш. Онун өвлады олмадығы үчүн гардашы оғлуну өв-
ладлыға көтүрмүшдү. Оғланын ады Садыг имиш. Бу оғлан да тә’ри-
фә лајиг чаванмыш.

Бир күн Садыг әһминдән ичәзә алыб шикара чыхыр. Күзәри һә-
мин мешәјә дүшүр. Атдан еһиб башыны бураһыр, өзү лајиг-пијада
дүшүр далынча. Ат ону Мәһәмәд кишинин комасынын јанына апа-
рыр. Бу вахт Күландәм кәзмәкдән гајыдырмаш. Садыг Күландәми
көрүр, о догигә үрәжинә хал дүшүр. Башы һәрләһир, аз галыр ајагла-
ры јер тутмасын, јыхылсын.

Күландәм гачыб гонағын кәһмәһини атасына хәбәр еләјир. Мәһәм-
мәд киши сарылығыны удмуш адамын көмәһинә јетишир. Ону кома-
сына дә’вәт едир. Голундан тутуб ичәри апарыр. Киши гызыны сәһлә-
јиб дејир:

– Күландәм, ордан гонаға дағ отларындан һазырланмыш шәрбәт
кәтир.

Гызын әлиндәки габдан бир-иһи гуртум ичәннән сонра Садыгын
үрәји јеринә гајыдыр. Тохтајыр. Ахшам дүшмүшдү. Оғлан һәрә кәһиб
дүшдүјүнү анлаја билмир. Елә билир һағыллар әләһиндәди. Бир һү-

ри-мөлөк гаршысында дуруб алтдан-алтдан ону сүзүр. Садыг эмалли башлы Күландама вурулур. Үрөјиндө бу көзөл оғлана ашиг олур.

Ортаја жемэк-ичмэк кәтириләндө Мәһәммәд киши јахынлашыб со-рушур:

– Оғлум һардансан?

– Ашағы кәндәнәм.

– Кимнәрдәнсән?

Садыг әдәблә чаваб верир.

– Тачир Вәлинин гардашы оғлујам.

– Јахшы таныјырам. Вар-дөвләт, һөрмәт-иззәт саһибиди. Сизин кәндә мәним дост-танышым чоҳду. Оғлум, адын нәди?

– Садыг.

Киши сүфрәдән бир лаваш көтүрүр, гонағын габагына гојуб дејир:

– Садыг бала. Черәк чәс. Шам сдәк. Сонра јер ираһласыннар. Ке-чәни гал, сәһәр јола чыхарсан. Сүбһ тездән өзүм апырыб кәндә чат-дыррам. Инди кетмәк фикриндә олсан гаранлыгыда јолу азарсан, гур-да-гуша јем оларсан..

Садыг е’тираз етмәди. Фикирләшди ки, чоҳ јахшы олду. Евин адамлары илә аллаһ кәлмәси кәсәр, јахындан таныјар. Күландамын да нишанлы олуб олмадыгыны өјрәнәр.

Сүфрә ортадан јығышдырылып. Мәһәммәд киши илә Фатма нәнә намаз гылмаг үчүн јан отаға кечирләр. Садыг фүрсәтдән истифадә едиб Күландамнап сорушур:

– Ај гыз, демәссән, адын нәди?

– Гыз динмир. Гулағынын дибнә гәдәр гыпгырмызы гызарыр. Оғ-лая көрүр бу чоҳ гаралинмәзди. Истәјир сөз атмагла дилини ачсын:

– Јә’гин бура кәләнләрин һамысы ја мәним кими өзүндән кедир, ја да атдан јыхылып? Сәбәби дө бир сәнә баллиди, бир дө аллаһа.

Күландам јенә дилләнмир.

Садыг дүшүнүр ки, сусмаг разылыг әләмәтиди. Дејәсән, о да гызын үрәјинә јатыб. Она көрә синәсини тамам ачыб төкүр:

– Ај гыз, мөләксән, һурисән. Јохса инсан баласы, билмирәм. Амма мән сәни көрән кими гәлбимә ол дүшдү. Белә көзәл вә мөләһәтли гыз һәлә индијә кими көрмәмишәм.

Күландам алланмыш јанагларыны јајлыгынын алтында кизләдиб киримишчә отагдан чыхыр.

Бу заман Мәһәммәд киши илә Фатма нәнә отаға кәлирләр. Ев са-һиб:

– Оғлум, - дејир, - инди мәни акаһ ет көрүм. сәнин бирдән-бирә һу-шуну итирмәјинин сәбәби нәди? Күн вурмушду, јохса...

Садыг дәрдиндән аһ чәкир. һандан-һана өзүндә чәсарәт тапыб дилләнир:

– Әми, Аллаһдан кизли дејил, бәндәсиндән нијә кизләтмәлијәм...

Амма сөзүнү тамамлајаммыр. Күландам әлиндә бир дәстә күл ичә-ри кирир. Садыг һыггана-һыггана галыр.

Әр-арвад тәәччүблә бир-биринә бахырлар. Сонра һәр шеји баша дүшүрләр. Лакин онлар да даһа һеч нә демир. Јатмаг тәклифи илә ај-рылырлар.

Сәһәр Садыг јериндән галхан кими һәјәтә дүшүр. Көрүр ки, Күлан-дам күл-чичәк дәриб бағдан кәлир. Јанына чатанда Садыг дејир:

– Сабаһын хејир, чөлләр көзәли!.. Мәни јахшы-јахшы динлә. Инди кедирәм. Јурдума чатан кими елчиләри бура көндәрәчәм. “Јох” чава-бы алсалар, бил ки, мәним үрәјими јараламыш олурсан. Инди нә де-јирсән?

Күландам дәрдији күлләрин ичиндән ән көзәлини сечиб оғланын атынын јөһәринә тахыр, башыны јердән ајырмадан отаға кирир.

Садыг ариф оғлан иди. һәр шеји баша дүшүр. Гызыл күл мәнәббәт рәмзи иди, бу, разылыг әләмәти иди. Оғлан дурмајыб атын тәркинә гулланыр.

Аты һәјәтдә чөвлан едир, шаһә галхыр, гапыдан чыханда Садығын кур сәси дағларда әкс-сәда верир:

– Саламат гал, дағлар гызы.

Мәһәммәд киши илә Фатма нәнә јухудан ајылыб Садығы көрмүрләр. Бахырлар ки, Күландам башгалашыб, хәјаллыды, гајгы-лыды. Көзләри дө даим јол чәкир. Гочалар анлајырлар ки, гызлары кечә гонағына бәрк ашиг олуб.

Садыг евә кәлир, бүтүн әһвалаты әмисинә данышыр. Јалварыб-ја-харыр ки, күнү бү күн елчи көндәрсин. Әмиси бу хәбәрдән бәрк гәзәб-ләнир. О, Садыг үчүн варлы бир аиләдән гыз тапмышды, јахынларда кедиб “һә”сини алмаг истәјирди. Фикирләшир ки, бир аз вахт кечәр, гардашы оғлунун да ағлы башына кәләр. Дејир:

– Јахшы, мән јолуму мешәдән салыб гызла, аиләсијә таныш ола-рам. Бахарам, сән данышанлар доғру олса, әнно су төкмәјә лајин билсәм, елчилијини едәрәм.

Бир ики күн кечир. Тачир көрүр ки, Садыг саралыб әлдән кедир. Әләчсыз галыб Мәһәммәд кишинин комасына кедир. Гапыдан сәслә-нир:

– Ај ев јијәси. Гонах истәмирсиз?

Сәсә Күландам кәлир. Тачир бахыр ки, бир ај парчасы дуруб габа-ғында. Гызы көрәр, көрмәз тачирин дө ағлы башындан чыхыр. Дилә

топуг вура-вура сорушур:

– Мәһәммәд кишинин еви буралды?

– Һә.

– Сән дә јә’гин онун гызысан?

– Бәли.

– Атан евдәди?

– Јохду. Кечин ичәри. Һајынды һарда олса, кәләр.

Тачир Вәли евә кечир. О, дүзү-дүңјаны кәзиб долашмышды, амма белә гызла растиашмамышды. Индијәчән елә энин едирди ки, чаван өлмүш арвадынын јерини тутан оламмаз. Сән демә, узаға кетмәк, чајлар кечмәк, дағлар ашмағ лазым кәлмирмиш. Ај көјдән сниб онун свинин јүз аддымлыгындакы мешәдә кәзиб доланырмыш. Кишинин јатмыш һиссләри пүскүрүб галхыр. Үрәјинә эф’и иланлар кирир, өз-өзүнә дејир ки, “Белә марал Садыг кими ушаг-мушаға лајиг дејил. Әсил тачир малыды. Зәр гәдрини зәркәр биләр”.

Бир аздан Мәһәммәд киши кәлир. тачир онунла чох меһрибанлыг-ла саламлашыр, һал-әһвал тутуб мәтләбә кечир:

– Билрәсән, киши. Мән Садыгын әмисижәм. Бура зорлама көндәрилмишәм. Гардашым оғлу гызыны көрүб тәзә ешгә дүшүб. Дејир: пулумуз-парамыз вар, дағын гаһмаз адамнарынын әлиндә бир чейран вар. Кет, дөјәр-дөјмәзә ал кәтир. Бир аз әләнәрәм, сонра да евдә гул-лугчулуг ејләр. Снзи көрдүм, гардашым оғлу да олса, ачыб һәр шеји ланышмалыјам: Садыгын арвад-ушағы вар. Мән елә адамам ки, киминсә бәдбәхт олмасына виңданым јол вермәз.

– Күландам башлајыр агламаға. Дејир:

– Инанмырам. Ја өлүб торпаға гарышачам, ја да галыб Садыға кедәчәм.

Тачир бураја нифаг тохуму сөниб чыхыр, инди галыр Садыгы јолдан ејләјиб гыздан ајырмағ. Јол боју көтүр-гој едир, нејнәсин? Бирдән јадына бир шеј дүшүр: Садыг она деминди ки, гыз мәнимлә кәмлә кәсмәди. Елә утанчагды ки, бир сөз агзыннан гопара билмәдим. Тачир санки гижәтли мал тапмышды. Бәли, гызын дилиндән бир сөз чыхармамасы абыр-һәја нишанәси дејилмиш... Киши бөјүк севинчлә евә чатыр. Атдан јерә енмәмиш башлајыр гардашы оғлуну данламаға:

– Ә, сән нә гаммаз ушагсан. Мешәдә дилсиз-агызсыз чаггала раст дүшүрсән, аглыны огурадыб Мәчнуна дөнүрсән. Нә јахшы ки, мәни ора көндәрдин. Бил вә акаһ ол, сәнин Лейзинин дилини ушаглыгдан јерли-дибли кәсибләр, лалды. Она көрә мешәдән кәнара чыхмыр.

Садыгын әввал инанмағы кәлир, сонра јадына саланда ки, күн

әрзиндә Күландамын дилиннән бир кәлмә сөз гопара билмәли, әмисинин сөјләдикләри ағлына батыр.

Тачир Вәли гыса заманда Садыға варлы бир айләнин гызыны алыр.

Бундан сонра мәгам ахтарыр ки, Күландамы әлә кечирсин.

Бир күн Мәһәммәд киши арвадына дејир:

– Ај арвад, бу гыз тәрсликдән әл чәкмир. Инанмыр ки, бу нанәчиб Садыгын арвады вар. Гој кедим өз көзүмлә көрүм.

О јола дүзәлир. Садыгкилин кәндиндә бир достуна гонаг дүшүр. Ордан-бурдан сөһбәт салыр. Ахыра ејрәнир ки, доғрудан да Тачир Вәлинин гардашы оғлу евдидир. Кор-пешман евә гајыдыр. Ешитдикләрини гызына данышыр.

Дүңја Күландамын башына даралыр. Һәјатдан тамам әлләрини үзүр. Әр-арвад фикирләширләр ки, бир һалал сүд әммиш адам тапыб гызларыны әрә версинләр, јохса бу мешәдә олан-галан ағлыны да итирәчәк. Анасы она јанашыб дејир:

– Гызым, нә вахта кими “Садыг” дејиб отурачагсан. Инди сәнин гучагында өвлад ојнадан чагынды.

Күландам әрә кетмәјәчәјини билдирир. Анасы көз јашларыны лејсан кими ахыдыб ондан әл чәкмир ки, чәкмир:

– А көзө јејим, бу күн, сабаһ биз өлүб кедәчәјик. Сән гыз хејлағы бу харабалыг, кимсәсиз мешәдә тәк-тәһна нечә долначагсан?

Ахыр ки, Күландамы јола кәтирирләр.

– Јахшы сиз дејән олсун. Амма бир шәртлә. Кәрәк әрим јашлы адам олсун. Она арвад јох, гуллуғчу олмағ истәјирәм.

Ата јенә дә Садыхкилин кәндинә кәлир, дәрдини бир нахырчы достуна данышыр. Бу нахырчынын арвады чоҳдан өлмүшдү, бир ајағы көрәјды. Дејир:

– Гәм чәкмә. Гызоо мән өзүмә аларам. Демирсән јашлы әр истәјир. Кәндә мәннән гочасыны тапаммазсан. Һеч олмаса беш-он күн әлимә су төкән көррәм. Ев-ешик чирк-пас ичиндә итиб батыр. Пал-палттарым јамағ үзү көрмүр...

Бир нечә күндән сонра нахырчы кәлиб молла никаһы илә Күландамы апарыр.

Бүтүн кәндә сәс јайылыр ки, бәс Әһмәд киши көзәл бир гыз алыб, хәтти халына, күл чамалына тамаша еләсән дојмазсан... Сөз-сөһбәт Садыгын да гулагына чатыр. О, аһ чәкиб дејир:

– Дүңјада анчаг бир көзәл вар. О да мешәдә дилсизди.

Чаваб верирләр ки, јох бу, һәгигәтән чоҳ көзәлдир. Онун нишанәләрини көстәрдикчә Күландамын симасы дуруп Садыгын гаршысын-

да. Елэ бил ки, илан чалыр. Јатмыш мэхэббэти јенидэн ојаныр.

Өзүннэн асылы олмајараг јолуну нахырчынын свиндэн салыр. Чә-
пәрдән бојланыб тәзә кәлини ахтарыр. Бирдән көзү Күландама сата-
шыр. Гыз аглаја-аглаја баяты дејирди:

**Көјдө булуд оларам,
Сараларам, соларам.
Гәбрим үстә от битәр,
Сағалмаз јенә јарам.**

Садығын тәпәсинә гәјнар су төкүрләр. Күландам лал дејилмиш.
Әмиси ону алдадыбмыш.

Садыг хәнчәрини чыхардыб үрөјинә санчмаг истојир. Бирдән онда
интигам һиссләри баш галдырыр. Атыны дәли кими свлоринә доғру
чапыр.

Тачир Вәли көрмүшдү ки, кәләји баш тутмур, вар-дөвлятини жы-
ғышдырыб арадан чыхмышды.

Садыг галыдан ичәри кирәндә бахыр ки, гуш учуб, јувасы галыб.
“Оф, Күландам!” - дејә бағыран оғланын һеч нәјә әли чатмыр, хәнчә-
ри чыхарыб үрөјинә санчыр.

Шәр гарышанда кәнддә бир вәј-шивән гопур ки, көјдәки дурналар
ганад сахлајыб көз јашы ахыдырлар.

Нахырчы свә кәләндә Күландама данышыр ки, Садыг адында бир
чаван өзүнә гәсд ејләјиб. Садыг ады кәләндә Күландам дик атылыр.
Сонра бәриндән өјрәнир ки, һәммин чаван тачир Волинин гардашы оғ-
луду...

Дејирләр, нахырчынын көзәл арвады сәһәр әри мал-гараны апа-
раннан сонра гара палтарда свдән чыхыб һараса кедир, бир дә гаш га-
раланда гәјыдыр. Гырк күн әрзиндә бу дунја көзәлинин јарашығын-
дан әсәр-әләмәт галмыр. бел бүкү:үр, арыхлајыб дариси сүмүјүнә ја-
пышыр.

Кәнддә дөрд бир иди. олур ики.

Садығын гыркы күнү гәбир үстә кәләндәр көрүрләр ки, тәпәнин
ашағысы су илә долуб. Мат-мәттәл галырлар. Сән демә, Күләндан
һәр сәһәр бура кәлирмиш, отуруб күнбатанадәк көз јашы ахыдыр-
мыш. Бу көз јашларындан әмәлә кәлән көл сонра дашыб чаја чеври-
лир.

Садыг дәрди унудулар-унудулмаз кәнд чамааты нахырчынын ар-
вадыннан шүбһәләнир. Күнү-күндән саралыб солан. кәнчлик тәрәвә-
тини итирән гызы изләјирләр. Онун Садығын мәзары үстә көз јашы

ахытдығыны көрәндә тәәччүбләнирләр. Садыг һара, нахырчынын ар-
вады һара? Бурда бир сирр олдуғуну анилајырлар.

Бир ағбирчәји көндәрирләр ки, гыздан ағламагынын сәбәбини со-
рушсун.

Күландам белә чаваб верир:

**Јарым торпаг алтдады,
Гәр шејин гачыб дады.
Мән сусум, ким ағласын,
Өлүб, Садыгды ады.**

Күләндам башына кәләнләри гарыја данышыр.

Даг көзәлинин мүсибәти гыса заманда һәр тәрәфә јайылыр. Дејир-
ләр, мэхэббәти накам галанлар Күләндамын јанына кәлиб үрәкләри-
ни бошалдыр, ганлы көз јашы ахыдырлар. Көз јашларыннан әмәлә
кәлән балача чај јазда бөјүјүб дәрәјә долур. Амма сулар дәрәни ашан-
нан сонра буланлыглашыр. Чүнки һәммин көз јашларынын саһибләри-
нин үрәкләриндән гара ганлар ахырды.

О вахтдан нечә илләр кечиб. һәр дәфә Ганых чајынын кәнарына
кәлиб тамаша едәндә киминсә һәзин-һәзин ағладығыны ешидирсән.
Дејирләр, бу, Күләндамын анасынын сәсиди.

**Балам Ганыхда галды,
Ганых да аб да галды.
Күл әкдим, солдурдулар,
Көз јашым арха галды.**

КҮЛ ВӘ БҮЛБҮЛ

Дијилләр ки, гәдимләрдә Күл көзәллији илә дунјада тајы-барабәри
олмајан гызыјмыш. Бир күн булаг башында она бир оғлан јанашыр.
Бир ичим су истијир. Күл долчаны долдуруб оғлана узаданда кәлә-
ри кәнчин көзләринә саташыр. һәр икисинин үрөјинә ол душур. Кәнч
атына миниб ордан бир гәдәр араланыр. Мәләһәтли сәсә бир баяты
ојуур:

**Бүлбүләм, ода јандым,
Күл кетди, мән дајандым.
Су верди севки гатыб,
Мән ичдикчә бал сандым.**

Күл сәһәри күн багда чичәкләрә су верәндә оғланын маһнысыны
ядына салыр, көндү губарланыр, дијир:

Күләм, һәсрәт галмышам,
Јары јола салмышам.
Бүлбүлүн сәси кәлсә,
Фәләкдән пәј алмышам.

Бүлбүл јолдан кечирди. Күлүн нәғмәсини ешидиф баға кирир. Со-
рушур:

– Бәс мәним пәјымы ким веричиһди?

Күл күлүмсүјүф:

– Бу чичәкләрин һамысы сәнин олсун. - дијир.

Ики кәнч әһди-пәјман бағлајырлар. Күл Бүлбүлү һәр сәһәр дан је-
ри сөкүләндә бағчада көзләјир.

Бир күн Бүлбүл ат белиндә охуја-охуја Күлүн көрүшүнә тәләсирди,
мешәдән чыхһачыхда дүшмән тајфанын атыларына раст кәлир. Мә-
лаһәтли сәсиндән хошланан атылар кәмәнд атыб ону тутулар. Әл-
голуну бағлајыф өз јурдларына гачырылар. Бүлбүл узун мүддәт
әсирликдә галыр. Ону дәмир гәфәсә салырлар. Анчаг јаныглы нәғмә-
ләр охујур. Шәнликләрдә, мәчлисләрдә исә сәсини чыхармыр. Кири-
мишчә дуруф голундакы гандаллара бахыр. Нә гәдәр хаһиш. миннәт
едирләр шән маһныларла дүшмәни әйләндирмир. Буна көрә Бүлбүлү
лејүф тәзәдән гәфәсә салырлар.

Ајлар. илләр бир-бирини әвәз едир. Бир күн Бүлбүлү кејиндириф-
кечиндириф шаһни оғлунун тојуна апарыллар. Вәд едилләр ки, маһ-
нылары илә гонаһлары шәнләндирсә, азад бурахылачаг. Бүлбүл јур-
дуна дәнмәк, севкилиснә говушмаг арзусујла шән маһнылар охујур.

Бәјлә-кәлин кәтириләндә Бүлбүл Күлү ағ кәлин палтарында көрүр,
өзүнү онун үстүнә атыр. Бу заман һамынын күзү габағында дәһшәтли
фачиә баш верир.

Сән демә, атасы зорла гоншу паччаһын оғлуна эрә вердији үчүн
Күл әлиндә ити хәпчәр тутубмуш. Бүлбүл һәммин хәпчәрә санчылыр.
Күлүн ағ кәлилији ал гана булашыр.

Гыз хәнчәри оғланын синәсиндән чыхардыф өз үрәјинә сохур. Һәр
икиси сон пәфәсләриндә саралан үзләрини көрә тутуб аллаһа јалва-
рырлар:

– Биз инсанлығы гәддар, залым, хәјин көрдүк. Гадир аллаһ, елә ет,
инсан чилдиндән чыхаг, о дүнјаја башга шәкилдә келәк ки, хәчаләтди
олмујаһ.

Танры бу ики кәнчин чилдини дәјишир, күлү гырмызы ләчәкли.
будағы тиканлы күлә, бүлбүлү исә мәлаһәтли сәса малик гуша дәндо-
рир. Инди дә бүлбүл олан јердә гызылкүлү гырсан, гуш өзүнү колла-
ра чырпар.

ИСАХ ВӘ МУСАХ

Дијирләр, ики јетим гардаш варијмиш - Исах вә Мусах адында.
Һабы гардашдар варлы бир адамын мал-гарасыны отарырмыш.
Киши о гәдәр гәддар, пахыл, хәсис имиш ки. ушахлара бир гарын
чөрәји гүјмырмыш, лап тагәтдәри кедәндә даа өлмәсиннәр дејә күч-
бәла сүфрәдән артыг галаннары верирмиш.

Күнләрин бир күнү гардашдар мешәдә гаты чән-думана дүшүлләр.
Кечә кәлиф башларынын үстүнү кәсдирир. Евә гәјытмаға горхулар.
Ағаларында бир дамчы инсаф-мүрвәт јохујду, оннары өләнәчән
дејәчәкди. Ахыр әлаждары үзүлүр, аллаһа јалварырлар ки. онлары
гуша дәндрәсин.

Улу танры гардашларын истәјини јеринә јетирир. Исахнан Мусах
чәнүб гуш олулар. Елә о вахтдан һабы гуш гардашлар кечәләр бир-
бирләрини чағырыб дејилләр:

– Исах!

– Һы?

– Тапдын?

– Јооох!..

Сонра мешәнин о бири башындан сәс кәлир:

– Мусах!

– Һы...

– Тапдын?

– Јоох...

ГАРАНГУШ ВӘ ИЛАН

Лап габахлар гарангушнан илан гоншујмушлар.

Бир күн оннар отуруб бир-биријнән мәсләһәтдәшилләр. Илан
дијир ки:

– Һәјинди һабы дүнјада ән ширин јем әтди. О да маа гисмәт олуф.

Илан һәр күн нечә һејваны, гушу чалдығындан данышыр.
Гарангуш көрүр ки, белә кетсә илан јер үзүндә жанны гомуда чах.
гоншусуну дилә тутмуг истијир, бир фәјдасы олмур. Ахыр әлачсыз
галыб иланын бајыра узанан дилини димликләјир. Иланын дили

началаныр. Гарангуш дијир:

– Ај илан, хабы ширин јемин ады нәјди?

Илан һа истәјир “Әтди! Әтди!”-дисин, амма һача дилиндән сәс:
“Торпа! Торпа!” шәклиндә чыхыр.

Илан гәзәбиндән чошуб-лашыр, учмаг истијән гарангушун гујру-
гундан бир ләләк гопардыр.

Елә о вахтдан сонра иланын дилијән гарангушун гујруғу һача
галыр.

СӨЈУД АҒАЧЫ

Дијиләнә көрә, сөјүд голлу-будаглы, һаваја шахәләнән бир ағаж
имиш.

Күнләрин бир күнү јолдан өтән ики гардаш онун көлкәсиндә
отурур. Бири дејир:

– Аллаһ һабы ағачы јаратмасајды, биз истидән бишмишдик.

О бири чаваф верир:

– Ағачдың дәду, һајынды о булағы гојанын чанына дуа еләмәлијин.
Араларында мүбаһисә дүшүр. Сора шилләләшилләр, јумругла-
шыллар. Ахырда хәччәрә әл атыллар. Гардашлардан биринин әлин-
дән хәта чыхыр, о бирини вуруб өлдүрүр.

Бахыр хәләтдикди, һәммин ағачын алтында гују газыб мејиди
басдырыр.

Бунлары сејр едән сөјүд ағачы о күндән өзүнү ләнәтдәјир:

– Аллаһ, мәни јарадан јердә. даш јарадајдын, гардаш өз гардашы-
нын ганыны һеп нәдән үстүмә төкдү.

Сөјүд хәләтәтди галыр, о вахтдан һәмминә башыны ашағы салыр,
будаглары үзү ашағы јерә доғру узаныр.

ПАХЛА

Белә сөјлијирләр ки, гәдим әјамларда бир касыф гары јашајырмыш.
Һабы гары күннәрин бириндә пахла биширмәк истијир. Сују гајнадыф
пахланы газана төкәндә оннардан бири сычрајыб кәнара дүшүр.

Гарынын чырышы гуртарыбмыш. Әвәзиндә очаға саман атыр.
Саманлардан да бири кәнара сычрајыр. Сән димә, очағын көзлә-
риннән дә бири ғырахдајмыш.

Пахла, саман өз көз достлашыллар. Бирикдә һораладан узагла-
шыф чанларыны гуртармаға чалышыллар.

Јолла бир хәјлаһ кедилләр. бабагларына бир чај чыхыр. Саман

дијир:

– Мән кечәммәрәм. Су гучағына алыб апарар.

Көз аһ чәкиб ағламаға башдыјыр:

– Аһ, мәним ачалым чатыб, һајатым һабырда сөнәчәк.

Саманын достуна јазығы кәлир, дијир:

– Кәл, мин мәәм белимә, сәни чајын о јанына кечирим. Икимиз
ағыр оларых, сујун бизи апармаға күчү чатмаз.

Көз севиниф саманын белинә минир. Һәр икиси чаја дүшүлләр.
Бир аз үзмүшдүләр ки, көз саманын белини јандырыр. Һәр икиси
мәһв олур.

Һабы һадисәләри сејр едән пахла хәјли күлүр, ахыр күлмәкдән
гарны патдыјыр.

Јолдан бир киши кечирмиш. О пахланын ики јерә ајрылмыш
гарнына бахыр, она јазығы кәлир. Јанында ијнәјлә гара сап вармыш.
чыхардыф пахланын гарныны тикир.

Елә о күндән пахланын үстүндә гара хәт әмәлә кәлир.

НОҺУР КӨЛҮ

Дијилләр, һабы дағларын ортасында би өлкә вармыш. Һо өлкәнин
паччаһынын оғлу шаһзадә Ноһурун нә көзәлликдә, нә икидикдә та-
јы-барабәри јохујмыш. Ат чапмагда, ох атмагда, ғылынч ојнатмагда
һуна чатан тапылмазмыш.

Ноһурун шөһрәти тез бир заманда елдән-елә, өлкәдән-өлкәјә јајы-
лыр. Узаг-узаг шөһәрләрдән һабы дүңја көзәлинин сорағыны тутуб
кәләнләри сајыф гуртармаг олмур.

Амма мәғрур ғыз һәлә би шәрт гојмушду: ким һунун гардашыны
јыхса, о ијидә әрә кедәчәк.

Әслиндә һу шаһзадә ғызын гардашы-зады јохујмыш. Өзү оғлан
палтары кејиниф јарагланыр, мејдана чыхыф чаваннарла вурушар-
мыш. Узун һөрүктәрини дәбилгәнин алтында кизләтдијиндән, үзүнү
өртдүјүндән һуну кимсә танымазмыш. Икид ғыз оғланларын күрәји-
ни јерә гојармыш, сора өлдүрмәзмиш. һабы сөздәри дијиф өз өлкәси-
нә јола салармыш:

“Сәннән бачым Ноһура әр олмаз!”

Һу дағын далында бир ушағлы-гаралы аилә көч салмышды. Һурда
би гочаг, чәсарәтли оғлан јашајырды. Ушағлығында шаһын нөкәррә-
ринә чаваб гајтармышды, һуна көрә гоча ата-анасы, балача гардан-
бачыларыјла бирикдә һабы өлкәдән дағлара говулмушду. Ата-оғул
дәмирчилик едиф күлфәти чәтиндиклә доландыраармыш. Кечә-күндүз

ишлэмэлэриңо бахмајараг һу аиләнин би гарны ач, бир гарны тох оларды. дәмирчи оғлу дүзәлтдикләри оху, гылынчы, галханы јыгыф дағдан энәрмиш, базара апарыф сатармыш. Шәһәрдә чохлу достары вармыш. Бу кәңч һеш вахт тај-тушларынын јанында вугарыны позмазмыш. Јенилмәз күчү, ити ағлы, бачарығы, мүштәриләрлә хош рафтарыјла шәһәр чамааты арасында бөјүк шәһрәт газаныбмыш.

Гоча дәмирчи јурду-јувасы үчүн дарыхмышды, јанан фикир чәкирди. Дәмирчи оғлу да истијирди ки, шәһәрә дәнсон, атасыны һәсрәтдән гуртарсын.

Би күн өлкәзә кәлән тачиррәрин дәмирчијә иши дүшүр.

Дәмирчиоғлу һу мейрибан адамнардан кәзәл Нохурун сорағыны алыр. Бүтүн күнү ешитдикләрини ундаммыр. Әли ишдән сојујур, ири бир гоз ағачынын будаглары алтында јатыр. Нурани бир гоча онун јухусуна кириб дијир:

– Шаһзадә Нохуру саа бута верирәм...

Дәмирчи оғлу јухудан гәфил ојнајыр, үч күн, үч кечә һавалы кәзиф доланыр. Тачиррәр кишијә дијимиләр ки, оғлуну бизә гош, кедиф дүнјаны кәзин, фикри дағылсын. Чох көтүр-гојдан сонра атасыннан рүсхәт алыб јола дүшүлләр. Сусуз сәһралардан, туфанни дәнизләрдән, јашыл чәмәнләрдән кечәдиләр, уча дағлардан ашыллар, һәр өлкәдә дәмирчи оғлуна би кәзәл кәстәрилләр. Дијир:

– Өз бутам һуннан гәшәкли.

Ахыр кери гајдыллар. Би сәһәр кәлиб дағлар арасындакы өлкәзә чатыллар. Дәмирчиоғлу сорағлашыб дүнја кәзәли Нохуру тапыр, гызын шәртини о дәгигә гәбул едир.

Мејдан һазырланыр. Тамашаја о гәдәр адам топлашыр ки, ијнә атылсајды, јерә дүшмәзди. Дәмирчиоғлуја киши палтары кејмиш шаһзадә гыз үз-үзә кәлиләр. Нохур көрүр ки, һунула дөјүшә киришән оғланын гылынчдан башга силаһы јохду, тәәччүбләниб сорушур:

– Ијид, нә сәбәбә мәним кими тәпәдән-дырнага јарагланмаммысан?

Дәмирчиоғлу өзүнү сындырмыр, вугарла дијир:

– Мәним әсил јарағым үрәјимдәди, мөһәбәтимди. Севкимин гаршысында әмуд, низә, галхан, топүз нағарар?

Сөз шаһзадә Нохурун хошуна кәлир.

– Дилдә устасан, оғлан. сөздәрин кәсәрлиди. Кәстәр көрәк гылынчында да кәсәр вармы?

Дәмирчиоғлу гызмыш нәр кими дөјүшә кирир, һәр икиси мөһәрәтлә гылынч ојнадырлар. Дүз једди күн, једди кечә вурушуллар. һеч бири үстүн кәләммир. Сәккизинчи күн гылычдан бир шеј чыхмадығыны көрүб әлбәјаха күләшә башлајыллар. Илк һәмләдә дә-

мирчиоғлу Нохуру јердән көтүрүб башы үзәринә галдырыр, јерә чырпмаг истијәндә дәбилгә гызын башыннан дүшүр. Нохурун галгара узун сачлары ачылып. Дәмирчиоғлунун маты-муту гурујур, әлләри бошалыр, еһмаллыча гызы гајтарыб јерә гојур.

Шаһзадә Нохур әлләријә үзүнү киздәдир. Дәмирчиоғлу көрүр ки, һабы гыз, јухуда көрдүјү кәзәлди ки, вар. Би көнүлдән мин көнүлә она вурулур.

Шаһзадә Нохур Дәмирчиоғлуну башдан-ајага сүзүб дијир:

– Мәни бу күнәдәк мәғлуб едән олмамышды. Гонағымсан, ијид.

Шаһзадә Нохур Дәмирчиоғлуну чадыра апарыр, сарај нөкәррәрини чагырыб әмр верир:

– Гонага јемәк кәтирин, сора апарыф әјинә падышаһа дајиг палтар кејиндирин.

Шаһзадә Нохур Дәмирчиоғлуну нөкәрләрә тапышырыф анасынын јанына кәлир, гаршысында диз чоқуф дијир:

– Ах! көзүм, ана! Тачидарым, ана! Нечә ијидлә растандым, гочу вөр пәһләванларла вурулдым, шаһзадәләр гәбағымда дурум кәтирәм, мөди. һәблә ијид көрәдәдим, ана! Олуң күч гувәтиннән чөк, мағрулуғуна вурулдым. Мәни вер, шәртимә әмәл елијим. Атамы да бу шәртә һали елә, разылығыны ал.

Анасы чаваб верир:

– Чалыларам көзүмүн ишығы.

Ханым паччаһы јанына кәлиб гызынын дедикләрини она чатдырыр. Шаһ оғланын лимитини сорушур, дәмирчинин оғлу олдуду, бу билдикдә гәзәбләнир:

– Арзәд, ағлыны итирмисән, нәди?! Бизим дәмирчијә нә атыш-вершимиз?

Паччаһ гызыјла өзү данышмаг истијир, ону һузуруна чагырдырыр.

Шаһзадә Нохур атасынын гаршысында баш әјиб дијир:

– Бујруғурузла кәлмишәм, мейрибан ата.

– Мәним кәзәл, ағыллы гызым! Дәмирчиоғлуна мәғлуб олдун, һајынды фикрин нәди?

– Шәрти јеринә јетирмәлијик, ата.

– һәрзә-мәрзә данышма, гыз! Мәјәр дәмирчинин оғлу сәнин тајынды?!

– О дәмирчи оғлу нечә-нечә шаһзадәдән һүнәрли чыхды.

Паччаһ көрүр ки, инадкарлығы онун шаһ-шәһрәтинә кәләд кәтирәчәк. Она көрә дә һијлә ишләтмәк гәрарына кәлир. Үзүнүн ифәдәсини дәјишиб гызына дијир:

– Јахшы, аллах хејир версин. Ксдин тоја хазырлашын. Паччах сэр-кэрдэлэриннэн бирини јанына чагырыб эвр верир ки, кедиб дэмирчи оғлунун башыны јатдыгы јердэ кэссин...

Сэхэр Шаһзадэ Ноһура дэһшэтли хэбэр чатыр. гыз гара кејиниб Дэмирчиоғлунун хэсэди өнүнэ кэлир, диз чөкүб ағламаға башдыјыр. Агы дијир:

Ноһурун дэрди чохдур,
Устүнэ кэлэн охдур,
Дэмири паслы галыб,
Ијид дэмирчи јохдур.

Ноһурун көздэриндэн ахан јаш кет-кедэ чохалыр. О гэдэр чохалыр ки, хорда көл эмэлэ кэлир. Көзэллэр-көзэли Ноһур өз көз јашларында батыб боғулур.

Адамнар хабы саф мэхэббэти унудамыррар, көз јашларыннан эмэлэ кэлэн көлү “Ноһур” алладыррар.

АҒЧАГАНАД

Дејрлэр күнлэрин бириндэ Сүлејман пејгэмбэр өз күлфэти илэ бирликдэ дэрја сәјаһәтинэ чыхыр. Нечэ олурса, кэми дешилир, су ичэри долмаға башлајыр. Пејгэмбэр көрүр ки, кэми јаваш-јаваш дэрјага гэрг олачағ, белэ кетсэ онлар да суда боғулачағлар. Әлини көјлэрэ тутуб көмэк истијир. Көјдөн сэдә кэлир:

– Ја пејгэмбэр! Иланы чағыр, о сәнэ көмэк едэр.

Сүлејман пејгэмбэр иланы чағырыр. Илан кэлиб дијир:

– Мэн сәни тәһлүкэдән гуртарарам, әвэзиндэ мәни разы салачағы-на сөз вер.

Сүлејман пејгэмбэр шэртлэ разылашыр. Илан башыны кәминин дешилмиш јериндән кечириб гырылыр, ичэри долан сујун гаршысы-ны алыр.

Кәми үзүсәһилэ чыхыр. Сүлејман пејгэмбэр күлфэти илэ бирликдэ хилас олур. Илан бајагкы сөһбәти она хатырладыр, пејгэмбэр сорушур:

– Еләдијин јахшылыгын әвэзинэ нэ истијирсэн?

Илан чавабында дијир:

– Дүңјадан эн ширин ганы олан чанлыны мәнэ вер. Јәмишэ онун ганыны ичмэк истәјирәм.

Лакин пејгэмбэр билмир ки, дүңјада эн ширин ганы олан чанлы хансыдыр. Одур ки, ағчаганады јанына чағырыр вэ она эвр едир ки,

јер үзүндәки бүтүн чанлыларын ганындан дадсын, хансынын ганы-нын даһа ширин олдуғуну өјрәниб пејгэмбэрә сөјдәсин.

Ағчаганад учуб кеدير. Илан бэрк јорулубмуш, динчини алмаг үчүн пејгэмбәрдән изн истәјир. Пејгэмбэр изн верир. Илан гырылыб јатыр. Сүлејман пејгэмбэр ағчаганадын јолуну көзләјир.

Ағчаганад јер үзүндәки бүтүн чанлыларын ганыны јохлајыр, эн ширин ган инсанларынкы олур.

Сүлејман пејгэмбэр инсанларын досту иди. О истәмир ки, онларын ганы илана гисмәт олсун. Ағчаганад кэлиб: “Эн ширин ган инсанын ганыдыр”-дејәндэ Сүлејман пејгэмбэр онун боғазындан јанышыб әли илэ дилини чыхардыр.

Бундан сонра ағчаганад даныша билмәјиб вызылдамаға башлајыр. Илан јухудан ојаныр, дили чыхарылмыш ағчаганадын вызылтысындан неч нэ баша дүшмәјиб пејгэмбәрин үзүнэ бахыр.

Пејгэмбэр дијир:

– Ағчаганадын өјрәндијинэ көрә, эн ширин ган гурбағанынкыдыр. Илан тәләб едир:

– Шэртләшдијимизә көрә, гурбағанын ганыны мәнэ вермәлисән.

Сүлејман пејгэмбэр гурбағанын ганыны илана верир. Дили чыхарылмыш ағчаганад исэ бундан сонра инсанлардан әл чөкмир, вызылдаја-вызылдаја онларын үстүнэ гонуб ганыны ичир.

СОЈУГБУЛАГ

Шәкидә јазбашы “Сојугбулаг” әразисиндәки дағларда көј курултусундан бир-ици саат сонра мө’чүзә јараныр. Бурадакы сусуз гәјалар јаваш-јаваш нәмләнир, аз сонра адамларын көзләри гаршысында гәрибә бир мәнзәрә јараныр. Өз мәнбәјини јералты дағ чәјларыннан алан фәварә вэ будағлардан көз јашы кими думдуру, шәффаф су ахыр. Елә бил булаглар бирчә һимә, көј курултусуна бәнд имиш. Бир аз әввәл сакит көрүнән хабы јердә булагларын һәзин зүмзүмәси баһары салама кәлән гушларын чәһ-чәһинә гарышыр, адам өзүнү нағыллар аләминдә һисс едир. Ахан су да ки, өзкә аләм олур, ичмәклә ләззәтиндән дојмурсан. Хабы минвалла јерин алтындан көј курултусујла бир анда гәјнајыб күкрәјән су гыш кәләнә гэдәр беләчә ахыр. Елә ки, гыш дүшүр “Сојугбулаг” да итир. Бир дэ онун үзә чыхмасы галыр кәлән јазын көј курултусуна...

Дијилләр, “Сојугбулаг”ын сујундан көј курулдајан анда ким ичсә бүтүн хәстәликләри чандан чыхыр. Она көрә ки, хабы булагын сују јерин алтындакы накам, күнаһсыз өләннәрин көз јашдарылыр.

Нағылларымызда, дастанларымызда растлашдығымыз дирилиқ сујунун јерини тапмағ истгәсанис. Шәкидаки “Ағ ҒаҒа”ја кәлин. Ијун ајында һабырда оланлар марағлы бир һадисә илә растлашырлар. Онлар “Ағ ҒаҒа”дакы сусуз ҒаҒнамаја чатар-чатмаз көрәчәкләр ки, бирдән-бирә ҒаҒанын дөшүндән күчлү су чыхмаға башлајыр.

Адамлары јаз-јај ајларында бу јерләрә кәтирән мәһз һәмин мө’чүзәдир. Чох Ғәрибәдир ки, о су ҒаҒнағынын көзә көрүнмәсијлә итмәси арасындакы вахт да һәјрәтамитиз дәрәчәдә дәгигдир: дүз үч ај! Пајыз кирәндә сујун көкү кәсилир. Дијилләр ки, Короғлу көпүклү сују һабы јердән көтүрүф. Молла Чума да јенијетмәлијиндә һордан кечирмиш, су ичиф ашығлыһ истә’дадына чатыф.

ӨЈ ИЛАННАРЫ

Белә дијилләр ки, гәдим заманларда әр, арвад вә өвладдан ибарәт бир аилә јашајырмыш. һуннар касыб олмаларына бахмајарағ ачығ-үрәкли, тәмизгәлбли адамнармыш. Би Ғарны ач, би Ғарны тох оғланнарыны әрсәјә чатдырыллар, евдар вә тәмизкар би Ғыз тапыллар, тој едиб кәлин кәтирилләр.

Би күн һамы ишә-күчә кетмишди. кәлин евдә тәк галмышды. һу ев ишләрини көрүб гуртарандан сонра инәји сағыр. сүдә маја гатыб собанын јанына гојур: “Кери дәнәндә нә көрсә јахшыды?”

Тавандакы дешикдән би илан баласы чыхыб дөшәмәјә дүшүр вә тәриәнмәз галыр.

Чәсур кәлин гоһуб еләмир, отағын би күнчүнә чәкилиф көзлјир көрәк һабы нә ишди.

Хејлаһ вахт кечир. Таванын һәмин дешијиндән би бөјүк илан да чыхыр, фысылдаја-фысылдаја кедиф башыны инәјин сүдүнүн ичинә сохур. Ғыврыла-Ғыврыла Ғајыдыф эввәлки јеринә кирмәк истијәндә баласынын тәрпәндијини көрүр. Илан чәлд собанын јанына кәлир. Гујруғуну газана долајыб ашырыр. сүдү јерә әндәрир. Сорә баласыјла бирликдә чыхыб кедир. Кәлин көрдүкләриндән бир шеј аннамыр: ахы иланын гәсди нәјди ки, газаны ашырыб сүдү дағытды?

Кәлин әһвалаты ҒаҒнанасына данышыр, һу да һеч нә баша дүшмүр. Ахшам евә дәнән кими ишдән кишинин дә һалн едилләр.

Ғајната кәлининә дијир:

– Ғызым, һуннар өј иланнарыды. Ғабахлар һәр аиләдә олурду. Инсаннара биррик, хошбәхтлиқ кәтирирдиләр. Сорә һабы иланнар кө-

рүлләр ки, Ғардаш Ғардаша гәним кәсилиф. күсүф кедилләр. һу илан эввәл өз баласынын евә салланаркән өлдүрүлдүјүнү билир, гисас алмағ фикринә дүшүр. һуна көрә дә башыны сохуб зәһәрини сүд газанына төкүр. Амма кери Ғајыданда баласыны сағ көрүр, һаһағ фәлакәтә сәбәб олмағ истәмијиб зәһәрләдији сүдү јерә әндәрир.

КӨЈӨРЧИН

Кечмиш өјјамда Шәрг өлкәләринин ики гүдрәтли шаһы арасында дүшмәнчилик мүнәсибәтләри даһа да көркинләшир. Күндә бир-биринә һәдә-Ғорху кәлирләр. Нәһајәт, шаһын бири о бири өлкәнин шаһына мұһарибә е’лан едиб ону тәкбәтәк мејдана чағырыр. Елчиләр мұһарибәнин башланаचाғы күнү дәгиг мүәјјәнләшдирирләр. Тә’чили сон һәрби һазырлығ ишләри көрүлүр.

Дөјүш чағырылан шаһ 15 ил иди ки, мұһарибә етмирли. Олур ки, дөјүш папағыны әл-ајагдан узағ көһнә отағлардан биринә гојмушду. Вурушмаја бир күн галмыш шаһ анасындан дөјүш папағыны кәтирмәсини хаһиш едир. Анасы кедир, лакин чох чәкмир ки, әлибаш Ғајыдыр. Оғлу анасындан сорушур:

– Нә үчүн папағымы кәтирмәдин?

Анасы оғлуна мүәммалы чаваб верир:

– Папағы кәтирә билмәдим...

– Ана, мән сәни баша дүшмүрәм. Мејданда өлүм-итим олар.

Јахшысы будур ки, дөјүш папағымы кәтириб гәләбә хејир-дувасы верәсән.

– Јанылырсан, бала, икид мејданда өләр. Анчағ дөјүш папағын о гәдәр ағыр сирли-сәһрли иди ки, ону јериндән тәрпәтмәјә күчүм чатмады.

– Мәним күчүм чатар.

Ана шаһ оғлунун ајағларына дөшәнир:

– Сәни анд верирәм һалал сүдүмә, папаға дөјмә!

– Аначан, мән шаһам! Шаһ мејданына папагсыз, дәбилгәсиз нечә чыхым?

Ана оғлуну инадындан дөндөрмәк үчүн көрдүкләрини ачмалы олур:

– Бала, сәнин дөјүш папағынын ичиндә индијәдәк һеч кимә зијан вурмајан, дүңјада ән динч һејван олан ағ көјөрчин јува салытды. Өзү-нүн дә үч дәнә әтчә баласы вар. Биарам өзүнү чөлә вуруб балаларыны јемләјир. Онлары тәһлүкәсиз бир јердә боја-баша чатдырмағ истәјир. Мән бу күнаһсыз балалара тохунсам, ағ көјөрчин биздән күсүб кедәр.

жетим балаларын аһ-наләси өлкәмизә бәлалар кәтирәр. Кәл бу дәфә папагыны гојма.

Бу сәзләри ешидән оғул неч нә демир. Шаһлыг тачыны ағ көјөрчине тапшырыб башыачыг дүшмәнлә мејлана чыхыр. Дөјүшә кәлән шаһ рәгибинин дөјүш папагы олмадан дөјүшә кәлдијинә тәәччүбләннр. Бу сирли ојунун сәбәбинин сорушур. Дәбилгәсиз шаһ дејир:

– Мөним папагымда ағ көјөрчин үч бала чыхардыб. Анам сүдүнә анд верди ки, балалара тохунмајым. Инсанлары јерсиз бәлалара дүчар етмөјим.

Рәгиб шаһ сөзә инанмыр. Вәзирини кәндәрир ки, кедиб бунун дүзкүнлүјүнү јохласын. Бир аздан вәзир гајыдыр. Нәр шејин доғру олдуғуну сөјләјир. Буну ешилән шаһ дәрин фикирләрә далыр. Әлини дүшмәннинә узасыб дејир:

– Кәл барышах. сүлһ баглајах! Сәнин анан бир гушун-ағ көјөрчинин евини лағытмаг естәмир. Бәс нијә наһаг ган төкүб минләрлә инсанларын евини дағыдаг.

Онлар сүлһ баглајырлар. О күшдән ағ көјөрчин сүлһ гушу һесаб олунур.

АҒЧА ГАЛА

Бу гала Шәкинниң Ајдынбулаг кәнди јахынлығындады. Ашағы Дашағыл кәнди исә галанын күндоган тәрәфиндәди.

Бу мөһтәшәм гала Ағча адлы гәһрәман бир гызын сифариши илә тикдијиди. Әфсанәјә көрә, Ағча елин кәзәл вә чәсур бир гызы олуб. Јашлы бир хан гызга ашиг олур. Гыз сифариш кәндәрир:

– Хан бир дағын башында мөһтәшәм бир гала тикдирсин. Мәни вә елин гырх кәзәл гызыны о галаја көчүрсүн, бир нечә мүддәт охутдурсун, әдәб-әрқандан дәрс алаг.

Бу тәклиф ханын чох хошуна кәлир. Чај дашындан мөһкәм бир гала тикдирир. Ағчаны вә даһа гырх гызы ора көчүрдүр. Молла сечиб кәндәрир ки, бу гызлара дәрс десин.

Хан чох зүлүмкар адам имиш. Халг ағыр веркиләр алтында иннәјирмиш. Гызларын да хана нифрәти вармыш.

Бир күн хан галаја кәлир. Ағча гала бүрчүнә чыхыб дејир:

– Хан, дүшмәнләриндән горунмаг үчүн бизә силаһ вер, гылынч ојнатмаг, түфәнк атмаг өјрәт. Биз бу елләрә арха ола биләрик.

Ағчанын бу тәклифи дә ханын хошуна кәлир.

Гызлар бир мүддәт силаһлары нечә ишләтмәји өјрәнирләр.

Ахырда гырх чаријә дә башында Ағча үсјана башлајыр. Ханын гар-

шысында тәләб гојур ки, кәндлиләрин веркисини азалт, гызлара исә бу галада там азадлыг вер. Хан бунларла разылашмыр. Гошун чәкиб галаја һүчум едир. Гырх гыз вә Ағча мөрдликлә вурушурлар. Гала бүрчләри дағдылыр. Ағча вә гырх гыз ханын адамлары тәрәфиндән е’дам едилир.

Гала да гәһрәман гызын - Ағчанын ады илә “Ағча Гала” адланыр.

ШИРИН БУЛАГ

Гафгаз дағларынын өтәјиндә јерләшән Дашбулаг кәндинин јухары һиссәсиндә Ширин бир булаг вар имиш. Булаг өз башланғычыны сылдырым гајалардан көтүрәрмиш. Бу гәрибә булагын сирри узун: мүддәт јерли әһали үчүн ачылмаз галырды.

Кәндлә Заман хан адлы варлы, пуллу бир аға һөкмдарлыг едирди. Ханын бөјүк тәсәррүфаты варды. О, мүнбит торпағлары шумладар, әкдирәр, бичдирәди. Мөһсулун баша чатан вахты Ширин булагын сују бирдән-бирә гуруду. Адамлар, мал-гара, бүтүн тәсәррүфат суја мөһтач иди. Заман ханын вар-дөвләти тамамилә тәләф олмаг тәһлүкәси гаршысында галды. Заман хан сујун далынча кими кәндәрирсә кери гајытмырды. Кәндин икид, адлы-санлы адамлары бу “кәдәр-кәлмәз” јолдан бир даһа кери дөнмүрдүләр. Заман хан е’лан верир ки, ким Ширин булагын јолуну ачса, ону дүнја малындан гәни едөчәм. Ханын Әһмәд адлы икид, горхмаз, чаван бир чобаны вар иди. С, Дәмирчи Мухтар кишинин оғлу иди. Нечә ил иди ки, хана чобанлыг едирди. Әмраһ, ханын Күллү адлы кәзәл бир гызыны сеvirди. Гыз да Әмраһы сеvirди. Анчаг онлар бу мөһәббәти кизли сахлајырдылар. Күллү атасынын хасијјәтинә јахшы бәләд олдуғу үчүн билирди ки, хана хәбәр чатса, гәзәби тутачаг.

Әмраһ, ханын е’ланыны ешидән кими онун јанына кәлир вә дејир ки, Ширин булагын јолуну ача биләр, өзәзиндә хан гызы Күллүнү она вермәлидир. Хан бир гәдәр дүшүндүкдән сонра разылыг вермәјә мөчбур олур. Әмраһ евә гајыдыр. Атасы она бу јолдан кери дөнмәји тәклиф едир. Амма Әмраһ гоһум-әграбасы илә көрүшүб јәлә дүшәркән атасы Мухтар киши илдырым парчасындан дүзәлтдији хәнчәри оғлуна вериб дејир:

– Оғлум, кет тәлә сәнә јар олсун. Бу хәнчәр сәни дарда гојмаз.

Әмраһ үч күн јол кетдикдән сонра бөјүк бир өзәб-өзијәтлә булагын башланғычына кәлиб чатыр. Көрүр ки, булагын кәндә кәдән јолуну ири бир даш парчасы тутуб. Чох чәтинликлә бу дашы кәнара туллајыр. Кәндә кәдән сујун ағзы ачылыр. Бу заман бәрк курулту го-

пур. Нөнөнк бир өждаһа Әмраһын үстүнө атылып. Әмраһла өждаһа арасында әлбәјаха дөјүш башлајыр. Сон нөфәсдә Әмраһ хәнчәри өждаһанын кәлләсинә сохур вә өждаһа нәрилти гопарага јерә сәри-лир. Әмраһ ағыр јараланмышды. Чох чәтинликлә кәндә гајыдыр. Бир мүддәтдән сонра тамам сағалыб ајаға галхыр. Сүјүн кәлмәји кәнддә тој-бајрама сәбәб олур. Дејиләнә көрә, кәндин чамааты једди күн шадлыг едир.

Заман хан вердији вәдә әмәл етмир. Гызыны Әмраһа вермәк истәмир. Әмраһ Күллүнү кәндән көтүрүб гачмаға мөчбур олур. Әмраһ бу јерләрә јахшы бәләд олдуғундан дар кечидләрлә, кечилмәз јоллар-ла кедирләр.

Заман хан Күллүнүн гошулуб гачдығыны билән кими һәр тәрәфә атлы салдырыб онлары мұһасирәјә алдырыр. Анчаг гошун нә гәдәр кәзирсә Әмраһла Күллүнү тапа билмир. Бу вахт Заман хан әвр едир ки, Ширин булағын сујундан кәнара чыхылмасын. Ханын өзү өждаһа олуб булағын көзүнә јапышыр. Күлләр кечдикчә сусузлуғ Күллүнү өлдән салыр. Күл додағлар чат-чат олуб ган верир. һәр дөфә Күллү көзләрини Әмраһын үзүндә доландыраңда зәиф сәслә: -Су, -дејир. Әмраһ севкилисини кизләтдији јердә гојуб Заман ханын јанына су да-лыңча кедир. Хан Әмраһын кәлдијини көрүб үрәјиндә севинир.

- Нәјә кәлмисән?

- Тәшнәјик. Ширин булағын сујундан бир ичим су вер.

- Сәнә су дүшмүр: -Сән күнаһ ишләтмисән.

- Күнаһы әһднини унуданлар ишләдир, хан. Булаг мәнимди, булаг Күллүнүңдү. Саваба бат, хан. Өз булағымыздан бизә бир ичим су вер.

Хан јенә һижә ишләдир. Гызы әлә кәтириб сонра Әмраһы өлдүр-мәк истәјир.

- Сују бурада ичәчәксиниз, орада јох, Күллүнү көтир. Сәнә завал олмајачаг.

Әмраһ кери гајыдыр.

Күнәш доғанда өзүнү Күллүнү гојдуғу јерә чатдырыр. Лакин көз-ләринә инанмыр. Күллү үзүгојлу, голлары ирәли ачылмыш һалда, јер-дә һәрәкәтсиз галмышды. Ондан бир гәдәр аралыда көз јашы кими дум-дуру булаг гајнајырды. Булағын дөрд јаны күллүк, чичәклик иди.

Дејиләнә көрә, Әмраһ өмрүнүн сонуна гәдәр "Күллү булаг"ын ја-нындан һеч јана кетмәмиш, өләндә Күллүнүн јанында өлмүшдү.

О күндән Ширин булаг дашларын, гајаларын арасындан сызыб кәлдији үчүн кәндин ашы Дашбулаг, Күллүнүн өлдүју јер исә Күллү-булаг адланыр.

ХАН САРАЛЫ

Шәки ханы бир күн устаны јанына чағырыб дејир:

- Гочалмышам, истәјирәм адымы әбәдиләшдирән бир сарај тикди-рәм. Кәрәк дүнјада она бәрәбәр икинчи бир сарај тапылмасын.

Маһир уста ханын габағына шөрт гојур:

- Әмәјими гижмәтләндирсәниз тикәрәм.

Хан дәрһал разылығыны билдирир:

- Өкәр сарај үрәјимчә олса, о гуруб-јарадан әлләрини гызыла ту-тарам.

Гоча уста гоча хана е'тираз едир:

- Гызыл гижмәт өлчүсү дөјүл, хан. Мән истәјирәм сиз сәнәтә, сәнәткара гижмәт гојасыңыз.

Хан устаја сөз верир. Уста шәјирдләрини башына топлајыр. Вахт тамам оландә һамы кәлиб сараја бахыр. Хан көрүр ки, уста доғрудан да, мө'чүзә јарадыб. Икимәртәбәли бинада бир дәнә дә олсун мисмар ишләтмәјиб. Әлван рәнкләр, һејрәт доғуран шәбәкәләр, диварларын-да мөһәббәт вә гәһрәмәнлыг дастанларындан көтүрүлмүш сүжетли шәкилләр, күнәш ишығында бәрг вуран шүшә күнбәзләр әсл сәнәт инчиси иди.

Сарајын көзәллијиндән олдуғча мәмнун галан хан устандан сорушур:

- Әһсән әлләринә, уста! Де көрүм бундан да јахшы сарај тикә би-ләрсәнми?

- Хан сағ олсун, тикәрәм!

Хан марағыны кизләдә билмир:

- Бәс һижә мәм сарајымы буннан јахшы тикмәмисән, һансы чәсә-рәтлә бүтүн бачарығыны, мөһарәтини әсиркәмисән?

Гоча уста ханын габағында сусмур:

- Хан сағ олсун, инсанын, сәнәткарын әмәјини гижмәтләндирәндә јарадан әлләр гара дашдан сәдәф дүзәлдир.

Хән гәзәбләңнир:

- Бәс сәнә вердијим бир әтәк гызыл?

- Сиз маа әмәк һағты вермисооз, амма сәнәтимә гижмәт вермәми-сооз.

Хан гејзини фәрмана чевирир:

- Сән нанқорсан, гәдирбилмәсән. Инди сәнни о јарадан әлләри-нин башына бир ојун ачым ки, бүтүн усталара, сәнәткарларә дәрә олсун.

Ханын әмрилә гоча устанын јарадан әлләрини, бир әлкәни

жарашыга миндирэн әлләрини кәсирләр.

– Сән залымсан, зүлмкарсан! Анчаг беләси жараданы көсә биләр. Ону бил ки, онун яртдыглары интигамы сәндә гоҗмаҗага, онларын арасында раһат нәфәс ала билмәҗәчкән, кеф-ишрәт мөчлисләри гура билмәҗәчкән. О бинәлар сәнин деҗил, мөнимди. Онлар сәни гә-бир кими сыхачаг.

Хан устаҗа истәһза илә күлүр:

– Жарадан әлләрини кәсдирмишәм, онлар бир дә гуруб- жаратмаҗа-чаг.

Гоча уста әлләринин аҗрысыны унудур, хандан бетәр истәһза илә күлүр:

– Саа елә килир ки, мөәм әлләрими кәсмисән. Амма буна сәән кү-чүн чатмаз. Инди мөәм әлләрим шәҗирдләримдәди. Мөннән сонра гу-руб-жарадачахлар.

– Көрөк әввөлчә дилини кәсиҗдим, сонра әлләрини. Кеч дә олса сәһвими дүзәлдәрәм.

Хан бөҗүк, тарихи абидәләри жарадан бир сәнәткары өлдүртдүрүр.

РӘВАҖӘТЛӘР

ТОПОНИМ РӘВАҖӘТЛӘР

ШАҺ ПАЛЫД

Дағларын әтәҗиндә кичик бир кәнд вар. Бу кәндин јухары башын-дакы тәпәнин үстә бир гоча палыд аҗачы гол-будаг атыб.

Дижиләнә көрә, гәдимләрдә өлкәнин шаһы јахын адамлары вә го-шун-ләшкәри илә бу јерләрдән кечирмиш. Тәбиәтин кәзәллији онун хошуна кәлир. Ири бир палыд аҗачынын алтына чатанда әмр едир ки, бурада бир аз әҗләниб динчләрини алсынлар. Бөҗүк зиҗәфәт дүзәлдир-ләр. Елә бир зиҗәфәт ки, о күнәдәк дағ адамлары беләсини көрмәмиш-диләр.

Шаһ кедәннән сонра орада кәнд салырлар. О кәндә Шаһ палыд ады верирләр. Сонралар бу сөз деҗишиб Шабалыд шәклинә дүшүр. Һал-һазырда һабы кәнд Шәки бөлкәсиндә јерләшир.

ӘМИРХАН ЈАЈЛАҒЫ

Гәдим рәваҗәтә көрә, Шәкидә Әмирхан адлы бир хан јашаҗырмыш. Бу ханын да кәзәл бир јајлағы вармыш. Хан јајда һәмишә өз әнләси илә бирликдә һабы јајлагда динчәлирмиш. Бир дәфә Әмирхан јенә дә јајлаға көчмүшдү. Дүшмәнләр бундан хәбәр тутурлар Кечә гәфләтән һүчүм едиб Әмирханы, аиләсини өлдүрүрләр.

Елә о вахтдан һәммин јерин ады Әмирхан јајлағы олуб.

ТАРИХИ ШӘХСИҖӘТЛӘРЛӘ БАҒЛЫ РӘВАҖӘТЛӘР

ҺАЧЫ ЧӨЛӘБИ ВӘ НАДИР ШАҺ

Дижирләр ки, Надир шаһын һакимиҗәти дөврүндә мәлик Нәчәф Шәкинин һакими иди. О, ганунсуз ишләри вә залымлығы илә ад чы-хармышды. Тәкчә зәһәмәт адамларынын деҗил, имтиҗаз сәһибләринин дә һаггыны тапдалаҗырды. Чана доҗмуш шәкилиләр шаһа белә бир хә-бәр чатдырырлар:

“Гызылбаш Мәлик Нәчәф бизи чох инчидир. Шәкиләрин дә биҗа-рыны биздән алыр. Һамымыз вардан-јохдан олмушуг”

Шаһ шәкилиләрин үсҗакарлығыны гылыңчла чавабландырмаг иҗәбир. лакин ештиҗаткарлыгдан тәләсмир, һачы Чәләбини сүнүләрин вәкили тәҗин едиб тапшырыр ки, мәлик Нәчәф биҗары топлаҗанда онунла разылашсын.

Мәлик Нәчәфин һачы Чәләбини көзү көрәси кәлмир, имкан ахтарыр ки, ону шаһын гаршысында көздән салсын. Ишләринә җерли адамын гарышмасыны истәмир. Бир мүддәтдән сонра шаһа хәбәрчилик едир ки, һачы Чәләби һөкмдарын әмрләрини вә фарманларыны чамаата чатдырмаға манс олур. өзү дә шаһын буҗуругуннан чыхыр.

Надир шаһ гәзәбләниб һачы Чәләбини һүзуруна чағыртдырыр. Чәләби Надирын җанына јолланыр. Шаһ мәлик Нәчәфин көзләри гаршысында гәзәблә Чәләбинин үстүнә гышгырыр, әмр едир ки, ону с'дам етсинлар. О догига кишинин бојнуна кәндир кечирирләр. Диҗирләр, шаһын диванында һачы Чәләби өзүнү дәҗанәтлә, мәрдликлә апарыр. чәсарәтлә мәлик Нәчәфи күнаһландырыб диҗир:

– Шаһым, мәлҗин веркиләрин җығылмасында гәддарлыг көстәрир. һамынын нифрәтини газаныб. Нәчәф шаһын әмрини алан кими, өз сонсуз тапшырыгларыны да үстүнә гоҗуб, халгдан јеринә јетирилмәсини тәләб едир. Бу әмәлләринә гаршы чыхдыгымдан о, әлеҗимә бөһтанлар јағдырыр. Рәнҗәт шаһа мәхсусдур, мәлик Нәчәфин гулу деҗилдир.

Бу сөзләрдән мәлик бәрк горхуҗа дүшүр. Шаһ бу дәфә чөнүб гәзәбини онун үстүнә төкүр. Шәки чамаатынын үсҗанындан ештиҗатланыб һачы Чәләбини сағ бурахыр, үстәлик сәлаһиҗәтләрини бир аз да артырыр.

Ахшам шаһ өз игәмәткаһында әҗләшәндә јахынларына диҗир:

– Гаршымда һеч кәсин һыгганмаға чәсарәти чатмадыгы бир вахта, о шәкили Чәләби бојнуна кәндир кечирилмиш вәзиҗәттә өзүнү итирмәди, фикирләрини мәнә чатырды, мәлиҗимдән шикаҗәтләнди. Көрәрсиниз о нәсә гаҗырачаг. Мән һеч вахт зәннимдә јанылмамышам.

Бир мүддәт кечир, мәлик шаһа јенидән мүрачиәт етмәли олур, һачы Чәләбини мүхтәлиф мәсәләләрдә күнаһландырыр. Шаһ һачы Чәләбидән 100 түмән чәримә өдәмәҗи әмр едир. Лакин һачы Чәләби бојун гачырыр. Шаһ һирсләниб ону би дә һүзуруна чағырытдырыр. Чәләби тапшырыгы да јеринә јетирмир. Билир ки, бу дәфә шаһдан она аман јохду, тәрәфдарларыны башына топлаҗыб Мәлик Нәчәфи өлдүрүр, өзүнү Шәкинин ханы с'лан едир.

Шаһын гошунлары Шәки үзәринә јериҗир. Шәкилиләр горунан “Кәләсэн, көрәсэн” галасы дөрд әҗ мүһасирәдә сахланылар.

Белә диҗирләр ки. Надир шаһ үсҗанчылары јериндә отурмагдан

өтрү Шәкинин астанасында үч күн аҗаг үстә галыф. Оннарын үзәринә күчлү һүчум тәшкил едиф, сүвариләри, пиҗалалары дөҗүшә көндәриф. Амма чәтин даг јериндә рәгибинин мүҗавимәтини гыра билмир. Шәкилиләрдән јалныз гырх нәфәри өлдүрүф әсир ала билиф Иран тәрәфдән исә тәләфат даһа чоһмуш: јүз әскәр өлмүш, бир о гәдәр дә јараланыбмыш.

Надир шаһын әлачы она галыр ки, шәкилиләрин ирадәсини гырмаг мәгсәдилә һәҗәтҗаны бағлары, тахыл саһәләрини јандырсын, меҗвә аҗачларыны көкүндән кәсдирсин. Лакин бу тәдбир дә бир нәтичә вермиҗитди. Шәкилиләр гәфләтән әкс һүчума кечитдиләр. Иран гошуну-ну шәһәрдән говутдулар.

“КӘЛӘСӘН-КӨРӘСӘН” ГАЛАСЫ

Данышырлар ки, һачы Чәләби дағларын учгар јеринә галхыр, орадакы көһнә галаны тәзәдән тәҗмир еләтдириб истәһкам сечир. Әмр едир ки, гочалары, гадынлары, ушағлары “Кәләсэн, көрәсэн” галасында јерләшдирсинләр. Надир шаһын веркисини өдәмәдиҗиндән ону һөкмдарын һүзуруна чағырырлар.

Һачы Чәләби гасидләрлә хәбәр јоллуҗур ки, бизим Иран сәлтәнәти илә һеч бир ишимиз јохдур. Тачидарын шәкилиләрлә сөһбәти варса, зәһәмәт чәксин, кәлсин Шәкиҗә.

Бу, Надир шаһы гәзәбләндирир, јенидән она намә јазыр:

“Сән мәним гүдрәтимдән хәбәрсизсән, киши! Ора кәлсәм, торпагыны торба илә дашытдырачам. һамыны гатырын гуҗругунда Ирана сүркүн еләтдирәчәм. Бир овуч торпагыныз вар, он - он беш нәфәр дә өлиндә силаһ тутмагы бачармаҗан әскәриниз. Нәҗинизә күвәнприсиниз?”

Һачы Чәләби шаһын һәдә-горхусуна мәһәл гоҗмур, она чаваб көндәрир ки, “Нәҗә архаландыгымызы кәләрсән, көрәрсән”.

Надир шаһ Шәки үзәринә гошун чәкир. Ганлы дөҗүш апарыр, амма галаны аламмыр, давада чоһлу әскәр итирир. Әкс һүчум заманы шәкилиләр шаһы јаралаҗырлар.

Гәзәбләниш Надир шаһ башыны көтүрүб Ирана гачыр.

Бундан сонра халг һәммин галаҗа “Кәләсэн-көрәсэн” ады верир.

Бу рәвәҗләрин маҗасында керчәк һадисәләр дурур.

АШЫГ РҶВАЖӘТЛӘРИ

МОЛЛА ЧУМА ВӘ АШЫГ

Өзүндән чох мүштәбәһ бир ашыг Молла Чуманы бағламаг истә-
жир. Әввәл, ону сынаға чәкмәклә һүнәрини кәстәрмәк һижјәтиндә олур.
Бир нәфәрлә ашыға пул вә мәктуб јоллајыр. Јазыр ки:

“Чавабыны јола сал:
Бир топ ипәк парча ал.
Нә ағ олсун, нә гара,
Нә ала, нә боз, нә сары,
Нә гырмызы, зәр-хара -
Анчаг халис ипәк ал,
Беләсин тап, јола сал.

Бәс, ај Молла Чума, чавабыны кәзләјирәм, ипәји алан кими вә’дә-
сини билдир, кәлиб апарым”.

Молла Чума пулу вә мәктубу алып. Охујуб әлине кағыз-гәләм
көтүрүр, елә орадача нәсә јазыб кәлән адама узадыр:

– Апар устана.

Ашыг елә зәни едирди ки. Молла Чума чаваб тапмајыб өзү ајағы-
на кәләчәк, сазыны вериб әлләриннән өпәчәк. Бахыр ки, кәндәрдији
адам тәк тајытды. Молла Чуманын кағызыны кәтирди.

Молла Чума јазмышды:

“Хаһишини јеринә јетирмишәм. Ипәк һәјәтдәди. Кәл апар,

Нә базар ертәси кәл,
Нә чәршәнбә ахшамы.
Нә чәршәнбә көрүн,
Нә дә чүмә ахшамы.
Чүмә намазында, кәлмә,
Шәнбә јола дүзәлмә,
Базар кәлсән һеч олмаз,
Амма кәл апар,
Истәдијин вар”.

МОЛЛА ЧУМА ВӘ ЧҮТЧҮ

Молла Чума бир күн јолла кәдирмиш. Јаз тәзәчә кирмишди. Көрүр
бир кәндли нәсә зүмзүмә еләјә-еләјә хышла јер әкир. Молла Чума ајаг
сахлајыб гулаг асыр. Киши онун бир ше’рини нечә кәлди - мисрала-
рыны баш-ајаг, јарымчыг охујур. Молла Чума әсәбләшир. Атдан
дүшүб кәндлијә јахынлашыр. Саламлашыб дејир ки, јорулубсан, вер
бир аз да мән јер әким.

Ашығы танымајан кәндли сөјүнүр, хышы она вериб кәлчәјә чәки-
лир. Јенә бир гошманын белини гыра-гыра сәсләндирир.

Молла Чума да башлајыр јер әкмәјә. Кәндли көрүр ки, јолчу бир
чыз ордан ачыр, бир чыз бурдан. Белә кетсә, саһәси бетәр күнә гала-
чаг. Киши дөзмәјиб дејир:

– Ај аллаһын инсафсыз бәндәси, нағардығынды? Јери нә тәэр ко-
таплајырсан?.

Молла Чума чаваб верир:

– Сән ше’рими нечә охујурсанса, мән дә еләчә торпағыны шумла-
јырам.

Молла Чуманы таныјан кәндли ондан үзүр истәјир.

МОЛЛА ЧУМА ВӘ АТЛЫЛАР

Бир күн Молла Чума ишдән евә кәләркән арвады Зөһрә ханым она
дејир:

– А киши, хәмир јоғурмушам тәндир галамаға чырпы јохду.

Молла Чума дәһрәни көтүрүб кәдир мешәјә, чырпы кәтирмәјә. Елә
мешәјә чатасы вахт гаршысына бир дәстә атлы чыхыр. Ону көрүб
дајаныр вә сорушурлар:

– Лајысгы бу кәндли?

– Бәли.

– Молла Чуманы таныјырсанмы, бизә о лазымды?

Молла Чума бир атлыларын үст-башына, баз-буртларына. сазла-
рына бахыр, бир дә өз әлиндәки дәһрәјә. Билир ки, онунла дејишмәјә
кәлибләр. Пис јердә јахаланыб, евдә чөрәк јох, арвад тәндир галамаға
чырпы кәзләјир. Инди билсәләр ки, о Молла Чумады, әл чәкмәјәчәк-
ләр. Амма исмини данан намәрд сајылып. Молла Чума дејир:

– Ешит, мәнәм,

Көр, мәнәм,

Бил, мәнәм.

Атлылар бир-биринин үзүнө бахырлар. Бири дейр:

– Бу нә сөjlәди, ә?

О бири чаваб всрир:

– Танымыр да. Деди: ешитмәнән, көрмәнән, билмәнән...

– Бә, Чуманын адыны өз кәндчиси ешитмијисә, бизим габағымыз ким чыхачаг?

Узун јол кәлмәләринә пешиман олсалар да, атларыны сүрүрләр кәндә. Молла Чума да башыны булајыб кедир мешәјә чырпы кәтир-мәјә.

Атлылар кәндин башында кимчәдәкиләрдән сорушурлар:

– Молла Чуманын еви ханы, кәлмишик онунла дејишиб сазыны алмага.

Тәәччүбләнмиш лајысгылылар хәбәр алырлар ки, бә, о мешәјә кәдән адам сизә нә деди? Бири чаваб всрир ки, деди: ешитмәмишәм, көрмәмишәм, билмәмишәм.

Кимчәдәкиләр башлајырлар күлмәјә. Атлылар сорушур:

– Нә олуб?

Аһыл бир киши габага чыхыб дейр:

– Сизин гаршыныза чыхан Молла Чума өзү иди. Бир чүмлә илә һаынызы баглајыб ки...

Пәрт олан ашыглар кор-пешман, сују сүзүлә-сүзүлә кери гајыдырлар.

МОЛЛА ЧУМА ИЛӘ АШЫГ ҺАЧЫ

Дағыстанлы Ашыг Һачы ешидир ки, Шәкинин Ашағы Лајиски кәндиндә Молла Чума ашыг һазырчаваб, мүкәммәл бир ашыг јашијир. Һачы гәт елијир ки, онунла көрүшүб дејишсин. Вә бу фикирлә үз тутур Шәкијә тәрәф. Сораглашыб Молла Чуманын өјүнү тапыр. “Ај өј јијәси, ај өј јијәси!” -дејиб һарајлајыр. Сәс верән олмур. Ашыг Һачы чох чағырыр вә ахырда јорулуб бир тәрәфдә отурур. Хејли сонра һәмин евдән бир арвад чыхыр. Дијир: “Гардаш, кими чағырырсан?” Һачы гајышыр ки, бәс бајагдан сизи чағырырам, нијә сәс вермирсиз? Арвад дейр ки, евимизин гулағы јохдур, онунчун ешитмәмишик. Гонаг галыр мат-мәәттәл. Сонра өзүнү топлајыб сорушур ки, бура Молла Чуманын өјүдүрмү? Арвад гајыдыр ки, “бәли”.

Гонаг дейр:

– Бәс Молла Чума һардады?

– Мешәјә одун гырмага кедиб.

– Тез кәләр, ја кеч?

– Јахындан гырса кеч кәләр, узагдан гырса тез кәләр.

Ашыг Һачы јенә бир шеј ахламыр. Үзүнә үз тутуб арваддан сорушур:

– Һачы, сәни јарадан, данышыгларыннан һеш нә баша дүшмәдим. Мәни баша сал.

Арвад гајышыр ки, евимизин гулағы дејәндә ити нәзәрдә тутурам. Итимиз јохду. Мән нә билим сән кими чағырырсан? Ев чох, јијәси чох.

Икинчиси, Молла Чума мешәјә одуна кедиб, әкәр одуну гыранда балтаны јахындан вурса, јәни јахындан гырса кеч кәләр. Балтаны узагдан фырласа, јәни узагдан гырса, ишини тез гуртарар, тез дә кәләр.

Ашыг Һачы өз-өзүнә дейр ки, Молла Чуманын арвады белә һазырчаваб оlanda, көр өзү нечә олар?

Ашыг Молла Чуманы көрмәјә кәлдији јолла да гајыдыр Дағыстана тәрәф.

МОЛЛА ЧУМА ВӘ КӨЗӘЛИН ХУРМАСЫ

Бир күн Молла Чума икинчи Биләчик кәндинә досту Ибраһим кишијә гонаг кәлир. Ахшамүстү Ибраһим киши чөлә от чалмага кетмәли олур. Дарыхмасын дејә Молла Чума дә она јолдашлыг едир. Кәндарасы јолла кедәркән әлиндә сәһәнк суја кәлән бир көзәл кәлинлә растлашырлар. Кәлинин әлиндә хурма вар иди.

Молла Чума бу көзәли диндирмәк бәһанәси илә дейр:

– Гызым, кәлсәнә мәнә дә хурма верәсән.

Көзәл дә һеч сөз алтында галан көзәлләрдән дөјүлдү. Она көрә дә деди:

– Молла әми, сән бүтүн көзәлләрә сөз гошурсан, мәнә дә бир тәриф десәнә.

Молла Чума деди:

Овчу көрән марал кими һүркмүсән,
Сүзүб кәлән чөлгәринә доланым.
Нә төкмүсән дурна кими тел үзә,
Нәрмә-назик белләринә доланым.

Мән јетимин чәмалындан јар ејлә,
Һәр нә версән, шөвкәтиндән вар ејлә.

Кал жахына, дүшмөnlөри кор елде,
Данышдыгча диллөрүнө доланым.

Молла Чүмөни аһу-зара жетирдин,
Үч дилөкдөн бирисини битирдин.
Бу совгаты чөнтөдөнми жетирдин?
Хурма верөн аллөрүнө доланым.

Калин тез гачыб евдөн бир овуч хурма көтириб Молла Чумаја
верир.

МУХТӘЛИФ МӨВЗУЛУ РӘВАЖӘТЛӘР

ГАРА ӘҺМӘДНӘН ӘЧНӘБИ ПӘҺЛӘВАН

Ашагы Шабалыдын чөнуб-гәрбиндө бөжүк бир имарәт варды, ора-нын кәнд арасында ады "Галача" кими кедирди. Һөмин Галачанын са-һиби Гара Әһмәд дежилән чох мө'чүзәли физики гүввәә мәлик олан бир киши јашајырмыш. Гара Әһмәдин өзүнәмәхсус бөжүк торпаг саһә-ләри вар иди. О өз һалал зөһмәти илә јашајыр, вар-дөвләти башындан ашырмыш. Шәки ханлығы һөкманлығы дөврү имиш. Гара Әһмәд өз-кө әмәјиндән истифадә етмәдән хејли, тахыл, чәлтик әкәр, бичәр, мал-гара сахлар, кејфи көк јашајармыш.

Күндәрин бир күнү Шәки ханлығына узаг өлкәләрин бириндән бир-гүдрәтли пәһләван кәлиб чыхыр. О хандан тәләб едир ки, ја бир пәһләван версин күләшә, ја да хәләт вериб ону разы салсын. Хан хә-ләт вермәк истәјир. Шәки ханлығы һөкманлығы дөврү имиш. Шәки елиндә бу пәһ-ләваның габагына чыхан бир бачарыглы адам тапылмырса, рүсвајчы-лыгдыр. О. тез вәзир, вәкили вә ә'јанлары јыгыб мәсләһәтләшир ки, бу вәзијәтдән нечә чыхаг.

Шабалыдлы Гара Әһмәд исә елә адам иди ки, 7 литрлик самавар, башында чајник, бир дәст стәкан нәлбәкини мәчмәјидә бир әли илә јердән галдырыб тәк әллә мәчлисдә чај најлаја билirmiш, 5 метрлик ев тирини бир әли илә учундан тутуб диварын үсгүнә галдырыб гоја биләirmiш.

Гара Әһмәд чох гејрәтли вә намуслу адам иди. Чәлтик саһәсиндә су вә палчыгла әлләшәр, бол мәһсул көтүрәirmiш. О, бели чох вах бир әли илә ишләәirmiш. Бели һәр дәфә јерә вуранда 10-15 кг. чим

көтүрәirmiш.

Бәли, Шәки ханы ә'јанларла сәһбәт заманы чох кәдрли вә јазыг көрүнүр. Буну көрән вәкил, шабалыдлы Гара Әһмәдлә бу зөһмли пәһләваның чавабыны вермәк олар, дејир. Вәкил Гара Әһмәди таны-јыр, онун һүнәринә бәләд иди. Хан дәрһал шабалышлы Гара Әһмәдин далынча фәјтон көндәрилмәсини әмр едир.

Фәјтон бу јолу чох гыса вахтада гә'т едир. Гара Әһмәдин арвады дејир ки, Әһмәд "Галача" саһәси дејилән саһәдә чәлтик әкир. Гара Әһмәд исә кәнддән 9 км. узагыгды имиш. Фәјтон саһәјә чатыр. Гара Әһмәд исә диздән палчыгын ичиндә ишләјirmiш. Гонаглар көрүр ки, Гара Әһмәд бели бир әли илә ишләдир вә һәр көтүрәндә бир пул палчыг көтүрүр. Чәлтик чаласында шир кими төрпәнир.

Әһвалаты она данышырлар. Әһмәд әјнинин дәјишмәсини сөјләјән-дә кәләнләә дејир ки, ејби јохдур тапшырыг вар ки, ләнкимәк олмаз.

Гара Әһмәд шәһәрә кәлир. Хан сарајы гаршысында бөжүк бир из-диһам вар иди. Мејданла нәһәнк бир адам кәрдиш едирди. Фәјтону көрән хан һәјәчан кечирмәјә башлады. Әһмәд фәјтондан дүшүб кис-вәт багламадан мејдана кирди. Гара Әһмәди белә касыб формада кө-рән әчнәби пәһләваның көзләринә ишыг кәлди ки, ону куја биринчи һәмләдә тәслим едәчәк.

Бәли, пәһләванлар мејданда доланмаға башладылар. Гара Әһмәд фүрсәт тапыб әчнәби пәһләваны башы үзәринә галдырды вә јавашча јерә гојду. Гонаг пәһләван Гара Әһмәдин аличәнаблығына һејран галыр вә утаныр. Тамашачылар арасында нараһатлыг олур. Бә'зилә-ри дејир ки, Гара Әһмәд нә үчүн онун рәгибини јерә вуруб лајигли чавабыны вермәди. Бир груп адам исә ајага галхыб мејдана кирир. јерли пәһләван Гара Әһмәдин бојнуна сарылыр. Ону өлүр вә хәләт верирләр ки, сән әсл шәкили имишсән. Шәкили һеч вахт һеч кәси тәлгир етмәјиб. Шәкили чох мүлајимлији илә фәргләндији үчүн рәг-бәт газанмышдыр.

Гонаг пәһләван пешиман һалла башыны ашагы салыр. Хан мәмнун һалда һәр ики пәһләваны гәбул едиб дејир ки, һөрмәтли гонаг, бир өзүндән дејәндә бир дә шәкилиләрдән де. Гара Әһмәдә хәләт верир вә онун шәрәфинә зијафәт тәшкил едир.

Гара Әһмәд белә Әһмәд иди. Дејилдијинә көрә о үч јашында да-наны бојнунда икимөртәбәли евин икинчи мәртәбәсинә галдырарды.

Ишин сонунда хан, Гара Әһмәди бөжүк тәнтөнә илә евинә јола салыр. Мүһачир пәһләван исә сују сүзүлә-сүзүлә Шәки ханлығындан чыхыб кедир.

АЛТЫАЛЖЫГ ПӘҢЛӨВАННАН ЛӘТИФИН КҮЛӘШИ

Кечмишдә башга мәмләкәтлөрдән кәлән пәһләванлар шәһәрбә-шәһәр, кәндбөкәнд кәзәрәк јерлн пәһләванларла күләшәр, газанылан пулу исе галибә верирләрмиш.

Күнләрнн бир күнү Шәкијә күләшмәк үчүн кәлмиш пәһләван бир тачирин дүканында ун тајларыны бир гулагындан тутуб, бир али илә үст-үстә жығыр вә өз күчүнү чамаата кәстәрриди. Бу минвал илә пәһләван бир нечә күн Шәкидә өз күчүнү нүмајиш етдирдиклән сонра е'лан едир ки, ја мәнә күләшмәк үчүн пәһләван верин, ја да ки, хәр-ач жыгачағам.

Пәһләванын хәрәч жыгмасы һәм мадди вә һәм дә мә'нәви чәһәтдән шәһәр үчүн әскиклик һесап едилрди.

Өлдү һачымәчид алты бириси шәһәрә јайылмыш бу хәбәри гоһуму пәһләван Ләтифә чатдырмаг үчүн шәһәрә јахын јашајыш јери олан ғышлаға кәлир.

Ләтифин арвады чәј вердикдән сонра бир межвајы хинкал кәтириб гојду гонағын габағына вә бир межвајы хинкал да Ләтифә верди. Һачы хәрәјин јарысыны јемәмиш Ләтиф межвајыдакы хинкалы једи вә арвады бир дә межвајы долусу хинкал кәтирди. Ләтиф икинчи межвајыдакы хинкалы да јејиб журтарды. Арвал әлиндә бир долу каса јаг кәтириб Ләтифә верди, Ләтиф каса долу јагы башына чәкиб, бир-ики гашыг да чамыш гатыгындан јејиб деди:

– Инди ај Һачы, ди кәрәх нә олутду?

Һачы пәһләван мәсәләсини данышды. Ләтиф киши дитәтлә гулаг асараг деди:

– Шәһәрә пәһләван кәлдијини ешитмишәм. Пәһләванын хәрәч жыгмаг истәмәсини дә билирәм. Мән гәсдән кәлмирдим ки, шәһәрдә она чаваб верә билән аз олмас, саһаһ кәләрәм, пәһләванла сәһбәтлә-шәрик.

Өлдү Һачымәчидин ғышлаға, пәһләван Ләтифин јанына кетмәсин биләнләр арам-арам дүкана кәлирдиләр. Бә'зиләри верәчәкләри хәрәча кәрә, башгалары исе Шәкидә кәлмә пәһләвана чаваб верә биләчәк пәһләванын олмамасыны әскиклик һесап едәрәк Һачыја суаллар верир. Ләтиф киши илә олан сәһбәтлә марагланырдылар. Бири дејирди: Ләтиф киши дә јашлашыб, дикәр бириси: кәлән пәһләван да зыргы шејди, Аллаһ бизи пешиман еләмәсин - дејә өз ишләринә гајдырдылар.

Сәһәри күнү чансыз, кичик бир атын үстүндә Ләтиф киши шәһәрә кәлир. О, зуун адам иди. Әјәр ајагларыны үзәнкидән чыхартса

атын гарнынын алтында ајаглары бир-биринә дејәрди.

Ләтиф Һачымәчидин дүканынын габағында јабыдан дүшдү, онлар көрүшдүләр вә Һачымәчид кәлмә пәһләван олан дүканы она кәстәрди. Ләтиф дүкана сары кетди. Дүкана јерлән үч гыч пилләкәшлә галхмаг олурду. Дүканда бир-ики нәфәр саһибкар вә пәһләван отуруб сәһбәт едирдиләр. Пәһләван ширин, саһибкарлар исе дишдәмә чәј ичирдиләр. Дүканын фәһләләри исе өз ишләриндән башга күнорта үчүн пәһләвана лајиг јемәк тәдарүкү дә көрүрдүләр.

Ләтиф кишини таныјан саһибкарлар ону кәлмә пәһләвана кәстәрәрәк:

– Ај пәһләван, сәнинлә күләшәси пәһләван одур бах кәлир-дејә истәһза илә күлүрләр. Ләтиф киши дүканын габағына чатыр, лакин дүкана чыхмыр вә орадан салам вериб, пәһләванла көрүшмәк истәјир. Кәлмә пәһләван ајаға дурараг Ләтиф киши тәрәфә бир-ики аддым атараг ону башдан-ајаға сүзүр вә дејир: мәнимлә күләшмәк истәјән пәһләван сәнсәнми? Ај киши, јери кет өз ишинлә мәшгул ол.

Ләтиф киши пәрт һалда: – Ај пәһләван, мән һәләлик бурада сәнинлә күләшмәјәчәјәм. Мән хошкәлмисәнә кәлмишәм. Нијә мәни пәрт еләјирсән. Бир әл верәк көрүшәк. Бәлкә мән хаһишә кәлмишәм ки, шәһәрдән хәрәч жыгмајасан-дејиб, јерлән бир ајағыны дүкана гојур вә пәһләвана әл узадыр. О, пәһләванын әлини бурахмадан дејир:

– Пәһләван, сән бизим шәһәрә хош кәлмисән. Бизим адәтимиз гонаға һөрмәт етмәкди. Бәлкә нә күләшәк, нә дә сән хәрәч жыгмајасан?

О, бу сөзләри дејәркән пәһләванын әлини елә күчлә сыхды ки, гонаг әлини зорла кери чәкә билди.

Ләтиф киши пәһләванын әлини бурахиб, саламатлашыр вә јабысынын кәндириндән тутуб Һачымәчидин дүканына гајыдыр. Сәһбәтин нәтијәсини дејиг билмәјән чамаат бу дөфә узагдаң Һачымәчидин дүканына доғру кәлирләр вә дүкана бахырлар.

Ләтиф киши дүкана чыхыб, јахындакы пинәчинни сәсләјир вә ајагындакы чарығыны чыхарыб, јамамаг үчүн она верир. өзү исе Һачымәчид илә чәј ичә-ичә данышыр:

– О пәһләван ки, Шәкијә кәлиб пәһләван истәјир, хәрәч жыгмаг истәјир, жыксаг да, жыкмасаг да кәрәк күләшәк. Тәки шәһәримизин шә'нинә кәсир кәлән иш олмасын. Чумај күнү күләшәчәјик.

Күләш јарышыны тәшкил етмәк үчүн аламлар ајрылдыр. Чамаата хәбәр верилир. Һакимләр дәстәси јарадылыр. Күләш мејданы кимн танынан атчапылан саһә адамлары тутмур. Одур ки, чамаата с'лан олунур ки, күләш Гырхбулагда олачаг. Кәлмә пәһләваннн сәјләдијини

нә көрө о, алтыаялыгында анадан олмуштур. Одур ки, Алтыаялыг пөһ-
лөван ады илө мөшһурлашыбмын.

Чумај күнү чамаат Гырхбулага доғру ахыпырды, кими атла, кими
ешшөклө, кими исә Фајтон вә дашга илө, бә'зиләри исә дәстө-дәстө
пијада келдирдиләр.

Узагдан бир дәстө атлы көрүнүр. Габагда Ләтиф киши, ардынча
исә онун атлы достлары, о чүмләдөн дөрд нөфәр јетишидирмөләри-
новчалары кәлирди. Онларын ардынча исә Алтыаялыг вә бир нечә
фајтонда икинчи дәстө кәлирди.

Чамаат күләш мејданынын ғырағында доврә вуруб көзләјирди.
Нагара-зурна Короглунун гајтармасыны чалырды. Ләтиф кишинин
новчалары күләш мејданында зорхана ојнајырдылар. Онлар бир нечә
нөмрө көстәрдикдән сонра Ләтиф кишидән ичазә истәдиләр ки, өз-
ләри чүт-чүт күләшсинләр. Новчалар төк-төк нөмрәләр көстәрәндө
күләш мејданынын ортасында бир күјүм гојулмушду. Новчалар күјү-
мүн богазындан тутараг вар күчләри илө отурачагы үстүндө јерө
вурдулар. Күјүмүн нә гәдәр јерө батмасы илө пөһлөван новчаларын
күчү мугајисә олунурду. Нөһајәт, Ләтиф киши мејдана дахил олуб кү-
јүмү јерө чакыр. Күјүм хашалына гәдәр торлага кирир.

Нөһајәт, һакимләр өз јерләрини тутурлар. Пөһлөванлар күләш
шөртләри илө таныш олараг гол чәкирләр. Бу шөртләрө көрө пөһлө-
ванлар зәдәләнмә, һәтта өлүм факгына да разылыг верир, шикајәтчи
олмајачагларыны билдирдиләр.

Ләтиф киши шөрт гојду ки, әјәр Алтыаялыг мәни јердән галдырса
ортаја гојулмуш күјүмә вурсун. Мән дә ону галдыра билсәм ону кү-
јүмүн ағзына вурачагам.

Алтыаялыг бу төклифә разы олмур, күјүмүн күләш мејданындан
көтүрүлмәсини хаһиш едир.

Ләтиф киши башга бир төклиф верир, о, дејир ки, әјәр күләш за-
маны мөним бәзбәндијимдән бири ғырылмыш олса мән мөглүб һесаб
олунурам.

Ләтиф кишинин бу сөзләри Алтыаялыгы бир аз да ләрзијә салды.

Ләтиф киши дизләриндә вә дирсәкләриндә бәзбәнд, күләш форма-
сында мејдана кириб, бир-ики доврә вурараг зурначыларын габагында
ојнајыр. Сонра о, рәғибини күләшә дө'вәт едир.

Кечмишдә пөһлөванлар күләшә чыханда мејданы бир нечә дөфә,
сакит, јүјүрә-јүјүрә фырланырдылар. Бу һәрәкәтләр заманы архадан
кәлән пөһлөван гәфләтән фәнд ишләдәрәк габагындакы пөһлөванын
гычына гајчы вурарды. Гајчы вуран габагда кедән пөһлөванын гычына
архадан гычы илө елә зәрбә вурарды ки, габагда кедән өзүнү зорла

сахлајарды. Гајчы вурма заманы габагдакы пөһлөван јыхыла да биләр,
гычы сына да биләрди. Һәр ики һалда габагдакы пөһлөван мөглүб һе-
саб едилдири.

Алтыаялыг габагда кедән Ләтиф кишијә бир нечә дөфә гајчы вур-
дуса да тә'сири олмады. Нөһајәт, гајдаја көрө пөһлөванлар јерләрини
дәјишдиләр. Ләтиф киши бир нечә дөфә гајчы вурду. Алтыаялыг өзү-
нү јыхылмагдан зорла сахлады.

Пөһлөванлар күләшмәјә башладылар. Ләтиф пөһлөван башыны
Алтыаялыгын синәсинә сөјкәјиб, голларыны онун голларынын алтын-
дан узадыб архасындан тутур. Алтыаялыг чох чалышырса да Ләтиф
пөһлөваны јериндән тәрпәдә билмир, ја да ки, онун әлиндән чыха
билмир. Бир вахт һакимләр көрүрләр ки, Алтыаялыгын күрәјиндән
ган сүзүлүр. Ләтиф киши өз рәғибини башына галдырааг јерө чыр-
пыр. Һакимләр Ләтиф кишини галиб е'лан едилрләр. Һәмјерләсинин
гәләбәсиндән руһланан чамаат шәнлик едир, чалыб ојнајырлар.

ШӘКИЛИЛӘР ХИНЧАЛЫ НЕЧӘ КӘШФ ЕДИБЛӘР?

Дијирләр, хан ашбазынын биширдији хәрәкләрдән бәзмишиди. Она
көрә дә күндә бир рәијәтинин евиндә гонаг олурду ки, бәлкә урәјинә
јатан тәам тапды. Бир күн касыб бир кишини јанына чағырыб дијир:

– Һазырлыг көр, сабах саа гонағам.

Гочанын анбарында бир кисә бугдадан башга һеч нәји јохујду. Ја-
зыг фикирләшә-фикирләшә галыр ки, пул јох, пара јох, һајынды ха-
нын габагына нечә сүфрә ачсын, јемәјә, ичмәјә нә гојсун. Чох көтүр-
гојдан сонра белә гәрара алыр ки, бугданы дәјирмана апарыб үјүтсүн.

Сонра ундан хәмир јоғуруб јајыр, хырда-хырда доғрајыб суја са-
лыр, башлыјыр гајнатмаға. Ешшәјини сатыб бир аз да базардан әт,
гатыг, сарымсаг, соған алмышды.

Елә ки, хан сүфрәнин башында әјләшир, һәмнин хәмир хөрәјиндән
бир јекә дәрә чәкиб ортаја гојур. Дөјүлмүш әт говурмасы чох аз иди.
Һамы она чумсајды, һеч вәзир-вәкил чатмазды. Гоча әввәл хәмирдән
төкүр бошгаба, сонра үстүнә бир азча әт, сарымсаглы гатыг гојур, ха-
на узадыр.

Хан кишинин хөрәјиннән көнүлсүз бир гашыг ағзына алыр, ләззә-
тини көрүб дүшүр бошгабын чанына. Хан дејир:

– Сәни хинчә-хинчә доғратмаға һазырлашырдым. Хәмири хинча-
ламағын чаноо гуртарды.

Хан әмр едир ки, онун ашбазыны говсунлар, јеринә хинчалы кәшф

сдэн гочаны тэ'јин етсинлар.

Бах. ханчөлини мејдана кэлмәси белә олуб.

ЧОБАН ӘВВАЛАТЫ

Мүршүд адлы бир адам олуб. О, чох чүссәли, күчлү, горхмаз бир адам олуб. Бир күн о, гоншу кәндән атыны налладыб гајыдырмыш. Чижиндә бешатылан түфәнки, јәһәрин гашында исә ағачы (Мүршүдүн ағачы чох бојук олдуғундан она "тајкөтүрән" дејирләрмиш).

Бир чобан јолда Мүршүдүн гаршысыны кәсир вә тәклүлә гуш түфәнкјини онун үстүнә тутуб әвр едир: "Бешатыланы вер, јохса сәни өлдүрәрәм".

Мүршүд чижиндән бешатыланы чыхарыб чобана верир.

Арадан бир гәдәр вахт кечөндөн сонра Мүршүд колхоз сәдри илә растлашыр вә дијир: "А гага, мәни бағышла, сәнин чобанларындан бирини өлдүрдүм". Сәдр һејфсләнир вә сәбәбини сорушур. Мүршүд әһвалаты данышыр. Бу әһвалатдан сонра чобан һәр кими көрәрмишсә, "Ә, мәнә Мүршүдүн ситаһыны алан чобан дијәрләр",- дијә фәхр едәр, адамлара һөдә-горху кәләрмиш.

Бир күн ел арандан гајышанда чобан сүрүнү бир адамын горуғуна бурахыр. Горуг саһиби она ирад тутанда о јенә бејниндәки Мүршүд һадисәсини хагырлашыр. һирсләнмиш горуг саһиби түфәнки чижиндән ендириб чобаны вурур.

Нөвбәти ил ел даға чыханда Мүршүд сәдри көрүб чобаны хәбәр ашыр. Сәдр һадисәни данышанда Мүршүд дијир: "Инди көрдүнмү чобаны мән өлдүрдүм? О вахт о мәним түфәнкјини тәләб едәндә мән ит-аәт етмәклә ону өлдүрмүшүдүм."

КИЧИК ХАНЫМЛА ЧОБАН

Кечмиш заманда бир падаша јашајырмыш. Онун һәрәмханасында чохлу көзәл варымыш. Бу көзәлләр падашаһын гәлбинә кирмәк, онун мәнәһәббәтини газанмаг үчүн өз араларында даим рәгабәт апарырлармыш. Буларын һамысыны падашаһ јахшы һисс едирмиш. Амма падашаһы һәрәмханәјә тәзәчә кәтирдјини Кичик ханым даһа чох марағландырырды. һөкмдар нә гәдәр күчүннән, гүдрәтиннән, сәхавәтиннән истифадә едирдисә бир шеј чыхмырды. Кичик ханымын гәлбинә әлә ала билмирди ки, билмирди. Падашаһ Кичик ханымын башгасыны севмәсиннән шүбһәләнирди. Көрәсән о хошбәхт ким иди?

Сән димә Кичик ханым падашаһын өз чобаны илә севиширмиш.

Кичик ханым һәлә һәрәмханәјә зорла кәтирилмәмишдән әввәл чобан илә өһд-пејман бағлајыбмыш. Онлар нијјәтләрини бөјүкләринә ачмаг истәркөн падашаһын тәсадуфи көрүшү һәр шеји аит-уст еләмишди. һөкмдар бир көнүлдән мин көнүлә Кичик ханымын көзәлијинә вурулмуш, ону зорла һәрәмханасына кәтирмишди.

Бир дәфә Кичик ханым хоозун кәнарында көзәркөн чобанла гаршылашыр. Севкилиләр пејманларына садиғ олдухларыны билдириләр. Онлар һамы јухуја кәдәндән сонра ахырынчы бағда алма ағачынын алтында көрүшмәјә вә'ләләширләр.

Арадан бир мүдәт кечир. Падашаһа хәбәр верирләр ки, кечә јарыдан сонра һәрәмханадан бир нәфәр ахырынчы баға кедир, сәһәрә јахын гајыдыр. Ханымы танымаг мүмкүн олмур. Чүнки о һәр кечә бир либас кәјинир. һөкмдар күдүклә дајаныр, өзү она хәјанәт едән ханымын кимлијини ајдынлашдырмаг истәјир. Кәчәнин бириндә падашаһ севкилиләрә јахынлашыр. Ағыллы чобан өзүнү әлә версә дә Кичик ханымы арадан чыхарыр. Падашаһ чобанан үстүнә нә гәләр дирәнир. һәдәләјир, јағлы дилә тутур, гылынчла дограјачағыны сөјләјирсә дә, фәдакар ашиг сирр вермир. Чобанла көрүшәнин кимлији јенә гаранлыг галыр. Бу ишдән бәрк гејзләнән һөкмдар чобаны зиндана салдырыр.

Бу һадисә падашаһы раһат бурахмыр, кечә сүбһәчән көзләринә јуху кетмир. Дәрдини вәзирә ачыб ондан көмәк истәјир. Дүңја көрмүш, олдугча һијләкәр, һәбис бир алам олан вәзир шаһына үрәј-дирәј верир:

– Бурада о гәдәр дә чәтин бир мәсәлә јохду. Көз мәнәһәббәтин ајнасышы. Биз бу ајнада сизә хәјанәт едән рәзили ачыг-ајдын көрә биләрик. Сәвән бахышлар гаршылашанда сифәтләр рәнкдән-рәнкә дүшмәлиди.

Бу сөз-сәһбәт зинданда чобана да чатыр. Чобан һијләкәр вәзирә үрәјиндә лә'нетдәр жағдырыр. О, Кичик ханымын һејәти үчүн тәлаш кечирир. Доғрудан да, бахышлар үз-үзә дајаныб данышанда ашигләр ашкар оличијһ. Бу да Кичик ханымын мәнви демәк иди. Тезликлә е'тибарлы бир тәдбир көрмәк лазым иди.

Вәзирин мәсләһәтилә падашаһ бүтүн һәрәмләрини јахындакы учурумун кәнарына топлијир. Ә'јанлар чобаны көзләри бағлы һалда һәмин јерә кәтирилләр. һәрәмләр сыра илә дүзүлүләр. Чобанын көзләрини ачылар. Падашаһын һөкмүнә әсасән чобан бир-бир көзәлләрин һамысы илә бахышмалыдыр. Гој олсун. Чобан архајындыр. О, Кичик ханымын һејәтыны хилас етмәк үчүн тәлбир көрмүшдүр. Ону сакитләшдирмәк үчүн бу барәдә севкилисинә хәбәр дә көндөрмишшир.

Көзәлләрлә бахышма давам едир. Анчаг мәнәһәббәтин күзкүсүндә

бир шеј көрүнмүр. Чобан өз көздөрүнө мил чөкмиш, башпа чыгыш жолу тапмамышды. Јохса бахышлары тогушар, данышар, икиси да мөһв оларды.

Чобанын бахышы сынмады, рөнки дөјишмөди, сөси титрөмөди. Бу ола билмөзди. Бурада нөсө дөрин бир өсрар варды. Ыйлөкөр вөзир һамыдан тез дүждү. О, учадан ғышгыды:

– Афөрин чобан! Сөн сынагдан чыхдын. Дајанма, јолуна давам елө! Сөнө угур олсун!

Һөјат ишыгыннан мөһрум олан чобан гаршыда учурум олдуғуну билирди. О, јолуна давам едирди. Һамы төлаш вө һөјачан ичиндө иди. Чобан учурумнан учанда Кичик ханымын фөрјалы өтрафа јайылды. О, чобаннан сонра јашамагын фәјдасыз олдуғуну көрүб ханчалы үрөјинө сохуб өзүнү ал гана гөлтаң елөди. Анчаг буннан сонра һамы чобанын севкилисиниш Кичик ханым олдуғуну билди.

ФӨХРИ НӨНӨ

Дејилөнлөрө көрө, елимизин ағыр, мәшөптөтли күнлөриннөн бириндө јағы дүшмөн јурдумуза һүчүм елијөндө, өһали гөфил һүчума мө’руз галдығы үчүн мүдафәни төшкил едө билмир. Өһали дүшмөн һүчүмундан горулмаг үчүн кери чөкилтөли олур. Доғма өј-өшијини төрк едиб кедөн чамаат лаһа төһлүкөсиз јерлөрө үз тутур. Јағынын јахынлашдығыны көрөн Фөхри нөнө адлы бир агбирчөк јағы өлине кешмөсин дијө, өлини көјө галдырыб Аллаһа јалварыр:

– “Еј танры, өзүн көмөк ол. Јагыја өсир олмахданса, ја мөөн даша, ја да гуша дөндөр!” Белөчө Фөхри нөнө даша дөнүр.

УШАГ ВӨ ГАРЫШГА

Рөвәјәтө көрө, көрпө бир ушағын анасы вөфат едир. Ушаг арамсыз аглајыр, анасыны истрәјрди. Гоһум-эграбанын. јаса көлөнлөрүн ушағы сацитләшдирмөк чидди-чөди бир нәтичә вермирди. Ушаг аглаја-аглаја анасынын чөназәсинин ардынча гәбиристанлыга јолланыр. О, гәбиристанлыгын дарвазасындан кирөркөн гарышга јувасына вө гарышгалара расг кәлир. Сацитләшир, бөјүк марагла онлара тамаша едир. Бир мүддәтдө мәрәсим иштиракчылары ушағын анасыны дөфн едөркөн кери гәјдыр вө ушагы да өзү илө евө кәтирirlәр.

ӘСӘДНӨН ПРИСТАВЫН ӘВВАЛАТЫ

Әсәд киши Балакөн төрөфдөн ат оғурлајыб Гарабагда сатырмыш. Гарабагдан ат оғурлајыб Балакөндө сатырмыш. Ону да дијөк ки, атлан башга һеч бир шеј оғурламајыб. Амма Әсәдин ады оғру кими чыхыб. Одур ки, Шәкидө чүчө дө итсө, пристав Әсәди чагырыб ону инчидәрмиш. Әсәд дө анд-аман елијир ки, мән оғру дејилөм. Нөһәјәт, төнкө кәлөн Әсәд күнлөрүн бир күнү, пәјыз вахты думашлы вө чискили кечәдө көрпичхана адланан јердө /орада көһнө адла десөк, дөлтөк Көримин заводу вар иди/ өлине јарым дөнө бишмиш көрпич атыб отурур. Һәмнин вахт орадан пристав кечиб өјүнө кедирмиш. О гаралавојларла кедирмиш. Пристав ора чатанда Әсәд көрпичи онун төпөсинө вуруб гачыр. Пристав јыхылыр вө өзүндөн кедир. Бир гәдәр сонра пристав ајылыб өзүнө кәлир вө дијир ки, бу Әсәдин ишиди. Анчаг биз ондан дил ала билмөјөчөјик, көрөк она сијасәтлө јанашаг.

Әсәд гачыб кәлиб өјдө башына десмал баглајыб, кирчир јорган-дөшөјө. Рөнки пөртүр, ғызарыр, һөм дө төрлијир. Елө бу анда гапы дөјүлүр. Әсәд билир ки, пристав олачаг. Арвада дијир ки, көр кимди. Әкәр мөни чагырырса, ди ки, бир һөфтөди хәстө јатыр. Ди. ичөри кәлсинләр. Приставкил өјө дахил олуб дијирләр ки, олмасын азарын, нө олуб сөнө? Әсәд дијир ки, бир һөфтөди асарлыјам, бәрк сојугламышам. Пристав дијир ки, Әсәд, бир иш вар көрөк ону сөнинлө бирликдө јеринө јетирөк. Әсәд дијир, ахы, мән индичә төрләмишәм, сонра үстүмө гајыдар ахы. Пристав дијир ки, нечө дө олса, көрөк кедөк. Әлачсыз галан Әсәд, арвада дијир ки, чустлары кәтир? Әсәд еһтијатлы адам олуб. О, ајагтабылары бир һөфтө өрзиндө ајагына кәјмәјиб. күн алтында гурудуб, һөм дө тоз басыб. О, чусту ајагына кечирир. дабанлары чөлдө галыр. Дијир чарыхлары кәтир. Чарыхлар ондан да бөтөр гуру вө тозлу олур. Гәрәз, нечө ајагтабы кәтирирәөр, ајагына јарамыр. Пристав ону күчө галысына гәдәр апарыр вө дијир ки, Әсәд гәјыт, јат. Көрүрөм, бәрк хәстөсөн, үстүнө гајышар, азар биздөн олар. Бу иши сахлајырам сөн сагалана. Ајагтабыларын гурумасы, тоз басмасы вө Әсәдин төрләмөси приставы алданыр.

Анчаг пристав кечө-күндүз фикирләшир ки, мөни ким вураг? Ахырда јенө дө Әсәддөн шүбһәлөнир. Бу сирри ачмаг үчүн пристав танышларындан бири илө мәслөһәтләшиб бир гонаглыг төшкил едирләр. Гонаглыга шөһөрин газысы да дө’вөт олунур. Ејни заманда Әсәди дө дө’вөт едирләр, пристав исә ертәдөн кәлиб пәрдөнин датында кизлөнир.

Мөчлис ғызышыр, ордан-бурдан сөһбәт кедир вө сөһбәт кәлиб чы-

хыр Әсәдин приставы вурмасы үзөрүнә. Газы дијир ки, Әсәд, сән ки, ону вурурдун, елә вурајдын ки, бирдәфәлик олајды. Әсәд дијир ки, инди ки, сәһбәт ачылып дүзүнү дејим, мән ат оғрусујам. Балакәндән апарыб Гарабагда сатырам. Гарабагдан апарыб Балакәндә сатырам. Шәкидә исә һәч нә стәмәишәм. Кимин нәји итсә мәни чағырыб инчидир. Мән дә тәнкә кәлиб, ону кәрпичлә вуруб гачдым. О да мән-дән дил ала биямәди. Бу анда пристав пәрләнни далындан чыхыб шагганаг чәкиб күлүр вә Әсәди гучаглајыб өлүр. Онулла өмүрлүк дост олур. Һара гонаг кетсә, Әсәди дә өзү илә апарыр.

ҲАЧЫБАБА ВӘ ЧЫЛҒЫ МӘҲӘММӘД

30-чу илләрдә Шәки гачагларының чоху мүхтәлиф јолларла арадан көтүрүлмүшдүләр. Лакин тәк-түк галаңлар, һәлә дә ат ојнаданлар варды ки, онлардан бири дә Чылғы Мәһәммәд иди. Јај вахтлары елат јајлагларда оланла гачагларын “шеши-беш” олурмуш.

Белә күнләрин бириндә Чылғы (Ону елә белә чағырырдылар) “Ат-рјал” Әфсәр оғлу илә Һачыбабанын архасынҗа кәлирләр. (Һасан кишинин дедијинә көрә Әфсәр оғлунун Чылғы илә “достлугу” ону әлә кечирмәк үчүн иди) Кәләнләр үчүн тез һејван кәсилир, каваф чәкилир. Сүфрә үстүндә чобан ләзки Садыг Чылғыја дејир ки, Һачыбаба бачысы Хураманы она вермир. Чылғы күлә-күлә дејир:

– Әјә. Садыг. Һачыбаба кимди ки, сәнә гыз вермәсин. Бачысыны јох еј, лад онун арвалы Күлләрени сәнә аларам. Истәјирсән бу саат дур гөлтүхла апар ону.

Күлләри арвал да бурада имиш вә онлара гуллуғ едирмиш. Бу тәһ-гирә ләзмәјән Һачыбаба киши јериндән атытыб Чылғының үстүнә чумур. Чылғы фүрсәт тапыб бешлачылан чыхарыб истәјир Һачыбабаны атсын. Әфсәр оғлу тез араја кирир вә онлары аралајыр. Чылғы илә-сапа јатмыр. Ону сакитләшдирмәк үчүн Әфсәр оғлу дејир ки, архачда гыз-кәлинин јанында адамы ләјмәк јашы дөјүд. Апарыб бир аз кәнарда олдүрмәк лазымдыр. Буну ешидән Чылғы дејир:

– Јахшы, Әфсәр оғлу, гөј сән дејән олсун, сүрүјүн кәлсин ону Төрәјин башына (Төрәк кәлини үстүндәки јајлагын адыдыр). Садых да кәлсин Һачыбабаны орда мән ит кими кәбәрдәрәм. Садых да онун лешини мешә анагы сүрүјүб, апарыб Кип кәндинин Кимкә јеринә атар. Һамы көрә ки, Чылғы һәлә оләмәјиб сагды вә онун бир сөзүнү, һинди дә ики едәнләрин агибәти белә олур. Сонра о өз түфәнкини Садыхын үстүнә атыб дејир:

– Түфәнки дирә көпөкөғлунун күрәјинә сүр кәлсин.

Габагда Чылғы вә Әфсәр оғлу атлы, Һачыбаба вә Садыг исә онларын архасынҗа пијада Төрәјә тәрәф кедирләр. Данавечдән Төрәјә кечән кечиддә (јолда) фүрсәт тапыб Һачыбаба бир көз гырпымында Садыгын әлиндән бешатыланы алыр вә биринчи күллә илә онун сипәсинә одлајыр. Тез чахмағы чевириб икинчи күлләни һаваја атыр. Сәсә диксиниб керијә чеврилән Чылғы нә баш вердијини ајыр дәлә-нә кими, икинчи күллә атылыр. Лакин күллә өлүмчүл олмур. Чылғы бир ан ичиндә тапанчаны чыхарыб Һачыбабаны нишан атыр. Бу ан Әфсәр оғлу түфәнкинин гундагы илә Чылғының әлини вурур. Күллә һаваја сөврүлур. Чылғы икинчи чәһди кәстәрәнә кими ики атәш бир-дән ачылыр. Һачыбабанын күлләси онун гарындан, Әфсәр оғлунун ки, исә башындан дәјир. Беләликлә, Чылғының дөвраны белә башла чатыр. Һачыбаба бу һадисәдән сонра сүрүнү бир нечә ил башга јајлаглара апарыр. О, башга гачаглардан еһтијат едирмиш.

Һачыбаба кишинин вә гардашы Һасанын өз доғма јајлагларындан ајры дүшмәси белә башлајыр.

ДӘЈИРМАНЧЫ ОҒЛУНУН ЈУХУСУ

Дејитәнләрә көрә бир дәјирманчы вар имиш. Дәјирманда үјүтдүјү дәнни һаггыны алмагла әиләсини долаңдырармыш. Дәјирманчының бир арвалы вә оғлу вар имиш. Јај вахты чајда су азлығыннан дәјирман дајанмышды. Чамаатын дәни исә дәјирманда јығылып галмышды көз-дијирдиләр ки, јагыш јағачијин, су чоһалачијин вә дәннимиз үјүнөчәј-дир. Дәјирманчының исә дәјирман ишләмәдијин үчүн күзәрәны күнү-күннән ағырлашырды. Бир күн сәһәр сүфрә башында отуаркән оғ-луну олдугча пәришан һалда көрөшә ата-ана бунун сәбәбинни сору-шур. Оғлу һеш бир сөз димир, јимир, ичмир, һеј фикиррәшир. Артыг ата гөзәбләнир, оғлуна дијир ки, бу илә һаләтдир. Нәһајәт, оғлу кечә пис јуху көрдүјүнү ачыб дејир. Ата тәвазәкарлыгла дијир ки. Јусиф нејгәмбәр һејирә јозсун. Јухуну сөјлә мән јозачағам. Оғул атаја көр-дүјү јухуну белә һәгл едир: “Јухуда көрдүм ки, дәјирманымыза елә су кәлир ки, салачагдан дашыр. Јүрүрәк кедиф салачағы ачарах сүјү гә-рәринә салдырдым. Истәдим ки, кери гајышыф дәнләрни үзүдүм, нә гә-ләр еләдимсә дәјирманын дашыны көрә билмәдим. О гәдәр бәрк фырланарды ки, көрмәк мүмкүн дојүлдү. Дәјирманын дашы билдән јериннән ојнијераг итч сүр әтлә дијирләниф дағ башы јухары галды. Сонра нә гәдәр еләдимсә көрә билмәдим, көзүмдән итди”.

Ата јухуну динләдикдөн сонра бир гәдәр дурухараг дгјир:
– Оғул, Аллах онун гајдыб душәниннән сахласын. О чүр галхма-
гын, ондан бетәр гајдыб душәмәси олачаг. Ата әлини ач рах Аллах-
дан әминаманлыг үчүн вә бәланә әһф етмәк үчүн имдал дилијир: “Ја
Рәббим, халгымыза, әлкәмизә кәлән бәлалардан сахла бизи, инсанна-
ра чорәк јохсуллуғу кәстөрмә, инсаннар арасында олан меһрибанлы-
ғымызы әлнимиздән алма”. Сонра оғлуна дәнүб бахараг тәскинлик ве-
рәрәк дгјир: “Оғул, һәр гаранлыг кечәнин бир ишыхлы күшүзү вар,
фикир еләмә, һәр шеј јахшы оличији”.

ДӘЈИРМАН ДАШЫ

Кечмиш заманларда Гујучај дәрәсиндә дәјирмандашы дүзәлдән бир
уста јашијирмиш. Устанын бир оғлу вар иди. Онлар шән вә фиғаван
өмүр сүрүб јашијирдиләр. Белә ки, устанын дүзәлтдији дәјирманда-
шыны башга әлкәләрдәки адамнар јахшы гижмәтә алырдылар. Лакин
гоча чох фикир чәкирдн, Чүнки онун кәндишә дәјирман јох иди. Ата-
сынын чох фикирли ошдугуну көрән оғул атасыннан бунун сәвәбини
сорушур.

Ата дгјир:

– Бундан бөјүк дәрәд олмаз, өзүн дәјирмандашы дүзәлдәсән, кәнди-
нин бир дәјирманы олмасын.

О, оғлуна дгјир ки, дәрәд бир тәрәфи кәзсин, һарда су көрсә она
хәбәр версин.

Онлар бир күн чынгыллы бир дағын јаныннан кечәндә бир кәһриз
көрүрләр. Гоча дгјир ки, бурда бир сирр вар. Онлар ағачә јахынла-
шанда ағачын дивиннән су гајладыгыны көрүләр. Уста чох сөјүнүр,
оғлуна дгјир ки, кәндин чамаатыны бураја јыгсын. Оғул атасына дгјир
ки, кәл бу судан өзүмүз дојунча ичәт. Онлар судан дојунча ичилләр вә
бирдән су јоха чыхыр. Уста чох пәрт олур. О, оғлуна вәсијјәт елијир
ки, оғул, мәним синәмдә дәјирмандашы кими дәрәд вар. Саа вәсијјәт
елијирәм ки, мәән бурада дәфн елијәсән, чүнки аталар дгјир ки, су
кәлән арха бир дә кәләр. Күннәрин бир күнүндә оғул орадан кечәндә
көрүр ки, һәммин ағач бөјүк бир ағач олуб, онун дивиннән кәнә дә су
ахыр. Оғул орала бөјүк бир дәјирман тикдирир, дәјирманын сујуну
атасы јатдыгы гавырын ашағысыннан ахыдыр.

ПАДШАҢЫН ӘМРИ

Кечмишдә бир падшаһ олур. Падшаһ чамааты башына јыгыб әмр
елијир ки, кимин алтмыш јашында ата-анасы варса апарыб атсын
дәнизә. Һамы апарыб ата-анасыны дәннизә атыр. Бир оғлан да өз ана-
сыны дәннизә атмаг истијәндә ана оғлуна дгјир: “Оғул, о чыгырнан кет
ки, јолу азмијәсән”.

Оғул фикиррәшир ки, мән анамы әлдүрмага кәјирәм, анам исә маа
јол көрсәдир. Оғул анасыны дәннизә атмијиф өзү илә дала гајтарыр.

Бир күн падшаһ әмр елијир ки, мәәм ики атым вар. Икиси дә ејни
рәнкдә, ејни бојадады. Ким оннары бир-бириннән ајыра билсә, она
мүкафат веричәм. Һеш ким билмир. Һәммин оғлан анасыннан сорашур
ки, падшаһ белә бир әмр вериб ки, бу атлары бир-бириннән ајырана
мүкафат веричәм, мән нә елијим?

Анасы дгјир ки, оғул, бүтүн һејваннарын балалары анасыннан гавах
јем јејир, амма атын баласы ана јемәсә жемир. Оғлан анасы дгјән кими
едир. Атларын габағына јем гојур. Јеми биринчи ана јејир. Оғлан би-
лир ки, ана будур. Беләликлә, атлары бир-бириннән ајырыр.

Бир күн падшаһ кәнә әмр елијир ки, мәәм ики дәнә мәрмәр да-
шым вар. Ким о даша дәрәд јердән көз ача билсә, сарајымы она бағыш-
лијичәм. Буну да һеш кәс билмир. Кәнә һәммин оғлан анасынын јаны-
на кәлиб мәсләһәт истијир. Анасы дгјир ки, оғул, һәммин дашларын
дәрәд тәрәфинә бал төк. Падшаһдан 40 күн мөһтәт ал. 40 күн әрзиндә
гарышгалар јыгышыб дешик ачачаг. Гырх күн битир. Дашлара гарыш-
галар бача ачыр. Оғлан падшаһын јанына кәдиб дгјир: “Падшаһ сағ
олсун, дашлар һазырды”. Падшаһ дгјир ки, кет дашлары кәтир. Пад-
шаһ дашлары кәтүрүб оғлана дгјир: “Буну һеш кәс јох, сән билдин.
Сарајымы саа бағышдијирәм”. Оғлан дгјир ки, сарајы маа јох, анама
бағышдијин. Падшаһ дгјир: “Ахы ата-аналар дәннизә төкүлүб”. Оғлан
дгјир ки, һамы ата-анасыны дәннизә атды, мән атмадым, кәтириб тән-
дирлә сахладым. Одур ки, бунлары анамын сәвәбинә билмишәм. Бун-
нан сонра падшаһ әмр елијир ки, һеш бир оғул ата-анасына дгјәмәсин.

САМАН ДУШДУ, ЗАМАН ӘДҮ

Мәмләкәтдә јајылан шәјнәләрдән тәнкә кәлән шаһ әмр елијир ки,
бүтүн арваддары бир јерә јыгсынлар. Белкә бу јолла артан сөз-сәһбәт-
торин гаршысы алынар. Гочалы-чаванлы, бөјүклү-кичикли бүтүн ар-
ваддары бөјүк бир отага салыллар. Онлар хәјли вахт отагда гаһыллар.

бирдөн отагын таваныннан дөшәмәҗә саман дүшүр. Арваддар арасында пычылты башдижир. Отагын бир башында сөз кәзир ки, саман дүшдү, отагын о бири башында исә бәрк сөз-сөһбәт кедир ки, саман дүшдү, Заман өлдү.

Бу мәсәләни шаһа хөвәр верилләр. О, арваддары бурахмағы әмр елијир вә бојнуна алыр ки, шајиәләрин гавағыны алмаг мүнкүн олмазмыш...

БӘР КӘСИН ЫАГТЫ

Бири вар иди, бири јох иди. Кечмиш заманларда бир Сүлејман пејгәмбәр вар иди. Бир күн Сүлејман пејгәмбәр Аллаһын јанына кедиб дејир:

– Бир аз да гој аллаһлығы мән елијим.

Аллаһ дејир:

– Елә. Анчаг сәбрин чатмаз.

Бунун дејиб Аллаһ кедир.

Сүлејман пејгәмбәр кедиб бир ағачын башында отуруп, көрах башына нә иш кәлир. Бу заман јолдан бир нәфәр ағыны чапа-чапа ағачык дивинә кәләрәк су ичир. Кетмәк истијәндә онун гызылы јерә дүшүр. Сүлејман пејгәмбәр истијир ки, десин: гызылын дүшүб, анчаг аллаһын сөзләри онун јалына дүшүр. Вә өзүнү сахлијир, көрәк бунун ахыры нечә оличјиһ. Она көрә дә бир сөз демир. Атлы гызылы көрмәјиб кедир:

Бу заман јолдан кечән бир киши ағачын алтындакы булахдан су ичмәк истијәндә гызылы көрүр вә ону көтүрүб кедир. Сонра јолдан башга бир киши кечирди, о да судан ичди вә чох јорғун олдуғу үчүн орадача јатды. Елә бу вахт һәмин атлы кәлди. О кишидән сорушду ки, онун гызылыны көрүб? Киши һеш нәји бојнуна алмады. Атлы нә гәдәр дедисә, киши бојнуна алмады. Ахырда атлы кишини өлдүрдү. Бу вахт Сүлејман пејгәмбәр истәди атлыја дијә ки, гызылы о көтүрмәјиб, анчаг аллаһын сөзләри јалына дүшдү. О, бир аз јол кедәндән сонра бир дөјирмана раст кәлди. Дөјирманчынын једди кисә уну вар иди. Бир аз кечәннән сонра бир кәндли дөјирманчынын јанына кәлди. О, дөјирманчыја деди ки, бир кисә бугла үјүтсүн. Дөјирманчы да бундан истифадә едиб кәндлинин улуһан өзүнүн једди кисә унунун үстүнә төкдү. Бу вахт Сүлејман пејгәмбәр буннара дөзә билмијиф аллаһын јанына кетди, бүтүн кордүкләрини данышды. Онларын нијә белә олдурларыны сорушду.

Аллаһ деди:

– Атлы елә билди ки, онун гызылыны һәмин киши оғурлијиф. Она көрә дә ону өлдүрдү. Анчаг һәмин кишинин күнаһы јох иди. О, бир кишини өлдүрүб онун арвад-ушағыны јетим гојмушду. Дөјирманчынын кәндидән алдығы ун чох бәрәкәтсиз оласијди. Анчаг кәндлинин бир кисә уну дөјирманчынын једди кисә унунан чох бәрәкәтли оличјиһ. Сүлејман пејгәмбәр буну ешидиб кедир.

ГАЗАНДЫҒЫН ДАРЫ, ТӨКДҮҮН СӘВӘТ ОЛАР

Шәкили арваддарын чимкәләринин (бир јерә топланан јер) бириндә әһли арваддардан бири аиләдә абыр-һәјанын өјүн бәрәкәтинә тәсириннән данышарах дејир:

– Авыр-һәја олмајан аиләдә хәјир-бәрәкәт дә олмаз. Өјә нә гәдәр газанч кәлсә белә, аилә гытлыг ичиндә јашижәр. Кишинин газандығы дары, төкдүү сәвәт олар. Сәвәтә исә нә гәдәр дары төксән, сәвәтдә бир шеј галмаз. Авыр-һәја олмијән өјә кәлән кәлир сәвәтә төкүлән дары кими ахыб кедәр, газанчын һардан кәлиб, һара кетмәси мәлум олмаз.

Бу сөһбәтә гулаг асан арваддардан бири дејиләнләрә шәкк кәтирир, сөзләрә инанмыр вә өзү јохламаг гәрарына кәлир.

Бу арвадын әри зәркәрлик едирди. Газанчындан чох разы иди. О һәр күн јахшы базарлыг едәрәк, һамбалла евә көндәрәрмиш. Һамбал гапыны дөјөндә зәркәрин арвады евдән дејәрмиш:

– Зәнбили гапыдан ичәридәки отурачағын үстүнә гој кет.

Һамбал да һәмишә гапыны дөјүб, зәнбили гапынын далындакы отурачағын үстүнә гојуб кедәрмиш. Нөвбәти базарлыг кәләндә гапы дөјүлүр, зәркәрин арвады кәзәл кејимлә һамбалын габағына чыхыр вә зәнбили отурачағын үстүнә гој, кет дејир. Бу дөфә гадын бојуну һамбала көстәрир. Икинчи дөфә о јенә дә јахшы кијинәрәк һамбалын габағына чыхыр вә зәнбили өзү көтүрүр. Һамбал бу дөфә гапынын әлини вә бармагларындакы үзүкләри көрүр. Үчүнчү дөфә гадын үзү ачыг һамбалын габағына чыхыр. Дөрдүнчү дөфә о башы ачыг һамбала көрүнүр вә һәр дөфә әри евә кәләндә онун әһвали-руһијәсинә фикир верир. Гадын көрүр ки, әри күндән-күнә пәртләшир. Нәһәјәт, о әриннән әһвалынын пәсләшмәсинин сәбәбини сорушур.

– Елә бил дүнја гурујуб, ахыр вахтлар һеч дүканын гавағына да кәлән јохдур. Бу нә сирди, билмирәм, – дејә әри килејтәнир.

Базарлыгар кет-кедә азалыр, зәнбилләр јүнкүләнширли.

Әһвалаты сынагдан кечирән гадыннын јенә һамбал зәнбил кәтирән-

дә әввәлки кими, евдән сәси шиидилир: зәнбил отурачағын үстүнә гој, кет.

Бу гајда үзрә бир нечә күн кечир. Гадын әринин өһвалына дигтәт едир.

Икинчи сынагы да дүзкүн чыхан гадын әринә дејир:

– Демәли, газанчы төкчә сән газанмырсан. Бу ишдә мәним дә көмәјим вармыш.

Әри:

– Сән нә етмисән ки, мәнимлә келиб дүкандә зәркәрлик етмисән ки?

Арвады өһвалаты олдуғу кими, әввәлдән ахырадәк данышыр, сынаг үчүн егдији һәрәкәтләрә көрә үзр истәјир. Әри дә бир даһа инаныр ки, доғрудан да. абыр-һәја олан јердә хејир-бәрәкәт дә олар.

ГАН ПУЛУ

Бир күн бир зәһмәткеш киши ешијини суламах үчүн мин бир әзиј-јәтлә арх газыб су кәтирир. Буну көрән пахыл гоншу архын ағзыны баглијиф, сују өз ешијинә дөндөрир. Зәһмәткеш гоншу пахыл гоншу-суна һеч нә дими, һәлә үстәлик ики манат пул да верир.

Арадан бир нечә күн кечир. Башга бир гоншу да су архы газыф ешијинә су кәтирир ки, бағ-бағчасыны суласын. Буну көрән пахыл гоншу кәлиб әввәлки кими башгасынын әзијјәтлә кәтирдији сују өз ешијинә дөндөрир. Бу гоншу дөзә билмир. Кәлиф әлиндәки күрәји гоншунун башына вурур. Кишинин үзүнү, көзүнү ган бүрүјүр, үзү үстә јыһылыр јерә. Бу заман биринчи арх чөкән зәһмәткеш гоншу бурадан кечирмиш. Пахыл гоншуну ган ичиндә көрүб сорушур:

– А гоншу, бу нә һалды дүшмүсән?

Пахыл гоншу тез-тәләсик сорушур:

– Мән сән архо сујуну кәсәндә о ики манат нә пулијиди маа вериф. бәләја салдын мән.

Гоншусу чаваф верир:

– Һеш, мән саа ган пулу вермишәм.

ГИСМӘТСИЗ ТИКӘ ЈИЈИЛМӘЗ

Бир күн бир арват аш биширир, ону габа чәкиф ортаја кәтирир. Вә дејир: “Ја Аллаһ, сән гисмәт елә, бу ашы јијях” Киши дејир ки, сән нә авам арватсан. Аш ортаја кәлиф, гисмәт олса да јијичәм, ол-

маса да.

Бу заман гапы дөјүлүр. Киши кедир гапыны ачмаға. Милис ишчиләри сорғу-суалсыз кишини гапыданча көтүрүф апарырлар. Он күндән сонра кишини бурахыллар ки, сәһф олуф. Киши өјүнә гајыдыф кәлир. Арвадына дејир ки, ашы кәтир јијях. Арват да дејир ки, а киши он күнә аш галар?

Онда киши дејир:

– Ај Аллаһ, бөөјһлуға шүкүр, доордан да, гисмәтсиз тикәни јимах олмаз.

ҺӘМ ЕЛМ, ҺӘМ ДӘ ЬЕЛМ

Бир кәнч узаг бир шәһәрдә һәр чүр елмләрдән јахшы, мүхәммәл тәһсил алыб гајыдыф кәлир өз елине, јувасына. Шәһәрә чыхыф көрүр ону сајан, арыјан јохдур. Чумај күнү кедир мечитә. Әфәнди Гур'ан охујур. Оғлан да Гур'анын сөздәрини јахшы билдијиннән фикир верир көрүр ки, әфәнди башдадығы сүрәни дүзкүн охумур, јанлыш охујур. Оғлан үзр истијиф әфәндинин јанлыш охудуғуну дијир. Һамы чөғрүлүф оғлана бахыр. Әфәнди тез дилләнир ки, бу мә'луну тез олун говун. О, Гур'ана шәһ кәтирир. Белә адамын ону динләмәси дә һарамды. Чамаат гарыллашынча оғлан дуруб чыхыр. Мечитин гапысындан чыханда гаровулчу оғлана астадан дијир ки, бала, сән елмин вар. һелмин јохду. һелми дә кет өјрән, сонра кәләрсән. Оғлан кедир, б ајдан сонра һелми дә өјрәннф гајыдыр өз шәһәрләринә. Кәнә чыхыр шәһәрә. Лакин бу дөфә башында өммамә, әјниндә ислам гајдасы илә кәјим, әлиндә тәсбәһ, үзүндә сағтал вә бүтүн аламәтләр. Көрәннәр һөрмәтлә салам вериф бир-бирләринә дијилләр ки, “афәрин” филан-кәсин оғлу әсл ахунд олуф кәлиф. Гоншулар да, танымијәннар дә башдијир она һөрмәт еламаға.

Чумај күнү оғлан өз тутур мечитә. Анчах өјдән елә вахты чыхыр ки, чамаатын мечитә кедән вахты олсун. Гоншулар башдијир онун архасынча кетмаға. Јол боју аламнар онун архасынча кедилләр. Мечитдә дә јол верилләр оғлан габагча кирир, далынча да мечитә кәләннәр. Әфәнди дә буну көрүф оғлана дијир ки, кәл мәәм јанымда отур. Әфәнди бир сүрә охујур, моизә елијир. Сонра оғлана дијир ки, һинди дә сән башла. Оғлан да бир сүрә охујур, салават чөкәннән сонра дијир:

– Ај чамаат, бизим арамызда бир јахшы ислам һүммәти вар, ким онун түкүннән бир дөнә чыхартса, о алам чәннәтә келәчијһ.

Мәчишә кәләннәрин һамысы әфәндинин үзүнә бахыр вә дијилләр

ки, бу алам елә өфәнди олар. Башдижилләр кишинин саггалыны дид-маға. Өфәнди пис вәзијәттә галыр. Оғлана дејир:

– Сәән таныдым. Өввәлә мән сәән мечитдән говдурдум, һинди исә сән мәәм саггалымы дидширдин. Димәли, сәән елмин дә, һелмин мән-нимкиннән артыгды. Она көрә дә сән олдун бу күндән баш өфәнди.

АТА-АНА БОРЧУ

Бир кишинин бир оғлу олур. Бөјүјүр, әли кәтирир, чохлу дөјләт жыыр. Бир күн атасынын јанына кәлиф дијир:

– Мән сәән борчо вермаға кәлмишәм. Нә гәдәр елијир ди, гајтарым.

Атасы дијир ки, ај оғул. һағлаа кәләни данышма. Сән мәәм борчуму гајтара билмәсән. Кет ишинлә мәшғул ол. Оғлан дијир ки, јох, кәрәк сәән борчо гајтарам. Сонра бир кисә гызыл, чохлу пул чыхараб атасына верир, дијир ки, ал бу дә сәән борчун. Аздыса динән беш бу гәдәр дә верә биләрәм.

Атасы көрүр ки, оғлу һәјасызлых елијир, дијир ки, ај оғул, јахшы сән дијән олсун. Буннар саа чәкдијим хәрчи артыхламасы илә өдијәр. Анчаг бир шеј галыр. Кәрәк о борчу да верәсән.

Оғлу дијир о нәдир, тез ди верәрәм. Атасы гајдыр ки, көрпәли-јиннән мәктәбә кедәнә кими мән дә, анан да сәән һәр јериннән, һәтта күндәјмәзиннән дә өпмүшох. Инди сән һеч олмаса бирчә јол анангын вә мөним һәр јериннән өпәсән.

Оғлан тутдуғу ишдән пешман олур вә атасыннан үзр истијир. Белә дә дијилләр ки, ата-ана борчуну гајтармах олмаз.

ВӘРДИШ ДӘ ВАР, ВӘРДИШ ДӘ

Бир чаван оғлан кәлир атасынын јанына вә дијир ки, гоншунун оғлу филанкәс маа писдых еләди. Атасы да оғлуна дијир ки, кет сән она јахшылых елә. Оғлан атасынын дидији кими һәрәкәт елијир. Арадан бир нечә күн кечир.

Кәнә оғлан кәлир, атасына дијир ки, гоншунун оғлу маа писдых еләди. Атасы кәнә оғлуна дијир ки, кет сән она јахшылыг елә. Оғлан атасынын дидији кими елијир. Арадан бир нечә күн кечир. Оғлан кәлиб атасына дијир ки, кәнә дә филанкәсин оғлу маа писдых еләди. Мән она јахшылыг елијирәм, о исә писдыгыннан әл чәкмир. Атасы дијир ки, сән кет кәнә она јахшылыг елә. Оғлу тәәччүблә атасыннан

сорушур ки, нијә?

Атасы да чаваб верир ки, о, пислијиннән әл көтүрмүрсә, сән нијә јахшылыго тәркитмәлисән?

АҒАЧ ЈОҒУННУҒУННАН, ИНСАН ГАЛЫННЫҒЫННАН

Јахшы сават алмыш бир нәфәр пул газанмахдан өгәри башга бир шөһәрә кәлир. Бир гарынын өјүндә өј кирәлијир. һәр күн дә чыхыр шөһәрә адамнарыннан чәнә дојур, мәрчләшир вә улур. Јахшы пул газаныр. Газандыхча да өзүннән разылыгы артыр.

Бир күн дә чыхыр шөһәрә, кәзә-кәзә кәлир базара ки, чәнә дојуф пул газансын.

Шөһәрин лотулары да буну ешитмишдиләр вә белә фикрә кәлмишдиләр ки, јығдыгы пуллары онун әлииннән алсышнар. Она көрә дә гавағыны кәсиф дијилләр ки, әкәр биз сәән бағласах гулларо әлииннән алычох. Өзо да савах апарычох газынын јанына. Оннар разылашылар. Лотулар дијир ки, дөнизин сүјүнү ич дисәләр, нә елијәрсән? Оғлан чаваб верә билмир. Лотулар 2-чи шәрти дијилләр. Дисәләр ки, дашдан бир көјнәк тик, онда нә елијәрсән? Кәнә оғлан чаваб верә билмир. Лотулар 3-чү суалы да верилләр ки, дүнјада һәм ширин, һәм дә ән ачы шеј нәди? Оғлан бу суала да чаваб верә билмир. Пулларыны лотулара вериф, кор-пешман гајдыр гарынын өјүнә. Гары көрүр ки, оғлан чох пешманды. Сорушур ки, саа нә олуф. Оғлан башына кәлән-нәри ачыф гаријә данышыр. Дијир ки, савах да газынын јанына апарыф чәримә етдиричилләр. Гары дијир мән саа көмәк елијәрәм. Анчаг кәрәк сән бир дә белә иш көрмијәсән. АҒач јоғуннуғуннан, инсан галыннығыннан јыхылар. Биринчи суалын чавабы будур. Дијәрсән ки, сиз кәрәј дөнизә төкүлән бүтүн чајларын сүјүнү дајандырасыныз. Мән дә о дөнизин сүјүнү бир нәфәсә ичәрәм. икинчи суалын чавабында исә белә дијәрсән: Дашдан партал тижмах үчүн сиз дашдан иш әјәр-сооз, мән дә тикәрәм. Үчүнчү суала исә белә чаваб верәрсән: Дүнјада һәм ширин, һәм дә ачы шеј дилди. Сөһәри газынын јанына кәлилтәр. Оғлан лотуларын шәртләринә чаваб верир вә онларын өздәрини пис вәзијәттә дојур. Газы лотулара дијир ки, кедин кишинин пулларыны, үстәлик шәртләрини јеринә јетирә билмәдијоза көрә алава һаггыны верин.

Лотулар оғланын пулларыны гајтарылар. Оғлан кәнә кәлиб гаријә тәшәккүр елијир, онула һалаллашыф гајдыр өз шөһәртәринә. О, бир дә һеш вахт лоғалыг еләмир.

АЛЛАҢ ВЕРСИН

Кешмиш заманнарда бир шәһәрдә ики касыф киши јашијирди. Касыфчылыхдан лап зара кәлмишшиләр. Бир күн икиси дә сөздәшиф шаһын јанына кедилләр. Шаһ олары гавул елијир, дијир ки, һәрә өз нијјәтини сөјләсин. Биринчи киши дијир ки, еј бөөјһ һөкмдар, сән маа көмәклијһ елә, бөкә бир аз дөјләтә чатам. Шаһ һинди о бири кишијә дијир ки, сәән истәдијин нәди, сөјлә. Икинчиси дијир ки, мән сәннән һеш нә истәмирәм, маа Аллаһ версин.

Шаһ биринчи кишијә дијир ки, мән саа пул веричәм, анчаг јолдашаа јох. Кетсин Аллаһын јанына, она гој о версин.

Шаһ әмр елијир ки, биринчи кишијә бир гав аш кәтирсиннәр. Өзүнә дә дијир ки, һинди ашы јијәрсән, сорасына бахарох. Бир аздан бир јекә гав аш кәтириф верилләр биринчи кишијә. О, ашдан дојунча јијир. Фикиррәшир ки, јанындакы ачды. Гавда галаны да она верир ки, буну да сән ји Икинчи киши ашдан бир-ики гашых јијир, көрүр ки, ашын алты һејлә гызылды. Киримишчә гызыллары чивинә јығыр, ашы да јијиф, јолдашына “сағ ол” дијиф арадан чыхыр.

Бир мүддәт кечәннән сонра шаһ кәлиб аш вердији кишидән сорушур ки, мәннән разысан? Киши чаваб верир ки, аша көрә чох сағ олун. Анчаг пул вермәдиләр ахы? Шаһ сорушур ки, бәс сән ашын һамысыны јимәдин? Киши чаваб верир ки, јидим. Амма јаријә чатанда мөөнлә кәләнә јазыгым кәлди, галаныны она вердим.

Шаһ ичиннә нә јердә олдугунун баша дүшүф дијир:

– Доғрудан да, она Аллаһ верди.

АЛЛАҢ, КӘРӘМАА, МӘСЛАҢАТА ШҮКҮР

Бир шәһәрдә ики гоншу јашијирди. Оннардан бири чох варры, о бириси касыф ијди. Варры гоншу өз-өзүнә фикиррәшир ки, ничә еләсин ки, гоншусу да бир аз варрансын.

Касыф гоншу да ишә келиф-кәләндә һәмишә бир дар көрпүдән кечирди. Бир күн варлы гоншу бир кисә гызыл көтүрүф кәлир һәмин көрпүнүн башына. Касыф гоншусу кәләндә кисәни көтүрүф көрпүнүн үстүнә гојур, өзү дә бир тәрәфдә јешинир. Көрүр ки, гоншусу һабышы кәлир.

Касыф гоншу да көрпүјә чатана јахын өз-өзүнә дијир ки, мән һинди бу көрпүдән көзубағлы кечичәм. Көрүм коррар бурдан ничә кечилләр. Гызылын јаныннан көзубағлы кечиб кедир. Варры гоншу кисәни

көтүрүф дијир:

– Аллаһдан изин олмаса һеш кәс һеш кими варландыра билмәз. Аллаһ, сәән кәрәмаа, мәслаһата шүкүр.

ӘН БӨӨЈҢ ЗИЈАН ИТИРИЛӘН КҮНДҮ

Бир тачир јахшы алвер елијир, газаныр, амма ахшам түканыны бағлијәндә һүндүрдән дијирмиш ки, бүүн дә зијан еләдим.

Түкан гоншулары да буну ешидир. Кәнә бир күн ишин ахырында тачир түкәни бағлијиф дијир ки, “бүүн дә зијан еләдим”. Түкан гоншулары дөзмүјүф тачирдән сорушулар:

– А гоншу, һабы нә сирди. Һәр күн јахшы алверин олур. Амма ахшам дүшән кими дијирсән ки, “бүүн дә зијан еләдим?” Кәз-зад сындырыф еләмә. Аллаһ азаа гисмәт еләсин. Бизим сәән газанчында көзүмүз јохду.

Тачир дијир:

– Һәр күн өмүрдән-күннән кедир, мәәм зијан еләдијим будур.

НАҒЫЛЛАР

ҲЕЈВАНЛАР ҲАГТЫНДА НАҒЫЛЛАР

ХОР-ХОР МОЛЛА

Өзәлдән варијмиш. јохимиш. би кор гары варијмиш. Бу гарынын да би дәнә бишији варијмиш. Гары һара нә гојурса, бишији һо гојәни тапыб јијирмиш. Гары бишијин әлиндән безир, ахырда бишији дөјүб өјдән говур. Бишији аз кедиј. үз кедиј. дәрә-тәпә дүз кедиј. Бу јорулуј, һалдан дүшүј, кедиј би түлкүнүн јувасына кириј вә јухлујур. Түлкү јувасына кәлиј. узахдан хорулту ешидиф. горхуф гачыр. Габагына донгуз чыхыј.

Донгуз сорушур:

– Гајдаш, нә бәһ гачијсан?

Дејир:

– Јувамда би хорулту вар. горхумдан гачырам.

Донгуз дијир:

– Кә кидях, мән говум.

Кәлиб јуваја чатанда хорултуну ешидиф башлијирләр гачмаға. Јолда габахларына Чанавар чыхыј.

– Хејир ола, нә бәһ гачысыныз?

Түлкү дијир:

– Мәним јувамда бәрк хурулту вар, һоннан горхуб гачијых.

Чанавар дијир:

– Кәлин кедах, мән ону удум.

Кәлиләр. Узахдан бишијин хорултусуну ешидиб башдијир һамасы гачмаға. Аз гачијләр, үз гачијләр, дәрә-тәпә дүз гачијләр, габахларына би чаггал чыхыј.

Чаггал да бу мәсәләни ешидиј вә күлә-күлә дијир:

– Кәлин кедах, мән һону говајам.

Кәлиб динлијирләр. гохуларынан дала гајыдыф башдијирләр гачмача. Булар гачәндә мешәдә габахларына аји чыхиј. Мәсәләни ешидәндән сонра аји күлүф дијир:

– Кедах, мән һону котахдијим.

Јуваја тәрәф кәләндә габахларына би хоруз чыхиј. Булар јыгылыб кәлијләр. Узахтан дајаныб хорултуја гулах асыјлар. Фикирләшијиләр ки, буну нә тәр јувадан чыхарах.

Мәсләһәт елијирләр ки. аш биширсинләр. Аји одуна кидиј. Чана-

вај гоч тапыј, довшән дүјү. Донгуз тијан кетирмәјә, чаггал тојух тутмаа разылашиј.

Һамысыны топалајиф аш биширијләр. Һәлиминән бир аз көсәјин үстүнә төкүлләр. Аји ағача чыхиј, донгуз ағачын либиндә дуруј, ләм-бәдә јешиниј, чанаварса дашын даһыннан пусуј. Галанлар да һәрәси би тәрәфдә јешинијләр. Ији алан бишиһ јухудан ојаныб јувадан чыхыј, кәрнәшиј, бирдән чанаварын гулағына чибин гонур вә чанавар гулағыны тәрпәди. Бишиһ һону кәсјән билиб үстүнә тулланыј. Чанавар горхусундан гачиј, бишиһ дә горхусундан аји олан ағача дырмашыј. Буннан һүркән аји өзүнү ағачдан туллајыр вә донгузун белинә дүшүј. Догуз түлкүнүн гүјругуннан басыб гачиј вә о бириләр дә һоларын далларијчән.

Бишиһ гачиб нәнәсинин јанына гәјидиј.

Түлкү јувасына кәлиф кефнән аши јијир вә бурда нағыл битиј.

ТҮЛКҮНҮН ҲИЛӘБАЗЛЫҒЫ

Бир варијмиш, бири јохујмуш. Бир орманда аслан, гаплан, гурд, түлкү, чаггал, довшан, тьсабага јашајырмыш. Дава-далашдан, бир-биринин этини дидиб јемаһдан узахмышлар.

Бир күн орманда гураглыг башлајыр. Һоннар да сусуз бир мүдәәт доланырлар. Сора шир бүтүн һејваннары башына јыгыб дијир:

– Кәләјимиз касилитди. Кәрәһ башымыза бир чәрә тапаг.

Һамы дүшүр мешәнин чанына. Ахтарылар, ахтарылар, ахырда бахыллар ки, би јердә би булахдан азча су сызыр. Јыгышылар, булағын әтрафыны газыф бир кәл әмәлә кәтирилләр. Бүтүн һејванлар гәнтәр ичиндә ишлијир, тәкчә түлкү јахасыны кәнара чәкиф, јардым еләмир.

Һоннар да өз араларында белә гәрара кәлилләр ки, түлкүнү судан ичмәјә гојмасыннар. Башлајыллар кәлүн кешијини чәкмәјә. Әввәлчә шир гојуннара, сона да чөл довшанларына ташырыр ки, кәздә-гулагда олсуннар, түлкү кәлиб су ичмәсин.

Дағылышыб һәрәси бир јана келир. Түлкү кәрүр ки, бир довшан суја нәзарәт едир. Судан өтрү үрәји партласа да еһтијатланыр. Довшан шири, башга һејванлары чағырса, јахасыны гуртараммаз. Фикирләшир ки, довшаны нечә алдатсын? Кәлиф бир кәләмлә кәк тапыр. Һоннары кәлдән бир аз аралыда кәлүн даһында кизләлиф довшана јахынлашыр. Дијир:

– Довшан гардаш, хејир ола, нијә һабырда дурмусан?

– Һеч, өзүм күнә верирәм.

– Дүз дијирсэн, күнә вермәли һавады. О колун далында бир кәләм-нән көк дә өзүнү күнә всритди.

Довшанын агзы суланыр. Туллана-туллана кедир бахсын. Түлкүжә дә бу лазым иди. Довшан кәләмлә көкү јејәнә кими о да истәдији гәдәр судан ичиб кедир.

Сабаһы күн тысбағаны кезәтчи гојурлар. Түлкү кәлиб дејир:

– Тысбаға гардаш, тәпәнин о тајында арпа көјәритди. Үзүнә бахан јохду. Амма јолда бир дәстә тысбаға көрлүм, ора кәлсәләр бири дә галмајичиһди.

Тысбағаны да беләчә арпаја јоллајыр, судан истәдији гәдәр ичиб кедир.

Ахшам һејваннар бир јерә јығышыллар. Көрүлләр ки, көлүн сују күнү-күндән азалыр. белә кетсә јајы баша чатдыраммајачаглар. Довшанла тысбағаны чағырыллар. Онлар ширин горхусуннан ачыб дијилләр ки, би дәфә сују көздән бурахыллар. она да сәбәб түлкү олуф.

Һејваннар баша дүшүлләр ки, түлкү кәләһ кәлиф сују ичиф. Гәра-ра алыллар ки, түлкүнү тутуб чәзаландырсынлар.

Белә дә едилләр. Ајыны көлүн саһилиндә гојуб кедилләр. Түлкү кәлиб она дијир:

– Дәјмиш армудлар һорда сәни көзләјир.

Ајы кедир. Түлкү әјидиб су ичмәк истәјәндә һејванлар пусдуһлары јердән чыхыф ону тутуллар.

Астај-дијир:

– Түлкүнүн чәзасы нә?

Јербәјердән дијирләр:

– Өлүм... Өлүм...

Шир сорушур:

– Нә јолла өлдүрәһ?

Узун мәсләһәтдән сора гәра-ра алыллар ки, түлкүнү гурда тапшыр-сынлар. Гурд түлкүнүн гујруғуннан јапышыб, јыргаласын, башы да-ша дәјиф, эзабла өлсүн.

Шир үзүнү түлкүжә тутуб сорушур:

– Түлкү, өлүмгабағы бир арзун-задын олар?

Түлкү дијир:

– Күнаһым бөјүклү, Шир гардаш, эзабла өлдүрсәниз дә азды. Ам-ма бир истәјим вар.

– Нәди?

– Бир аз гујруғума, бәдәнимә јағ сүртүн. Әјним-башым тәзәләнсин. Гурдун өдү агзына кәлмәсин.

Түлкүнүн арзуну јеринә јетирилләр.

Гурд түлкүнүн гујруғундан јапышыб көјә галдырмаг истијәндә сүрүшүб агзындан чыхыр. һа чалышыр, бир шеј алынмыр. Ахырда јорулуф отурур.

Шир гәзәбләниф габаға чыхыр. Нәрилтијлә түлкүнүн гујруғуну дишләринин арасына алыр, көјә галдырыф башынын үстүндә јыргаламаға башлајыр. Бир-ики дәфә о тәрәфә бу тәрәфә јыргаламышды ки, јағлы гујруг ширин агзыннан чыхыр, түлкү дијирләниф тәпәнин о тәрәфинә дүшүр. Бир көз гырпымында гачыф чаныны гуртарыр.

Шир пешиман-пешиман һејванлара баханда үзүнә јағыш дамчы-лары дүшүр. Бир аздан бәрк јағыш јағыр. һамы гачыб мағарасында кизләнир.

Түлкү би дә о тәрәфләрә һәрләнир.

ТҮЛКҮ ВӘ ХОРУЗ

Би Хоруз будаһда отуруб һәрдән банлајырды.

Түлкү онун сәсини ешидиб ағачын дибиңә кәлир вә дијир:

– Хоруз гардаш, сәни јолухмаға кәлмишәм

– Сағ ол, түлкү баба, көнлүн хош олсун. Кефин јахшыды?

Түлкү өзүнү ешитмәмәзлијә вурур.

– һајынды нә дедин? Гулағым бир аз ағыр ешидир. Ағач гачмыр ки, Хоруз гардаш, дүш ашағы, кедиб бир аз мешәдә кәзишәк. Көјә чы-хмысан, нәсә димдијоо тәрпәтдијини көрүрәм, Төбәә сәсин гулағыма чатмыр.

Хоруз бир аз гүррәләниб дијир:

– Јох, дүшәммичәм. Биз гушдара јер үзүндә кәзмәһ һарамды.

– Бәлкә мәннән горхурсан? Мән төбәлијәм.

– Сәннән горхмасам да саа охшар һејваннардан горхурам.

Түлкү дијир:

– Хоруз гардаш, сәнин һеч дүнјадан хәбәрин јорхмуш ки?

– Нолуб ки?

– Бә ешитмәмисән ки, тәзә һаким кәлитди. Һәр јердә әмин-аманлыг јарадытды. Гојуну гурда тапшырытды. Һора бах, гудуз көпәкләр кә-лир. Башга вахт олсыјды, баш көтүрүф гачмалыјдын. һајынды раһат-ча јериндә отур, ишиндә ол. Саа һеч бири дәјмијичиһди.

Хоруз көпәк ады ешидән кими гачмаға һазырлашыр.

Түлкү јенә ону архајын салмаға чалышыр.

– һара? Көрмүрсән мән сакит дурмушам. Гарным би ил әт үзүнә

Һәсрәт гала һа, јенә саа тохунмагы ағлыма кәтирмәрәм. Һајынды ө көнһләр дә кәлиф јаныннан сакитчә кечәчәкләр.

Хоруз бојланыф јола бахыр дијир:

Түлкү гардаш, ким бишир, бәлкә тәзә һакимин һөкмү һабы кәндән кәлән Алабаша һич кедиф чатмијитди? Һора бах, көр нечә динһләрини ғычыда-ғычыда кәлир?

Алабаш чатһачатда түлкү көрдү Хорузун башыны биширәммәди.

Сән дијәнди, Хоруз гардаш, һо итин һәлә гануннан хәбәрләри јохду. Мән гачдым, сән өз чаныннан мугајыт ол,- дејиф гач ки, гачасан.

КОР ДӘВӘ

Бир и вар иди, бир и јох иди. Бир дәвә варды. Бу дәвә бир күн јам-јашыл чәмәнә расг кәлир. Отдаја-отдаја кедәндә көрүр ки, ғырговул отларын арасында јува гуруб, миһыл-миһыл јатыр. Дәвә дијир:

– Буј, башыма хејир, бу гушдарда абыр-һәја галмајыб ки, Чәмәнин ортасында һалалча отума јијә дуруф.

Ғырговул ајалдыб дәмәни көрдү, горхуф өз јувасындан учду.

Дәвә башыны булаја-булаја ајагынын алтына бахмадан ғырговулун јумурталарыны әзиф ордан кечди.

Еви дағылмын, балалары ғырылмыш ғырговулун чәрәси кәсилди. Ағлаја-ағлаја мешәјә доғру учду. Бу вахт табағына бир гарға чыхды. Гарға соруду:

– Ғырговул бачы, нијә ағлајырсаи?

Ғырговул дәриндән көкс өтүрдү. Көз јашларыны сел кими ахыда-ахыда деди:

– Ағламајым нејлијим, а гарға гардаш? Дәвә кәлди, јумурталарымы әзди. Мән јенә бала үзүнә һәсрәт галдым.

Гарға дилләнди:

– Гәм јемә, ғырговул бачы, сәнин гисасыны һоннан аларам.

– Еһ, – дејә ғырговул тәздән көкс өтүрдү, – кечәнә күзәшт дијибләр.

Залым дәвә әзди, кетди.

Чөлү, дүзү кәзди, кетди.

Мәни баласыз гојуф,

Јаман гәрәзди кетди.

Гарға дијир:

– Һајыфыны һонда гојмаг истәјирсән? Залым һејванды, нә билир-

сән, бүјүн етдијини сабаһ тәкрарламајичитди?

– А гарға, сән о бојда дәвәјә нә едә биләрсән?

Гарға:

– Бу даа сәнниһ дөлү. Өзүм биләрәм, нејнәрәм.

Гарға ғырговулу ағлаја-ағлаја мешәдә бурахыб чәмәнлијә кәлди. Көрдү ки, дәвә узаныб өзүнү күнә верир. Гарға дәвәјә јахынлашды. Әввәл һијләјә әл атыб деди:

– Дәвә гардаш, истијирсән белоо гашыјым. Сән дә раһа-раһат јат.

Дәмәнин елә арзусу бу иди: бир малбаш ахтарырды ки, хамныјыф готурларыны гашытсын. Деди:

– Гарға, әкәр белә иш көрсән саваб иш тутарсан. Саа миннатдар оллам.

Гарға кәләјинин баш тутдугуну көрүб, дәмәнин бәдәнини гашыма-га башлады. Дәвә хумарланыб јухлады. Гарға фүрсәти фөвтә вермәди. Атылыб дәмәнин сағ көзүндән бир димдик көтүрдү. Дәвә көзләнилмәз тәрбәдән инилдәди. Башыны саға-сола чевирди. Гарғанын һирси сојумады. Чумуб дәмәнин сол көзүнү дә чыхартды. Дәмәнин үзү ал-гана бојанды.

Бир мүддәт кечди. Дәмәнин көзләринин јарасы сағалды. Амма кор галды.

Кор дәвә “Аһ, уф” едә-едә бир колун ғырағында отурмушду. Бу вахт бир гурбаға судан чыхыб, она јахынлашды. Дәмәдән сорушду:

– Дәвә гардаш, нолутду? Нијә белә гәмкин отурмусан? Дәрдин-сәрин нәди?

Дәвә башыны сәс кәлән тәрәфә чевирди. Гурбағаја белә чаваб верди:

– Ај гурбаға, һуннан да бөјүк дәрд олар? Гарға вуруф көздәrimi чыхардытды, һајынды кор галмышам. Нә јимах јијә билдирәм, нә дә кәзә.

Гурбаға дәмәни бир аз да јандырыб төкмәк истәди:

– Дәвә гардаш, сән һара, гарға һара? Һо бојда чәмдәјин вар, кичиһ би гуша күчүн чатмады?

– Еһ, ғырахдан бахана һасанд кәлир, гарғанын һијләсини билмир-сооз ахы? Әввәл мәән әлә алытды, белими гашыјыф јухуја веритди, со-ра да көздәrimi чыхардытды.

Гурбаға үрәјиндә диди:

“Мән сәни гаргадан да бетәр күнә салычам, һонда көрәрсән ки, өзүндән кичиһләри инчитмах о гәдәр дә һасан дөлү.”

Гурбаға да һијләјә кечиб кор дәвәјә билдирди:

– Дәвә гардаш, мән саа көмәһ едә биләрәм. Сән һәм јијәрсән, һәм

дә көзәрсән.

Дәвә гурбағаја сары чөнүб көксүнү өтүрдү:

– Сән маа ничә көмәһи слијә биләрсән ахы?

Гурбаға деди:

– Һајынды һоппана-һоппана кедичәм. Өкәр гурулдасам, онда бил ки, отдуғ јердијәм. Сән дә раһат кәлиф јијәрсән.

Дәвә разы олду. Бир мүддәт гурбаға дәвәни белә доландырды. Гурбаға көрдү ки, мәгам чатытды. Она көрә ки, бир-нечә аддым аралыда дәрин бир гују тапмышды. Гујунун башына кәлиф гурулдады. Дәвә слә билди ки, гурбаға ону отдуға чағырыр. Севинчәһ габаға јүјүрүф куппултујла гујуја дүшдү. Дәвә гујунун дивиндә бир хејли нәрилдәди. Имдад диләди.

Бир аздан дәвәнин нәрилтиси касилди. Гурбаға мешәјә кәлиб гарға илә гырговулу көрдү. Өһвалаты онлара данышды. Онларын һәр икиси шаддандылар. Гурбағаја “әһсэн” дидиләр. Гырговул о гәдәр фәрәһләнди, о гәдәр фәрәһләнди ки, көздәриндән ики дамла јаш ахытды. Ахы бундан сора о баласыз галмнјичиһди.

СЕЪРЛИ НАҒЫЛЛАР

ПӘРИЛӘР ПАДШАҒЫНЫН ГЫЗЫ

Бир варијмиш, бири јохјишиш, бир падшаһ варијмиш. Белә нағыл елијиләр ки, бу падшаһ әдаләтли, әлсиз-әјагсызлары јола верән бир адамијди. Оғул-ушахдан онун Мәммәд адлы бир оғлу варијди.

Падшаһын вәзиринин дә Солтан Мәлик алында нағылы, мәрд бир оғлу варијди. Мәммәдлә Солтан Мәлик бир мәктәбдә охујуф дослух елијирдиләр. Онлар о гәдәр мейрибан ијдиләр ки, бир-бириндән әјрылмышдылар. Күннәрин бир күнү шаһын вәзир Аллаһ рәһмәтинә кедир. Падшаһ вәзиринин хәтринин чох истијирди, одур ки, ону ел әдәтилә басдыраннан сора Солтан Мәлији јанына чағырыф диди:

– Оғул, атан Аллаһ рәһмәтинә кетди. Нә еламах олар. Олачаға чарә јохду. Нечә илләр ијди ки, маа садагәтлә хидмәт елијирди. Инди мән чох көтүр-гој слијәннән сора фикиррәцдим ки, елә сән атаан јеринә маа вәзиррик елијәсән. Бу ишә нә дијирсән?

Солтан Мәлик тә’зим елијиф диди:

– Падшаһ сағ олсун, сиз бүјүрәннән сора мән пәчијәм ки.

Елә о күннән Солтан Мәлик Абдулла шаһын диванында атасынын

јериндә отуруб вәзиррик еламахда олду.

Бу ишин үстүннән чох кәшмәди ки, падшаһ да ахирәт дүнјасына көчдү. Оғлу Мәммәд дә онун јерини тутду, олду Мәммәд падшаһ. Мәммәд падшаһ вәзир Солтан Мәлијин хәтрини чох истијирди, һәр иши онун мәсләһәтилә елијирди.

Бунлар бурда галсын, ешит падшаһын вәкилиннән. Мәммәд падшаһын атасынын бир хәбис, пахыл вәкили варијди. О, көзүнү чохдан вәзирријә тикмишиди, елә бир фирсәт ахтарырды ки, вәзир олсун. Һинди дә бахыб көрәндә ки, Мәммәд падшаһла вәзир Солтан Мәлик чанбир гәлбдәди, лап дилхор олду. Өз-өзүнә диди: – “Нә вахтадәк вәкил олучам. Димах, вәзирлик маа јарашмыр? Јох, бу ишә көрәјһ бир әнчәм гылам”.

Күннәрин бир күнү вәкил бахыф көрдү Мәммәд падшаһ тәк отуруф. Падшаһа тә’зим елијиф иди:

– Падшаһ сағ олсун, сизә бир сөз әрз еламах истијирәм. амма гәзәбоздан горхурам.

Мәммәд шаһ диди:

– Вәкил, амандасан, сөзүнү ди?

– Вәкил кәнә тә’зим елијиб диди:

– Падшаһ сағ олсун, вәзирин Солтан Мәлик саа гәсд һазырријир. Истијир сәән өлдүрүб тахтына отурсун.

Вәкилин сөзүннән Мәммәд падшаһ һиддәтләниб гејзә кәлди, көзләри ган чанағына дөндү. Бир фәрраш көндәриб Солтан Мәлији дәркәһына чағыртдырды. Солтан Мәлик о саат падшаһын һүзүрунда һазыр олуб әмрә мунтәзир дәјағды. Мәммәд падшаһ она диди:

– Солтан Мәлик, сәәнлә бизим достдугумуз гуртарды. Даа саа әл вурмурам, чых кет өз ишаа. Бир дә сарајда көзүмә дәјмә!

Солтан Мәлик шаһын сөзүннән чох тәәччүб галды. Баш әјиб нәвәр алды:

– Падшаһ сағ олсун, мән нә күнаһ јијәсијәм ки, өз јаныннан белә тоорсан?

– Сәән һеш бир күнаһын јохду. Амма, бир дә сәән көрмах истәмирәм. Пис јуху көрүшәм. Чых кет! Өкәр бир дә сәән бурда көрсәм, бојну вурдурачағам.

Солтан Мәлик ағлијә-ағлијә сарајдан чыхды. Атына миниб баш алыб кетди. Кәлиб бир мешәлијә чатды. Аты бурахыб пијаша кетмаға башлады. О күн дә ишин тәрслијиндән һава јаман сојух ијди, һәр төрәфи гар алтына алмышды. Солтан Мәлик бир булаға раст кәлди. Отуруб булаға бахмаға башлады. Бир дә көрдү суда тәзә ачылмыш бир гызылкүл үзүр. Солтан Мәлик тез әјилиб гызылкүлү көтүрдү.

Бахды ки, лап тәр күлдү. Өз-өзүнө деди: “Көрөсөн бу нә һикмәтди? Гышын бу оглан чагы гызылкүл һардан ола биләр?” Солтан Мәлик күлү тәзәчә көтүрмүшлү ки, бахды ки, кәнә сүжүнөн гызылкүл кәлир. Бу ишә лап мат-мәттәл галды. Бу минвалла бир дәстә гызылкүл бағлады. Күлләрин өтри өтрафа јајылыб адамы лап биһуш елијирди. Диди:

– Елә лап јахшы олды. Бу күлләри Мәммәд падшаһа апарым, гој күнаһымдан кечсин!

Солтан Мәлик гызыл күлләри көтүрүб гајытды. Анасы Солтан Мәлији көрүб чох сөјүндү. Солтан Мәлик башына кәләннәри анасына нағыл еләди. Анасы оглунун алныннан өлүб диди:

– Огул, фикир, гәм-гүссә чөјһмә! Аллаһын көмәјилә һәр ишин јолуна дүшөр. Корүнүр, кимсә араныза кириб гулгуналых елијиф. Даа кәзләмә, күлләри апар вер падшаһа, гој сәәи бағышдасын.

Сотан Мәлик күлләри көтүрүб сараја кетди.

О сараја кетмәкдә олсун. кәрах Мәммәд пашшаһ нә еләди. Солтан Мәлик сарајдан чыхыб кәләннән сонра падшаһ башындакы адамлары дағдыб диди:

– Чыхын кедин өз ишога, бир аз тәк галмах истијирәм, кефим јохду.

Мәммәд падшаһ диваннан чыхыб кетди дүз анасынын јанына. Анасы оглуну гучаглијиф өндү, амма бахыб көрдү ки, оглунун һалы өзүндә дөјүл, һалы јаман пәришанды. Хәвәр алды:

– Огул, көзүмә бир тәәр дәјирсэн? Олмијө азарламысан нәди?

Мәммәд падшаһ диди:

– Јох, ана азарламамышам.

Нәјисә, Мәммәд шаһ вәзирә Солтан Мәликлә олан сөһбәтини анасына данышды. Анасы она гулаг асыб диди:

– Огул, алам һәр јолдан өтәнин сөзүлә достуннан үз дөндөрмөз. Бу јолла шаһлыг еламах олмаз. Аллаһа шүкүр, Солтан Мәликлә бир јердә боја-баша чатмысооз. О, саа хәјанәт еламәз. Өзо вәкилдән гору! Солтан Мәлији чағыр, үрәјини ал! Гој, сәннән инчимәсин!

Анасынын сөзүннән Мәммәд паччаһын кефи лап позулду. Бу никаранчылыг ичиндә ахшамы сөһәр еләди.

Савагы күн Мәммәд падшаһ дивана кәләндә көрдү ки, Солтан Мәлик әлиндә бир дәстә гызылкүл ону кәздијир. Солтан Мәлик ону көрүб гавагында диз чөкдү. Шаһ онун чижиннәриндән тутуб галдырды. Гучаглашыб опүшдүләр. Солтан Мәлик гызылкүл дәстәсини паччаһа верди. Падшаһ хәвәр алды:

– Гардаш, гышын бу вахты бу тәр күлләри һарадан тапбысан?

– Падшаһ сағ олсун, мән өзүм дө бу ишдән тәәччүблүјәм. Бурла нәсә бир сирр вар, дијә Солтан Мәлик чаваб верди.

Һәр икиси гол-гола кириб дивана кирдиләр. Вәкил падшаһла Солтан Мәлији бир јердә көрүб горхуја дүшлү. Өз-өзүнә диди: “Мән истәдим булар ганны-пичах олсуннар, амма даа да меһрибанлашдылар. Зијан јохду. Кәнә бә шеј фикиррәшөрәм”. Гызыл күлләрин ији бүтүн сараја бүрүмүшдү. Ордан-бурдан сөһбәт елијәннән сонра вәкил Мәммәд падшаһа диди:

– Падшаһ сағ олсун, нә тәр күлләрди! Елә бил чәннәт бағыннан бу саат дәрилиф. һајыф ки, аздыр, јохса сарајын бүтүн күнч-бучагыны бу күлләрлә бәзәмах оларды.

Мәммәд падшаһ диди:

– Вәкил, бу дүзәлән ишди. Тәки дәрдимиз күл дәрди олсун. Сонра Солтан Мәлијө үз тутуб диди:

– Падшаһ сағ олсун, кәтирәрәм. Изин вер, кедим.

Солтан Мәлик сарајдан чыхды, атына миниб дүз мешијә тәрәф чапды. Кәлиб мешәдә һәмин булагы тапды. Бахды ки, гызыл күлләр кәнә булағын сүју илә чыхыб кәлир. Солтан Мәлик бу иши көрүб чох сөјүндү. Тез атдан дүшүф күлләрдән бир дәстә бағлады. Сонра диди:

– Јахшысы буду, гој кедим күлләрин јерини тапым. Билирәм, вәкил әввәл-ахыр шаһын башыны алдадачак, онун әлилә мәән кәнә бура күл далынча көндәричјиј.

Солтан Мәлик буну дијиф атына минди, булах ухары кетмаға башлады. Бу кетмахла үч күн, үч кечә јол кетди. Ахырда кәлиб уча бир галијә раст кәлди. Сән димә, булах гала диварынын алтыннан ахыб кечирмиш. Солтан Мәлик ахтара-ахтара кәлиб галанын гапысыны тапды. Гапыны итәлијиф ичәри кешди. Бахды, галада дә бир инс-чинс көрүнмүр, амма бир гәдәр аралыда бир имарәт вар. Башдалы имарәт тәрәф кетмаға. Кәлиб имарәтин һәјәтинә кирди. Бирдән көзүнә ағачдан асылмыш кәсик бир баш саташды. Башдан дамчы-дамчы ахан ган ағачын алтыннан булаға дүшүб гызылкүлә чеврилди. Солтан Мәлик өз-өзүнә деди: “Баша дүшдүм мешәдә булагдан јығдыгым гызыл күлләр һарадан имиш”.

Бирдән көј күрүлдады, илдырым чахды, көјдән нәһәнк бир див имарәтин һәјәтинә енди. Солтан Мәлик тез бир күнчдә јешинијиф див илзәмаға башлады. Див кәтирдји бәдәни јердәки халчанын үстүнә гојду. Ағачдан асылмыш башы бәдәнә бирләшдириди. Сонра кәнә имарәтә дахил олуб бир долча илә гајытды. Долчадан бир кәса су көтүрүб мејидин үстүнә сәпәләди, диди:

– Сүлейман пейгамбарин ешгинә, дирил!

Див бу сөзү дијән кими мејид дирилди. Солтан Мәлик бахыб көрдү бу көзәл бир гызды. Гызын көзәллији әтрафа шөвг сачыр. Гыз диви көрүб диди:

– Еј зальым див, мәәм чанымнан нә вахт әл чөкичиксән? Өлдүрсән, бир дөфәлик өлдүр. Амма бил ки, мәннән саа арвад олмијичијһ.

Див диз чөкүф гыза јалварды:

– Еј пәриләр падшаһынын гызы, сән кәл инад еләмә! Разы ол тојумузу елијах. Јохса, атан-анан кәлиб сән әлимнән алаллар.

Див чох јалварды, гыз аз ешитди. Ахырда див кәнә һирсләниб гызын башыны бөдәниннән ајырды. Гызын башыны һоузун үстүндәки ағачдан асды, бөдәнини исә гүчагында имарәтә апарыб бир тахтын үстүнә атды. Сонра галхыб көјә учду.

Див учуб келәннән сонра Солтан Мәлик кизләндији јердән чыхыб, мејиди кәтирди. Ағачдан асылмыш башы көтүрүб бөдәнә бирләшдирди. Сонра мејиди үстүнә долчалан су сәпиб диди:

– Сүлейман пейгамбарин ешгинә, дирил!

Пәриләр падшаһынын гызы о саат дирилиб көзләрини ачды. Диди:

– Еј мәнфур див, нә вахта кими маа әзијјәт веричисән?

Солтан Мәлик диди:

– Еј пәри, бах мән див дөјүләм, бәни-адәмәм. Мән сән дивин зүлмүннән гуртармаға кәлмишәм.

Пәри гыз бахыб көрдү ки, габагында көзәл бир оглан дајаныф. Утанлығыннан башыны јерә тикди. Диди:

– Еј чаван, бу нә ишијди көрдүн. Өза јазыгын кәлсин. Һинди див кәлиб сән дә өлдүрәр, мән дә.

Солтан Мәлик ата минди, гызы да тәркинә алды “Аста гачан намәрди” – дијәрәк ата бир гунут вуруб јола дүзәлди. Хәјли келәннән сонра бирдән јадына дүшдү ки, гызыл күлләри көтүрмијятди. Одур ки, атын башыны кери дөндәрәндә гыз сорушду:

– Оглан, фикрин нәди?

– Падашаһ үчүн гызылкүл дәстәси дүзәлтмишдим о да јадымнан чыхыб дивин имарәтиндә галды.

Пәри гыз диди:

– Оглан, фикир еләмә! Сән мән бирчә бир јерә чатдыр, гызыл күлләрин һазыр оласыды. Гызылкүлләр мән ганымнан әмәлә кәлир. Бил вә акаһ ол! Мән пәриләр падашаһынын гызы Пәри ханымам. Мән күләндә ағымнан гызылкүлләр төкүлүр, ағлијәндә көз јашым мирвари олур. Она көрә дә аты сүр кедәх. Јохса, див кәлиб көрсә ки, мән јохам, далымызча кәләр.

Солтан Мәлик бу ишә чох сөјүндү, аты сүрүб јолуна давам еләди. Үш күн, үш кечә јол кедиф ојә чатдылар. Анасы олунун сағ-саламат кәлиб чыхмағына чох сөјүндү. Пәри ханымы да өпүб бағрына басды.

Солтан Мәлик адам көндәриб газыны јанына чағыртырды. Пәри ханымла кәвин кәсдирди. Елә һәмән ахшам да Солтан Мәлик бир тој мәчлиси дүзәлдиб Пәри ханымы өзүнә арвад еләди. Пәри ханым сөјүндугуннан дијиф-күлүрдү. Һәр дөфә дә ағзыннан әтрафа гызыл күлләр сәпәләнирди. Солтан Мәлик гызыл күлләрдән бир бөјүк дәстә баглијиф Мәммәд падашаһа көндәрди.

Сәһәр Солтан Мәлик падашаһын һүзуруна кәлиб онула көрүшүб өпүшдү, диди:

– Гиблеји-аләм, үрәјин нә вахт тәр гызыл күл истәсә, бујур, келдим кәтирим.

Бу әснада вәкил паччаһа тә’зим елијиф диди:

– Падашаһ сағ олсун, Солтан Мәлијә бујур Һиндистаннан фил сүмјү кәтирсин.

Мәммәд падашаһ ачығланыф вәкилдән хәвәр алды:

– Вәкил, фил сүмјү нәјимә лазымды?

– Сән падашаһлых тахтоо бәзәмах үчүн, гиблеји-аләм, - дејә вәкил чаваб верди.

Бу сөз падашаһын ағлына батды. Дөнүб Солтан Мәликдән хәвәр алды:

– Солтан Мәлик, бу ишә нә дијирсән?

– Падашаһ сағ олсун, мән әмр гулујәм. Нә вахт дисән келәрәм.

Мәммәд падашаһ диди:

– Елијсә, јолдан кәлмисән, бир һәфтә динчо ал, сонра келәрсән.

Солтан Мәлик шаһа баш әјиб һүзурундан чыхыф ојүнә кәлди. Пәри ханым бахды ки, әринин һалы пәришанды. Бојнуна сарылыб хәвәр алды:

– Солтан Мәлик, нәдән пәришансан?

Солтан Мәлик падашаһын бујруғуну она чатдыранда Пәри ханым диди:

– Бу ишин һеш хүффәтини чәјмә! Аллаһ кәримди. шаһа фил сүмјү дә кәтирәрсән. Һәлә габагда бир һәфтәмиз вар.

Солтан Мәлик бир һәфтәни дә Пәри ханымла ејш-ишрәглә кечирди. Һәфтәнин тамамында Пәри ханым Солтан Мәлијин бармағына бир үзк кечириф диди:

– Солтан Мәлик, иңди атын чапыб келәрсән мешијә. Мешәнин галып јериндә бир мағара вар. Үзүјү тутарсан мағаранын ағзына, о саат мағарадан бир гоча гары чыхачах. Гарыдан горхуб еләмә, о, мән бү-

вүмдү, ики илди мөни ахтарыр. Бу үзүү бармагында көрүб нө көмөк дилөсөн елијичиј.

Солтан Мелик Пәри ханымла халаллашыб жола дүшү. Кәлиб мешијә чатды, арвадынын ишарә вердији магараны ахтарыб тапды. Үзү-јү мағаријә тәрәф тутан кими гоча гары магарадан чыхды. Гары Солтан Мәлијин бармагындакы үзүү көрүб диди:

- Сәни Аллаһа анд верирәм, бу үзүүн јијәсиннән маа хәвәр вер.

Солтан Мелик диди:

-- Бу үзүүн јијәси Пәри ханым мөним өјүмдәди. Бу үзүү дө маа о өзү вериб.

Нө исә, Солтан Мелик Пәри ханымын башына кәләннәри бир-бир гарыја сөјлөди. Гары она гулаг асаннан сонра диди:

- Огул, һиндики сән Пәри ханымы дивин әлиндән гуртармысан нә диләјин варса, ди, јеринә јетирим.

Солтан Мелик диди:

- Гары нәнә, шаһын тахтыны бөзәмәх үчүн маа фил сүмүүү лазымды, слә бу нијәтлә сәфәрә чыхмышам.

Гары диди:

- Солтан Мелик, архејин өјүнә - Пәри ханымын јанына гајыт. Фил сүмүүү һазыр оличиј.

О, гары илә көрүшүб атына миниб кери дөндү. Солтан Мелик өјүнә чатанда кордү ки, дөвә карваны ешиқдә дајаныф. Елә бу дәмдә дө Пәри ханым сјана чыхыб ону саламлијиф диди:

- Солтан Мәлик, муштулуғуму вер. Бу көрдүүн дөвәләрин јүкүнүн һамысы фил сүмүүүдү.

- Солтан Мелик сөјүндүүннән арвадыны өнүф гучаглады. Деди:

- Савах фил сүмүүүнү апарыб Мөммөд пашаһа веричәм.

Ахшам Солтан Мелик көрдү ки, үч көјөрчин өјүн ешијинә гонуб арвалла ики гызә дөндүләр. Арвал диди:

- Солтан Мелик, хош көрдөх.

Солтан Мелик о саат баша дүшдү ки, бунлар Пәри ханымын ага вә бачыларыды. Пәри ханым сәсә-күјә чыхыб өзүнү онларын үстүнә атды. Көрүшүб гучаглашдылар. Пәри ханым башына кәләннәри онлара нағыл сләди. Пәри ханымын анасы, бачылары онунла сәһбәт елијиф кәнә көјөрчин чилдинә кириф учуф кетдиләр.

Сәһәр Солтан Мелик дөвә карваныны чөкиб сараја апарды. Мөммөд пашаһ онун сәфәрдән сағ-саламат гајытдыгыны көрүб чох сөјүндү. "Хош кәлдин" елијиф јанында отуртду. Вәкил Солтан Мәлијин бу тапшырығыны јеринә јетириб кәлдијини көрөндө елә бил башына гајнар су төкдүләр. Өз-өзүнә деди: "Мән буну һәр дөфә өлүмә кән-

дәрирәм, бу исә сағ-саламат гајыдыб кәлир, шаһ да ону күнлән-күнә даһа да чох әзизлијир".

Күннәрин би күнү Солтан Мелик овдан гајыданда бахыб көрдү ки, сарај тәрәфдән бир көјөрчин учуф кәлир, амма көјөрчинин бојнуна нәсә бағланыб. О саат көјөрчини охла вурду. Кәлиб көјөрчинин јердән көтүрөндө көрдү ки, онун бојнуна бағланан бир намәди. Бу илә чох тәәччүфләнди. Көтүрүб намәни охујурду ки, Мөммөд шаһын фәррашлары она раст кәлдиләр. Фәррашлардан бири тә'зим елијиф диди:

- Вәзир, пашаһ сән көрмәх истијир.

Солтан Мелик фәррашларә гошулуб сараја кетди. Дивана кирәндө көрдү ки, вәкил дө бурлады. Солтан Мелик шаһа тә'зим елијиб бир тәрәфдә дөјанды. Өз-өзүнә деди: "Һинди вәкил дө бурадады, көрүнүр шаһын маа нәсә бир тапшырығы вар. Көзијим көрүм бу ишин ахыры нәгәри оличиј." Мөммөд пашаһ үзүнү она тутуб диди:

- Солтан Мелик, вәкил јухуда рәһмәтлик атамә көрүб. Атам она лејиб ки, оғлум нө бивәфа чыхды. Мәни һеш сорушуб сләмәри. Гој достларыннан бирини мөәм јаныма көндәрсин. Оғлума дијиләси сөзүм вар. Јахшы олар ки, Солтан Мәлији јаныма көндәрә. Одур ки, Солтан Мелик, көрәк о дүнјијә кедиб атамдан маа бир хәвәр кәтирәсән.

Солтан Мелик бир пашаһа бахды, бир вәкилә. Үрәјиндә диди: "Јахшы, вәкил, мән сән баша бир ојун ачым, сән дө бах! Бичарә шаһын башыны товлијиф башымы батырмаг истијирсән?"

Солтан Мелик диди:

- Пашаһ сағ олсун, маа гырх күн мөһләт версән, атаннан саа бир хәвәр кәтирәрәм.

Пашаһ ону гучаглијиф диди:

- Мән билирдим ки, сән разы оличијсән! Саа гырх күн мөһләт верирәм.

Солтан Мелик шаһын дәржаһындан чыхыб өјүнә кәлди. Пәри ханым бахыб көрдү ки, әринин ганы чох гарады. Хәвәр алды:

- Солтан Мелик, ноолуб саа?

Солтан Мелик башына кәләнни арвадына нағыл елијиндә о диди: "Нө һеш үрәјоо сыхма, бура кәлөндә дивин долчасыны өзүмнән кәтирмишәм. Истијирсән вәкили елә бир һала салым ки, өлмүшән бәтәр олсун.

Белә дијөндө Солтан Мелик ону гучаглијиф өлдү. Диди:

- Вәкилдә ишин олмасын. Онунла мөәм өз һаг-һесабым ғар.

Савағы күн Солтан Мелик Мөммөд шаһын јанына кедиб диди.

- Пашаһ сағ олсун, мән һазыр.

Шаһ о саат бүтүн чарчылара өмр еләди е'лан еләсиннөр ки, сабаһ Солтан Мәлик о дүнјаја кедичијһ.

Савағы күн шәһәр әһли мејлана чәм олду. Чөллад Солтан Мәлијин бојуну вурду. Фәррашлар Солтан Мәлијин башы илә бәдәнини өјүнә апардылар. Солтан Мәлијин анасы оғлунун мејидини көрүб вај-шинвон гопартды. Пәри ханым фәррашлар келәннән сонра Солтан Мәлијин башы илә бәдәнини бирләшдириб үстүнә дивин долчасын-лан су сәнди. Диди:

– Сүлејман пейғәмбәрин сшгнә, дирли!

Пәри ханым сөзүнү дијиб тәзәчә гуртармышды ки, Солтан Мәлик дирлиди.

Солтан Мәлик анасы вә арвады илә корүшүб өпүшәннән сонра Пәри ханым диди:

– Солтан Мәлик, көрөк отуз догтуз күн һәјәт-бачијә чыхмијәсән.

Һәјлә дә разылацдылар. Күннөр, һәфтәләр кечди. Гырхынчы күн Солтан Мәлик шаһа атаасынын адыннан бир намә јазды. Намәни кө-түрүб сараја јолланды.

Солтан Мәлик кетмакда олсун, ешит вәкилдән. Солтан Мәлијин бојну вуруланнан сонра вәкил елә зәһн еләди ки, гырх күн кечәннән сонра шаһ ону Солтан Мәлијин јеринә вәзир тә'јин едичијһ.

Солтан Мәлик әлиндә намә сараја дахил олуб падашаһын гавагында ләјананда лаа вәкилин һалыны сорушма! Пичах вурсејдин, ганы чых-мазды. Мәммәд падашаһ Солтан Мәлијин көрөчөјһ тахтдан дүшүб онун јанына кәлди, гучаглашыб өпүшдүләр. Солтан Мәликдән хәбәр алды:

– Гардац, атамдан маа бир хөвәр.

– Гиблеји-аләм, рәһмәтдик атааз сизә бу намәни көндәрди – дијиф Солтан Мәлик намәни она верди.

Паччаһ сојунчах намәни ондан алыб охујәннән сонра үзүнү вәки-лә тутуб диди:

– Вәкил, рәһмәтдијһ атам јазыр ки, о дүнјада вәзири вар, амма вә-кили јохду. Олур ки, мәннән төвәгге елијир ки, сәни онун јанына јола салым. Һинди ки, иш беләдир, һазырлаш савах сәни о дүнјаја, онун јанына јола салычам.

Вәкил шаһын сөзүннән өзүнү итирди, амма Солтан Мәлијин о дүн-јадан сағ-саламат кәлдијини көрүб өзүнә бир аз тохтаглыг верди. Диди:

– Гиблеји-аләм, бу дүнјада вәкил олан о дүнјада да вәкил олар. Аллаһ гәјса, савах јола дүшөрәм.

Савағы күн вәкилин бојну вурушу. Вәкилин бојну вуруланнан сонра Солтан Мәлик диди:

– Јахшы дијибләр: “Өзкәсинә гују газан өзү дүшәр”.

О белә дијөндә падашаһ јухудан ајылмыш кими тәәччүблә хөвәр алды:

– Солтан Мәлик, бу нә сөздү?

Солтан Мәлик падашаһа бир намә узалдыб диди:

– Падашаһ сағ олсун, бу намәни охујун, һәр шеј сизә әјан оличијһ. Вәкил бу намәни гоншу вилајәтин шаһына јазыб көндәрмәк истәјир-ди ки, әлимә кечди. Хаин вәкил сәни өлдүрүб тахты-тачыны һәмин шаһа төслим еламах истијирмиш ки, сонра вәзир олсун.

Падашаһ намәни охујуб диди:

– Вәзир, сөзүн доғруду: “Өзкәсинә гују газан өзү дүшәр”.

НАХЫРЧЫ ИЛӘ ПАДШАҢ ГЫЗЫ

Бир варијмиш, бири јохимиш. Аллаһдан башга һеи кәс јохиј-миш, бир нахырчы варијмиш. Бу нахырчынын бир арвады бир дә үч инәји варијди. Бир күн нахырчы нахыры өрүшә апарырды. Булағын башында көрдү ки, бир атды бир ушағы дөјүр. Ушаг бәрк гышгырыр. Нахырчынын ушаға јазыгы кәлитди. Атдыја јахынлацыб сорушду:

– Ај киши, бу ушағы нијә дөјүрсән?

Атды чаваб верди:

– Ушаға јазығын кәлир бир инәк вер дөјмијим.

Нахырчы наәлач галыб инәјин бирини атдыја верди. Сәһәри күн о, нахыры көтүрүб өрүшә кетди. О, кәнә көрдү ки, һәмин атды ушағы дөјә-дөјә кәлир. Нахырчы кәнә дөзмијиф сорушду:

– Ај киши, нијә бу ушағы дөјүрсән? Дүнән дә дөјүрдүн, бүјүн дә.

Атды диди:

– Јазығын кәлир бир инәк вер дөјмијим.

Нахырчы икинчи инәји дә атдыја верди. Атды ушағы да, инәји дә көтүрүб чыхыб кетди. Ахшам нахырчы маллары јығыб кәндә кәлди. Арвады сорушду:

– А киши, инәјин бири һаны? Дүнән дә бири, бүјүн дә бири кәл-мәди.

Нахырчы диди:

– Арвад, дүнәнкини вердим јүз гојуна, бүјүнкүнү дә вердим јүз го-јуна, кәтиричијһләр.

Нахырчынын арвады диди:

– Әјер белә олса о бирини дә вер, гој үч јүз гојун кәтирсиннөр. Сәһәр нахырчы малы јығыб һәмин јерә кетди. Көрдү ки, һәмин

атлы ушагы кәно дөжүр. Нахырчы мәчбур олуб үчүнчү инәји дө атды-
ја верди. Ахшам маллары кәндө кәтирди, лакин өжө кетмәди, чүнки
арвалыннан горхду. Нахырчы баш көтүрүб кетди. Јолда о бир-бири
илә вурушан үч дивә раст кәлди. Дивләр дидиләр:

– Бәни-адәм кәлди, о бизим үчүн бөләр.

Нахырчы сорушду:

– Нијә дава елијирсиниз?

Дивләр дидиләр:

– Бизим үч әшјамыз вар, ону бизим арамызда бөл! Бири халча, би-
ри арахчын, бири сүфрә. Минәрсән халчанын үстүнә, Сүлејман пејғәм-
бәр ешгинә һара дисән апарар. Арахчыны гојарсан башына һеш
кәс сони көрмәз. Сүфрәнин ачыб Сүлејман пејғәмбәрин ешгинә хө-
рәк дисән һасил олар.

Нахырчы диди:

– Сиз гачын дәрјанын, гара сүјүн үстүнә, һансооз тез кәлсааз халча
онун.

Дивләр жола дүзәлдиләр.

Нахырчы арахчыны башына гојуб, сүфрәни дө көтүрүб отурду
халчанын үстүндө. Сонра диди:

– “Сүлејман пејғәмбәр ешгинә мәни Исфәһана јетир”. Нахырчы
којө галхыб, тезликтә Исфәһана чатды. Халчаны гатдијиф вуруб гол-
туғуна кәлди Чүмә мечидинә. Бир аз отурмушду ки, көрдү падшаһын
гызы гырх инчә бел гызла мечидә кәлди. Нахырчы кириб минбөрин
аттында јешинди. Бир аз кешди көрдү ки, бир оғлан кәлди. Буну кө-
рән гызлар тезликтә мечиди төрк еләдиләр. Падшаһын гызијән оғлан
көрүшдү. Падшаһын гызы диди:

– Әмиоғлу, сән јатма, мән ат кәтирим бурдан кедах.

Бир аз кешди гыз тәзәдән мечидә гайылды. О, әмиси оғлуну нечә
дәфә сәсләди, лакин ондан сәс чыхмады. Бир дө чағырды. Кәно дө
һај верән олмады. Үчүнчү дәфә нахырчы минбөрин алтындан чыхыб
диди:

– Чан әмигызы, кәлдим.

Һәрәси бир ата миниб жола дүшдүләр. Бир гәдәр јол кетдикдән
сонра гыз бахыб көрдү ки, кәлән адам онун әмиси оғлу дөјүл.

Гыз диди:

– Сән мәним әмим оғлу дөјүлсән! Бәс бу нечә ола биләр? Мечид-
дө нә данышдыг. Аллаһа тәвәккүл.

Кәлиб сәһәрә јахын бир көј чөмөннијидә дүшдүләр.

– Гыз диди:

– Әмиоғлу, мәәм јухум кәәр, мән јатмаг истијирәм.

Оғлан јерә отурду, гыз башыны онун диздәри үстүнә гојуб јатды.
Нахырчы бахыб көрдү ки, бир јердә су гәјнијир. Кетди ки, су көтүр-
сүн, амма көтүрә билмәди. Сојунуб дүшдү ноһурун ичинә, чимди. Кә-
либ кәно гызын башыны көтүрүб гојду дизинин үстүнә. Гыз јухудан
ајылды.

Бахыб кишијә диди:

– Сән мәәм әмим оғлу дөјүлсән. Бәјахдан гочијдин, инди чавансан.

Нахырчы диди:

– Әми гызы, нә вар о судады. О суда чимәннән сонра белә олдум.

Гыз да сојунуф суда чимди. Гыз да көзәлләшди. Ордан галхыб шә-
һәрә жола дүшдүләр. Шәһәрә чатан кими онлар отаг тутмаг истәди-
ләр. Лакин онлара лајиг һеч кәс отаг верә билмәди. Онлара мәсләһәт
вәзирин отағыны көрдүләр. Кедиб вәзирин отағыны тутдулар. Орда
галдылар. Бир күн вәзир өз-өзүнә деди ки, кедим көрүм оғланла гыз
нагарыр. Бу вахт онлар отуруб чај ичирдиләр. Вәзир онлара хәјли
тамаша еләди. Сонра исә падшаһын јанына кетди. Падшаһ гәзәблән-
ниб вәзирин үстүнә гышгырды:

– Һардасан бу вахта гәдәр?

Вәзир диди:

– Гиблеји-аләм, мән көрәни сән көрсәјдин һәлә дө кәлмәздин.

Падшаһ сорушду:

– Нә үчүн?

Вәзир диди:

– Гиблеји-аләм, мәним евимдә бир оғланнан бир гыз вар. Онлар
бир-бириндән көзәлдириләр.

Падшаһ гызла оғланы көрмәк истәди. Падшаһ вәзирлә бирликдә
онун евинә кәлди. Бу ики кәнчи көрүб онларын көзәлликләринә
һејран оғлу, диди:

– Вај санчыдан өлдүм, көтүрүн мәни.

Падшаһы тез өз сарајына кәтирдиләр. Падшаһ вәзирин чағырыб
диди:

– Вәзир, бир тәдбир төк, оғлан олсүн гызы мән алым.

Вәзир диди:

– Гиблеји-аләм, сәән бағында бир әждаһа вар. гој оғлан кетсин ону
өлдүрмага. Әждаһа ону өлдүрәр. Онда сән дө гызы аларсан.

Падшаһ вәзирин өјүндә олан оғланы чағырмагы әмр еләди. Кедиб
оғланы падшаһын һүзуруна кәтирдиләр. Падшаһ әһвалаты оғлана сәј-
лиди.

Мәликмәммәд диди:

– Әмигызы разы олса, кедәрәм.

Оглан әмиси гызынын жанына кетди, диди:
– Әмигызы, мени падшаһ багында олан әждаһаны өлдүрмаға көндөрир. Гыз диди:
– Әмиоглу, мени сәннөн аличижләр.
Мәликмөммөд диди:
– Мән кәрәһи өләм, сонра сәни мәннән алсыннар.
Мәликмөммөд чомағыны көтүрүб кәлиб баға чыхды. Көрдү бағын ичи илә әждаһанын ләири кедир. Кедиб көрдү ки, әждаһа ятыб. О, чомағы илә вуруб әждаһаны өлдүрдү. Әждаһанын чәсәдини чомағын үстүнә гојуб кәтирди. Падшаһ буну көрөн кими вәзирә диди:
– Вәзир, бир тәдбир төк.
Вәзир диди:
– Падшаһ сағ олсун, мән һеч бир мәсләһәт верә билмәрәм.
Вәзир диди:
– Гиблеји-аләм, ону пәриләр падшаһынын гызыны кәтирмаға көндөр. Ора кедән даша дөнәр. Сонра исә гыза саһиб ол.
Мәликмөммөди шаһын һүзуруна чағырдылар. Падшаһ диди:
– Мәликмөммөд, кәрәк кедиб пәриләр падшаһынын гызыны кәтирсән.
О диди:
– Әмигызы разы олса, кәдәрәм.
Падшаһ диди:
– Сәнә гырх күн мөһләт верирәм.
Мәликмөммөд кедиб әмиси гызына диди:
– Әмигызы, падшаһ мени пәриләр падшаһынын гызыны кәтирмаға көндөрир.
– Гыз диди:
– Әмиоглу, мени сәннән аличижләр.
Мәликмөммөд чомағыны көтүрүб жола дүшдү. Бир аз јол кедәннән сонра мешәнин кәнарына чатды. Бир ағачын дивиндә башыны гојуб јатды. Хәјли кешдыхдан сонра көрдү ки, ағачдан чығыр-бағыр сәси кәлир. Көздәрини ачыб көрдү ки, бир әждаһа ағача дырмашыр. Ағачла Зүмрүд гушунун балалары чығыр-бағыр салмышдылар. Мәликмөммөд әждаһаны өлдүрдү. Әждаһанын әтини доғријиф Зүмрүд гушунун балаларынын гавагына төкдү. Балаларындан бири агзында әждаһанын әтиннән сахлады. Зүмрүд гушу кәлиб көрдү ки, ағачын дивиндә бир бәни-адам отуруб. Келиб бир даш көтүрүб кәлди ки, онун үстүнә агсын. Балалары гышырыб дидиләр:
– Ана, о бизи өлүмнән гуртартды.
Зүмрүд гушу дашы башга јерә атды. Гәнәдини ачыб Мәликмөммө-

дин үстүнә кәлкә салды.

Зүмрүд гушу диди:

– Мәликмөммөд, һардан кәлиб, һара кедирсән?

Мәликмөммөд диди:

– Ај гуш, чых кет.

Зүмрүд гушу диди:

– Нә дәрдин вар маа ди, чскинмә! Мән саа көмәк елијәрәм.

Мәликмөммөд диди:

– Мән кедирәм пәриләр падшаһынын гызыны кәтирмаға.

Зүмрүд гушу диди:

– Мәликмөммөд, мәннән кедәх. Мәәм бојүһ гардашым вар.. О, нә мәслаат еләсә, ону да елијәрөх.

Зүмрүд гушу Мәликмөммөди өз ганашлары үстүнә алыб, һаваја галхды. Онлар Зүмрүд гушунун бојүк гардашынын жанына чатлылар. Бојүк гардаш диди:

– Ај бачы, хош кәлмисән шишијим јохуду. Јахшы кәтирибсән.

Зүмрүд гушу диди:

– Кәс сәсо, мәәм балаларымы әждаһадан бу гуртарыб.

Бу сөздәрдән сонра див Мәликмөммөдә чоһ-һөрмәт еләди.

Див сорушду:

– Мәликмөммөд, һардан кәлиб, һара кедирсән?

Мәликмөммөд диди:

– Пәриләр падшаһынын гызы үчүн кедирәм.

Див диди:

– Кәл сән ора кетмә. Ора кедән даша дөнәр. Бир дәнә гыз асмышам сачыннан, ону өзүннән апарарсан.

Мәликмөммөд диди:

– Кедәх бахаг.

Онлар гыза бахаға кетдиләр. Мәликмөммөд көрдү ки, бу гыз биринчи гыздан да гәшәнкди.

Мәликмөммөд диди:

– Мән кедәндә буну да өзүмлә апарычам.

Див диди:

– Инди ки, кедирсән кедәк мәннән бојүк гардашымын жанына.

Онлар жола дүшдүләр. Келиб үчүнчү див олан јерә чатдылар. Див онлары көрүб диди:

– Ај бачы, ај гардашлар хош кәлмисооз. Һәмишә сиз кәләсооз. Шишијим јохду. Бәлкә маа шишиј кәтирмисооз.

Онлар һамысы бир ағыздан дидиләр:

– Кәс сәсоо, бу бәни-адам бачынын бататарыны әждаһанын аг-

зыннан гуртарытды.

Үчүнчү див сорушду:

– Мәликмәммәд, хардан кәлиб, хара кедирсән?

Мәликмәммәд диди:

– Мән Пәриләр падишаһынын гызыны кәтирмаға кедирәм.

Див диди:

– Мәликмәммәд, ора кедән даша дөнәр. Бир гыз асмышам сачыннан, веррәм ону өзүннән апарарсан.

Мәликмәдд диди:

– Кедах бахаг.

Онлар һамысы бирликдә гыза бахмаға кетдиләр. Мәликмәммәд көрдү ки, бу гыз ики гыздан да гөшәнкди. Диди:

– Мән Пәриләр падишаһынын гызынын далынча кетмәлијәм. Анчаг кедәндә буну да өзүмлә апарычам.

Див диди:

– Кедах саа јолу көстәрим.

Мәликмәммәд Зүмрүд гушунун далына миниб көјә галхды. Мәликмәммәди кәтириб тилсим олан јерә гојдулар.

Див диди:

– Бах, о гәфәси көрүрсән? О, гәфәсә кәлиб бир гуш гоначаг. һәр һавадан бир һава чалачијһди. Бах бу гәдәр дашлар һамысы адамды. О гуш кәлиб гәфәсдә охујанда вурсан оида бу дашлар да инсан оличијһ. Әјәр вура билмәсән, сән дә биринчи дөфә дизәчән, икинчи дөфә гуршағачан. үчүнчү дөфә бүтов даш оличијһсән.

Дивләр түкләриндән чыхардыб Мәликмәммәдә вердиләр. Бөјүк див диди:

– Мәликмәммәд, әкәр сән гушу вурсан сәни гонаг елијичијһләр. Једди тијан аш, једди чамыш сүдүннән. Онда мөөм түкүмнән јандырасан, мән кәләрәм.

Икинчи див диди:

– Сәни гонаг елијичијһләр, бир хәзинә гызыл, бир хәзинә күмүшә. Онлары әлиңлә ун кими овуб бир-биринә гатычијһсән. Мөөм түкүмнән јандыран кими һазыр оларам.

Үчүнчү див диди:

– Мәликмәммәд, үчүнчү күн сәни једди тијан сүјә гонаг елијичијһләр. Мөөм түкүмү јандырасан, о дөјгә һазыр оларам.

Онлар Мәликмәммәди бурда гојуф чыхыф кетдиләр. Мәликмәммәд гәфәсин јанына чатды. Күнбатан чағы көрдү ки, бир гуш кәлди. Мәликмәммәд оху камана чөкиб атды. Ох јан кешди. Гуш исә учуф кетди. Мәликмәммәд дезинәчән даша дөндү. О күнү бир төһәр күн

кешди. О бири ахшам гуш кәнә гәфәсә кәлди. Мәликмәммәд оху камана чөкиф атды. Кәнә дә ох гәфәсин шүшәсинә дөјди, гуш учуф кетди. Мәликмәммәд гуршағачан даша дөндү. О күнү дә бир төһәр кечирди. Савағы күн кәнә гуш һәммин гәфәсә кәлди. Мәликмәммәд оху камана чөкиф атан кими гушун көзүннән дөјди. Мәликмәммәди көтүрдүләр, көзүнү ачанда өзүнү Пәриләр падишаһынын гызынын јанында көрдү. Она дидиләр:

– Мәликмәммәд, бу гәдәр адамлар ки, вар, һамысы даша дөнүр. һинди исә онлар адам олутдулар. Онлар да гыз үчүн кәлмшдиләр. Көр ичазә верирләрми. саа гызы апармаға.

Мәликмәммәд бајыра чыхыф диди:

– Ај чамаат, сиз разысынызмы, мән гызы апарым?

Дидиләр:

– Биз дашијдох, сән бизи адам еләдин. Димәли, гыз да саа чатыр, көтүрүф апара биләрсән.

Ахшам олду, бир нәфәр кәлиб Мәликмәммәди савага гонаг чагырды. Мәликмәммәд разылыг верди. Сәһәр һәммин адам кәлиф диди:

– Мәликмәммәд, кедах гонаглыг һазырды.

Онлар јола дүшдүләр. Мәликмәммәд көрдү ки, једди тијан аш, үс-түндә дә једди комуш. Мәликмәммәд диди:

– Сән кет мән јијәчәм.

Мәликмәммәд бөјүк дивин түкүнү јандырды. О дөјгә див һазыр олду. Див диди:

– Ачыннан өлдүм.

Мәликмәммәд диди:

– Бу аш, бу да комуш. Нә гәдәр јијирсән ји.

Див һәр тијаны бир дөфијә јиди. Комушлары јијәндән сонра сорушду:

– Мәликмәммәд, даа јохду?

Мәликмәммәд диди:

– Јох.

Див чыхыф кетди. О кедәннән сонра гонаг елијән адам кәлди. Көрдү ки, Мәликмәммәд ашы да, комушлары јијиф гуртарытды.

– Мәликмәммәд, гыз сәенди, көтүрүф апара биләрсән.

Башга бир нәфәр дә Мәликмәммәди гонаг апарды. Көрдү ки, бир хәзинә гызыл, бир хәзинә күмүш! О диди:

– Мәликмәммәд, бунлары бир-биринә гарышдырыб оварсан ун кини.

Мәликмәммәд диди:

– Сән кет.

О кедәндөн сонра ортанчыл дивин түкүнү жандырды. Див хазыр олду.

Мәликмәммәд диди:

– Бу гызыл, бу күмүш. Инди овкинән.

Див бир ондан, бир бундан оуб, гарышдырды бир-биринә гуртарды.

Мәликмәммәд диди:

– Даһа жохду.

Сәһәрис күн башга бир адам Мәликмәммәди гонаг апарды. Мәликмәммәд көрдү ки, једди тијан исти су вар, диди:

– Сән кет, мән өзүм ичәрәм.

Сонра үчүнчү дивин түкүнү жандырды. Див хазыр олду. Мәликмәммәд диди:

– Будур. тијанлар хазырды!

Див һәр тијаны бир гуртума ишди, сорушду:

– Даһа жохдур?

Мәликмәммәд диди:

– Кәл кедах.

Гыз диди:

– Чамаата ди, көр ичазә версәләр, кедах.

Мәликмәммәд диди:

– Ај чамаат, ичазә верирсоозса мән гызы өзүмнән апарым.

Чамаат диди:

– Мәликмәммәд, биз сәән гулунох. Сән ки бизи инсан еләдин, гыз сәәни иһтијарындады. Ону апара биләрсән.

Мәликмәммәд дивләрин, Зүмрүд гушунун түкләрини жандырды. Үч див ве Зүмрүд гушу хазыр олду. Мәликмәммәдкил Зүмрүд гушунун ганадларына миниб һаваја галхдылар. Онлар кәлиб бөјүк дивин өјүнә чатдылар. Бир кечә галдылар. Орадан гызы көтүрүб ортанчыл дивин өјүнә кәдиләр, орадакы гызы көтүрүб кәдиләр кичик дивин өјүнә, орадан да гызы көтүрүб кәдиләр падшаһын шәһәринә. Шәһәрин кәнарында јерә дүшдүләр. Мәликмәммәд дивләрә әмр еләди:

– Падшаһы дәрјанын ортасына атын.

Дивләр падшаһы дәрјаја атдылар. Сонра кәлиб Мәликмәммәди, гызлары көтүрүб падшаһын сарајына кәдиләр. Падшаһын тачыны онун башына гојдулар.

Мәликмәммәд көзәл гызларнан өләниф хошбахт өмүр-күн кечирмага башлады.

ВӘФАЛЫ ДОСТЛАР

Бири варијмиш, бири јохјишиш, гәдим заманнарда би падшаһ варијмиш.

Бу падшаһын вар-дәјләти башыннан ашыф-дашырды. Анчах онун ушагы олмурду. Өјлад дәрди онун белини өјирди.

Күннәрин бир күнү падшаһ башынын адамнары илә бирликдә ова чыхмышды. Көнә дә бирдән-бирә падшаһын әһвалы позуду, тез-тәләсик овдан дала гајытмага башлады. Бу вахт падшаһын габагында бир дәрвиш пејда олду. Падшаһ чоһ фикирли иди. Дәрвиши һеш көрмәди. Дәрвиш көрдү ки, падшаһ чоһ фикирлиди, диди:

– Еј падшаһ, нијә белә фикирлисән?

Падшаһ диди:

– Баба дәрвиш, мөөм саш-сагталым ағарыф, анчаг индијә кими һеш ушагым олмијиф, фикир еләмишиш нағарым? Билмирәм мән өләннән сонра јеримдә ким галачах, чырагымы кими јандырачах? Бүтүн вар-дәјләтим кимә гисмәт оличах?

Дәрвиш бир алма чыхардыф падшаһа вериб, диди:

– Бу алманы ики јерә бөләрсән. Бир парчасыны сән өз арвадыннан јијәрсән, бир парчасыны да верәрсән бағбаныла, өз арвадијнән јијәр. Буннан сонра сәән ушагын олар.

Бәли, дәрвиш бу сөздәри дәјиф гуртарды. Падшаһ башыны галдырды ки, дәрвишә хәләт версин, разылыг еләсин. Бир дә көрдү ки, дәрвиш жоха чыхытды. О саат билди ки, бу дәрвиш ади дәрвишдәрлән дәјүл.

Падшаһ дәрвишин дидији кими алманын јарысыны арвады илә өзү јиди, јарысыны да бағбанына вериб арвады илә јимағы тапшырды. Арадан доггуз ај, доггуз күн, доггуз саат кешди, падшаһын да, бағбанын да һәрәсинин бир оғлу олду.

Падшаһ чоһ сөјүлдү, муштулуг кәтирәннәрә чоһлу һәдијә бағышлады. Ушагын адыны Шаһин гојду, бағбан оғлунун исә адыны Әһмәд.

Күннәр, ајлар кешди. Ушақлар бөјүмага башладылар. Онлар бөјүмәјиндә олсун, сизә кимнән дијим, бу падшаһдан. Бир вахт бу падшаһ узах мәмләкәтдә олан бир падшаһын гызына ашиг олубмуш. Анчаг о гызы ала билмәјибмиш. Падшаһ гызы алмаг фикриндән әл чәкиб сарајындакы гырхынчы отага һәмнин гызын шәклини вурдурмушду.

Шаһинлә Әһмәд кәлиб он једди јашына чатды. Падшаһ һәмнишә арвадына тапшырырды ки, һеш вахт гырхынчы отагын һачарыны оғлуна вермәсин. Јохса, гырхынчы отагдакы шәклини көрүб һәмнин гыза бу-

рулар. Бир күн нечө олдуса падшаһын арвады һачарлары оғлуна верди. Шаһчи һачарлары көтүрүф отағлары бир-бир ашмаға башлады. Көлиб ғырхынчы отаға чыхды, нө көрдү-күлләрин, чичөкләрин ичиндө бир ғыз һејтәли. Елә бил ки, ғыз дириди, көрөн дијир јимјим, иш-мијим она тамача елијим. Шаһин ғызын шөклини көрүб биһуш олуб јыхылды јерә. Аңасы битәһөр ону өз отағына көтирди. О күннөн Шаһин башлады сарачыф солмаға.

Падшаһ билди ки, оғлу шөклини көрдүјү ғыза вурулуб. Оду ки, һеш бир сөз димәди.

Арадан бир хејли вахт кечди. Бир күн Шаһин атасынын јанына көлиб диди:

– Ата, маа ичазә вер сәфәрә чыхым.

Падшаһ диди:

– Оғул, хејир олсун, ди хөрүм, сәфәрин һарады?

Оғлан димәди. Падшаһ оғлуна нө гәдәр нәсиһәт еләдисә, көрдү оғлуна сөз кар еләмир, ахырда әлачы кәсилди, оғлунун сәфәрә чыхмағына изин верди, өзү дә Шаһинә беш јүз атлы гошду, амма онлара хәлвәтчә тапшырды ки, бир аз кәдәннөн сонра һәрәси би маһнијәннән арадан чыхарсын, ахырда оғлум бахыб көрәр ки, тәк галыб, әлачы кәсиләр, о да гајышыб кәләр.

Шаһин јола һазырлыг көрүф елә атданмах истијирди ки, Әһмәд кәлиф диди:

– Мән дә сәәнлә кејирәм.

Шаһин разы олду. Онлар һәлә ушағлхдан достлуг елијирдиләр, анд ичиб димишдиләр: “Ким достлугда хәјачәт еләсә, гој о, даша дән-сүн”.

Онлар башладылар кетмаға. Аз кетдиләр, вэ кетдиләр, дәрә, тәпә дүз кетдиләр, дағлар ашдылар, чајлар кешдиләр. Једди күн, једди кечә јол кетдиләр. Шаһин би дә бахыб көрдү ки, кәлиф бир шөһәрин кәнәрына чагытдылар, амма јанында Әһмәдән башла һеш ким јохду.

Әһмәд диди:

– Кәл биз дә гајыдах, гошунсуз нә өлијә биләрәх.

Шаһин диди:

– Көөрәм, сән дә гајытмаг истијирсән, гајыт, мән тәк кедәрәм.

Әһмәд диди:

– О ғызы тапсам, тәк мән тапарам, оду ки, сәәнлә кедирәм.

Шаһин диди:

– Јахшы, кедах.

Достлар шөһәрә кетдиләр, көрдүләр ки, бу шөһәр бөјүк базарлары, карвансаралары, өјлөри илә аламы һејран гојур. Оннар

гаршыларына чыхан биринчи өјүн гапысыны дөјдүләр. Гапыны бир гоча гары ашды:

– Сизә нә лазымды, бураја нөјә кәлмисооз?

Әһмәд диди:

– Нәнә, биз азымышох, тәсәдүфән кәлиф буријә чыхмышох, кечә-ләмаға бизә јер вер.

Гары диди:

– Кечин ичөри, өјдә нә варса, сизинди.

Гары Шаһинлә Әһмәдә јер верди, оланнан-галаннан јимах көтирди. Сонра онлара диди:

– Оғланларым, кечә күчөјә чыхмајын, падшаһын адамлары һәр кечә күчәләри көзирләр. Кими тутсалар, ону өлүм көздијир.

Гары бу сөзләри дејиб о бири отаға кечди. Шаһин чох јорудмушду. дәрһал јухуја кетди. Әһмәд исә кечә јаријә кими о тәрәф, бу тәрәфә чөрүлдү, амма көзүнә јуху кетмәди. Ахырда о дуруб ешијә чыхды. башлады шөһәрә бахмаға. Күчәләрдә һеш кәс јох иди. Э, падшаһын сарајына доғру адымлады, һәр тәрәфи көзди, көздән кечирди, “Бәлкә дә һөмин пәри бурда јашыјыр”, - дијә фикирләшди.

Савағы күн Әһмәд гаријә диди:

– Гары нәнә, бизи падшаһын адамлары илә горхударсуңуз? Кечә мән бүтүн шөһәри кәздим вә бир ашама да раст кәлмәдим. Сарајда ким јашијир.

Гары күлүб диди:

– Ај чох билмиш оғлан, сарајда ким јашијөр? Падшаһ, онун јеканә ғызы вә падшаһын сарај адамнары. Падшаһын ғызы көзәлли. Ким ону көрсә раһатлығыны итирир, о, кечә шөһәрә чыхса, һәр тәрәф ишығз гөрг олур.

Шаһин диди:

– Гары нәнә, сән булары һардан билирсән?

Гары диди:

– Ниçә һардан билирәм, мән падшаһ ғызынын гулдугчисијәм.

Шаһин диди:

– Гары нәнә, бүјүн сараја келичијһсән?

Гары диди:

– Һә.

Шаһин диди:

– Падшаһын ғызына дијәрсән ки, “башга шөһәрдән икн оғлан кәлиб”.

Гары сараја кетди. Истәди ғыза бир сөз димәсин, амма өзүнү сах-ишә билмәди. диди:

– Ханым, шәһәримизә, башга бир шәһәрдән ики оглан кәлиб.
Ханым гаријә би парча көмүр вериб диди:
– Буну апарыб верәрсән һәммин огланлара, анчаг һеш нә димијә-сән.

Гары ханымын вердији көмүрү кәтириб гонагларына верди, диди:
– Буну ханым сизә көндәриб.

Шаһин диди:

– Пәри бизә күлүр, бу бир парча көмүр нәјимизә кәрәкди.
Әһмәд исә хәјли фикрләшди, фикирләшди, ахырда бармағыны диидијиф диди:

– Достум, гыз бунунла бизә димах истијир ки, онун јанына күндүз јох, кечә кедах.

Кечә олду. Достлар сараја јакынлашдылар. Шаһин деди:

– Әһмәд, сән кешик чәк, мән гызын јанына бағчијә кедим.

Шаһин ики кечә гызын јанына кетди, Әһмәд исә кешик чәкди.

Үчүнчү кечә Әһмәд диди:

– Достум, кәрәк биз тез өјә гајыдаг. Гызын атасы хәвәр тутуб биз чәзаландырап.

Шаһин ачыгланыб диди:

– Сән мәәм ишнмә гарышма, һеш далымча да кәлмә. Маа сән һеш лазым дәјүлсән.

Шаһин кәнә гызын јанына кетди. Елә бир аз сәһбәт еләмишдиләр ки, кешикчиләр Шаһини вә гызы тутдулар.

Падшаһын әмри илә онлары зиндана салдылар. Кечәнин бир аләмишдә Әһмәд зиндана кәлиб чыхды. Шаһин ону көрүб башыны ашагы салды.

Әһмәд тез гыза чадра верди, гыз чыхыб кетди, Әһмәд исә онун јериндә галды.

Сәһәр падшаһ гызыны вә јад кәнчи онун јанына кәтирмағы әмр етди. Көзәтчиләр мејданда ханымын әвәзинә чаван бир огланы көрүб тәәччүбләндиләр, ону Шаһинлә бирликдә падшаһын һүзуруна кәтирдиләр. Падшаһ онлары көрүб диди:

– Бәс гызым һаны?

Шаһин диди:

– Падшаһ саг олсун. мәәм јанымда достумнан башга һеш ким олмијитди, мән һеш бир гыз көрмәмишәм.

Падшаһ диди:

– Еј оглан, сиз кимсооз? Нә чәсарәтлә мәәм бағма кәлмисооз?

Әһмәд тез диди:

– Падшаһ саг олсун, биз овдан гајышыф өјүмүзә кедирдох. Гајыдан-

да төсадүфөн бура кәлмишох. Елә истијирдох ки, бир аз динчәлах, бурда бизи јакхалијиф зиндана салдылар.

Падшаһ онлары азад еләди.

Диди:

– Нә гәдәр истијирсооз бу шәһәрдә галын.

Достлар јијиф-ичиф јашамаға башладылар. Күнләрин бир күнү гары сарајдан кәлиб диди:

– Ханымы башга бир падшаһын оғлуна верирләр.

Шаһин гарынын сөзләрини ешидиб гәмләнди. Әһмәд диди:

– Гардаш, гәм јимә, биз кәрәк кечәләрин бириндә гызы да көтүрүб гачах.

Әһмәд бир кечә хәлвәтчә гызын јанына кедиб әһвалаты она данышды, гыз онларла кетмаға разы олду. Онлар атлара миниб гашмаға башладылар.

Пәри илә достлар гашмагда олсун, сизә хәвәр верим Шаһинин ата-сыннан.

Падшаһ елә билди ки, гошун гајыданнан сонра оғлу да мәчбур олуб кери гајылар. Амма күннәр, һәфтәләр кешди Шаһин кәлиб чыхмады. Падшаһ нараһат олмаға башлады. Падшаһын адамнары Шаһини ахтарыб тапмаг үчүн һәр төрәфи әләк-вәләк еләдиләр. Бир дә көрдүләр ки, Шаһин көзәл бир гызла вә досту Әһмәдлә кәлир.

Падшаһ өзү дә оғлуну гаршыламаға чыхды. Гызы көрән кими падшаһын һалы дәјишди, амма һеш бир сөз димәди.

Һамы сараја дахил олду. Падшаһ сарајда чадукәр бир гары сахлајырды, ону чагырыб тәдбир төкмәји, оғлуну һижлә илә өлдүрмәји әмр етди. Гыз о саат буну дујуф диди:

– Кәл дала гајыдах. Атан сәән өлдүрмах, мәән алмаг истијир.

Әһмәд диди:

– Ханым, буну мән дә билирәм, горхма.

Һамы гонаг отағына топлашды. Јимах-ичмах мәчлис ачылды. Хидмәтчиләр чадукәр гарынын ишарәсилә пилов чәкиб Шаһинин габағына гојмаг истәдиләр. Падшаһ диди:

– Оғлум, сәән гајытмағын мәән ничә дә сөјүндүрдү.

Бу вахт хидмәтчи истәди ки, плову Шаһинин габағына гојсун, Әһмәд булуду көтүрәндә гәсдән јерә салыб дағытды. Бу вахт пишик гачыб кәлди, плову јијиф о саат өлду.

Падшаһ һижләсинин баш тутмадығыны көрүб чох гәмжин олду. Өз-өзүнә фикирләшди ки, јакшы, Әһмәд, сәннән дә интигам алмаг маа борч олсун.

Кечә Шаһин јатаг отағына кетмак истијәндә Әһмәд оннан әввәл

ичәри кирди. Јорган-дөшөјин үстүнө салынмыш өртүжө гылынчла зәр-бөлөр вурмага башлады. Достунун бу һәрәкәти Шаһини гәзәбләндрди, амма јагағын ичиннән чыхан иланлары көрөндө ону дәһшәт бүрүдү. Әһмәд иланлары доғријиф өлдүрдү.

Сәһәр Шаһинлө гыз бағда кәзмаға чыхды. Бағын көзәллији, гушларын шөн сәси, сәһәр мели онлара зөвг верирди. Онлар һәр шеји унутмушду. Бу вахт бирдән бир әждаһа онлара тәрәф сүрүнмаға башлады. Әждаһаны көрөн кими һәр икиси һушуну итириб јерә жы-хылдылар.

Әждаһа аз галды ки, онлары чәкиб удсун. Бу вахт Әһмәд буну көрдү. дәрһал гылынчыны сијириб әждаһанын үстүнә атылды. Бир гәдәр кечөндөн сонра әждаһанын башыны вуруб јерә салды. һәр тәрәфи ган бүрүдү. Әждаһанын ганындан һара дүшдүсә, јаныб күлә дөнүрдү. Бирдән бир дамчы ган гызын үзүнә сычрады. Әһмәд тез јүрүрүб әли илә гызын үзүндөн ган ләкәсини силди. Елә бу вахт Шаһин ајылыб көрдү ки, Әһмәд гызын бојнуннан тутуб үзүнү силир. Шаһин шүбһә-јә дүшдү. Диди:

– Бу нәди, нијә белә елијирсән?

Әһмәд бир сөз димијиф башыны ашағы салды. Шаһин онун үстүнә дүшүб гызын бојнуну гучағламасынын сәбәбини тә’кидлә соруш-маға башлады. Әһмәд диди:

-- Әкәр мән буну сөјләсәм, даша дөничәм.

Гыз да диди:

– Достун саа нә гәдәр јахшылыг слијиф, сән исә она бөһтан атыр-сан. О сәһөн сәдагәтли достунду.

Шаһин исә иналла диди:

– Јох, онун башында башга фикир вар.

Әһмәд көрдү ки, досту она инанмыр, диди:

– Инди ки, инанмырсан. Онда гој һәр шеји дијим. Әждаһанын га-ныннан бир дамчы гызын үзүнә дүшүшүдү, әкәр мән о ган ләкәсини тез силмәсијдим, гыз көзәллијини тамам итириб эчајиб бир шәклә дү-шәрди, һеш вахт да тилсимнән гуртара билмәзди.

Елә бу сөзләри димишди ки, Әһмәд башдан-әјаға даша дөндү.

Пәри көз јашлары төкмаға башлады, Шаһин исә тутдуғу ишдән чох пешиман олду, амма артыг кеч иди. Шаһин гыза диди:

– Мән достуму хилас етмијинчә, раһат јашијә билмәрәм.

Гыз диди:

– Еј шаһзәдә, филан шәһәрдә бир гоча вар, достуну чарә сләсә о слијә биләр.

Шаһин алтдан кијиниф үстдөн гыфылланды, үстдөн кијиниф

алтдан гыфылланды, дүзәлли јола. Аз кетди, үз кетди, дәрә, тәпә, дүз кетди дағлар ашды, дәрәләр кечди, кәлиб гызын дидији шәһәрә чатды. Ахтарыб һәмин гочаны тапды. Гоча диди:

– Оғлум, мән достумун дәрманыны дијә билмәрәм, амма мәннән бөјүк бир гардашым вар, бөлкә о билә.

Шаһин гочадан ајрылыб кәнә јолуну әлине алды. Кәлиб бир башга шәһәрә чыхды. Ахтарыб һәмин гочаны тапды. Көрдү ки, бу, гардашыннан да гочадыр. Башына кәләннәри бу гочијә данышды. Гоча диди:

– Оғлум, доғрудур мән әввәл көрдүјүн гардашымдан јүз јаш бөјү-јәм, амма сәән достоо дәрманыны мән дә билмирәм. Једдинчи дағын о тајында мөөм бир бөјүк гардашым вар, бөлкә о билә.

Шаһин бу гоча илә дә саламатлашыб јола дүзәлли. Аз кетди, чох кетди, һәмин гочаны тапды. Көрдү ки, бу гоча о гәдәр гочалыб ки, пәмбығын ичиндә дөјаныб. Сачы-сағталы да гар кими дүмағды. Гоча Шаһинә гулаг асыб диди:

– Оғлум, једдинчи дағын башында бир гаја вар, һәмин гајанын ли-виндә бир булаг гајнијир. Әкәр сән кедиб о судан көтүрә билсән, достуну һејата гајтара биләрсән. Амма һәмин булағын башында бир әждаһа пейда олуб. О, булага кечә-күндүз кешиј чәкир. һәмин әждаһа тилсимлиди, төкчә онун көзләриннән охла вура билсән, әждаһаны өлдүрүб судан көтүрә биләрсән.

Гоча Шаһинә бир јай вә ох да вериб јола салды. Шаһин аз кетди, үз кетди, дәрә-тәпә дүз кетди, једши күн једши кечә јол кетди гочанын дидији дага чатды. Көрдү дағын дүз башында бир гаја вар. Башлады ора тәрәф дырмашмаға. Елә аз галмышды ки, булага чата. Бир дә көрдү ки, бир нә’рилти, курулту кәлир ки, гулаг тутулар. һәр тәрәфи чән-думан басды, истидән нәфәси тугуламаға башлады. Көрдү ки, бир бөјүк әждаһа јаваш-јаваш ону өзүнә тәрәф кәлир. Бүтүн бәдәни тиг-рәмаға башлады, зорла оху она тәрәф тушлады, амма нишан ала бил-мирди. Чүнки әждаһа ону һәр дөфә өзүнә тәрәф чөкдикчә, Шаһин кәһ о даша, кәһ да бу даша дәјирди. Бир тәһәр дизиһин јерә гојуб ни-шан алды, һа тушлады, көрдү јох, әждаһанын көзүнү нишан ала бил-мир. “Ја Аллах” дијиф бир ох атды, кедиб дөјди әждаһанын белинә. Шаһзәдә дизә кими даш олду. Икинчи оху тушлалы, атды. Бу да ке-либ дөјди әждаһанын гүрругуна. Шаһин олду гүршагачан даш. Үчүнчү оху атды, о да әждаһаја дәјмәјиб боша чыхды. Шаһин башдан-әјаға даша дөндү.

Шаһин бурала даша дөнүб галмағында олсун, көрәх Әһмәдлә Пә-ринин башына нә кәлди?

Шаһин кедәннән сонра Пәри даша дөнмүш Әһмәди гучаглијиф агламаға башлады. Онын көзләриннән јағыш кими төкүлөн јаш дамчылары Әһмәдин даша дөнмүш бәдәнинә төкүлдү. Һара көз јашлары төкүлүрдү, даш чана кәлирди. Пәри сојуг дашы гучаглады вә бирдән онун ничә чана кәлдијини һисс еләди. Әһмәд дашдан сиккәләнб өј-аға дурду, диди:

– Мән чохла јатмышам, Шаһин һардады?

Гыз бүтүн әһвалаты она данышды. Сонра диди:

– Әһмәд, Шаһин һардадыса, башында бир гәза-гәдәр вар. Кет филан шәһәрде дүнјакөрмүш бир гоча вар, онун јанына, һәмин гоча достунун һарада олдуғун сөјлијәр.

Әһмәд ахтара-ахтара биринчи, икинчи, ахырда үчүнчү гочаны тапды. Гоча диди:

– Оғлум, сөөн достун әждаһаны өлдүрә билмијиф даша дөнүб. Мән она сәһри јәј-ох вермишшим, бу да она көмәк еләмијиф, чүнки о сәәнлә бағлашығы әһд-пейманы позмушду. О, сәәнлә һәлә ушағлыхда әһд-пейман еләмишди ки, достлугда ким үз дөндөрсә даша дөнсүн. Оғлум, һинди сән ону хилас еламах үчүн көрәк кедәсән Пәринин бир әмиси гызы вар, дивин әлиндә әсирди, ону тапасан, о гыз дивин сәһрли чубуғунун јерини билир, о чубуғу әлә кечирсән, һәмин чубуғун көмәји илә достуну һәјата гәјтара биләрсән.

Әһмәд һазырлашыб јола дүшдү, аз кетди, үз кетди, дәрә тәпә дүз кетди, кәлиб бир дүзәннијә чатды. Бурда үч јол ајрычы көрдү.

Јол ајрычындакы ири бир дашын үстүндә јазылмышды: биринчи јолла кедәи, кедәр тез кәләр, икинчи јолла кедән кедәр, кеч кәләр, үчүнчү јолла кедән кедәр, кәлмәз. Әһмәд үчүнчү јолла кетди.

Бир гәдәр кетмишди, гаршыда бир гошун ағ атлы көрдү, өз-өзүнә дилләнди ки, һинди мөөм өлүмүм чатыф. О, гошуна тәрәф ирәлиләди. Көрдү ки, гошун даша дөнүб. Бурадан араланыб јолуна давам еләди.

Хејли кетмишди, һинди дә гара атлы гошуна раст кәлди. Көнә чанына-горху дүшдү. Јахыннашанда бахыб көрдү ки, бу атлылар да даша дөнүб. Көнә јолуна давам еләди.

Әһмәд бир аз да кетмишди, көрдү узагда гырмызы атлы гошун дејаныф. Кәлиб онлара чатды, бу гошун да тамам даша дөнмүшдү.

Әһмәд көнә дүзәлди јола, аз кетди, чох кетди, кәлиб бир галијә чатды. Бу гала о гәдәр һүндүријди ки, башы булуздан, диби дәрјадан нәм чөкирди. Әһмәд бир тәәр ичәри кирди. Көрдү отагларын бириндә бир гыз сачыннан асылыф. Гыз ону көрән кими диди:

– Оғлан, див үч күнлүк сәфәрә чыхыб, савах һарда олса, кәлиб чыхарар, јазыхсан, бурда дурма, чых кет, јохса кәлиб сөөн өлдүрәр.

Әһмәд гызын сачларыны ачыб ашағы салды, диди:

– Еј гыз, сөн кимсән, кәлиб бура ничә чыхыбсан?

Гыз диди:

– Еј оғлан, бил вә акаһ ол, мән бир падишаһ гызијәм. Бир күн гыздарнан баға кәзмаға чыхмышдым. Див маа ашиг олубмуш, бағдан мөни көтүрүб гашды. Див маа чох әзијәт верди, анчаг истәјинә чатмады. Ахырда әлачсыз галыб дидим ки, истијирсән мөөм вүсалыма чатасан, үч ил көздәмәлисән. Сабах үч ил тамамды, див һарда олса кәлиф чыхар.

Гыз сөзүнә давам елијиф диди:

– Атам үч дөфә мөөм дивин әлиннән гуртармаг үчүн гошун көндәрди. Әввәлчә бөјүк гардашым, сонра ортанчыл гардашым, ахырда да кичик гардашым гошун көтүрүб кәлди ки, мөөн дивин әлиннән хилас еләсин, амма див олары даша дөндәрди.

Әһмәд диди:

– Еј көзәл, һеш горхма, мән сөөн онун әлиннән гуртарарам.

Гыз диди:

– Оғлан, сән див өлдүрә билмәзсән, о тилсимлиди, амма мән саа бир сирр ачычам. Дивин күчү, ағлы, чаны гырхынчы отагдакы шүшәләки гушлардады. Һәмин гушлары өлдүрсән, див өләр.

Әһмәд гырхынчы отаға кедиб јухарыдан асылмыш шүшәләри көтүрүб кәлди, шүшәни сындырыб әввәлчә күч гушун, сонра ағыл гушун башыны үздү, чан гушуну исә өлдирмијиф сахлады.

Бу вахт див кәлиб чыхды, анчаг дивин артыг күчү галмамышды, див өзүнү күч-бәла илә галијә чатдырды. Һалдан дүшүб јерә јыхылды.

Әһмәд кәлиб дивин үстүнә гышгырды.

– Ди көрүм, даша дөндәрдијин адамнары ничә дирилтмах олар? Јохса, үчүнчү гушун да башыны үзүб сөөн өлдүрәрәм.

Див диди:

– Еј пәһливан, мөөн өлдүрмә. Јухары чых, үчүнчү отагда үч чубух вар, ағ, гырмызы, гара. Ағ чубухла ағ гошуну, гырмызы чубухла гырмызы гошуну, гара чубухла гара гошуну вурарсан. Онларын һамысы дирилчөк.

Оғлан дивин чаны олан гушу да өлдүрүб, див чөһәннәмә васил еләди. Једдинчи отаға кириб үч чубуғу көтүрдү, дивин отагларыннан сәјсыз-һесабыз мирвари, гызыл јығды, онлары да көтүрүб көзәл гызла бириккә јола дүзәлди.

Јолда ағ чубухла ағ гошуну, гырмызы чубухла гырмызы гошуну, гара чубухла гара гошуну дирилтди. Дашдан гуртаранларын һамысы Әһмәдә алгыш елијиб сөјүнә-сөјүнә гајшыб өјләринә кетдиләр.

Әһмәдлә гыз аз кетдиләр, үз кетдиләр, једди күн, једди кечә јол кедиб әждаһанын јанындакы дагын башындакы галијә чатдылар. Әһмәд селри чубухлары көтүрүб гавага јериди. Әждаһа сүрүнүб ону урмаг истијәндә Әһмәд чәли чубухла әждаһаны вурду, әждаһа даша дөндү. Сонра Әһмәд чубухла вуруб достуну диритди. Достлар көрүшүб сөјүнә-сөјүнә өз әлкәләринә јола дүзәлдиләр.

Аз кетдиләр, үз кетдиләр, дәрә-тәпә дүз кетдиләр, дағлар ашдылар, чајлар кешдиләр, једди күн, једди кечә јол кедиб өз мәмләкәт-ләринә чатдылар.

Пәри онлары көрүб чох сојунду, бу вахт падшаһ да кәлди ки, оғлу илә, Әһмәдлә көрүшсүн, Әһмәд селри чубухла вуруб ону даша дөндөрдди, чадукәр гары истәди ки, аралан чыхсын, Әһмәд ону да даша дөндөрдди.

Гырх күн, гырх кечә тој чалынды, шадлых олду, Пәри ханым Шалинлә, дивин әлинин хилас олан көзәл исә Әһмәдлә мурад һасил елдиләр, јидиләр, ишдиләр, истәкләринә јетдиләр.

Көјдөн үч алма дүшдү, бири мәәм, бири өзүмүн, бири дә бачадан бахыб јимирәм дијәнин.

ПАДШАҢЫН ГЫЗЫ

Бир паччаһ варијмиш. Бу кишијә үшағ олмаз. Кәләр бура би дәнә дөврүш. Бу дөврүш дијәр ки, сизә би дәнә алма верим јијин. Һәмин алмадан сизә би дәнә үшағ әмәлә кәлчәдди, гыз үшағы. Һәно да өлүјә гисмәт олачәдди. Ај кечәр, ил кечәр, кәләр бир үшағ олар. Һәмин үшағ кәләр јетишәр. Бу киши арвадијнән мәслат елијәр, дијәр јахшиси оду ки, бу әлкәдән чыхах.

Аз кидәлләр, чох кидәлләр би дәнә бөј мешијә даришәлләр. Һәмин мешәдә бахыф көрәлләр ки, би өј көрүкүј. Арвадан киши мәслатдашијләр, кидәх о өјдә галах, савахданнан кәнә јола дүшәрых. Кидәлләр өјә көрәлләр ки, өјүн гапысы бағлыды. Өјүн гапысына тохунар киши ачилмәз, арват тохунар ачилмәз, гыз тохунар гапы ачиләр. Гыз кирән кими гапы шаррағ бағланар. Анасијнән атасы ешдә галарлар. Нә гәдәрән тохуналлар гапы ачилмәз. Буларын мүнкүнү үзүләр, гызы гојуф јығлијә-јығлијә кидәлләр.

Гыз өјүн ичиндә көрәр би дәнә үзү өртүлү јатиј. Гыз једди ил, хүласеји, оғланын чивинни горијә-горијә дурар. Гыз Аллаһа дува елијәр ки, гапы ачилсин би чөлә чыхсын. Дувасы гавыл олунар, гапы ачиләр, чыхар көрәр кәрван кечиј. Дөвән үстүндә би јетим кечал гыз варијди.

Аравлара јалвалиј ки, кечал гызы уна версиннәр. Арафлар кечал гызы веријләр.

Гыз кечал гызы оғланын јанында гојуф башини јумага чыхар. Бу вах оғлан астырыф галхар, көрәр гыз. Оғлан үрејиндә түтүј ки, кереј үнү алам, сонра о бирси гыз да башини јујуф кәләр көрәр оғлан ајилфди. Гыз кидәр фикирә, өз-өзүнә дијәр: једди ил бун зәһмәтин чәддим мана гисмәт олмады. Башдырыф јығлијәр. Оғлан үрејиндә тутар ки, бунларын икисини дә бирдән алсын. Оғлан базара кидәндә гызлардан сорушәр ки, нә алым. Кечал гыз дијәр ки, дунјада јаранан наза-нијмәтдән һәмсиннан ал. Көзәл гыз дијир мана би ишүшә нөјүт, би топ бишкә, би дәнә дә сөвир дашы ал. Оғлан бу гызын үрејини баша дүшәр.

Оғлан алиф кетирәр. Гыз булары алыф дүшәр ағыла /төвләјә/. Гыз бүтүн башинә кәләннәри данишәр сөвир дашына. Гыз өзүнү олдамаһ исдијәр. Бу вахт оғлан гызын голуннан јапишәр. Уну өзүнә елијәр арват, кечал гызы да елијәр өзүнә гаваш.

СӘХАВӘТЛИ ГЫЗ

Бири вармыш, бири јохмуш, бир паччаһ вармыш. Бир күн паччағын гапысына бир дәрвиш кәлир, көзәл бир гәсидә охијир. Паччаһ буна пул верир, дијир: баба дәрвиш, сән бу гәдир дәрвишдих еләмин, мәним кими рәһимли адам вар, ја јох?

Дәрвиш дијир ки, паччаһ сағ олсун, сәннән дә јахшы бир гыз вар. Паччаһ ачыхланыр, дәрвиш зиндана салыр. Паччаһ дијир мән кејирәм о гызы талбага. О, мәннән рәһимли олмаса сәни елдүрәчәм. Јох, касыфлара әл тутан олса, сәни зинданнан чыхардычәм. Паччаһ јола дүзәлир. Аз кејир, чох кејир гәрәз чатыр гызын шәһәринә. Шәһәрә чатан кими ики адам бунун голларыннан јапышылар, гонахсан дијилләр, кәтирилләр өјә.

Паччаһ көрүр ки, һүндүр, көрүммүјән бир дәнә һасар вар. Бунун ортасында да бөј бир имарәт вар. Паччаһ кирәндә өјә көрүр ки, устулун үстүндәки гавларын һамиси гызылды. Паччаһа гызы гавларда јимах кәтирилләр. Паччаһ јиди, ишди, еләки дурду, гуллухчулар дидиләр ки, гавлары да јығышдыр өзүннән алар. Бурда ким һасы гавла чөрәј јисә, гавлары да апарыр. Паччаһ гызы гавлары голтуғуна вурду, бу ишә ләп мәәгәл галды. Көрүр ки, гыз дордан да әл тутанды, дијир мән ханымы көрчәм.

Әл гәрәз, паччаһ гызын јанына кејир, көрүр гыз нә гыз, јимә, иш-

мә күл чамалына тамаша слә, паччах гызынан бир дамзы сөһбөт ели-
жоннән сора гыздан сорушду: - мөни бу сирдән акаһ слә көрүм, бу
ничә сиррди, һәр ким гызыл гавда јисә, ишсә гавлары да көтүрүр апа-
рыр. Гыз дијир кет филан шәһәрдә јолун гырагында бир гоча киши
отурутду. Алы овчу Салманды. О, гызылы һөвәјдәстәлә дөјүф һавыја
сорур. Јери онун сиррини өркән кәл, мән өз сиррини саа дијим. Пач-
чах гыздан ајрылыр. Кәлир јолун гырагында көрүр би дәнә гоча ки-
ши отуруф һөвәјдәстәлә гызыллары дөјүф һаваја сорур. Паччах бил-
ди ки, бу, овчу Салманды. Она салам вериф деди: - овчу Салман, мән
өз сирриннән һалы елә. Бу нә ишди ки, гызылы дөјүф һаваја сорур-
сан? Овчу Салман диди ки, кет филан шәһәрдә пинәчи вар, унун сир-
рини өркән кәл мән өз сиррини саа дејим. Паччах овчу Салманнан
ајрылиф јола дүшдү. Аз кејир, чох кејир ахырда кәлиф би шәһәрә чы-
хыр. Көрүр ки, бир пинәчи отурутду башмах тикир. Бизи бир дизи-
нә батырыр, бир дә дилинә. Паччах пинәчинин јахынына кәлиф ди-
јир: - Пинәчи гардаш, мөни өз сирриннән һалы елә. Пинәчи дијир ки,
мөним сиррини билмахдан өтәри кет филан шәһәрдә бир эзәнчи вар,
ун сиррини өркән кәл, мән өз сиррини сәнә дијим.

Паччах пинәчијән көрүшүф јола дүшүр. Аз кејир, чох кејир кә-
лиф бир шәһәрә чыхыр. Көрүр ки, эзәнчи эзән вахты минаријә чых-
ды. Елини апарыф гулагына истијир эзән дисин. Бир о баша кејир,
бир бу баша кејир, көрүр ки, эзәннин вахты кечитди, кор-пешман аша-
ғы дүшүр. Паччах эзәнчинин јахынына кәлиф дејир: - эзәнчи гардаш,
мөни өз сирриннән һалы елә. Эзәнчи дә дијир ки, филан шәһәрдә
синавар Мүсејиф вар, ун сиррин өркән кәл, мән сиррини саа дијим.

Бәли, паччах эзәнчидән дә ајрылыф јола дүшдү. Бир нечә һәфтә
јол кејиннән сонра паччах көрүр ки, сејсан-дохсан јешиндә алчах бој-
лу адам буна ирас кәлди. Паччах буна салам верир. Гоча киши пач-
чахдан сорушур ки, оғул, һара кәрсән? Паччах дијир кејирәм синавар
Мүсејифин сиррини өркәммага. Киши дијир, оғлум, кәл сән бу јола
кетмә, бу јолла чох адам өлүр. Паччах нә гәдәр сөз ешитди, гулагына
кирмәди. Ахырда дијир ки, әми, һәр нә олса, олсун кејичәм. Һинди
ки, беләди кәл мәннән кејах. Сән димәјнән Мүсејиф өзүмүш. Бу
адам һалчах бојлу олдуғуннан буна синавар Мүсејиф дијирләр. Пач-
чах көрүр Мүсејивин өјүндә бир гатыр. Мүсејиф дијир:

- Бу гатыры көрсән, бу мәм өмим гызыды. Биз чаван оландә се-
вишлүх, мән уну алдым. О, һәр кәчә һөкәрин атына миниф һараса
кејирди. Ахырда бир күнү кәлиф мөни тула еләди. Мән халамын оғ-
луғуннән түкәннин гавағыннан кечәндә мөни көздәримдән таныјыф
апарды өјләринә. Сонра халам мөни јенә адам еләди. Көнә өјә кетдим

өмим гызы мөни һинди бишиј еләди. Мән јенә халам оғлуғуннән дүкә-
нинин гавағыннан кечәндә халам оғлу мөни көздәримнән таныјыф
апарды мөни өјә. Халам мөни кенә адам елијир. Халам дијир, сән јери
арваду гатыр елә. Мән кәлиф гавынын далында дурдум. Әмим гызы
кәлиф өјә кирәндә би сура охудум, гатыр олду. Мән әл-үзүмү јүүфү,
чиһли сују апарыф тојурам гавагына, о сүјү ичир. Һавыды мәм сирим.

Паччах эзәнчинин јанына кејиф Мүсејивин сиррини уна сөјлијир.
Эзәнчи дијир мән һәмешә намаз гыландә көјдәки мөләкәләр јаныма
кәлир. Мөләкәләр мөни апарыф көјә ма диди сән мәм әрим олар-
сан, ама бу шәртинән ки, мән һәр на еләсәм, сән диммијәрсән. Мән
һөвәлә мөләкәни көрүф разы олдум. Мән мөләкә арвадымнан јешә-
дим. Аршан нечә ил кешди. Мөним бир гызым, бир оғлум олду. Бир
ләфә тәндирдә чөрәх јағанда гызым ағлады, дидим ај арват, көтүр
ушағы бир дамзы сүт вер. Көтүрүр ушағы тәндирдә атыр. Чајда партап
јүјәндә оғлум ағлады, дидим ушағы сүт вер, көтүрдү ушағы атды чаја.
Арват диди: "чај, ушағы көтүр", көрдүм оғлум кәлир "тәндир ушағы
көтүр", көрдүм гызым тәндирдән чыхды. Сонра мән кетириф бура.
Һинди мәм сирим буду.

Паччах эзәнчијән көрүшәннән сора кејир пинәчинин јанына.
Эзәнчинин сирини сөјлијир. Пинәчи дијир: мән лаф чавангымынан
пинәчијәм. Мән чох фағыријдим, һәмешә намаз гылыф, оруч тутур-
дум. Бир күн мән кенә мечиддә намаз гылырдым. Елләрим ухары
галхызыф Аллаһа јарвалдым ки, Аллаһ ма рәһмин кәлсин. Бир ики
күн көрдүм ки, бир чаһыл оғлан түкәнә кәлиф диди: әми, мәм баш-
магымын бурнуғу јама. Мән јамадым. О, ма бир аббасы јеринә бир
бешдых гызыл верди. Мән дидим сағ ол. Бир өз кечәннән сора кәл-
ди ки, башмагымын даваныны јама. Буну да јамадым, бир оннух гы-
зыл верди. Әлгәрәз, бу оғлан күндә отуз-гырх маныт пул верирди.
Мән ахырда шүһәләндим буннан, кејиф хөвәр вердим сәрдарә. Ди-
дим филан оғлан күндә бу гәдәр гызыл верир. Беш-алты адам көндәр-
ди сәрдар диди ки, бу оғланы тутун. Сәрдарын көндәрдији адамлар
дүканын гавагында јешиндиләр. Оғлан кәләндә јүүрүф уғу тутмак и-
тәдиләр. Оғлан бир көјәрчин олуф гунды дүкәннин ағошгасына ма ди-
ди: ај аллахын бедвахты, мән сәни варрандырмах истијирдим, сән
билмәдин. Мән о сат бармагымы дишдәдим. Һәмешә ишләнәндә бизи
дизимә батырырам ки, нијә сәрдарын јанына кетдим. Дилним баты-
рырам ки, нијә сәрдарә һәјлә дидим. Һабыды мәм сирим.

Паччах пинәчијән саламатдашыф кетди овчу Салманын јанына.
Пинәчинин сирини сөјләди Салманә. Салман да өз сирини данышды.
Ахырда паччах кетди гызын јанына. Гыз өз сирини данышды паччаха.

Мәәм атам-анам варијди. Өзүм һиндикиннән дә көзөл идим. Биз фагыријдух чох. Сора атам да, анам да өлдү. Чох адам дүшүмшдү мөним далымча, атам вермирди. Мөн кетдим мешијә ордә јешөдим. Әһд еләдим ки, Аллаһ мәни варры елә, касыфлара көмөј слијөрөм, ел тутарам. Бир дөфә јағыш јағырды. Мөн дашын алтынла дешиј ачиф далдаланмах истөдим һорала. Бир аз газдым бир гызыл чыхды, бирөз дә газдым бир-икиси дә чихды. Мөн булары көтүрүф кедиф фөһлә көтирдим. Газыф бураны бу бојда ашдых, өзүмә бина тикдирдим. Һинди кәлән гызыл гав апарыр, өмө гызыл гуртармыр.

Паччах гызын да сирини биләннән сора кәлди өз шөһөррәринә. Дәрвиши зинданнан чыхартдырыф бурахды, пул вериб диди: дуз дидирмишсән, мөннән дә рөһимли адам вар имиш. Сән дијөн гыз мөннән дә рөһимли имиш. Дәрвишә пул, мал-дөвлөт вериб, јола салды.

МӘИШӘТ НАҒЫЛЛАРЫ

ЈАД КӘЛИН

Бири варијды, бири јохијди. Би падчаһ варијди. Но да аллаһындан разыјды ки, өләннән сора тахт-тачына саһиб дуран тапылачиди. Набы падчаһын би гызы, би оғлу варијди. Оғланын ады Шаһзадә, гызын ады Шаһназијди. Падчаһ үрәјиндә би арзу тутмушду. Истијирди һалал сүд әммиш гыз тапыф оғлуну евләндирсин. Күнләрин би күнү һабы падчаһын әчәли сона чатыр, јыхылыф өлүр. Амма гыз атасынын арзусуну һәјата кечирмәјә чан атыр. Гардашына дијир ки:

– Кимнән хошланырсан, ачыф сөјлә, тојо елијах.

Шаһзадә узаһ би өлкәнин падчаһынын гызына мејли олдуғуну билдирир. Вәзир-вәкил елчи кедиф һо гызын разылығыны алыр, би илдән сора бөјүк тој гурдуруф кәнч Шаһзадәни евләндирилләр.

Јад кәлинин сараја ајағы дәјән күндән падчаһ гызынын гара күннәри башданыр. Кәлини она көз вериф, ишыһ вермир. Шәр ишләр төрәдир, сора да апарыф әринин оучуна һөјлә гојур ки, бә, бачын елијиф. Шаһзадә әввәл-әввәл арвадынын дидикләринә фикир вермир. Мејлини атларына салыф күнүнү овда кечирир.

Јад кәлининсә фикри-зикри о олур ки, би јојла падчаһын гызыны сарајдан узахлашдырсын. Шаһназ отуруф көјнәк тохујурду. Башыны ишлә гатырды ки, хәбис кәлинин шәриндән узаһ олсун. Кәлини һонун јумаһларындан бирини оғурлујуф кечә төвләјә дүшүр. һорда бүтүн

атларын ајағларыны кәсир. Сора ипи гапынын агзына атыф јатағына гајыдыр.

Сәһәр Шаһзадә атдара баш чәкәндә һамысыны ган ичиндә чан верән јердә көрүр. Ағлы башыннан чыхыр. Дәли кими бағырыф ајағыны гапыдан бајыра гојмаг истәјәндә ипә илишир. Әјилиб јумағы јердән көтүрүр. Шаһзадә әмр едир ки, бүтүн сарај әһли дивана кәлсин. Соруршур ки:

– Һабы дәһшәтли иши ким елијиф?

Кәлини әринә дијир:

– Јумағын саһиб.

Шаһзадә гәзәбләниф хәбәр алыр:

– Киминди һабы јумаһ?

Шаһназ јердән ганлы јумағы көтүрүф дијир:

– Ахшамнан ахтарам. һабыны бура ким атыф?

Шаһзадә билдирир ки, төвләдә унутмусан.

Шаһназ анд-аман едир ки, кечә өз отағыннан бајыра чыхмыјыф.

Вәзир, вәкил төкүлүшүб гызын тәрәфини сахлыјыллар. Дијирләр, наһагдан күнаһа батарсан, бачынын елә шејдә әли олмаз. Кә, һабы дөфә сәбир елә, һо јолун јолчусу әмәлининнән галмаз. Көздә-гулагда оларыһ. Пис иш үстә јахаларыһ.

Шаһзадә разылашыр.

Кәлини көрүр ки, һабы кәләји баш тутмады. Дилини-додағыны кәмириф гудуз итә дөнсә дә, динмәјә чәсарәт еләмир. Үрәјиндә дүшүнүр ки, Аллаһ сәннән олду. Сорасына бахарыг.

Би ил кечир. Шаһзадәнин би тотуш-мотуш оғлу дүңјаја көз ачыр. Кәлини көрүр ки, Шаһназ мејлини көрпәјә салыб. һеш гарвашлара, бахычылара имкан вермир, өзү идирир, өзү ичирир, ушағы дуз кими јајајыр, көзүннән би дәгигә кәнар бурахмыр.

Јад гадын ачығыннан, һиккәсиннән кечә көрпәниң башыны кәсиф ганлы бычағы апарыр Шаһназын балышынын алтында кизләдир.

Сәһәр бахычы бағыра-бағыра кәлир ки, һансы еви јыхылмышса көрпәјә гыјыб. Шаһзадә тәрә-тәрә арвалдына бахыр. Чүнки би нечә дөфә һонү төһмәтләндирмишди ки:

– Өз ушаға сүдоо әсиркәјирсән. Елә бил сәнин гарнындан чыхмајыф...

Һајынды да һогганы чыхарыф.

Арвад дијир:

– Ана өз баласыны өлдүрмәз. Гој һәр јери арасыннар. Көрәһ гатини силаһы һардан чыхыр.

Һәрә би јандан төкүлүшүб ахтармаға башлајырлар. Вәзир, вәкил

нин гонагы олур. Кечә Сәлим тачирин јаздыгы сөзләр тәздән дәјиш-дирилир...

Тачирин чижиси оғлунун би парча кағызыны көтүрүф кәлинин јанына гачыр. Амма ачыб охујанда көзләриндән јаш сел кими төкүлүр. Арвад ора нечә кәлмишди еләчә дә кери гајыдыр. Би отага чәкилиб хејли дүшүнүр. Ахы оғлу һабы сөздәри јаза билмәз: “Чији, мән кәләнә гәдәр Шаһназы күчүјүлә бирликдә евдән гов. һоннар олан јерә би дә мәним ајағым дәјмијәчәк”.

Арвад аннајамырды. күл кими баласына күчүк демәјә оғлунун дили нечә гыјыф? Кәлин гадынын башынын үстүнү кәсдириф ағламагынын сәбәбини сорушур. Әлачсыз галан ана оғлунун мәктуну көстәрир.

Шаһназ дијир:

А чији, мәәм голларым јохду, апарамарам. Гој көрпәм һабырда галсын.

Ана тәшвиш ичиндә чырпыныр:

– Горхурам, а гызым, сора Сәлим ешидиф мән өләнә кими јурдуна дәнмәз.

Онда көрпәни багла гојнума, дөшүмү дә вер агзына.

Шаһназ һабы һадда хејли јол кедир. Кәлиф чај гырағына чатыр. Ајағлары сөзүнә бахмыр. Би јаннан да бәрк үрәји јаныр. Ачлыһдан дөшләриндә сүду гурујур. Кәлин диләрини јерә гојуф отурур. Әјилик ки, агзыны суја јахынлашдырыф би гуртум ичсин. Иш елә кәтирир ки, ушағ гојнуннан сүрүшүф чаја дүшүр. Шаһназ би фәрјад гопарыр, би фәрјад гопарыр ки, көјдә учан гушдар ганад сахлајыф һонун һалына ачыјыллар.

Аманды, - дијир, - көмәк един, баламы су апарытды.

Һабы вахт гејбдән јел атлы би гоча пејда олур. суја баш вуруб ушағы чыхардыр. элиндә үч дәфә атыф-тутур. Сора би әфсун охујур, он беш күнлүк көрпә дөнүр он беш јашды оғлана. Јел атлы гоча она дијир:

– Оглан, адыны Пашадәрвиш гојурам. һо чајын саһилиндә синәнисини, сачыны јолмаға имканы олмајан гадыны көрүрсәнми? Сәнин доғма чижинди. Шејтан эмәлли јад би гадын елә алчағ ишләр төрәдиф ки, аллаһын гәзәби тутуф. Мәән имдада көндәриф. Чијинин дөзүмү, дәјанәти гаршысында бүтүн инсаннар баш әјмәлидиләр. һајынды биз елә етмәлијик ки, Шаһназ башына кәлән мүсибәтләри утуда билсин. Дур, заваллыны да көтүрүф кәдәрсән көстәрәчәјим өјүн гапысына. һоранын сакинләринә мән дијәннәри данышарсан.

Јел атлы гоча би әфсун да охујур, Шаһназын голлары јеринә кө-

лир. Елә бил һеч кәсилмәјиф. Дијир:

– Шаһназ, сәән өз ата јурдундан би дә госалар, чәтинә дүшүф-еләсән һабы чајын саһилинә кәл, мәни ара. Ди саламат галын.

Јел атлы гоча һабы сөздәри дејиф би көз гырпымында гејб олур.

Ана-оғулу өз доғма јурдларына доғру аддымламагда гојаһ, көрәк тачир Сәфәр нејләди. Дүнјаны кәзиф долашаннан сора пирани бир го-чајла растлашды. һонун дедикләрини дигтәтлә динләди:

– Оғлу, үрәјиннән асыллашан дашы гопарыб атмағ үчүн башынын үстүннән шәри говмалысан. Сән севкинлә би кимиси һәјата гәјтармышдын. Јурдундан үз дөндәрмәклә киминсә даһа дәһшәтли би балаја дүшмәсинә сәбәб ола биләчәјиндән горхмурсанмы?

Һабы сөзләри ешидән тачир Сәфәр карваның башыны дөндәриб вәтәнинә гајыдыр. Чијисинин ағламагдан көзләринин тутулдуғуну көрүр. Арвад оғлунун бојнуну гучаглајыб дијир ки:

– Саа бахыф мән дә эзәзил олдум, аллаһ күнаһымы һеч вахт бағышламајачағ, бала, намәндәки сөзләрә ујуб күл кими оғлуну шикәст гадынын гојнуна бағладым. чөлләрә атдым. Ахтарыб һонлары сағ тапмасан икимиз дә чәһәннәм одунда јаначағыһ.

Тачир Сәфәр һаралара баш вурмур, амма көрпәли шикәст гадыны көрдүм дејән олмур. Ахыр сорағлаша-сорағлаша кәлиф чыхыр бүтүн фәлакәтләрин башладығы шәһәрә. Шаһзадәнин сарајында кечәләјиб ахтарышы сәһәр давам етдирмәк нијјәтиндәјди.

Елә һәмин вахт Пашадәрвиш чијисилә кәлиф чатыр маликанәнин гапысына. Нөкәрләрә билдириләр ки

– Јол јорғунујуһ. Ағаныза дијин бизә би күнлүјә сығыначағ версин. Дүнјада көрдүкләримиздән данышыб өләшәрик.

Јад арвад ики ајағыны би башмаға диријиф дијир:

– Говун кетсиннәр. Әслини-нәчәбәтини танымадығоз адамнарын һабраларда јери јохду.

Шаһзадә арвадынын үстүнә гышгырыр ки:

– Гој кәлсинләр, аллаһ гонағларыды. бәлкә елә сөһбәтләр еләдиләр. дәрдим јүнкүлләшди.

Ана-оғулу сүфрә башына апарырлар. Шаһназ көрүр ки, бура ата-сынын сарајыды. Гардашы да отуруб башда. Амма сир-сифәтиндән дәрә-әләм төкүлүр. Шаһзадә оннара “хошкәлдин” дејир. Гадыны ба-чысына чох охшадыр, әввәл истијир сорушсин, бахыр ки, һабынын һәр ики голу јеринләди. фикриннән дашыныр.

Пашадәрвиш дајысыннан хаһиш едир ки, һамыны мәчлисә дә вәт еләсин. Тачир Сәфәр дә башынын адамларыјла кәлиф Шаһзадәнин сарајында әлләшир. Пашадәрвиш билдирир ки, би гәрибә әһвалат сөзлә-

жәчәм. Би шәрт кәсир ки, сөзүмү тамамлијәнәчән би нәфәр галхыф диваны тәрк стмијәчәк.

Шаһзадә әлигылынчлы әскәрләрини гапыда гојдуруп вә әмр едир:

– Гоһағын сөһбәти битәнә гәдәр ким јериндән тәрпәнсә бәјнуһу вурун.

Пашадәрвиш сөһбәтә башлыјыр:

– Еј талесиз инсанлар, дүһјада ән ағыр чинајәтләрин һабырда баш вердијиндән хәбәриниз вармы? Өз ел-обасынын көзәл-көјчәк гызларыны бәјәнмәјән би оглан дүһянын о башындан јад кәлиһә тамаһ салыр. Һо гадынын көзәл вүчудунун ичи фитнә-фәсад јувасыјмыш. Һабы јад арвад гара гәлбиндәки шәрләри бошалтмаға јер тапмыр. Гардашы бачыја гаршы галдырыр. Үрәји ахар су кими тәмиз, саф би гызы нә јолласа шәрләјиб ата јурдуннан дидәркин салмаға чалышыр. Кечә атларын ајағыны кәсир. Һо һиләси баш тутмур. Онда өз көрпәсини бешикдә дограјыб бычағы јатмыш гызын јастығынын алтында кизләдир. Бала иткисиннән дәһшәтә кәлмиш ата гатили арајыр, лакин һадисәләри төрәдән јад кәлиһин јеринә күһаһсыз бачысынын голларыны кәсдирир. Амма дүһјада һәр шәј пислиһ. шәр үстүндә гурулмајыф. Би чүтчү шикәст гызы касыф сүфрәсинин башында әйләшдирир, би тачирсә һона көнүл вериф јенидән һәјата гајтарыр. Сән демә, јад гадынын шәриндән гуртулмаһ о гәдәр дә асан дејилмиш. Һо зәһәр тулуғу ики дәфә чапарын апардығы муштулуғ мәктуну дөјишир. Сиз инсаннар фәлакәтләрин гаршысында ачиз галырсоз. Онда ишә улу ганры гарышыр. Һабы мурдар, јад гадынын дәһшәтли ифтиралары шикәст ананын он беш күнлүк көрпәсијлә чајда боғулмасына кәтириб чыхардыр. Амма гадир ганрынын мөчүзәсијлә мүсибәтләрә сон гојулур, ананын кәсилмиш голлары тәзәдән јеринә битишир, он беш күнлүк ушаг он беш ил бөјүдүлүр ки, кәлиб һәгигәти сизә чатдырсын. Бах, дајым Шаһзадә, гаршындакы һабы гадын сәнин өз доғма бачынды. Атам тачир Сәфәр, көзоо ач, јахшы-јахшы бах, һо көнүл вердијин Шаһназды. Мәнсә һабы јад гадынын күчүк адыјла көздән салдығы он беш күнлүк көрпәјәм.

Јад кәлин ајаға галхыб дијир:

– Јалан данышыр. Һо гадын Шаһназ оламмаз. Һонун кәсилмиш голлары бшикдәди.

Шаһзадә әмр верир ки, бешији кәтирсинләр. Бахыр ки, бәләк ачылыб, бачысынын кәсилмиш голлары һордан гејб олуб.

Шаһзадәјлә Тачир Сәфәр Шаһназын үстүнә чурмуллар, гаршысында лиз көчүлләр. Һәр икиси би ағыздан дијир:

– Күһаһымызы бағышла.

Сора јад кәлиһи би дәли гатырын гујругуна бағлајыб бурахыллар. Дијирләр ки, итләр һо ганчығы кәлдији өлкәјә гәдәр говуллар. Һорда һунун тикәләрини һәлә дә јығыб-јығышдыра билмирләр.

Шаһназ ата евиндә раһат нәфәс аландан сора оғлуну арајыр. Дәли гатыр көздән итән кими Пашадәрвиш дә јоха чыхмышды. Ушағын итмәси хәбәри сарајла јайылар-јайылмаз аләм дәјир бир-биринә. Шаһназ әринә вә гардашына билдирир ки, аллаһ һону баласыз гојмаз. Јығышынын кедәк көпүклү чајын гырағына. Оғлум һораларда олмалыды.

Јел атлы гочајла растлашдығы јерә чатанда Шаһназ ики-үч ајлыг би оглан ушағынын гоз ағачынын алтына атылдығыны көрүр. Өзү дә сәси бүтүн алаһи башына кәтүрмүшдү. Чәлд һону гучағына алыб дөшүнү ағзына тутур, әмиздириб гарныны дојдуруп. Сора кәтириф әринә верир. Дијир:

– Пашадәрвиш оғлунла таныш ол.

Дијирләр, һабы һадисәдән сора һеш кәс јад јерләрин гызларидә өјләһмәдиләр.

ЧАМЫШ КӨНҮННӨН ГАҬЫШ

Кечмиш заманларда бир Кечал вар имиш. Кечалин чийсиннән башга һеш кәси јох имиш. Һоннар чох касыб доланырлармыш. Мал-дөјләтдән оланлары би чамыш, би дә баласы имиш.

Би күн кечал анасына дијир:

– Кә чамышы кәсах, пајлајах. Һоннан сора һәр мал кәсән бизә дә нај верәр. онун һесавына јахшы доланарых.

Кәсиб пајлајырлар. Би ај көздијирләр. Амма һеш ким һонлара кәтириф пај вермир. Кечал һабы дәфә дә чамышын баласыны кәсиф пајлајыр. Амма јәнә дә һонлара пај верән олмур. Һабыны белә көрәндә чийиси һирсдәнир Кечалы евлән говур. Дијир:

– Јимәјә би шәј тапмасан, һабы гапыны унут, үрәји јумшаглығыннан мал-гарасыз галдыг. Һајынды елә елә, ачыннан өлмијәһ.

Кечал чамышын көнүндән кәмәр һазырламышды. Истијир ону сатыб бир аз пул әлдә етсин. Белә ширин хәјалла јола дүшүр. Аз кедир, чох кедир, көрүр би чүтчү јер шумлујур. Кечал чүтчүә дијир:

– Әми, чамыш көнүннән кәмәрим вар. Сатырам.

Чүтчү Кечала өјүнү көстәриф дијир:

– Кет арвадымнан ики овуч бугда ал, кәмәри дә вер она.

Кечал кәлиф чүтчүнүн арвадына дијир:

– Маа ики овуч бугда вер, әвәзинә һабы кәмәри көтү.

Арвад кедир бугда кәтирмәжә, Кечал көрүр ки, арвад нәсә нараһатды. Үрәжиндә фикирлашир ки, һабырда нәсә вар. Һоннары өврәнмәсәм, Кечал ады ма һарам олар.

Арвад бугданы кәтирир. Кечал ону чувалына төкәндә гәсдән јерә дағыдыр. Сора да башдыјыр бир-бир јығмаға. Чүтчүнүн арвады иши белә көрәндә, анд-аман едир ки, һо үзлү адам тез чыхыб кетсин. Кечал разы олмур. Арвад дијир:

- Ај мүрләшир үзоо јусун. кә, үч овуч да әләвә верим. Јердәкиләрәннән ишин олмасын. Өзүм јығарам.

Кечал дијир:

- Маа һарам мал лазым дөјүл. Өзүмүнкүләр бәсимди.

Кечал бугданы јыға-јыға көз алтыннан бахырмыш. Көрүр ки, чүтчүнүн арвады би киши кәтириф јан отаға сохду. Өзүсә башлады јағ әритмәжә. Би аз кечәндән сора Кечал хорулту ешндиф, бахыр ки, кәлән лотуну јуху тутуф. Чәлд ајаға галхыф әринмиш јағ долу газаны кишинин боғазына төкүр. Киши елә јериндәчә гурујуф галыр. Арвад кәләндә кечал дијир:

- Ачкөз көпәһ оғлу јағ газаноо көтүрүф башына чәкди. Дидим гајнарды, сөзүмә бахмады.

Арвад иши белә көрәндә Кечала јалварыр ки, өлмүш кишини отагдан чыхартсын. Кечал арвадан јүз гызыл алыф, кишини евдән чыхардыр, һәјәтдә гапыдан бир аз аралыда јерә гојур.

Арвад бахыр ки, кечал гаһ дүзәлтдији јердә вуруб көзү дә чыхартды, чүтчү сәә кәләндә һәр шеји баша дүшәчәк. Ора вурнухур, бура вурнухур, туманыны башына кечирир, би хејири олмур. Ахыр Кечала јүз гызыл да вериф јалварыр ки, кишини буралардан узаглашдыр.

Кечал кишини ешшәјин үстүнә отуздуруф, тарлаја бурахыр. Көзәтчи һуну дири адам биллиф, чығыр-бағыр салыр:

- Ај набәләд адам, әкини хараф еләмә, чых тарладан.

Ешшәк өз ишиндә олур. һәлә би гујруғуну галдырыф тәзә чүчәрән тахылын үстүнү харафлајыр. Киши һирсләниб она тәрәф көзүјумулу би атәш ачыр.

- А аллаһын тәрс бәндәси, кет һабырдан. Јохса һабы дәфә алныннан нишан аларам. - дијир.

Кечал өзүнү јетириф һарај-һәшир һопарыр. Көзәтчијә билдирир ки, онун атасыны би күлләјә гурбан еләјиф.

Көзәтчи көрүр ки, һәгигәтән ешшәјин белиндәки киши о дүңјалыг олуб, горхусуннан чыхарыб Кечала јүз гызыл верир. Дијир:

- А бала, би хатады әлиннән кәлтди. Мән ону горхутмаг истијир-

дим.

Кечал пулу көтүрүф јола дүшүр. Уча би дағын башына кәлиф чыхыр. Чохлу гојун сүрүсү олан би чобанла растлашыр. Чобанын да башында түкү јох имиш. Кечал чобана дијир:

- Мән саа көмәһ елијим, сачын чыхсын. Амма кәрәһ сөздәримә дүзкүн әмәл едәсан.

Кечал би гојуну сојуб, чобаны ичинә салыр вә тапшырыр ки, ики күн һорадан чыхмасын. Өзү дә сүрүнү габағына гатыф үз тутур кәндә. Чијиси гојуннары көрүф чох севинир. Гоншуларын һәрәси би тәрәфдән төкүлүф сорушур:

- Кечал, сүрүнү һардан алмысан?

Дијир:

- Узун ишти. Башынызы ағрытмаг истәмирәм.

Дијирләр:

- Ишимиз-күчүмүз јохду. Сән сөһбәтоо елә.

Кечал дијир:

- Көрпүдән кечирдим, ајағым сүрүшдү, шаппалтыјнан дүшлүм суја. Мән һара, үзмаһ һара. Кәллә-мајаллаг кетдим чајын дибинә. Һорда би шәһәрә раст кәлдим. Адамнар "хош кәлдин" еләдиләр, һәрә ајағымын алтында би гојун кәсди. Сора маа дидиләр ки, өјүмүз-ешијимиз гојуннан долуду. Чајын диби дарысгаллыгды, өзүмүзә күчнән јер тапырыг. Кә, бизә јахшылыг елә, көнлүн истәјән гәдәр сүрү дүзәлдәк, көтүр апар. Еләмәдим тәмбәллик, һабы сүрүнү гавағыма гатыф кәтирдим. Би һиссәсини һәлә јолда гызыл пулла дәјишдирдим.

Јербәјердән сорушурлар:

Кечал һорда гојун галдымы?

- Нә гәдәр дисән.

Гоншулар арасында би вур-чатдасын башлады ки, кәл көрәсән, һамы үз тутду Кечалын нишан вердији көрпүјә тәрәф, Чатан тулланды суја. Кетди чајын дибинә. Үст-үстә о гәдәр јығылдылар ки, чајда даа јер галмады. Дуруф нөвбә көздәдиләр. Бир-ики саат кешди. Балдылар ки, чаја баш вуранарын бири дала гајытмады. О кәлән кетди. Үйрагда көзләјәнләр кор-пешман дала дөндүләр.

Чамаат Кечалын әлиннән һирсләниб ону чәзаландырмаг истәди. Өз һәјәт бачаларыннан чыхан зибилләри јығышдырыф кәтидиләр, кечалын евинин чардахына чыхыф бачадан ичәри тулладылар.

Кечал зибилләри сәбәтләрә долдуруф дәвәләрә јүкләди, би сабаһ чијисилә саламатдашыб јола дүшдү. Кәлиф би јердә кечәләмәли олду. Һора дөрд јол ажрынчы имиш. Карванлар дајаныф сәһәрин ачылмаыны көзләјирмиш. Ахшам һабырда адам әлиннән тәрпәнмәк мүмкүн

олмур. Кечалдан жүкүнүн нә олдугуну сорушурлар, чаваб верир ки:

– Гызылды.

Намы јатандан сора карванбашылар өз жүкләрини Кечалынкы ила дәјишидирилләр.

Кечал узандыгы јердә көзалты хуннара бахырмыш.

Сәһәр һава ишыглашан кими бүтүн карванлар һәрәкәтә кәлир. Кечалин зибил торбаларыны гызыл адына көтүрүф дүнијанын дөрд тәрәфинә апарырлар.

Аралыг сакитләшәндә Кечал да дәвләринин агзыны дөндәриф ева гајыдыр. Би мүддәт шад-хүррәм өмүр сүрүр.

Би хүн бахыр ки, чүтчү, арвады, чобан, гоншулар, көзәтчи би јерә жыгышыф үстүнә кәлирләр. Би аздан карванбашылар да өзләрини јеттирилләр. Дијирләр:

– Сән бизи алдалыф вар-јохдан еләмисән. Алдыгларыны гајтармансан падшаһа шикајәт елијәчагыг.

Кечал хуннары јахшы гаршылајыр. һамысына чохла јемәк-ичмәк верир. Дијир:

– Набы кечә гонагым олун. Сабаһ би шәртлә һамоозла һагг-һесава чүрүдәчәм.

Сорушурлар:

– Наһсы шәртлә?

Кечал дијир:

– Һәр ким јерини будаса о, малыны алмијачах.

Гонахлар күлшүлләр:

Сәһарафатыннан галмырсан да.

Кечал көзүнә дөндүјүм чижисина тапшырмышды ки, кәсилән гојунларын ичалатыны гонахларын дөшәјинин алтына сәрсин.

Кечәнин би аләминдә кәләнләрин һамысы јухудан ојаныр, көрүлләр ки, јерләриннән, үст-башларыннан чәмдәк ији кәлир, јорған-дөшәји тамам батырыблар. Карванбашынын бири дијир:

– Набы јашымда ел ичиндә бијавыр олмамышкән һајындыча үзүсулу арадан чыхыф кедим.

Онун далынча о бириләри дә киримишчә отагдан чыхыф гачыллар.

Белә-белә сәһәрә кими Кечалкилдә би нәфәр дә галмыр. Утандыгларыннан би дә һеч бири о тәрәфләрә һәрләнмир.

Кечал да чижисилә шад-хүррәм өмрүнү баша вурур.

Бири варијди, бири јохиди, бир кечалнан бир гары варијди. Бу гары кечалын нөнәсијди. Кечал һәмәшлә дана күдәрди. Һалчаһ бир өјдә јешијирди булар. Бир паччаһ варијди һәмән вилајәтдә. Паччаһын бир көзәл гызы варијди. Ким истирдисә, паччаһ гызы вермирди. Күн-нәрин бир күнү кечал кәлиф дијир нөнәсинә ки, нәнә, сән кет паччаһын гызыны маанисдә. Нөнәси гәјидиф дијир ки, о гызы сахвермәдәр. Кечәл буна разы олмур. Дијир кет исдә, вәссалам, гуталды кетди. Гары кејиф гызы исдијир. Вәзиррәр кејиф әһвалаты дијилләр паччаһа. Паччаһ дијир ки, о кимди дијин кәлсин бура көрүм. Гары кер паччаһын јанына дијир: паччаһ сағ олсун, сән гызо нөвәмә исдијирәм. Паччаһ чаваф верир ки, кет ун мәртәвәли бир өј тиһшир, сејваныны да сејваныма биррәшдир, сора апарарсан кәлиф гызы. Гары кор-нешман гајыдыр өөјә. Кәлир ахшам олур. Кечал кәлир дијир, нәтәри олду. Гары башдир сөјләмаға. Сөјлијиф гуталаннан сора кечал фикрә кејир чох.

Кечалын бир ити варијди, бир бишији. Саваһ ачилән кими кечал кејиф базара бир аз етнән еибәх алыф кәтирир. Кечал ешитмишди ки, паччаһын өјүндә тирдә би дөнә үзүх вар. Аддыгы ети дә, еибәји дә итнән бишијә јидириф бурахыр, дијир ки, сизи гых күннән сора үзүхнән бәрабәр һабырда бирдирәм. Итнән биших кејилләр. Кејиф паччаһын өјүнә чатыллар. Биших барынын үсдүнә галхыф дүз кејир өјә. Нанча һәррәнисә, фырсаһт талыф үзүјә ала билмир тирдән. Савағы күн паччаһын гызы һәмән өјдә јатыф јухлијир. Биших фырсаһт талыф галхыр ирәфә. Нә гәдәр елијир үзүјә чатмыр. Бу вах биших көрүр ки, бир кәсәјән үзүјүн јанында дурур. Биших сичана дијир ки, һо үзүјү һордан гыр јерә сал, сәни кәсәјәннәрин паччағы гојум. Кәсәјән дијир, гыздан горхурам, биших дијир, гыр сал. Ахырда кәсәјән үзүјү гырыф салыр јерә. Биших дијир уна кет, сән кәсәјәннәрин паччағысан. Дијиф атылар јерә, үзүји көтүрүф дүз гачыр итин јанна. Булар керн гајыдыллар. Јолда бир чаја ирас кәлилләр. Әввәлчә ит сүјә дүшүр. Ит сүјә дүшән кими бишијә дијир ки, сән үзүји мәм агзыма ат, атмасан сәни судан кечирмичәм. Ахырда бишијин чарасы үзүлүр, үзүји итин агзына атыр. Үзүх о сат дүшүр сүјә, үзүји су апарыр. Итнән биших икиси дә кор-пешман кечиф кејилләр чајдан. Олар чајын о гырана чатанда көрүлләр ки, бурда балых тутаннар вар. Булар һәлә бир балых тутмушдулар. Балыхчылар о балыгы туллијилләр итнән бишијин гавагына. Биших балығын дөш тәрәфиннән башлир јимаға. Биших бирәз јимишди үзүх чыхды балығын ичиннән. Булар икиси сөјүнә-сөјүнә

кәлиф чатдылар кечалын јанына. Кечал чох сөјүндү. Кечал аллага дауа елир ки, ја аллах, мән дијөн кими олсун. О, бу сөзләри дијиф јатыр.

Сөрһөр ачылып. Гары көрүр ки, көјүн үзүндөдир, сејваннары да паччагаын сејванына јахынды.

Кечал кәнә гарыны елчи көндөдир. Паччах бу дөфә верир гызы, анчах дијир ки, гых күн, гых кечә тој чалдырарсан. Кечал буну да елијир. Паччагаын гызыны ојүнә көтирир. Күннөрин бир күнү паччагаын гызы тирдә көрүр үзүи. Сора о үзүи көтүрүф һабы сејваннан өз ојлөринә гачар. Савагы күн гары көрүр ки, кәнә көһнә өјлөриди, анчах паччагаын гызы өјдә јохду. Сора кечал кәнә бијахки һалы елијир. Бишијнән ит кәнә кејиф үзүи көтирилләр. Кечал кәнә нөнөсини елчи көндөдир. Бу вах паччах дијир ки, ун мәртәвали өј тиһдир, ешијин ешијимә битиших олсун, ешијиндә гырх ат ахыры ичи долу арпа олсун, сора кө гызы анар. Сора кечал кәнә дијәр, ја аллах, сән мән дијөн олсун. Кечал кәнә јатыф јухлијәр. Саваздан кәнә көрүр гары, көјүн үзүндәди. Паччах дијәннәр дә һөзирди һамысы. Кечал кејиф паччагаын гызыны алып. Ахырда паччах өләннән сора паччах гојуллар кечалы.

ШАҺ АББАС

Шаһ Аббас дәрвиш либас кијиниф көзәрмиш. Қидәр би гаријә гоналар ахшәмә. Би дөнә оғлу олар, би дөнә дә кечиләри олар гарынын. Гары дијәр, ај оғул, кечин дә сүтүн сагдух јидух, би шејмиз јохду, кә кечини кесах, гонах да јисин, биз дә. Кечини кәсәлләр, јијәлләр. Саваг ачиләр, Шаһ Аббас дијәр, исдијрәм базара кедәм, јолу билмирәм. Ушах чыхар јол өјрәтмаға. Јолу өркәдәндә көрәр, ашадан би лезки ики кечи көтиритди кәлир. Дијәр һара? Дијәр базара, һабы кечиләри сатмаға. Шаһ Аббас дијәр кечини нечијә дијирсән. Дијәр, мәсәл, беш мата. Шаһ Аббас кечини алыф ушаға верәр.

Шаһ Аббас би гөләр кедәр, сора “дүнјаны нәтәр тутсан, һејлә кедәр”- белә јазыф јола салар, өзү дә гол чөкәр алтыннан. Қалар буна бир оғлан ирас дүшәр охијәр, голтуғна гојәр кидәр бир ајрәз паччаһын јернә. Қидәр паччаһын гызынын елчи дашин үсдә отулар. Буна лијәлләр, бурда нијә отурмусан, дијәр мән дә паччаһын гызыны исдијрәм. Паччаһа хавар чатар. Паччаһын јаяна чараллар оғланы. Гых күн, гых кечә тојни елијәлләр, гызы верәр бу оғлана. Бир ил, ики ил отулар оғлан, чох фикрә дүшәр, саралар. Буну сорушәлләр нә олуф, гыза дијәлләр ки, хавар ал корах фикри нәди? Оғлан дијәр, мәм дә

атам вар, анам вар, јолуму көзлијилләр. Паччаһ Шаһ Аббасын үсдүнә јазар ки, сән оғлу да, гызу да јоллијрәм. Шаһ Аббас бахар өввәл инаммас, дијәр мәни алладыф јеримә кирәлләр. О да әскәр, гошин көндөдир. Ики гошин көрүшәр. Оғланы көтирән гошин дијәр бу сизин оғлуз. Шаһ Аббас дијәр јола тирмә шал дөшәнсин. Һәлә кетрәлләр бир өј көркөзәлләр ки, оту. Үш күн отураннан сора Шаһ Аббас оғланы данышдылар. Дијәр бу нә һиләди? Оғлан Шаһ Аббасын јазыф јола салдыгы кағызы чыхардыф верәр, дијәр өзүн димисән дүнјаны нечә туссан, һејлә кидәр. Шаһ Аббас оғланы оғуллуға көтүрәр.

АРМУДАН БӘЈ

Бири вар иди, бири јох иди, бир дәјирманчы вар иди. Кечә-күндүз дәјирманда галарды. Үст-башы чырым-чындыр иди. Бир күн дәјирманда бир шөлөгүјрүг түлкү кирир. Дәјирманчы дәјирманын гаһысыны өртүб бели өлинә алып. Өз-өзүнә дејир: “Һә, мәнимкини Аллах јетириб. Бу түлкүнү өлдүрәрәм”. Түлкү дәјирманчынын фикрини аңлајыб инсан кими дилә кәлир, јалварып: “Амандыр, мәни өлдүрмә, мән сәни дүнја малындан дојурарам. Нејләјирсән тәзлу, унлу дәјирманы? Кәл кедәк мәнимлә”. Дәјирманчы дәјирмандан тәмиз безмишди. О саат разылыг верди. Түлкү бабагда, дәјирманчы далада аз кетдиләр, дүз кетдиләр, ијнә јарым јол кетдиләр. Кәлиб сују булантыг чаја чатдылар. Чајын сују лилли иди. Түлкү дәјирманчыја деди:

– Сән суја туллан, мән дә кәлирәм. Сујун алтында чинләр пашаһы јашајыр. Онун гызы вар, көзәлләр көзәли. Сәән о гызла өвләнлнрәчәјәм.

Дәјирманчы өзүнү суја атыр. Түлкү дә онун далынча. Кәлиб чинләр пашаһынын имарәтинә чатырлар. Чинләр пашаһы түлкүдән сорушур:

– Бу кимди белә?

Түлкү дејир:

– Бу мәәм гардашымды. Сәән гызынла өвләнмәјә кәлиб.

Түлкү дәјирманчыја ишарә едир ки, саға-сола балсын. Чинләр пашаһы түлкүдән сорушур:

– О нијә саға-сола бахыр?

Түлкү дејир:

– Јәгин ки, сәән гызыны бәјәнмир.

Чинләр пашаһы тезликлә дәјирманчыны чимиздирмәји әмр едир. Дәјирманчыны чимиздириб кејиндирирләр. Түлкү јенә дә ишарә едир

Дөйрманчы сага-сола бахыр. Чинләр падшаһы сорушур:

– О није сага-сола бахыр?

Түлкү дејир:

– Оун палтарлары чајда ахыб. Дејир ки, бу палтар мөнө јарашмыр. Чинләр падшаһы көрүр ки, белө көзөл палтары бөјөнмөјөнни мөндөн дө чох вар-дөвлөти олар. Әмр едир 40-күн, 40-кечө тој вурулсун. Тој вурулур. Дөйрманчыны чинләр падшаһынын гызы илә евлөндирилләр. Бу мүддөтдө түлкү јенө дөйрманчыја ишарө едир. Дөйрманчы сага-сола бахыр. Чинләр падшаһы түлкүдөн сорушур:

– О није белө едир?

Түлкү чаваб верир:

– Бу варлы-дөвлөтлө бөј тајфасындандыр. Белө имарөтлөри бөјөнмөз. Чинләр падшаһы әмр едир ки, дөйрманчы илә кәлини тојла өз имарөтлөринө көчүрсүнләр. Тој чамааты бир нөфөр кими јола дүзәлур. Јолда онлары белө көрөнләр дө дөстөјө гошулурлар. Түлкү аралыг јолла дивләр падшаһынын имарөтинө кәлиб дејир:

– Падшаһ сағ олсун, тез олун кизләнни, чинләр падшаһы сизин үс-түнүзә кәлир.

Дивләр билмирләр һарада кизләнсинләр. Түлкү дејир:

– Чәлд олун, от тајасынын алтына кириң, сизи көрөн олмасың.

Түлкү тајалара ол вурур. Тој дивләр падшаһынын һөјөтинө кириңчө тајалар күл олур. Түлкү бөјлө кәлини алты дәрјадан нәм чөкөн, үстү булуда дөјөн евләрө гонаг едир. Бөјин дө адыны Армудан бөј гојур. Күнләр кечир. Армудан бөјлө кәлиң шад-хүррәм јашајыр. Күнлөрин бир күнүндө түлкү Армудан бөјө дејир:

– Армудан бөј, инди мөн өлсәм мөни нејнөрсән?

Армадан бөј дејир:

– Сәән памбыга бүкүб сандыға гојарам.

Күнлөрин бир күнү түлкү өзүнү өлүлүјө вурур. Армудан бөјө хөбөр чагыр ки, сәнин достун түлкү өлүб. Армудан бөј гуллара, гуллуғчулара әмр едир ки, түлкүнү апарыб елә јерө туллајын ки, ији-гоху буралара кәлмөсин.

Гуллар, гуллуғчулар түлкүнү зибиллијә атыб кәлирләр. Түлкү чәлд ајага галхыб дивләр падшаһынын гардашына хөбөр верир ки, бәс сәнин гардашларыны Армудан бөј өлдүрүб, мүлк-малына саһиб олуб, аманын күнүдү гојмајын.

Дивләр падшаһынын гардашы бир дөстө див көтүрүб сараја кәлир. Кәлиңлө Армудан бөји һоп еләјиб удурлар.

О вахтан чох вахт кечиб, инди нө див вар, нө дө чин.

ЛӘТИФӘЛӘР

ҺАЧЫ ДАЈЫ ЛӘТИФӘЛӘРИ

ҺӘР КҮН КӘСИЛӘН ХОРУЗ

Һачы дајынын бир хорuzu варды. Һәр ахшам чамаат әкин-бичин-нән өјө дөнөндә киши бу хорuzu тутуб вар сәсијлә ғышгырырды:

– Ај ушаг, һабра бир бычаһ кәтир, хорузун башыны үзүм.

Сонра да хорuzu һинә бурахырды.

Бир күн арвады оннан сорушур ки, киши, бу нә ојунду чыхарырсан?

Һачы дајы дејир:

– Гој елә билсиннәр, һәр ахшам хоруз кәсиф јејирик. Јансыннар.

АЛЫНЫН АРМУД ПАЈЫ

Һачы дајы мешәдә одун доғрајырмыш, бир дө көрүр ки, бир јекө ајы башыны ашағы салыб нәрилдәјә-нәрилдәјә кәлир. Киши горхудан өзүнү итирир, әл-ајағы башлајыр өсмәјө, нә гәдәр истијир ки, гачсын ајаглары сөзүнә бахмыр. Һанчандан-Һачана өзүнү әлә алыб чыхыр ағача.

Ајы да кәлиб дырмашыр һәмни ағача. Һачы дајы галхыр бир аз да јухары, ајы да онун далынча. Киши ағачын лап төпәсинә чатанда көрүр ки, ајы ондан бир аз аралыда дајаныб башлајыр армуд јимәјө.

Һачы дајы көзләјир ки, ајы армуду јејиб дојсун, чыхыб кетсин, сонра о да дүшүб евинә јолланар.

Бу ара ајы бир дәјмиш армуду будагдан гопардыб Һачы дајыја доғру тутур. Киши елә билир аллаһын һөјваны сәхавәт көстәриб она мејвә вермәк истәјир. Бәркдән дејир:

– Ганачаға машаллаһ, дәдән евиндә галсын. Һөјлә мәрфәт саһиб-сән, јолумнан гач дүшүм кедим өјүмә.

Ајы бу гәфил сәсдән диксинир, ајағынын алтындакы будаг сыныр. куппулту илә јерө дејирләнөб өлүр.

Һачы дајы ағачдан дүшүб онун дәрсини сојур, чијинә атыб евинә кәтирир.

Сонралар ајынын дәрсини һамыја көстәриб дејирмиш ки, көрөн кими үстүнә чумдум, боғазыннан јапышыб боғдум. Амма дәјмиш армуд көрөндә мејвәнин сарылығы үзүнә кечирди.

СӘН БАҢА АПАРЫРСАН

Һачы даҗы “Достлуг” ресторанында доҗунча жиби-ичиб, дурур аҗа-ға. Лыхыла-җыхыла чыхыр күчәҗә, башлаҗыр такси көзләмәҗә. Кеч олдуғу үчүн такси көрүнмүр. Буну узагдан тини дүз көрән бириси үрә-жиндә деҗир ки, җахшы дүшүб әлимә, кечә гара, чүчә гара, аҗаҗ үстә күчнән дурур, бир тәһәр сүрүҗә-сүрүҗә апарым евләринә, бәлкә чибиндә бир шеҗ олду. Кәлиб кирир кишинин голуна. Диҗир:

– А чаноо жиҗим, өлмәмишәм ки... Кә, сәни өҗоза апарым.

Далда җердә әлини салыб онун чибиндән бир гызыл онлуг көтүрүр. Гапысындан ичәри бурахыб севиңә-севиңә кери гаҗыдыр.

Арадан бир мүддәт кечир. Һачы даҗы җенә һәмән җердә тинини дүзәлдиб җола чыхыр. Такси көзләҗәндә о адам харданса пеҗда олуб диҗир:

– Кә, сәни өҗоза апарым.

Һачы даҗы голуна дартыб дилләнир:

Ө сән баһа апарырсан. Такси сәрфәлиди, бир маата миниф келдәрәм.

ОН ДОВШАН

Бир күн Һачы даҗы овдан гаҗыдыр. Гоншулар ондан хәбәр алырлар:

– Овун бәрәкәтти олсун. Нечә дошан вурмусан?

Һачы даҗы деҗир:

– Ов, нә ов... Неч әл-аҗағыны җығыб җығышдырмаг олмурду. Бири бурдан гачырды, бири ордан гачырды. А көзөзу жиҗим, биринә көзүҗумулу атдым. күлләм дүз гулағынын дибиннән өтүб кечди. Икинчисини аллаһ горуду, атәшим боша чыхды. бир дә көрдүм буду һа, үчүнчүсү колун дибиннән чыхыб бир гачыр. бир гачыр. О да чох узаг-даҗдым. Күлләҗә һеҗфим кәлди...

Динләҗәнләр дәмәҗиб кишинин сөзүнү кәсирләр:

– Мүхтәсәр елә, нечәсини вурдун?

Һачы даҗы кефини позмадан чаваб верир:

– Ө, алты аҗлыг-зад дөҗүсүз ки. Фикрими чашдырмаҗым. Һаҗынды үчүннән данышдыммы? Једдисини дә вурсаҗдым, нечә елиҗаһды? Он.

СӨЗҮНҮ ДИМӘҗӘ ИМКАН ВЕРМӘМИСӘН

Бир чаван сатычы илә хеҗли данышандан сонра арвады Һачы даҗыа шикаҗет едир:

– А киши, һуну көрүрсән? Тәрбиҗәсиз көпәһ ушағыннан аллаһ кәл-мәси кәсирәм, елә шонгуҗуф үзүмә бахыр, аҗзы да гарангуш баласы кими һәмишә ачыла галыф. Арвад-зад көрмүҗүф-нәди?

Һачы даҗы аҗзыны аралаҗыб истәҗир ки, чаваб версин. амма арвад имкан вермир, оғланын гарасынча сөҗүр. Ахыр бир фүрсәт тапан Һачы даҗы диҗир:

– Арвад, бәлкә о җазыг да аҗзыны ачырмыш ки, сөзоо габағына сөз чыхарсын. Јазыға сөзүнү диҗиб аҗзыны бағламаға имкан вермәмисән даа.

МОТОСКЛЕТ ИСТӘ

Досту Һачы даҗынын җанына кәлиб мәсләһәт истиҗир:

– Аҗ чаноо жиҗим, Һачы, маа җол көстәр. Идарәдә би гол сааты, би дә үч жүз манат пул вериб тәгаудә көндәрмәк истиҗилләр. Һабы шеҗләри көтүрүб иразылашым, җохса разылашмаҗым. Билмирәм...

Һачы даҗы ону бир алтдан җухары сүзүб диҗир:

– Иразылашма!

– Ниҗә, а башаа дөнүм, һолары әлдән чыхардым?

– Сәән чаноо жеҗим, ағлоо башаа җығ. кет оннардан би мотосклет, үстүндә дә 500-манат пул истә! Ө, елә зүлүмсән ки, сәни башдарыннан сләмәкдән өтрү башга әлачлары җохду, мүтләг веричәһләр.

АДАМЫ АДАМ ЈАНЫНА КӨНДӘРДИЛӘР

Шәкинни нүфузлу шәхсләриндән Һачы Феҗзоглу Илҗас Шәки ханына бир нечә һәчв җазмышды. Бундан хәбәр тутан хан ону чәзәлан-дырмаг, һаҗыфыны чыхмаг үчүн фүрсәт ахтарырды.

Шәки чамааты гураглыг оlanda Киш чаҗынын кәнарына җығышыб мүсәллаҗа чыхармыш, җәни адамлар ләҗән, газан апарыб чаҗ кәнарында бәрк-бәрк вурараг сәс-күҗ салыб дуа едирләрмиш ки, Аллаһ бу һараҗы ешидиб җығыш җаҗдырсын.

Белә гураглыг күнләрин бириндә Шәки чамааты кедир Киш чаҗынын кәнарына. Молла көрүр ки, хана хәбәр верилмәҗиб, һалбуки о да бу мәрәсимдә иштирак етмәли иди. Молла чамаата мүраҗиәт елдәрәк сорушур:

– Ким кедиб ханы дэ вәт едәр?
– Һеч кәслән сәс чыхмыр. Һамы еһтијат едир. Ахырда Илјас габага кәләрәк дејир: “Мән кедирәм ханы чагырмага”.
Һәрә бир јандан дијир: “Сәндән ханын ачығы кәлир, кетмә, зиндана дүшәрсән”.

Һачы Фејзиоглу бу сөзләрә мөһәл гојмајыб сараја јолланыр.
Орада гапычы да Илјасы ханын һүзуруна кетмөји мәсләһәт көрмүр. Анчаг Илјас тә’киш едир: “Кет хана де ки, мән кәлмишәм!”

Хан әлиһә дүшән фүрсәтдән севиниб гонағы гәбул едир. Илјас ханын һүзурунда баш әјиб дејир: “Хан, чамаат мәни бураја кәндәрәиб ки, сәни мүсәллаја дэ вәт едим”.

Хан чавабында: “Ај кәдә, чамаат ичиндә алам јох иди ки, мөним јаныма кәндәрәјдиләр?”.

Илјас өзүнү итирмәдән чаваб верир: “Хан саг олсун, адам варды, анчаг адамы адам јанына кәндәрдиләр, мәни исә сөнин јанына”.

Ханын һитти тутулур вә динмәдән галхыб мүсәллаја јолланыр.

МАЗОЛ ДӘРМАНЫ

Һачы дајы автобусдан дүшән кими бир ушаг она јахынлашыб корушур:

– Ај әми, мазол дәрманы истәјирсән?

Һачы дајы пулуну вериб ики әдәд мазол дәрманы алыр. Ачыб бахмаг истәјәндә ушаг гојмур ки, күләк апарар.

Һачы дајы биз аз кәдәндән сонра хәлвәти бир јер таныб, мазол дәрманына бахмаг истәјир. Көрүр ки, бүкүлү бир кағыза јазылыб:

“Ајағында мазолу олан! Ајагтабыны бир размер бөјүк ал!”.

ЈЕР ӘЈРИДИ...

Һачы дајынын саг ајағы анаданкәлмә бир аз ағсаг иди. Достлары зарафат хәтринә онун ајағынын ахсаг олмасынын сәбәбини сорушанда чаваб верәрди: “Ә, ағлозы башоза јығын. Мән ағсаг дөјләм, јер әјриди”.

ҺАЧЫ ДАЈЫ ДА ГУЈУ ГАЗЫР

Һачы дајынын гоншуларындан бири өз һәјәтиндә гују газдырырды. Устанын ишинә бахмаг үчүн гоншуја кечир. Гоншу она јахынлашыб дијир:

– Һачы дајы, устанын ишинә сөз ола билмәз! Истијирсән, тапшырым саа да газсын.

Һачы дајы бир гәдәр фикирләшәндән сонра:

– Чох саг ол, гоншу. Мән өзүм дэ пис газмырам. Мән газан гујуларын дивини көрмах мүмкүн дөјүл!-дејир.

АҒЛЫНЫ ГОРУ

Ики гардашдан бири о биринә өјүд-нәсирһәт верирмиш. Бу заман нәсирһәт верән Һачы дајынын јолдан өтдүјүнү көрүб учадан дијир:

– Һачы дајы, савахдан һабыны баша сала билмирәм ки, күчүнә көрә ишсин. Бәкә сән баша саласан?..

Һачы дајы суал долу нәзәрләри илә диди:

– Баша салмағына саларам. Һәлә бир әршин о тәрәфә дэ кечәрәм. Амма ди көрүм, һајынды сән олан-олмаз һағло буна вериб оза бир шеј сахлаја билитијсән, јохса јох?

ВАР-ДӨЛӘТ

– Һачы дајы, дијилләр јахшыча мал-дөјләтин вар. Һабы дүздү көрәсән?

– Һајынды һагг-һессавнан һеш арам јохду. Би ону билирәм ки, кетдихча мөһшурлашырам, салам верәннәрин сајы чохалыр.

БУЛАГ ВӘ ЧАЈ СҮЈҮ ИЧӘННӘР

– Һачы дајы, һајынды адамнарын бир групу чох сақит, сәви кими, галаннары јаман тырыгталы олулар. Бунун сәвәви нәјнән бағлыды?

– Оннан бағлыды ки, бә’зиләри булах сүјү, гејриләри дэ даг чајынын сүјүнү ичилләр.

МУШТУЛУХ

Бир күн Һачы дајынын гоншусу јүјүрә-јүјүрә чајханаја дахил олур. О, Һачыны көрчәк чәлд дијир:

– Һачы, муштулуғуму вер, чамышын балалијитди!

– Рәһмәтдијин оғлу, нә муштулуғ? Чамышым богаз иди, билирдим ки, балалијичијһ. Кәлчән балалијитди дисејдин, ајры мәсәлә.

Кечмишдө јашлы кишиләр аран рајонлара тахыл бичмөјө кедөр, зәһмәтләринин әвезиндө исә бугда вә ја арпа кәтирәрдиләр. Бир күн һачы дајы да өзүнә бир нечә тај-гуш тапараг бичинә јолланыр. Башга јерләрдән бичинә кәләнләр шәкили һачы дајынын адыны ешидиб тез-тез онун башына јығылырдылар.

Бичин саһиби тахыл бичәнләрә бир гајда олараг ајран вә турш гатыгла чөрөк верәрди. Бир күн дә, инсафа кәләрәк бир чолпа гызартдырыб һачы дајыја көндәрир. Лакин һачы дајы төк дејилди нечә дејәлләр, шејтана папыш тикән ики нәфәрлө бир јердө отуруб-дурурду. Онлар да гызармыш чолпаја көз дикмишдиләр. Үч адама бир чолпадан нә дүшә биләрди? Вәзијәтин чәтин олдуғуну көрән һачы дајы бир ағсагал кими диди:

– Ај сизин чанозы јијим, һабы би чорпадан үч адама һеш нә олмаз. Кәлин ону сурфанын үстүндө гојуф, јатах. Дураннан сорамнары, ким нә гәдәр јуху көрүфсә, данышсын. Кимин јуху ихтиләти узун оларса, о да чорпаны јисин.

Разылашыб јатырлар. Ојанандан сонра јухуда көрдүкләрини данышмаға башлајырлар.

Бириси узун-узады нағыл едир ки, ону јердән көјө гонаг апармышдылар. Сүфрәннин үстүндө гуш илији, чан дәрманы вар иди, о ки вар једн...

О бири дејир ки, ону да көјүн једдинчи гатына гонаг апармышдылар. Дојунча чорпа, аш вә с. јејиб...

Һачы дајы онлары динләјәндән сонра дијир:

– “Һачы дајооз ихтиләтозу да јисин, өзозу да! Маа јухуда дидиләр ки, сәән јолдашдара көјдә јахшы-јахшы гонахлы веритдиләр, сән кәнә ајраны ичиф ач јатырсан. Дур чорпаны өзүн ји. Мән дә, һајынды дуруф, чорпаны јидим.”

Јолдашлары һачыја инанмајыб чолпаны гојдуғлары јерә баханда көрүрләр ки, бошгабда анчаг сүр-сүмүх вар. Дојунча күлүб, бичинә јолланырлар.

ЧАНАВАР БИЛӘН ЈАХШЫДЫ

Һачы дајы гојуну отлагдан евинә апаранда јолда гәфләтән гаршысына бир чанавар чыхыр. Һачы дајы јериндәчә донуб галыр... Горхудан тир-тир әсән, ара вермәдән мөләјән гојуна үзүнү тутуб дејир: “Ә, нә “мә”, “мә” салмысан, чанавар өзү јахшы билир кими јимах лазымды”.

Һачы дајыдан сорушурлар:

- Һачы дајы, рус дилини билирсәнми?
- Ә нијә билмирәм!
- “Бура кәл” сөзүнү русча нечә дејәрсән?
- Дијәрәм, иди суда
- Бәс “ора кет” демәк лазым олса нечә дијәрсән?
- Кејәрәм о тәрәфә, кәнә дијәрәм: “Иди суда”.

ПРОТЕЗ ДИШ ӘҲВАЛАТЫ

Һачы дајы протез диш дүзәлтдирир. О, бир нечә күнлән сонра һәким мурачиәт едәрәк:

– Чох сағ ол ки, маа әнтијаға диш гајырмысан, би дәнә дә ағзыма сетка дүзәлтсәнә!

Һәким тәәччүблә сорушур:

- Ај һачы, сетканы нинијирсән?
- Ахы астыранда дишдәрим јериннән чыхыр, горхурам дүшүф итәр.

БАШСОҒАН

Һачы дајыдан сорушурлар:

- Ај һачы дајы, спиртли ишкниләрә нәтәри бахырсан?
- Нә башо ағрыдым, ишкнинин дадыны билмирәм, амма көрмүшәм ки, ону ичәннәр башсоғаны гызыләнмәд алма кими јијилләр.

ҲАЧЫ ДАҶЫ САНЧЫЛАНЫБ

Һачы дајы һәкимә кедәрәк санчыландығыны шикајәт едир. Һәким һачы дајыдан нә јидијини сорушур. Һачы дајы чаваб верир ки, бал илә јемиш јијиб. Һәким нараһатлыгла билдирир ки, бал илә јемиш јолга кетмәз. Һачы дајы: – Ај дохдур, онлар јола кедичилләр, амма мәһи арадан чыхардичилләр-дејәрәк килејләннәр.

ПЕШӘ ИСТИҒАМӘТИ

Һачы дајыдан ушағларына нечә пешә ојрәтмәсинин сирләрини сорушурлар. О дејир: “Чағанын гулагына пуду јахыннашдырыф шығ-

гылдалырам. Әјәм ушах башыны пул төрөфә чөөүрсә, димах оннан жахшы тачир чыхасылды, јох әјәм башыны тәрпәтмәсә, башга сөнөтә кедичијһ”.

ГӘЗЕТ САТЫШЫ

Бир нәфәр гәзет көшкүндә сатычы ишләјән һачы дајыдан сорушур:

– һачы дајы, “Шәки фәһләси” гәзетинин савахкы нөмрәси јохду ки?

– Ағро мән алым, “Шәки фәһләси” гәзетинин савахкы нөмрәсини дүнән сатмышам!-дејә һачы чаваб верир.

ЧОХ ЈАШАМАҒЫН СИРРИ

Һачы дајыдан узун өмүр сүрмәјинин сиррини сорушдугда белә дидир:

– Мән һәмәшә чалышмышам ки, арвадын нәфәси бојнумун көкүнә дөјмәсин.

КЕЧИКМИШ “ӘЛЕЈКҮӘССАЛАМ”

Күннәрин бир күнү һачы дајы адәти үзрә евдән чыхараг базара кедирмиш. Јолда дүканын габағында отурмуш гоншулары она салам верирләр. Һачы дајы исә чаваб вермәдән өтүб кедир. О, һаннан-һана базардан гајыданда һөмин адамлары јенә дүканын габағында көрүб дијир:

– Әлејкүәссалам!

Гоншулардан бири тәәччүблә дилләнир:

– Ај һачы дајы, биз бәјахларым саа салам вердох, алмадын. “Әлејкүәссалам”ын һиндијә галытды?

– Тахсыр мөндә дөјлү, бәјах өјдән чыханша үрәјимдә забул-секах баштамышдым, она көрә дә чаваб верә билмәдим, һајындыча охујуб гуртармышам.

ҺАЧЫ ДАЈЫНЫН РЕСЕПТИ

Һачы дајы ишәәр бағындакы отурачагларын бириндә, әлиндә төсбә әйләнәрәк динчәлирди. Чох күмраһ көрүнүрлү. Тезликлә танышбилити онун башына јығылыр.

– Машаллаһ, һачы, чаван оғлана охшајирсән. Бөјәм, һеш бир хәс-тәлик кечирмирсән?

– һачы дајозун һағлы вар. Ахмағам ки, азарланам?

БАШҒАСЫНЫН БАШЫНА ГОЈМУРЛАР

Ичласда тәнгид едилмиш бир вәзифәли шәхс һачы дајыја өјүнәрәк белә дијир:

– һачы, сән дә дүнјакөрмүш бир киши сән. Бүјүн мән ичласда писдијәннәрә дидим ки, кәлин мәм әммамәми бирозун башына гојах. Көрах сиз нағарысооз? Дүз дидим, јохса јох?

Һачы дајы:

– Јахшы кишиләр е’тибар олуномуш әммамәни башғасынын башына гојмулар.

МАЈАСЫЗ ГАЗАНЧ

– һачы дајы, нөјинә көрә гијмәтләндирилләр?

– Иштаһасына көрә.

– Бәс алверчини?

– Мајасыз газанч көтүрмах башарығына көрә.

ҺАЧАРЛАРЫ КИ, МӘНДӘДИ

Һачы дајы Бакыја кедирмиш. Чәмаданлары вагона јығыр, јер алыр вә узаныр.

Көзүнә јуху кедир, ону ојадыб дијирләр...

– А, һачы дајы, дур бах, чәмаданлары апардылар...

Һачы дајы һеч кефини позмур вә дијир:

– Чөһөннәмә апарсыннар, чора апарсыннар, һачарлары ки, мәнәдир.

КӘЛ ОРТАЛИЈАХ!

Һачы дајыны бир гонағлыга чағырырлар. Мәчлисдә бир гыз онун хошуна кәлир. Фүрсәт таныб гызә јахынлашыр вә дијир:

– Ханым гыз, изин вер сән үзүннән өпүм да.

Гыз чаваб верир:

– Сән мөним үзүмнән јох, ајағымын үстүндән өпә биләрсән.

Һачы дајы севинчәк дијир:

– Ханым гыз, онда кө белә слижах, нә сән дијөн олсун, нә мөн дијөн, мөн үз дидим, сән әјах, көл буну орталижах.

ЈАШЫЛЛАШАН КИЈЕВИН САҒЛЫҒЫНА

Һачы даји Кијевә гонаг кәлир. Ону чох һөрмәтлә гаршылајыб, шә-рәфинә зијәфәтләр верирләр. Зијәфәтләрин бириндә шөһөрин һөр-мәтли адамлары вә кешини иштирак едир. Тамада сөзү кешишә верир вә дејир ки, сонра да һөрмәтли гонағымыз сағлыг дејәчәк вә баләлә-ри нуш едир.

Кешиш сөзә башлајыр:

– Бир күн кәнч бир гадын килсәјә кәлиб онун күнаһларынын бағ-ышланмасында јардымчы олмағмы хahiш едир. Күнаһыны соруш-дугда гадын билдирди ки, әрнмә бир дөфә хәјанәт етмишәм. Мән она ледим ки, төвбә етсин вә кедиб бир ағач әксин. Гадир Аллах онда онун күнаһыны бағышлајар. Бир нечә күн сонра килсәјә бир гадын да кәлди вә әринә ики дөфә хәјанәт етдијини сөјләјиб, күнаһынын бағышланмасында јардымчы олмағмы рича етди. Мән она билдирдим ки, төвбә етсин вә кедиб ики ағач әксин, гадир Аллах онун күнаһы-ны бағышлајар.

Јенә нечә күн кечди вә бир гадын да килсәјә кәләрәк көз јашы ахыдыб әринә үч дөфә хәјанәт етдијини сөјләди: Күнаһынын бағышл-анмасы үчүн јардым итеди. Она төвбә едиб үч ағач әкмәсини төвси-јә етдим вә ледим ки, рәһимдил Аллах ону да бағышлајацаг.

Бир нечә күн дә кечди вә бир гадын көз јашлары ичиндә килсәјә кәлиб јардымыма еһтијачы олдуғуну билдирди. Нә күнаһ етдијини со-рушдугда о да әринә хәјанәт етдијини билдирди. Мән сорушанда ки, нечә дөфә хәјанәт етмисән, о сајыны өзүм дәгиг билмирәм дејә чаваб верди. Онда мән она Аллахын кәрәмәти бөјүкдүр, төвбә ет вә бөјүк бир парк сал, Аллах да сәнин күнаһыны бағышласын - дедим.

Бајагдан һејрәтлә кешишә гулаг асан һачы даји ајага галхыб дијир:

– Сағ ол, кешинш, Аллах өмрозу узун еләсин. Вәфазаа бәрәкәт вер-син. Амма дијирәм кәлин бәдәләримизи күнү күннән јашыллашан Кијевин сағлыгына чалдырах.

СӘӘН АРВАДО АХТАРАХ

Һачы даји арвады илә Москваја кедир. Ону итирир. Һа ахтарыр та-па билмир, әлачы үзүнүб бир милисә јахынлашыр вә арвадыны итир-

дијини билдириб, көмәк етмәсини хahiш едир. Милис нәфәри ондан арвадын шөклини истәјир ки, компјутердә чыхартдырыб, тез тапар. Һачы даји:

– Нәчәлик, мән шәкилијәм, шәкили чивиндә арвад шөкли кәз-дирмәз-дијир.

Милис:

– Онда арвадын приметләрини сөјлә, компјутер өзү шөкли һазыр-ласын.

– Примет нәди, билмирәм- дијир Һачы даји.

Милис дијир:

– Мән өз арвадымын приметләрини сајым гулаг ас, сонра сән өз арвадыны приметләрини сајарсан. Милис өз арвадынын приметләри-ни сајмаға башлајыр. Мәним арвалым алакәздүдүр, сачлары сары, си-фәти антон алмасы кими пырмызы, јумру, долағлары галын, ајағлары узун, долу бәдән, данышанда чан аландыр. Чох инчә төбәссүмү вар, ширин дили вар.

– Ај унун дилини јижимР Уну Аллах сахласын.

– Ди сән арвадынын приметләрини сај көрүм.

– Нәчәнник, мәәнки һеч, гара гәтдәјин бириди. Кедах сәән арвадо ахтарар.

АТЫН АЛЫВЫ

Һачы даји јенә ат алмаг фикринә дүшүр. Вә ат сатандан рича едир ки, атын ејибләрини кизләтмәсин. Ат сатан башлајыр атын хасијјәт-ләрини садаламаға:

– Ата сөз ола билмәз. Јорга кедир, автомашыны өтүр вә с. Ајвын-дан дә бири будур ки, јәһәри белинә гојуб, гушгунуну гујругуна ке-чирдикдә бир тәпик атыр...

Һачы әми кишинин сөзүнү кәсиб:

– Би тәпик бәсимди, сахла!-дијир.

ӨЗҮНҮ СЫНДЫРМЫР

Һачы даји чан верирди. Бакыдан профессор чағырырлар. Профес-сор ичәри кирәндә көрүр ки, хәстә о дүнјасы илә әлләшир, амма һеј күлүр. О, буна јаман тәәччүбләнир: “Мән бу чүр чан вермәни әмрүм-дә биринчи дөфәдир көрүрәм”.

Ону баша салырлар ки, хәстә Шәки бамәзәләриндәнди. әләндә дә өзүнү сындырмыр.

КҮЗКҮДӘКИ АРВАД ИМИШ

Һачы дажынын арвады күзкү һагтында ешитмишди, амма көрмөмишди. Әринин бир нечә дөфә күзкүдә бахыб, сонра да кизлөтдижини көрөн арвад имкан ахтарыды ки, һәмнин күзкүнү әлә кечириб өзү дә бахсын.

Күнләрин бир күнү киши бичинә кедир. Фүрсәтдөн истифадә едөн арвад еһмалча күзкүнү көтүрүб бахыр вә тәәччүблә өз-өзүнә дијир:

– Батт, а башы батмыш! Мән дә елә билирдим ки, киши өзүнә бахыр, күзкүдәки арвад имиш.

ҺАЧЫ ДАЖЫНЫН ТИФЛИС СӘФӘРЛӘРИ

1-чи сәфәр

Бир күн һачы Фејзи оғлу Илјас Тифлисә алверә кедир. Буну хәбәрдар едирләр ки, орада фырылдагчы чоһдур, чалышсын алданмасын. Һачы Фејзи оғлу бир маһудчу дүканына кирир ки, өзүнә чуха тикдирмәк үчүн фирәнк маһуду алсын. Дүканчы она севдији гарагач габыгы кими козәл күл касасы рәнкинәдә бир топ ачыр. Һачы Фејзи оғлунун ағлы чашыр вә гүмәтини сорушур. Дүканчы дејир ки, он бир манатдыр. Һачы фикирләшди ки, киши ону алдадыб баһасына верир, бирә-јүз гүмәт дејир. Һачы өзүнү топлајыб дијир:

– Бунун әршинини үч аббасыја верәрсәнми?

– Дүканчы:

– Ағачан, сән һаралысан?

– Шәкили.

– Шәкидә һеч мешә вар?

– Вар.

– О мешәдә һеч гурд олур?

– Чоох...

– Бәс сәнин кими ешшәји о гурдлар нијә јемәдиләр?

2-чи сәфәр

Бир күн Һачыја Тифлиسدөн танышлары јазыр ки, бир сөвдәкәрин малы торг олачаг. Әлиндә нә гәдәр нәгли варса көтирсин, малы өзләри алсынлар. Бу да евлә, танышларда нә вар иди, һамысыны јығыб алдан дөшүнә тикәрәк кедир. Вағзала дүшөндә көрүр ки, јердә галын бир бумажник вар. Гырағында килиз рәнкинәдә бир јүзлүк көрүнүр.

Өз-өзүнә севинир ки, буну көтүрсәм мән дә мүсәлманларын Манташову, Читахову оларам. Дәрһал әјилиб буну көтүрүр. Бу вахт бири она јахынлашыр:

– Мешәди, кәл тапдыгыны јары бөләк.

– Јахшы, бөләк.

– Кәл бурада бир далдаја кирәк, бизи көрөн олмасын.

Һачы хурчуну јерә гојуб бумажниги ачыр ки, бөлсүн. Бу вахт бири онлара јахынлашыр. Һачы тез бумажниги чибиндә кизләдир. Киши дијир:

– Әзизләрим, мәнним пулум итиб. Сиз тапмамысыңыз ки? Кәрәк сизи ахтарым.

Јанындакы киши диди:

– Ахтар, бу мән.

Киши онун һәр јеринә бахды, чибиндөн бир гәдәр пул чыхды, алды, деди ки, бу мәнним. Сонра Һачыны ахтарды. Гојундакы пуллари чыхартды, әлинә алыб деди ки, бу мәнним дејил. Әлиндә сахлады. Бумажниги тапыб, ону да әлиндә сахлады вә деди ки, бу да мәнним дејил. Гәфилдөн гачды. Јанындакы јолдашы она диди:

– Сән кедә билмәзсән, дајан, мән кедим ону тутум.

О да гачды. Һачы кор-пешиман Шәкијә гајытды.

ДОДАХСЫЗ ГАЛСЫН?..

– Дијилләр, Һачы дајы данышанда һамы гарныны тутуф күлүр, амма өзүнүн һеш додағы да гашмыр. Дүздүрмү?

– Сәән чано јижим, дијирсән додағы гашсын, киши додахсыз галсын?

ҺАЧЫ ДАЈЫ ВӘ МҮФӘТТИШ -

Һачы дајы сатычы ишләјирди. Јохламаја кәлмиш мүфәттиш јола дүшөркөн Һачы дајы онун чибинә пул басыр. Мүфәттиш дилләнир:

– Һачы дајы, инчимәдин ки? Биз дә Бакыја гајыданда әлимизә бахырлар, умурлар. Јохса пулу һеч көтүрмәздим дә.

Һачы дајы әлини мүфәттишин күрәјинә вурагаг дијир:

– Ај чәннәтлийин оғлу, һејлә шејин фикрини еләмә, һајынды елә билләм ит апарытды.

Һачы даждан сорушурлар: “Огулдан-ушагдан нөжиниз вар? Сизин жолунузу ким давам стдирәчөк?”

Һачы даҗы диҗир:

– Бир тифилмиз вар, бичин биридик. Фикири-зикири мөннөн пул гопартмагдыр. Дүнөн гавагыма гоҗуф доҗунча даннамышам: “Әдә, сөн дә чамаат кими кет ишлә, пул газан. Палаза бүрүн, елнөн сүрүн”. Гурумсах сөз алтында галмады: “Аҗ дәдә, пул вер, кедим палаз алым”.

АНАДАНКӘЛМӘ ТҮТӘК

Һачы даҗынын оғлу җаман һазырчавабдыр, лап дәдәсиндән дә беш көмчә габага кедиб. Дүнөн ешликдә фит чалырды. Гоншумуз ачыглан-ды ки, бәсди фит чалдын, дәдәнә де, сөнә бир түтәк алсын. Ушаг нә десә җахшыдыр:

– Даҗы, анаданкәлмә түтәҗим ола-ола, даа дәдәми ниҗә хәрчә салырам?

...МӨННӨН БАШГА ГОҖУН ЈОХДУ?

Бир күн Һачы даҗынын арвады әринә шикаҗәт едик ки, кимсә она коруш тәҗин етмәк мөгсәди илә саташыр. Һачы даҗы арвадына диҗир:

– Арвад, мән сәән намуслу олмага инанырам. Сән һәмән адама сөз әвер вә әдә көрүш тәҗин елә. Ешиҗидә мәән сәсими ешидән кими ону гоҗуннар олан пәҗәҗә өтүр. Сорасыҗнан сәән ишин жохдур.

Ертәси күн һадисә ахшамүстү баш верир вә арвад әри деҗән кими һәрәкәт едик. Киши җарычылпаг вәзиҗәтдә пәҗәҗә гачыр вә үстүнә ашыланмыш гоҗун дәриләрини төкүр. Һүркмүш гоҗунлар маләшмәҗә башлаҗыр. Һачы пәҗәҗә кирир вә әлиндәки дәҗәнәклә онлары сакитләшдирир, сонра гаранлыгдә киши кизләнән тәрәфә дәҗәнәк вурур. Үч-дөрд дөфә буну тәкрат едик. Агрыҗа дөзмәҗән киши:

– Һачы даҗы, әлдүм ки, мән. Мөннән башга гоҗун жохдур?-деҗир.

ЈАЛАН САТЫРСАН, АДЫМ ВАР

Кәндхуда Мирзә Абдулчаббары җанына чагырыб габаҗындакы сиҗа-һыҗа баха-баха деҗир:

– Аҗ Мирзә, һәлләм-гәлләм ишләрин ахыры олмаз, җазыган, кет башыны ашаҗы сал, балаларыны доландыр. Ит дөфтәриндә дә ашын жохду.

Абдулчаббар бич-бич күлүб деҗир:

– Ә, ниҗә җалан сатырсан, әҗәр ит дөфтәриндә адым жохтурса. мән ән бура ниҗә чагырыфсан?

ДҮНЈА ДҮЗӘЛИТДИ

Мирзә Абдулчаббар пинәчилик едирмиш. Бир дәннәли кәлиб ону сөзә тутур ки, бизини чырпышдырсын. Белә дә едик.

Аҗага дуруб кедәндә деҗир:

– Шириң дило җиҗим, аҗ Мирзә. Нагаллых еләдим, башо аҗрылдым. Олүм-итим дүнҗасыды. Бизи һалал елә. Даа кедирәм.

Мирзә дә аҗага дурур. Башлаҗыр базар ашаҗы гачыб чыҗырмаҗа:

– Аҗ чамаат, көзооз аҗдын, дүнҗа дүзәлиб, дүнҗа дүзәлиб.

Сорушурлар:

– Аҗ Мирзә, нә олутду?

Мирзә:

– Сән ел, дүнҗа дүзәлитди, даа дәннәли дә оғурладыгы малдан өтәри җиҗәсиннән һалаллых истиҗир.

ӨЛМҮРСӘН КИ, ЈАХШЫЛЫҒЫННАН ЧЫХЫМ

Бир нөфәр Абдулчаббары өлүмдән гуртарыр. О да чалышыр ки, нә җолласа һәмин адамын хәчәләтиндән чыхсын. Амма мүмкүн олмур. Бу итәх һәмишә деҗир:

– Аҗ Абдулчаббар киши, саҗлыгына һәр шеҗим вар, һеч нәҗә еһтиҗа-чым жохдур. Наһаһатлыҗа дәҗмәз. Јахшылыг етмишкән варсан.

Абдулчаббар әл чәкмир:

– Јох е! Белә иш олар? Сәән хәчәләтиндән чыхматыҗам, жохса жох?

– Валлаһ, биллаһ, лазым деҗил. Зәһмәт чәкмә.

– Көзө жијим, ә, бу нә сөздү? Сәән јолунда зәһмәт чәјмах борчу-музду. Онда һеч олмасза, тез өл, чиназәннән јапшышым, хәчәләтиннән чыхым.

БАКЫ...КӘНД ИМИШ

Бакыда јашајан гоһумларындан бири Мирзә Абдулчаббара телеграм вурур ки, дурма кәл, оглума тој еләјирәм. Бакыны да көрмәми-сән. Бахарсан, көнлүн ачылар.

Достлары Мирзәјә мәсләһәт көрүрләр ки, Јевлаға гәдәр фәјтонла кетсин, орадан да дәмирјолу илә. Фәјтончу Абдулчаббары дәмир јолуна гәдәр кәтириб дејир:

– Көрдүјүн дәмир јолдур. Һагтымы вер, мүрәххәс олум.

Абдулчаббар фәјтончу илә һагт-һесаб чәкәншән сонра јолдан кечән бир нәфәрдән сорушур:

– Бакы бу јолун һансы тәрәфиндәди?

– Солунда.

Чавабы ешидән кими, зәнбилини көтүрүб үз тутур һәмин сәмтә. Бир хејли кедир. Узагдан кәндә охшајан бир јер көрүб раһат нәфәс алыр:

– Паһо, мән елә билирдим Бакы дүңјанын јарысы бојдады. Сән ди-мә, јолу раһат олса да өзү балача бир кәнд имиш.

СӘНӘ БОРЧЛУДУРЛАР

Мирзә Абдулчаббар күчә илә келәркән ики гадынын далашдығыны көрүр. Гадынлардан биринин налајиг сөзләри Мирзәјә пис тә'сир бағышлајыр. О, узагдан дөнә-дөнә өскүрүр ки, бәлкә, һај-куј кәсилә. Амма гадын чоһ кеч сакитләшир. Мирзә она салам вериб дејир:

– Билирсән нә вар?

– Дејәрсән, биләрик.

– Бу әтраф мәнәлләләрдә нә гәдәр гадын вар һа, һамысы аа борчлудур. Чүнки онларын әрләри һәмишә бу доггаздан кечилләр. О кишиләр сәән үзө көрүф, сәсо ешитмәсәјдиләр, өз арвалдарынын гәд-рини билмәздиләр.

СИЗИНКИ ТУТМАЗ, БАЛА

Лејли Мәммәдовна она ешг с'лан елән Мәчнун Ағакишијевичә дејир:

– Мәчнун Ағакишијевич, сән аллаһ бизә елчи кәндәрмә. Мән бу ешдән горхурам.

Мәчнун Бакыдан көтүрүлүб дүз кәлир Шәкијә. Дәрдини дајысы Мирзә Абдулчаббара данышыр. Мирзә дејир:

– Лејли Мәммәдовна ағыллы гыздыр. Һәлә мин ил әввәл о јазыһ гыз Мәчнунун зибилинә кечиб, мурадына чатмијитди. Галды һиндики замана ола. Јох, бала, сизинки тутмаз.

ӨЛМӘ, ЈОХСА КӘФӘНСИЗ ГАЛАРСАН

Мүһарибә вахты Мирзә Абдулчаббарын үст-башы төкүлүр. Еши-дир ки, торга һинд ағы кәлиб. Бир туман-көјнәклик ағ истәјир. Вер-мирләр. Баша салырлар ки, бу мал сатдыг дејил. Һәрмәтли бир алам рәһмәтә келдәнә исполкомун кағызы илә бир кәфәнлик верирләр. Мирзә истәјир ки, әризә јазсын, она аванс кәфән бурахсынлар. Амма фикриндән дашыныр. Өзүнү вурур өлүлүјә. Хәбәр шәһәрә јайылантәк она бир кәфәнлик ағ бурахырлар.

Бир нечә күн сонра көрүрләр ки, Мирзә Абдулчаббар сағ-саламат күчәләрдә кәзир. Ону исполкома чағырырлар:

– Мирзә, бу нә кәләкди? Нечә олду ки, дирилдин?!

– Исполком сағ олсун, – дејә Мирзә сөзүнә давам едир. – Доордан да өлмүшдүм, сиз мәни јердән көтүрдооз. Мүрдәшир әлиндә кәфән ичәри кирән кими диксиндим, кәфәннән горхуф дирилдим.

Исполком да шәкилијмиш. Мирзәјә бәрк-бәрк тапшырыр:

– Кет, Мирзә, амма мүһарибә гуртараначан өлмә, јохса кәфәнсиз галарсан.

КӘМШИРИН ГАРПЫЗ

Сабирабадлы Шәки базарында гарпыз сатырмыш. Арабир бәркдән гышгырмыш:

– Ај мүштәри, гарпызын бал кими шириннә кәл.

Абдулчаббарын пулу јохмуш. көнлүнә дә гарпыз дүшүбүш.

Сабирабадлы көрүр ки, габағындакы ағсагал. абырлы бир аламды. разылыг верир. Абдулчаббар бычағыны ири бир гарпыза батырыб. јекә бир дилим чыхарыб јејир, башыны булајыб јана гојур. Икинчи-сини, үчүнчүсүнү, дөрдүнчүсүнү кәсиб дадына бахыр. Дојандан сонра гарпыз сатана дејир:

– Гарпыздарын хошума кәлмәди. чоһ ширинди.

Сабирабадлы:

– А киши, ал дө, аләм ширин гарпыз көзир.

Абдулчаббар дејир:

– Ај көзо јижим, ахы, мәәм шәкәрим вар, дохтуррар ширин шеј јимага гојмуллар, о бојда Сабирабалда бир көмширин гарпыз јохјиди ки, мәәм кими аличәнаб мүштәрини бу тәзә нүјвәрә тамарзы гојдун?

ПАПАҒЫМЫ ЕШШӘК ЈИЈИФ

Бир күн Абдулчаббар аґачын көлкәсиндә узаныб досту илә сөһбәт едирди. Һәсир папағыны күрсүнүн үстүнә гојмушду. Бир аздан Абдулчаббары әснәмәк тутур, үзүнү јана чевириб јатыр.

Ојананда папағыны јериндә көрмүр. Баша дүшүр ки, досту ону доламаг үчүн кизләдиб. Һеч үстүнү вурмур. Дуруб кетмәк истәјөндә досту сорушур:

– Ај Абдулчаббар, бәс папағын һаны?

Абдулчаббар о тәрәф-бу тәрәфә бахыб дејир:

– Јә'гин ешшәј јижиф. Ахы папағым һәсирдән ијди.

ПУЛУМ ОЛСЕЈДИ ҺАБЫРА НИЈӘ КӘЛИРДИМ?

Абдулчаббарын чибиндә бирчә манат пулу галмышды. Чох фикирләшәндән сонра автобуса миниб Сучмаја јола дүшүр.

Сучмала ресторанын ишчиләри Абдулчаббары севинчлә гаршылајыб стол архасына дө'вәт едирләр.

– Үрәјиди нә истәјир, ај Абдулчаббар?

– Әввәлчә бир пити кәтирин!

Абдулчаббар питини јејиб бағларыны силәндән сонра ики шиш дө кабаб сифариш едир. Јејә-јејә ресторанын ишчиләрини мәзәли зарафатлары илә хејли күлдүрүр. Бир-ици стәкан чај да ичәндән сонра ресторандан чыхыб, јаваш-јаваш јола дүзәлир. Буну көрән ресторан мүдири онун дальынча:

– Ај Абдулчаббар, јејиб-ичликләринин пулуну вермәмиш һара кедирсән?

Абдулчаббар һатыны позмадан:

– А пир олмуш, пулум олсејди Шәкидән һабыра нијә кәлирдим ки? Елә һордача јижиф-ичәрдим да!...

ӘЈАХГАВЫМЫ АХТАРЫРАМ

Мирзә Абдулчаббар ашура күнү мәсчидә намаза кедир. Намаздан чыхыб сәә көлмәк истәјөндә көрүр ки, ајағтабылары јохдур, ким исә кејиб кедиб. Мирзә Абдулчаббарын намаздан сәә гајытмадығына көрә сәәкәиләр чох нараһат олур, бир нечә таныш-билишлән Абдулчаббары мәсчиддә көрүб-көрмәдикләрини сорушурлар. Ахырда бир гоча билдирир ки, Мирзә мәсчиддән чыхыб ајағталын кетди гәбирстанлыга тәрәф.

Евдәкәиләр буну ешидән кими јүјүрүрләр гәбирстанлыга тәрәф. Чатанда көрүрләр ки, Мирзә Абдулчаббар гәбирстанлығын гапысында отуруб. Арвады мат-мәәтәл галыр сорушур:

– А киши, бурда нијә отурмусан?

Мирзә Абдулчаббар чох чидди көркәмлә:

– Мечитдә әјахгавларымы оғурријитдиләр. Көпәјһ оғлу һара кетсә, ахырда бура кәличиди. Ону көздијирәм ки, кәлсин, әјахгавларымы алым, – дејир.

ӨЗО ӘДӘКИ КИМИ ҺИСС ЕЛИЈИЧИЬСӘН!

Абдулчаббар чох охујуб, чох ешитмишди ки, курортларда аламларә јахшы бахырлар, онларын гуллуғунда дурурлар. Евдәки леди-годудан, арвад-ушағларын гајғысындан бир мүддәт узаг олмаг үчүн Абдулчаббар путјовка алараг курорта кедир.

Санаторијада ону чох јахшы гаршылајыр вә дејирләр:

– Гардаш, һеч нараһат олма, бизим санаторијада өзүнү лап евдәки кими һисс едәчөксән.

Абдулчаббар чашғын һалда чаваб верир:

– А кишиләр, ахы мән өјдән чыхыф бура кәлмишдим ки, истираһәт елијим, сиз исә тәзәлән мәән өз өјүмә гајтарырсоз?

ДӘДӘМ ӘРКӘКДИ !

Шәки базарында гәссаблар: “Гоч әти”, “Гојун әти!”, “Тузу әти!”, “Әркәк әти!”- дејә һарај салмышдылар.

Абдулчаббар өг алмаг фикри олмаса да, гәссабларын бириндән сорушур:

– Әмиоғлу, өт әркәк гојунунду, јохса лийи?

Гәссаб мүштәри танығыны көрүб севинчәк:

– Дәдәм әркәкдир-дејир.

– Ә, мән хам һесаф еләмә, билмирам ки, сән дәдән әркәкдир?
Мән гојунун әтини сорушурам, ә.

АБДУЛЧАББАР КӘБИН КӘСИР

Бир күн ахунд Фәрәч Шәкинн ашағы мөһәлләсиндә Мирзә Абдулчаббара раст кәлир. Онларын арасында белә сөһбәт олур:

- Ај Авчаббар, бурада нә едирсән?
  - Бурада ишләјирәм.
  - Бура нә олан јерди белә?
  - Бура ЗАГС олан јерди.
  - ЗАГС нә олан шејдир?
  - ЗАГС кәбин кәсилән јердир, мән бурада кәбин кәсирәм.
  - БАҲО! Сән кәсән кәбиннән нә олачаг?
- Авчаббар ахунда тәрс-тәрс бахараг дејир:
- Ај ахунд Фәрәч! Сән кәсән кәвиннән мән олмушам, мән кәсән-нән кәрах нә оличјһ!

АБДУЛЧАББАРЫН ЧАВАБЫ

Абдулчаббар һәрдән Азәрбајҗанфилм студиясында эпизодик ролларда чәкилирмиш.

Бир күн һансыса филмдә күтләви сәһнәдә чәкилән Абдулчаббара кимсә зарафатјана саташмаг үчүн дејир:

- Ај Авчаббар, јенә дә күтләви сәһнәдә чәкилирсән?!
- Авчаббар һалыны позмадан дејир:
- Әсл артистин јери күтләнин арасында олар, даа сән кими баш ролда ојнајиф күтләдән ајры дүшмәз.

АБДУЛЧАББАРЫН ШАИРЛИЈИ

Ингилабын илк илләриндә Шәкидә кәнч шаирләрн кичик бир тәшкилаты јарадылмышды. Тәшкилата мәрһум профессор Ә.Дәмир-чизадә рәһбәрлик едирди.

Абдулчаббар ешитмишди ки, һәмнн тәшкилатын ијирми једди үз-вү вар. Бир күн о, јолда Ә.Дәмирчизадәјә раст кәлиб демишди:

– Ај Дәмирчи, ахы мән дә иш'р јазырам, нолар мөни дә тәш-килотога үзв јазын да!..

Дәмирчизадә бу сөзләрн зарафат олдуғуну билә-билә чиддијјәтлә демишди:

– Сабаһ саат 12-дә мөшгәләмиз олачаг. Ше'рләрнән кәтир оху, бөјенилсә, сәни дә үзв гәбул едәрик.

Сөһәри күн кәнч шаирләр клуба јығышаркән Абдулчаббары да өз араларында көрәндә тәәччүб едирләр. Дәмирчизадә ишарә илә онлары баша салыр ки, сәбирли олсунлар.

Мөчлисдә кәнч шаирләр јени ше'рләрнн охујурлар. Гызгын мү-баһисәләр кедир. Ахырда сәдр сөзү Абдулчаббара вериб, ше'рләрннн охумағы тәклиф едир. Абдулчаббар чибиндән бир-ики әзик-үзүк кағ-ыз чыхарыб биринчи ше'ринн охумаға башлајыр:

Бухары, ај бухары,

Түстү чыхыр јухары...

Күлүшмә гопур. Кәнч шаирләрдән бири онун сөзүнү кәсәрәк:

- Ај Абдулчаббар, бу ки, мәлүм ше'рдир,- дејир.
- Јахшы ајрысыны охујарам,- дејә Абдулчаббар боғазыны арыт-лајыб охумаға башлады:
- Галынч кими кәсир шахта,
Бүлбүл отуруб будахда...
- Бу дөфә сәдр Абдулчаббарын сөзүнү кәсиб деди:
- һеч гышда да бүлбүл олар?..
- Јенә күлүшмә гопду. Абдулчаббар һалыны позмадан:
- Ај Дәмирчи, һаббојда шөһәрнн ијирми једди шаири оландә онун ијирми сәккизинчиси һәбилә олар да...

СӨЗ ГУРТАРЫБ

Мирзә Абдулчаббар бир вахтлар театрда суфлијорлуғ едирди. Тамаша заманы артистләрдән һансыса сәһнәдә монолог дејәндә сөз ја-дыннан чыхыр. О, ишарә илә Мирзәјә баша салыр ки, мәтндән она көмөк етсин. Мирзә бундан әввәл дә һәмнн артистә дөфәләрлә көмөк етдијү үчүн бу дөфә өзүнү сахлаја билмәјиб деди:

– Сән өл, сөз гуртарыф, олан-галаны вермишәм.

КӘСИЛМИШӘМ

Мирзә Абдулчаббардан вәзијәтннн, ишләјиб-ишләмәдијиннн сору-шанларә белә чаваб верәрди:

– Ишлијирдим, кәсилмишәм.

АБДУЛЧАББАР ДИНӘ ГАРШЫ

30-чу илләрин өввәлләриндә динә вә диндарларга гаршы мұбаризә компаниясә апарылырды. Мирзә Абдулчаббар да бу ишдән кәнарда галмыр. О. Зәжитләр алланан кәндләрә жолланараг диндарларын афгафаларыны жыгмаға башлајыр. Бу хәбәр Шәкијә чатан кими Мирзәни чағырыб онун бу һәрәкәтинин нә демәк олдугуну сорушанда белә чаваб верир:

– Диндарларын афгафаларыны она көрә жығырам ки, онлар дөстөмаз ала билмәсиннәр. дөстөмаз ала билмәсәләр намаз да ғыла билмәздәр. Бу жолла диндарлар диннән узаглашаллар.

МАШАХ ИСФӘНДИЈАРЫН ЛӘТИФӘЛӘРИ

ЈИРМИНИ ГАРДАШЫМНАН АЛ

Бир күн Машаг Исфәндијар ат алмаг истәјир. Бир киши илә сөвдәләшир. Хаһиш еләјир ки, мезәннәни ијirmi манат сундырсын. Ат саһибни разылашмыр. Исфәндијарын гардашы совдәјә гарышыр:

– Аты вер, јirmi мөндән чатагач.

Исфәндијар аты евләринә апарыр.

Бир һәфтәдән сонра ат сатаны көрүб, ата бир гунут вурур вә учадаг:

– Сәән сатанын атасына ләһәт!

Ат сатан гәзәблә:

– Һәлә јirmi манатымы ичәри салмысан бәс дөјүл, үстәлик сөјүрсән дө?!

Исфәндијар өзүнү итирмәдән чаваб верир:

– Сөјүш мезәндә үчүндүр, јирмини кет гардашымнан ал.

СӘӘН АТЫН БИР АББАСЫ ТАПЫФ?

Машаг Исфәндијар дашгаја бир көзү кор олан ат гошур. Дашгачы досту она бахыб дејир:

– Дијәсән атын би көзү јохду?

– Сәән ато ики көзү дә саламагды. Јердән биччә аббасы тапыф саа веритди? - дејә Исфәндијар чаваб верир.

МӘХКӘМӘДӘ

Шәкили Машаг Исфәндијар мепәдән одун кәтириб сатырмыш. Бир күн дә ијirmi баглама одун кәтирәндә мешәбәји көрүр. Иш елә кәтирир ки, мәхкәмә чағырыласы олур.

Машах Исфәндијар чох тәдбирли адам имиш. Әввәлдән одун сатдығы адамлары шаһид кими зала жығыр. Мәхкәмә заманы Исфәндијар дејир ки, сатдығым одунларын һамысы гуру иди. Инанмырсыныз адамлардан сорушун. Шаһидләр онун сөзүнү тәсдиқләјирләр. Гуру одуна да иш дүшүрмүш. Мешәбәји дә истәјир ки, она иш версинләр. Дуруб дејир:

– Тутаг ки, одунлар гуру иди, одуну багладығы бургачлар ки, гуру ола билмәз, тәзә ағачдан дүзәлир. Бу һесафнан ла һесабласаг көр нә гәдәр һөјүш ағач кәсмиш олур.

Һаким үзүнү Исфәндијара тутуб.

– Буна нә дејирсән?

– Нә дијим вәллах, һабы һуна бәнзидир ки, адамын өзүнү бураһиф догтасына иш верәсән. Сән дә мәән бурах. догтама нағарырсан-гајыр.

ДОХДУР, КЕЧӘН ХЕЈРӘ ГАЛСЫН

Бир күн Машах Исфәндијар хәстәләнир, кәлир һәкимә. Һәким ону јохламаг үчүн ренткенә сатыр. Исфәндијар ренткендән чыханда көзүнә гаранлых көчүр вә һәкимә дејир:

– Дохдур, кечән хејрә галсын.

БИЛМӘЗ

Бир күн Исфәндијар базарда кәләм сатырмыш. Полис кәлиб Исфәндијардан кәләмин сәнәдини вә һардан кәтирдјини сорушур:

Исфәндијар дејир:

– А киши, нә һардан кәтирмишәм. Өз ешијимин мәһсүдүдү.

Полис она дејир:

– Исфәндијар, мән сәән ешијо таныјырам. Ахы орда кәләм биһмир.

Исфәндијарын сағында Мәммәд атында бириси лезва, солунда исо Кәрим атында бириси “Малборо” сигарети сатырмыш.

Исфәндијар дејир:

– Ај нәчәшнннјһ, нәгәри олур Мәммәдин ешијиндә лезва битә билләр. Кәримин ешијиндә “Малборо” сигарети битә билләр. мәмм ешијиндә кәләм битә билмәз?!

МАШАХ ИСФЭНДИЈАРЫН НИЛЖЭТИ

Машах Исфэндијар Нәсифә дејир ки, мәни колхозда бригадир вә-
зифәсинә гојмаг истәјирләр. Нәсиф ондан бригадир олмајачағыны,
“бригадирлији бачармаз” – дејә е’тираз едәндә Машах Исфэндијар
дилләнир:

– Һајынды сәән дәдән мәәм жарымча ола-ола колхоз сәдри ола би-
лир. мәннән бригадир олмур?

ЛАЈЫСГЫ ЛӘТИФӘЛӘРИ

АЛЧАГ СӘСЛӘ ОХУЈАР

Ики дост гаршылашырлар. Бири о бириннән сорушур:

Һәсәнин башына кәләни ешидибсән?

– Јох, нолуб?

– Бачысыны өлмүш билитдиләр. Табута гојуб гәбиристанлыға
апарытдылар. Молла фатихә веритди, бы өлү арват да асгырыб гал-
хыф. Һајынды сән аллаһын ишинә бах да, јохса дири-дири басдыра-
читдиләр.

О бири дејир:

– Ә. сән нә јахшы адамсан. Һыбыны маа вахтында данышдын. Гај-
нанам бәрк азарлајыф.. Бир шеј олса, моллаја дијәрәм фатихәни алчаг
сәслә охујар.

ДОВҒА

Баба оғлу Әһмәд тоја кедир. Јемәк кәлир. ДовҒа гајнар олур. Әһ-
мәд ләләјүн киими довҒанын үстүнә чумуб бир гашык алыр. Ағзынын
чыздагы чыхыр. Амма чамаат ичиндә довҒаны гајтармаға утаныр, ча-
нышы боғазына јығыб гајнар-гајнар удур. Гоншусу көрүр ки, Әһмә-
дин көзүндән јаш кәлир, сорушур:

– Ә. Әһмәд, нијә аглајырсан?

– Нәнәм јадыма дүшүтдү, рәһмәтдик довҒаны чох истијирди.

Гоншусу:

– Аллаһ рәһмәт еләсин. јахшы арвадыјды- дејиб довҒа касасыны
башына чәкир вә бағыртысы аләми бүүрүүр:

– Ә сәнин нәнән дә, бабан да белә белә олсун.

ЈАНЫ БАЛАЛЫ ЧЕЈРАН

Бир күн Баба оғлу Әһмәд дејир ки, Һүсејн бир чејран тутуб јаны
балалы, дипдириди.

Јербәјердән сәсләнирләр:

– Копа басма.

– Өзүм һабы көзүмлә көрмүшәм.

Кәндә һај дүшүр. Һамы ахышыр Һүсејнкилә. Тәәччүбләнмиш
Һүсејн сорушур:

– Нолуб?

Билдирирләр ки, бәс. Баба оғлу Әһмәд дејир чејран тутубсан. јаны
балалы.

Әһмәд адыны ешидән Һүсејн иши баша дүшүр. Тез ичәридән арва-
дыны чағырыр:

– Аз, Чејран, ушағларыны көтүр, кәл бура, саа бахмаға кәлифләр.

ҲАБЫ БУЛАҲ, ҲАБЫ ДА ЧАЈНИҲЛӘР

Аслан киши колхозда гарғыдалы әкир. Киши һәр дәфә булаға су
далынча кетмәк истәјәндә јолдашлары чајники вериб дејирләр.

– Аслан, чај гојмаға бизә дә су кәтир.

– Өз әлөз, ајағоз јохду?

– Биз булағын јерини билмирик.

Бир күн белә, беш күн белә. ахыр Аслан безир. Күнорта чајниклә-
ри көтүрүб кәлир булаг башына вә јерә узаныб башлајыр ғышгырма-
ға:

– Аманды, гојмујун. өлдүм...

Сәс ешидән јолдашлары елә билирләр Асланы илан чалыб, ишлә-
рини бурахыб һамы чумур булаг башына. Онлары көрән Аслан айна
галхыб дејир:

– Һабы булах, һабы да чајникләриз. Јерини билдиз, би дә сизә су
кәтирән дөләм.

БАШ ДАШЫНЫ ЈАЗДИРАЧАМ

Бакыда јашајан лајсгылынын нәвәни имтаһан вериб кедир кәндә.
Нәнәси дејир ки, бала, института гәбул олсан, чамышлары сатыб сә-
ни охудаçam.

Бу сөзләрдән севинән нәвә дејир:

– Чох сағ ол, нәнә. Әвәзиндә мән дә сәнин баш дашыны јаздираçam

БИЗИМ ӨЛДӨН ЧОХ АШАҒЫДА ОЛУЛЛАР

Бир лајсгылыны тутуб апарырлар. Бир нечә күн дустах сахладыгдан сонра прокурор ону янына чыгырыб сорушур:

- Һардансан?
- Баш Лајысгьдан.
- Молла Чуманын кэндиннән?

Лајсгылы севинир ки, иши дүзәлир. Ашыға көрә ону бурахарлар.

Дејир:

- Һә. Молла Чуманын...
- Даа сәнсэн дә, ел сәнәкарынын јерлисисән, Молла Чумадан бир ше'р ле, кет.

Лајысгылы көрүр ки, ишини јаман дүјүнә салды. Јазых өмрүндә ше'р өјрәнмәмишди. Һа башыны гурдалајыр. ичиндән бир шеј чыхардаммыр. Демәјә горхур ки, билмирәм. сонра прокурор әсәбләшиб ону тәзәдән ичәријә басар. Бир хејли фикирләшиб дилләнир:

Јолдаш прокурор, Молла Чумакил бизим өјдән чох ашағыда отурулар.

Прокурор күлүмсүнүб лајысгылыја гапыны көстәрир:

- Ә, сүрүш бурдан, сәни бир дә көзүм көрмәсин.

ГОВУРМА ЧӨРАҺ

Шаһвәдәд мүәллим Гашгачајда (Гахын баш Лајсгы илә јанашы кәнди) дәрс дејирди. Һәр күн ики даг ашыб евә наһара кәлирди. Бир күн дағын башында бир Гашгачајлы илә растлашыр. О киши буннан сорушур:

- Һара?

Шаһвәдәд мүәллим чаваб верир ки:

- Өјә јемәјә кедирәм.

Гашгачајлы дејир:

- Гајыдах бизә, саа говурма чөраһ верим.

Говурма сөзүнү ешидәндә Шаһвәдәд мүәллимин ағзы суланыр. Һо бојда јолу тәзәдән гајыдыр Гашгачаја. Отуруб хејли көздәјир ки, һајынды әт говурмасы кәлчәк, бу да ләззәтнән јијәчәһ. Бир дә көрүр ки, ев јијәси машаны көтүрүб гојур печин үстүнә, бир нечә дилим әппәји ора дүзүб башлајыр о үз, бу үзә чевирмәјә. Сора бир габа јығыб узадыр Шаһвәдәдә:

- Мүәллим, һајынды үрәјин истадығы гәдәр ји говурма чөраһчан.

ВЕР ЈЕСИННӘР

Бир күн Ширин киши евә кәләндә көрүр ки, ушаглар ағлајыр. Тәзә арвады да мүрәббә биширир. Сорушур:

- Һә олуб?

Арвады дејир ки, ушаглар мүрәббә истәјир, мән дә вермирәм.

Киши дејир ки, вер јесинләр.

Арвад:

- Олмаз, гышда јејәрләр.

Ширин киши һирсләниб бир узун тахта парчасыны әлине көтүтүр:

- Вер јесиннәр, дејирәм, һәлә көр мән сәни һеч гыша сахлајачам, оннан сора гышын дәрдини чәк.

ҮЧ АРВАД АЛМЫШАМ

Лајсгылы Ширин киши он бирә јахын арвад алмышды. Әмиси оғлу Һәби онунла мәзәләнемәк истәјир. Дејир:

- А киши бәсди даа, нә гәдәр арвад алмаг олар?

Ширин киши бығларыны ојнада-ојнада чаваб верир:

- Әмиоғлу, нә гәдәр арвад алмышам ки?

Киши Һәбијә "он" кәлмәсини дилине кәтирмәјә имкан вермәди. Суалыны өзү чавабландырды:

- Бах да, о бојда Көјнүкдән чәмиси үч арвад алмышам, сән дә дејирсән ки, бәсди.

ДАЛЫМЧА ТҮЛКҮ ДҮШҮБ

Бабаоғлу Әһмәд Шәкијә сатмаға тојух апарыр. Базара чатыб ајағыны автобусдан јерә гојан кими бир алверчи дүшүр бунун далынча. Истијир кәндлини хамлајыб тојуғу учуз алыб өзү баһа сатсын. Әһмәд дә буну таныјырмыш. Башлајыр тојуг голтуғунда базары әлк-вәләк сләмәјә, алверчи дә буну гарабағара илзәмәјә. Дүз үч дәфә бу габағда, алверчи дә далда базары фырланырлар. Јорулуб әлдән дүшән алверчи ахырда чумуб Әһмәдин голундан јапышыр:

- Ә, тојуг, бир дајансана, һара гачырсан?

Әһмәд чаваб верир.

- Һә тәэр дајаным, көрмүсән, далымча түлкү дүшүб?

ҮРӘЈИМ ПАРТЛАЈЫР

Шириң киши јенә дә Көјнүкдән арвад алыр. Ону бәј кими габага чахармаға һазырлашырлар. Кишини кејиндириб-кечиндириб тој мәчлисинә апаранда әмисиоғлу Нәби дејир:

Шириң киши. өзүнү јахшы апар, ағыр ол, бүјүнкү күнүндә дә олса, сөјүш сөјмә.

Шириң киши дејир:

- Кет, өзаа, јери кәлсә, сөјәчәм.

Нәби нә гәдәр хаһиш-миннәт едир, киши разылашмыр ки, разылашмыр. Ахырда әмисиоғлу үч манат пулла онун ағзыны багламаг истәјир. Шириң киши пулу алыб билдирир ки, даа сәин хәтраа сөјүш сөјмәрәм.

Гонағлыг башлајыр. Бәј өзүнү чох ағыр апарыр. Данышыб еләмир. Ортаја аш кәлир, ашын үстүндә дә хоруз. Адәтән, гараны бәј бөлүшдүрүр, сонра иштаһла јејирләр. Анчаг бәј бисмиллаһ еләмәмиш. гыз өјүннән олан көјнүклү әл атыб бишмиш хорuzu көтүрүр, сағ будуну гопарыб габағына гојур вә башлајыр дишинә чәкмәјә. Әсәбиләшән Шириң киши әлини салыр чибинә, үч манаты чыхарыб верир Нәбијә.

- Әмиоғлу, - дејир, - көтүр пулуну, маа гисмәт дејилмиш. Мән бунун анасына сөјмәсәм, үрәјим партлајар.

БАЛДЫЗЫНЫН БАЧЫСЫКИЛДӘ

Мирзәли киши тәзәчә евләнмиш шакирдини јохламаг үчүн сорушур:

- Ешитдим гајнынын језнәсинин евиндә олурсан?

Шакирд сорушур:

- Уста, бәс онда сән һарда олурсан?

Мән?

- Јә'гин балдызынын бачысыкилдә.

БИР АЗ ДА СИЗ ЈУБАТМАЈЫН

Евдә галмыш бир гызы ахыр ки, отуз беш јашында эрә верирләр. Ата-анасы чох дәбдәбәли тој шәнлији гурдурур. Журначы Әләвсәт үфүрмәкдән ордлары пишир, нәфәси чәсилир. Гызын гоһум-әграбасы ортадан чыхмыр ки, чыхмыр. Кечәдән хејли кечәннән сонра кәлини евдән чыхардырлар. Инди дә мәрәкә оғлан евинин һәјәтиндә башла-

јыр. Гапыја чатыб малшынан дүшүрүрләр. Оғланын ана, бачысы кәлинин габағында о гәләр дајаныб хош-кәлдин еләјирләр ахырда зурначы һалдан дүшүр, нәфәси күчнән кедиб-кәлир.

Буну көрән Әһмәд баба гышгырыр:

- Сағ олун, ај гызлар, даа бәсди, һајынды гачын кәлинин габағында, онсуз да чох кеч эрә кәлиб, бир аз да сиз јубандырмајын. Гој кедиб мурадына чатсын.

“ХӘНКӘЛӘО” ВЕР

Лајысгылы илк дәфә шәһәрә кәлир. Бәрк ачыр. Ешитмишди ки, јемәханаја кириб истәдијини сифариш верирсән кәтирирләр. Киши бир кафејә кириб бир чаван оғланла јанашы әлләшир. Онларын габағына менју кәтирирләр. Оғлан көтүрүб бахыр. Киши фикирләшир ки, мән кәндчи бабајам, шәһәр гајда-ганунларыны јахшы билмирәм, бу оғлан нә еләсә, мән дә о гајдајнан кедим. Афисиант онларын столуна јахынлашыб сорушуур:

- Сизә нә кәтирим?

Оғлан чаваб верир ки, какао.

Киши белә хорәк ады ешитмәмишди. Елә билир шәһәрдиләрин дилә беләди. Нөвбә она чатанда дејир:

- Бала, маа да хәнкәлао вер.

БИЗИМ ӘЈҮМЈЗӘ АПАРЫЛЛАР

Ата-оғул јол кедирмишләр, гаршыларына чәнәзә апаран бир дестә чыхыр. Ушаг атасындан сорушур:

- Дәдә, көрәсән о рәһмәтлији һајынды һара апарырлар?

Атасы чаваб верир:

- Нә тәри дејим, бала, ону елә бир јерә апарырлар, орда нә күн ишығы, нә јемаһ, нә ичмаһ, нә дә кејинмаһ, пал-палтар олур.

Ушаг дејир:

- Даа денән бизим әјүмүзә апарыллар да?!

МУХТӘЛИФ АДЛАРЛА БАҒЛЫ ЛӘТИФӘЛӘР

МӘН ДӘ ШӘКИЛИЈӘМ

Әзрәјыл бир шәкилинин синәсинә гоңуб, ону јухудан ојадыр:

- Чаныны алмага кәлмишәм, - дејир.
- Шәкили жарыјухулу сорушур:
- Һајынды нәтәри аличижсән?
- Әзрајыл чашыр, чижинләрини чәкир. Сонра әлини шәкилинин гулагына тутуб ғышгырыр.
- Мән Әзрајылам!
- Шәкили исә даһа бәркдән чыгырыр:
- Мән дә шәкилијәм!

АЛНЫМА ЖАЗЫЛЫБСА...

Күнләрин бириндә шәкили јайлаға галхмаг фикринә дүшүр. О, јарыјолда тәнтијиб отурур. Дагдан одун дүшүрән чаван оғлан салам вериб сорушур:

- Ај әми, хејир ола, һара кедирсән?
- Јайлаға чыхырам.
- Һеш бу јашда да јайлаға галха биләрсән?
- Әмин ағро алсын, нијә галхырам? Әкәр алныма јазылыгдыса, галхычам.

ҺАЈЫНДЫ ШӘКИЛӘ ГАҸЫДАХ?

Бир дәстә шәкили чәннәтин гапысыны ачыб ичәри кирмәк истә-јәндә, онлардан сорушурлар:

- Һардан кәлмисиз?
- Шәкилиләр чаваб верирләр:
- Шәкидән.
- Бурада сизә јер јохду.
- Шәкилиләр әсәбиләшиб дејирләр:
- Чәннәтә кедирах, дијилләр, јер јохду, чәһәннәмә кедирах, бу-рахмыллар. Һајынды тәзәдән Шәкијә гаҸыдах?

АХШАМЫН ХЕЈИР, НӘЧӘННИЈ

Базарда алвер едән бир шәкили һәр дәфә полиси көрәндә дејәр-миш:

- Ахшамын хејир, нәчәнниј.
- Полис бир дәфә ләзмәјиб гәзәбләнир:
- А дејјус, һајынды мәни әлә салырсан, нәди? Сәһәрин көзү тәзә-чә ачылыб. Сәнсә "ахшамын хејир" дејирсән?

Алверчи горха-горха чаваб верир:
 - Бағшшла, аға нәчәнниј. Ахы, нағарым? Һејлә ки, сәән көрүрәм горхумнан башым һәррәнир, көзүмә гарандых чөкүр, елә билирәм ахшамды...

"ОН БЕШ"Ә ДАНЫШМЫШАМ

Поручик әскәрләрә дејир:
 - Ким кедиб дил кәтирсә, она императорун адыннан һәр дилә 25 манат мұкафат верәчәјәм.

Шәкили габаға дуруб демәк истәјир: "Мән кәтиррәм". Амма сонра фикирләшир ки, елә-белә сөз олар, гој башгасы кәтирсин, көрүм, һә-гигәтән дә, пул верирләр, ја јох?

Бир јаһуди дил кәтирмәјә бојун олур. Әсирлә гаҸыдыр, командир чыхарыб она 25 манат верир.

Сабаһ поручик јенә дејир:

- Дил лазымды. Мұкафаты јенә 25 манатды.

Шәкили тез ирәли чыхыр. Тапшырыг далынча кедир. Бир күн көз-ләјирләр, ики күн көзләјирләр, кәлмир. Јәгин әлә кечдијини зәнн едирләр. Ҹүнчү күн көрүрләр ки, гаршы тәрәфдән јүздән чох дүш-мән әскәри, забити, һәтта кенералы кәлир. Габагда да шәкили.

Шәкили кәлиб чатыр. Рәсми тә'зим едиб дејир:

- 115 дил һазырды. Пулларыны верин.

Поручик чәтин везијәтдә гаҸыр. Дејир ки, дилин бирини 25 манатдан дејил, 10 манатдан һесаблајаг.

Шәкили е'тираз едир:

- Ә, орда мән бунларын бирини "он беш"ә данышмышам. Дијир-сән гојдуғум маја да батсын?

БИР АЗ ӘЈАХЛЫ КЕДИН

Шәкили Һәтәмин чәназәсини гәбиристанлыға апарандә арвады:
 - Ај һәтәм, ај һәтәм, һара кејирсән, мәән дә өзүннән апар, - дејиб чамаатын далынча башыны јола-јола кәлирмиш.

Һәтәм кәфәндән башыны чыхарыб табутдан јапышаңлара дејир:

- Мән әлүм, бир аз әјахлы кедин, көрмүрсооз бу рунтән мәннән әләндә дә әл чәкмир.

ТАХТАБАШОҒЛУ ДАА БУРА КӨЧҮТДҮ

Бир гарабагынын Шөкидө Тахтабашоғлу Салман адлы бир танышы вармыш. Ону көрмөжө кәлир. Евләрини танымырмыш. Бир шөкилини сахлајыб ондан сорушур:

- Мәни Тахтабашоғлу Салманын евинә апарарсанмы?
- Көзүм үстә, - дејә шөкили машынын гапысыны ачыр, гарабагыны гәбиристанлыгын габагында дүшүрүр:
- Чатыбсан, - дејир. - Тахтабашоғлу бир ајдыр ки, бура көчүтдү.

ҲЕЧ ЧЫНГЫРЫНЫ ДА ЧЫХАРТМЫР

Бир шөкилинин фәјтону көрпүдөн ашыр. Ичиндәкиләр мөһкәм әзилір, бир нәфәр исә өлүр. Биртәһәр өзүнә кәлән фәјтончу голу сынан бир кимназистин чыгыр-багыр салдыгыны көрүб, инчимиш һалда дејир:

- Ај көзө јијим, нә гара-гышгырых салмысан?! Гәзәја дүшән, бах, бу киши кими олар. Көр нә көјчөк узаныф? Һеч чынгырыны да чыхартмыр.

БИР АЈДЫР КИ, ДӘМ АЛЫР

Шөки чајчыларындан бири оручлугун кирдијини көрүб гапыја бир гыфыл вурур, амма дәмә гојдуғу чајникдән рәнкә һајыфы кәлдијиндән бошлатмыр.

Оручлуг гуртарыр. Чајхананы ачыр. Чајники одун үстүнә гојур. Тәзәчә ичәри кирмиш мүштәријә бир стәқан сүзүб верир. Мүштәри чајханадан чыханда, чајчыја дејир:

- Ашна, чајын дәм алмамышды һа.
- Чајчы анд-гәсәм елијир:
- Нијә имано јандырырсан? Бу әзиз күндә јалан данышыф күнаһа батырсан! Сән әл, бу мән өлүм, бу чајник дүз бир ајдыр ки, дәм алыр.

КИШ ЧАЈЫНДАН ИЧИБ КӘЛМИШӘМ

Мүһарибә вахты Киш кәндиндән бир нәфәр Халдана кедир. Чајханаја кирир. Чајчы онун габагына бир стәқан чај гојур.

Кишли гәнддандакы манпасылары бир-бир өтүрүр, амма чајдан ичмир. Чајчы көрүр ки, гәнддан бошальр, дәмәјиб сорушур:

- А дајы, чајдан нијә ичмирсән?

Кишли чаваб верир:

- Киш чајындан кечәндә чајдан ичмишәм.

ПУЛУН ПУЛУМА ДӨНСҮН

Пулу саға-сола хәрчләјән бир шөкили гоншусуна дејир:

- Јаман симичсән һа, јыгдыхларо хашдамырсан.
- Шөкили көксүнү өтүрүб дәриндән аһ чөкир:
- Нә дијирәм, пулун пулума дөнсүн.

ГАЈЫДАНДА ВЕРӘРСӘН

Бир шөкили Бақы булварында кәзәркән ешидир ки, гәзетләрдә истиграз нөмрәләри дәрчә едилиб. Өз-өзүнә фикирләшир "Јахшы кирәвәдир. Шөкијә гајытмаға пулум јохдур". Дуруб көшклән гәзет алыр, чиб дөфтәринә он үч истиграз вәрәгинин нөмрәсини јазыр. Куја, ортадакы нөмрәјә ики мин беш јүз маната дүшүб. Дөфтәри чибинә гојуб танышынын евинә кәлир. Көрүр ки, бурада да истиграз вәрәгләрини јохлајырлар. Шөкили сајмазјана дөфтәрчәсини ев саһибинә узадыб:

- Ә, бир буна да бахын, - дејир.
- Ев саһиби гонағын истигразыны диптәтлә јохлајыб, гәфилдән гышгырыр:

- Гардаш, муштулуғуму вер, ики мин беш јүз манат!
- Шөкили стулдан ашыб тиртап узаныр. Ону күчлә өзүнә кәтирирләр. О, һаннан-һана дилләнир:

- Истигразларым Шөкидәди. Мәнә јүз манат әл тутун, кедиб удушу алым, һәм сизин борчозу верим, һәм дә муштулуғозу.

Ев саһиби чыхарыб бир јүзлүк верир. Амма һәлә дә шөкилинин јолуну көзләјир.

ХОРУЗ КИМИ БАНЛАМА

Бир фырылдагчы һијлә, јаланла пул газанмаг үчүн Шөкијә кәлир. Шөһәрин кирәчәјиндә бир ушағын ат үстүндә кәлдијини көрүб фикирләшир: "Һәлә өзүмү јохлајым. көрәк, бу ушағы алдатмаг олур. ја јох?"

О, јерә 5 манат пул атыб колун далында кизләнир. Ушаг пулу көрчәк атдан дүшүб көтүрүр.

Дәләдуз тез колун далындан чыхыб дејир:

- Бала, пул мәнимди. Мән сәни јохламаг үчүн гәслән бу бешлији

жола атмышдым. Пулу вер.

– Хејра, мән пулу жолдан танмышам, - деје ушаг инад едир.

Чох мубаһисәдән сонра гәфилдән ушаг дәләдуза дејир:

– Онда беш дөфә хоруз кими банла, пулу гајтарым.

Дәләдуз о тәрәф бу тәрәфә бахыб, һеч кәсин олмадығыны көрүр
вә хоруз кими беш дөфә банлајыр:

– Һә, тез ол, пулу гајтар!

– Јох. гајтармырам. Мөөн ушах көрүф үстүмә хорузданма. Сән
хоруз ола-ола пулун гәдрини билирсән, мән адам ола-ола јох? - деје
ушаг чаваб верир.

Дәләдуз кор-пешман, дејинә-дејинә:

– Шәкидә ушагы аллатмах мүмкүн дејил, о ки, бөјүкләр ола. – де-
јиб кери гајыдыр.

МӘНИ КИМ ИТӘЛӘДИ?

Кәми илә сәјаһәтә чыхан бир гыз дәнизә јыхылып. Гызын атасы
гышгырыр:

– Чамаат, көмәк еләјин, гызымы чыхарын!

Һеч ким суја кирмәк истәмир.

Киши јенидән гышгырыр:

– Гызымы ким чыхарса, она әннам верәчөјәм!

Һеч ким јенә дә јериндән тәрпәнмир.

Гәфилдән көрүрләр ки, бир шәкили шаппыты илә суја дүшү.
Гыз ондан јанышыб хилас олур. Шәкили дә биртәһәр көјәртөјә
галхыр. Гызын атасы чибиндән пул чыхарыб:

– Чох сағ ол, көтүр һаггыны, - дејөндә, әсим-әсим әсән шәкили
зорла тохтајыб чаваб верир:

– Пулун көзаа кирсин, һајынды ди көрүм, мөөн далдан ким итә-
ләди?

БАСАБАСА ДҮШМӘСӘЈДИ

Шәкили әлиндә тахташирни сатырмыш. Басабас дүшүр. Фүрсәт-
дән истифадә едиб хам мүштәриләрә тахта ширни өвәзинә кирәмит
бүкүб верир. Һесаб едир ки, онлар бир кило ширнидән өгәри Варта-
шендән, ја да Гахдан гајыдыб кәлмәјөчәкләр ки... Амма алдандығыны
көрәнләрден бири Шәкијә гајыдыр, ширни сатаны тапыб дејир:

– Һеч утанмырсан, бу нәди?

Шәкили өзүнү итирмәдән сорушур:

– Бу ширнини Варташенә апаранда һансы минижә минмишдин?

– Автобуса.

– Дејирәм, ахы?.. Адам чох иди?

– Бәли, ијнә атсан јерә дүшмәзди.

Шәкили кирәмити гајтарыб дејир:

– Гардаш, тахсыр сәндәди. Мән өз ширнимин хасијәтинә јахшы
бәләдәм. Басабас дүшөндә кирәмитә дөнүр. Инанмырсанса кәтир,
Гур'ана әл басым.

ДӘЛИ МҮШТӘРИ

Бир шәкили пивәханада ишләјирмиш. Ораја ики чаван кәлир. Һә-
рәси бир стөкан пивә ичир. Чаванлардан бири чибиндән гырмызы он-
луг чыхарыб пиштахтанын үстүнә атыр. Дејир ки, хырда гајтарма, ла-
зым дејил.

Сонра сигарет сатана бир гуту үчүн үчлүк, нохуд сатана бешлик
вериб, галығыны истәмир. Јанындакы жолдашы бу сәхавәтли оғланын
голуна кириб:

– Кәл сәни Јевлаға апарым, - дејөндә, шәкили дөзмәјиб сорушду:

– А бала, бу сәјрәји һара апарырсан? Һајынды Јевлахда да дәлиха-
на ачылытды?

ПИШИЈИН ДӘ ТАРАСЫНЫ ЧЫХАХ

Шәкили сөвдөкәр дүканында сахладығы зорба пишији елә өјрәт-
мишди ки, она сатмаға јағ, бал, бәһмәз, лобја, фындыг кәтирән кәнд-
лиләрән мөһсулларыны чөкөндә, пишик атылыб минирмиш гапанын
даш гојулан јеринә. Елә ки, һәр шеј чөкилди, шәкили пишији көстә-
риб дејирмиш:

– Бунун да тарасыны чыхах. Бу чор дәјмиш ән азы ики кило кә-
ләр.

ӨЗҮН КЕТ, ГАЛ ДА

Ев дарысгал имиш. Гонағын нараһат олмадасы үчүн ев саһибн она
мөһманханада јер алыр: Ахшам јатмаг вахты чатанда гонаға тәклиф
едир:

– Дур кедәх, даа вахтды.

Гонаг тәәччүбләнир:

– Отурмушуг дә, һара кедәк?

“РАЗГОН” КӨТҮРҮРӨМ

Бөжүк Вөтөн мұһарибөсинин гызгын вахтларында өн чөбһөжө көндөрлмиш бир горхаг шөкили топ, бомба, танк сөсиндөн ваһимөжө кәлиб сәнкөрө сыгыныр вө гоншу сәнкөрдө узанмыш һәмјерлиси илә хысыннашыр:

– Әдә, көпөкоғу Һитлер, һабы гәдәр шөји һардан тапылды?

– Ә, елоглу, бу топ-түфөнк Һитлеринки дөјүл, бизимкиди.

– Әдә, һајынды кимин олур-олсун, буна чан дөзәр? Гағаш, мән көтүрүлдүм.

– Һара көтүрүлүрсән?

– Һајынды дүз Шөкијә.

Шөкили сүрүнө-сүрүнө архаја гачанда командир она гышгырыр:

– Һара гачырсан?

– Ағзо јижим, гөмөндир гағаш, гашмырам, разгон көтүрүрөм, кәһдөн кәлиб Һитлерин дөдөсинә од вуручам.

БУРА ДА ШӨКИНИНДИ?

Өмрүндө Шөкидөн ғыраға чыхмајан бир гадын Ғышлаға кетмәли олур. Чөл-чөсү көрүб тәәччүблә:

– Быј, һабыра да Шөкининди? - дејә сорушур.

Ону баша салырлар ки, Јевлах районунун Ханабад кәндинә гәдәр Шөкидир.

– Даа динә ки, дүнјанын һамысы Шөкиди да...

ЈЕВЛАХ ШӨКИЈӘ ОХШИЈИР КИ...

Ики шөкили араба илә Јевлаға кедирләр. Онлар Гарасу карвансарасында арабаны сахлајыб һаһар едирләр. Бу вахт кимсә арабанын јөнүнү Шөки тәрәфә чевирир. Шөкилиләр атлары гошуб јола реван олурлар. Ғышлаға чатанда шөкилинин бири әснәјиб дејир:

– Паһо, һабы Јевлах лап Шөкијә охшијир ки...

БАКЫДАН БАКЫЈА ДА БЕШ МАНАТ

Бир шөкили “Шөки-Бакы” автобусундан дүшөндә такси сүрүчүсү ону јанлајыр:

– Гәдешим, һара кедирсән?

– Лөһбатана.

– Апарым да.

– Мөһманханада саа јахшы јер алмышам, бурда нараһат оларсан.

Гонаг күлуб дејир:

– Мөһманхана елә раһат јерсә, бу дарысгаллыгда нијә чанын чыхыр? Өзүн кет, гал да...

БАХЫР ҺАНСЫ ТҮКДӨНДИ

Ев саһиби ортаја бир габ аш гојур. Көрүр ки, гонаг плова јаман киришиб, ушаглара галмајачаг. Тез башындан бир түк дартыб атыр синијә. Арвадыны чағырыб она ачыгланыр:

– Ај түнбөтүн гызы, бу нә түкдүр? - дејә гашығы көнара гојур. Көрүр ки, түк мәсәләси һеч гонағын вөчинә дә дөјүл. Елә һеј басмарлајыб јејир. Ахырда ев саһиби ачыгла шөкилидөн сорушур:

– Сән бәјәм түкдөн диксинмирсән?

Гонаг сининин дибиндөки јағы газмахла сијирә-сијирә чаваб верир:

– Бахыр түк һансы түкдөнди, гадын, јохса киши?

МӘДӘНИ АИЛӘ

Шөкили бир евә гонаг дүшүр.

Сорушурлар:

– Нә јемәк истәјирсән?

Чаваб верир:

– Хашыл. Хашылы јаман хошдијирәм.

Ев јијеси, гызы, арвады вө гонаг очағын башына јығышыб хашылын бишмәсини көзләјирләр. Бу ара тавадан бир дамчы хашыл пыртдајыб гызын чылпаг голуна дүшүр. Гыз ағрыдан үзүнү туршудуб бағырыр:

– Гонағын гарны чырылајды. Башга бир зәгүм биширмәк олмазды?

Ата очагдан көсөв көтүрүб гызы вурур:

– Ај ит гарнындан чыхан, сөбр елә, гонаг кедәннән сора сөј, сөнин гол-габырғаны ғырмаг мәнә борч олсун.

Арвад дөзә билмир, кишинин сағталындан тутуб чығырыр:

– Кимә ит гарнындан чыхан дејирсән, а гурумсаг?!

Сүпүрүшмә дүшүр. Шөкили ајага дурур. Әлләрини көјә галдырыб дуа едир:

– Еј илаһи, сән бизә бу чүр мөдәни айләни чох көрмә.

– Нечә аларсан?

– Беш манат.

Шәкили төөччүблөңир:

– Вај сәни, Шәкидән Бакијә дө, беш манат, Бакидән Бакијә да беш манат?!

БӘС ҲАНЫ ПАЛТАРҲУЈАН?

Тә'јинатла Бақыда галан бир субај оғлан валидејнләринә кағыз жазыб, палтарјуан алдыгыны хөбөр верир.

Мәктубу охујан валидејнләр јеканә оғуларынын онларын тој мурадыны көзләриндә гојдугундан гејзлөниб, чапарағы Бақыја көлирләр. Оғланларына ачыгы-ачыгы бахыб сорушурлар:

– Һаны о чөнки?

Оғлан төөччүблөңир:

– Нә чөнки?

– Кува ки, сән өјләнмәмисән?

– Јох, нечә бәјәм?

Ата чибиндән кағызы чыхарыб көстөрир:

– Бизә кәләк кәләмә. Бу сәән хәттин дөјүл? Јазмијифсән ки, палтарјуан алмышам?

Оғлан ишин нә јердә олдуғуну көрүб күлүр:

– Палтарјуан дијирсооз? Бах, булур, - вә тәзәчә алдыгы палтарјуан машины валидејнләринә көстөрир.

ТЕЗ ОЛ, ТОРВАДАН ЧЫХ

Бир шәкили оғлу үчүн пул вермәсин дөјә, автобуса минәндә оғлуну торбаја салыб дагына алыр. Кондуктор шәкилидән 5 гәңик, “јүк” үчүн исә 10 гәңик төләб едир.

Шәкили иши белә көрүб, торбаны јерә гојур вә гышгырыр:

– Ај оғул, тез ол, торвадан чых. Сән мәннән дә баһасанмыш.

ЈҮЗ ЈУМУРТА ӘВӘЗИ

Баш Зәјиддән олан бир киши әјнинә күрк кејиб, Шәкијә кәлибмиш. Бамәзәләрдән бир кишијә јахышлашыб дөјир:

– Ај дајы, анам ширә дәриси ахтарыр. Күркүнүн бир голуна нә верим?

– Јүз јумурта.

Шәкили тез јүз јумуртаны ағсагалын гуллуғунда һазыр едир. Киши јаман јердә ахшамладығыны көрүр. Әлачсыз галараг, күркүн бир голуна кәсиб шәкилијә верир.

Әрини голсуз күркдә көрән арвад она ачыглананда, зәјидли динмәзчә гајчыны көтүрүб күркүн о бири голуна да кәсир:

– Ал, арвад, буну да сән ширә дәриси гајыр.

ҲАРДАН БИЛДИ?

Көјнүклү Москваја кедир. “Бақы” ресторанында отуруб сифариш вермәк истәјир. Көрүр ки, хөрәкпајлајан русдур, русчаны билмәдији үчүн бармағыны менјудақы хөрәкләрдән биринә басыб дөјир:

– Приниси.

Хөрәкпајлајан она бир шырфыллы кәтирир.

Көјнүклү дилхор олур. Көјнүкдә дә шырфылты. Москвада да шырфыллы?

Көрүр ки, јандақы столда әјләшән ләззәтли хөрәк јејир. Тамаһы дүшүр она. Адыны билмир ки, сифариш етсин. Бу вахт һәммин адам хөрәкпајлајаны чағырыб дөјир:

– Пофтари.

Көјнүклү хөрәјин адыны өјрәншијини зәнн едиб севинир. О да хөрәкпајлајана дөјир:

– Пофтари, приниси.

Көјнүклүнүн көзүнә ишыг кәлир. Әлини әлине сүртүб хөрәји көзләјир. Хөрәкпајлајан јенә дә шырфыллыны кәтириб габағына гојанда һирсләнир:

– Ә, бу урус һардан билди ки, мән көјнүклүјәм...

СААТЫН САЛАМЫ ВАР

Шәкили ичласа кедәсијиниш. Көрүр ки, саат дајаныб. Оғлуна дөјир:

– А ушах, гаш, кет сааты соруш, кәл.

Ушаг кечдән-кеч гајыдыб атасына дөјир:

– Саат дајы лап јахшыды. Бағчада јер беллијирди. Саа чоһту саламы вар.

ИСТӘЈИРСӘН ДҮШ. ИСТӘЈИРСӘН ДҮШМӘ

Шәкилинин ишығы хараб олур. Монтјор чағырыр. Көрүрләр ки.

иш електрик дирэјиндэки мөфтилдөдир. Монтјор дејир:

- Он манат хөрчин вар.
- Э, није?
- Беш манат шалбана чыхмаг, беш манат да ордан дүшмөк.

Шәкили монтјорун ајрым олдуғуну билирмиш. Она көрө дө көлө-
жә эл атыр:

- Сән дијәнә разы. Ал бу саа шалмана чыхмаго һагты - би бешлик,
лүшәндө дө о бири бешлији верәрәм.

Монтјор дирэјә дырмашыб, ишығы чалајыр. Көрүр ки, шәкили евә
доғру кедир, ону сәсләјир:

- Э, "беш"и тулла бура, дүшүм.

Шәкили чавабында билдирир:

- Истијирсән дүш, истијирсән дүшмә, даа бу өз ишинди.

ӘДАЛӘТЛИ ГӘРАР

Шәкили оғлуна гыз нишанлајыр. Ата-ана дирәширләр ки, брилјант
дәсти кәтирмәсәләр, гызы верән дејилик.

Шәкили хәбәр көндәрир ки, онларын бу баһалыгда зијнәт алмага
күчү чатмыр. Гыз еви јенә разылашмыр, чаваб верирләр ки, гоһум-
гардаш јығылыб дүзәлтсинләр. Бир брилјант дәстиндән өтрү өзләри-
ни бнабыр етмәсинләр.

Шәкили көрүр ки, ишләр шулухлашыр. Тәзә гудалара белә бир
хәбәр чатдырыр:

- Һәр шеј гоом-гардашын јығышыб биркә көмәји илә дүзәлирсә,
гызын бадымчан бурнуну дүзәлтсинләр, сора биз дө брилјант дәсти
мәсәләсинә бахарох.

СӘН МАА ЈЕСӘВӘТ АЈ

Шәкили һа чалышыр, оғлу евләнмир ки, евләнмир. Азарыны өјрө-
нир. Сән демә, оғлан әввәлчә машын истәјир. Та чарәсиз галыб она
бир "Жигули" алыр. Амма оғлан јенә дө дашы өтөјиндән төкмүр. Дө-
дө, нәһајәт, сорушур:

- Ај бала, һајынды азарын нөди?

Оғлан чаваб верир:

- Хахын дөдөләри "ГАЗ-24" алыр, бу нә машынды ки?

Атасы һирсләнир:

- А гудурган оғлу, гудурған, кет сән маа би јесәвәт ал, әјәр чийоо
бошијиф өјләнмәсәм, һеш киши дөјүләм.

АНА ДИЛИ

Бир шәкилидән оғлу сорушур:

- Ата, дилимизә нә үчүн ана дили дијилләр?
- Ај бала, көрмүрсән өјдә ән чох данышан кимди? - дејә атасы
чаваб верир.

ӘН КӨЗӘЛ АЈ

Бир шәкилидән хәбәр алырлар:

- Сәнчә, ән көзәл ај һансыды?
- Февралды, башаа дөнүм, - дејир, - о бири ајлара нисбәтән
февралда арвадын дејинтисини ики күн аз ешидирәм.

БЕЛӘ УШАГ ОЛМАЗ

Шәкили достужилә гонаг кедир. Достунун ушағы баслајыр агла-
маға. Ушағы дөјүрләр. Шәкили достуну мөзәммәт еләјиб дејир:

- Ушағы нијә дөјүрсән? Ганса, ағлајармы?

Досту чаваб верир:

- О, һөмишә гана-гана ағлајыр.

Шәкили досту илә шөртләшир ки, инди мән өзүмү ушаг јеринә
гојуб ағлајачағам. Мәним сәсими кәс көрүм нечә көсирсән?

Досту разылашыр.

Шәкили мызылдајыб:

- Гатыг истәјирәм, - дејир.

Досту гатыг кәтирир.

- Бал истәјирәм.

Досту бал кәтирир.

- Гатыгла балы гарышдыр.

- Баш үстә, даһа нијә ағлајырсан, бу саат гарышдырым.

- Гатығы балдан ајыр.

Досту көрүр ки, бу мүшкүл мәсәләди, күлә-күлә дилләнир:

- Мән өлүм, бошла, белә ушаг олмаз.

ГУЛАГ НЕЧӘ УЗАНЫР

Хатабаланын бир әркәсөјүн оғлу вармыш. Кимини даша басыр, ки-
минә саташыр, кимини дө латајыр сөзләрлө тәһгир едирмиш. Әвәзин-
дө дө һәр дөфә адамлар она:

– Узунгулаг оёлу узунгулаг, – дежилөрмиш.

Бир дөфө ушаг атасынын дизи үстө чыхыб, гулагларыны фөһмлө көздөн кечирип, әлијлә өлчүб-бичир, нөһәјәт, хәбәр алыр:

– Дәдә, әј дәдә, сәән гулахларын чөлө чыханда бөјүмүр ки?

Хатабала ишин нә јердә олдуғуну баша дүшүб, дәриндән көкс өтүрүр:

– Еһ, оғул, сән чөлө чыханда тәкчә гулагым јох, башым да бөјүјүр.

АТАМ ЕШИТСӘ АЧЫГЛАНАР

Бир шәкили шакирд һесабадан ахсајыр. Мүәллим дејир:

– А бала, Әһмәдин үч алмасы вар, Сәлимин дә ики алмасы. Алмалары бир јерә гат, сајыны де.

Ушаг көрүр ки, чаваб верә билмәјәчәк, дејир:

– Мән онларын алмаларыны бир јерә гата билмәрәм.

Мүәллим сорушур:

– Нијә?

– Атам ешитсә. ачыгланар. О мака бәрк-бәрк тапшырытды ки, өзкә ишинә гарышмијим.

ИНЧӘСӘНӘТӘ

Орта мәктәби битирәнләрлә валидејиләрин биркә јығынчағында директор чәтин вәзијәтдә галыр. һеч кәс ушағыны истәһсалата, сәнәт өјрәнмәјә көндәрмәк истәмир. Директор:

– Ај јолдашлар, валлаһ, биллаһ, сәнәт јахшы шејдир, – дејә тәқрар-тәқрар мұрачиәт едир. Шәкили јериндән галхыб сөз алыр:

– Шәхсән мән оғлumu сәнәтә көндәрирәм, сизә дә мәсләһәт көрүрәм ки, кејиб индиән алам көөрәсооз, сора кеч олар, јер доллар.

Директор ону гучаглајыб:

– Афәрин, – дејир. Сорушур ки, оғлуна һансы сәнәти сечибсән?

Валидејн фәрәһлә дејир:

– Һәлбәттә, инчәсәнәти, олдуғча јахшы институтдур. Чалмах, чағырмах, нә десән өјрәдиләр.

ЈАРЫМКИШИ

Бир шәкилидән сорушурлар?

– Евиндә киши кимди?

Чаваб верир:

– Ајда он беш күн мән, он беш күн арвад.

– Ахы, нијә бслә?

Чүнки арвадла доннумуғумуз ејниди.

ХАБИШНАМӘ

Шәкидә пахыл адам чох аз олур. Шәкилинин пахылындан да сәни Аллаһ сахласын.

Белә бир пахыл көрүр ки, арвадына “Гәһрәман ана” алы верибләр. һиккәсиндән јата билмир. Дүшүнүр ки, арвадла кишинин һүгуғу бәрәбәрдирсә, нијә бизә дә гәһрәман ата алы верилмәсин.

– Вај дәдә – дејә шәкили јериндән атланыр, – ушағлары доған варса, төрөдән дә вар, ја јох?

Јериндән галхыб ишығы јандырыр. Јухарылара бир хабишнамә јазыр ки, она да ушаг төрәдиб бөјүтдүјүнә көрә “Гәһрәман ата” ордени көндәрсинләр.

КӨҢНӘ МҮДИР ӨЗҮЛӘ АПАРЫБ

Јени тәјин едилмиш мүдир көрүр ки, ишчиләр арасында интизам јохдур, там фәалијәтсизликдир. Сорушур:

– Һаны интизам, Һаны фәалијәт?

Шәкили јериндән галхыб дејир:

– Көзө, бах, белә бу анбардар дајын јисин. Оннары да көһнә мүдиримиз өзүлә апарыб.

МҮДИРИМИЗ ФЫНДЫХ ЧЫХЫБ

Ишдән говулан мүдир ону дилә-ағыза салан кечмиш ишчисиндән сорушур:

– Ә, мәән јазых көрмүшдүн? Нијә бәс тәзә мүдирлә гоз-гоз ојнамырсан?

Шәкили чаваб верир:

– Ницә ојнијим, ахы? Бу дөфәки мүдиримиз фындых чыхыб.

БИЗ РАЗЫЛЫГ

Рәһбәрликдә сәриштәсизлији илә идәрәдә һәрч-мәрчлик јарадан мүдир ахырда ишчиләрә һәдә-горху көлиб дејир:

– Елә сләмијин ки, довшан балаларыны даш үстә гојуф гачан ки-

ми сизин үзөздөн бурдан чыкып кедим. Сонра вај haloза!

Шәкили әл галдырып сөз алыр:

– Сән, төки довшан олуф бу идарәдән гач, зијан јохду, биз даш үс-тө галмага разыјох.

ЈАЛАНЫМНАН АРХЕЈИНӘМ

Мүдирдән сорушурлар:

– Ај баша чатһачатды, һеш нараһат дөјүлсән, јәгин планнан архејинсән.

Чаваб верир:

– А көзо јижим, планымнан архејин олмасам да, јаланымнан архејинәм.

ТӘМИЗ АДАМ

Дејирләр ки, мүдиримиз чох тәмиз адамды, - дејә бири шәкилидән хәбәр алыр.

– Һәлбәттә, һәлбәттә, - дејә шәкили тәсдиг едир. - Өзү кими тәмизкар адам олмаз. Кабинстинә кәләнләрин чибләрини төртәмиз тәмизшијир.

АЈАҒЫНЫ ДА КӨРСӘТ

Рәис ешидир ки, имзасыз мөктублары шө'бә мүдири јазыр. Тез ону јанына чағыртдыр:

– Ә, утанмырсан, мәннән данос јазырсан?

Шө'бә мүдири сағ әлини көстәриб анд-гәсәм едир:

– Јазмышамса, бу әлим гурусун.

Рәис:

– Јәгин сол әлиңлә јазыфсан.

Сол әлини дә көстәриб анд ичир ки, о јазмајыб. Шәкили рәис ону бош бурахмыр:

– Онда әјағыны көрсәт вә анд ич ки, имзасыз мөктублары сән јазмајыфсан.

Шө'бә мүдири башыны ашағы дикиб ајагларына баха-баха дурур. Горхур ки, бу анд она гәним олар.

БӘС, ҺАНЫ ГЫЗЫЛ?

Рәис чилинкәри кет-кәлә салыр. Ширинлик умурмуш. Буна кәнч-

ин атасы инанмыр. Оғланы өзүлә бирликлә апарыр рәисин јанына, сөз арасы, оғлуну төрифләјир дејир:

– Валлаһ, бу ушағын әлиңнән гызыл төкүлтүр, сән көтүр ону ишә.

Рәисин көзләринә ишыг кәлир, јенидән диқәлиб бојланыр:

– Бәс, һаны гызыл, һара төкүлтүр?

ШӘКӘР ХӘСТӘЛИЈИ АЗАРЫ

Бир шәкилидән сорушурлар:

– Рәисиниз ишә чыхмыр, нә олуб она?

Шәкили:

– Нә оласыды, јазых о гәдәр ширинлик алды ки, ахырда шәкәр хәстәлијинә тутулду.

БУ УШАҒА ПЕНЧӘК ТИК

Шәкили јаланчылыгда ад газанан, амма әлиңдән гызыл кими иш чыхан дәрзинин јанына кәлиб дејир:

– Ал бу парчаны һабы ушаға пенчәк тик.

Дәрзи ушағын өлчүләрини көтүрмәк истәјөндә, шәкили дејир:

– Ушагла ишин олмасын. Мәни өлч.

– Сәән нијә?

– Ај көзо јижим, - дејә шәкили билдирир, - Сән һабы пенчәји тикинчә, ушах мән јаша чатачах да.

ТӘЗӘСИНИ ВЕРӘЛЛӘР

Бириси шәкили илә ағызлашыр. Үрәји сојумаг үчүн ону гаргајыр:

– Сәән көрүм, өјүн дағылсын!

Шәкили чапараг ону гучаглајыб өпүр:

– Көрүм, аллаһ ағзыннан ешитсин. Өјүм көһнәди, һеч олмаса, дағылар, тәзәсини верәлләр.

ӘЛӘНӘ ГӘДӘР

Бир шәкили хәстәләнир вә һәкимә мүрачнәт етмәли олур. Һәким хәстәни мүәјинә едиб мә'дәсиндә јара олдуғуну билдирир.

Хәстәдән сорушурлар:

– Һәким нә деди?

– Диди ки, горхулу би ишәј јохду, әләнә гәдәр јашинчнәсән.

БУНА ЛЕНТ НЕЧӨ ДӨЗСҮН?

Механик мұһарибөдөн бөһс едөн кинофилм көстөририши. Лент көһнө олдуғундан тез-тез гырылып. Тамашачылар фит чальб чыгырырлармыш:

– Сапожник, Сапожник...

Ахырда шөкили механик дөзмөјиб зала енир, экрана ишыг дүшөн бачаны көстөриб дейир:

– Ај чамаат, мөн сапожник көпөкоғлу нағарым? Бу бачадан дөји-да 100-150 немес танкы кечирирөм. Бу вурһавурда һәр шеј ола билөр. Лент јох, лан адам да гырылар.

ӨЗҮНҮТӨНГИД

Шөкилидөн сорушурлар:

– Өзүнүтөнгид нө демөкдир?

– Ә, буну да билмирсәнсө, өл, гуртар та... Тутах ки, сөһөр өјдөн чыхыб фикиррөширсән ки, бүјүн он мәнәт газаначагсан, гајыданда сајыф көрүрсән ки, чөми доғуз манат дөрд аббасы варынды. Һирсдө-нирсән, башдијирсән өзо сөјмаға ки, һө нечө олду доғуз манат дөрд аббасы газана билдим, бу бир аббасыга илишиф галдым. Бах, буна, ај дозај, өзүнүтөнгид дијөллөр.

САВАДСЫЗ ДӨЈҮЛӨМ КИ...

Шөкилидөн сорушурлар:

– Нечө ил олар китабын өзүнү ашмырсан, гөзет, журнал охумурсан?

– Јашымда дөјүл, ја сөккөз, ја да он ил олар.

– Нијө охумурсан?

– Ә, мөн сизин кими савадсыз дөјүлөм ки?

САЗӘНДӘЛӘР ДӘСТӘСИ

Концертдө өзфәалитјет дөрнөкләринин чыхышы давам едирди. Бу дөфө сөһнөдө башга бир апарычы көрүнүр. О дейир:

– Һајынды сазәндәләр дөстәси чалычијһди “Аразбары”. Гарда дын-гылладыр Әләддин, каманчада чүүлләдир Сөдрөддин, нағарада кумбулладыр Шүчаәддин.

САҒ ТӘРӘФДӘКИ МӘНӘМ

Бир шөкилинин оғлу узаг сөфәрдөн ешшөјин јаһында өз шөклини чөкдириб көндөрир. Шөклин алтында исө зарафәтјана јазыр: “А дөдө, сағ төрөфдәки мәнәм һа”...

БАДЫМЧАНЫ ЈАТЫШ

Бир шөкили бөрк јорулдуғу үчүн бир јер тапыб јатмағ фикринө дүшүр. Көрүр ки, нөвбөтчинин гоншулуғундакы отаг бошду. Кечиб диванда узаныр. Раһат олсун дејө, гычларыны дик галдырыб дивара сөјкөјир вө белөчө дө јухуја кедир. Бир аздан кимсө отаға кириб ону ејни вөзијјөтдө хор-хор јатан көрүр. Чөлд ојадыб дейир:

– А киши, сән нө едирсән? Өзү дө бу вөзијјөтдө јатыша нө ал вермәк олар?

Шөкили јарыјухулу һалда чаваб верир:

– Бадымчаны...

СӘНИ ДӘ ЈИЈИМ, ХӨРӘЈО ДА

Гоншу гоншуја кечиб көрүр ки, ев саһибнин кичик гызы мөтбөх-дө мөшгулдур.

– А гызым, сәәи јијим, һајынды орда нағарырсан?

– Хөрәк биширирәм, а хала.

– А сәән дө јијим, сән биширән хөрәјо да!

Гызын атасы о бири отагдан дилләнир:

– А гоншу, гызы јијирсән ји, амма хөрәјдө ишин олмасын.

АҒЗО ИЧИНДӘ!

Шөкијө узунмүддәтли с’замитјөтө кәлән ики гонаг кенши ев-ешни ји олан бир јашлы гадынын мөнзиллиндө галмағы гәрара атырлар. Галын онларын раһатлығы гајгысына галараг дейир:

– Бах, һабыра сизин асан јерсөз, һабыра сизин иш отағоз, һабыра сизин јатағ отағоз... һабырда әл-үзөзү јујарсөз, һабыра да...

Гонаглардан бири онун сөзүнү кәсиб:

– Бағышлајын, хала, бөс падшаһ пијада келән јер һарадады? - дејө сорушур.

– Һабы дөлү, бах һабырда, лан ағзозун ичиндө.

ҒАБЫ КҮЧҮКЛӨР ЧИНДИ, НӘДИ?

Бир шәкилинин ити алты бала доғмушду. Күчүклөр бөйүндөн сонра ев саһибни гәрара кәлир ки, онлары машина жығыб Јевлаға апарсын, орада аздырсын.

Белә дә едир... Јевлахда күчүкләри бир жемәкхананын јахынлығында јерә бурахыр. Узагдан буну көрөн шәкили шоферләрдән бири һәмнин күчүкләри өз машинына жығыб Шәкијә јола дүзәлир. Шәһәрә чатыб ев саһибинин дарвазасындан күчүкләрин алтысыны да һөјөтдә бурахыр, ев саһибни гајышыб көрүр ки, күчүклөр һөјөтдә ојнашыр. Әлләрини бир-биринә чырпыб тәәччүблә дејинир:

– Башыма хәјир, һабы күчүклөр чинди, нәди? һаббојда јолу мәнән тез гајыдыфлар ки!..

СӨЛӘМӘДИН, АММА ЈАРАТДЫН

Бириси оғлунун ад күнүнү гејд етмәк үчүн көзәл бир мәчлис дүзәлтмишди. Ев саһибинин ики шәкили досту да бурада иштирак едирди.

Мәчлисдәкиләрин хаһиши илә узунбојлу шәкили бир Шәки ләтифәси данышды. Һабы үрәкдән күлдү. Гәши едиб өзүндән кедәнләр дә олду. Кишиндән әл чәкмәдиләр, ону даһа бир нечә Шәки ләтифәси сөйләмәјә мәчбур етдиләр.

Гонаглардан тәкчә кәдәк бојлу шәкилинин дишләри ағармырды. Гаһгабағыны саллајыб күскүн адамлар кими бојуну бүкмүшдү. Она “Сән дә бир-ики ләтифә сөйлә” демәјә һеч кәс чәсарәт етмирди.

Мәчлисин шәнләндирдији үчүн масабәји нөвбәти бадәләри узунбојлу шәкилинин сағлығына галдырмағы тәклиф етди. Бу, һабынын үрәјиндән олду. Лакин бајагдан бәри үз-көзүнү туршудан кәдәк бојлу шәкили бадә галдырмады.

Буну көрөн гонаглардан бири тәәччүблә сорушду:

– Бәс сән нијә бу сағлыға ичмирсән?

Кәдәк бојлу шәкили онун үзүнә бахыб, һирслә вә учадан деди:

– Мән һәбилә шәкилинин сағлығына ишмәрәм. Һајынды о, бүгүн шәкилиләри бијавыр елијиф гојду. Уну көрүм бијавыр олсун!..

Бәзиләрини пытылдамағ тутдуса да, һеш кәс чынгырығыны чыхартмады. Бирдән кәдәк бојлу шәкили бадәсини әлине алыб, шагтанах чәкәндә мәчлисдәкиләрдән бир күлүш голду ки, кәл-көрәсән... Ара бир аз сақитләшәндән сонра масабәји көзләринин јашыны силә-силә деди:

– Әһсән, дост, Сән Шәки ләтифәси сөйләмәдин, амма ону чох мәһарәтлә јаратдын.

ДӘЛӘДУЗ ВӘ БАЛАЧА ОҒЛАН

Бир күн Оғузу Шәкијә јахын кәндләриндән бириндә јашајан дәләдузун бири кәндлиләрдән учуз гијмәтә тојуг-чүчә алыб ешшәјин үстүнә јукләјиб вә баһа гијмәтә сатмағ үчүн Шәкијә тәрәф јан алыр. Јајын истисиндә узун-узалы јол кедәндән сонра шәһәрин ајағына чатыр вә бир ағачын алтында ојнајан бир ушағы јанына чағырыб сорушур:

– Бала, базар бурдан чох узахды?

– Һабырдан бир аз о тәрәфдәди. Нә истијирсән ки, 2 дајы?

– Һеч, јаман ачмышам, сәнә пул верәрәм, мәнә јемәјә бир шеј ала биләрсәнми?

– Нијә алмырам, а дајы?

Киши чибиндәки хырда пул чыхарыб она верир вә зарафатла дејир:

– А бала, елә шеј ал ки, мән дә јијим, тојуг чүчәләр дә, ешшәк дә. Ушағ “баш үстә!” дејиб базара тәрәф гачыр.

Бир аздан киши көрүр ки, һәмнин ушағ бир јекә гарпызы дијирләдә-дијирләдә она сары кәлир. Киши тәәччүблә сорушур:

– А бала, бу нәди алыб кәтирмисән?! Ахы мән сәннән јимәјә бир шеј алмағы хаһиш етдим!

– А дајы, өзүн дидин ки, елә бир шеј алын ки, сән дә јијәсән, тојуг-чүчәләр дә, ешшәк дә. Гарпызын ичини өзүн ји, чәрдәјиләрини тојуг-чүчәләрә вер, гавығыны да ешшәјә! Даа нә истијирсән?

Балача ушағын бу чохбилмишлији кишини јаманча пәрт едир вә өз-өзүнә дүшүнүр. “Буранын ушақлары ки, белә зирәк вә һазырчав-абдылар демәк, мән базарда һеч кәси алдада билмәјәчәјәм”.

Киши орадача ешшәјин үзүнү чевириб керијә јолланыр.

ДОДАҒЫМ ӘСИР

Бириси әт хәрәјини чох хошлајырды вә тәбиидир ки, базара кедән кими әввәлчә әт дүканындан әт алырды. Бир дөфә гәссәф марагланарағ ондан сорушур: “Сәннән бир сөз сорушмағ истәјирәм, ај гарлаш, амма утанырам, бирдән хәтринә дәјәр! Нә әчәб сән белә чох әт јејирсән?”

Алычы чаваб верир: - “Валлаһ, истијирсән инан, истәмирсән јох. Мән бир күн әт јимијәндә алт додағым ат додағы кими әсир”.

Ики дост жолүстү аяптабы магазасына кириләр. Рәфләрә дүзүл-мүш мүхтәлиф бичимли, мүхтәлиф өлчүлү аягтыбалара баха-баха бири о биринә дејир:

– Ә, сәннән бу нечә илдә тоннарнан әппәһ кәсмишәм, бир пут дуз јимишәм, амма индијә кими әјағо размерини билмирәм. Нечә кијир-сән?

– Әјәр һәдијә алмаг истәјирсәнсә, 39-дан 44-ә гәдәр һамысына ајағым кирилр.

ШӘКИ ВАХТИЛӘ

Автобусдан дүшән сәрниниләрәдән бири гаршысына чыхан бир шәкилидән сорушур:

– Бағышлајын, саагыңыз нечәдир?

– Шәки вахтинән 3-ә 15 дәјгә галытды.

НӘ ЫЫРТДАШМИЈИН, НӘ МЫРТДАШМИЈИН!

Огланларыны евләндирәндән сонра гоча ата вә ана чох кәзләдиләр ки, кәлин әл-голуну чырамалајыб, иш күчүн гулупундан јапышар. Лакин нечә дејәрләр, сән сајдығыны сај, кәр фәләк нә сајыр.

Кәлин евә дүшән кими әлини исти судан сојуг суја вурмады “Долуну јејиб, боша бир тәпик илишдирди. “Нијә бир иш кәрмүрсән?” - демәјә дилләрни кәлмәди ки, үрәјини сындырлар. Чох өлчүб бичәндән сонра кишн арвада деди:

– Кәр көтүр дүнјасышы, ај арвад. Мән сүпүркәни көтүрүб, ешији сүпүрәчәм, сән дә ону зорнан мәним әлимнән алмаға чалыш. Кәлин јәгин ки, буну көрүб гејрәтә кәличиж, сүпүркәни әлимиздән алыб өзү ешији сүпүрәчәк.

Бәли, чаным сизә сөјләсин, белә дә еләдиләр. Арвад исә зорла сүпүркәни ондан алмаг истәјир. Дартһадарт башлананда кәлин јериндән дилләнди:

– Нә һыртдашмијин, нә мыртдашмијин! Бир күн бирооз сүпүрүн, бир күн дә бирооз.

“БАМАДУРУН” СӘРКҮЗӘШТИ

Бүтүн өмрүнү доғма вәтәни Шәкидә кечирән јашлы бир киши

ордуда хидмәт едән оғлуну кәрмәк үчүн күнләрин бир күнү Москваја кәлиб чыхыр. Орада һаһар етмәк гәрарына кәлир.

Хәрәкәтләјән шәкилинин гуллуғунда дајанараг она индијәләк адыны ешитмәдији хәрәкләри бир-бир тәклиф едир. “Бифитекс, рамштекс, чехонбели... Шәкили: - даһа нәјиниз вар? - дејә сорушур: - “Салат”- чавабыны алыр.

Хәрәкләрин ады шәкилијә таныш олмадығына кәрә о әлачсызлыгдан “Салат” кәтирмәји тәвәгте едир... Шәкили салатын ичәрсиндә бамадуру көрчәк тәәччүбләнир вә дејир: “Ә, бамадур, Шәкидән Москваја кәлиб, салат олмусан?!”.
Ә, ИНСАФЫН ОЛСУН!

Кечмишдә нә вахтса гәбирстанлығын јан-јәрәси бәрбад вәзијәтә дүшмүшмүшдү. Шәкилиләр белә гәрара кәлирләр ки, онун әтрафына һасар чәкдирсинләр. Бунун үчүн вәсаит тәләб олунурду. Шәрт кәсирләр ки, кимин гулпундан нә чыхарса, ону версин.

Гәбирстанлығын гапысы ағзында бир нәфәр бардаш гурараг гаршысына сәрдији мејзара пул јығырды. Һәрә азы бир манат верирди.

Шәһәрин варлы вә хәсис сакинләриндән бири һамыдан сонра әлини чибинә салыб бир ијирми гәпиклик чыхартды вә мејзарын үстүнә атды, узаглашмаг истәјәндә пул топлајән онун шалварынын балагыннан јапышараг деди:

– “Ә, инсафын олсун, ајыф дејлү, өз чамышыны сахламадан өтәри карвансараја һәр ахшам үч манат верирсән. Атаны гырх илдир гавырсандыхда горијирох, чәми ијирми гәпин верирсән?”

БАБА ВӘ НӘВӘ

Баба вә нәнәләр нәвәләрини чох сеvirләр. Бу барәдә чох дејилмиш, чох јазылымшыдыр.

Шәкилиләр белә дејирләр: “Өвлад фындығын габығыдыса, нәвә ләләсиди”.

Нәвәсини һәддиндән чох истәјән бабалардан бири ону охшаја-охшаја дејир: - Сәнин ағзо јижим! Кәзо јижим! Бурно јижим! Јанахларо, гашларо јижим! Јеришо-дурушо јижим!.

Нәвазишдән хошалланан нәвә бабасына: - “Ај баба, мән дә сәнин башо јижим!”-дејир.

Баба күләрәк чаваб верир: “Ај гурумсах, һејлә димәздәр, ахы!”

МƏНДƏН ДƏ ԵԼԲƏԿƏՐԻ ՎԱՐՄՄՍ ԿԻ!

Кечмишдә Шәкинин учгар кәндләринин бириндә чох кифир бир киши јашајырмыш. Өз кифирлијиндөн аз-чох хәбәри олдуғу үчүн һеч вахт әлиһә күзкү алмазмыш. Буну јахшы билән достларындан бири ону бир күн евләринә гонаг чағырыр. Әлбәттә, елә белә јох, гәсди вар иди.

Гонаг ашхамүстү онлара кәләндә гонум-гоншуну да орада кәрүр. Ев јијәси ону ичәри дә'вәт едир. Гонаг галыны ачан кими кирәчәк-ләки дивардан асылмыш күзкү илә үз-үзә вә һејрәтлә өзүнә бахыр. Өтрафдакылар бу зарафата күлүшүрләр. Гонаг һеч әһвалыны позмадан: "Bahoo! һабына баханда маа шүкүр. Дүнјада мәннән дә ејбәчәри вармыш ки!.." - дејир?

ҲАБЫ ПАВАՐՈՏԴԱ ՏԱԽԼԱ!

Шәки шәһәринин отуз километрлијиндә Дәһнә кәнди јерләшир. Дәһнәлиләр чох бамәзә, һазырчаваб, хејирхаһ вә мүдрик адамлардыр. Күнләрин бир күнү бир дәһнәли Бақыдан Шәкијә кәлмәк үчүн автобус вағзалына кедир, лакин билет тапа билмир. Онун бикеф дајандығыны көрән башга бир дәһнәли мөсәләдән һали оландан сонра дејир:

- Ај гада, сән һәлә дә дүнјадан бихәвәрсән. Бәс билмирсән ки, Бақидән Шәкијә әјриплан учур? Өзү дә вур-тут бир саата сәни доғазын башына чатдырар.

Дәһнәли тәјјарә һаггында ешитмишди, лакин ону нә көрмүшдү, нә дә ки, минмишди. О, јерлисинин көмәји илә Бақи-Шәки тәјјарәсинә билет алыб, һандан-һана һаваја галхыр. Чох учур, аз учур, тәјјарә Дәһнә кәндиһә јахынлашанда дәһнәли шәлә-шүләсини јыгышдырараг габаг тәрәфә-тәјјарәчидә јахынлашараг дејир:

- Ө, гардашоглу, әјрипланы һабы паваротда сахла, һәјинди, мән дүшүм!

ՏՈՆ ԴԻԴԻՆ ՄՈՆ ԴԵ ԴԱՏԻԿԻԿԻՄ

Бир шәкили сәһәр ишә кәдәндә гоншусу ондан сорушур:

- А гоншу, саа одун лазымды?

Чаваб алыр ки, "Јох!"

Аһһам киши ишдән гајыланда көрүр ки, чәпәрин јаньна дағ ки-ми јығдыгы одунлары јоха чыхыб. Тәәччүблә ора-бура бахыб, һәјәт-

дә ојнајан ушаглардан сорушур:

- Бу нә ишди? Одунлары нинәмисоз?

Ушаглардан бири:

- А дәдә, сәән сәза Микајыл әмим одуннары өз ешијинә дашијитди.

Елә бу вахт гоншу чәпәрин далындан дилләнир:

- А гада, ахы сәһәр сорушшум ки, саа одун лазымды? Дидин ки, јох! Мән дә дашыдым өз ешијимә.

ՏԻՓՏՈՒՄԻ ԿՈՐ ԵԼՈՄԵ, ԳԱԴԱՄ!

Дәһнәдә бир кишини чамаат јујучу тә'јин едир. Күнләрин бир күнү кәнд сақинләриндән бири рәһмәтә кедир. Һамы һүзүр јеринә топлашыр. Мә'лум олур ки, киши сәтәлчәмдән өлүб. Јујучу кәлир. Мејити чимдирмә јеринә гојурлар. Јујучу өз ишинә башлајыр. Мејитин бәдәнинә исти су дәјән кими, өлү тәрпәнир вә галхаға чалышыр. Јујучу бундан бәрк һирсләниб әлиндәки су габыны кишинин башына вуруб јавашдан дејир:

- Һара дурусан? Гојмарам! Сифәтими кор еләмә гада!..

ԻԿԻ ԿՈՓ ҮՅ-ҮՅԵ

Кәзләри чәп олан бир киши иш ахтармаг үчүн бир идарәј кәлир. Мүдирин дә кәзләри чәп имиш. Гәбула кәләнин нөвбәси чатанда ичәри кирән кими сорушур:

- Ө, мүдир гада, нә әчәф бир креслода икн һәфәр отурмусооз, өзү дә лап бир-бироза охшијорсооз. Елә бил ки, лап әкиссооз.

Мүдир башыны галдырыб чәп кәзләрилә гәбула кәләни өтәри сүзүб дејир:

- Ај гардаш, бир аз културны олун, ичәри бир-бир кирин, иңјә иккооз да бирдән кирмисоз?

ԴՐԴ ՄՐԴՄԱՅԱՐ

Дашбашла доланан дәрди дост вә сирдаш јејиб ичмәјә топлашмышылар. Онлар нөвбә илә сағлыг сәјләјир, бир-бирини болтуча тәрһифләјирдиләр.

Нөвбә думба Сәфәрә чатанда дејир:

- Ө, һәјинди, дијирәм аллаһ һабы күнү бизә чох көрмәстин. аллаһ бизи мәрдүмәзардан горуսун.

Столун башында отурмуш өркөк Мустафа лаптыты илө күлөрөк диллөнөр:

– Ә, Сөфөр, сән һансы мөрдүмазарлардан данышырсан? һеч узаға кетмә, һаҗынды һабы Шәкидә чәми-чүмлөтани дөрд мөрдимазар вар ки, олар да бизох.

ВУР БУРА

Чырт Шаһидлө Шүјүд Ваһид е'замијетә кедирләр. Чәнөдөн мөһкәм олан Чырт Шаһид јол боју бамәзә сөһбөтләр едир вә һәр дөфә досту Шүјүд Ваһидә әлини узадараг “Вур бура”! - дејирди:

Онлар Бакыја чатырлар, хејли чөтинликдөн сонра меһманханада јер алыб, јатмаға һазырлашырлар. Чырт Шаһид јенә ара вермөдөн данышыр вә тез-тез әлини узадараг - “Вур бура” - дејирди: Шүјүд Ваһид көрүр ки, достунун чәнәси дајанмыр. Әлини ачыг гојуб дејир:

– Ај Шаһид гада, һаҗынды мән јухламаг истәјирәм. Сөһбөтә давам елә, әлини ачыг гојмушам, лазым оlanda вур.

БАЛЫГ МҮРӘББӘСИ

Шәки рајонунун әразисиндөн ахан Әјричајда һәмишә ири вә хырда балыглар олур. Һәвәскал бир балыгчы әдәти үзрә Әјричаја балыг тутмаја кедир. Бу дөфә онун торуна, нәдәнсә, хырда балыглар дүшүр. Бу мәнзәрәни мүшаһидә едөн бир чобан тәәччүблә балыгчыдан сорушур:

– “Әмиоғлу, һаҗынды сорушмаһ ајыф олмасын, сән бу балыхларын хырдаларыны нијә тутурсан?”

– Арвадым балыг мурәббәси биширичиһ. Буна көрә дө хаһиш елијитди ки, хырда балыглары тутум.

ҲАЗЫРЧАВАБ НӨКӘР

Әзрајыл бөјүк әләси олан бир варлынын евиндә пејда олуб билдирир: “Мән сәнин аилөндөн үч нәфәрин чаныны алмаға кәлмишәм”.

Аилә үзләринин һамысы нөкәрин үзүнә бахыр. Нөкәр ишин нө јердә олдуғуну дујараг донгулданыр: – “Кәнә өзоз билән јахшыды... Амма, ағрозы мән алым, чаны алынан адамын бири мән олсам да, һәр һалда икиси сиздөн оличиһ. Нијә һаммоз маа ишарә елијорсоз?”

ЗӘНБИЛ

Ана оғлуну гоншудан зәнбил алмаға көндәрир. Гоншу бәһанә кәтирәрәк дејир:

– Әдә, зәнбил зәнитди, ичи долуду.

Инаткар ушаг әлибош гајытмаг истәмир, - һолар, бошалт вер да, - дејир.

Гоншу арвад ушағын үзүнү бәрк көрүб үз-үзүнү туршудараг:

– Зәнбилин ичиндә һиндичә гатых чалмышам, һабы тездығынан бошалтмаһ олмаз.

Ушаг мат-мәәттәл бармағыны дишләјиб евләринә гајыдыр.

ОХШАЛЫШ

Бир шәкили Бакы автовағзалында таксијә минир. Машында сүрүчүнүн шәкили вә ад, фамилијасы олан кичик лөвһәни көрүб зарафатјана сорушур:

– Әмиоғлу, һајинди, һабы кимди ки, шәклини һабыра вурутдулар?

– Гәдеш, о чанидир, они ахтарырлар...

Шәкили һисс едир ки, сүрүчү ону лаға гојуб, күлә-күлә дејир:

– Елә бил, дүнбәј дивиннән дурутды, ничә дө саа охшијир!

ТАКСИ НЕЧИЈӘДИ?

Гоча шәкили Бакыда таксијә минир. Мәнзил башына чатанда сүрүчүдән нә гәдәр пул вермәли олдуғуну сорушур. Сүрүчү, әдәти үзрә сајғачын кәстәрдијиндән артыг пул истәјир. Гоча дејир:

– Оғул, мәни хам билмә, ахы орада 2 манат 15 гәпик јазылытды.

– Дајдај, 2 манат 15 гәпик һөкүмәтинди, 85 гәпик исә гәдешин.

Гоча чаваб верир;

– Ај сагталы ағармыш, ал бу 85 гәпији, һалал-хошун олсун, амма сән һөкүмәтин гајдына галма, онун сәннән шөрик олмаға еһтијачы јохду.

МИНИ МИН МАНАТ

Бириси Шәки базарына хијар кәтирмишди. Зарафатчыл шәкилин сагычја јахынлашараг сорушур:

– Ә, гардашоғлу, һабы јерпәнәһ нечијәди?

– Мини мин манат.

– Минн мин маната дијинчө бири бир манатдан вер, һамысыны көтүрүм.

СААТ 60-ды

Шөки базарына көлөн набөлөд бир киши һамбала жахынлашыб сорушур:

- Гардаш, демээсөн саат нечөди?
- Һајынды саат 60-ды, - дејө, һамбал чаваб верир.
- Һеч саат да 60 олар?
- Ә, бөс һеш һамбалда да саат олар?

ӘЈАХЛАРЫН САЛЛИЈӘН ХӨРӘЈЬ

Бирисинин ушағы хәстәләнир. Анасы ушагдан сорушур:

- Ај оғул, һајинди нә истәјирсән, саа нә биширим?
- А чији, нолар, маа һамыр бишир да!
- Гутаб?
- Јох, ај чији.
- Хинкал?
- Јох!
- Сүрфүллү?
- Јох!
- Бөс нә биширим, а-чији јисин сәни?
- А чији, ташыхда отуруб әјахларыны саллијән хөрәкдән истијирәм.

- Һаа, динә әриштә бишир да!..
- Һа чији, әриштә, әриштә!

ҮЧ СӘРНИШИН

Бир күн гатарда ејни купедә јол јолдашы олан үч сәрнишин танышлыг үчүн өзләрини бир-биринә тәгдим едир.

- Бириси әлини узадараг дејир:
- Иван Иванович, запарожест!
- О бириси:
- Васили Петрович, москвич!
- Шөкили Мәммөд исә өзүнү белә тәгдим едир:
- Мәмед, Газ-24!

ДИШ АҒРЫСЫ

Бирисинин дишләри протез /гајрылма/ иди. Бир күн дишинин јери ағрыјыр. О адәти үзрә елә һесаб едир ки, ағрыјан дишиди. Протези ағзындан чыхарыб јерә гојур вә дејир:

- Һајынды нә гәдәр истијирсән ағры, соора ағзыма гојарам.

ҲӘБИЛӘ ДИМӘЛИЈОХ?!

- Ә, дијилләр, Бакијә кетмишдин. Тәзә нә хөвәр көтирмисән?
- Һеш нә! Бирчө һуну өјрәнмишәм ки, дилимизи корријитдиләр. Гавахлар парча түкәннәринин үстүндә јазардылар: – “Парча дүканы”, һинди көнә јазылар: “Парча, тканы”, буннан сора биз дә һәбилә димәлијох?!

ХАРИЧДӘ ОЛУФСАНМЫ?

Гахта јашајан бир шәкили ишә кирмәк үчүн әризә верир. Рәис ону гәбул едиб, әмәлли-башлы сорғу-суала чәкир. Ахырда сорушур:

- Де көрүм, харичдә јашајыбсанмы?
- Шөкили чидди чаваб верир:
- Харичдә? Бәли једди јашына гәдәр Шөкидә јашамышам.

ӨЛҮНҮН ГИМӘТИ БАҲАДЫР

Шөки-Бакы маршрутунда халтура едән бир сүрүчү сәрнишин апарырды. Архада отуран гоча гары арамсыз өскүрүр, һамыны нараһат едирди. Сүрүчү нечә дөфә архаја чеврилиб, гарыја төрс-төрс бахдыса да хејри олмады; арвадын өскүрәји кәсилмәди...

Сүрүчү сүрәти азалараг деди:

- Ај нәнә, көрүрәм вәзијәтин ағрыды, амма өзө Бакијә химн сахта бирдән өлүб-елијәрсән һа! Бил ки, мән сағ адамы он маната апарырам, амма өлүнү јүз маната...

Гары буну ешидәндән өскүрәјини гыртдадан кәпти.

ИКИ ЕШШӘЈИН ЈҮКҮ

Бир күн хан оғлу вә нөкәрлә бирликдә пијала јарлаға јола душүрлүр. Јол чох јохуш олдуғундан хан өз паттосуну нөкәрә верир ки, апарсын. Бир аз кетдикдән сонра ханын оғлу атасына дејир ки, нөкәрә ташы-

рын мөним дә палтому көтүрсүн, апара билмирәм. Беләликлә, нөкөр ики адамын палтосуну зорла апарыр. Хан нөкөрә бахыб оғлуна дејир:

– Ај оғул, сән бир палтону апара билмәдин, анчаг нөкөр бир ешшәјин јүкүнү апарыр.

Һазырчаваб нөкөр хана дејир:

– Ага сағ олсун мән бир ешшәјин јох, ики ешшәјин јүкүнү апарырам.

Хан нөкәрин чавабыны зарафата салыр.

ЧЫРПЫ

Дагдан чырпы кәтириб сатмагла бир төһәр аилтәсини доландыран бир киши чырпыны дагдан дүшүрдүкдән сонра хејли фикирләшди ки, бу јүкү дүзәнликдә апармаг чох чәтин олачаг. О, учадан килејләнди:

– Ја Әзрајыл, һарадасан, кәл мөним чанымы ал, һабы әзијјәтдән гуртарым.

Бу вахт бир зарафатчыл бир гојун дәрисини башына кечирәрәк, кишинин габагында дајаныб деди:

– Мән Әзрајылам, кәлмишәм сөнин чано алым.

Киши өзүнү итирмәдән дилләнди:

– Мән Әзрајылы чағырмышдым ки, чырпы шөләсин галдырыб даһыма гојмаға көмәклик еләсин.

МЕШӘДӘ НӘ ГИМӘТ

Шәкили сатычылардан бири базар күнү мешәнин кәнарында, ағачлы бир јердә “јармарка” ачыр. Јашлы бир гадын сорушур:

– А бала, мән нәдән билим ки, һабынын гимәти нечијәди? Нијә үстүндә гимәт кағзы јохду?

Сатычы кефини позмадан чаваб верир:

– А хала, Аллаһ фәрјадаа чатсын, һајынды мешәнин ичиндә нә гимәт ахтарырсан? Нечијә дисәм һоду да!..

ДОЛМАНЫ СӨКМӘ!

Бирисинин евинә гонаг кәлир. Ев саһиби биширдији долманы сүфрәјә гојур. Гонаг гашығы көтүрүб долманы бөлүр, ичиндән дүјү вә көјртидән башга бир шеј чыхмадығыны көрән ев саһиби дејир:

– А гонах, һавајы јерә долмалары сөкүб дағытма, сән онларын ичиннән ахтардығын шеји тапа билмијичисән.

ГОЈ АҒЛИЈИМ

Ата бир дөфә ушағыны дөјүр. Ушаг бир һимә бәнд имиш кими башлајыр һөнкүртү илә агламаға. Бу вахт гапы дөјүлүр. Ата чалышыр ки, ушағы сакигләшдирсин, дил төкүр:

– А бала, бәсди! Ә, кири! Кәлән вар, сәсо кәс!

Ушаг аглаја-аглаја:

– Ај дөдә, зәһмәт чәкиф вурмусан, һеч олмаса, гој дојунча ағлијим да... – дејә чаваб верир.

ОТ ТАЈАСЫ

Бир күн Корамал Абузәрлә Күш Абузәр от тајасы јығырмыш. Таја әјри јыгылыбмыш. Сәдр буну көрүб дејир:

– Бу нәди?

Кәнардан бахан Илмәддин адлы бириси дејир:

– Корамала бах, Күшә бах. Бунлар көрән ишә бах.

БАШАБӘЛА ШАИР

Чаван шәкилләрдән бири шаир олмаг фикринә дүшүр. Илк чызмагарасыны чајханада мүдрик ағсагталара охујур. Онлар ше'рә сәбрлә гулаг асдыгдан сонра күлмәкдән өзләрини зорла сахлајырлар. Гочалардан бири сорушур: – “Ај оғул, бу ше'ри евдә өз валидејиләринә охумусанмы?” Кәнч оғлан кәдәрлә чаваб верир: “Дәдәм әлүтдү”. Сорушурлар: “Бәс анан вармы?” Оғлан башы илә “һә,” чавабыны верир.

– Бу ше'ри чијаа охујубсанмы?

– Хејр охумамышам.

– Ај оғул, јахшы ки, охумамысан. Јохса чијо дәрди бир аз да артарды...

ГАЛЫН МҮРӘББӘ

Бир күн оғлу анасындан сорушур:

– А чији, биздә мүр-рәб-бә ваар?..

Анасы чаваб верир:

– Ај оғул вар, амма о галнлыхта дөјүл.

НӘБРӘ ГУДУРТДУ

Бириси нәбрә чалырды. Аз мүддәтә чөлә чыхан кими нәбрәнин ичинә пишик кирир. Гадын гаҗыдыб кәләнәдә нәбрәнин “өзбашына чалхаландыгыны” көрәрәк әрини сәсләјир вә дејир: —“А киши, нәбрә гудуртду”. Кишини дәһшәт көтүрүр. Чәлд тапанчасыны чыхарыб нәбрәјә бир-ики күллә вуранда ичиндә пишик сычрајыб гачыр.

ФЫШТЫЛЫХ

Ушагынын евдә фыштылыг /фит/ чалдыгыны көрән атасы дејир:

- Ај оғул, адам фыштылыгы мешәдә чалар.
- Дәдә, һајынды мән фыштылых чалмаждан өтәри мешијә кетмәлијәм? – дејә оғлу сорушур.

БАШЫМА НӘ ГОЈУМ?

Бирисинин гызы валидејнләринин хәбәри вә разылыгы олмалан гошулуб гачмышды. Бу һадисәдән мүтәәссир олан ата дејир ки, биабыр олдум, даһа мән башыма папаг гојуб шәһәрә чыха билмәрәм. Бир зарафатчыл исә она мәсләһәт көрүр ки, бундан сонра шәһәрә чыханда башына ја шапка гој, ја да “башыачыг” кәз.

ГОЈ ЗУРНА ЧАЛСЫН

Ички дүшкүнү олан бириси ресторандан сәрхош вәзијәтдә чыханда зурначы Калуза раст кәлир. О, Калуза дејир ки, һагыны верәчәм, өз дөстәнлә чала-чала мәни евә апар. Разылашырлар. Сәрхош һағара-зурна дөстәсинин габағында ојнаја-ојнаја евләринә тәрәф јолланыр. Бу вахт онун атасы вәфат едир. Нағара-зурна дөстәси јас јеринә чатанда гоншулар гачараг сәрхоша атасынын вәфат етдијини билдирир. Сәрхош лагејдиклә дејир:

- Зурначы Калуздан ајыбды, сөз вермишәм, гој кечиб һәјәтдә 5 дәјгә чалсынлар, мән ојнијим, сора кетсинләр.

КУРОРТ БИЗӘ КӘЛДИ

Һәддиндән артыг көкәлимиш бир арвад арыгламаг үчүн курорта кетмәјә һазырлашыр. Гоһаг кәлән гоһумлардан бири көк арвада мәсләһәт верир ки, әввәлчә оғлуну евләндирсин, кәлин көтирсин, сонра

исә курорта кедәр.

Бир нечә ајдан сонра мәсләһәт верән гадын көк гадынкилә кәлир, онун бәрк арыхладыгыны көрәрәк мәналы сорушур:

– Курорта кетдинми, јаман арыхламысан?

Көк гадын көксүнү өтүрәрәк:

- Јох, курорта кедә билмәдим, курорт бизә кәлди - дејә чаваб верир.

БЕШ ЧАНЫ ЈОХ ИМИШ

Бир күн дәһнәли чијнинә бош хурчун алыб һәфтә базарына кедирмиш. Јолда башга бир кәнддән бир нәфәрә раст кәлир. Онларын сөзү чәп дүшүр. Һәтта далашмалы олурлар. Дәһнәли јердән јекә бир даш көтүрүб хурчуну салыр вә ону кишинин гулагынын дибинә илиштирир. Киши јыхылыб өлүр. Дәһнәли тез хурчуну јерә сиккәләјиб дашы јерә салыр вә һадисә јеринә кәләнләрә дејир:

- Ә, көпәк оғлунун һеш чаны јох имиш, бош хурчун дәјмагнан өлдү.

ГОЈ ДИНИ ЧЫХСЫН

Бир јолчу кәндләрин бириндә кечәркән аһшам дүшдүјүндән евләрин бириндә кечәләмәли олур. О, бир евин гапысыны дөјәрәк, ев јијәсиндән кечәләмәјә разылыг алыр. Ев саһибни гоһагы евә дө вәт едир. Шам јемәјинин вахты чатанда ев саһибнин ушағлары јатмаға тәләсдији үчүн јемәк истәјирләр. Шам јемәјинә исә хашыл биширилмишди /хөмир хәрәји/. Ушағлар һәр дәфә хәрәј истәјәндә аналары дејирмиш: —“Гој дини чыхсын, сорамнарым кәтирим”. Бу сөздән шүбһәләнән гоһаг /гоһағын ады Дини имиш/ ахырда безиб кетмәјә һазырлашыр вә дејир:

- “Ај ушағлар, архајын чөрәјинизи јејин, мән кејирәм”.

УШАҒЫ САКИТЛӘШДИРМӘК ЈОЛУ

Јолда кедән бир гадынын ушағы арамсыз ағлајырды. Гадын раст кәлдији нурани бир кишидән хаһиш едир ки, ушаға ачыглансын, бәлкә сакитләшә. Киши ушаға бәрк чығырыр. Бу вахт гадын ушағына дејир: - Бах көрүрсән, ағлама, јохса киши сәни “һап” елијәр.

БАЗАРДА

Кәлмәлдәрдән бири Шәки базарына кедиб гижмәт мезәннәсинә мараг көстәрир.

Чамыш жагы сатандан сорушур:

- А бачы, жаг нечијәди?
- Бешә дијирәм. Амма мүфтә дә апара биләрсән.

Балымчан сатандан сорушур:

- Гардаш балымчан нечијәди?
- Он беши.

Кәлмә һеч нә баша дөшмәјиб, хијар сатандан сорушур:

- Де көрүм, хијарын килосу нечијәди?

Јенә "Шәки дилиндә" гејри-ади чаваб алып:

- Једдиси.

Кәлмә тәәччүблә чијинләрини чәкиб бу дәфә гарғыдалы сатана јахынлашыр вә сорушур:

- Гарғыдалынын бири нечијәди?
- Беши.

Кәлмә өз һејрәтини кизләдә билмәјиб, бир дә сорушур:

- А бачы, сәндән гарғыдалынын гижмәтини сорушурам. "Беши"нә демәкди?

- А чанә ијим, сән сорушурсан, мән дијирәм: беши. Дилмах беши бир маната. Бәс..., һагг-һесаб билмирсән?

СӘН ФИТ ЧАЛДЫН

Бириси өз евини бүтүн дәм-дәзкаһы илә тәмир етдирир. Ики отағынын икисини дә, диварлары, таваны көзачан нахышларла бәзәтдирир.

Бир күн достларындан бири онлара гонаг кәләрәк отагларына һејранлыгла тамаша едир. Һәр отагда бир чарпајы гојулмасы ону даһа чох марагландырыр. Гонаг сәһбәтарарасы сорушур:

- Ә, бу сирри маа ач көрүм, һабы чарпајыларын һәрәси нијә бир отахдады?

Ев саһиби дејир:

- А дост, валлаһ һабы өјләрә о гәдәр хәрч гојмушам ки, кечәләр бирини бош гојмаға һајыфым кәлир. Бир отагда мән јатырам, о бириндә дә арвад.

- Бәс бирдән арвад сәнә лазым оландә нә едирсән?

- Буна нә вар ки, фит чалырам кәлир.

- Бәс бирдән сән арвадә лазым олдун, онда?
- Онда арвад гапыны аралајыр, маа дијир.
- "А киши, сән фит чалды...н?"

ҲАЈЫНДЫ КОГО ХОТИТЕ?

Бир шәкили гәрара кәлир ки, оғлуна елә кәлин кәтирсин ки, о, "Һајынды" сөзүнү дејә билмәсин вә бу мәсәдлә оғлуна рус гызы илә евләндирир. Јени аилә гурмуш кәңчләр даими јашамаг үчүн Москваја кедирләр. Бир мүддәт сонра оғланын атасы онлара гонаг кедир. О, гапыны дөјәркән рус кәлини сорушур:

- Һајынды кого хотите?

Шәкили өз-өзүнә дејинир:

- Саа ешг'олсун, Шәки дили!

ДАЗЫН ЧАВАБЫ

Бир даза саташырлар:

- Нијә башын түк сахламајыб?

Дејир:

- Һәр баш бир шеј сахлијәр, мәәмки ағылы сечиб.

ӘЛИМ СӘНДӘ МӘММӘД ХӘСТӘ КӨРМӘСИНӘ КЕДИР

Шәки шәһәринин нүфузлу кишиләриндән бири һәмишә Әлимсәндә Мәммәдә әл тутар, она мадди көмәклик едәрди. Һәмин киши узун сүрән хәстәлијә мүбтәлә олур, јатаға дүшүр. Јохсул јашајан Әлимсәндә Мәммәд бир дәнә лимон алараг кишини көрмәјә кедир. Хәстә Мәммәди көрүб чох шад олур, дејир ки, мәним достларымын чохундан сән е'тибарлы чыхдын. Хејли отуруб сәһбәт етдикдән, чөрәк једикдән сонра Мәммәд хәстә илә саламатлашыб ајрыларкән дејир:

- Һајынды сәән ашо јимаға нә вахт кәличијох?

АДЫ СИЗИН, ГОНОРАРЫ МӘӘМ

Шәкилиләрә хас олан јумору илә танынан бириси "Тој" адлы јумористик пјес јазараг рәј аймаг үчүн Бакыја кедир. Бакыда мүәллиф дејирләр ки, сән гајыт Шәкијә, ики ајдан сонра нәтичәсини дејәрик. Шәкили онун иштиракы илә пјеси охујуб рәј вермәләрини хаһиш едир. Јашынын чох олмасыны вә бамәзә адам олдуғуна көрә есә-

ри охуяраг бәҗәнирләр. Гонорар мәсәләсинә кәлдикдә исә билдириләр ки, бу әсәрә кәрә сәнин адын мәшһурлашаҗаг, нечә деҗәрләр ад сәнин, гонорары бизим. Шәкили деҗир:

– Кәлин тәрсинә елиҗах! Ады сизин, гонорары мөөм!

ГАНУНУ ПОЗА БИЛМӘРӘМ

Шәкили бирисиндән сорушур:

– Ә, һаралысан?

Чәваб алыр:

– Шәкили.

– Ә, димәзсән бәс мән дә шәклиҗәм,-икинчи шәкили чәваб верир:

– Онда худаһафиз! Саа һәрмәт еламах истиҗирдим, амма ганунумузу поза билмәрәм. Шәкили кимин карына дисән кәләр, өз шәкилисинин жох.

БАДЫМЧАН ДОЛМАСЫ

Бир күн шәкили ишләдиҗи җердән евә тәнкнәфәс кәлиб деҗир:

– Аҗ арвад, еҗдә нә вар, кәтир бура, ачмышам.

Арвад тәзәчә биширдиҗи бадымчан долмасыны сүфрәдә әринин габағына гоҗуб деҗир:

– Әпләҗимиз-жохду, оғлумузу әппәҗ алмаға көндәрмишәм. Һардадыса һаҗыңды кәләр.

Арадан хеҗли кечир, ушах кәлиб чыхмыр.

Хәрәҗи соҗуҗуб буза дәнмүш шәкили арвадыны чағырыб килеҗләнир:

– Аҗ арвад, һабы чиҗиси өлмәмишә димәдин ки, әппәк маа бүҗүн-нәрим лазымды, савах жох?!

ҺӘБЛӘ, ҺӘБЛӘ

Бир шәкили о бири шәкилини көрүб әсеби һалда билдириләр:

– Сәән мәндә андын жохду, сәән о әзиз чанын һагты савах кеҗиф мүдириң авырыны әгәҗинә бүкүчәм.

Арадан бир нечә күн кечмиш икинчи шәкили она килеҗ-күзар елиҗән биринчи шәкили илә растлашыб сорушур:

– Ә, ноолду, мүдүро аврыны алдын?!

– Алдым, һәлә бир әршин о тәрәфә дә кешдим,- деҗә биринчи шәкили чәваб верир.

Икинчи шәкили сорушур:

– Мүдүрә нә дидин?

Биринчи шәкли әлләрини ловға-ловға белинә гоҗуб дөшүнә дөҗүр:

– Нә утандым, нә чәкиндим, дүз көздәринин ичинә бахыф дидим: “һәблә, һәблә, һәблә!”

Икинчи шәкили һеҗрәтлә сорушур:

– Бәс мүдириң нә диди?!

Биринчи шәкили һалыны позмадан чәваб верир:

– Мүдир дә диди ки, һәбләдисә, һәблә, һәблә елә...

АРЫ ПӘТӘЈИНИН МОСКВА СӘҖАҖӘТИ

Арычылыгла мәшһул олан бир шәкилини Москваҗа сәркиҗә дө’вәт едирләр. О, иш тәчрүбәсини нүмаҗиш етдирмәк үчүн өзү илә бир ары пәтәҗи дә апары. Москва вағзальында пәтәҗи вагондан дүшүрән кими, әтрафына чохлу адам топлашыр, һәрә бир тәрәфдән һаһиш едир ки, пәтәҗин нә олдуғуну изаһ етсин. Шәкили чидди көркәм алараг тәрини силә-силә белә изаһат верир: - һаҗыңды билирсоз һабы нәди? Балшоҗ ешиһ, маленкиҗ дешиҗһ, ары бурдан выз...з... елиҗиф ичәри кирир, выз...з елиҗиф чөлә чыхыр...

ЕЛМИН ИНКИШАФЫНА БАХ

Бир Көҗнүклү Бахыдан Јевлаға кәлмәк үчүн гатара билет алыр. Һәмин гатар Шимал истигамәтиндә кедир. О, вагонун икинчи җарусунда җатыр. Бир мүддәтдән сонра о, јухудан аҗылыр вә Дәрбәндә кәлдиҗини билдириләр. Һәмҗерлимиз тәәччүблә деҗир:

– Елмин инкишафына бир бах, гатарын алт җарусу Јевлаға, үст җарусу исә Дәрбәндә кедир.

ЈИМАХ-ИШМАҖЫ ВАРМЫ?

Бир дөфә кәнд сакинләриндән бири раҗон мәркәзиндән мүшавирәдән кәлирмиш. Онун һәмкәндлиси сорушур:

– Һарадан кәлирсән?

– Мүшавирәдән.

Һәмкәндли елә билир ки, мүшавирә хәстәханада киминсә җатмасы демәкди. Одур ки, онун һалыны сорушмағ мөгсәдилә деҗир:

– Нечәди, јимах-ишмаҗы вармы?

ИАЛАГ

Бир дөфө кәндли гоча галынлардан бири базара сүзмө сатмаға кедир. Миллијетчә рус олан мүштәриләрдән бири сорушур:

– Гимәти нечәјәди?

Галын чаваб верир:

– Килограммы бир манат.

Рус галын гимәтин баһа олдуғуну ашағыдакы кими дејир:

– Почему так дороге стоит?

Кәндли галын елә билир ки, рус ондан парчы /ја'ни өлчү габы/ көтириб-кәтирмәдјини сорушур. Она көрә дө кәндли галын дејир:

– Парч јадымдан чыхыб. Чәки дашы вә гашых кәтирмишәм.

ҲАРАДАН ДҮШДҮЛӘР

Бир гоча галынын оғланлары ишә кетмишдиләр. Тәнһалыгдан дарыхан галын радионун дүмәсини басыр. Бу вахт һәзин ашыг мусигиси сәсләнир. Галын тез башга дүмәни басыб, радионун сәсини кәсир ки, оғуларым кәләндә охујар.

Ахшам олур. Оғланлар ишдән гајдыр. Бирдән галынын јадына дүшдү ки, оғулары үчүн радиода ашыг мусигиси сахлајыб. О, тез дүмәни басыб дејир ки, ушағлар, сизин үчүн ашыг мусигиси сахламышам. Бу вахт радиодан ермәни дилиндә верилиш кедирди. Гоча дејинир:

– Биз ермәниләрдән гачырдох. Бизим радиоја һарадан дүшдүләр.

ЈАШДА ДӨЈҮЛ, БАШДАДЫ

Ата оғлу илә хәстәханаја кедир. Көзәтчи онлары гапыдан бурахмыр. Ата башлајыр дил төкмәј:

– Агсағтал кишијәм, теләсирәм, бу саат гајдырам. Инчитмә, гој кедим...

Көзәтчи бурахыр, әл-ајағына бахыр, көрүр бир хејир хәбәр јохдур.

Арвад башлајыр кишинин далынча гышгырмаға:

– Гајыдын, һәким кәлир. Тез, тез..

Онлар дала гајытмаға мәчбур олурлар.

Кишинин оғлу көзәтчинин овчуна манатлыг дүртүр. Буну көрән көзәтчи:

– Машаллаһ, һалал олсун белә оғула. А киши, ағыла-камала бах, оғул белә олар. Сағ ол сәни ај оғул. Гајыф, о сач-сағтал, о јаш сәнә,

а киши. Көрүрсән, ағыл јашда дөјүл, башдады.

ҒЫШЛАГЛЫ ҮЧҮН

Шәкили =А= группундан сүрүчүлүк вәсигәси алмаг үчүн имтаһан верирди.

Мүәллим: - Сигнал нә үчүндүр?

Шәкили: - (ғышлаглыларынын бир гајда олараг машын јолу илә кетдикләрини нәзәрә алараг) - һајынды ғышлағлы үчүн.

ДӨРД АДАМ

Шәкидә бир нәфәр чәп Ваһаб алында киши вармыш. Дејиләнләрә көрә һәмин адам бир әшјаны ики көрүрмүш. Бир күн ики нәфәр мәрчә дурараг кедирләр бу мәсәләни сүбута јетирмәјә. О вахтлар ишыг олмадығы үчүн биздә гара чыраг оларды. Ону алышдырыб кедирләр Ваһаб дајыкилә. Галыны дөјүрләр. Ваһаб дајы гапыја чыхыр. Сорушурлар ки, сорушмаг ајыб олмасын, дијирләр сиз бир әшјаны ики көрүрсүнүз. Чәп Ваһаб чавабында:

– Мән дө дијирәм кечәнин бу вахты дөрд нәфәр ики чирахла нәјә кәлитдиләр?

ҲАБЫ ДАЈЫНЫН ВИЖДАНЫ ҲАГТЫ

Шәкинин Ала гапы дејилән јериндә јармаркада бир шәкили галын палтосу сатырмыш. Бир галын әријлә она јахынлашыб палтонун гимәтини сорушур. Шәкили дө чаваб верир ки, бәс филан гимәтә. Галын дејир:

– Биз бу палтону алмаг истәјирик, чох баһа дејирсән, бир аз ашағы енемәсәнми?

– Һабы дајынын вижданы һагты ашағы енмаға јери јохдур, - дејә шәкили галынын әрини көстәрир - Мәәм өзүмә һабы гимәтә веритдиләр, һордан да маа ики дәнә әппәјин пулу галыр.

Галынын шәкилијә ачығы тутур ки:

– Өз вичданаа нијә анд ишмирсән әрминн вичданына анд ичирсән?

Шәкили чаваб верир:

– Анам, бачым, һирсдәнмә, саа дүзүну дијим. Мән нешәкар алверчијәм. Алверчинин дө вижданы олмаз, һејләди һејлә дөјлү. Һабы дајынын базубурутуну бахдым. дидим олса-олса һабы дајыда виждан олар, көркәминнән вижданны адама охшијир.

Гадын јумшалыб дејир:

– Шәкилиләрин дили олмассәди нә еләјәрдиләр, көрәсән? Билмәк истајирсәнсә бил, мәним әрим Шәкинин тәзә обахәјсиди, сенин үчүн ушаг-мушаг дејил.

Шәкили өзүнү итирмәдән чаваб верир:

– Дијирәм ахы, мән зәнним һеш вахт алдатмијитди.

ЈАМАН КИДИЈЫХ ҺА..!

Бир Көјнүклү атасынын машынында кедир. Атасы машыны бәрк сүрүр вә оғлуна дејир:

– Јаман кидијых һа!

Бир аз да сүр'әти артырыр, јенә дејир:

– Јаман кидијых һа!

Бирдән машын јолдан чыхыр. Ағача чырпылыф дармадағын олур.

Оғлан машындан бир тәһәр чыхыб тәпәси-көзү дағылмыш, һушуну итирмиш атасына дејир:

– А дәлә, ама јаман кидијых һа!..

ДУНӘНКИ КИМИ ОЛИЧИЈЬ

Бир күн бир арых-тырых Көјнүклү автобуса минир. Јерләрин долу олдуғуну көрүф, башлајыр сәс-күј салмаға:

– Бах, маа јер верин һа, јохса кәнә дә дүнәнки кими оличијһ.

Набәләд бир киши дуруб јерини верир о сәс-күј салана.

Бир аз кедирләр. Набәләд алам јер вердијиндән еһтијатла сорушур:

– Ај гардаш, дүнән нә олмушду ки?

Сәс-күј салан сакитчә чаваб верир:

– Ә, һеш нә, дүнән ајах үстә кетмишдим.

БАВАТДЫ

Бир һүзр јериндә көһнә таныш бир шәкили чаван бир оғланнан һал-әһвал тутур. Сонра гајыдыф сорушур:

– Чохданды ләдаа көрмүрәм. Да һеш шәһәрә-зада чыхыф еләмир. Чаны-башы нәтәрди?

Чаван оғлан сакитчә чаваф верир:

– Һабы чәнәзәләки рәһмәтдији көрәндә баватды.

ОҒРУНУН ПАПАҒЫ ЈАНЫР

Баш Көјнүк кәндиндә бирисинин евини оғуријилләр. Ев саһибәси јухудан ајылыф һарај-һәшир салыр. Гоншулар төкүлүф кәлирләр. Ев саһибәси ағлијә-ағлијә бәркдән данышыр вә алтдан-алтдан да гоншулара көз гојур. Көрүр ки, гоншуларындан бири тәнбәл-тәнбәл көзләрини овушдурур. Ев саһибәси бирдән гышгырыр:

– Ај аман, гојмијин, оғрунун папағы јаныр!

Көзләрини овушдуран гоншу тез папағыны чыхарыб бахыр.

Ев саһибәси бирбаша һәмән гоншунун үстүнә кедир вә дејир:

– Чамаат, мән оғруму талдым. Әјүмүзү апаран һабы Мәммәд гадады. Мән оғрунун папағы јаныр дијәндә, биләнә бу тәләсик папағыны чыхардыф бахды.

Мәммәд гада кор-пешиман дејир:

– Јалан дијирәмсә һабы папағым бош галсын, мән сынамах үчүн еләмишәм. Дијирдиләр ки, һабы һәтәмин арвалы шејтаннан би күн гавах олутду. Дидим көрах һејләди, јохса јох. Доордан да, һејләјмиш. Дијрәм, јазых һәтәмин күнүнә.

СӘӘН СҮПҮРЧАА ЈИЈИМ

Бир Дәһнәли Баш көјнүк кәндинә гонаг кедир. Гонаг галдығы евин гоншулуғунда бир гызы көрүр вә ону бәјәнир. Фүрсәт ахтарыр ки, онунла көрүшүб кәлмә кәссин. Бир дә көрүр ки, гыз су сәпиб доғтазын ағзыны сүпүрүр, тез јахынлашыб дејир:

– Ба сәән сүпүрчаа јијим.

Гыз башыны галдырыб дејир:

– Һајынды сән ешшәксән, нәсән сүпүрчәән јимах иедијсән.

Дәһнәли гызын сөзүнә чаваб тапа билмәјиб ондан узаглашыр.

ЈЕЗНӘ ДӘ ОННАН ДИМАХДЫ

Касыб бир Дәһнәли олур. Онун да бир јетншмиш гызы олур. Јер-бә-јердән елчиләр кәлир, ата бүтүн елчиләри әлибош гајтарыр.

Бир күн кечәдән хејли кечмиш гызын јухуладығыны зәнн елијән анасы дејир:

– Ај киши, сән бу гызы ун чувалына тај елијәсисән нәди. кәтән-нәри гајтарырсан?

Киши дејир:

– Ај арвад, бүјүн һә дијән кими, савах кәличәхлар ки, гызы верин

бирини онун үчүн кабаб елесинләр. Чарәсиз галыб бүлбүлүн бирини кәсиб, кабаб биширирләр.

Шәкили дејир: “Һајынды ондан 100 грам кәтир, ал онлуғу!”

ГОНАГЛЫГ

Көјнүклү “шаир” Мәммәдәлинин чох касыб олдуғуну билә-билә кечә жарысәрхош јолдашлары онун һәјәтинә кириб тәләб едирләр ки, Мәммәдәли кәрәк онлар үчүн гонаглыг версин.

Мәммәдәлинин вары-јоху бир ешшәји вә бир годуғу вар иди. Мәм-мәдәли чәлд бычағы көтүрүр, годуғу јерә јыхыб кәсмәк истәјир. Буну көрән гонаглар онун нә етмәк истәдјини сорушурлар. О дејир:

– Мәәм ојүмдә сизә ләјахлы олан шеј анчаг доғуду. Сиздән өзиз гонағым бундан сонра олмијичијиди. Бу годуғу сизә гурбан кәсирәм! Гонаглар вә арвады биртәһәр бычағы ондан алыб, годуғу бураһырлар.

ҲАБЫНА ДА ШҮКҮР

Бир гыз әрә кедир. Тојдан сонра рәфигәси ондан сорушур:

- Киши нәтәри огланды?
- Һеш сорушма, бели донга, боју думба, әјрәмчәнин бириди.
- Бә... нәтәри олду она кетмаға разылыг вердин?
- Аз, һабына да шүкүр, дәдәм ојүндә һеш о да јохиди.

ДҮЗ БӨЛӘРСӘН ҺА!...

Бир алкогольик тој мәчлисинә кетмишди. О, мәчлисе көз көздирә-рәк, өзүнү јенијетмә ушағларын јанына салды ки, онларын да араг па-јыны ичә билсин. Алкоголик араг шүшәсинин агзыны ачмаға башлајаркән јенијетмәләрдән бири дилләнди:

– Әми, арағы дүз бөләрсән һа!..

КЕДАХ ЈАТМАҒА

Шәкијә јахын олан Киш кәндинин маһир овчулары вар. Онлардан бири ахшамүстү “Сојубулаг” адланан ресторанда јолдашларына тәкә (даг кечиси) овламағыны нәгл едирди. Овчу һалисәнин о гәдәр төфәр-рүагына варды ки, гулаг асанлардан бири өзүнү сахлаја билмәјиб деди:

– Ә рәһмәтлийин оғлу, кечә кечир, тәтији чәк, кедәх јатмаға.

ДИЈИРӘМ АХЫ...

Бирисинә сөһвөн билдирирләр ки, јахын достунун гардашы вәфат едиб. О, достуну кәрәрәк бу хәбәри кеч ешитдјинә вә дәфн мәра-симиндә иштирак едә билмәдјинә кәрә үзр истәјәркән досту тәәчч-үб едир вә гардашынын сағ-саламат олдуғуну билдирир. Өзүнү итир-мәјөн шәкили дејир:

– Дијирәм ахы, сәән гардашын агыллы адамды, о белә ишләри кәр-мәз.

ААЗ, ГЫРАЛЛАТСАНА

Бир киши арвадына шәһәрдә протез диш дүзәлтдирир. Диш һәки-ми һазыр протези арвадын агзына гојдугдан сонра дишин агызла нечә дурдуғуну, агрылдыб-агрымдылығыны билмәк үчүн нә гәдәр сорғу-суал едирсә дә арвадан сәс чыхмыр. Киши өзүнү сахлаја билмәјиб:

– Ааз, гырыллатсана! Јә “һә” динә, јә “јох” да, дәјәрәк әсәби һалда отагдан чыхыр.

МӨВСҮМҮН ДӘДӘСИ ӨЛҮБ

Рәшид вә Мөвсүм гардаш идиләр. Онларын атасы өлмүшдү. Рәшид күчә гапысынын јанында дајанмышды. Өтүб кечәнләр Рәшидән со-рушурлар ки, бурада нә олуб? Рәшид дејир:

– Һеч, бизим Мөвсүмүн дәдәси өлүтдү.

МӘН ҺАНСЫННАМ?

Ешләән Нуру ипәк ширкәтинин бојаг-бәзәк сехиндә фәһлә ишлә-јирди. Бир күн Нуру сехин кириш гапысы јанында бир нечә нәфәр-лә сөһбәтә киришир. Сех мүдири онлара дејир ки, дурун дағылын, кәдин ишинизин далынча. Һамы кедир. Лакин Нуру кетмир. Мүдир әсәби һалда дилләнир:

– Ә, сәнинлә дөјүләм, дүдүјүн бири, дүдүк?

Нуру һеч һалыны позмадан шаптанаг чәкәрәк дејир:

– А мүдир, дүдүк үч чүр олур. Оғлан дүдүјү, гыз дүдүјү, бир дә нәһ-рә дүдүјү. Һајынды мән һансыннанам?

“ДОВШАН” ИШКИНИ ТӘРКИДИФ

“Довшан” ләгәбли бириси спиртли ички дүшкүнү вә ағылдан көм Араг Шамил адлы бирисинин чибинә пул гојур, она дикәр мадди көмәкликләр кәстәрир вә өзү дә арабир онунла јејиб-ичирди. Бир күн “Довшан” вәфат едир. Араг Шамил бир шүшә араг вә колбаса апарараг онун гәбринин үстүнә гојур ки, “Довшан” арагдан ичиб, колбасадан “закуска” еләсин. Шамил сәһәри күн тездән гәбристанлыға баш чәкир ки, корсун, “Довшан” арағы ичиб, ја јох. О, гәбристанлыгдан кери гајыдан кими итләр колбасаны јемишдиләр, араг исә јериндә дурду. Араг Шамил бу мәнзәрәни көрүб әлини-әлине вурараг јаса топлашмыш адамлар севиңчәк һалда билдирир ки, бәс хәбәрәниңиз вар ки, “Довшан” ишкени тәркидиф, о колбасаны јийтиди, амма арага әл вурмамышды.

БӘС МӘН СӨЈҮН ОҒЛУНА НӘ ЧАВАБ ВЕРӘЧӘЈӘМ

Дәрәчәннәтли Чавад кишинин (Аллаһ она рәһмәт еләсин) икинчи арвады да олур вә она Шәкидән Әзизә адлы (Аллаһ она да рәһмәт еләсин) бир арвад алырлар.

Ата евиндә гојун-гузу, мал-гара көрмәјән Әзизә арвад үчүн гарагојунлу кәндиндә әввәлләр чоҳ чәгин олур. Еви она тапшырыб һәрә бир ишин далынча кәдир, бир дә ахшам евә јығышырлар. Гојун-гузуну танымајан Әзизә арвад һамыдан тез сүрүнүн габағына чыхыр. Сајһесабы гојундан гојун, гузудан гузу ајырыб төвләјә долдурур. Бир аздан гоңшулар кәлиб өз гојун-гузуларыны сечиб апарыр вә буну көрән Әзизә арвад:

– Ағзыныза әппәк долдурум (о рәһмәтлик һәмишә белә гарғыш едәрди), ај Минурә, ај һәнифә, бир тәһәр сајымы битирмишдим. Сиз дә кәлиб олуб-галаны апардыз. Ахшам мән Сөјүн оғлуна нә чаваб верәчәјәм:– дејир.

ҲӘЛӘ ОНУ БИЛМӘК ОЛМАЗ

Танышларындан бири Һасан кишини оғлунун тојуна чағырыр вә дејир ки, кәләндә чәкиниб еләмәсин, өзү илә истәдји беш-он адам да кәтирә биләр. Һасан киши дә башталарына дејиб еләмир. Јахын гоһуму Чанга Күләһмәдлү тоја кәдир. Күләһмәдлү ки, тој-магарларда, гонаглыгларда јејиб-јыртыланын бири имиш. Олар 5-6 адамла бир стола дүшүрләр. Тој саһибни дә Күләһмәди танымыр. Күләһмәд көзү-

нә дөндүјүм башыны ачыф киришир сүфрәјә. Һәр 3-5 дөгигәдән әт боштабларыны ашырыб јенисин истәјир. Ев саһибни дә бурада имиш. О, һа бир демир, беш демир, ахырда дәзә билмәјиб дилләнир:

– Ај Һасан гоһум, мән сәјә демишдим ки, өзүннән истәсән 5-10 адам да кәтирә биләрсән. Тај мән сәнә демәмишдим ки, бир адам кәти ону әвәз еләсин.

Күләһмәд әлиндәки ири сүмүјү дишинә чәкә-чәкә дејир:

– Гоһум, һәлә ону билмәк олмаз ки, онунун әвәзинә, јохса ијир-мисинин. Газанларда һазыры варса, далыны көндәр кәлсин. Мән һәлә инди гызышырам.

ДАҲА БУРА НИЈӘ КӘЛИРДИМ?

Һасан киши Шәки хәстәханасында јатырмыш. Палата һәкими бир нечә хәстә илә сәһбәт едир вә нәһәјәт Һасан кишинин чарпајысына јанашыр, бир аз сорғу-суалдан сонра дејир:

– Дајы, бурдан чыхандан сонра кәдәрсән кәндинә вә өзүнә јахшы гуллуғ едәрсән. Сәһәр тездән кәрә јағ, гајмағ, бечә балы, дошаб. Кү-норта гузу кабабы, пити, бозартма, чүчә гызартмасы, ахшам да ки..

Һасан киши һәкимин сөзүнү јарымчығ кәсиб дејир:

– Бачыоғлу, тај ахшам демәсән дә олар. Бу дедикләрини тапырдымса, тај мән көпәјоғлу бу харавыја нијә кәлиф чыхырдым ки. Евимдә отуруф онлардан дөшәјәрдим дә.

ТАПАНЧАМЫ ГЫРЈАТСЫЗ ЕЛӘМӘ

Гарагојунлу кәндләриндә коллективләшмә келән иләрлә кимсә “инкеведијә” (НКВД) шејтанлајыр ки, Дәрә Гарагојунлу Авдылла кишинин бешатылан тапанчасы вар. Евдә ахтарыш апарыб тапанчаны тапырлар. Лакин нә гәдәр ора-бураны еширләрсә дә онун бирчә дәнә күлләсини тала билмирләр. Авдылла кишини душтағ машынына басыб, арвады Күлкәзи дилә тутур, һәләләјир, сөјүрләр. О исә “о тапанчанын елә сифтәдән күлләси олмујуф”.– дејә дад-аман едир. Инкеведи ишчиләри исә арвадын үстүнә гышыгыр, нәләјиг сөзләр сөјләјирләр. Буну көрән Авдылла киши давам кәтирмир вә башыны евә тәрәф узадыф бәркдән дејир:

– Кәтир андыррары вер, көпәк гызы. Мәним о тапанчамы гырјатсыз еләмә.

Бундан сонра Күлкәз арвад күлләләри кизләтдији јердән чыхарыб ахтаранларын үстүнә атыр.

МОЛЛА ЧУМАНЫН БАШ ГЫРХДЫРМАСЫ

Шәкинин Ашагы Лажисти кәндиндән олан ашыг Молла Чума шәһәрә кәлир. Башыны гырхдырмаг үчүн дәлләк дүканына кедир. Чајын кәнарында олан Дуббу Салам адлы бир бамәзә дәлләјин дүканына кедир. Дәлләк дејир:

– Агроо алым, башыны гырхдырычыјсән? Онда кет о чајда башоо өзүн исдат кәл. Башоо өзүн исдатсан 5 гәпијә, мән исдатсам 10 гәпијә гырхырам.

Молла Чума башыны өзү ислачыб кәлир. Дәлләјин үлкүчү чох корш олдуғуна кәрә Чума кишијә чох әзијјет верир. Башы гырхылдыгча күзүндән јаш төкүлүр. Дәлләк мүштәрисинин чох әзијјет чөкдијини көрүр вә ону сөһбәтә тутмаға башлајыр:

- һансы кәнддәнсән?
- Ашагы Лажистидән.
- Гарлашларын вармы?
- Бәли, вар.
- Нечә гардашсыныз?
- Сәнин әлиндән саламат гуртарсам, ики гардаш олурут.

МОЛЛА ЧУМА ИЛӘ ДӘЛЛӘК САЛАМ

Јенә дә Молла Чума дәлләк Салама баш гырхдырымыш. Салам киши Чуманын башыны гырхыб гуртармамыш бир нәфәр кәлиб дүкана кирир. Салам-каламдан сонра дејир:

- Ај Салам дајы, мәнә 15 манат пул вер, савахданнан гајтарарам.
- Агроо алым, бу саат елә пулсуз вахтымды ки, пулдан өтәри лап ит гырхырам.

Дүканын габағында ојнајан ушагларын сәси кәлирди. Бир-ики дәфә Салам киши чыхыб ушаглара ачыгланыр вә гајдыр, јенә Молла Чуманын башыны гырхмаға башлајыр. Дүкандә отуран икинчи мүштәри сорушур:

- Ај Салам дајы, нә олуб, нијә ушаглара ачыгланырсан?
- Көрмүрсән көпәк ушагы нә дејир. Дејирләр ки, сән гырхан баша филаннајым. Көпәк ушагларына бах һа... Гырхдығым баша мән өзүм фи-ланлајым, даа сиз нәчисиз ки...

Дәлләјин сәзләри Молла Чуманы тутур. Дәлләјин корш үлкүчлә баш гырхмасы, пулдан өтрү “ит гырхырам” демәси, “гырхдығым баша өзүм филанлајырам” сәзләри Молла Чуманы чох пәртләшдирсә дә үзә вурмур. Башы гырхылыб гуртарандан сонра дәлләјин пулуну верир вә

дәлләкдән сорушур:

- Ај уста, сән һөмишә бурада ишләјирсәнми?
- Нечә ки, бурда олмајыб һарла оласыјам ки?
- Кәлән чүмә күнү дә шәһәрә кәләсијәм. Онда кәрәк кәлиб башымы бурада гырхдырам да...
- Кәлән чүмә күнү Молла Чүмә шәһәрә кәлиб дәлләк Саламын дүканынын гаршысындакы чајчыда сазы чыхардыб чалыр вә охујур:

– Ај су кәлди динк ишдәди,
Бу сујун башы Кишдәди.
Хәбәр алын көрәк нијә
Бу Салам мәни дишдәди.

Икинчи дәфә белә гошма илә охујур:

Шәкинин шәһәриндә шыллаг атыр дәлләк Салам,
Чаһиләм дејир, јашы јүздән өгән дәлләк Салам.
Мурдарча сәнәтини күздән итир, дәлләк Салам,
Бу мурдар, үзү гара дәлләк Салам.

Чајчы дүканында отуранлар көрүрләр ки, ашығын охулуғунун һамысы Салама һәчвдир.

Әһвалатдан хәбәри олан дәлләк Салам шәһәрин бир нечә абырлы адамы илә кәлиб Чума кишидән үзр истәјир, јалварыб барышыр.

БУ ДА ДӘДӘМӘ ГАЛСЫН

Кечмишдә гыш вахты дүканчылар мангал гыздырыб һәм исинир, һәм дә пити биширәдиләр. Бир күн күнорта јемәји вахты гәссаб дүканында ишләјән бирисинин кәндли гонаглары кәлир. Гонагларын һәр икиси питинин сујуна чәрәк дограјыб једикдән сонра, әти јемәјә һазырлашаркән гәссаб:

- Әлһәмдуллаһ, әлһәмдуллаһ, бу да дәдәмә галсын. - дејәрәк питинин өтини сүфрәдән көтүрүр.

КӨРҮ МӘСАЛӘСИ

Күнләрин бир күнү 5-6 нәфәр бирликдә сөһбәт едирләр. Бунлардан бири гародовој Мәммәднәби олур. Бири дә Абдулла киши олур. Мәммәднәби коп етмәјә башлајыр. Дијир ки, мән Парисдә бир көр-

пүдөн кечмишәм. Саата бахдым, дүз саат жарыма көрпүнү кечдим. Хансы ки, Мөммөднәби һеч Шәкидән кәнарда олмайыб. Абдулла киши она чаваб олараг дејир ки, әлимә бир нечә әдәд габаг тохуму дүшмүшдү. Ешикдә јер газыб тохумлары әкдим. Үстүнә дә ат пејини төкдүм, сәһәри күнү көрдүм габаг чүчәриб, таг атыб. О бириси күнү көрдүм ки, бизим сшикдән габағын тағы чәпәрдән салдатоглукилә кечиб. О бириси күнү көрдүм ки, габағын тағы салдатоглукилин һөјәтиндән Мирзәли ушағыкилин бағчасына кечиб. Сонра исә Мираф Саламын мүлкүнә чатыб. Бир һөфтәдән сонра Гарасудан атлы кәлиб деди ки, габағын тағы Гарасудан кечиб. Бир ајдан сонра Јевлаха чатыр вә Күрдән кечир. Нәһәјәт, габаг Гарабағда чичәкләјир. Дејирләр, Абдулла киши, бу бојда габаг тағы ола билмәз. Абдулла дејир: - Парисдә о бојда көрпү олаңда бу бојда да габаг тағы олар. Буну ешидән Мәм-мөднәби утандығындан башыны ашағы салыб үзр истәјибмиш.

ГЫЧЫМ СЫНАЈДЫ

Бир күн һүзр јериндә мәрһумун једдиси күнү күндүз гардашлар јығылыб әлләширләр јемәјә. Елә бу заман сыра стулу ағырлыга таб кәтирмәјиб сыныр. Бир мүәллимәнин ајағы тахтанын алтында галыр, ики јердән сыныр. Тә'чили јардым кәлир. Мүәллимә дејир ки, гычым сынајды бура кәлмәјәјдим. Фәрги нәдир?

БИЛМӘДИМ АЈЫ ИДИ, ЈОХСА ЧАНАВАР

Һүзр јериндә идик. Бураја Ағдашдан Көјүш адлы бир зај кәлмишди. Јусиф зајы хәјли долалыгдан сонра евләринә кечәләмәк үчүн апарды. Она зал евдә јер дүзәлтдирир. Көјүш јухуја кетдикдән сонра Јусиф ушағларын көһнә гулаглы папағыны көтүрүб демир јабанын башына кечирир вә јабаны ајнаја вурур, Көјүш сәсә галхыб горхудан чығырыр. Јусиф тез онун јанына кәдиб сорушур, нә олуб ај Көјүш? О дејир билмирәм, ајнадан бахан ајы иди, јохса чанавар? Јусиф дејир ағлыны башына јыг, бурда чанавар нә көзир. Нә исә Көјүш јенидән јухуја кедир. Јусиф бу дөфә јабаны лап бәрк вурур ајнаја вә јабаны јыргалајыр. Папағын гулаглары тәрпәндикчә Көјүш чығырыр. Јусиф јенә онун јанына кәлир вә дејир ки, гојсана јатаг, јуху көрүрсән, нәди? Көјүш сәһәрә гәдәр палтарда отурур вә сәһәр дуруб гачыр.

БӘТӘМ МҮӘЛЛИМ ӘЈ ТИКИР

Бәтәм мүәллимин әј тикмәк габилијјәти дә вар. Бир күн о, гачгылар үчүн әј тикир. Семент олмадығындан әһәнк илә оју тикир. Гачгынын бири кәлиб дејир семент әввәл бәрк олур сонра бошалыр, әһәнк исә әввәл бош олур, сонра бәркијир. Инши бу бинанын диварлары бәркијинчә учса кимә шикајәт едәк. Бәтәм деди:

– Алтындан чыха билсән, кимә истәсән шикајәт едә биләрсән.

МӘЧИД КИШИ ИЛӘ ПӘРИ АРВАД

Һеч дә наһагдан демирләр ки, рәһмәтлийјин бир әли од идисә, бир әли дә су иди. Бу әр-арвад һагтында Гарагојундулар арасында гәрибә әһвалатлар данышырлар. Бүтүн өмрү-күнү чөлдә-бајырда гојун-гузу далында кечән Мәчид киши бәрк (хәсис мә'насында), көнтој, чод, ачыдил, олдугча да күр адам иминш. Пәри арвад исә әксинә көврәк, әливеричил, һова чатан, дејиләнә көрә һамы илә мәһрибан бир арвад иминш. Гәрибә бурасыдыр ки, һамы илә мәһрибан олан бу сәркар арвады әри Мәчидлә һеч чүр јола кетмирмиш. Мәчид дөфәләрлә дејибмиш: - “онун дилини кәсмәк үчүн кәрәк башыны кәсәсән”. Бүтүн буңларла јанашы узун илтәр өвләдлары олмамасына бахмајараг, онлар “мәһрибан аиләни” дағытмамышлар. Евләндикләриндән 12-15 ил сонра бир оғуллары олмушдур. Ады Көрпә олан бу адам јери дүшәндә ата вә анасынын “мәһрибан давранышындан” марағлы сәһбәтләр едир.

КӨРПӘНИН ДЕДИКЛӘРИНДӘН

Чахыл јајлағында идик. Дөјөмиз чајын лап гырағында иди. Чөлдә очаг ишығында отуруб ахшам чәрәји јејирдик. Анам чобанашы биширмишди. Хәрәк бир аз дузду иди. Чобанлар бацларыны салыб јејир, сәсләрини чыхармырдылар. Атамын пајы ајры иди вә галјаныны чәкиб гуртармамышды дејә анам хәрәји очағын гырағына јахын гојмушду ки, сојумасын. Атам галјаныны сөндүрүб, хәрәјини габағына чәкди. Ашдан бир гашыг ағзына апаран кими деди:

– Бојну сынмыш, кәнә хәрәји дузду елијиф.

Анам дилләнди:

– Сәнин чәнән өјрәниф данышмаға Дузду олса сәниннән гавах јејәнләр дејәрди.

– Сәнә дејирәм дуздуду. О јазығлар сән әзрейитин горхусундан сәс-

ләрини чыхартмајыфлар.

– Дузду-зад дөјүл!

– Дуздуду.

– Дөјүл.

Атам долу габы чаја фырладыб деди:

– Ит гызы сәнә дејирәм дуздуду!

Көрөк бурда анам сусайды. Анамын агзындан “дузду дөјүл” сөзү-нүн чыхмасы илә атамнн јериндөн счхрајыб анамы чаја төрөф чөк-мәси бир олду.. Чобанлар онун нијјәтини баша дүшөнә гәдәр, атам анамы итәләјиб чаја салды. Анамын гышгырыгына чобанлар, гоншу дөјөләрин адамлары төкүлүб күч-бәла илә анамы чајдан чыхартдылар. Бунунла да ачығы сојумајан атам анамы көрөн кими деди:

– Һејлә өлөрсән, бах, көпөјин гызы. Сәнә дејирәм хөрөк дуздуду, демөк дуздуду.

Анам да ағыз-бурнунун лил вә хырда гумуну түпүрә-түпүрә дејир:

– Гурумсах көпөк оғлу, дузду дөјүлдү.

БАЈЛА, ҺАСАН, ҺАЈЛА

Мүһарибәдән сонракы илләрдә Һасан киши оғлу Мөһәммәдлә Јев-лах рајонунун Танрыгулулар кәндиңә јахын гоһуму Гочунун јанына кедир. Онун баш чобан олдуғу фермада ишләјирләр. Гочу гојунчулу-ғун дилини чох көзәл билән адам олуб. Хүсусилик вахты о узун мүд-ләт Шәкиннин гарагојунлу кәндләриндә өз халасы оғланлары Һасан, Һачыбаба, Ибраһимхәлиллә бирликдә гојуна кедибләр. Әллинчи ил иш елә көтириб ки, инди дә халаоғланлары она пәнаһ көтирибләр.

Одур ки, Гочу елә етмөјә чалышырды ки, халаоғлуна аз-чох бир көмөји дөјсин. Онлары ата-оғул өз јатағына апарыр. Һәмнин илин ја-јында Һасан киши биринчи дөфә оларағ Кәлбөчөр јайлағларына кет-мәли олур вә арвады “Тамам ханымы”да өзү илә анарыр. (Һасан баба бир гајда оларағ арвадына “а Тамам ханым” дејә мүрачиңет едирди)

Ағылы Шәкиннин јайлағларына кедән Һасан елә билир ки, узағы ики-үч күнә јайлагдадырлар.

Һасан киши тез-тез сорушурду:

– А Гочу, сәнин јайлағын филан-филан олсун, бәјәм чатмадых? (Халаоғланлары бир-биринин хатирини чох истәјир, һәм дә бөрк зарафатлары варды) Гочу да күлә-күлә дејирди:

– Чагырых, Һасан, һајла кәлсин.

Һасан һајлајыр, Төртөрчајын боју узанан дөнбәләр гуртармырды ки, гуртармырды. Наәлач галаң Һасан гајыдыр ки, Гочуја:

– Ә, халаоғлу сәнин дөнбәләрини (дөнкә) филанлајым, лај биздә гол-гыч галмады, тор-топал олдух. Аллаһсыз, биз архақдан јола дү-шәндә Тамам ханым јеничә боғаз иди. Арвад оғду да, биз сәнин јай-лағына чатмадых, ахы?

Гочу да зарафатындан галмыр, күлә-күлә дејирди:

– Ағын дејесән өз јайлағларына кедиб, сәһәр атланыб күнорта да-да оласан. Бура Кәлбөчөр јоллары дејәрләр. Һәлә һарасыды, биз ча-тана кими Тамам ханым бирини дә доғасыды.

Јол әһвалатыны сонралар Һасан киши дә, Гочу дајы да тез-тез данышыб күләрдиләр. Һәмишә дә Һасан киши дејәрди:

– Кәлбөчөр јахшы јерди, һавасы да, сују да чан дәрманыды. Бирчә о јолу олмијейди.

КӘРИМ ПЕНДИР ӨТҮРӘНӘ КИМИ

Рајонда чәлтик әкилән илләрдә (Зәјзидин, Гоһмуғун, Охудун дүјү-сүнүн шөһрәти дилдә-ағызда көзән вахтларда) Һасан киши илә Лон-ғыш Кәрим бир нечә ил бирликдә кешкәл олмушлар. Онларын тап-варлары бир јердә олса да саһәләри ајры-ајры олурмуш. Бир дөфә колхоз сәдри (ирәһмәтлик Абдуләмид), чәлтикчилик бригадири (ирәһмәтлик Әлипаша киши) илә бирликдә чәлтик саһәсинә кәлир. Бахыр көрүр ки, Һасан кишинин саһәсиндә чәлтик Кәрим кишинин саһәсинә нисбәтән јахшы бој атыб. Һасан кишини тәрпәтмөк үчүн (колхоз сәдри дә онун һазырчаваблыгыны јахшы билир, фүрсәт дүш-дүкчә, растлашдығча ону тәрпәдирди) дејир:

– Һасан әми, мән бир шејә мәәтәл галмышам. Һәр икенизин чәл-тији ејни вахтда әкилиб. Бәс нечә олур ки, сәнин саһәндәки чәлти-јин битими, Кәрим кишинин саһәсиндән јахшыды?

Һасан киши күлүмсәмәдән дејир:

– Билирсән, сәдр, бунун сирри нәдәди? Кәримнин сағыны јохду. Мән евдә Тамам ханыма ики чүр пендир гајытдырырам: бири үздү, би-ри үзсүз. Бурда чөрөк јејәндә үздү илә өзүм чөрөк јејирәм, үзсүзү өтү-рүрәм Кәримә. О, Муғалды, нә ганыр үзлү илә үзсүзү. Одур ки, үзсүз пендир тыханыб онун боғазында галыр. Кәрим көзү кәлләсинә чыха-чыха үзсүз пендири өтүрәнә кими, мән онун саһәсинә кедән архын агзыны да чөјүрүрәм өз саһәмә. Бах буна көрә мәнни чәлтијим јахшы битиб.

Һамы бирликдә шагтанаг чәкиб күлүшүр.

Шәкиннин јајлагларындан бир чохунда (хүсүсөн Чахыл, Гарагузеји, Кәм) азәрбајчанлыларла ләзжиләр гоншудурлар.

Һасан киши дејир ки, чаванлыг илләриндә бир күн сүрүмү күрһа-курла ахан чајын ғырағына һајлајыф вә “гуруһеј”, “гуруһеј” дејә чығырырдым. Чајын о ғырағында исә бир ләзки өз сүрүсүнүн јанында ајағы үстә дуруб мәнә бахырды. Бир аздан о, чајдан адлајыб мәним јаныма кәлди вә деди:

– Гадасы, мән үлүм, сән һаральшы?

Мән дә дедим ки, тәрәкәмәјәм.

Ләзки шагтанаг чәкиб деди:

– Әдә, мән бу чагачан елә билирдим ки, ләзкидән јер үзүшә ахмағы јохду. Сән димә, тәрәкәмә ундан да (ондан) ахмах имиш. Ај чаным, бу гојун курду, о бојда чајы күрмүр, јохса о курултуну ишитмир. Даһа һајһаһај нә үзүнү үлдүрүрсән?

Оннан сонра даһа мән чај ғырағында гојуну һајламадым.

УСТҮНҮ ВУРМА, АЛТЫ ХАРАФДЫ

Мүһарибәдән сонрақы илләрдә башгалары кими гарагојунтуларынын да күзәраны ағыр имиш. Онлар да бирини тапанда бешини тапмырмыш. Дәрәчәннәтли Дәкәм Оручун ала-бабат бир узун палтосу вармыш. Алт палтгарлары көһнә-күрүш олдугундан јазыг киши чох вахт ону әјниндән чыхармырмыш. Јазын исти вахты бир тој мәчлисиндә о, набәләд бир адамла үзбәүз отурубмуш. Тез-тез әлинин далы илә бојун-боғазынын тәрини силән киши гаршысындакынын тез-тез хәлвәти она бахдығыны көрүб даһа да пөртүр. Оуну бу вәзијәтини көрән гонаг һеч чүр давам кәтирә билмир вә ахырда дејир:

– Ај дајы, бағышла мәни, сән аллаһ, бу нә зулумду сән чәкирсән, күнүн бу чарһачырында. О нә палтоду, сән чыхармырсан әјниндән. Суја дөңдүн ахы. Валлаһ, сизин јеринизә мән дарыхырам.

Оруч киши даһа да ғызарып, утана-утана дејир:

– Бачыоғлу, үстүнү вурма, алты харафды.

БИ СҮРҮ ТООҒНАН ПИС ОЛУМ КИ...

Биз үч нәфәрәх. Сејдималы иди, Исбәндијар иди, би дә мән. Сејдималы ғызыл оғлағды, һеш кимин тооғуна киш дијән дөлү, әши һеш өз тооғуна да киш лијән адам дөлү. Би күн бунун дәдәси јер беллә-

јирмиш, Сејдималы да балконда отурутдумуш. Дәдәси бирдән көрәр ки, би сүрү тоох чыхытды балкона, чаһыллыг елијир. О тәрәф сәән, бу тәрәф мөөн. Дәдәси Сејдималыја дејир ки, ә, о тоохлары ордан гомар. Сејималы тәрпәнмир. Дијир, ә, саа димирәм, о тоохлары ордан гомар. Сејдималы тәрпәнмир. Дијир, ә, саа димирәм, о тоохлары ордан гомар. Сејдималы дијир:

– А дәдә, бу јекаахда кишисән, һинди дијирсән би дәнә сәннән от-рү мән би сүрү тоохнан пис олум ки...

ЧЕЈРАН ОҒЛУ ВӘ ЈОЛ НӘЗАРӘТЧИСИ

Би күн Чејран оғлу Бакијә кејирмиш. Көзү јолкәстәрәнә саташыр, гачыф, кәәф буннан сорушур ки, а гоум, сәндә кәвәр тохуму ваар? Милсәнер буна бахыф дијир ки, -алә, кәвәр тохуму нәдү, алә, нә данушурсан, алә? Дијир-ә, сән кәвәр тохуму сатмырсан ки? Дијир-алә, нә кәвәр тохуму.

– Бәс јолун ортасында нијә дәјанмысан?

– Алә, мән јолкәстәрәнәм, алә.

– А гоум, сәән чано јијим, һабы сәһәр-сәһәр өјдән чыхан кәпәј-оғлу билмир ки, һара кедир, сән она јол кәстәрирсән?

ИЧМӘЛИ ЧАЈ СӘРРАФЫ

Чајханаја кәлән мүштәриләрдән бири чох вахт чајчынын вердији чаја ирадлар тутармыш. Бир дөфә чај ичәндә һәмин мүштәри дејир ки, чајда арпа тамы вар. Мүһабисә дүшүр. Чајчы вә мүһабисәјә топ-лашанлар мүштәри илә бирликдә чајникә, су сәһәнкләринә бахырлар. Һеч бир шеј тапылмыр. Нәһајәт, гајнајан самовары бошалдыб, ди-биндән бир дәнә арпа талырлар.

Һәмин мүштәри нөвбәти кәлиши заманы чај ичәркән, чајдан гоз гәрзәји тамы кәлдијини сөјләјир. Ахтарыб көрүрләр ки, чајчы сују башга булагдан кәтирмиш, бу булагын сују исә бир гоз көкүнүн үс-түндән кечирмиш. Чајханадакылар бу мүштәринин һәгигәтән чај танымасынын бир даһа шаһиди олурлар.

Бу һадисәләрә тамаша едән бир нәфәр дә өзүнү чај таныјан кимин гәләмә вермәк истәјир. О, “чај дөмдән дүшүб”, “чајы гајнатмысан” вә с. ирадлары илә чајчынын башыны дәнк еләмишди. Чајчы бу мүштә-ринин ирадларынын там әсассыз олдугуну билир. ләкин дөзүрлү.

Кечмишдә оручлуг ајында јемәкханалар вә чајханалар бағланарды. Адәти үзрә бир сәһәр һәмин чајчы чајхананы ачыр. самовары гајна-

дыр, чай дөмлөйр. Чајханаја һәлә мүштәри кәлмәмиш чайчы хәбәр тур ки, бу күн оручлугун биринчи күндүр. Она көрө дө чајхананы баглајараг евинә гајыдыр.

Дүз бир ајдан сонра, оручлуг гуртаран кими, чайчы чајхананы ачыр, самовары гајнадыр, лакин тәзә чај дөмлөмөјә мачал тапмамыш өзүнү јаландан чај билнчиси кими кәстәрән мүштәри ичәри кирир. Бајрамлашандан сонра чајчы она бир ај өввәл дөмләнмиш чајдан төкөрөк дејир:

– Әмоғлу, көрах һинди бу чаја нә сөзүн ола биләр?

Мүштәри чајы һәвәслә ичир. Әлавә икинчи истәкан чајы да ичир. Вә дејир:

– Бах,буна чај дејәрәм, ә’ла чајдыр.

Чајчы дилләнир:

– Бу чаја бир ајлыг чај дијәлләр. Савах кәлсән, сәнә бир ај бир күнлүк чај верәрәм. Мән сән хошлајан чајы һинди таньмышам.

Чајчы бир нечә күн, дөмләнмиш чај гуртарана гәдәр һәмин мүштәријә чај верир. Көһнә чај гуртаранда исә чајчы дејир:

– Сәнин бәјәндијин чај бир илдән сонра олачаг.

МУШДУ ОҒЛУ КАМАЛ

Өз гоншусу Әлиһүсејн мүәллимлә күсүлү олан Камал онунла барышмаг гәрарына кәлир. Башга гоншуларла вә гоһумларла мәсләһәтә кәлиб ону гәгаг чағырыр.

Јахшы јејиб-ичдикдән сонра, Камал үзрһагыг мәгсәдилә дејир:

– Сағ ол ај Әлиһүсејн мүәллим, күсүшмәјимизин тәгсири мәндә олдуғундан дејирдим һеч бизә кәлмәзсән. Сән ки, сајыб мәним чөрәјими кәсдин, Аллаһ да сәнин чөрәјини кәссин.

ЈЕТИМ ОҒЛУ НУРӘДИН

Һамбал Әлигулу адлы бир нәфәрин өлүм хәбәри бүтүн Шәкијә јајлыр. Оғланлары илә јахын мүнәсибәтдә олан Јетим оғлу, бир нечә күндән сонра базарда кишинин кичик оғлу илә растлашыр вә үзр-һаһлыг едир:

– Сән аллаһ бағышла, икн күн кәлиб иштирак етдим, сәнин башын гарышыг олдуғу үчүн башсағлыгы верә билмәдим. Үзүрлү һесаб елә. Аллаһ атана рәһмәт еләсин.

Дигтәтлә ону динләјән оғлан сақитчә:

– Атам һәлә өлмәјиб, хәстәди, јатыр.

Пәрт олмағыны бүрузә вермәјән Јетим оғлу:

– Көрөк мәни пәрт еләмәмәк үчүн өләјди, нә исә... дејиб араланыр.

ПРИСТАВЛА ИКИ ШӘКИЛИ

Ики нәфәр шәкили Көнчөјә дүјү сатмаға кедирләр. Дүјүнү баһа сатдығларына көрә бунлары тутуб Көнчә приставынын јанына апарырлар. Пристав бунлары бир-бир даньшдырмаг гәрарына кәлир. Биринчи илә чох даньшдыгдан сонра гәрара кәлир ки, бунлары бурахсын. Анчаг белә бир шәрт гојур ки, әкәр мәни баша сала билсәниз ки, шәкилиләр һим-чимлә нечә даньшырлар, онда сизи һеч чәрмә дө еләмәјә гојмарам.

Биринчи:

– Гурбан олум, нәчәнник, бу елә бир ишти ки, көрөк адамын өзүн-дө ола. Мән сәни нечә баша салым?

– Икинчисини дө кәтирин,-дејә пристав әмр едир.

Икинчи шәкили ичәри кирәндә, биринчи шәкили она көз вурур, о бири дө тәсдиг әләмәти олараг башыны тәрпәдир.

Буну көрән приставы од көтүрүр вә анд ичир ки, әкәр һим-чим илә бир-бирләринә нә дедикләрини демәсәләр, онлары бурахмајачаг.

Мәчбуријјәт гаршысында сонрадан ичәри дахил олан шәкили:

– Чәнаб пристав, мән ичәри кирәндә јолдашым көз вуруб ону демәк истәјирди ки, приставын гәшәнк бығлары вар.

Мән дө тәсдиг едиб дедим ки, јахшы чибан дешмәк олар /учлары чох шиш олдуғундан/

Пристав вердији сөзә әмәл едиб онлары азад едир.

ҺӘКИМЛӘ ХӘСТӘ

Күнләрин бириндә бир шәкили өзүнүн досту олан һәкимин јанына кедиб ондан хәстәлијинә даир мүәјјән мәсләһәт истәјир:

– Ај гардаш, башына дөнүм, мәнә нә бүллетен, нә дө дәрман ләзымды. Садәчә олараг мәнә мәсләһәт вер көрүм, бу хәстәлик мәнә нәдән ола биләр?

Хәстәнин бүтүн бәдәнини дигтәтлә јохлајан һәким:

– Кәлсәнә, сән бирчә һәфтәлијә бизим хәстәханада јатасан, көзү-мүзүн габағында оласан. Биз дө дәпигләшдирәрик: көрөк сәндә нә вар.

Хәстә:

– Ушағларым һәлә балачалы. Онлары бөјүтмәк ләзымды. Бәјүјән-

дән сонра кәлиб јатарам.

ТҮНҮКӘ ОҒЛУ БИЧ МИКАЈЫЛ

Күнләрин бир күнү Түнүкә оғлу бич Микајыл Вәһши Әһмәдин оғлу Әкрәмин чајчысында отуруб чај ичир вә сәһбәт едирди. Сәһбәттин ширин јериндә бир нәфәр ичәри кириб сәбирсизлик едөрөк, отурмамыш, бәркдән чај истәјир. Һәмин адамын көркәминдән вә данышығындан өзүндән чох разы олдугуну, һәм дә шекили олмадығыны о дәпигә тәјин едән Микајыл сәһбәти дәјишир вә үзүнү чајчыја тутуб:

– Әкрәм, академијадан кәләнләр тәчрүбәләрини гуртарыб кетдиләр, јохса бурададырлар?

Өз мүсаһибни тез баша дүшән Әкрәм:

– Јох, ај Микајыл дајы, онлара һәлә тәзәдән 325 дәнә јахшы гурбага лазымдыр. Тапа билмирләр. Гурбағанын бирини 1 манат 20 гәпидә көтүрүрләр. Әкәр тапмасалар 3 күнә кими, башга јерә кедәчәкләр.

Сәһбәтә чох дигтәтлә, амма ахыра кими гулаг асмајан һәмин адам тәләсик кедир.

– Һәмин адам сабаһ мүтләг кәләчәк, көндәр мәним јаныма, мән буну онун данышығындан, шјјала гәјмәсындан вә галустуг бағламасындан тәјин етмишәм.

Бәли, сәһәри күн тездән һәмин адам әлиндә агзы тәнзифлә бағланмыш ики ведрә илә чајчыја кириб дәјир:

– Һә, Әкрәм гардаш, кәтирмишәм, кимә тәһвил верим.

Бу, өзүндән разы адамын гурбага јығыб кәтирдијини һисс едән Әкрәм ону Микајылын сандыгы дүканына көндәрир. “Мүштәри”нин кәлдијини көрән Микајыл: - “хош кәлдин”, нечә мал кәтирмисән? - дәјә сорушур.

Ведрәләрин агзы ачылан кими:

– Паһо, бунларын бир јашы битиб, тәчрүбә апаранлара јалныз 6 ајлыг гурбагалар лазымдыр.

Иши һәлә инди баша дүшән бу өзүндән разы адам, гурбагалары сандыг дүканына бошалдыб сәјә-сәјә узаглашыр.

КОР ФӘРРУХ

Кор Фәррухун гоншусунда бир нәфәр олур. Мејит намазы гылыһыр. Там сакитликдир. Мәһәллә дарыстал олдугундан намаз гылыһан јерә јахын һиндәки тәки бирчә хоруз арды-арасы кәсилмәдән банла-

јыр вә нараһатлыг јарадыр. Хорузун сәси әсәбләринә пис тә’сир едән Фәррух:

– Ә, сән әл билә-билә сләјир-дејә килејәнир.

ЧАЈЧЫ РӘЧӘБ

Сүгдүләрин чајчы Рәчәб дөврүнүн ән мазәли адамларындан иди. Бир күн Гунбараларын нахырчы Кәрим һамамдан чыхыб чајчыја кәлиб әјләшир.

– Рәчәб дајы, мәнә нә һөрмәт сләјә биләрсән?

Рәчәб дајы Кәримә пүррәнки чај верир.

– Рәчәб дајы, даһа нә һөрмәт ејләјә биләрсән?

Бу дөфә Рәчәб дајы ики рәнк чај верир.

– Даһа нә һөрмәт ејләјә биләрсән?

Бу дөфә бир ширин чај, бир кожик верир. Ширин чајла кожик бәдәнә вуран Кәрим јенә һәмин суалы верәндә Рәчәб дајы јахынлашыб онун гулағына дәјир ки, Халданда бир јахшы бачым вар, адресни верим кет онунла евлән. Ај затым батасы, чајчы да сән истәјән нә олан шејди көрәсән?

БАЈАТЫЛАР

I

Лампамыз једдиликди,
Үстү дилик-дилики.
Мән севдим, о севмәди,
Гәлбим чилик-чиликиди.

Көјдө көјөрчин олах,
Ганады чин-чин олах.
Сән мөөм ол, мән сөөн
Гооушах пәрчим олах.

Әзизијәм дүзә кәл,
Кијин, кечин бизә кәл.
Мән дуз олум, сән гузу,
Бирчә дөфә дуза кәл.

Бакидән сандал алдым,
Тайыны јолда салдым.
Алма кими гыз идим,
Һајва кими саралдым.

Ај гыз, адын Күлчаһан,
Әлимдәди күл јахан.
Мәни атыб кетмә, кәл,
Нә дијәр јаннан бахан?

Нар салланды будахдан,
Дүшдүм әлдән, әјахдан.
Гојнунда јешир нары,
Гору шахта, сазагдан.

Әзизинәм фәләкдән
Ијоо алдым күләкдән.
Билсәм ки, ајрылычам,
Данышардым үрөһдән.

Ашыг ашдан килејли,
Каваб шишдән килејли.
Овчу овдан, ов дагдан,
Дағлар гышдан килејли.

Көјдө булуд чидалы,
Мөтләб верән худады.
Ај мөнөм күл севкилим,
Чаным саа фөдалы.

Ал кејиб алланмышам,
Чит кејиб салланмышам.
Вөфасызда вөфа јох,
Мән јазыг алданмышам.

Атма дашы чөпөрдән,
Сәс јајылар сөһөрдән
Сән күл кәтир, мән чичөк
Дәјишөк ону һөрдән.

Јол ачдым, чөпөр ашдым,
Көзәл гыза долашдым.
Она јахын кедирдим
Анасы кәлди, гашдым.

Мән ашыг бу дагынан
Ишин јох ирагынан.
Сәнә јахшы димөздөр,
Мән өлсәм бу дагынан.

Оғлан, гарагаш оғлан,
Көзләри сөрхош оғлан.
Сәнә чох миннәтим вар,
Нәрдијаннан дүш оғлан.

Бөнөвшөјәм, итмишәм
Кол дибиндә битмишәм.
Бир гардашдан өтөри
Бојну әјри битмишәм.

Әзизим күлә-күлә,
Күл өкдим күл-күлә,
Өзү күл, хончасы күл,
Сармашытды күл-күлә.

Сандыг үстә көзөрәм,
Сандыга күл бөзөрәм.
Ағыр өјүн гызыјәм,
Һәр нә дисән, дөзөрәм.

Әзизим алма гара,
Кејимөјә алма гара.
Хөлвөти јар севмишдим,
Ким салды галмагала.

Шөкинин јасты јолу,
Су кәлди басды јолу.
Кедирдим јары көрәм,
Залымлар кәсди јолу.

Сандыг үстә күчү вар,
Күчүнүн гырх учу вар,
Ики көнүл бир олса,
Кимин она күчү вар.

Әзизим јүз илмәни,
Ачарам јүз илмәни,
Вөфалы јарым олса,
Јашадар јүз ил мәни.

Дилимин анды һана,
Дизимин бөнди һана,
Јахшы тохум, тез кәсил,
Бир кәзим кәнди, һана.

Јајлығым тирмөдөнди
Чешниси дөнбөдөнди.
Көрүшә кәл, севкилим,
Дүнја кәлди-келдөнди.

Килим көбә јүкләди,
Көзүм пилләкөндөди,
Дөнүб кери бахсана
Севдијим јар дикләди.

Мөһләдә килим јанды
Анд ишдим дилим јанды.
Од дүшдү бу дағлара
Бир дөстә күлүм јанды.

Әзизим, кет дилән кәз,
Багда күлу дилән кәз,
Гүрбөтдө хан олунча,
Вөтәниндә дилән кәз.

Әзизим, хал да мәнәм,
Халында хал да мәнәм.
Гара хал үздә көзәл,
Үздәки хал да мәнәм.

Отурдум чечим үстә
Чешнәси дизим үстә.
Јарым кәлир дисинләр
Халчаны атым үстә.

Кекило дара оғлан,
Кедирсән һара оғлан.
Тохујуб јајлыг вердим,
Итирмә гара оғлан.

Арахчынын зәри вар,
Бутасы вар, зәри вар,
Хумар бахан көздәрин
Улдуза бәнзәри вар.

Дәсмалы күллү балам,
Үрәји фикирли балам,
Јүз мин кәлин ичиндә
Һамыдан шөкилли балам.

Дөшдөн зәнчир салланыр,
Сапух, чөкмә налланыр,
Һәр сөһөр сәнни көрсәм
Сыныг көнлүм салланыр.

Түтүнү јығдым лајдан
Јағыш көзәлдир ајдан.
Јарыма көјнөк бишдим,
Тафтасы вар һумајдан.

Бахчасы барсыз алам,
Һејвасыз, нарсыз алам.
Гәлејсиз гава бәнзәр,
Һәмнишә јарсыз алам.

Суја кедөк икимиз,
Күлабатын жүкүмүз
Шаһмыр дөшшөк, күл жастык
Галыб жатаг икимиз.

Араз ашанда билер,
Гуму гарышанда билер.
Жар жарынын гөдрини
Ажрылыгы дүшөндө билер.

Алмажам сойма мөни,
Габыхсыз гојма мөни.
Анамын бир гызыјам,
Чавабсыз гојма мөни.

Кедин астача дијин,
Жалварын, доста дијин.
Жар мөни хөвөр алса,
Өлмүјиф, хөстө дијин.

Гоншу гызы бизе көл,
Кеј гырмызы бизе көл.
Мөһләдө јер олмаса,
Багдан һөрлөн бизе көл.

Алманы алма, кәлин,
Хәрәјө салма, кәлин.
Өјлөрдө чох сөз олар.
Үрәја салма, кәлин.

А достум маһны дијах,
Лимону сојум јијах.
Сөн дәрди, мән јаралы.
Бу дәрди кимә дијах.

Алма атана гурбан,
Атыб тутана гурбан.
Мөхмәр дөшөк, күл жастык,
Јалғыз јатана гурбан.

Гарангуш јувадады,
Өл чатмаз һавадады.
Би әлим жар гојнуна
Би әлим дувадады.

Ағ алма, гызыл алма,
Јоллара дүзүм алма,
Мөһнөн саа јар олмаз,
Көл мөһнөн үзүл алма.

Өјлөри һасар, нејним,
Су кәләр басар, нејним.
Өзү бир шуху төрлан,
Нишанлысы јасар нејним.

Дағларын гышына бах,
Гумуна, дашына бах.
Жар мөни кор еләди,
Көзүмүн јашына бах.

Кисә тикдим олмады,
Суја салдым солмады.
Елчи, дилин гурусун,
Мән дијөн јар олмады.

Бу дағлар сына дағлар,
Гуш кәлиб гона, дағлар.
Истәрәм бир аһ чөким,
Алышыб јана дағлар.

Әзизим, даға кәлди,
Елләр јайлаға кәлди.
Ашиги жар севмөди,
Наләси даға кәлди.

Чај ашағы көч кедәр,
Ағ дөвөләр бош кедәр.
Севән-севәнә кетсө,
Аллаһа да хош кедәр.

Бу булах ујма булах
Дәјаныб дурма, булах.
Бир дәстә сона кәлир
Сахлајыб дурма, булах.

Әзизим мөрд ишиди,
Мөрд олмаг мөрд ишиди.
Көзөлин наз етмәси,
Әзәлдөн вәрдишиди.

Чајдан чыхды беш атлы
Беши дө зөр халатды.
Мөн гардашы таныдым,
Өн кичик күрөн атлы.

Чајдан чых јана јери,
Төк зүлфүн, сана јери.
Јетими өлдүрүбсән,
Батыбсан гана јери.

Гызыл үзүк тахан, јар,
Ал кәмөри сахла, јар.
Кисә тиким көндөрим,
Јадикара сахла, јар.

Арахчыны үстө гој,
Салдыр кәкил үстө гој.
Белә сөздөн сөз олмаз,
Сөзүн бир јөн үстө гој.

Су кәлир гандаг илә,
Долдур вер бардаг илә.
Јара бир көјнөк тикдим,
Хыналы бармаг илә.

Әзизим, һаралыјам,
Шөкинин маралыјам.
Вөтөнимин јолунда,
Башымнан јаралыјам.

Әзизијөм, елә јаз,
Елә долан елә јаз.
Јад ел сөни динләмөз
Нә јазырсан елә јаз.

Әзизијөм, шөкили
Диля ширин шөкили.
Көзөллөрин көз охшар,
Хатырладыр шөкили.

Бу дағларын башына,
Думан чөкүб гашына.
Ким билсә өз ајвыны,
Килим өртөр башына.

Гојуну голамазлар,
Кечини овламазлар.
Ағыллы гыз оларса,
Агыны оғрамазлар.

Гыз гызыла дөнүтдү,
Көјдөн јерә снитди.
Гоншусу намөрд чыхыб,
Мүштөрсис дөнүтдү.

Бичин бичиб кәлөрәм,
Судан кечиб кәлөрәм.
Гардаш, сөөн көрмага,
Көјдөн учуф кәлөрәм.

Көзөлләр адахлана,
Дилләри гадахлана.
Ата, ана јанында,
Хәтир, һөрмөт сахлана.

Мән ашыгам нөдөн вар
Нә сөһбәт вар, нөдөн вар?
Дөјирмана кетмөјө
Нә улах вар, нә дөн вар.

Јумуртанын сарысы
Јидим галды јарысы
Һамыја чаван дүшү
Мән јазыга гарысы.

Дүјүнү төкдүм таваға,
Бишмәди галды саваға.
Жар гапыдан кирөндө
Димишдим мин садаға.

Чобан чыхды јайлаға,
Даданды сүтө, гајмага.
Чобанын көнлү олса
Сүдү дөндөрөр јаға.

Гојуну гузу әмди,
Гојмајын јели нөмди.
Јайлаға һај дүшүбдү,
Һамысы бурда чөмди.

Алча күлү алчада,
Дүшүб галды халчада.
Ини жыгыб гојмушам,
О да галды долчада.

Халча көзөл халыјнан,
Мүштәриси далыјнан.
Халыны бөјөнмишәм,
Нахышынын алыјнан.

Мән ашыг көзәли јаз,
Ајларын көзәли јаз.
Ја рәбб, гурбанын олум,
Мәнә дә көзәли јаз.

Әзизим, көми кәлди,
Су кәлди, көми кәлди.
Дн кәл, үзүннән өпүм
Ајрылыг дәмн кәлди.

II

Јухуму билмәз, јоза.
Ким јазыб, о да поза.
Аста јери инсафсыз,
Јары буладын тоза.

Бу дағлар күл үзүнә.
Јар көрсән, күл үзүнә.
Сачындан тел ајрылыб
Дүшүбдү күл үзүнә.

Дидиләр шәр шәр үстә,
Јорған көтүр сәр үстә.
Јарын чухасы биздә,
Көрән нә өртәр үстә?

Су ахар саманлыгдан,
Јол кечәр гаранлыгдан.
Чалыш, јакшылыг слә,
Иә чыхар јаманлыгдан.

Ноһур көл ләпәләнди.
Чынғыллар тәпәләнди.
Јарым ордан ох атды,
Ал ганым сәпәләнди.

Алма верирәм алмыр,
Көзү алмада галмыр.
Башына анд ичирәм,
Јад гызыдыр, инанмыр.

Чәпәри басма, оғлан,
Јолуму кәсмә, оғлан.
Башга гисмәт көзләрәм,
Чых кет, тәләсмә, оғлан.

Кимди мәни јандыран,
Сулары буландыран?
Мәһләнин ортасында
Көј аты доландыран?

Чибиннән бычаһ дүшдү,
Билмәдим һачаһ дүшдү.
Чаным сәнин әлиннән
Бу јердән гачаһ дүшдү.

Кәклијәм, овла мәни.
Бу дағда товла мәни.
Кечәләр ал гојнуна,
Күндүзләр говла мәни.

Евләрин бачасыјам,
Көзләрин ачысыјам.
Һансы елдә гәриб вар,
Мән онун бачасыјам.

Су кәлир килә-килә,
Бүлбүлләр кәлир дилә.
Јарымы бағда көрдүм,
Батыбдыр гызыл күлә.

Гоча бир дағ олајдым,
Мејвәли бағ олајдым.
Гүрбәтдә өлән јара
Кәфәнлик аг олајдым.

Јасдығым јәһәр олду,
Јатмышдым сәһәр олду,
Намәрдә гаш ојнатдын,
Једијим зәһәр олду.

Парам, јарым јандырыр,
Һәјам, арым јандырыр.
Аләми күн јандырса,
Мәни јарым јандырыр.

Киш чајын гырағыјнан,
Күл бичдим орағыјнан.
Итирмишәм јарымы,
Кәзирәм сорағыјнан.

Нарынча бах, нарынча,
Сахладым саралынча.
Өлүмүм кәлди, билдим
Мән сәндән ајрылынча.

Кәләғәј гат-гат мәнәм,
Һәјраты дөрд гат мәнәм.
Севдијимә кетмәсәм
Бил ки, бимүрвәт мәнәм.

Чағырдым кечә јары
Бахтыма дүшән јары.
Јухуда јары көрдүм,
Ојандым кечә јары.

Бардағы көтүрдү јар.
Һабырдан өтүрдү јар.
Һәр јаны думан алды,
Јолуну итирди јар.

Кишчај о јан, бу јанды,
Судан торпаг ојанды.
Мән олдум пәрванәси,
Ешиг одуна о јанды.

Сәрв ағачы бојунду,
Дилин мин бир ојунду.
Елчиләри көндәрдим,
Чаваб кәлди: тојунду.

Көјнәјин баһалыды.
Дүнја сәр-сәфалыды.
Ахтарыб тапар мәни,
Өз јарым вәфалыды.

Чорабын ағына бах.
Дәстәлә, бағына бах.
Јар јадына дүшәндә
Шәкинин дағына бах.

Хәнчәр үстә гаш кәлир.
Гошун башабаш кәлир.
Гошуна гурбан олум,
Ичиндә гардаш кәлир.

Евләри ојмаг-ојмаг.
Синәсиндә баш гојмаг.
Һәр шәјдән дојмаг мүмгүн,
Чәтинди јардан дојмаг.

Пәнчәрәмиз јан-јана.
Бүрүнүбдүр думана.
Думан, чәни говладым,
Бахдым сизин сәјвана.

Гара аты сахларам.
Гапынызда бағларам.
Севдијим јар чыхмаса,
Ган-јаш төкүб ағларам.

Килим, кәбә јүкдәди.
Көзләрим бөјүкдәди.
Дөнүб керн бахсана,
Севдијим јар дикдәди.

Арахчынын зәри вар.
Бутасы вар, зәри вар.
Хумар бахан көзләрин
Јарыма бәнзәри вар.

Башында чуна, ләчәк,
Дөрд јанын әлван чичәк.
Кәзиб кәлдим аләми,
Тапмадым сәндән кәјчәк.

Мәһләдә кимим янды,
Анд ичдим, дилим янды.
Од дүшдү бу дағлара,
Бир дәстә күлүм янды.

Узун күркүп јахасы,
Хош боју вар бахасы.
Күлдән хәләт бичирәм,
Бәнөвшәдән јахасы.

Әзизинәм Шәкидә.
Говун кетсин шәки дә.
Кетдим Ағлашлы олдум,
Көнлүм галды Шәкидә.

Самавар пыгтылдайыр,
Гәнд гыран шыгтылдайыр.
Зәһләм кедир гочадан,
Һәр шәжә ныгтылдайыр.

Ода яндым дилимдән,
Узаг дүшдүм елимдән.
Гачырам, чан гуртарым,
Јенә тутур әлимдән.

Бағымызда күл олсун.
Үстүндә булбуд олсун.
Јар көнлүнү алмага
Сәндә ширин дил олсун.

Һәр колда бир күлүн вар,
Сәнин нечә дилин вар?
Кизләтмә кәл, ачыг де,
Үрәјиндә кимин вар?.

Шәкинин кәдикләри,
Өркәч гоч једикләри.
Јадыма бир-бир дүшүр
Јарымын дедикләри.
Истәканым гаһныды,
Тохунма дәрманныды.
Бурда бир гыз көрмүшәм,
Дејилләр нишанныды.

Шәкинин дүз һасары.
Јоллардан үз һасары.
Мәрдин ағач көлкәси,
Намәрдин жүз һасары.

Шәкидән карван кедир,
Өнүндә сарван кедир.
Интизар көзләримдән
Кечә-күндүз ган кедир.

Бу јол Шәки јолуду,
Даш-чынгылла долуду.
Чијинимә көлкә дүшдү,
Сандым ки, јар голуду.

Хош кәлди јара јазым.
Түкәнди гара јазым.
Көнлүмүн һәр вәрәги
Долубду, һара јазым?

Бағымда күзарым вар,
Үрәкдә азарым вар.
Јар јаныма кәлмәсә
Кетмәјә мөзарым вар.

Дурна кедир Ағдаша.
Гарлы дағ аша-аша.
Дурна, салам сөјлә сән,
Јурда, гоһум-гардаша.

Дурна кедир Килана.
Дағ долана-долана.
Дурна, салам јетир сән
Таныјана, биләнә.

Дурна учур Шәкијә,
Гонсун бизим сәкијә.
Анама бәд сөз дејиб
Салмасын сәксәкәјә.

Дурна, Шәкидә гар вар.
Дағларда залым сар вар.
Дурна, гојуб кәлдијим
Буз сулу булаглар вар.

Кәмәр багла белинә,
Шәрбәт верим әлино.
Сән кәлиним оланда
Хына гојум телино.

Су кәлир мәннән өтрү,
Ахыр чәмәннән өтрү.
Мән һара, дағ, даш һара,
Кәзирәм сәннән өтрү.

Шәкинин дағына бах,
Солуна, сағына бах.
Дәрдимә инанмасын,
Көзүмүн ағына бах.

Арагчынын саллама,
Јујуб јерә туллама.
Елә көзәл дејилсән,
Ағыз-бурун саллама.

Бичинчи бафа бағлар,
Бичдикчә бафа бағлар.
Бир јар бивәфа чыхса,
Она ким вәфа бағлар.

Чаван өмрүм пуч кечди,
Фәјтон јолдан бош кечди,
Фәләк, сән өзүн сөјлә,
Һансы күнүм хош кечди?

Отурмушдум сәкидә,
Шор кәлди нәлбәкидә
Дағы енә билмәсәм?
Јар кәлачаг Шәкидә.

Гызыл үзүк тахмазсан,
Јада тәрәф бахмазсан.
Әричајын сујусан,
Һәр тәрәфә ахмазсан.

Шәки јолу будуму?
Архлар долу судуму?
Мәнә сөз верән көзәл,
Етибарын будуму?

Дағларын сојуг дашы,
Парылдар үзүк гашы.
Дәрјада су гурујар,
Гурумаз көзүм јашы!

Дағлара көзүм гурбан.
Сөһбәтим, сөзүм, гурбан.
Јолунда чан истәсән,
Кәл апар, өзүм гурбан.

Бездим гуру диләкдән,
Голум сынды биләкдән.
Бәхтим дөндү, гул олдум,
Инчимишәм фәләһдән.

Еләми дүшән јери,
Атланыб дүшән јери.
Көз јашым ода дөнүб,
Јандырыр дүшән јери.

Көјнәјин күлү јансын,
Од тутсун, күлү јансын.
Сәни мәннән едәнин
Ағзында дили јансын.

АҒЫЛАР

Күрөм мән күр үстүмнән,
Мин аты сүр үстүмнөн.
Мөн һөлә өлмәмишәм,
Аглама, дур үстүмнән.

Әзизинәм, сары гыз,
Сары көйнәк сары гыз.
Ач белинин гуршағын,
Чәназәми сары, гыз.

Гардаш мәнним күлүмдү,
Күлүмдү, бүлбүлүмдү.
Өлүр бачылар өлсүн,
Гардаш өлүмү зүлүмдү.

Бәзирқан белә ишләр,
Беләдән белә ишләр.
Һеч бәндәнин башына
Көлмәсин белә ишләр.

Сәһәрди, дандыр кәлин
Чирагы жандыр кәлин.
Өлән дәрдиндән өлүб,
Әлләрни гандыр кәлин.

Марал дурдугу јердә,
Бойнун бурдугу јердә
Овчу, голун гурусун
Марал вурдугун јердә.

Кавабын јаны јанды,
Чөөрүлдү јаны јанды.
Чан өјүмдә чижәрим
Ағзымда дилим јанды.

Бу кәлин, булгар кәлин
Сачы зүлфугар кәлин.
Сән гара јердә галма
Балаларын ағлар, кәлин.

Бөнөвшә чичәкләди,
Јарпагы ләчәкләди.
Јатмағын јалан олду,
Өлүмүн керчәкләди.

Бостанда тағым ағлар,
Басма, јарпағым ағлар.
Өлүнчә мән ағларам,
Өлсәм, торпағым ағлар.

Назбалыш баш алтдады,
Гаракөз гаш алтдады.
Ахтармијин, аналар,
Чәсәдим даш алтдады.

Еләми ел дүјүнү,
Илмәси ил дүјүнү.
Дәрдимин чохлауғуннан,
Унутдум билдијими.

Мән ашығам ағларам,
Аға көјү бағларам.
Гәрибликдә өләнә,
Јаш төкүб, ган ағларам.

Дағ башында јасәмән,
Ендим, кәлдим сәсә мән.
Тој дөјүл, нишан дөјүл,
Де ки, кәлдим јаса мән.

Чатанатан ағларам,
Јатанатан ағларам.
Торпағо торпағыма,
Гатанатан ағларам.

Әзизинәм, дилә кәл,
Бүлбүл олуб дилә кәл.
Мән гардашсыз бачыјам,
Дил дијирәм, дилә кәл.

Пәнчөрәдә пәрдә мән,
Дүшмүшәм јаман дәрдә мән.
Бәсләндим әлләр үстә,
Ничә јатым јердә мән.

Каваф һарај, көз һарај,
Каваф алтда көз һарај.
Јанды, дилим дамағым
Дағлардакы буз һарај.

Әзизим, ода салды,
Чај кәлди сәда салды.
Аллаһ сәән унутду,
Әзрајыл јада салды.

Әзизим, үзүм ағлар
Тутулар дизим ағлар.
Сар кәлиф тәрлан олса
Јаш төкәр көзүм ағлар.

Әлим көмәјин олсун,
Дилим көмәјин олсун.
Ағыр јатыф јүк олсам
Өлүм көмәјим олсун.

Аман Әзрајыл аман,
Алма чанымы дөјан.
Узах јердә аман вар,
Хөвәрим кедәр јаман.

Үрәјим әлән кими,
Дәрд әләр әләк кими.
Бу дәрд мәни өлдүрүр,
Галмарам илә кими.

Әзизим, газан ағлар,
Од туар газан ағлар.
Күлүнк батмыр, бел кәсмир.
Гавырымы газан ағлар.

АТАЛАР СӨЗҮ ВӘ МӘСӘЛЛӘР

Агачы мејвәсиннән танијәлләр.

Адама сөзү би дәфә дијәлләр.

Адамы гирјәт ишләдәр, дәјирманы су.

Аз ји, һәмәшә ји.

Аллаһдан бүјрух, ағзыма гујрух.

Арсыз кишидән әрсиз арвад јахшыды.

Аз иди арых-урух,
Бирн дә кәлди бојну бурух.

Аз јијир, күсүр
Чох јијир, гусур.

Ағримижән баш јастыға кирмәз.

Авыр-һәја олан јердә бәрәкәт дә олар.

Авырлы-авырыннан горхар, авырсыз нәдән?

Азғын адам гузгун олар.

Ағаш дивинијән су ичәр.

Ара сөзү өј јыхар.

Ағзыны ишә салынча, башыны ишә сал.

Анасына бах гызыны ал, гырағына бах безини.

Атанын үзүнә дурмаздар.

Атасына ағ олан тапмаз.
Ата јумахланыр, оғул будахланыр.

Ата сөзүнү тутмијәни бијавана аталлар.

Архы һоппанмамыш "һоп" димә.

Анасынын әркәјүн оғлу һамбал олар.

Ағыз бүзәнин ағзына вураллар.

Аналынын өзү бөјүрәр, анасызын сөзү.

Атам баласы олма,
Адам баласы ол.

Авара гонах өј јијәсини дә авара гојар.

Ахмах һәмишә ортија дүртүләр.

Аллаһ чамыша ганад версијди, учурмамыш дам гојмазды.

Ағлијән ушах баш јијәр.

Адам өз-өзүнә слијәни ел јығылса слијә билмәз.

Ағасына ағ оланын көздәринә ағ дүшәр.

Ата олмах-һасанд, аталых еләмах чөтинди.

Ағзыннан сифлә чыхарданда күмүш чыхарт, амма һеш динмәсән
гызылды.

Ағ долағлым сағ олсун, ал долағлыны һардан олса тапмах олар.

Ағач јыхылан күнү чатдијәр.

Ағыз дијәни әл дисә, кәдә дә бөј олар.

Адам рәһманы да адамды, адам шејтаны да адам.

Ајазда јатмијән ешшәк толанын гәдрини билмәз.

Ајыфчы ајывыны билсә, башына килим долијәр.

Алвери пул слијәр, даваны гылынч.

"Аллаһ"- дијән намурад галмаз.

Арыг атда һәвәс чох,
Јүјүрмаға тагәт јох.

Арват кишинин гәнәдили.

Арват вар арпадан аш сјләр,
Арват вар кишини күлбаи сјләр.

Ата көздү, огул көзүн ишыгы.

Ат вурутду дизайн, һинди кәлитди өзүнө.

Атын көһәри, бас белинә жәһәри,
Атын бозу, елә бил гузу.

Ачыг баша гоз дәјәр,
Өртүлмәсә тез дәјәр.

Ач адам өзүнү гылынча кечирәр.

Ачы ајран нәһрә дивиндә,
Гара кишмиш бәјләр чивиндә.

Ачлыг чөлә төкәр, чылпахлых өјә жығар.

Бава-бава дидиләр,
Вар-јохуну јидиләр.

Билән аз дијәр, билмијән јүз.

Бир адамын пајы ики адамы ач гојар.

Бир дөфә јимағнан гарын дојмаз.

Бөһмәз алдым бал чыхды.

Балых сүјә чөкәр.

Базарда һанна,
Арифсән анна.

Бәширә дидиләр: - А Бәшир, көл аты сула.
Диди: - Додахларым јарады.
Дидиләр: - Бүүр, хашыл јимаға.
Диди: - Һаны мөәм бөјүк гашыгым?

Бир јаланчы дост мин дүшманнан горхулуду.

Бир тикәнин гырх ил һаггы вар.

Бир һалалы мин һарам саја билмијитдиләр.

Битә ачых елијиф којнәји јандырмазлар.

Бизә чатды, дәјирман јатды.

Бишинчә көзлијән дүшүнчә дә көздијәр.

Бири ишдәр он бири дишдәр.

Билмәмах ајыф дөјүл, сорушмамах ајыфды.

Бүјнуз һејванын, сач инсанын јарашығды.

Бүдрәмијән јыхылмаз.

Вар јыхмијәны фәләһ дә јыхмаз.

Вөтәнсиз олан көфәнсиз галар.

Вахт олар шири дә гарышгалар јијәр.

Гызылдан тахтын олунча, би гуруча бахтын олсун.

Гоншу мунчуғуну огријән кечә тахар.

Горха-горха чәннәтә кединчә, ојнијә-ојнијә чөһөннәмә кет.

Гуру торпах дивара јапышмаз.

Ганады гушдан кирә истәмәз.

Гарга да өзүнү гуш билир,
Доға да өзүнү аш билир.

Гардашымын әппәји болду, хатыны күјәнсин.
Туманы кенди, өзү күјәнсин.

Гашгавахлы алама јанаш, күлән адамнан узаглаш.

Гашыхнап вериб чөмчијәнә истијир.

Гәдирбилмәзин башмахларыны чүтдәдиләр,
Диди: о тәрәфә дур, күзүмү чыхартмышды!

Гыз ағачы, гоз ағачы - һәр көлән бир салвы атар.

Гоз ағачынын алтында инчил ағачы бар вермәз.

Гоз сиркәлијиф, фындых јығма!

Гушун бәзәји ләләһ, инсанын бәзәји билдијди.

Гарадан гаш олмаз, јаддан гардаш.
Гәдирбилмәзлә достлуг еләмә.
Гоншудан аш кәлди, көзүмнән јаш кәлди.
Гар-гар үстә јағар.
Гызылы көрүф Пејгәмбәри дә јаддан чыхыф.
Гонах өј јијәсинин тарчыхыды.
Гонах өјә кирәнәчән утанар, өј јијәси сонра.
Гоншу гоншунан боғушду, гарачијә фирсант дүшду.
Гоншуну ики инәһли истә, өзо бир инәһли.
Гонағын тәдбири чашанда өј јијәсинә тәјһлиф елијәр.
Гонағын ағына бахыб, атына арпа төкәлләр.
Досту чох оланын күчү чох олар.
Дилаа јох, әлаа күч вер.
Давалы сөз баш јарар, доғру сөз даш.
Дәрин чај сәесиз ахар.
Доғрулух дост гапысыды.
Дост газанмах чәтин, итирмах һасанды.
Дајча ат олунча јијәси мат олар.
Дијән халых дөјүл, дидирән халыхды.
Дил сүмүксүздү, амма сүмүјү сындырыр.
Дәдәм бичди, күнләни сајыр, чијим бичди, күндәдән кәсир.
Дүјүмүз олсејди, гоншудан јағ да алыф аш биширәрдох.
Дил бир, гулах ики,
Ики динлә, бир даныш.

Дыгтыр өләк, дыгтыр сач,
Әлим һамыр, гарным ач.
Дүнјаны гисмәтинән јијәлләр.
Дүз сөз дашдан кечәр.
Залымын гылынчыннан касыбын аһы писди.
Ел севмијөнин ағачы гурујәр.
Ел атан даш узаға дүшәр.
Ел јыханын өјүнү јыхаллар.
Елин сәси һағт сәсиди.
Өј-ешијини севмијән, ел-обасыны севмәз.
Ел јыханы һеш кәс тикә билмәз.
Ешшәк учаннан сора јол гајирмә.
Ешшәјә гантарға кечирмаған ат олмаз.
Елә күл ки, биз дә күлах.
Әввәл удан гоз удар,
Далдан удан тоз удар.
Әли ијнәли күндә тәзә,
Әли ијнәсиз илдә тәзә.
Әли бағлыны һәр кәс дөјәр.
Әмијә галан дәмијә галар.
Әр ахар чајды, арвад исә бәнд.
Әт илә дырнах арасына кирән ијләниф чыхар.
Әсил дијәр анламалым,
Бедәсил дијәр көрмәдим.
Әсил дост дар күндә сынанар.
Әввәл данышан сонра јешинәр.
Әсилсизи далына алсан да бирди. јерә гојсан да.

Ит әппәјә, ушах мәһәббәтә.
Икиди дәрд әјмәз, арвал өјөр.
Икиди ар әјмәз, јар өјөр.
Ишых олан јердә јарашых олар.
Иш гычанмағы јох, күчүнмәји севәр.
Итә һамылдамах галыр.
Илки гыз оланын мүлки гызыл олар.
Ишдән гачан әл ачар.
Ики дејишән ашыхдан бири бағланар.
Ијнәнин кичик учуну өза батыр, бөјүк учуну өзкијә.
Инсанынкы кәтирмијәндә, хашыл јијәндә дә диши сынар.
Ирахдан бахырам сандалы хош,
Јахына кедирәм гушгуну бош.
Ијидим ијид олсун,
Кол диви мәнзили олсун.
Ики бүдбүл бир пудахда охумаз.
Ики ағыз бир оlanda бир ағыз һеч олар.
Ит гурсағы јағ көтүрмәз.
Ит јала, гыз шала.
Ит өзүнү тәмиз билир,
Јүјүрүф гава кирир.
Ихтиләтин јахшы јериндә молтаны кәлди, Аллах сахласын.
Иши дүшәндә анар мәни,
Ашы бишәндә данар мәни.
Јајда башы гајнијәнин гышда газаны гајнар.
Јајда араваны, гышда киршәни саздамазлар.

Јаван чөрәк ји, намусу атма.
Јимијән гурд барама сарымаз.
Јахшылытх елијән јахшылытх кәрәр.
Јағы олан јахма јијәр.
Јекәбаш јијәсинә донгуз күддүрәр.
Јолу кедән мәнзили баша вурар.
Јерсиз сөз досту дүшман елијәр.
Језнә әппәји-језид әппәји.
Јемишин ағыры, гарпызын һүнкүлү.
Јағышдар јағыф, јарманлар бәркијиф.
Јаз битирир, јај јетирир,
Јајыз көтүрүр, гыш өтүрүр.
Јајда кәлкә ахтаран гышда очах ахтарар.
Јахшы атын үстү гышда аранлы, јајда јајлах.
Јахшы огул ата бағы, пис огул үрәк лағыды.
Јахшыја көз елијир, писә сөз.
Јахшы гыз халасына, јахшы ијид дајысына охшијәр.
Јерпәнәк пулуна алынан ешшәјин өлүмү судан олар.
Једди бәрни кәтиринчә ғырағы зәрри кәтир.
Ухары бахыб фикир еләмахланса, ашағы бахыб шүкүр елә.
Јүз јахшылыг елијәсән, би дөфә елијә билмәсән кәнә пис оласысан.
Јер бәрк оlanda өкүз өкүздән кәрәр.
Јыртыхлы, јамахлы күндә тәзә,
Јыртыхсыз, јамахсыз илдә тәзә.
Јолдашы өјдән көтүр, әппәји тәһнәдән.

Көнүлсүз ишин ахыры олмаз.
Көһнө арха көнө су көлөр.
Көнардан бахана дөйүш һасанд көлөр.
Көрө олан јердө күрө дө олар.
Көрки өзүнө јонар.
Кишилөн тәр ији көлөр.
Кишинин өзү чөлдө, газанчы өјдө.
Кар ата минәр, көндөлөн кедәр.
Кечинин готуру булагын көзүннөн су ичәр.
Ким кимөди, зүм-зүмөди.
Көнүл вар, күлө гонар
Көнүл вар, күлө гонар.
Көпөјин дуасы јеринө јетсә, көјдөн күндө сүмүк јагар.
Көрмәмишә ат версән, чапыб-чапыб өлдүрәр.
Көзәлликдә тајы јох,
Адамлыхда тајы јох.
Көзөјән көзә билмәз,
Көзмәсә дөзә билмәз.
Көлмисән ајран ишмаға, көлмәмисән ар ачмаға.
Көмидә отуруф көмичијнән вурушмах олмаз.
Күнү-күнә сатмаздар.
Кур көлән сел бәнд учуар.
Кејөнин далынча агламаздар.
Кәлин-кәлин олмаз, кәлин дүшән өј кәлин олар.
Көзүн алышмадығы ишә киришмә..

Каһ көндир гуршах олурсан, каһ тирмә гуршах.
Кедән кедәр, отуран јол көздијәр.

Кеч көсәр, кары көсәр,
Бир мөзлүмун аһы көсәр.

Күлө галмијән дүнја бүлбүлө дө галмаз.

Күнсүзә күн олмаз,
Өрдөбилдә јер олмаз.
Мал чан јонгарыды.

Мәөн сајанын гулујәм,
Сајмијөнин ағасы.

Мәрдин гулу ол, намәрдин ағасы.

Мин даш-гашын олунча, бир һағыллы башын олсун.

Минини аталлар, бирини туталлар.

Налыны алмамыш мыхыны чакма.

Нохсансыз дост ахтаран доссуз галар.

Нө варлыја борчлу ол, нө јохсулдан алачаглы.

Нө артса, чийдөн артар, бишмишдөн һеш нө артмаз.

Нө тијанда барама вар, нө чархда ипәк.

Нө чағырана һај верир, нө Аллаһа паж.

Нө ахырда варсан, нө нахырда.

Оба јох, гара јох,
Сәннән башга чарә јох.

Оғлан өјү алынча, гыз өјү өлүнчә.

Оғланы камал илә, гызы чамал илә.

Ојнија билмијән, “јер дардыр” - лијәр.

Ојнамағына баханда көтирдығына мин шүкүр.

О очахды, көз дөјлү,

Бу сән сындыран гоз дөйлү.
Өзо башгасына нәрдижан еләмө.
Өләнин далынча өлмаһ олмаз.
Өзкә чөрәжинә умуд олан ач галар.
Өјлад дәрди чәһмијән ел дәрди дә чәһмөз.
Өзкә өјүнә кохалыг еләмөздәр.
Өзкә-өзкәнин итијини баятијәнөн ахтарыр.
Өјләнәндә үрәјо сөзүнә баһ, көзо сөзүнә баһма.
Өјлүјү оланын чөллүјү олмаз, чөллүјү оланын өјлүјү.
Өј галытды өјријә, башдан-баша сәјријә.
Өјүдү вер алана, гулагында галана.
Өрдәк газ јериши кетсө, пачасы ајры галар.
Пахыл сшшөк гаја гырыгы илә кедәр ки, јыхылыф өлүм, јијәмө
зијан дөјсин.
Пијаданы ат алмаға, субај оғланы гыз алмаға көндөрмөздәр.
Пишик јијәни пөләнк дә гусдура билмијитди.
Пнс јолдаш адамын ахырына чыхар.
Сөзү чәјнијән чох, дүзүнү дијән аз олар.
Сөјүгдә бар олса, арсызда ар олар.
Саа вур лидиләр, өлдүр димөдиләр.
Сөјмә мәәм гул атама, сөјмијим сәән бәј атана.
Сәһәр тездән дуран, би дә тез өјләнән пешман олмаз.
Сәһбәт јолун корпүсүдү.
Сәвир һәр елмин башылы.
Сахла конү, кәләр күнү.

Сәвир Аллаһдан, сәвирсиздых шејтаган.
Сән дәннөн алдын, мән уннан,
Даа нә чыхды буннан?
Сорушан дағлар ашар, сорушмијан чөлдө чашар.
Сөзү сөз кәтирәр, әршини без.
Сусуз торпах олмаз, чөрөксиз өј.
Сүтдү аш дәмдә кәрәјһ,
Һәм сәндә, һәм мәндә кәрәјһ.
Тој өзүмө, хејир атама.
Тохум торвада кәјөрмөз.
Тутун сыхлығыннан сәјрәклығы јахшыды.
Туллана-туллана сһмағын опбана-опбана бишмағы олар.
Тајы дүзкүн оланын өјү күзкү олар.
Тәлхәјә һәр јердә јер вар.
Утанчағын оғлу олмаз.
Узах гоһумнан јахын гоншу јахшыды.
Фағырларын дүзкүнү,
Без кијинәр гыш күнү.
Фәрзәли дајынын гоз һалвасы,
Өз пулу, өз һалвасы.
Халадан ана ији кәләр.
Халг атан даш узага дүшәр.
Хөрәји биширән јағ олар, кәлинин үзү ағ олар.
Һагт ишин һаһагтыннан горхурам.
Һачысүләјман бәјин толасында јатыб Нәсрәддин шаһлығынын
јухуда көрүр.
Һамынын һағлы бир олса, кечијә чован танылмаз.

Һарам малнан дөjlөт олмаз.

Һәтис коха, мәтис коха,
Бир өйдө отуз коха.

Һејванын чаны ағзында олар.

Һәр булуддан илдырым чахмаз.

Һәрә өзүнү камаллы, өјладыны чамалы биләр.

Чарығында әсиркијөн патавасында тапар.

Чайда су галмаз, гара агармаз.

Чатана чатыр, чатмијөнө бир даш атыр.

Чејнәнөн сагтыз чүрүјәр.

Чоха күјәнмә, аза дајанма.

Чөрәји торпагдан ал, өзкәснинннн ағзыннан јох.

Чөрәји тәк јијөн јүкүнү дә тәк чәкәр.

Чөрәји итирән чөрәјһ тапмаз.

Чөрәји дизиндә оланнан узах.

Чох истәмәјнән дөјүл, аллаһ вермағынанды.

Чөрәји чөрәјчијә вер, бирини дә үстәлијһ.

Чованы өзүннән олапын гојуну әкиз доғар, гузусу да диши олар.

Чох билмиш гушу димдијиннән вураллар.

Чанаварын үзү ағ олса, кәндә күндүз кәләр.

Шахта тәнбәлин бурнуну тутар, чальшигана баш өјәр.

Шәјирд устасыннан би бармах ухары олмалыды.

Шаггылдадасы гозум да вар, чырасы безим дә.

Шәрикли сүфрә бош олар.

Ширин дил мин өј јијитди, ачы дил бир өј дә јимијитли.

АШЫГЛАР

МОЛЛА ЧУМА

Чума Салаһ оғлу Оручов (Молла Чума) 1854-чү илдә Шәки гәзасынын Лажисги кәндиндә анадан олмушдур. Молла Чуманын гошма, кәрајлы, дивани, мұхәммәс вә тәчнисләрдән башга кәзәлләмәләри, бағламалары, дастанлары вә с. дә вардыр ки, бунлар ону өз дөврүнүн уstad ашығы кими танытмағдадыр.

Молла Чума 1920-чи илин мајында вәфат етмишдир.

КӘРАЈЛЫЛАР

ДӨНМӘЗ

Бир кәзәлә кәзүм дүшдү,
Мән дөнәрәм, кәнүл дөнмәз.
Руһум кетди, әғлим чашды,
Мән дөнәрәм, кәнлүм дөнмәз.

Дәрдим и сөјләрәм башдан;
Ај габагдан, гәләм гашдан.
Ширин дилли бир әлмүшдән,
Мән дөнәрәм, кәнлүм дөнмәз.

Молла Чүмә, сјлә дастан,
Маил бахан кәзү мәстан.
Бир вәфалы, севән достдан,
Мән дөнәрәм, кәнлүм дөнмәз.

АМАН

Бир кәзәлин севдасына
Бејгафылдан дүшдүм, аман!
Сәда вердим сәдасына,
Бүлбүл олуб чошдум, аман!

Јусиф тәкин кәзәл бәндә,
Ихтијар гојмады мәнцә:

Әлим әлине жетендө,
Әглим келиб чашдым, аман!

Сәд афәрин камалына,
Вермөрәм дунја малына;
Мүштаг олуб чамалына,
Долу бадә ичдим, аман!

Молла Чүмө, гәддин көман,
Талылмаз дәрдинә дәрман.
Мән белә гочалан заман
Нә әнкәлә кечдим, аман!

ОЛУРМУ?

Достум, мәнән чан истәсән,
Кефинә дәймәк олурму?
Сәннин кими шух кәзәли,
Һеч әлдән гојмаг олурму?

Ашыг олдум гаш-көзүнә
Ајна алыб бах үзүнә,
Бир фикир ет өз-өзүнә,
Көр сәндән дојмаг олурму?

Бахырсан мәнә гыјгачы,
Сәнсән дәрдимин әлачы.
Агзым јаман дадыр ачы
Бир бүсә гыјмаг олурму?

Баш гојарам ајағына,
Көз тикөрәм јанағына
Бәрабәр дил-додағына
Бал, шәкәр, гајмаг олурму?

Молла Чүмө јанар ода,
Чат һараја, јетиш дада.
Сәндән гејри бу дунјада
Кимсәни өјмәк олурму?

СӘНИН

Көзәл, сәндән хәбәр алым,
Вар әндамын гармы, сәннин?!
Дилин ширин, ләбин баллы,
Бизә рәһмин вармы сәннин?!

Гәддин чинар, белин шүшә,
Дишләрин охшар күмүшә,
Бухагларын күл-бөнөвшә,
Јанагларын нармы сәннин?!

Дөшүндә бир чүт шамама,
Нә јарашыр күл әндама,
Лајисгили Молла Чүмө,
Доғру сөјлә, јармы сәннин?!

ГОШМАЛАР

КӘЛМӘДИ

Көзүм галды јолларында сүбһи-шам,
Нә иш дүшдү, көзләри мәст кәлмәди?!
О фитнә гашлары, чаду көзләри,
Чаным алмаг иди гәсди кәлмәди!

Бизә сары гөдәм басмаз нөдән јар,
Чисмим әзиб титрәр јербәјердән, јар.
Мәним илә әһди-илгар едән јар,
Дөндү, илгарыны басды, кәлмәди!

Мән Чүмајәм кимсә билмәз һалымдан,
Булбүл кими ајры дүшдүм күлүмдән.
Нә сөз дедим бу гурумуш дилнимдән,
О бивәфа мәнән күсдү кәлмәди?!

ЈА БИР ОЛАР, ЈА ИКИ

Исми Пүнһан, нијә мәнән күсүбсән,
Јахшы јаман ја бир олар, ја ики,

Бу күн өлсөм һамы дејәр жазыгдыр,
Чаны јанан ја бир олар, ја ики.

Сән шө'ләсән дөрд јанында фанарам
Бүлбүлүнөм, күлшөниндөн көнарам,
Һәр мөчлисдө од тутубан јанарам,
Дөрди ганан ја бир олар, ја ики.

Һилал гаша нө лајигдир о сүрмө,
Мејлин гырыб үзүн мөндөн чевирмө,
Чүмө дејәр, һәр јетәнә сирр вермө,
Дост меһрибан ја бир олар, ја ики.

АШЫГЛЫГ

Ашыглыг Адөмдөн ичад олубдур,
Ол Адөм атанын нөвөсијөм мөн.
Нө гөдөр дүнјаја ашыг көлибдир,
Күлли ашыгларын анасыјам мөн.

Ашыг анасыјам, шаирлөр көкү,
Көзөрөм дүнјада диванө тәки,
Маһалым Көјнүкдүр, шөһөрим Шөки,
Лајиски кәндиния бинасыјам мөн.

Бийөм Лајисгијө дүшүбдү, меһман,
Пөдөрим Салаһдыр, мадөрим Рејһан,
Вөлөдим һөсөндир, ахим Сүләјман,
Фамилим Молла Оруч әднасијөм мөн.

Әднајам, кәмтәрөм, дөрдө дәрманам,
Һөнөфи мөзһөбөм, һәм мүсөлманам
Нөбим Мөһөммөддир, әһли-гур'анам.
Мо'мин гардашларын апнасыјам мөн.

Ашнајам, кедәрөм догру јолуннан,
Бүлбүлөм, сөһбөтим олар күлүннөн.
Данышсалар јетмиш ики диллиннөн,
О гөдөр арифөм, ганасыјам мөн.

Ганырам, усталдан алмышам дәрси,
Охумушам әрәб, түрк илә фарси,

Фикрим сејр ејләјәр әршинән күрси,
Дөрин китабларын мә'насыјам мөн.

Мө'нада моллајам Молла Чүмөјөм,
Исми Пүнһан одуна шул пәрванөјөм,
Кәлмишөм чаһана, бир күн фөнајөм,
Ахырда Көрөм төк јанасыјам мөн.

ДИВАНИЛӨР

ЕШГИНӨ

Дөдим, көнүл, нө јанырсан бивөфа чан ешгинө,
Гөдди әрәр, јүзү гөмөр, бөјлө чаван ешгинө.
Бихөбөрсөн, галх ајаға, јаз мөвсүмү көлибдир,
Тамам дағлар јашыл кејир, аби-лејсан ешгинө.

Јаз көләндө ашигләрин көһнө дөрдү сөкүлүр,
Пәрванөнин шам үстүндө гол-ганалы төкүлүр,
О бичарө бүлбүлүн дө көзүнө тор чөкилир,
Ики чешми бағлы олур күли-меһман ешгинө.

Дәли көнлүм, сән дө олдуң пәрванөјө бөрабөр,
Јах өзүнү шам одуна, алышкинөн сөрасөр,
Һәр кәсөнин өз бојнуна көрө бахын, дөрдү вар,
Молла Чүмө синә сүртәр Исми Пүнһан ешгигө.

КӨЗҮМ

Намөрд гула јахын дурма, мөрддөн һеч горхма, көзүм.
Пәрванө төк ешг одуна өзүнү јахма, көзүм,
Мөчлислөрдө јерин таны, чүн оларсан пешиман,
Гыј вурубан ганад чалыб һаваја галхма, көзүм.

Кимисинин бу дүнјада иши хош игбал олур,
Кими кејәр ағ, гырмазы, кими јашыл, ал олур,
Киминин ағзында ағу, кими шөкәр, бал олур,
Алданыб иблис шөринө евини јыхма, көзүм.

Бир заман суал едөрлөр, халы мүшкүл оларсан,
Көзө көрмөзлөр жанында үзү гара оларсан,
Јусифтөк чөкөрлөр дара, онда пешиман оларсан,
Чүмө дејөр намөһрөмө аманды, бахма, көзүм.

АЛАКӨЗ (мүхөммәс)

Бејгафил атәшинө
Чанымы салдым, Алакөз.
Јаныбан пәрванәтөк
Јанында галдым, Алакөз.
Көңлүмүн шишәсини
Бир даша чалдым, Алакөз,
Сындырыб бөлүк-бөлүк.
Јүз пара галдым, Алакөз;
һәсрәтиндән һејва төки
Саралыб-солдум, Алакөз;
Мән сәни көрдүм, Алакөз,
һалыны сордум, Алакөз.
Охшурсан Исми Пүнһана,
Дәрдиннән өлдүм, Алакөз.

Алакөз, Исми Пүнһана
Өввөл бахышын охшайыр,
һәм көзүн, һәм кипријин,
һәм гөлөм гашын охшайыр.
һәм дилин, һәм додағын,
һәм инчи дишин охшайыр.
һәм бојун, һәм бухунун,
һәм дә гумашын охшайыр.
Шадлығымдан шад олуб
Күл кими күлдүм, Алакөз,
Мән сәни көрдүм, Алакөз,
һалыны сордум, Алакөз.
Охшурсан Исми Пүнһана,
Дәрдиндән өлдүм, Алакөз.

Алакоз, агрын алым,
Кәл, јаныма көрүшкйнән.
Хош кәлдин дејибөни,
Бир әл-әлә веришкйнән.

Нө заманды күсүлјөм,
Ал көңлүмү, барышкйнән.
Ачыбан голларыны,
Сал бојнума, сарышкйнән.
Дәрдиннән дәрја чүрә
Гөминлә долдум, Алакөз.
Мән сәни көрдүм, Алакөз,
һалыны сордум, Алакөз.
Охшурсан Исми Пүнһана,
Дәрдиндән өлдүм, Алакөз.

Алакөз јүз милјона
Бир әлини дәјишмөрәм,
Јүз сәрвө, јүз шүмшада
Бир белни дәјишмөрәм.
Јүз тути, јүз бүлбүлө,
Бир дилини дәјишмөрәм.
Јүз батман ипәјө белө
Бир телни дәјишмөрәм,
Вермөрәм чүмлө дүнјаја,
Гәдрини билдим, Алакөз.
Мән сәни көрдүм, Алакөз,
һалыны сордум, Алакөз,
Охшурсан Исми Пүнһана,
Дәрдиндән өлдүм, Алакөз.

Алакөз, алма чанымы,
Ағлајарам зары-зары.
Кәһ бағладын төр чүнаны,
Кәһ алафа, кәһ күлхары.
Кәһ кејдин ал-јашылы,
Кәһ кејдин гырмызы, сары.
Алакөз, сән олкйнән,
Бу Молла Чүмөнин јары.
Саз алыб саил кими
Гапына кәлдим, Алакөз!
Мән сәни көрдүм, Алакөз.
һалыны сордум, Алакөз.
Охшурсан Исми Пүнһана,
Дәрдиндән өлдүм, Алакөз.

ДИДАР-ДИДАРА

(тәчнис, додагдәймәз, једәкләмә)

Ај ағалар, сөз чох гулаг асана,
Үстә дүзсөн данышанда асана,
Әһли кәрәк дил сөйләсин асана,
Асылса да инди дидар дидара.

Арзуласа кәлдә дуран сусанә,
Ејләр нәзәр һачан күлә, сусанә,
Әкәр ашыг јар дәрдиндән сусанә,
Истер ола чикәр дидар дидара.

Охучулар дәрс аланда сәксәнә,
Әлли дәрди галхыздылар сәксәнә,
Инсан одур гөрхусундан сәксәнә,
Ај илаһи шүкүр салдын азарә.
Ашкар сирләр кизли олду азарә,
Агла көнүл гатлашкынән азәрә.

Ахар јашын гој төкүлсүн ајаға,
Оғрун-оғрун говрулкинән ајаға.
Әзәл ахыр чәсәд кирәр ај аға,
Онда нејләр дүшсә дидар дидара.
Атәш јанар түстү чыхар асара,
Әсди әчөл чан дирәнди асара,
Оглағында лачын дөндү асара,
Аһ чәкәндә сәси кедәр сәјјада.

Үзкүчүсән кир дәрјада сәјјада,
Әсир күләк елат тағры, сәјјада
Охладылар синәсиндән ја худа,
Ики досту ајыраны ја худа.
О дүнјада Чүмә диләр јахуда
Өз јарыннан ејлә дидар дидара.

КӘЛИРӘМ (гыфылбәнд)

Ағалар мөндөн сорарсыз,
Билин, мөн һардан кәлирәм.

Пәрванәтәк галанмышдым,
Чыхыбан һардан кәлирәм.

Мәнсур кими мүсәххәрдим,
Гуртарыб дардан, кәлирәм.
Апарыб әғлим, кәмалым
Сатыб, базардан кәлирәм.
Биллаһ, тәмиз узаг олуб
Намусдан, ардан кәлирәм.

Бир шәһәрә јолум дүшдү,
Султаны чыхмыш баша да,
Габағында әл бағлајыб,
Галмыш јүз он дөрд паша да,
Алты мин алты јүз алтмыш алты
Бајрагы вар јанашанда.
Дохсан мин атлы гошун,
Низам ојнар тамашала,
Отуз гапыдан кечибән,
Мән о шәһәрдән кәлирәм.

Бир гарыјнан гоча кәрдүм,
Әјләшмишләр хәнәсиндә.
Ијирми дөрд кәлин вардыр
һәм онларын бинасында.
Һәр кәлинин алтмыш ушаг
Дүзүлүбдүр синәсиндә;
Он беш-он беш сүд әмирләр,
Дөрд мәмә вар анасында;
Мө'чүзата һејран олуб,
Чәрхи-дөввардан кәлирәм.
Бир әждаһа кәсди јолум,
Кәрдүм он ики башы вар.
Һәр башында бирдир ағзы,
Ағзында отуз диши вар.

Һәр кәлләдә дөрддүр кәзү,
Тамам јүз әлли гашы вар.
Габағында јазылыбдыр –
Үч јүз алтмыш да јашы вар.
Горхма дејиб мәрди јершили
Чәлил-Чаббардан кәлирәм.

Бир бәзиркан сејрә чыхмыш,
Дохсандоггуз гул далынча,
Күндө беш јол иш ишләрләр,
Ол Исрафил сур чалынча.
Бир шаһ гыраһ өз гошунун,
Таки өзү төк галынча.
Ариф олан бу суала,
Чаваб верәр камалынча.
Мән Чүмәдә хәбәр чохду,
Кәзиб дијардан кәлирәм.

КӘЛИН

(зәнчирләмә)

Истәрәм ол худадан, сән оласан јарым, кәлин!
Јолуна пешкәш едим күлли дәвләти, варым, кәлин!
Алардын дин-иманым, сәбр илә гәрарым, кәлин!
Ејләдин Мәчнун мәни, јохдур намус-арым, кәлин!
Кәзирәм диванәтәк, үздүн ихтијарым, кәлин!

Ихтијарым үзүрсән,
Үзүнә тел дүзүрсән,
Гаш-көзүнү сүзүрсән,
Ишвә-назла кәзирсән,
Сәиғ өзраил донунда
Чан алмаға һазырсан.
Чаным аласан,
Көјчәк баласан,
Баша бәласан,
Көзү аласан.

Аһ ноләјди Аллаһдан
Мәним оласан;
һәмишә сәннән кечә хошча рузикарым, кәлин!

Рузикар сәнлә кечә, ај чаһү чәлаллы бала,
Гамәтин сәрв-шимшаддыр, ај сәрвтәк халлы бала!
Каһ күләр, каһ данышар бу тәрлан хәјаллы бала,
Дил набат, ағыз шәкәр, ај додағы баллы бала.
Кејмисән ал-јашылы, ај үзү сығаллы бала;

Сығаллыдыр бој-бүхунун
Агрын алым, кәл јахын;

Гој дојунча бир бахым,
Евини јыхдын чохун,
Синәм гурдун нишана,
Бағрымдан кечди охун!
Охун чандадыр,
Гәсдин гандадыр,
Фикрин јандадыр,
Дәрдин мөндәдир
Гур'ан көтүр әл басым,
Анд ичим, инанкинән сөзүмә, дилбарым, кәлин!

Дилбәрим сәнсән мөним, ај төзә нөврәстә, күлүм.
Ај габагда телләрин дурур дәстә-дәстә, күлүм,
һәр вахтда көрсәм сәни мән дүшәрәм хәстә, күлүм;
Күл јанагындан бир бусә шәфгәт ејлә доста, күлүм,
Оф, сәни гучаглајым басым бағрым үстә, кәлин!

Гучаглајым белин, јар,
Сығаллајым телин, јар,
Вер әлимә әлин, јар,
Сал бојнума голун, јар.
Аман, мәни јандырыр
О ширинчә дилин јар;
Дилин бүлбүлдү,
Јанағын күлдү,
Сачын сүнбүлдү,
Синән гәндилди,
Бирчә инсаф еткинән
Ашығын олдү;
Өлдүрмә мәни јазығым, ај шаһү сәрдарым, кәлин!

Өлдүрүб мән јазығы, баис олма гана, көзәл,
Ојнадыб гаш-көзүнү од салырсан чана, көзәл,
Алышыб пилтәсифәт галдым јана-јана, көзәл,
Бир бусә ејлә зәкат мән гәрнб мәнмана, көзәл!

Мәнманынам, ај никар,
Кәл јаныма ашикар,
Вермә мәнә интизар,
Өлдүм, олма бихәбәр,
Мөһкәм јапыш голумдан,
Чаным чыхды, аман јар!
Јарым, аманды,

Ғалым җаманды,
Јашым үмманды,
Ғәддим каманды,
О нарынч мәмәләрин
Дәрдә дәрманды;
Ағзыма јетир көрәк гоҗармы азарым, көлин!

Дүшмүшәм азарына, дүнја мәнә дардыр, әзиз,
Дәрдимә дәрман сәнин дөшүндәки нардыр, әзиз,
Сәрбәсәр вар әндамын јағмыш тәзә гардыр, әзиз,
Күрчүстан вилајәтин, һәм маһалын Чардыр, әзиз,
Кәндини олса соран ол Гымырбазардыр, әзиз!

Гымырбазар үлкәри,
Ағын алым, көл бәри,
Етдин мени сәрсәри,
Һурисәнми јох, Пәри?!
Дүрүст адын Әмнәтдир,
Ләгәб дерләр Диш Пәри!
Әмнәт, адына гурбан,
Јандым. одуна гурбан,
Әсән бадына гурбан,
Ширин дадына гурбан,
Һәрдән бу Молла-Чуманы,
Сал бир јадына, гурбан!
Кечә-күндүз, сүһ-шам дилимин әзбәри, көлин!

АШЫГ ЧАМАЛ

Шәки рајонунун Баш Көјнүк кәндиндә доғулмуш, өмрүнүн ахырына кими орада јашајыб-јаратмышдыр.

ОЛА БИЛМӘЗ

Еј чаванлар, сизи акаһ ејләјим,
Зәһмәтдән һеч кәсә ар ола билмәз.
Јалан тез тугулар, доғру сөјләјин,
Јајда јаған гардан гар ола билмәз.

Әкәр вургунсаса тара, камана,
Чалыш өјрән, өјрәтмәз ки, замана.
Өз зөминдән бичиб төксән хырмана,
Бундан дадлы башга бар ола билмәз.

Өз бағындан һејва дәрсән, нар үзсән,
Бәхтин версә, вәфалы бир јар үзсән,
Димә ки, зәһмәтсиз һәр шеј вар, үзсән,
Һалал зәһмәт јохса, вар ола билмәз.

Чаван вахты бахтын вуруб әјмәсә,
Дост билдијин кизли-кизли дөјмәсә,
Һансы тара устад әли дөјмәсә,
Ондан мәчлис үчүн тар ола билмәз.

Алданма көрәндә һәр инчә бели,
Сечмә өз бәхтинә һәр гыврым тели,
Көзә хош көрүнсә, бәзәсә ели,
Һәр көзәл көрүнән јар ола билмәз.

Ај Чамал, ағартдын сағталы, башы,
Алтмыша чатдырдын сән өмрү, јашы,
Һәлә дост сечмәкдә нашысан, нашы,
Дар күндә пис достдан кар ола билмәз.

АШЫГ ИСМАЈЫЛ

Аллаһвердијев Исмајыл Вәзир оғлу 1929-чу илдә Шәки рајонунун Баш Көјнүк кәндиндә анадан олуб. Республика Ашығлар бирлијинин үзвүдүр. Әлли илә јахындыр ки, ашығлыг едир.

ОЛСУН

Елә јердә салам ејлә
Саламыны алан олсун,
Данышанда елә даныш,
Сәни сая салан олсун.

Һамы кәсләр бир дејил ки?!
Һәр көрдүјүн бир дејил ки,

Жүлөндө дө елө күл ки,
Сөндөн башга күлөн олсун.

Баш Көјнүкдүр сөнө мөскөн
Ај Исмајыл, она өһсөн!
Елө чана чан гыј ки, сөн
Чан гөдрини билөн олсун.

ИНСАН

Гөбристанлыг јол үстүндө
Көр, јолуну, азма инсан
Чөрөк басма, јахшылығы,
Јаманлыга јозма, инсан.

Пислик едиб нө шишөрсөн?
Тор гурдугча илишөрсөн.
Газарсан өзүн дүшөрсөн
Халга гују газма, инсан.

Догру сөзү төрсө јозан
Ај Исмајыл, олмаз озан.
Јазанда да “саг ол” газан,
Һөрчајы сөз јазма, инсан.

ДАСТАНЛАР

МОЛЛА ЧУМА

ЧӨЛАЛЫ МӨҺӨММӨД ВӨ ТАВАТ ХАНЫМ (дастан-нагыл)

Ачылды тамашалар, гулаг асын мөчлис иштиракчылары, достлар
вө гонаглар!

УСТАДНАМӨ

Ким тәрпәшиб ихтиланы сахласа,
Төлх ејләјиб бу мөчлиси .....
Накаһдан донбалыбан јухласа,
Киприкләри бир-биринә чатласа
Галханда јол алыб кедә билмәсин.

Гардашлар, беләдир мөчлисин јолу,
Һәр шејлә дүзәлмәз ашығын голу.
Ким версә деврана, бол етмәз пулу.
Бармаглары бир-биринә чатмасын.
Арвады илә гучаглашыб јатмасын.

Чөмчө һәрләнәндө ким дала кетсә,
Бәрәјө чатынча .....
Тамаша ејләјиб ахырда јетсә,
Чибиндә һеч ахча маја битмәсин,
Газанчы һеч јемәјинә јетмәсин.

Достлар, јарашығы ашыгдыр тојун,
Һәр нә десә она инанын, ујун.
Аталар, иш варса, бу башдан дијин.
Чума тәзәнәни саза сүртмәсин,
Тәһәр варса, саз гобура дүртмәсин.

Сизә һардан хәбәр верим? Тәбриздән. Тәбриздә кимдән? Бир бәзи-
рқандан. Бир хәбәри дә верим сизә Тифлисдән. Тифлиседә кимдән?
Күрчү кнјазындан.

Бәзирқанла кнјаз дост имишләр. Бир-бирини чох истәртәрмиш.

Күнләрдин бир күнүндә кнјаз тој ејлијәси олур. Гызыны гардашы оғлуна көчүрмәк истәјир. Бәзирканы да тоја чагырыр.

Бәзиркан тој пајы көтүрүб жола чыхыр. Дүз Тифлис шәһәринә кәләр.

Кәләр чатар, көрәр ки, тојдур, чамаат жығылыбдыр. Чалыб-чағырырлар. О, ахшам намазына чатар. Кечәр намазыны гылмаға. Күрчүләрдә дә белә бир гајда вар: тој пајы кәтирәннин нә кәтирдијинә бахарлар. Бунлар ачыб бәзирканын кәтирдији шејә бахарлар. Кнјаз көрәр Бәзиркан бир төһфә кәтириб ки, өзүнүн бүтүн мал-дөвләти, мүлк-малы вә шеји сатылса, бу төһфәннин гнјмәтинин жарысы гәдәр олмаз. Гоһум гарлашыны жығар, дејәр ки:

–Кәлин көрәк нә едирик. Бу кишијә бунун мүгабилиндә нә верәк ки, жарысыны да олса, әдәсин.

Бунлар дејәрләр ки:

– Биз нә дејәк, өзүн бил.

Кнјаз дејәр ки:

– Мән гызы бәзирканын оғлуна верәси олдум. Ајры чарә жохдур, бу тој онун тојудур.

Бәзиркан намазыны гуртарыб чамаатын ичинә кәләр. Кнјаз ики күрсү көтүрүб тез она яхынлашар, үзбәүз отурандан сонра дејәр ки:

– Биз бурда отурачајыг.

Бәзиркан дејәр:

– Нә дејирәм, гонаг делијин ев јејәсинин итиди. Нарда десән отурмаг борчумдур вә бура да мәнә чох хошдур.

Кнјаз дејәр ки:

– Бу тој сәннин оғлунда мәним гызымындыр.

Бәзиркан бунлары зарафат сајар.

– Һөрмәтин артыг олсун, - дејәр.

Тој чалынар, гуртарар. Һамы дагылышыб евинә јолланар. Бунлар да узаныб јаталлар.

Сәһәр Кнјаз гызы бәзирканла жола салар. Бәзирканын бундан хәбәри олмаз. Әһвалаты јолда өјрәнәр вә тез евә хәбәр көндәрәр ки, бәли, белә бир мәсәлә вар. Тој тәдарүкү көрүн, кәлирик.

Хәбәр чатар Тәбризә, орада һәр шеј һазыр олунар, ханәндә вә ашыг чагырарлар, башлајарлар тој еләмәјә...

Бәзиркан Тәбризә чатыр. Кәлини дүшүрүрләр. Бәзирканын оғлу Чәлалы Мәһәммәд исә о јанда, бу јанда кәзирмиш.

Тават ханым кәдәндә, бир гуллуғчусу вармыш, ону да өзүјнән апармышды.

Тәбриздә бир гыз вармыш: Чәлалы Мәһәммәдин өз истәклиси вә

нишанлысы. Гыз бу әһвалаты ешидиб нәнәсинә сөјләјир. Нәнәси бир иман гыран гары имиш. Мәсәләни өјрәнән кими дуруб Чәлалы Мәһәммәдин јанына кәлир. Дејир:

– Балам, Тәбриздә гыз гуртарыб ки, атан кедиб Тифлиседән күрчү гызы кәтириб? О гызын үзүнә бахсан зәһлән кедәр.

Чәлалы Мәһәммәд бу ишдән пәрт олар. О, һеч вахт Тават ханымы көрмәмишди. Гарыја дејәр:

– Атам кәтирибсә даһа мән нә дејәрәк сөзүндән чыха билмәрәм, амма буну сјләјәрәм ки, һеч үзүнә бахмарам.

Тој олар, гуртарар. Гызы Чәлалы Мәһәммәдә тапшырырлар. Вә оғлана өјрәдәрләр ки, гызын јанына кетмәсин.

Гары ишә пәрәнлик салыр. Гыз бурада галыр. Оғлан онун јанына кетмир, бир күн, беш күн, он күн, бир ај, бир ил. Дүз једди ил Чәлалы Мәһәммәд гызын јанына ајаг басмыр. Тават ханым көз дүстағы олуб галыр. Бирчә буну билир ки, онун нишанлысынын ады Чәлалы Мәһәммәддир. Вә һәрдән узагдан ону көрәр.

Күнләрдин бир күнүндә Тәбриздә бир тој олур. Бәзирканы тоја чагырырлар. Бәзиркан дејир:

– Һамыныз кедин, гызлар! Тават ханымы да апарын.

Тават ханым гызларла тоја бир аз тез кедиб чатыр. Чәлалы Мәһәммәд сонра кәлир.

Бәли, гызлары кечириб отурурлар. Отуранда Чәлалы Мәһәммәд ичәри кирир. Көрүр ки, бурада гәнирсиз бир көзәл вар ки, һеч Тәбриздә тајы-бәрабәри олмаз. Әмиси оғлу јанында имиш. Оннан сорушур ки:

– Әми оғлу, бу кимдир?

Әмиси оғлу күләр. Дејәр:

– Зарафатмы ејлијирсән, јохса мәнә әлә салырсан? Бу сәннин арвадын Тават ханымды. Једди илдир евләнмисән, һәлә-өз арвадынны танымырсан?

Чәлалы Мәһәммәдин ағлы башындан чыхар, чох бәрк пәрт олар.

Тават ханым да белә әһд-пәјман едибмиш ки, “бундан сонра Чәлалы Мәһәммәд јаныма кәлсә, о ан чыхыб вәтәнимә кедәчәјәм. Чүнки, о мәнә једди ил ситәм вериб”.

Чәлалы Мәһәммәдин вә әмиси оғлунун сөһбәтинин Тават ханым ешидәр. Тојда дајанмаз, чыхыб евә гајыдар. Чәлалы Мәһәммәд әлә биләр ки, Тават ханым бајыра чыхыб, инди гајыдачаг. Нә гәдәр көзләјәр, амма гыз кәлмәз.

Тават ханым кәләр евинә, чыраг јандырар, јеринә кириб јатар.

Чәлалы Мәһәммәд көрәр Тават ханым кәлмәди, о гәдәр ешти ба-

шына доллар ки, дажанмаз, алар көрөк нэ дејер:

Һаны ғызлар, мәним күл үзлү жарым?
Гәләм гашлы, ај габаглым кәлмәди.
Көр нечә артырды аһијлә зарым,
Ширин дилли, бал додаглым кәлмәди.

Әмиси оғлу дејир:

– Ај чаным, ағзына кәләни дејиб бизи бијабыр сләмә. Кәлмәди,
дур, кет, кәти.

Алды Чәлалы Мәһәммәд көрөк нэ деди:

Танымышам солтанымы, ханымы,
Јолунда гојарам ширин чанымы.
Көзү јашлы етдим Тават ханымы,
Һаны о чешли чыраглым, кәлмәди.

Чәлалы Мәһәммәдин бу сајаглары,
Таватсыз кечибдир эчәб чағлары,
Јадыма дүшүбдүр күл јанаглары,
Гәләм гашлым, ај габаглым кәлмәди.

Чәлалы Мәһәммәд көрәр ки, севкилисә эппәјә дөнүб јоха чыхды.
Әмиси оғлу да бир јандан ону хејли мәзәммәт елијир. Дуруб кедәси
олар. Кәләр өјә, ғызын јанына. Көрәр ки, гапы ичәридән бағлыдыр.
Амма отагда ишыг јаныр. Гапыны дөјөр, Тават ханым јериндән гал-
хыб сорушар:

– Кимсән?

Дејер:

– Чәлалы Мәһәммәдәм.

Дејер:

– Мән Чәлалы Мәһәммәд адды адам танымырам.

Дејер:

– Чаным, белә иш олсаз. Сән мәним һаллыча-дуллуча арвадым,
мән дә сәнин әринәм.

Дејер:

– Бәс једди илдир һардајдын? Инди ајылыбсан?

Мүхтәсәр оғлан гапыны чох дөјдү, јалварды, ғыз гапыны ачмады.
Чох сытгады, миннәт еләди, үзр истәди. Сызлады. Ахыр ғыз деди:

– Бир шәртлиә ачарам: кедәсән, о јахшы көһлән атыны минәсән. Кө-

зәл чәчәнли палтарыны кәјәсән. Јапынчына бүрүнәсән, јараг әсбабы-
ны көтүрәсән. Кәләсән бу пәнчәрәнин габағында дурасан, хошума
кәлсән, ачарам. Кәлмәсән, јох.

Чәлалы Мәһәммәд кетди, кејиниб кечинди, ата минди, кәлди пән-
чәрәнин габағына. Ғыз бахыб деди:

– Афәрин, сәд афәрин. Сәни бәјәндим. Амма бу шәрт дејил, кәрәк
сән дә мәни бәјәнәсән. Көрәк бәјәнирсәнми? О палтарлары сојун, түфә-
нк, гатары вер, инди дә мән кејиним, көрәк һә, бәјәнирсән.

Чәлалы Мәһәммәд һирсләнди, бир дә кәлиб гапыны дөјдү, амма
ғыз гапыны ачмады. Деди:

– Шәртимизә әмәл ејләмәсән ачмајачағам.

Алды Чәлалы Мәһәммәд:

Чәлалы Мәһәммәд:

Көзәл, дур кәл, гапыны ач,
Таны, сәнин јарын мәнәм.
Елә бу дәрдимә әләч,
Таны, сәнин јарын мәнәм,

Тават ханым:

Јүз ил бу гапыда дурсан,
Ачмарам, гапы ачмарам.
Мүжчан ох синәмә вурсан,
Ачмарам, гапы ачмарам.

Чәлалы Мәһәммәд:

Әшгин одуна јанмышам,
Дост-дүшманы танымышам,
Сојуг күләкдән донмушам,
Таны, сәнин јарын мәнәм.

Тават ханым:

Ешгин одуна јанарсан,
Кәһ ағлар, кәһ утанарсан,
Бурда дурма, усанарсан,
Ачмарам, гапы ачмарам.

Чәлалы Мәһәммәд:

Чәлалы Мәһәммәдин көз јашы,
Севдијимин гара гашы.

Агрытма, аманды башы,
Таны, сәнин жарын мәнәм.

Тават ханым:

Тават дүшүб гара күндө,
Олмаз сәнә чарә мөндө.
Елдә адым бил шәрмөндә,
Ачмарам, гапы ачмарам.

Гәрәз гыз гапыны ачмады. Деди:

– Палтарлары пәнчәрәдән тулла кежиним.

Чәлалы Мәһәммәдин чарәси кәсилди. Палтарлары, ярагы пәнчәрәдән ичәри атды. Гыз палтарлары кејинди ,гылынч, түфәнк вә гатары гуршанды, гапыны ачды, атын белинә сычрады.

Чәлалы Мәһәммәд гапыдан ичәри кирән кими гыз гапыны чәкиб ону ичәридә гојду, аты чапыб пәнчәрәнин габағында дајанды. Деди:

– Мәни бәјәнирсәнми?

Чәлалы Мәһәммәд деди:

– Дајан дејим.

Көрәк Чәлалы Мәһәммәд нә дејир:

Әл бағлајыб хидмәтиндә дурмушам,
Мүхтәсәр гулујам елә гашларын.
Горхурам никаран кедәм дунјадан,
Һәсрәтини чәкәм иллә гашларын.

Сығаллајыб тәрин күллә силәсэн,
Күндә јүз јол зијарәтин гыласан.
Өпүб, гучуб гадасыны аласан,
Башына дөнәсэн белә гашларын.

Мәһәммәд дер: зүлфүн алыбдыр мәни,
Јүз мин бәлалара салыбдыр мәни,
Бихәбәрсән, дәрдрә алыбдыр мәни,
Бәнзәдиб әтирли күлә гашларын.

Сөзүнү тамам ејлијиб дејир:

– Јарым, дүш кәл, бәсдир. Зарафаты бошла.

Бахды ки, бир хејри јохду, Чәлалы Мәһәммәд јүјүрдү гапыја, көрдү гапы бағлыды. Тават ханым ону бир хејли сүзүб деди:

– Саламат гал, Чәлалы.

– Кедирсән, - деди Чәлалы Мәһәммәд.

Ханым деди:

– Бәс галыб нејләјәчәм?

Деди:

– Дајан бир ики сөзүм вар, дејим сонра кет.

Алды көрәк нә дејир.

Чәлалы Мәһәммәд:

Мәни салыб јаман дәрдә
Кетмә, јарым, кетмә, Тават.
Бил ки, аһын галмаз јердә.
Кетмә, јарым, кетмә, Тават.

Тават ханым:

Сәни дәрдә салан олду,
Кедирәм, оғлан, кедирәм
Чаван өмрүм тамам солду,
Кедирәм, оғлан, кедирәм.

Чәлалы Мәһәммәд:

Мәнә етди чады гары,
Үздү әлдән гоша нары,
Мән ағларам зары-зары,
Кетмә, јарым, кетмә, Тават.

Тават ханым:

Нары будагдан дәрмишәм,
Синәмнн үстә сәрмишәм.
Бахтымы гара көрмүшәм,
Кедирәм, оғлан, кедирәм

Чәлалы Мәһәммәд:

Мәһәммәдәм, јана-јана.
Чијәр өткәм дөндү гана.
Атәш дүшдү ширин чана.
Кетмә, јарым, кетмә, Тават.

Тават ханым:

Даһа чәкмә һеч бир назы,
Фәләкләр јандырды бизи
Тават ханым, күрчү гызы,
Кедирәм, оғлан, кедирәм.

Сөзүнү тамам ејләјиб деди:

– Саламат ол.

Ата бир чатчы чәкди.

Чәлалы Мәһәммәд јүјүрүб гапыја бир тәкан вурду. Һа чалышды, гапыны ача билмәди. Јанында адам јох, дадына чатан јох. Кечәни бурда душтаг кими галды. Сәһәр ачылды.

Бәзиркан су башына чыханда көрдү ки, оғлу атданыб һараса кедир. Диггәтнән баханда көрдү ки, оғлу дејил, кәлиниди. Јүјүрдү габагына, ону сахлады. Деди:

– Бала, бу нә ишти. һара кедирсән белә?

Деди:

– Гулаг ас дејим.

Башына дөндүјүм, бәзиркан хоча,
Мәним дејил, оғлунундур бу тәхсир.
Үзүм һагда олуб кечә вә күндүз,
Мәним дејил, оғлунундур бу тәхсир.

Алышыбан ешиг одуна долмушам,
Једди илдир саралмышам, солмушам.
Отагында көз душтағы галмышам,
Мәним дејил, оғлунундур бу тәхсир.

Будур сәнә сөзләримин эзәли,
Пајыз олар төкәр ағач хәзәли.
Унутмушдур Таван кими көзәли,
Мәним дејил, оғлунундур бу тәхсир.

Сөзүн тамам еләди. Бәзиркан һа миннәт еләди, гыз дајанмады. Бәзиркан јүјүрдү евә. Деди:

– Адә, нөкәр бу көпәк оғлу һарададыр?

Евдә ахтардылар, тапмадылар. Кетди көрдү ки, Чәлалы Мәһәммәд кәлинин отагында ағзы бағлы душтагыдыр. Гапыны ачды.

Чәлалы Мәһәммәд о саат ажры палтар кејиб гызын далынча кетди.

Хәлвәт јолларла кәлиб гызын габагыны кәсди. Гыз деди:

– Оғлан, јолдан чых, јохса сәни вурарам.

Чәлалы Мәһәммәд нә гәдәр јалварды, миннәт еләди, фәјда чыхмады. Гыз деди:

– Әл чәк. Јахын кәлмә, јохса өлдүррәм.

Чәлалы Мәһәммәд әл чәкмәди. Гыз көрдү ки, оғлан ону ләнкидир вә бу ишин ахыры писликлә гуртара биләр. Сәс күј гопар, һараја кәләрләр. Ону тутуб апарарлар. Гылынчы сыјырыб Чәлалы Мәһәммәд ендирди. Гылынчы оғлана дәјиб ону јыхды. Гыз атыны сүрүб кетди. Бир аз кедәндән сонра үрәји дөзмәди. Оғлана јазығы кәлиб гајытды. Атдан дүшүб кәлғажыны башындан ачды. Оғланын јарасыны бағлајыб башыны дизинин үстүнә гојду. Урәји давам кәтирмәјиб һирсиндән ағлады. Бирдән фикирләшди ки, индичә кәлиб ону тутуб апара биләрләр, үрәји көјчәрләди, көрәк нә деди.

Фәләк салды мәни дәрдә,
Кедәр олдум, кедәр олдум.
Һаг бәла версин намәрдә,
Кедәр олдум, кедәр олдум.

Башы олуб јара-јара,
Ким ејләсин дәрдә чара.
Сән јаралы, мән бичарә,
Кедәр олдум, кедәр олдум.

Тават ханым ширин дилли,
Охујур шејда бүлбүллү.
Сәни гојуб мән нискилли,
Кедәр олдум, кедәр олдум.

Сөзүнү тамам ејләјиб оғланын башыны јерә гојду. Атыны миниб сәјритди, кедиб чатды Тифлисә, дүз атасынын евинә.

Атасы Чәлалы Мәһәммәдин кәлмәдијини көрүб тәшвишә дүшдү. Адамлары көтүрүб далынча кетди. Кәлдиләр, көрдүләр ки, оғлан јаралыдыр. Ата оғлунун башыны сәријиб шәһәрә апарды. Лоғман чағырдылар.

Чәлалы Мәһәммәди лоғманлар бурада сағалтмагда олсунлар сизә кимдән хәбәр верим? Гызын атасы Кнјаздан. Кнјаз көрдү ки, гызы јаралы-јасағлы кәлди чыхды. Бир аз көзләди. Белә фикир еләди ки јогин ардынча кәлән јохдур. Гызы јанына чағыртырды. Деди:

– Бала бу нә ишдир, ниңә кәлмисән вә нә сәбәбә тәк кәлмисән? Јох-са онларын гајдасы беләдир. Гызы атасы евинә тәк көндәрирләр. Јох-са гачыб кәлмисән? Дүзүнү сөјләмәсэн, сәни өлдүрәрәм.

Гызы чаваб верир ки:

– Ата, мүсәлманлар мәни бәјәнмәдиләр, мән дә кәлдим. Јелди ил пәнчәрәдән баха-баха галдым. Көз дустағы олдум. Нишанлыым үзүмә бахмады. ахырда мән дә тәнкә кәлиб чыхдым кәлдим.

Гыз сөзүнү гуртарыб ағлады. Атасы деди:

– Ејби јохдур, бәјәнмәјибләр, чәһәннәмә бәјәнсинләр. Јахшы ејли-јиб кәлмисән.

Кнјазын гардашы оғлу - Таватын әввәлки нишанлысы гыз кедән күндән хиффәт еләјирди вә һәлә дә евләнмәмишди. Кнјаз она хәбәр көндәрди ки, тој едә биләрсән.

Оғлан тој тәдарүкү ејләди.

Сизә хәбәри кимдән верим, Чәлалы Мәһәммәддән. Башынын јара-сы сағалан кими Тифлисә кетмәјә һазырлашды. Атасы анасы нә гәдәр јалвардыларса деди:

– Ја кедиб гызы кәтирәчәјәм, ја да өләчәјәм.

Тифлисә тәрәф јола башлады. Сазыны көтүрүб аз кетди, чох кетди, Тифлисә јахынлашды. Бир гоча кишијә раст кәлди.

– Салам.

– Әлсјәсалам, бала, һара кедирсән?

– Тифлисә.

– Нә ишә?

Оғлан башына кәләни она сөјләди. Гоча деди:

– Бала, кетмә. Онлар тајфа, сән тәк. Бу саат тој едир, јејир, ичир-ләр. Кејфләниб сәни өлдүрәрләр.

Чәлалы Мәһәммәд деди:

– Ја кәрәк өләм ја гызы гајтарам.

Гоча деди:

– Бала, онда мән сәнә бир иш өјрәдим, ону ејлә. Бәлкә онда ишин раст кәтирә. Бу дағын ардында девләрин мөканы вар. Бунларын пешәси әтраф маһалы чалыб таламагдыр. Кишиләри кедиб чалыб кәти-рир, гарылары да бунлара јемәк-ичмәк һазырлајырлар. Әхәр сән о га-рынын сүдүндән бир икичә удум ичсән, онлар сәнә бата билмәзләр. Евә сәрвахт кет, бирдән дал тәрәфдән чатыб гарынын тулуғуну ағзы-на салыб ичә билсән сәнә хәта, зәрәр јохдур.

Чәлалы Мәһәммәд кетди девләрин мөканына. Јахынлашды. Көрдү гары далы буна сары чөрәк пиширди. Јүјүрүб өзүнү она јетирди. Је-тирән кими тулуғу ағзына салыб ичди. Гары дөнүб буну гапды, гал-

дырыб јерә чахды. Амма көрдү ки, тулуғ ағзындады. Гары деди:

– Бала, фарағат дајан, сән дә оддун мәним оғлум.

Көтүрүб Чәлалы Мәһәммәди кизләтди. Чүнки девләр көрсәјдиләр, ону мәһв еләрдиләр.

Бир аз кечди. девләр тох гузулар, һејванлар кәтириб кәсдиләр, очаг чатдылар, биширдиләр. Дедиләр:

– Аңа, чөрәк һазырдырмы?

Деди:

– Һазырдыр.

Дедиләр:

– Онда кәтир, јижәк.

Гары деди:

– Һәлә јемәмиш сизә бир сөзүм вар. Мәним бир оғлум да вар. Сүдүмү әмиб, ону да кәтирмишәм. Она дәјсәниз, мәним сүдүм сизә һа-рам олсун.

Дедиләр:

– Ана, елә сөз демә ејибдир. Биз сәнин итајетиндән чыхмарыг.

Гары чымыны чыхартды. Чәлалы Мәһәммәди ортаја гојду.

Девләр ону көтүрүб әл әл кәздирдиләр. Шамама кими гохладылар.

Дедиләр:

– Оғлан, нә мәтләбин вар?

Чәлалы Мәһәммәд башына кәләни сөјләди.

Девләр дедиләр ки:

– Кнјаз бизи дә гонаг чағырыб, Тават ханымын тојудур, сән дә би-зимлә кедәк.

Чәлалы Мәһәммәди дә көтүрүб Тифлисә кетдиләр. Тој гуртарды. Гызы оғлана тапшыранда гары деди:

– Гапыда мән дурачагам.

Гапыда дајанды. Чәлалы Мәһәммәди дә голтуғунда кизләтмишди.

Оғлан кәлиб гызын јанына кечәндә Чәлалы Мәһәммәди көрдү. Гы-лынчыны сыјырыб тез отаға кирди. Тават ханымын үстүнә чумуб. де-ди.

– Ај көпәк гызы, мүсәлманы бәјәндин, мәни бәјәнмәдин. Инди мән сәни өлдүррәм.

Тават деди:

– Пәрвардикара, сән өзүн Чәлалы Мәһәммәди мәнә јетир.

Гары гапыны ачыб ичәри кирди. Оғлан гары илә Чәлалы Мәһәм-мәди көрәндә өзүнү итирди.

Чәлалы Мәһәммәд гылынчы чәкиб оғланы өлдүрдү. Тават ханы-мы да көтүрүб тәрпәндиләр. Девләр кетмиш, бирчә гары галмышдыр.

САЈАТБӨҮ ВӘ САЈАЛЫ ХАНЫМ*

УСТАДНАМӘ

Бир вәсијјәт едим сизә, гардашлар,
Бәдәслин, намәрдин үзүнә бахма.
Мәчлисинә чыхма,
Кәл деса кетмә,
Янындан өтмә,
Версә жүз түмән
Дијары чәмән.

Дијары чәмән кәлиб кирди араја,
Ҳејифдир она тој-бајрам мәчлиси,
Јеридир әјлис,
Олсун Нәсраны,
Халис молтаны,
Од гуллуғчусу,
Дүнјанын писи.

Дүнјанын писидир намәрд, бәдәсл.
Накаһ кимкәсинә кетсә бир әсл.
Һәр бири бир јандан она саташар.
Ит кими јаншар,
Һөрмәтсиз ешшәк,
Ғылғујруғ көпәк,
Сохулар һам-һам.
Ди кәтир давам.

Нечә давам етсин бу иши көрән
Сәни тәглид едәр оғраш.....
Истәрсә јыхылсын Иранла Туран.
Бир зәррә инсандан үзү утанмаз.
Мә'рифәт ганмаз,
Ғашгабағ төкәр,
..... чәкәр,
Тфу, лә'нәт чәддинә.
Сонра бојуна.

Ғызы да көтүрүб девләрин мәканына кәлдиләр.

Сәнә хәбәри кимдән верим, Кнјаздан. Сәһәр ачылды, көзләдиләр
ки, көрәк оғландан, гыздан нә хәбәр вар. Хәбәр кәлди ки, оғланы
өлдүрүбләр, гыз да гачыбдыр. Кнјаз деди:

– Бу иш сарсағ иш олду. Наһаг белә иш көрдүм. Рүсвајчылығ мә-
нә бәсдир. Көрүнүр гыз гачыб кәлиб, сонра оғлан јадына дүшүб тәзә-
дән чыхыб кери кедиб.

Хәбәр верим сизә девләрдән. Онлар Чәлалы Мәһәммәди вә гызы
беш-алты күн гонағ еләдиләр. Сонра онлары Тәбризә јоллајасы олду-
лар. Јола дүшмәмишдән әввәл көрәк Чәлалы Мәһәммәд нә дејир:

Башына дөндүјүм, ај гары нәнә,
Гары нәнә, ев ешијин абадан.
Көрүм сәи кәләсәи әрканы динә,
Гары нәнә, ев-ешијин абадан.

Бағчан олсун, бағын олсун, бар олсун,
Ҳејван олсун, мејвән олсун, нар олсун.
Нә ки, дүшманын вар таримар олсун.
Гары нәнә, ев-ешијин абадан.

Мәһәммәди сән мәтләбә јетирдин.
Јетирибән мурадына чатдырдын.
Тават јары тезчә мәнә кәтирдин,
Гары нәнә, ев ешијин абадан.

Девләр ону Тәбирзә кәтирдиләр. Чәлалы Мәһәммәд онлара јахшы
пул верди, хејли һөрмәт еләди, јола салды. Бәзиркан көрдү ки, оғлу
Тават ханым да јанында кәлди. Тазадан тој еләдиләр. Күпә кирән га-
рыны да бу ишләрин мүгәссири кими тутуб өлдүрдүләр. Онлар орда
кејфдә- дамахда олсун, биз дә бурда.

Сонра бахарсан ки онун бојуна,
Баз-буртда охшајыр Тэбриз бэјинэ,
Башларында олмаз ар илэ намус.
Өзләри дәјјус,
Адам аздыран,
Фитнэ кэздирэн,
Гэлбләри гара,
Кетсин финнара.

Кетсин финнара намэрд инсанлар,
Ҳејифдир чэннэтэ бэдэсил оланлар,
Мэн бир-бир дејим, динләсин онлар,
Молла Чума бу сөзү демэз,
Дедијини јемэз,
Јазар қағыза,
Дүшэр ағыза,
Ешидэн элбэт,
Охујар лэ'нэт.

Бэли, сизэ хардан хэбэр верим?

Бухара шәһәриндэн.

Бухара шәһәриндэ кимлэр эјләшмишди?

Ҳачы Мүслүмлэ Мүрсэл бэј. Бунлар дост идилэр. Бир-бирини гардаш кимди истэјирдилэр. Хоча Мүслүмүн бир, Мүрсэл бэјин алты оғлу-вар иди. Хоча Мүслүмүн оғлунун ады Сајатбэј иди. Өзү бэзиркан иди. Сајатбэјин эли гэлэм тутунча өлдү. Бу заман Мүрсэл бэјин бир оғлу да олду. Хоча Мүслүмүн арвады деди:

– А киши, кет достуна, гардашына дејнэн тэзэ оғлунун адыны Сајатбэј гојсун.

Киши дуруб достунун јанына кетди. Сөһбэт заманы өз арзусуну достуна билдирди. Мүрсэл дајы онун ханишини тэбул ејләди. Хоча Мүслүм гајыдыб кэлди вэ эһвалаты арвадына сөјләди. Арвады деди:

– Инди дә кет хаһиш елэ, ушагы версинлэр бахаг.

Хоча Мүслүм үрәји дәрди адам иди. Ашыг иди. Оғлунун өлүмүндэн сонра үрәји чох долмушду. Сазыны да көтүрүб кетди. Өз алэминдэ фикир елэди ки, ушагы елэ белэ истэрэм. Вермэсэ сөз дејиб истэрэм. Достунун свиңэ кириб салам-кэламдан сонра отурдулар. Чај гојдулар, ичдилэр. Мүрсэл бэј онун сазыны көрмэјирди вэ фикриндэн хэбәрдар дејилди. Чүнки Хоча Мүслүм сазы күркүнүн алтына вурмушду. Бирдэн Мүрсэл бэјин көзү саза саташды. Деди:

– Ашна, јолдашыны да кэтирибсэн. Јахшы еләјибсэн, бир чыхарт чал.

Хоча Мүслүм деди:

– Гардаш, оғлум өлэндэн сонра һеч чалмаға һэвэсим јохдур. Амма сэн хаһиш еләјирсэн, кэрэк чалам.

Мүрсэл бэј деди:

– Өлүб, Аллаһ эвэзини версин. Һамымыз өлэчэјиз, гэм елэмэ.

Хоча Мүслүм сазыны көтүрдү көрэк нэ дејир, нечэ дејир:

Сајатыны, гардаш, сэндэн истэрэм,
Ону тапшыр мэнэ, эманэт олсун.
Эманэтин чандан артыг бэслэрэм,
Дәрди бабасына һавадар олсун.

Апарым далымча мэн бу чаваны,
Кэзиб кэшт ејләсин чүмлэ чаһаны.
Көрсүн шәһэрләри - Тэбриз, Теһраны,
Ојаныб һәр јердэн хэбәрдар олсун.

Бир аз да бабасы Мүслүмлэ кэзсин,
Бу сыныг көнлүмэ тэсэлли дүзсүн.
Алынана бахсын, верэни јазсын,
Малымын үстүндэ саһибкар олсун.

Мүрсэл бэј деди:

– Гардаш нэ дејирэм. Апар. Једди оғлуму истэсэн верэрэм. Амма кэл бөјүдэк, сонра апар.

Хоча Мүслүм деди:

– Арвад хиффэт ејләјир. Кэрэк апарым.

Мүрсэл бэј разылашды, ушагы гундаглы кэтириб достуна верди.

Деди:

– Апар, нејләјирсэн елэ. Бу күндэн сенин өвладындыр.

Хоча Мүслүм ушагы сөв кэтирди. Бахдылар, бөјүтдүлэр.

Једди јаша чатанда мөктэбэ гојдулар. Хоча өзү савадсыз адам иди. Истэјирди ки, ушаг савадлансын. Онун малы, дәвлэтинэ көз чэкиб һагы-һесабы сахласын. Ушаг охуду, эли бир аз гэлэм тутандан сонра ону мөктэбдэн чыхартды. Мал-дөвлэт јыгды, карван гурду. Јүклэри чатыб Јэмэн шәһәринэ алверэ јола дүшдүлэр.

Аз кетдилэр, үз кетдилэр, дэрэ-тэнэ дүз кетдилэр. Бир булаглы, агачлы, көлкэли јерлэ дајандылар. Хоча Мүслүм оғлуну чагырыб де-

ди:

– Бала бураларда жатмајасан. Бурда жатмаг олмаз.

Өзү малы, жүкү дүшүртдү. Гат илэ гатырла мөшгул олду. Чадыр гурду, эйлэшиди. Киши бу ишлэрнөн мөшгул оюнда оғлу бабасынын тапшырмасына бахмајараг бир ағачын көлкөсіндэ узаныб јатды. Күн күнортодан эјилди. Онуң үстүнэ күн дүшдү. Хоча Мүслүм келиб көрдү ки, оғлу јатыб, үстүнэ дә күн дүшүб. Тээссүф етди вэ күнүн габағында дурду ки, ушага көлкө олсун. Ојатмага гыјмады. Бирдөн ушаг јухуда сәксэнди. Бир аз ојанды, амма јенэ јатды. Хоча Мүслүм тәвшишэ дүшдү. Деди:

– Аллаһ, сән сахла, бирдән бу да өлөр, свим јыхылар.

Нөкәрини чагырды, сазыны кәтиртди, көрөк ушага нэ дејир:

Дедим, бала, јатмакинән күнөшдэ,
Горхарам кејфими мөһсун ејләрсән.
Гәза сәнэ нэ көстәрди бу тушда,
Сәксәндин багрыма курхун ејләрсән.

Мән дедим ки, балам мәндән күсмәсин,
Күн үзүнэ исти јелләр әсмәсин.
Аллаһ сәндән үмидими кәсмәсин,
Өзү салыб чөлэ Мәчнун ејләрсән.

Дәли көнүл ешгә келиб чаглајыр,
Ешг оду илэ чижәр багрын даглајыр.
Ојан, Саят, бабан Мүслүм аглајыр.
Көзләрин јашыны чејһун ејләрсән.

Ушаг көзүнү ачыб дурду. Көрдү бабасы аглајыр. Деди:

– Баба, нијэ аглајырсан?

Деди:

– Сән сәксәндин, мән дә горхдум ки, ја рәб, буна нэ олду? Онуң үчүн аглајырам. Бәс нијэ јухуда сәксәндин?

Деди:

– Баба, бир гоча киши кәлди, мәнэ бир алма узатды. Гызыл әһмәди алма. Мән аланда дартыб кери алмаг истәди. Голумдан чәкәндә сәксәндим. Мәни чәкиб апарырды, сәксәнниб дурдум.

Хоча Мүслүм фикирләшди ки, аһа бурдан чыхыб кетмәк јахшыдыр. Хаталы јердир.

Чәј гојмушдулар, чәјы ичдиләр, дуруб көч ејләдиләр, јола

дүшдүләр.

Аз кетдиләр, үз кетдиләр, ләрә-тәпә дүз кетдиләр. Јәмән шәһәрина чатдылар. Шәһәрин кәнарында чадыр гуруб әйләшдиләр. Хоча Мүслүм гулларыны, нөкәрләрини вэ Саятбәји чадырда гојуб өзү маллары һамбаллара јүкләтди, шәһәрә апарды. Шејтанбазарында сатмага башлады.

Инди сизэ хәбәри һарадан верим. Јәмән шәһәриндә Мухтар пашадан. Мухтар пашанын көзүнүн ағы-гарасы бирчә гызы вармыш. Гыз бирчә олдуғундан атасы онун кефинә дејмәјирди. Нә дејирсә она әмәл еләјирди. Гыз көчәси вахтына чатмышды. Он беш-он алты јашында јумурта кими гывраг вэ гар кими ағ иди. Гыз бир күн бабасына деди ки:

– Баба, мән шәһәрин әтрафыны кәчавәјэ* миниб кәзмәјэ чыхачагам. Һансы чаван оғлан хошума кәлсә, она кедәчәјәм.

Атасы деди:

– Јахшы.

Гыз атлары гошдуруб шәһәри кәзмәјэ чыхмагда олсун. Шәһәри бүтүн кәзиб гуртарандан сонра белә фикирләшди ки,

“Бир шәһәрдән кәнара да чыхым, көрүм ким вар, ким јох”.

Кәзә-кәзә келиб Хоча Мүслүмүн чадырларына јетишди. Кәчавәдән дүшүб чадыра кирди. Көрдү бурада беш-алты адам вар. Бир дә нөврәстә чаван оғлан отуруб. Күнә дејир сән доғма, мән доғачағам. аја дејир сән чыхма, мән чыхачағам. Кетмә көзүмдән, кедәрәм өзүмдән. Сорущу:

– Бу оғлан кимин ушағыдыр?

Гуллар чаваб верди ки:

– Бәзиркан Хоча Мүслүмүн оғлудур.

Паша гызы сорущу ки:

– Буну сатмазсыңызмы?

Гуллар дедиләр:

– Буна бизим ихтијарымыз јохдур. Атасындан сорущун.

Гыз бәзирканын јерини сорущу. Јерини дедиләр.

Гыз кәчавәјэ миниб дүз Шејтанбазарына сүрдүрдү. Кәлди, көрдү Бәзиркан мал матаһ сатыр. Сорущу:

– Хоча Мүслүм сәнсэнми?

– Бәли, мәнәм, - деди.

– О оғлан сәниндирми? - деди.

– Мәнимдир.

Сорущу:

– Ону мәнэ сатарсанмы?

Хоча Мүслүмүн бәрк ачыгы тутду. Нирсләниб һеч чаваб вермәди. Малыны сатмагла мәшғул олду.

Гыз деди:

– А киши, сәнинлә дежиләмми?

Хоча Мүслүм гышгырды:

– Мән сизин бу шәһәри сатын аларам. Оғул сатмаға кәлмишәм? Кет, бурдан һәҗасыз чәнкинин бири.

Гыз буну һәдәләди, деди:

– Бу саат сәни тутдуррам, асдыррам.

Бәзирканы белә һәдәләди ки, бәлкә Хоча Мүслүм жола кәләр. Чох чалышды, бир шеј чыхмады. Көрдү Хоча Мүслүм жола кәлән адам дежил. Кәчавәҗә миниб кетди. Евләринә чатды. Јорған-дөшәк салдырыб јатагына узанды. Јатасы олду. Үрәјиндә деди:

“Пәрвәрдикара ја мәни елдүр, ја о чаваны мәнә гисмәт ејлә”.

Гарабаншларына тапшырды ки, “Мән ојанмајынча мәни јухудан дургузмајын. Ким мәни јухудан ојатса, бојнуну вурдуррам”.

Сизә хәбәри кимдән верим Хоча Мүслүмдән. Мухтар пашанын гызы кедәндән сонра белә фикирләшди:

“Бура да гәриб јердир. О да паша гызыдыр, арвад шәри пис шејдир. Башыма мүсибәт ачар. Малымы дәјәр-дәјмәзинә сатым, чыхыб рәдд олум кедим”.

Малыны учуз-баһа сатыб чадырлара гајыдыб деди:

– Чај гојун, мән бир шәһәрә дәјим, бир-ики пара шеј алым, гајыдым, чыхаг кедәк.

Оғлуна баһанда тәәччүб ејләди. Көрдү ушаг чоһ пәртдир. Бајагкы кими шән дежил. Саз чадырын ағачындан асылы иди. Көтүрдү көрәк оғлу Сәјатбәјә нә дејир:

Бу шәһәрдә нә кәлибдир хошуна
Бујур, оғул, кедим тез алым сәнә?
Әкәр диллә демәјә утанырсан,
Адыны кағызга јаз, алым сәнә.

Гызылдан саат вар асмаға дөшдән,
Алым, јекинән һәр чүр јемишдән,
Ушаг һәрис олар гызыл, күмүшдән,
Истијирсән бир гала гоз алым сәнә.

Биз евдән чыхмышыг сәфа гылмаға,
Чаһаны долашыб азад олмаға,

Јол узуну инчијәндә, чалмаға
Истијирсән сәдәфли саз алым сәнә.

Нә бујурсан гәбулумдур баш илә,
Бир ишарә ет көз илә, гаш илә,
Ушаг вар ки һәрис олар гуш илә,
Истајирсән өрдәклә газ алым сәнә.

Шүкүр ки, Мүслүмүн һәр шеј варыдыр.
Мал-дөвләтим һамы сәнә сарыдыр.
Көзәл-көзәл мәһбубларын јеридир,
Көнлүндән кечирсә, гыз аләм сәнә.

Гыз ады чәкәндә Сәјатбәјин гашгабағы бир аз ачылды. Күлүмсүндү. Хоча үрәјиндә деди:

“Ај ләвәнд вәләдүзна. Фикрини билмишәм, пәртлијини баша дүшдүк. Демәли, иш әнкәл олду. Гачмаг, һәм дә тез гачмаг ләзымдыр”.

Дуруб базара кетди, оғлуна әдришиндән, гаверхотдан бир нечә дәст палтар алды. Кәтириб кәлди, кејиндирди, охшады, севди, тәрифләди. Амма оғланын гашгабағы ачылмады. Мүхтәсәр дуруб кедәси олдулар. Јола дүшдүләр. Һәмин бајагкы көлкәли, булаглы јерә кәлдиләр. Хоча јенә оғлуна тапшырды ки:

– Һарада олурсан, ол, амма јатма.

Чадыр гурдулар, јүкләри бошалтдылар. динчәлмәјә башладылар. Нөкәрләр гәфләгатыры јерләшдирди, чај гојдулар. хәрәк биширдиләр.

Һәр шеј һазыр оландан сонра сүфрә салыб јемәјә һазырлашдылар. Хоча Мүслүм кәлиб көрдү ки, оғлу бәрк јухулајыб. Көзләдиләр ки. ојансын, чәрәк јесинләр.

Бу заман оғлан јенә јуху көрүрдү. Бајагкы гоча киши јахынына кәлиб она дејирди:

“Оғул, галх, бу бадәни ич, чахыр дежил, чәннәт шәрабыдыр.

Оғлан алыб ичди. Гоча киши шәһадәт бармағы илә бир јери кестәриб деди:

“Бах, көр кими көрүрсән?”

Деди:

“Јәмән шәһәриндә Мухтар пашанын гызы Сәјалы ханымын чама-лыны көрүрәм”.

Деди:

“Аллаһ ону сәнә гисмәт еjlәсин”.

Сөзүнү деjиб көздән jох олду. Гоча киши һәмин заманда Саjалы ханымын да jухусуна кирди. Она да бадә ичиртди. Деди:

“Бах, көр кими көрүрсән?”

Деди:

“Мүрсәл бәжин оғлу Саjатбәji көрүрәм”.

Она деди:

“Аллаһ сәни о оғлана гисмәт еjlәсин”.

Буну деjиб көздән геjбә чәкилдди.

Хоча Мүслүм һа көзләди ки, оғлу jухудан оjансын, көрдү jох, уша-
ғын һалы харабды. Ағзындан, бурнундан дашланыр. Хоча Мүслүм
һараj-һәширә дүшдү. Деди

– Ваj белим гырылды Ушаг өлүр.

Алды сазы элине көрөк нә деди:

Саjат бала, дур бабаны шад еjlә,
Оjан хабдан, галх ајаға, аj гузу.
Дағыткинән дәрл-гәмими, кәл дилә,
Һагг верибдир сәни мәнә паj, гузу.

Дурубан соjкинән нарынч турунчу,
Шадиман еjlә бу көнүлдә рәнчи
Каһ оjна ашыг-гоз, каһ да шәтрәнчи,
Каһ истәсән төкәк, ичәк чаj, гузу.

Сағ jатмышдын гуллуғунда, бала, сән,
Нәдән дүшдүн белә мүшкүл һала сән?
Бабан гәддин дөндәрмисән дала сән,
Мән нечә етмәjим аһла ваj, гузу.

Хоча Мүслүм көрдү оғлу оjанмыр, күн дә күнортадан әjилиб ке-
дир. Јенә сазы көтүрүб сөз деjәси олду.

Ох, нә ола Саjатбәjим оjана,
Ача көзләрини көрәм, аj мэдәт.
Аллаһын jолуна бир истәjәнә,
Көтүрүб мин гызыл верәм, аj мэдәт.

Күн кәлир, күнорта аја доjуду,
Оjанмады, әл-ајағым соjуду.

Агла көзүм, агламағын тоjуду,
Иннән белә мән күлмәрәм, аj мэдәт.

Атасындан алмыш идим әманәт,
Әманәтә һагг етмәсин хәjanәт.
Хоча Мүслүм, сәнлә jохмуш дәjanәт,
Әввәл-ахыр бахты күрәм, аj мэдәт.

Сөз тамам олду, оғлу јенә оjанмады. Һалы даһа да хараблашыр.
Ағзындан бир аз да көпүк чох дашданыр. Ахшам гаранлығы чөкүр.
Киши фикирләшди ки, бәлкә инди оjанар. Сазыны көтүрүб көрәк нә
деди:

Ахшам олуб, гаш гаралды,
Дур хабидән оjан, бала.
Нечин белә һала дүшдүн,
Ет сиррини әjan*, бала.

Ширин деjиб, хош данышдын,
Күлүрдүн сәһәр-ахшам.
Дур бабана сөjкәнкинән
Ону зүлмә гоjan, бала.

Јетишиб чан һулгумума,
Оjнаjыр көзүм, гашым
Атана нә чаваб верим,
Сорса алты гардашын.
Кәл, гуллар, мән аглаjым.
Сиз сәсимә сәс гошун.
Нечә деjим әрзи-һалым.
Аллаһа әjan балам.

Аллаһ, мәни бу чаванын
Јолунда тәслим елә.
Чүнки буна сәдәгәjәм.
Өвладым, әслим еjlә.

Кәлин гуллар, ағлашалым,
Бу Гоча Мүслүм илә.
Ахирәтә меjl еjlәjиб
Камын алмаjan. бала.

Оглан женә ојанмады. Адам јатынча көзләдиләр. Һамынын әһвалы поран*, кејфи позғун иди. Көзләдиләр, ојанмады. Хоруз бир ағыз банлајана гәдәр көзләдиләр.

Белә күман ејләдиләр ки, сәһәрә јахын ја ојанар, ја да кечинәр. Женә ојанмады. Хоча Мүслүм сазы әлине алыб аглаја-аглаја охујасы олду. Көрәк нә деди:

Гәнәд дөјдү әршин, јерин хорuzu,
Авазын чатыбдыр гулаға, бала.
Дан јеринә тәзә сәда дүшүбдүр,
Ојаныб, галхыбан ајаға, бала.

Ким гаргады, ширин бадән шор олду,
Ағламагдан бабан көзү кор олду.
Бу дәрәд мәнә әввәл күндән зор олду,
Нечә гатлашым мән бу даға, бала?

Хоча Мүслүм ағлар а зары-зары,
Атан јанындајам шәрми мисары,
Малым, мүлкүм, сәнин нејнијәм вары,
Чевиррәм башына сәдәгә, бала.

Оглан женә ојанмады. Сәһәр ачылды. Хоча Мүслүм фикирләшди ки, бир дә сазы алым дејим. Көрәк нә чыхыр. Бәлкә аллаһын рәһми кәлди, ојанды. Алды сазы көрәк нә деди:

Сәјат бәјим, сәһәр олду,
Галхды карван, јола дүшдү.
Гәм-һичран чана дојду,
Бахт игбалын гала дүшдү.

Күл ағзындан көпүк дашды,
Дашыбан јанлара ашды,
Көзүм ганлы, бағрым бишди,
Голларым сағ-сола дүшдү.

Көјәрчинин көј баласы,
Һумај гушун ај баласы,
Мүслүмүн уча галасы.
Нәдән белә хала дүшдү?

Көрдү оглан женә ојанмады. Лә'нәт шејтана дејиб әлине афтаваны көтүрдү, деди:

“Мән јанылымшам, нә едирәм. Бир дәстәмаз алым, Аллаһа истихаса ејләјим. Үч рүкәт намаз гылым. Бәлкә Аллаһ сәсими ешидә”.

Чадырдан чөлә чыханда көрдү бир адам кәлир. Алтынла ат, тәркиндә һејбә, һејбәнин ичи китаб долу. Деди:

– А, бу, дәрвишдир. Кәлсин, дәрдим ачыб буна дејим. Бәлкә бир чарә ејләди.

– Салам.

– Әлејкәссалам.

Деди:

– Ај дәрвиш, бир бахын көрүн бу ушағын дәрди нәдир? Бәлкә буна бир әлач тапасан?

Чадыра кирдиләр. Хоча Мүслүм ичәри кирән кими ағламаға башлады. Көрдү ки огланын һалы лап харабдыр. О аглајанда дәрвиш сазы көтүрдү көрәк нә дејир:

Дәрвиш:

Хоча Мүслүм, кәл бу гәдәр ағлама,
Ешидәр нәләни ојанар инди.
Бу чаванын чијәрини дағлама,
Пилтә тәк алышыб лап јанар инди.

Хоча Мүслүм:

Ага дәрвиш, нә сорарсан һалымы.
Көрмүрсәнми јатан чаваны, дәрвиш?
Јолунда хәрчләрәм бүтүн малымы,
Тапышмыр дәрдинин дәрманы, дәрвиш.

Дәрвиш:

Шүкүр һәггә һәлә бунда адам вар,
Хәчаләтин габағында адам вар.
Әлбәт буну дәрлә салан адам вар.
Јетишә үстүнә, о јанар инди.

Хоча Мүслүм:

Әләнниб карваным јолда галыбдыр.
Төкүлүб дөвләтим чөлдә галыбдыр.
Баш јастыгда, әлим әлдә галыбдыр.
Бабасынын аман заманы, дәрвиш.

Дәрвиш:

Мән дәрвишәм, жетимләре фәдајам,
Сајад бәјин үзү охшар бир аја
Гыл намазын, үзүн чевир худаја,
Кечер шәфаһәтин, ојанар инди.

Хоча Мүслүм:

Өзәлдән чисмимдә вардыр бир јара,
Бу сағалдар дејә дүшдүм дијара.
Нечә ағламасын Мүслүм бичара,
Бабасынын аман-заманы, дәрвиш.

Хоча бу сөзләри дејиб ешијә чыхды. Дәрвиш дә чөлә чыхды. Хоча тәзәдән ичәри кирди ки, пул кәтириб дәрвишә версин. Гајыданда дәрвиши көрмәди. Һәр тәрәфи ахтарды, дәрвиш тапылмады. Тәссүф ејләди. Јенә чадыра кирди, алды сазы, бу дәфә сөзү өзү тәк дејәси олду.

Аман аллаһ, гыјма белә көјчәјә,
Јусифими, Зүлејхаја бағышла.
Аја бәнзәр бунун тели, бирчәји,
Гашлары һәмдәми аја бағышла.

Батырмышам бу торпаға бир Сајат,
Адын варыб, гојдүм дүбара ајат.
Инсаф ејлә, етмә мәни намурад,
Ол Кәбеји-Бейтуллаја бағышла.

Бир бабасы сығалласын үзүнү,
Бир анасы сүрмәләсин көзүнү,
Бир Мүслүм ешитсин ширин сөзүнү,
Ол һәбиби Мустафаја бағышла.

Бу сөзләри дејиб кетди. Намазын вахты чатыр, кечиб намазыны гылмаға. Деди:

– Пәнаһ аллаһа, өләр өләр, галар да ки, галар.

Намаза башлајанда Сајатбәј ојанды, ағлы башына кәлди, ајаға дурду. Көрдү чадырда һеч кәс јохдур. Сазы дивардан көтүрдү, көрәк сазнан нә дејир:

Ашыглығы һәрлән гылдын тәмәннаһ,
Бу иши өзүмә ја мән ејләдим.

Чәфасын чәкиб сәфасын көрмәдим,
Јанылдым ја худа, ја мән ејләдим.

Раст кәлдим бир чешми чаду бәлајә,
Гәләм гашлы тә'нә едир балајә,
Ол сәбәбдән башым дүшдү бәлајә,
Мәнзилими инди Јәмән ејләдим.

Мәчнун олду Гејс ичибән бутасын,
Авчы пусуб көзләр марал бутасын.
Сајат бәјди, Сајалыса бутасы,
Ачды рүхсарымы, јаман ејләдим.

Бабасы намаз гылдығы јердә чадыры диншәјирди. Сәс ешидиб мат галды. Өз-өзүнә деди:

“Пәрвәрдикара бу нә сирдир? Охујан ким ола?”.

Сајат сөзү ешидән кими намазыны јарымчыг гојуб гача-гача кәлди. Сајат бәјин бојнуна сарылыб гучаглады, үзүндән-көзүндән дөнә-дөнә өпдү. Карвана бир шадлыг кәлди. Самавара од салдылар. Очаг галадылар. Кабаб чәкдиләр. Јемәк-ичмәк һазырладылар. Ахырда көч ејләјиб јол башладылар. Бухараја тәрәф кетдиләр. Кедиб јерләринә дүшдүләр. Бабасы ону наз-не'мәт ичиндә сахлады. Јидиртди. ичиртди. Кејф мәчлисләри гурдурду. Шадлыглар ејләди. Амма көрдү ки, оғланын һалы о һал дејил. Һеч өзүнә кәлмир. Үзү күлмүр ки күлмүр.

Бир ахшам евләриндә отурдуглары заман сазы алды ки, оғлунун гашгабағыны ачмаг үчүн бир-ики кәлмә сөз десин. Көрәк нә дејир:

Хоча Мүслүм:

Сајат балам, о көзәллик сәндәдир.
Сәнин сәрин тахты тача јарашыр.
Өбришимдән тикдирдијим хәләтләр,
Гамәтина учдан-уча јарашыр.

Сајатбәј:

Камаллыја дәрс өјрәгмәк нә лазым,
Мән тәк камалсыза һәччә јарашар.
Кејф әһлиләр кејәр хәл'әт мәхмәрдән,
Үрәји гәмлијә нечә јарашар.

Хоча Мүслүм:

Сән бүлбүлсән губа газлар ичиндә,
Фәсиһ дилсән хош авазлар ичиндә.
Кежиниб кәзәрсән гызлар ичиндә
Јаза күндүз, гыша кечә јарашыр.

Сајатбәј:

Баба, нејчин мәнә белә сөз атмаг,
Дејилән сөһбәти нејчин узатмаг?
Бутасындан өзкәсинә көз атмаг
Ограша, гәһбәјә, бичә јарашыр.

Хоча Мүслүм:

Дүнја пис дүнјадыр. ахыры виран,
Ихтијар әлдәјкән сүркинән дөвран.
Чаван чаван илә ејләсә сејран,
Мүслүм тәк пиранә гоча јарашыр.

Сајатбәј:

Баба, нејчин өз сөзүндә дурмазсан?
Чаваны чавана лајиг көрмәзсэн?
Мән истәјән гызы нејчин вермәзсэн?
Сајат-Сајалыја нечә јарашыр.

Сөз тамама јетишти. Киши көрдү ки, буну сахламаг мүмкүн дејил.

Деди:

– Апарым буну, ата-анасына верим. Башына хата-зад кәләр. Ара-
да мүгәссир оллам.

Сәһәр ачылды, мәсәләни оғлуна ачды. Деди:

– Галх, кедәк атанын јанына. Сәни мәнә верәрләр, һалаллашыб кә-
ләрик. Вермәзләр, галарсан атанкилдә. Олар биләр, сән биләрсән.

Оғланы да көтүрүб кетди. Ата-анасы онлары чох бөјүк һөрмәт, из-
зәтлә гаршылады. Оғланын бојундан, үзүндән, көзүндән өлдүләр.
Шадлыг еләдиләр. Једиләр, ичдиләр. Алды Сајатбәј көрәк анасына нә
дејир:

Бир миннәтә кәлмишәм
јанына аман, нәнә,
Миннәтим сјлә гәбул,
гәддимдир каман, нәнә.

Адым зәриф, өзүм ариф,
Һәр бир ишдән һалысан.
Һәм әдәбдә, һәм мәрфәтдә
дәрјаи үмман, нәнә.

Бир сәфәрә дүшдү јолум,
јалныз күчүм чатмајыр,
Јалварырамса бабама,
бабам мәнлә кетмәјир.
Чохдур мәнә тај оланлар,
Һеч кәси мејлим тутмајыр,
Ешит, дејим бу дәрдим,
сән олкинән дәрман, нәнә.

Дуз-чөрәјин һалал ејлә,
балан галыб дилбәсдә,
Шүкүр һагга, мөһтач дөјләм
нә дүшмәнә, нә доста,
Дөвләтин һәддән зијада,
јејиб јат бөјрүн үстә.
Сајат бәјин ширин чаны
чанына гурбан, нәнә.

Сөзүнү тамам ејләди. Анасы деди:

– Балам, бу нә әһвалатдыр? Бу ушаг нә истәјир?

Хоча Мүслүм әһвалаты ачыб сөјләди. Ата-анасы деди:

– Хоча Мүслүм, биз буну сәнә вермишик. Сәнин өз өвладындыр.

Нә ејләјирсән ејлә. Мәсләһәт сәниндир.

Хоча Мүслүм мәсәләни анлајыр, үрәјиндә дејир:

“Бәли, демәли. мән буну көтүрүб Јәмән шәһәринә апармалыјам”.

Гәрәз, једиләр, ичдиләр, јола дүшмәјә һазырлашдылар.

Сајатбәј сазы алыб онларла саламатлашмалы олду. Көрәк ата-
анасына нә дејир:

Шад көнлүмү басды мәләл,
Кедирәм, ана, кедирәм.
Нитг тутулду. дил олду лал.
Кедирәм. ана. кедирәм.

Һеј мәним ағсаггал атам,
Әф етकिनән чүри хәтам,
Көзү јолда галмыш бутам,
Кедирәм, ана, кедирәм.

Једди оғлун бири бајат,
Чых мөвлаја, ет әманәт,
Елә билин јохдур Сајат,
Кедирәм, ана, кедирәм.

Саламатлашыб әјрилдылар. Хоча Мүслүмүн евинә кәлдиләр. Евдән јемәк-ичмәк, пул көтүрүб сазларыны таразладылар, јола һазырлашдылар.

Бәли, пијада јол башладылар. Дәрвиш кими дүзләрә дүшдүләр. Бунлар кетмәкдә олсун. Сизә кимдән хәбәр верим, Сајалы ханымдан.

Сајалы ханым јатмышды. Јухудан ојанды. Гул, гарабашы чағырды. Деди:

- Гызлар, мәнә бир саз тапын.

Гуллугчулар чәлд кедиб базардан бир саз алыб кәтирдиләр. Сајалы ханым сазы көтүрүб басды синеји сандығына. Алды көрәк нә дејир:

Кәлиб мәни дәрдә салыб кедибдир,
Өз сиррини өзү ганмыш бәзиркан.
Әглими сәриндән алыб кедибдир,
Бәд кәлмәмиш, чәрхи дөнмүш бәзиркан.

Өлмәјибән нечә илләр галасан,
Мәним кими синә дағлы галасан,
Ил узуну хәстә, ағлар галасан,
Јанағы саралыб солмуш бәзиркан.

Бухаранын фитнәкары бәзиркан,
Сајатбәјин севдакары бәзиркан,
Сајалынын сәһрикары бәзиркан,
Бәд кәлмәмиш, бојну сынмыш бәзиркан.

Сајалы ханым о күндән саз көтүрүб ишәһәри кәзәси олду. Һарда ашыг көрүрдүсә јанына келиб чалыб-чағырыб дејиширди. Бу бурда чалмагда-чағырмагда олсун, сизә кимдән хәбәр верим јол кәдән Хоча Мүслүм илә Сајатбәјдән.

Онлар аз кетдиләр, чох кетдиләр һәмән о көлкәли. ағачлы булага чатдылар. Хоча Мүслүм истәди бир аз бурда дајаныб динчәлсин, ју-хуласын. Оғлан дајанмаг истәмәди. Бабасына да дејә билмәди. Дәли гојун кими кәзмәјә башлады. Хоча Мүслүм сөјкәнән кими көзүнә јуху кетди. Оғлан о јан-бу јана кәзирди. Көрдү узагдан гојун сүрүсү кәлир. Гојунун доған вахты иди. Истәди кетсин, гојун-гузу илә бир аз ојнасын. Көзү көјә баха-баха кедирди. Бирдән ајағынын алтыны көрмәјиб нуһ әјјамындан галмыш гырх аршын дәринликдә бир гујуја куппак-упла дүшдү.

Бәли, бу гујуда галмагда олсун. Бабасы ојанды, көрдү Сајатбәј јохдур. Дурду чәлд бир јана јүјүрдү. Тапмады. Көрдү гојун сүрүсү вар. Чобанын јанына кәлди. Чобан көрдү гојунун гырағында бир адам һәрләнир. Бу һарамзада оғлу јәгин гојуну оғурламаға кәлиб. Чомағы көтүрүб чумду бунун үстүнә. Деди:

- Әјә, көпәк оғлу, күнүн күнорта чағы гојун оғурламаға кәлмисән? Хоча Мүслүм деди:

- Оғул, мәрифәтин олсун, сөјүш сөјмә. Мән оғру дејиләм. Сөзүм вар.

Чобан да бахды көрдү ки, бунун сазы вар. Өзү дә һеч оғруја охшаыр. Ону динләди. Көрәк Хоча Мүслүм нә дејир:

Мәним бурда бир өвладым вар иди,
Һејф дүздә итирмишәм, бу чобан.
Чох ахтарыб јорулмушам, тапмырам,
Изин бура кәтирмишәм. ад чобан.

Чобан деди:

- Ај ахмаг киши, мән адам оғрусујам? Чых бурдан кет. Сән һеч дүз адама охшамырсан. Башымы аидадыб гојун оғурламаг истәјирсән.

Деди:

- Ај чобан, далына гулаг ас.

Көрәк нә дејир:

Һәсрәтијдим, узарындан дојмаздым.
Күндүзләр, кечәләр ајры ујмаздым.
Бир саат көзүмдән јана гојмаздым.
Һејф, иши өтүрмүшәм, ај чобан.

Бу Мүслүмү ким јетирсә Сајата,
Сәбәб ејләр јуз ахчадан зијада.

Варым, јохум бирчә одур дунјада,
Нә зилләтлә јетирмишәм, ај чобан.

Сөз тамама јетишди, чобан деди:

– Гардаш, мән адам-зад көрмәмишәм чых кет Аллаһы севәрсән.

Хоча Мүслүмүн кејфи позулду. Булагын башына гајытды. Хиффә-тиндән өлүб келәси олду.

Сәнә кимдән хәбәр верим гујудақы Сајатбәјдән. Гујуда саз алыб сөз охујасы олду. Деди:

– Бир саз чалым, охујум, көрәк бәлкә дадыма чатан олду.

Алды көрәк нә дејир:

Бејгәфилдән кәлиб дүшдүм бу чага,
Јазығам, бучагда сахлама мәни.
Исмајыл тәк бојун вердим бучага,
Иншаллаһ, кәсмәди бычаг да мәни.

Туллајыб дәрјаја, ај бада верән,
Чаван өмрү, еј а бада верән,
Јетиш үстә һеј, а бада верән,
Јазығам, сахлама бычагда мәни.

Сајат бәјин чаны дарда галмышдыр,
Бабасынын јаны јердә галмышдыр.
Сајалынын көзү јолда галмышдыр,
Јазыгдыр, сахлама бу чагда мәни.

Сөзүнү тамам ејләди, бадә верән гоча зүһур олду. Гујуја ениб ону гујудан чыхартды. Деди:

– Нарамзаданын оғлу нарамзада, бир дә јол кедәндә адам оғлу ки-ми јол кет. Көзүн дала, габага бахмасын.

Сөзүнү дејиб гејбә чәкилди. Сајатбәј јүүрә-јүүрә бабасынын јаны-на кәлди. Көрдү бабасы јатыр, алды сазы көрәк ону ојатмаг үчүн нә дејир:

Галх ајаға, Мүслүм баба,
Кәлмишәм, баба, кәлмишәм.
Фәләк верди дәрдә дава,
Кәлмишәм, баба, кәлмишәм.

Бејгәфилдән дүшдүм чага,
Јалвармышым шаһлар шаһа,
Чыхарыбан салды раһат,
Кәлмишәм, баба, кәлмишәм.

Бизә дәјән дил охудар,
Дәрлимә чарә јохуду.
Сәнә дејән бу јухудур,
Кәлмишәм, баба, кәлмишәм.

Бабасы јухудан ојанды. Деди:

– Ај оғул, нијә белә ејләјирсән?

Мүхтәсәр, оғлу башына кәләни сөјләди. Јығышыб јола дүшдүләр.

Аз кетдиләр, чох кетдиләр Јәмән шәһәринә јахынлашдылар. Көрдүләр ки, горугларда бузовчу бузовлары кәлкәјә јығыр. Күнорта вахтыдыр. Бир доппунун ағзына гарын дәриси бағлајыб ики дә чөп көтүрүб таппылдадыр.

Сајатбәј деди:

– Баба, о бузовчунун јанына кедәк. Бир аз динчәләк, һәм дә әһвал биләк.

Бузовчунун јанына кәлдиләр.

– Салам-әлејкәссалам.

– Ашыг гардашлар, хош кәлмисиниз. Көтүрүн сазынызы чалын. бир гулаг асаг көрәк нә тәһәр охујурсунуз.

Хоча Мүслүм сазыны чыхардыб чаласы олду. Бузовчулар ојнадылар. Дедиләр:

– Ај гоча киши, бу сазыны вер бу чаван оғлан да чалсын. О сәндән јахшы чалар.

Алды Сајатбәј көрәк бабасыны бәјәнмәјән бузовчуја нә дејир:

Мүслүм баба, сән гулаг ас
Вәсфин едим даз кечәлин.
Чанымда вар ешг һәвәси,
Башы сәрәндаз кечәлин.

Бах, бу кечәлин ишинә.
Папагы басыб башына,
Һеч әсла кәлмәз хошуна,
Үч ај јазла јәј кечәлин.

Бах, бу кечалин ојнуна,
Кэртмэн төкүлүб бојнуна.
Көр нэ киришиб бејнина,
Сајат чалан саз кечалин.

Сөзүнү тамам сјләди, бузовчу кечэл деди:

- Мэнэ гонаг олун.

Бир аз көзләдилэр. Бузов гајыдасы вахт олду. Хоча Мүслүм деди:

- Оғул, кедэк. Дэрвиш адамыг. Бу кечэлэ гонаг олаг көрөк башымыза нэ иш кэлир.

Евэ чатанда гапыдан ичэри кирмэмиш дајандылар. Кечэл деди:

- Мэним чох бир пис анам вар. Гонаг кэлэндэ мыр-мыр мырылдар. Эввэл мэн кирим, сиз сонра кэлиб дејин: "Аллаһ гонагы истијир-синизми?"

Кечэл ичэри кирди. Бунлар ондан сонра кирдилэр. Көрдүлэр һәјэтин ортасында бир гары әлэшиб. Көзләри көмкөј, габагында бир чәһра дизбәдиз ип әјирир.

- Салам, гары нәнэ.

- Әлејкәссалам.

- Гары нәнэ. бизи гонаг еләрсэнми?

Гары бахды көрдү ки, бунларын бири бозбурутлу кишидир. Бири дә гәһәнк бир оғлан. Деди:

- Зәрәр јохдур, галын.

Үрәјиндә дә деди:

"Бунлары бир гонаг сахлајарам, бәлкә бир аз хејри дәјди".

Кәтириб алтларына палаз салды. Деди:

- һәлә бир отурун, охујун көрөк сиз нэ чалансыныз? Усталыгыныз һәдир?

Сајатбәј көрөк нэ деди:

Бүлбүл кими бағдан баға кәлмишәм,

Доланырам гызыл күлә, әј нәнэ.

Диванәјәм, даға, даша дүшмүшәм,

Бир Лејли тәк ширин дилә, әј нәнэ.

Гары деди:

- һеч ганмырам сән нэ охујурсан. Бу нэ охумагдыр?

Сајатбәј дәршли иди. Көрөк сөзүнүн дал бәндиндә нэ дејир:

Чаван икән әлиф гәддими әјиб,
Досту ағлар, дүшмәни шад гојуб.
Гоһум-гардаш, дост-ашнаны јад гојуб
Дүшмүшәм чөлләрән чөлә, әј нәнэ.

Мән оглујам, бу да мэним атамдыр,
Буна дәјән мэним шәрим, хатамдыр.
Адым Сајад, Сајалы да бутамдыр.
Онунчун кәлмишәм елә, әј нәнэ.

Сөзүнү тамам сјләди. Гары деди:

- Валлаһ, сәнин сөзләриндән һеч бир шеј баша дүшә билмирәм.
Бир сазы вер көрөк бу киши нэ тәһәр чалыр.

Алды Хоча Мүслүм көрөк оғлуну бәјәнмәјән гарыја нэ дејир:

Сајат балам бүлбүл кими шагтылдар,
Нә анласын бундан фигурә гары?
Ганчыг ешшәк додагларын шаппылдар,
Дишләрим финдадыр мағара гары.

Гары деди:

- Бах, буну мән баша дүшдүм. Сөзү әјдын дејир. Сағ ол ашыг. да-лыны де кәлсин.

Хоча Мүслүм давам етди.

Ајыб јохдур сифәтина, шууруна.
Јыхыб јерә, јер верәсэн буруна.
Гандырмагчун лазым әрикдән зурна.
Јанында чөкәдән нағара гары.

Гары деди:

- Сағ ол, һамысыны баша дүшдүм. Нағара, мағара, зурна. Сәни бурдан беш ил кетмәјә гојмајачағам.

Хоча Мүслүм деди:

Мүслүмү јанында сахлајыр беш ил.
О мурдар көзләри кәләздән јешил.
Олајды бәһмәзли бир газан хашыл.
Пөртләдиб төкәјди дағара гары.

Бәли, ахшам олду, бунлар бурда кечә галасы олдулар. Бузовчу да билмәз адамлар кими ичәри кирди.

– Вај, ашыглар, хош кәлмисиниз, сәфа кәтирмисиниз. Чалыб-ојна-јыб кејф ејләјәк.

Гәрәз кечә јыхылдылар, јатдылар. Гары кечә дуруб Хоча Мүслүмүн јанына кирди. Хоча деди:

– Аллаһдан горх, әл көтүр мәнән, әј Аллаһын чәпәли. Биз бураја белә ишдән өтәри кәлмәмишик.

Гары әл чәкмәди. Хоча Мүслүм дә сәһәрә кими јата билмәди. Онлар сүпүрүшә-сүпүрүшә галдылар.

Сәһәр ачылды, үстүмә хејир ачылсын. Бунлар бурда олмагда олсун сизә кимдән хәбәр верим Мухтар пашанын гызы Сајалы ханымдан.

Сајалы ханым вағјада көрдү ки, Сајат бәј Јәмән шәһәринә кәлибди. Сабаһ ертәдән дурду, гул, гарабашы јанына чағырды. Алды сазын көрәк онлара нә дејир:

Јатмышдым, јаман көрдүм һушумда,
Гызлар, јарым бу шәһәрә кәлибдир.
Мән шә’ләни јанан көрдүм башымда,
Гызлар, јарым бу шәһәрә кәлибдир.

Кедин, гызлар, бу шәһәри доланын,
Чаны јансын мәни дәрлә саланын,
Кәзин бу шәһәри, хәбәрдар олун,
Гызлар, јарым бу шәһәрә кәлибдир.

Сајалыјам, бахтым јаман көрүрәм,
Кәләндән, кедәндән хәбәр алырам,
Муштулуға бир дәст палтар верирәм.
Гызлар, јарым бу шәһәрә кәлибдәр.

Сөзүнү тамам ејләди. Гызлар да гысыр әмән гызлар иди. Онлара тапшырды ки, һәрәниз бир јана дағылын. Јоллара бахын. Күчәләри, шәһәрин гапыларыны кәсин. Һарда сазлы ашыг көрсәниз габағыны-га гатыб кәтирәсиниз.

Гызлар шәһәрә дағылдылар. Бир нечәси дә шәһәрдән кәнара чыхды.

Сизә кимдән хәбәр верим, гарынын евиндә галан Хоча Мүслүм вә Сајатбәјдән. Хоча Мүслүм оғлуну гарынын евиндә гојуб өзү кетди шәһәрә. Деди:

– Кедим бир хәбәр өјрәним, кәлим. Көрүм нә вар, нә јох.
Дуруб јола дүшдү. Шәһәрин гапысындан ичәри кирән кими гысыр әмән гызлар ону јахалады. Тугуб апардылар Сајалы ханымын јанына. Хоча Мүслүм деди:

– Аһа о һәдә ки, мәнә кәлмишди, көрдүјүнү дә көрмүшдү. Инди һајфыны мәнән чыха чаг.

Хоча Мүслүмү апардылар Сајалы ханымын јанына. Сајалы нә гәдәр ондан ким олдуғуну, нәчи олдуғуну, һардан кәлиб һараја кетдијини сорушдуса Хоча Мүслүм динмәди. Ахырда Сајалы ханым алды сазы көрәк нә дејир:

Сајалы:

Гоча ашыг, сөјлә көрүм дәрдини.
Сән нә ишә шаһ-дивана кәлмисән?
Тәрк етмисән вәтәнини, јурдуну.
Әчәб өлүм мејданына кәлмисән.

Хоча Мүслүм:

Бир бүлбүллә мән чыхмьпшам сејрана,
Гызыл күлүн хәнданына кәлмишәм.
Пәрванә тәк галыб о јана-јана,
Шәм одунун сузанына кәлмишәм.

Сајалы:

Гоча ашыг, инди билдим ишини.
Үзә күлүб сынајарам дышыны,
Вахткән гачырт, јеширт јекә башыны.
Әчәб өлүм мејданына кәлмисән.

Хоча Мүслүм:

Һеч өлүмдән горхмајарам бурда мән.
Сөзүмү сөјләрәм дүшән јердә мән.
Кирифтарам бир давасыз дәрлә мән.
Сән тәбибин дәрманына кәлмишәм.

Сајалы:

Бухаранын фитнәкары бәзиркан,
Сајад бәјин сөвдакары бәзиркан.
Сајалынын хиридары бәзиркан.
Әчәб өлүм мејданына кәлмисән

Хоча Мүслүм:

Адым Мүслүм, мөн бәзиркан дежиләм,
Нә сүсәнәм, нә сүнбүләм, нә күләм.
Нә ағларам, нә гәмкинәм, нә күләм,
Мухтар паша диванына кәлмишәм.

Сајалы деди:

- Апарын буну зиңдана салын.

Хоча Мүслүмү апарыб душтаг ејләдиләр. Хоча Мүслүм инанмырды, далына бахырды ки, јә'гин гыз зарафат ејләјир. Амма көрдү керчәкдән апарырлар. Гыз да өз аләминдә һәлә күлүрдү.

Хоча Мүслүм бахыб көрдү ки, даһа душтага кедир, алды сазы көрәк нә деди:

Хоча Мүслүм:

Дәрдим чохдур, ган ағларам,
Дәрдсиз-гәмсиз күлән ханым.
Башыма гара бағларам,
Саралыбан солан ханым.

Сајалы:

Раст кәлмисән јәј, охуна,
Пијаләси долан ашыг.
Таңытмышам мән чохуна,
Әдәб-әркан олан ашыг.

Хоча Мүслүм:

Инчитмәјин фугараны,
Тәбибсән, бағла јараны,
Зиңдана мән бичараны
Наһаг јерә салан ханым.

Сајалы:

Күл үзүмдүр аја тәшбеш,
Гәләм гашым јаја тәшбеш,
Ешгим дәрјаја тәшбеш,
Дәрд олубан галан ашыг.

Хоча Мүслүм:

Мүслүм ағлар мәләләтдән,
Мән тәк өлләм хәчәләтдән,
Горхум јохдур әдәләтдән,
Саралыбан солан ханым.

Сајалы:

Һәлә јери кир галаја,
Јат орада чапалаја.
Дағ чәкибсән Сајалыја,
Сөјләјирсән јалан ашыг.

Сөзүнү тамам еләди. Хоча Мүслүмү дама салдылар. Сајалы гызларә әмр верди ки:

- Кедин шәһәрин кәнарына, јоллары кәсин, јенә ашыг кәлсә, тутун кәтирин.

Гызлар кетдиләр, јенә јоллары кәсдиләр.

Сизә кимдән хәбәр верим Сајатбәјдән. Гары о бириси кечә буну да инчитди. Зинһара кәтирди. Оғлан бир-ики күн көзләди, бабасы кәлмәди. Ахырда сазыны көтүрүб јола чыхды. Шәһәрин кәнарына чатарчатмаз гызлар буну басмаррыјыб апардылар. Дүз Сајалынын јанына кәтирди. Оғлан деди:

- Һә, бабам бунун душтағыдыр.

Сајатбәј һеч бир шеј демәди. Сајалы ону һа охшады, данышдырды, күлдүрдү, амма Сајадбәј динмәди.

Сајалы деди:

- Гызлар сазы бураја кәтирин.

Сајалы:

Хош кәлмисән, оғлан, бизим елләрә,
Сөјлә, даныш, олум дилин гурбаны.
Нә дүшүбсән фитнәләрә, чәлләрә,
Сөјлә, даныш, олум дилин гурбаны.

Сајатбәј:

Нә сөјләјим, лал едибсән дилими.
Аман ханым, азад ејлә бабамы
Чаван икән сындырыбсан белими.
Аман ханым, азад ејлә бабамы.

Саялы:
Сәнин бабан сындырмышды сөзүмү,
Ол сәбәдән бир көстәрдим өзүмү,
Тә'нә едиб јашландырма көзүмү,
Сөјлә, даныш, олум дилин гурбаны.

Саятбәј:
Әһв еткинән, ағлы башдан чашыбдыр,
Гоча гулдур, дохсанындан ашыбдыр,
Мән сарыдан пис балаја дүшүбдүр,
Аман ханым, азад ејлә бабамы.

Саялы:
Чүнки бүлбүл кәлиб гонуб будаға,
Бабасыны кәтирин бу отаға.
Саялы да Саядбәјә садаға,
Сөјлә, даныш, олум дилин гурбаны.

Саятбәј:
Бухарадан кәлмәлијим јамандыр,
Аман ханым, мүрвәт ејлә амандыр.
Саятбәјлә Саялыја гурбандыр,
Аман ханым, азад ејлә бабамы.

Сөз гуртарды. Саялы һөкм верди. Хоча Мүслүмү зиндандан кәтирдиләр. Отуруб сәһбәтә башладылар. Намысы чох севинди. Сүфрә салынды. једиләр. ичдиләр, Саялы деди:

— Инди мән мурадыма чатдым. Анчаг бир мәсәлә вар ки, бу иш атамсыз ола билмәз. Мән гызам, өз башыма иш тута билмәрәм. Кедәк бир атама да миннәт еләјәк, разылыг версин. Ел адәт етдији үзрә тој елијәк.

Саятбәј сазыны көтүрүб Мухтар пашанын сарајына кетди. Пашанын һүзуруна кириб көрәк она нә деди:

Шүквә гыллам, јет әрзимә,
Ешит дадым, шаһым, мәним.
Ким јетишсин бу мәрзимә,
Ешит дадым, шаһым, мәним.

Будур әрзим, шаһым сәнә,
Бутамы бағышла мәнә.
Кәлмәклијим бу Јәмәнә,
Ешит дадым, шаһым, мәним.

Ешг әһлинин атасыјам,
Әмәјиндән тутасыјам.
Саялынын бутасыјам,
Саятбәјди адым, шаһым.

Мухтар паша мәсәләни баша дүшдү. Гызын бәнд олдуғу оғлан бу олдуғуну анлады. Вәзир, вәкилинә хәбәр верди ки, чамаат јығылсын. Бунардын доғрудан о адамлар олдуғуну јохласын. Вә имтаһан ејләсинләр. Дүз олса, ганун-гајда илә тој бусаты гурулсун. Чамаат јығылды. Мухтар паша Саятбәји имтаһан ејләјәси олду. Әлли јашына чатмыш бир гыз вар иди. һеч кәс алмырды. Бир дә Саялынын јанында гуллуг елијән бир кифир гараваш варды. Үч адам: Саялы. Мәчәзи ханым, бир дә гараваш һәрәси мәчмәнәј бир алма гојду. Паша вәзирә деди:

— Әјәр Саятбәј мәчмәндә гојулан алмалардан һансыны Саялы гојдуғуну тапса гыз онундур.

Бәли, кәтирдиләр. Саятбәјин көзүнү једди гат без илә бәрк-бәрк бағладылар. Сазы вердиләр әлино. Алмалары гојанлары бир-бир сөјләмәсини тәклиф еләдиләр.

Мәчәзи ханым дејирди: “каш мәним алмамы көтүрәјди”.
Алды Саятбәј көрәк нә деди.

Саят:

Мухтар паша ишимизи дујубдур.
Сәни көндәрмәк бәһанәдир, алма. -
Биринчини гараваш Мәһри гојубдур.
Биләнә чох бөјүк тәһнәдир алма.

Шикајәгим вардыр кечә-күндүздән.
Ашдырды дәрдини, ашырды јүздән.
Икинчи совгатдыр Мәчәзи гыздан.
Төһфәси өзү тәк көһнәдир, алма.

Саяд, сәрвидир боју дилбәрин.
Бојундан шириндир сују дилбәрин.

Өтрдән ијлидир муји дилбәрин,
Гисмәтим дејилсә, бәс нәдир, алма?

Намы деди:

– Әһсән. Бу кишинин өз бутасыдыр. Ярыны таныды.

Моллаја хәбәр вердиләр. Молла кәлди, кәбин кәсдиләр. Беш күн,
беш кечә тој еләдиләр. Сајатбәјлә Сајалы ханымы бир-биринә тап-
шырдылар.

Лығылыб тоја кәлән
гоһум-гардашы бу бәјин,
Чүмләниз един дуа,
хош кечсин иши бу бәјин.
Үстүнә көлкә салсын
ол һумај гушу бу бәјин,
Сүрүбән сөвги сәфа
јүз олсун јашы бу бәјин.
Һәмишә баһар олсун
пајызы, гышы бу бәјин.

Нә гәшәнк кејинибләр
јанында дуран јанчылар,
Һәрәси башы үстә
һазыр дурур гуллуғчулар.
Мәчлиси јола салыр,
доланыр бөјүк кишиләр,
Иншаллаһ, күнбәкүндән
даһа да бахты ачылар
Ачылсын, тутулмасын
Габағы, гашы бу бәјин.

Либасын һәр бириси
јашшы јарашыр бојуна,
Лығышыб дост-ашнасы,
чәмиси кәлиб тојуна,
Кимиси әл салыбан,
кимиси кирәр ојуна,
Ики күн шадлыг еләр.
сонра тапшырар свинә.
Көрмәсин фитнә-фәсад

әсла башы бу бәјин.
Еј худа, бу бәј үчүн
диләрәм сәндән бир диләк:
Јазмасын күнаһыны
сол чијиндә дуран мәләк.
Јар илә хош кечинсин,
узун өмрүнү етмә күдәк.
Нә ки, вар мәтләбини
јетиркинән, чәрхи-фәләк,
Бол олсун јаванлығы.
әппәји, ашы бу бәјин.

Бу бәјин һатәм кими
ады јајылсын аләмә,
Лығылыб дост-ашнасы.
чүмләси кәлсин салама.
Јанчыларын һәр бириси
охшајыр Зала, Рүстәмә,
Вәсф едәр сөзүн тамама.
хидмәткары Молла Чума
Көрәр нә шәфгәт елијәр
Сағдиш, солдиши бу бәјин.

Гәрәз Мухтар паша гошун вериб көндәрди онлары өз јеринә. Хоча
Мүслүм вә Сајатбәј гошуннан Бухара шәһәринә кими кетдиләр. Го-
шун гајыгды. Онлар ата-баба евләриндә отурмушдулар. Кејләри
көк, дамағлары чағ. Көрәк көрдүкләри ишдән бир-бириләринә нә де-
јирләр.

Мүслүм:

Јарын етди имтәһан.
Бихәбәрсән ондан. бала.
Бир һәрбә, бир һәмәдан,
Бихәбәрсән ондан. бала.

Сајат:

Мәнә дә өзүн билдирди.
Бихәбәрсән ондан. баба.
Каһ ағлатды, каһ күлдүрдү.
Бихәбәрсән ондан. баба.

Мүслүм:

Гары кечэ кэлди чуша,
Атылыбан минди дөшө,
Бир көтүр һај, бир тамаша.
Бихэбэрсэн ондан, бала.

Сајат:

Сајатбәјәм, туш көрмүшәм,
Хәтрими чох хош көрмүшәм.
Сағ әлимдә гуш көрмүшәм,
Бихэбэрсэн ондан баба.

Сөзләрини тамам ејләдиләр. Мурадларына јетдиләр. Аллаһ һәр кә-
си өз мурадына јетирсин.
Онлар орда галды, биз бурда.

УШАГ ФОЛКЛОРУ

БЕШИК НӨГМӘЛӘРИ (ЛАЈЛАЛАР)

ЈУХЛАТМАЛАР

Ују балам, јат балам,
Гызыл күлә бат, балам.
Шүтүк бағын бағлајым,
Ширин-ширин јат, балам.
Балам лајлај, а лалјлај,
Күлүм лајлај, а лајлај.

Лајлај балам, күл балам,
Сән мәним сүнбүд балам.
Лајлајымла јатасан,
Ојатсын бүлбүд, балам.
Балам лајлај, а лалјлај,
Күлүм лајлај, а лајлај.

Лајлај дедим, јат дидим,
Ластыга баш ат дидим.
Бана, чәким назыны,
Боја-баша чат дидим.
Балам лајлај, а лалјлај,
Күлүм лајлај, а лајлај.

Мән сәнә галам дијим.
Күл дејим, лалам дијим.
Јат, инчитмә ананы.
Сағ олсун балам, дијим.
Балам лајлај, а лалјлај,
Күлүм лајлај, а лајлај.

Лајлај мәним бәбәјим,
Бир арзум, бир диләјим.
Бәд күндә, бәд ајагда
Сәнсэн мәним көмәјим.
Балам лајлај, а лалјлај,
Күлүм лајлај, а лајлај.

Лајлај дедим јатасан.
Дәрди-гәми атасан.
Гызыл күл бағын олсун,
Күл-чичәјә батасан.
Балам лајлај, а лалјлај,
Күлүм лајлај, а лајлај.

Балам ојнур, јатмајын,
Сөзүнә сөз гатмајын.
Лајла дејин балама,
Гој јатсын, ојатмајын.
Балам лајлај, а лалјлај,
Күлүм лајлај, а лајлај.

Гохусу күлдән кәлир,
Күлдән, бүлбүлдән кәлир.
Баламын күл бешикдә
Јухусу бирдән кәлир.
Балам лајлај, а лалјлај,
Күлүм лајлај, а лајлај.

Балам кәлир јатмаға,
Бөјүјүб бој атмаға.
Сабаһ јухусу ширин,
Гојмарам ојатмаға.
Балам лајлај, а лалјлај,
Күлүм лајлај, а лајлај.

Евимдә, ешијимдә.
Јат гузум, бешијиндә.
Дан улдузу, бир дә мән
Дурмушуг кешиндә.
Балам лајлај, а лалјлај,
Күлүм лајлај, а лајлај.

Балам жатыр бешикдө,
Бүлбүл охур сникдө.
Сән жат, жухун алкинөн,
Мэн дурмушам кешикдө.
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.

Лажлај бешијим лажлај,
Евим, ешијим лажлај.
Сән кет ширин жухуја,
Чэким кешийин лажлај.
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.

Лажлај һәр кәсим, лажлај,
Сәнә нәр кәсим лажлај.
Јат жухун олсун ширин.
Учалсын сәсим лажлај.
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.

Гызыл үзүк арасы,
Лажлај көзүм гарасы.
Жухуја кет, жорулдум,
Ај чанымын парасы.
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.

Лажласы вар һәрдән-бирдән,
Бешијидир инчи, дүрдән.
Лажла дејим балам јатсын,
Гохусу вар гызыл күлдән.
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.

Аран долу милчәк олду,
Дағлар тамам чичәк олду.
Лажлај, балам, ај лажлај,
Јатыб дуран көјчәк олду.
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.

Гәрәнфиләм, галхарам,
Ачылмага горхарам.
Кечә чыггырын чыхса,
Јеримдән дик галхарам.
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.

Лажла дидим, јат дидим,
Јастыга баш ат дидим.
Бала, чәким назыны,
Боја-баша чат, дидим.
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.

Анан тел дүзәр сәнә,
Бачын күл бәзәр сәнә.
Танрыдан әһдим будур,
Дәјмәсин нәзәр сәнә.
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.

Лаж-лај дедим, јат, бала,
Жухуна шәкәр гат, бала,
Үмидим бирчә сәнән,
Боја-баша, чат, бала.
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.

Лажлајым ширин кәлсин,
Јат, жухун дәрин кәлсин.
Гапыны ачыг гојун,
Балама сәрин кәлсин.
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.

Лажламла јатсын гузум,
Гој тез бој атсын, гузум.
Ширин жуху ичиндә
Сабаһа чатсын, гузум.
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.

Лажлајын сәси кәлир,
Јатыр, жухусу кәлир.
Дурум јоллара бахым.
Бөјүк дајысы кәлир.
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.

Дағлара сәрин дүшәр,
Көлкәси дәрин дүшәр.
Һәр ан лажлај чаланда
Јадыма Пәрим дүшәр
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.

Лажлај чаллам, су кәлсин.
Баламын јухсу кәлсин.
Күлләрдән, чичәкләрдән.
Көрпәмин гохсу кәлсин.
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.

Лажла чаллам һәмишә,
Араба кедәр јемишә.
Јастығында күл битсин.
Јоғанында бәнөвшә.
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.

Лажла дидим, јатасан,
Гызыл күлә батасан.
Гызыл күлүн ичиндә
Ширин жуху тапасан.
Балам лажла, а лажла!
Күлүм лажла, а лажла!

Лажласы вар - ашы, дашы.
Мәмәси вар - мәрмәр дашы.
Анасы гараваш,
Атасы чөлләр гушу.
Лажла, балам, лажла!
Әзиз балам, лажла!*

Сән јатасан бешикдө,
Мән отурум кешикдө.
Гул-гараваш ешикдө,
Көзүм галыб бешикдө.
Лажла, балам, лажла!
Әзиз балам, лажла!

Сәнә гурбан елләрдән,
Күләкләрдән, јелләрдән.
Аллаһ баламы сахласын
Ағыр ајлар, илләрдән.
Лажла, балам, лажла!
Әзиз балам, лажла!*

Јатсын лажламла балам,
Мән дә јухуму алам.
Гој чажлар лажла дисин.
Баламла раһат галам.
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.*

Лажлајым бир гуш иди,
Һасара гонмуш иди.
Әл узатдым тутмага,
Мөләкләр тутмуш иди.
Лажла, балам, лажла!
Әзиз балам, лажла!*

Күл гохур балам, лажла.
Ојнар улдузла, ајла.
Јатар һәзин лажлајла.
Дурар сәслә, һарајла.
Балам лажлај, а лажлај,
Күлүм лажлај, а лажлај.

ОЈАТМАЛАР

Охунур эзан бала,
Дур кејин, бээн, бала.
Бојуна анан гурбан,
Таппатап кээн бала.

Сэнэ нолубду, бала,
Ронкин солубду, бала?
Ојан бир күл јухундан,
Мәмәм долубду, бала.

Багчамызда мијана,
Күл сүнбүлө дајана,
Оху, бүлбүлүм, оху,
Бэлкэ балам ојана.

Лаж-лај дидим, чан балам,
Мән сэнэ гурбан, балам.
Бир белә јатмаг олмаз.
Дур. ачылыр дан балам,

Лаж-лај дидим, чан дидим,
Јухудан ојан дидим.
Сән јухудан дурунча
Чанымы гурбан дидим.

Мәни ојаг гојан сән,
Гызыл күлө бојан сән.
Өпүм гара көзүндөн,
Бәсдир јатдын, ојан сән.

Байрам байрамын олсун,
Елләр һејранын олсун.
Нијә белә чох јатдын?
Анан гурбанын олсун.

Лаж-лај дидим, ај мөләр,
Булуд алтдан ај мөләр,
Көзләрин ачан кими
Мәмә дијән, ај мөләр.

АРЗУЛАМАЛАР

Гызыл күл бағын олсун,
Бағлар ојағын олсун,
Ганрыдан арзум буду,
Ат минән чағын олсун.

Бағчамызда бар олсун,
Һејва олсун, нар олсун.
Сән ајаг ач. кәз, долан,
Дүшмән көрсүн, хар олсун.

Бала. өмрүн чох олсун.
Көнлүн. көзүн тох олсун,
Сәнә лажла чағырым,
Дүшмәнләрин јох олсун.

Сөзү сөздән алан вар,
Зүлфүн үзә салан вар,
Әзиз оғлум тез бөјү,
Көзү јолда галан вар.

Лажлај чалым адына,
Аллаһ чатсын дадыма.
Јекә оғлан оланда
Ананы сал јадына.

Арзума чатдым, лажлај,
Балалы јатдым, лажлај.
Каш ат чапан көрәјдим,
Јохса мән батдым, лажлај.

Лажлај дидим сәнинчүн.
Сән галасан мәнимчүн.
Архамы сөјкәјәндә
Даг оласан мәнимчүн.

Бир күл әкдим бојунча.
Ијләмәдим дојунча.
Өмрүм-күнүм узансын
Бу баламын тојунча.

Лажла чаллам адына,
Аллаһ јетсин дадына.
Өпүм ал јанағыннан,
Тамарзыјам дадына.

Әлиндә вар һанасы,
Гулағында танасы.
Бир тојуну көрәјдим.
Олајдым бәј анасы.

Боја-бухуна дол, кәз.
Бојуна дола гол, кәз,
Чаваннар сырасына
Сән дә бир икид ол, кәз.

Охшасын дилим сәни.
Бөјүтсүн елим сәни.
Мејданда ат ојнадан
Бир икид билим сәни.

Гызыл күл бутам, лаж-лај,
Әтринә батам, лаж-лај.
Балам әрсәјә кәлә,
Тојуну тутам, лаж-лај.

Лаж-лај маралым, лаж-лај,
Сәбрим, гәралым, лаж-лај.
Бөјүк, гөч бир икид ол.
Сәнә јар алым лаж-лај,

Нәркизи үзүм лаж-лај.
Јахана дүзүм лаж-лај.
Сән бөјү, мән гочалым.
Тојунда сүзүм, лаж-лај.

Мәним күл, бутам оғлум,
Әтринә батам оғлум.
Бир арзум вар үрөкдә:
Тојуну тутам оғлум.

Лаж-лај дедим, күл балам.
Ај мәним бүлбүл, балам
Мән севиндим сәнијән,
Сән дә севин, күл, балам.

Лажлај дидим үрөкдән.
Голум дүшдү билөкдән.
Бөј ат, икид, чаван ол,
Мәни салма дилөкдән.

Лаж-лај дидим, чарчы мән.
Һарајчы мән, чарчы мән.
Тој күнүндә олајдым,
Күчәләрдә чарчы мән.

Хырдачасан, мөзәсән,
Сән һәр күлдән тәзәсән.
Гурбан олум о күнә,
Ајаг тутуб кәзәсән.

Әзизијәм, зирәсән.
Зәфәрансан, зирәсән.
Гурбан олум о күнә,
Бир гапыдан кирәсән.

Лажласы дәрин бала,
Јухусу сәрин бала.
Ганрыдан әһдим будур.
Тојуну көрүм бала.

Лаж-лај, гузум, ағлама,
Үрәјими дағлама.
Бөјү, бир гөч икид ол.
Маа үмид бағлама.

Лаж-лај дидим бојунча,
Баш јастыга гојунча
Прадаһлан, гызыл күлүм.
Бир ијләјим дојунча

А лаж-лај, күлүм лаж-лај,
Күлүм, бүлбүдүм лаж-лај.
Бөјү, сәнин сәјәндә,
Мән дә бир күлүм, лаж-лај,

Балама чан димишәм,
Ағлама, чан димишәм,
Балам дил ачан күнә,
Гузу гурбан димишәм.

Балам, кәл сојун, көрүм,
Сәрви тәк бојун көрүм,
Танрыдан арзум будур,
Баламын тојун көрүм.

Обалар, обаныз олсун,
Бир белә баланыз олсун,
Һамыда беш-беш олсун,
Гој биздә он беш олсун.

Бағчалар бага дөнсүн,
Бағым јажлага дөнсүн.
Бирчә кәлмә даныш, дин,
Үрәјим дага дөнсүн.

Балам кичикди,
– гој бөјүк олсун!
Дөрд јаныны
күлләр бүрүсүн.
Лајла дијим, сән јатасан,
Гызыл күлләрә батасан.
Лајла. балам, лајла!

Балама гурбан илмәкләр,
Балам нә вахт имәкләр?

Балама гурбан калчалар.
Балам һачан дил ачар?

Балама гурбан мејвәләр.
Балам һачан евләнәр?

Балама гурбан бузовлар?
Балам нә вахт гуш овлар?

Балама гурбан халчалар,
Балам нә вахт әл чалар?

Балама гурбан иланлар,
Балам нә вахт дил анлар?

Балама гурбан јағылар,
Баламы тутун, јыхылар.

Балама гурбан ојмаглар,
Балам һачан ојнаглар?

Балама гурбан ноғуллар,
Балам һачан јухулар?

Балама гурбан чүјүрләр,
Балам нә вахт јүјүрәр?

ОХШАМАЛАР

Дагда мешәлик,
Күл, бәнөвшәлик
Мән һәмишәлик
Бу балама гурбән.

Дағын маралы,
Көзү гаралы,
Дүнјанын малы,
Бу балама гурбан.

Чајдыр, дәниздир,
Гулдур, кәниздир.
Балам һәр нәдир,
Мәнә эзиздир.

Көрдүм наласын,
Чәкдим бәласын.
Балам да истәр
Көрпә баласын.

Түкәнди аһым,
Јохдур күнаһым
Балам бөјүсә,
Одур пәнаһым.

Гыз бир маралдыр.
Көзләр гаралдыр.
Һәсрәт чәкәнин,
Рәнкин саралдыр.

Ај гыз адамы
Сындыр бадамы.
Елчијә чај вер,
Алым гаданы.

Бадам бадамы,
Оғлан адамы.
Гој елчи кәлсин,
Алсын гадамы.

Көјдә улдузлар,
Шахталы бузлар.
Чәһизсиз гызлар,
Бу балама гурбан.

Түстүсүз дамлар
Сары бадамлар.
Тәнбәл адамлар,
Бу балама гурбан.

А дагдағаннар,
Илан боғаннар,
Оғлан доғаннар,
Бу балама гурбан.

Гыз көзә охдур,
Дөрд-сәри чохдур.
Апарыб атын,
Бир хејри јохдур.

Оғлан үрәкдир,
Гызыл дирәкдир,
Алын, сахлајын,
Бизә кәрәкдир.

Сәни верәнә гурбан,
Мәмә көрәнә гурбан.
Димишдим хоруз вер,
Фәрә верәнә гурбан.

А тостана, тостана,
Кедиб кирмә бостана.
Бостана јағыш јағыр,
Горхурам балам истана.

Нәнәм, ај шишәк гојун,
Јуну бир дөшәк гојун.
Буламаны чох ејлә,
Гырылды ушаг, гојун.

Гардашын күрэн аты,
Междана кирэн аты.
Һеч кәс ојнада билмәз,
Ај-улдуз көрән аты.

Бала дады бал дадыр,
Бала адамы алдадыр.

БӘНЗӘТМӘЛӘР

Ај ширин дилли балам,
Сачы кәкилли балам.
Чаһыл-чуһул ичиндә
Мәним шәкилли балам.

Балам, кәл сојун көрүм,
Сәрви тәк бојун көрүм.
Танрыдан арзум будур,
Баламын тојун көрүм.

Оғул, кәл, ярағымсан,
Күзкүмсән, дарағымсан.
Һәр күн лазым олмасан,
Дар күндә кәрәјимсән.

Үстү күл-чичәк олсун,
Јарпағы ләчәк олсун.
Бир бала көстәрин ки,
Баламдан көјчәк олсун.

Дағ башында гар јағар,
Булуд кечәр, ај доғар,
Сәнин тәк ај парчасын
Аналар тәк-тәк доғар.

Елин дәрди азардыр.
Дәррдән, гәмдән безардыр.
Бала балдан шириндир,
Баласыз ев мөзардыр.

Бала дады бал дадыр,

Бала адамы алдадыр.
Ширин сөзүн сөһбәтин
Һәлә сәнин далдадыр.

Балачасан, мәзәсэн,
Сән һәр шәјдән тәзәсэн.
О күнә гурбан олум,
Јеријәсэн, кәзәсэн.

Јахшысына мән гурбан,
Писи јенә бал дадыр.

Көјдә улдуз нашыды,
Баламын он јашыды?
Гыз көзүмүн гарасы,
Оғлан үрәк башыды.

Бағда бүлбүл охујур,
Сача сүнбүл тохујур.
Баламы ијләјәрәм,
Елә бил күл гохујур.

Јүкү шәләлә дијим,
Сәнә күл, ләлә дејим.
Шәләлә кур сәслидир.
Һуна шәләлә дејим,

Фырфырасан, дур, бала,
Ананла отур, бала.
Чејран олуб гачарсан,
Мәнлә мәчлис гур, бала.

Ишим, күчүм бучаға, балам,
Шәкәрим кәлсин
гучаға, балам,
Кәвә тохусам,
палаз олар, балам,
Бөјүсән, дәрдим
чох аз олар, балам.

АЛҒЫШ-ЛАЈЛАЛАР

Лај-лај дидим, биләсэн,
Дүшмәјәсэн дилә сән.
Боја-бухуна чатыб,
Ојнајасан, күләсэн,

Һабы јер галын мешә,
Јанымда ол һәмишә,
Аранында күл битсин,
Јајлағында бәнөвшә.

Оғул, мин будағ ол сән,
Көзүмдә кәл дағ ол сән.
Сүдүмү һалал етдин,
Һәр ан үзү ағ ол сән.

Лај-лај чалдым һәмишә
Карван енәр енишә.
Јастығында күл битсин,
Дөшәјиндә бәнөвшә.

Анан тел дүзәр сәнә,
Бачын күл бәзәр сәнә.
Танрыдан әлдим буду,
Дәјмәсин нәзәр сәнә.

Лајлај дедим учадан,
Чыхсын сәсим бачадан.
Танры сәни сахласын,
Боғмадан, гығылчадан. *

Галалар галан олсун.
Гаданы алан олсун.
Балам ат белиндәди,
Дост-душман јалан олсун.

Сән мурада јетәсэн,
Сана, ада јетәсэн.
Душманын габағындан
Мәрд-мәрдәнә өтәсэн.

ГАРҒЫШ-ЛАЈЛАЛАР

Лајлајым ел башына,
Санчылсын тел башына.
Сәни ким истәмәсә,
Галмасын ил башына.

Лај-лај, а балам, лај-лај,
Алынмаз галам лај-лај.
Сәнә кәч баханлары
Јандырсын налам лај-лај.

Долансын ел башына,
Санчылсыл күл башына.
Сәни истәмәјәнләр,
Галмасын ил башына.

Үзәрликсән, һавасан.
Һәр бир дәрдә даvasан.
Балама кәч баханын
Көзләрини овасан.

Гызыл күлүн чанағы,
Астаналар торпағы,
Ким баламы истәмәз,
Көзүнә бибәр јарпағы.

Гызды, гызыл күл јарпағы.
Астаналар торпағы.
Һәр кәс буву истәсә,
Көзүнә бибәр јарпағы.

Баламын бојун көрүм,
Бүсатын, тојун көрүм,
Гарасынча данышан,
Газылсын гујун көрүм.

Балам дағларда галды.
Билмирәм һарда галды?
Онун чанына гыјма,
Ал бу чаны, һалалды.

ИНАМ ВӘ ЕТИГАДЛАРЛА БАҒЛЫ ЛАЈЛАЛАР

Гушлар учду һавада,
Баласы вар жувада.
Көзүм бәндивандадыр,
Дилим сәнә дувада.

Анан тел дүзәр сәнә,
Бачын күл бәзәр сәнә.
Танрыдан әһдим будур,
Дәймәсин нәзәр сәнә.

Балама чан димишәм,
Ағлама, чан димишәм.
Балам дил ачан күнә
Гузу гурбан димишәм.

Гапымызда вар чинар,
Јарлағы динар-динар,

Мәним балам көрпәдир,
Сахласын пәрвәрдикар.

Сән танры аманаты,
Сүрүрсән јаман аты.
Баламы Хызыр көндәриб,
Она борчлу һәјаты.

Гајнатам, һабы дағлар,
Балама бир күн ағлар.
Горујар һәр хәтәрдән,
Дүшмәнин јолун бағлар.

Балам гурбанла кәлди,
Хорузлар банла кәлди.
Оғлума бәд баханнар,
Көјнәји ганла кәлди.

БӘСЛӘМӘЛӘР

Јол үстә булаг оллам,
Ахарам булаг оллам.
Сән мәңим бирдәнәмсэн,
Өзүм көз-гулаг оллам.

Гаја мәнәм, дағ мәнәм,
Дағ үстә булаг мәнәм.

Архам јох, көмәјим јох.
Сәнә көз-гулаг мәнәм.

Бәсләрәм ај парчасын,
Алмышам тој парчасын.
Аллаһым јетирәчәк
Үзүјүлә хончасын.

ШИКАЈӘТ-ЛАЈЛАЛАР

Лајлај дидим адына,
Һагг јетишсин дадыма.
Һәр вахт лајла дијәндә,
Балам дүшүр јадыма.

Балам вар, уча башым.
Кимәсә ағыр дашым.
Аллаһ сәни верибди.
Олубсан јар-јолдашым.

Лајлај дидим мән сәнә,
Сән ол кәл гардаш мәнә.
Гәриб, гүрбәт јерләрдә
Тапмырам бир кимсәнә?

Лај-лај дидим јатасан,
Бөјүјүб наз сатасан.
Мән јарыма чатмадым,
Сән јарына чатасан.

Күл идим дәрилмәздим,
Јад евә сәрилмәздим,
Балам гојнума дүшдү,
Өләрдим, дирилмәздим.

Дағлар башы гар олду,
Јад ев мәнә дар олду.
Әрим кафтар олса да,
Балам мәнә јар олду.

Бала демә, ган олар,
Јел әсәр, туфан олар,
Бала кәзән јерләрә
Аналар гурбан олар.

Мән ашиг гузу гурбан,
Гоч гурбан, гузу гурбан,
Һәр сабаһ бојун көрсәм,
Кәсәрәм гузу гурбан.

Шан бағлајар арылар,
Гонар күлә, сарылар.
Балама гурбан олсун,
Јашы өтмүш гарылар.

Лај-лај тојун гурбаны,
Кәсим гојун гурбаны.
Сән јери, бир мән бахым,
Олум бојун гурбаны.

Лај-лај дедим, дүз, бары,
Кәл дәрдими үз, бары,
Балама гурбан олсун
Јүз дул арвад, јүз гары.

Әзизијәм шонгары,
Дүлкәр јонар јонгары.
Балама гурбан олсун,
Доггуз гоча, он гары.

Кәлиб мәни көр инди,
Једијим ган, иринди.
О јары унутмаздым,
Балам јаман ширинди.

Дағлара сәрин дүшәр,
Көлкәси дәрин дүшәр,
Һәр вахт лајлај дејәндә,
Јадыма Пәрим дүшәр.

ГУРБАНЛАР

Мән көрдүм һачан күнү,
Дағлардан гачан күнү.
Он ики гурбан кәсим
Балам дил ачан күнү.

Јолун кедир долама,
Кәлмир бизә салама.
Обалар гурбан олсун
Мәним бирчә балама.

Дағларын лаласына,
Гашларын лаласына,
Аналар гурбан олсун
Өз көрпә баласына.

Гурбан аран, дағ сәнә.
Күллү бахча бағ сәнә.
А лај-лај, оғлум, лај-лај.
Алмышам гајмағ сәнә.

Лај-лај балам, чан балам.
Мән сәнә гурбан балам.
Ағлајыбан көнлүмү
Кәл ејләмә ган баллам.

Дәрја оллам, буланнам.
Сучаг оллам суланнам.
Сағ көзүм сәнә гурбан.
Сол көзүмнән доланнам.

Ҳабы дәррдән өлмәрәм,
Дәрди дәрдә бөлмәрәм.
Әзиз чанымдан дөнсәм,
Бир баламдан дөнмәрәм.

Лайлајым, сөзүм гурбан.
Ағласан, көзүм гурбан,
Бөјү, боја-баша чат,
Бојуна өзүм гурбан.

Баласан, бирдәнәсэн,
Сәләфсэн, дүрдәнәсэн,
Мән өлсәм сәнә гурбан,
Сән өлмә, бир дәнәсэн.

Гурбанын гузу олсун,
Гузунун жүзү олсун.
Гузудан гурбан олмаз,
Ананын өзү олсун.

ДИЛАЧМАЛАР

- Бу нәди?
- Гулаг.
Сәнин дилинә
Биз гурбан олаг.

Бу нәди?
- Бурун.
(ушағын бурнундан
тутурлар)
Бир елә бурун.
Бир белә бурун.

- Бу нәди?
- Көздүр.
- Балам дидиң
Нә ширин сөздүр.

- Бу нәди?
Сачдыр.
- Аллаһ балама,
Сән тез дил ачдыр.

- Бунлар нә?
- Дишләр.
- Кетсэн һәјәтә
Сәни ит дишләр.

Бу нәди?
- Бојун.
- Әл чалаг, балам
Чыхарсын ојун.
(Дур ојна, балам,
узансын бојун.)

- Бу нәди?
- Ајаг.
- Оғлум јерисин,
Аддымын сајаг.

- Бунлар нә?
- Көзләр.
Дил ачмағыны
Анан чох көзләр.

ӨЈРӘТМӘЛӘР

- Көјдә нә вар?
- Ај.
- Балам дүз диди,
Балама бир пај.

- Нә көрүсэн?
- Даг.
Гызым дүз диди,
Гызыма бир пај.

- Бу нәди?
- Гојун.
- Оғлум бөјүсүн,

Ел көрсүн тојун.
- Нә ағарыр?
- Гар.
- Балам кејинсә
Гар үстә ојнар.

- Гарлы фәсил һансы?
- Гыш.
- Балам дүз тапты,
Балама алгыш.

- О кимди?
- Нәнә.
- Алма пај верин,
Дүз сөз дијәнә.

- О кимди?
- Баба.
- Ноғул кәтирсин,
Төксүн бошгаба.

- Һансы рәнкди?
- Сары.
- Гызым јесин
Һејвалары.

ӨЧӨШМӘЛӘР

- Сары-сары сармағым.
- Бал бәрнидә бармағым.

- Сары-сары сарыглар.
- Татар кәләр, арыглар.

- Хумар-хумар хумарлар.
- Ат башыны тумарлар.

- Јашыл-јашыл јашмағым.
- Бағы бағлы башмағым.

- Јашыл-јашыл јашмаглар.
- Бурун чырыг башмаглар.

- Ашыг, ашыг, ашығым.
- Мәним јар јарашығым.

- Ашыг, ашыг, ашыглар.
- Аш габында гашыглар.

- Шатыг, шатыг шатыглар.
- Долма үстә гатыглар.

- Парча-парча парчалар.
- Пәләнк сәни парчалар.

- Салхым-салхым сөјүдләр.
- Ким сөјләјәр өјүдләр?

- Гара-гара гарғалар.
- Торпаг үстүндә гар галар.

- Гоча-гоча гарылар.
- Сәни чалсын арылар.

- Гоча-гоча гарылар.
- Јесин, дојсун дарылар.

- Јаныг, јаныг, јанығам.
- Мән Фатмаја гонағам.

- Бөјүр-бөјүр бөјүрдүм.
- Мән әмими өјүрдүм.

- Ахын-ахын ахмағым,
- Сәрчәләрә бахмағым.

- Ясты-ясты ястыгым...
- Гулагындан асдыгым.

- Гочу, гочу, гочаглар,
- Одуз галан очаглар.

- Барлы-барлы багатлар.
Багда кедэр, ким отлар?

- Агача чыхмышдын?
- Һә.

- Алма дәрмишдин?
- Һә.

- Ажыдан горхурсан?
- Јох.

(Әлләрини ушагын үзүнә тутуб
бир-биринә вурур, көрпә көзлә-
рини гырпыр, күдүр)

- Һә горхурсан?

- Короғлунун атынын ады нәдир?
- Гырат.
- Дејирсән гыр ат,
мән дә гырым атым.
(Ушагын гулагындан, јахуд бур-
нундан жапышыб еһмаллыча дар-
тыр)

Ушаглардан бири гәфдәтән баш-
гасынын көзләрини әлләријлә ар-
хадан тутуб сорушур:

- Силим, сүпүрүм?

Көзләри бағланан ушаг әкәр
“сүпүр” десе онун көзләрини еһ-
маллыча сығалдајырлар -
“сүпүрүлләр”, “сил” десе бәрк-
бәрк сыхырлар - “силлиләр”.

Машын кедир,
Сигнал верир:
Биббб...

ДУЗКУЛӘР

Кечәл, кечәл бамијә,
Кечәл минди кәмијә.
Кәми кетди Ирана,
Иран галды виранә.
Көзү донба, даз кечәл.
Тутду гарға, газ кечәл.
Гарға гачды һамама,
Өмрү битди тамама.
Һамамда гапы бағлы,
Кечәлин башы јағлы.
Кечәл диди вај, башым,
Газанда гәјнар ашым.
Ашымы јејән јохдур.
Башыма вуран чохдур.
Башымда әкдим алма,
Бөјүдү, олду долма.

Отурмушдум диванда,
Көзләрим дә таванда.
Өз өјүмүз дөјүлдү,
Бирдән гапы дөјүлдү,
Елә билдим атамды,
Дадымыза чатанды,
Ашдым көрдүм чанавар,
Чанавардан горхум вар.
Јаманча дүшүдүм дара,
Башым дәјди дивара.
Дивардан бир газ чыхды,
Балачајды, арыхды.
Үзү-көзү гапгара,
Адын гојдум Тамара,
Баға бурахдым газы,
Једи, шишди гарпызы.
Газымы алдатдылар,
Һиндә јумуртдатдылар.

Тысбағәјлә гурбаға
Кетдиләр ојнамаға.
Тысбаға јолда дурду,
Гурбаға топу вурду.
Јумарланды тысбаға,
Хумарланды гурбаға.
Тысбаға күстү, кетди,
Гурбаға гур-гур етди.

Бабам, атам давада,
Көзүм галды һавада.
Һавада улдуз кәзди,
Һитләрин башын әзди.
Ит, ит, ит, ит Һитлер,
Итин башыны битләр.
Битин санын итирди,
Өз ишини битирди.
Иши дана отармаг,
Даналары чох ахмаг.
Һам, һам, һам, һам Һитлер,
Чанына гадам Һитлер.
Һитләрин башы бошду,
Дилиндәки, һам, хошду.
Дилинә биз сох, дузда,
Атамыз танкымызда.
Танкымыз “хода” дүшүдү,
Һитлер “.....” дүшүдү.
“.....” јолу дәринди,
Һитлер үчүн сәринди,
Сәрин јерләр ијлиди,
Һитлер чаны пијлиди.
Пијин әридәр, сатар,
Башыны атар, јатар,
Һам, һам, һамылдар,
Ғам, ғам, ғамылдар.

Үшүдүм, һа үшүдүм,
Дағдан алма дашыдым.
Алмаларымы алдылар,
Мәни зулма салдылар,
Мән зулумдан безарам,
Дәрин гују газарам.
Дәрин гују беш кечи.

Һаны бунун еркәки?
Еркәк гәја башында,
Гәјанын ағ дашында,
Һәј еләдим кәлмәди,
Чириш вердим јсмәди,
Чириш газанда гәјнар,
Гәнбәр бахчада ојнар.
Гәнбәр кетди одуна,
Гарғы батды будуна,
Гарғы димә, ғамышды,
Баш бармағы күмүшдү.
Күмүшү вердим тата,
Истәди учуз сата,
Тат мәнә дары верди,
Рәнкени сары верди,
Дарыны сәндим даша,
Гурутдум, атдым гуша,
Гуш мәнә ганад верди.
Елә билдим ат верди.
Ганадландым учмаға,
Һагг гапысын ачмаға,
Һагг гапысы килидди,
Үстү бирәли, битли.
Килид баба елиндә,
Баба Иран јолунда,
Иран јолу дәрбәдәр,
Үстүндә мејмун кәзәр.
Мејмунун балалары
Тутубду галалары.
Галада һеј ағлады,
Үрәјими дағлады,
Үрәјим олду бумбуз,
Банлады ики хоруз,
Ики хоруз савашды,
Бери гана булашды,
Ған кетди, чаја дүшдү,
Чајдан көјәрчин ушду.
Көјәрчин Алапача,
Истәди ганад ача,
Ону вурду бөј оғлу,
Залым оғлу, зај оғлу.
Үрәји, гәлби тахта,
Ған гуссун лахта-лахта.

Чөрәјимиз тәндирдә,
Дирәјимиз кәндирдә.
Кәндиримиз бохчага,
Тәндиримиз багчада.
Бахчаларымыз ахчада,
Бохчаларымыз тахчада,
Ахчаларымыз чибдәли,
Тахчаларымыз дибдәли.
Чибдә јекә бир дешик,
Дибдә ики шир, пишик.
Дешји багладылар,
Пишији дагладылар.
Бағланан шеј иланды.
Дағланан шеј јаланды.
Иланлар ипә дөндү.
Јаланлар сапа дөндү.
Ипи белә бағладым,
Сапым итди, ағладым.
Белдә кәмәр гызылды.
Адым аја јазылды.
Гызыл-мызыл демәкдән,
Јалан-палан јемәкдән,
Ағзыма гыфыл вурдум,
Дијин кимләри јордум?

Һәсәнбәјин кор аты,
Кетди, дәрәдә јатды.
Дәрәдән дургуздулар,
Гузғуна јетирдиләр.
Гузғунун балалары
Чинкир-минкир ејләди.
Нә үстә? Арпа үстә.
Арпа һардан тапарам,
Бәј гызыннан гачыррам.
Бәјдән бәјә нә дүшәр?
Арпа үстә гуш дүшәр.
Гушу вуруб учурдум,
Једди дөврә кечирдим.
Једди дөврә бағгалы,
Сүпүркәдән сағгалы.
Сағгал кетди одуна,
Гарғы батды будуна,
Гарғы дејил, гәмишди,

Беш бармағым күмүшдү.
Күмүшү вердим тата,
Тат мәнә дары верди,
Дарыны вердим гуша,
Гуш мәнә ганад верди.
Мән башладым учмаға,
Һагг гапысын ачмаға.
Гапычы сәбәт тохур,
Ичиндә бүлбүл охур.
Мәндән кичик гардашым
Әлиндә бир күл гохур.

Чајын сујун ичәрләр,
Јашыл оту бичәрләр.
Отлардан нәјим олсун?
Кәтан көјнәјим олсун.
Кәтан кедиб кәлмәди,
Баш јайлыг көндөрмәди.
Јайлыгын учу гара,
Көндөрдим чобанлара.
Чобандыр аллы гардаш,
Аллы-мараллы гардаш.
Гардаш дүшдү көмәндә,
Сују бурахдым бәндә,
Су, һараја кедирсән?
Гәләндәрин кәндиңә,
Гәләндәрин гыздары,
Чатма-чатма гашлары.
Гашы, көзү үзүлдү,
Јајлаглара дүзүлдү.
Јајлаглардан кәлинчә,
Јары чаным үзүлдү.

Дағдан алма дашыдым,
Алмачығымы алдылар.
Мәнә арпа вердиләр,
Мән арпадан безарам,
Дәрин гују газарам,
Дәрин гују беш кечи.
Беши дә әркәк кечи.
Әркәк газанда гајнар,
Маһмуд јанында ојнар.
Маһмуд кетди одуна,

Гарғы батды будуна,
Гарғы узун гамышды.
Баш бармағы күмүшдү.
Күмүшү вердим кора.
Кор мәнә ганад верди,
Ганадландым учмаға,
Һагг гапысын ачмаға,
Һагг гапысы килидди,
Килид бабам Валиддә,
Бабам да көр јолунда.
Көрүн јолу сәрбәсәр,
Үстүндә ајы кәзәр.
Ајынын балалары
Орда һаваја кәзәр.
Јарым күл-чичәк гохур,
Бачым вар чораб тохур.
Мәндән кичик гардашым
Танры кәламын охур.

Әлим, әлим, кәпәнәк,
Күлдән чыхан кәпәнәк.
Кәпәнәјин ичинә,
Сүлејманын сачына.
Кетдим һәләб јолуна,
Салдым, солдум солуна.
Һәләб јолу чәм базар,
Ичиндә мејмун кәзәр.
Мејмун мәни горхутду,
Гулагларын сағыртды.
Сағым, солум сарымсар,
Салла буну, чәк һуну .

А тешти, тешти, тешти,
Вурдум киланы кешди.
Ики хоруз далашды,
Бири гана булашды.
Ган кетди чаја дүшдү,
Чайдан бир сәрчә ушду.
Сәрчә будаға гонду,
Будаг бир дејил, онду.
Миндим бозун бојнуна,
Сүрдүм Халдан јолуна.
Халдан јолу буз бағлар.

Дәстә-дәстә күл бағлар.
О күлүн бирин үзәјдим,
Сачларыма дүзәјдим.
Гардашымын тојунда,
Саға, сола сүзәјдим.

Чөлдә кимләр динчәлир?
Ики араба кәлир.
Тәкәрләри гырмызы.
Бириндә әмин гызы,
Бириндә дә өз јарым,
Дүшүб кирсин голума,
Хәлвәт јерә апарым.
Салам вердим алмады,
Мысмырығын саллады.
Кетдим гызы көрмәјә,
Ит башлады һүрмәјә.
Дәдәси зальым оғлу
Дурду ағач гапмаға.
Анасы јахшы адам,
Башлады јумшалтмаға.
Мәни суја јоллады,
Гыза бахмаға ојмады.
Чаным чәзана кәлди,
Тој олду, иш дүзәлди.

Кәлирди гојун башы,
Баша атдым бир дашы.
Даш кетди јарды башы,
Баш да гајтарды дашы.
Даш тохунду бурнума,
Бурнумнан да ган чума.
Ганы торпаг итирди.
Торпаг бир от битирди.
Оту вердим гојуна,
Гојунда бах ојуна.
Гојун: “мәни сағ”, диди,
“Сүдүмдә вар јағ”, диди.
Јағы нәнәм апарды.
Нәнәмдә гоғал варды.
Гоғалы верди мәнә.
Мән вермәм ондан сәнә?

Күн кәлди жана-жана,
Үзүк дүшүдү бир жана.
Үзүм сујун ичәрләр,
Мәхмәрдән дон бичәрләр.
Мәхмәри донум олсун,
Кәлмәсәм сонум олсун.
Сон кедәннәр кәлмәсин,
Аг јайлыг көндәрмәсин.
Јайлығын учу гара,
Ким өртсә, дүшәр дара.
Гаралы, ағлы гардаш,
Шахлы-будағлы гардаш.

Сәлли тутду сағсаған,
Јағлы фәтир, көј соған.
Ахсаг довшан, гурд говду,
Бу нечә көзөл овду?
Бузову жејиб гарға,
Кедирди јорға-јоға.
Кәртәнкәлә мал сатды,
Сәрчә тәрәзи тутду.
Чамыш башын гыхдырды,
Дәлләји чарыхдырды.
Кәлин бачы,
Дили ачы,
Һүрмәји итин,
Сачлары битин.

Отурмушдум үз-үзә,
Гарышмышды дүз дүзә.
Түттәјими чалырдым,
Көрдүм кәлир чанавар,
Јумруг вуруб өлдүрдүм.
Башы дәјди дивара,
Өзү галды авара.
Дивардан бир гыз чыхды,
Адын гојдум Тамара.
Тамар, Тамар, тат гызы,
Ермәни "салдат" гызы.
Гызын бурнун дишләдим,
Түрмәјә дүшүб, ишләдим.
Чыхдым ордан он илә,
Гыз көрүб кәлди дилә.

– Кәл дишлә һәр јерими.
Дедим: сојарлар дәrimi.
Кәлдим сәһәр өјүмүзә,
Бахдым сары көјүмүзә.
– Нәнә, нәнә, ај нәнә,
Лом, лапатка вер мәнә.
– Бала, нәјинә кәрәк?
– Јер газым, сән ағач әк.
– Киминчүн?
– Өзүмчүн.
Ев тиким, сән арвад ал,
Јохса кетдим, саламат гал.

Әлими бычаг кәситди,
Дәстә бычаг кәситди.
Јағ кәтирин јағлајах,
Бал кәтирин - баллајах.
Дәсмал кәтир - бағлајах.
Дәсмал дәвә бојнунда,
Дәвә Шәки јолунда.
Шәки јолу буз бағлар.
Күл үстә бүлбүл ағлар,
Дәстә-тәстә күл бағлар.
Күлүн бирин үзәјдим,
Телләримә дүзәјдим.
Гардашымын тојунда,
Отуруб, дуруб сүзәјдим.

Ај гыза, гыза,
Нәркизә!
Чәһизи көтү,
Кә бизә.
Биздән кедәк Тәбризә,
Тәбриз хараб олуб, кәл,
Дәмир дараг олуб, кәл.
Дәмирчинин гызлары,
Јолда галды көзләри,
Күнәш көзүн ачанда,
Сүбһ шәфәгин сачанда,
Икидләр јел атында,
Севданын ганадында.
Дәмирчинин бағында,
Гызларын отағында.

Ај гыза, гыза,
Нәркизә!
Чәһизи көтү,
Кә бизә.
Апардылар Тәбризә.

ПИШИК*

Шир әл чәкиб белимә,
Ким јапышар әлимә?
Архам јерә гојулмаз,
Дәрим бәркдир, сојулмаз.
Јүк үстү јајлағымдыр,
Тәндир үстү гышлағымдыр.

Кәлин верәр гајмагы,
Вуррам әтә чајнагы.
Дүздә кәзмәк билирәм,
Суда үзмәк билирәм.
Мән мунчуғу көтүррәм,
Фатма гыза јетиррәм.

АЧЫТМАЛАР (Доламалар)

Ај Пәри, Пәри,
Бир сүмүк, дәри,
Кәлирди бәри,
Јохду хәбәри,
Итә даш атды,
Палчыга батды,
Бизә наз сатды,
Јыхылды, јатды.

Һәсән, Һәсән,
Гујруг кәсән,
Горхан, әсән,
Ди көрүм нәсән?

Сәлим, Сәлим,
Јујум әлим,
Мән сизә кәлим.

Дурсун дурсун,
Бојнун бурсун,
Далда дурсун,
Тәлә гурсун,
Бир көз вурсун.
Ај Дурсун, Дурсун,
Итин гудурсун.

Гәмәр, Гәмәр,
Белдә кәмәр,
Мәмә әмәр.

А Назлы, Назлы,
Башы гапазлы.

Фатма, Фатма,
Тәпик атма,
Јолда јатма,
Суја батма,
Ширни сатма.

Ај пота Мәсмә, Мәсмә,
Јолуму кәсмә, кәсмә,
Јарпаг тәк әсмә, әсмә,
Кәл мәндән күсмә, күсмә.

Ај Сона, Сона,
Гал јана, јана.

Биз алдыг дана,
Тез салдыг дама.

Мәккә, Мәдинә,
Чыхдылар тинә,
Мәккә саташды,
Күсдү, далашды,
Жаман дил ашды,
Мәдинә гашды.
Кээди, долашды,
Мөһрәдән ашды,
Тәндирә дүшдү,
Гычлары бишди,
Көрән, нә ишди?
Һамы күлүшдү
Мәккә сүрүшдү,
Һовуза дүшдү,
Итләр һүрүшдү,
Көрән, нә ишди?

Өһмәдага,
Кирди бага,
Бир гуш вурду,
О да гурбага.

Ај Рза, Рза,
Кәл јаза-јаза,
Чых бизим гоза,
Бах өрдәк, газа.

Дал Адилә,
Илдән-илә,
Кәлди дилә,
Дүшдү көлә,
Аз галды өлә.

Ај Гасым, Гасым,
Гулағын асым,
Ајағын басым.

Ај Роза, Роза,
Минди хоруза,
Кетди базара.

Алды китара,
Мусиги чалды,
Нәнә ојнады.
Баба гојмады,
Нәнә тохуду.
Баба охуду,
Роза наз сатды,
Јыхылды, јатды.

Кедирди Мәлик,
Әлиндә әрик.
Јыхылды Мәлик.
Дағылды әрик.
Ағлама Мәлик,
Аларам әрик.
Ағлады Мәлик,
Алмадым әрик.

Анам кетди памбыга,
Бизи гојду сандыга.
Сандыг үстә сарымсаг,
Кәс, сәсини гурумсаг.

– Кәл кедәк бизә,
Чај верим сизә.
– Гәндиниз јохса,
Кетдим евимизә.

Ај арыг оғлан,
Чәпәрдән бојлан.
Гој гызлар көрсүн,
Дәрдиннән өлсүн.

Балыг, балыг олајдым,
Банкалара долајдым,
Мүәллимим кәләндә,
Мән јанында галајдым.

Дадаш мәним дајымды,
Агача чыхан ајымды,
Кетдим көрдүм јатыбды,
Бурну бала батыбды.

Рус дили мүәллими Розычка
Сөзү дејәр “точка-точка”
Синфә гурбага кәтирдик,
Гышгырды:
– Ој, “мамычка”!
Маһирлә Таһир гардашдылар,
Заһирлә јолдашдылар.
Итләр Заһири гапанда
Ону гојуб гачдылар.

Бахчамызда јатырдым,
Тахтабити тапырдым.
Халаларын ағзына
Бирчә-бирчә атырдым.

Әли, Вәли, Лүтвәли
Голтуғунда дәфтәри.

Ај һүснијә, һүснијә,
Ағзын ача әснијә,
Ат тәк нијә
Кишнијә?

Мешәдән ајы кәлир,
Бизә бир дајы кәлир,
Молланын тајы кәлир.

Әли кәлир јол илә,
Чиби долу пул илә.
Әли пулу нејнәди?
Саггыза вериб чејнәди.

Зибәдә чөлдә,
Ајағы көлдә,
Башы думанлы,
Көһнә туманлы,
Әли сүпүркәли,
Сачы сиркәли,
Јаны итди,
Јахасы битди.
Фәнады сону,
Нејнирәм ону?!..

Фатма, Түкәзбан,
Зибәдә бир чан,
Түкәзбан дијәр,
Фатма һеј јијәр.
Фатма, Түкәзбан,
Гарышды һәр јан,
Кишнәди көјләр,
Дағылды өјләр.

Түкәзбан јатыр,
Гыз димә, гатыр.
Хор-хор хорулдар,
Кур-кур курулдар.
Көзләри кишмиш,
Јанағы бишмиш,
Әлләри фәтир,
Истәјир хәлбир.
Ајағы кәндир,
Нәфәси тәндир,
Дили бир әршин,
Бурну бир сачин.
Өмрү ахырды,
Ахыры нахырды.
Белә сөјләрәм,
Ону нејләрәм.

Фатма тәндардә,
Әл-ајағы кәндирдә,
Фатма бичиндә,
Ган-тәр ичиндә,
Чырыгыр доңу,
Нејнирәм ону?!..

Мустафа, ај Мустафа,
Јолда дуран афтафа.

Кечәл, кечәл, даз кечәл,
Һәр јанда пырваз кечәл,
Гыш кәлиб гуртармасын,
Буду кәлир јаз, кечәл.

Кечәл, кечәл мәрәнди,
Голлары дүмәләнди.

Ешитди сачлы кәлир
Башына күл әләнди.

Нәсәнаға,
Долду яраға,
Минди улаға,
Сүрдү баға,
Бир гуш вурду.
О да гурбаға.
Верди гонаға,
Гонаг жемәди,
Салды жаға,
Бизә вермәди.
Једи гурбаға,
Дүшлү јатаға.

Кәлирди Сәфи,
Әлиндә дәфи.
Сәфи јыхылды,
Дәфи чырылды.
Ағлама Сәфи,
Аларам дәфи.

УШАГ ОЈУН-ТАМАШАЛАРЫ БАЧЫ-БАЧЫ, ЈАХУД "ГАРА ПИШИК"

Ики дәстә ушаг үз-үзә дајаныр.

Биринчи дәстәәкиләр:

- Ај бачы, һеј!

Икинчи дәстә:

- Һеј.

- Ораларда хоруз вармы?

- Вар.

- Кишдә кәлсин бура.

јохса кәндәррәм көра.

- Кишдијирәм кетмир.

- Вур, гычы сынсын.

Ахмаглығындан утансын.

- Вурдум, сынмады.

Гызарды, амма утанмады.

- Бир дә вур, сындыр,

Сүмүјүнү кәндәр.

Әтини сахла...

- Ај бачы, һеј!

- Һеј.

- Суја кедирәм, хорузун әтиннән маа да сахла.

- Сән кәләнә кәсиб пајыны кәндәррәм...

- Ај бачы, һеј!.

- Һеј.

- Мәним әт пајым һаны?

- Габ үчүн евә баш вурдум. Кәлдим, көрдүм. ала пишикнән. гара пишик һамысыны јијиб.

Һәр ики дәстәнин ушаглары бир ағыздан гышгырырлар:

- Вај, ала пишикнән. гара пишији ахтараг. әтминзи гарныннан чы-
хараг.

Ушагларын һәрәси бир тәрәфә гачыб пишик ахтармаға башлајыр-
лар. Пишији биринчи тапан дәстә ојуну апармыш олур.

БЕЛ ҮСТӨ КИМИН ЭЛИ

Ојуну адәтән ғышда - гар, жағыш жағанда, сојуглу, күләкли хавада эл-ајаг ешиклән жығыланда ојнајырлар. Ушаглар исти отагларын биринә чәкилиб дарыхмасынлар дејә тамаша, шакилиләрин дили илә десәк, “һогга” чыхардырлар. Сырајла јан-јана отуруб ајагларыны уздырлар. Сајчы ортада дуруб ојунчулары мүәјјәнләшдирир. Санама сөјләјир, ахырынчы сөз кимин үстүндә гуртарса, о “чаныны гуртармыш” сајылыр.

Сајчы охујур:

Һоппан, һуппан,
Јарыл, јыртыл,
Су ич гуртул.
Әмиргулу,
Деј нагара,
Чых ғыраға.

Сајчы о гәдәр сајыр ки, бир нәфәр галыр. Ону уздырлар үзү ашағы палазын үстүнә, тәләб едирләр ки, әлләријлә көзләрини гапасын. Сонра “ғыраға чыхан” ушаглардан бири јумруғуну гојур бу ојунчунун белинә. Охујурлар:

Әл үстә кимин әли?
Әлим, әлим, кәпәнәк,
Күлдән чыхан кәпәнәк.
Кәпәнәјин ичинә,
Сүләјманын сачына.
Кетдим һәләб јолуна,
Салдым, солдум солуна.
Һәләб јолу чәм базар,
Ичиндә мејмун кәзәр.
Мејмун мәни горхутду,
Довшан да бир ох удду.
Гулагларын шәкләди,
Биздән хәбәр бәкләди.
Сағым, солум сарымсағ,
Һабырда јох гурумсағ,
Бел үстә кимин әли?
Тапсана һу көзәли?

(Јахуд:

Дуруб јаман мәзәли)

Узанан ушаг чаваб верир:

– Бел үстә шејтан әли,
Дуруб Мурад мәзәли.

Дүз тапса, о. галхыр, ады чәкилән ушаг онун јерини тутур Сәһв десә, һамы бир ағыздан охујур:

– Әли әлимдән кәлир,
Әлимин ичиндән кәлир.
Ичинин ичинән кәлир.
Ичиндә дә бир нохуд,
Онун ичинән кәлир.
Јумруглар гоша кәлир.
Сәнә тамаша кәлир.

Бу дәфә ушаг ики нәфәри тапмалыдыр. Јенә дүз демәсә, ону “чәзәландырырлар”. Ја јүнчүлчә көтәкләјирләр, ја да ешшәк кими анғырдырлар. Сонра дејирләр:

– Мешәдә сән нә көрмүсән?

– Мешәдә мән газ (вә ја инәк, ат, чејран вә с.) көрмүшәм.

Ушаглар дырнаглары илә онун белини дидир вә газ кими гагтылдашырлар. Ојун узун мүддәт давам едир. Чох һалларда бүтүн ушаглар һәмин вәзијәтә дүшүр. Елә ки, кимсә икинчи дәфә палазын үстүнә узанмалы олур, она бир һејванын адыны гојурлар. Мәсәлән, ешшәк адыны гојубларса, охујурлар:

Ешшәјим, ај ешшәјим,
Белин олсун дөшәјим.
Бојну ала ешшәјим.
Галма дала, ешшәјим.
Сән кәл бизә гошулма.
Јүкү апар, бош олма.
Паланы ағыр ешшәк.
Сән бир аз анғыр, ешшәк.

ГУРД БАБА

Бир дэстэ ушаг бир-биринин ардынча дзүүлүр. Уча бојлулардан, жахуд јашча бөјүклөрдөн бири лап габагда дуруб Баш чобан олур. Ахыра дүшөн “Алабаш” ролуну үзөринэ көтүрүр. Ушаглар бир-бириндөн тутурлар. Пүшкатма јолу илэ бир нэфәри дэ гурд сечирләр. О, дэстэдән кәнарда өзүнэ бир јер тапыр. Гурдла Баш чобан арасында бәлэ бир сөһбәт башлајыр.

Гурд дијир:

- Чобан гардаш, hej!
- Hej.
- Тојнан кәлим, вајнан?
- Тојнан.
- Атды кәлим, пијада?
- Атды.

Әкәр Баш чобан әксинэ десе, гурд аглајыб-сызлајыр.

- Нечә күндүр агзыма јемәк дәјмир, ајагларымда тагәтим галмајыб, - дијиб ағыр јеришлэ кәлир.

Диалогда гаршы тәрәфдән “тојнан кәлмәк” тәләб едилсә, гурд бир ајагыны галдырыб һоппана-һоппана, охужуб ојнаја-ојнаја ушагларын - гојунларын үстүнэ чумур. Бир-биринләриндән бәрк јапышмыш ушаглардан кими ајыра билсә, өзү илэ апарыр - куја гојун тутуб. Ајыра билмәсә, сакитләшиб Баш чобана јахынлашыр, әлиндәки балача чубуғу верир:

- Ал, дэдәм көндәриб, дејиб һабы јағлы гәлјаны чәксин.

Сонра кәлдији кими кери гајыдыр.

Баш чобан һәммин чубуғу гәлјан әвәзи ағзына апарыб куја чәкирмиш кими сүмүрүб, јанындакына өтүрүр, белә-белә лап ахырынчы ушага чатыр. Алабаш чубуғу ағзында сахлајыр.

Гурдла Баш чобан арасында јенә һәммин сөһбәт олур. Гурд һабы дөфә башга шеј кәтирир:

- Дэдәм дијиб һу јағлы дүрмәји јисин.

Баш чобан лавашын ичиндә дүрмәләнмиш пендирдән, јахуд һалвадан бир дишдәк гопардыб о биринә өтүрүр. Чох вахт алабаша чатмыр. О да јанындакы ушагы диплијир.

Бу һәрәкәтләр бир нечә дөфә тәқрарланыр. Һәр дөфә гурд удузанда Баш чобана бир шеј вериб чаныны гуртарыр. Ахырынчы кәлишдә дејир:

- Дэдәм дијир, чобан бир гојун көтүрүб бизә гонаг кәлсин.

Баш чобан чаваб верир:

- Кет, дэдәнә динән, кәлән дә, сифариш кәтирән дә гәлјат елијир.

Гурд кедиб тәзэдән гајыдыр. Дијир:

- Дэдәм сәннән күсүтдү, дијир ки, һајынды һәблэ олду, һунда јағлы галјанымы кери версин.

Баш чобан јанындакыны кәстәрир:

- Мәндә дејил, вердим һуна.

О да о бирисини нишан верир:

- Мән дә вердим һуна.

Беләчә нөвбә Алабаша чатыр. О, дишләрини гычыдыб дијир:

- Атамла гардашларымын јанында әјилиб су ичирдим, дүшдү кор гојуја. Кет чыхарт. Һуннар гојунун ағзында сәни көзләјирләр.

Гурд кедиб һәммин гајдада јенә гајыдыр. Баш чобанла аралында ејни сөһбәт тәқрарланыр. Гурд дијир:

- Дэдәм диди: Баш чобан мәним лаваш дүрмәјими гајтарсын.

Баш чобан чаваб верир:

- Дүрмәјин бир тикәси гарнымда једдинчи дағ ашглар.

Икинчи ушаг дијир:

- Бир тикәси дә мәним гарнымда алтынчы дағ ашыр.

Беләчә нөвбә илэ тикәләрин бешинчи, дөрдүнчү, үчүнчү, икинчи вә биринчи дағы ашдығы билдирилир.

Гурд дијир:

- Мән дә гарнынызы јарыб көтүррәм.

Баш чобан Алабашы көмәјә чағырыр:

- Һабы гурддан бизи хилас елэ.

Алабаш дијир:

Јемәјинин лаваш дүрмәјини,

Көрмәјәчәксиз һүрмәјини.

Гурд гојунлары архасыз, көмәксиз көрүб дијир:

Һу јана гачарам,

Һабы јана гачарам,

Алабашсыз гојунун бирини гапыб гачарам.

Гурд гәфләтән ушаглардан бирини тутур. Баш чобан да һе ушаг-гојунун голуннан јапышыб мане олмага чалышыр.

Ојун заманы ушагларын бир-биринин чухасынын әтәјини дартмаға, јахуд гурдун онлары тәк һалда јахаламага ихтијары дохдур. Јалпыз дэстә шәклиндә эл-элә јапышыб дурдуглары заман күч вәситәсилә гопара биләр.

Гурд тутдуғу ушаглары бир кәнарда јерләшдирир.
Һабы вахт һу ушаг димәлиди:

**Ағ даш, гара даш, Алабаш,
Кәл ол мәнә јолдаш.
Нәһәм саа гоғал верәр,
Бабам саа сығал верәр.**

Алабаш јенә ишә гарышмыр. Дијир:

**Јемәдим дүрмәкдән,
Бездим ач гарнына
Өмүр, күн сүрмәкдән.**

Гурд гојунларын ахырына чыхыр. Мејданда бир Баш чобан га-
лыр, бир дә Алабаш.

Баш чобан гурда јахынлашыр:

- Ај гурд баба, бизим гојунлары көрмәмисән?

Гурд ушаглары архасында кизләдиб дијир:

- Мәләшә-мәләшә һәблә кетдиләр.

Баш чобан онун көстәрдији сәмгә келәндә гурд архадан сәсләнир:

- Јох, јох, һурда зәһәрли илан вар. Бах елә кетдиләр.

Гурд Баш чобаны бир нечә дәфә алдадыр:

- Јенә дүз кетмирсән, һурда ајы вар.

Баш чобан јорулуб отуруп. Ахырда гојунлар һамысы бир ағыздан
мәләшәшә башлајырлар. Алабаш рәһмә кәлиб онлара көмәжә кәлир.
Гурда гапышыр. Бир тәфәдән Баш чобан, бир тәрәфдән Алабаш гур-
ду көтәкләјиб говурлар. Гојун-ушаглар мәләшә-мәләшә Алабашла
Баш чобанын јанына кәлирләр. Алабаша һәрә бир һәдијә (ширни,
гоз, фындыг, гоғал вә с.) верир.

АТ БАШЫ

“Ат башы” ојнунда једди ушаг иштирак едир, һәрәсинә бир һејван
ады верилир: ат, түлкү, чанавар, ајы, пәләнк, довшан вә сәрчә. Ојунун
марағлы гурулмасы вә чанлы кечмәси үчүн онлар бәхтләринә дүшән
һејванын, гушун һәркәтләрини тәглид едир, сәсини јамсылајырлар.
Ојун нағылвари бир һадисә үзәриндә гурулур: мешәдәки һејванлар әл-
бир олуб ев тикирләр, анчаг бүнөврә гојмаг јадларындан чыхыр. Бе-
лә ки, ортада бир нәфәр башына ат башы маскасы кечириб әлиндә

узун ағач тутур вә о бири ушаглар јан-јана дурмагла онун әтрафыны
һасара алырлар. Балача сәрчә кәлиб ичәри кирән кими ев учур.

Ојунда иштирак едән һејванларын бир гисми јыртычылардыр: ча-
навар, түлкү, ајы вә пәләнк. Довшанла ат исә сакит, хејирхаһдыр. Бу-
радан белә бир суал доғур: зиддијәтли характерә малик һејванларын
бир јувада јашамасы мүмкүндүрмү? һејванларын достлуғу мөһкәм
олмадығы кими, гурдуғлары ев-јува да түкдән асылы вәзијәтләдир.
Балача сәрчәнин дама гонмасыны ев давам кәтирмир. Беләликлә, бу
нағылвари һадисәни ушаглар сәвијәләринә ујғун шәкиллә сәһнәләш-
дириләр.

Илк-әввәл Ат башы ролуну ојнајан ушаг кишнәжә-кишнәжә мејдана
кирир, лап мәркәздә башыны синәсинә доғру әјиб јерә чөмбәлир, оху-
јур:

**- Бурда бир Ат башы вар,
Нә һүндүрдүр, нә алчаг.
Ат башы јува гуар...**

Сонра башга һејванлары тәмсил едән ушаглар нөвбә илә бу нәғмә-
ни бир гәдәр дәјишдириб охуја-охуја мејдана-“сәһнәжә” дахил олур-
лар, ичазә истәјиб Ат башына јанашырлар, она јува гурмагда көмәк
едрләр. Һәр һејван бир диварын јерини тутур.

Бу заман һәрә бир чүр өз мәһарәтини көстәрир. Түлкү ролуну ојна-
јан ушаг һижләкәрчәсинә күлә-күлә кәлир:

**Бурда бир ат башы вар,
Нә һүндүрдүр, нә алчаг.
Бирдән бир түлкү кәләр,
Ат башына јанашар.**

Ајы-ушаг мајаллаг ашыр:

**- Бурда бир Ат башы вар,
Нә һүндүрдүр, нә алчаг.
Түлкүдүр она дајаг,
Ајыдыр она дајаг.
Бирдән бир довшан кәләр,
Бурда үч дивар көрәр,
Ора јапышмаг истәр.**

Беләчә, ушаглар һејван чилдиндә мејдана дахил олурлар вә Ат ба-
шынын - ев саһибинин разылығы илә она гошулурлар. Ушаглар меј-

данын ортасында бир-биринә сөжкәниб жува дүзәлдирләр. Ожунун сону даһа мараглыдыр. Сәрчә-ушаг чивилдәјә-чивилдәјә, голларыны ојна-да-ојнада Ат башына јанашыр, чанавары, довшаны, түлкүнү, пәләнки, ајыны вә аты “бир дамын алтда” көрүб тәәччүбләнир, онлара гошумлаг һәвәсинә дүшүр:

– Бурда бир Ат башы вар,
Нә һүндүрдүр, нә алчаг.
Чанавар, пәләнк, ајы,
Һамысы она гонаг,
Түлкү она јанашар,
Довшан она јанашар,
Бөјүк жува дүзәләр,
Бирдән бир сәрчә кәләр,
Бу жувада динчәләр.

Сәрчә Ат башына мүрәчиәт едир:

– Гонаг кәлмәк олар?

Ат башы чаваб верир:

– Онсуз да јеримиз дарысгалдыр, сән кәлсән жувамыз дағылар.

Сәрчә онун етиразына бахмыр, бир нечә дәфә дөврә вурур, голларыны бөјрүнә чырпыр-куја ганад чалыр, чивилдәјир, һоппаныб-дүшүр, сонра башыны әјир, чәлд бир һәрәкәтлә ушагларын арасында “жуваја” сохумлаг истәјәндә һамыны ашырыр-”жува” дағылыр. Көрүндүјү кими, финалда драматик вәзијјәт јараныр: һејванлар бир-биринин үстүнә чумур вә далашырлар. Бу, ојундан чох тамашаны хатырладыр.

ТОХУМСӘПМӘ

Ушаглар даирә боју бир-биринин әлләриндән тутурлар, сонра боју јаллы кедир, бу мәтни охујурлар:

**Ким көрүбдүр кәндлиләр,
Тохуму нечә сәпилләр?**

Маһныны охујуб гуртардыгдан сонра ушаглар бир-биринин әлләрини бурахыр вә куја тохум сәпирләр кими һәрәкәт едир, охујурлар:

**Бах белә, бах белә,
Тохуму белә сәпилләр.**

Бундан сонра ушаглар јенә бир-бирләринин әлләриндән тутур вә даирә үзрә һәрәкәт едәрәк маһнынын јени бәндени охујурлар:

**Ким көрүбдүр кәндлиләр,
Тахылы нечә бичилләр?**

Бу ики мисралы маһны гуртардыгдан сонра јерләриндә дајаныр вә әлләри илә тахылын бичилмәсини тәглид едә-едә охујурлар:

**Бах белә, бах белә,
Тахылы белә бичилләр...**

Ушаглар бу гајда үзрә кәндлиләрин әкинчиликлә бағлы бүтүн фәәлијјәтини көстәрир вә һәр иши ујғун нәғмә илә мүшәијәт едирләр:

– Ким көрүбдүр кәндлиләр
Тахылы нечә дөјүрләр?
– Бах белә, бах белә,
Тахылы белә дөјүлләр.

Ојун мараглы сонлугла битир:

– Ким көрүбдүр кәндлиләр
Нечә шәнлик едилләр?

-дејә ушаглар сорушур вә чалыб-охумаға, ојнамаға башлајырлар. һәр нәғмәнин ахырында нәгарәт кими бу сөзләри тәкрат сөјләјирләр:

– Бах белә, бах белә,
Белә шәнлик едирләр.

ӘНЗӘЛИ

Әнзәли кениш јајылмыш халг ушуг ојунларымыздандыр. Шәкидә бу күн дә мәһләләрдә топлашыб бу ојунла әләнән ушаглара раст кәлмәк мүмкүндүр.

Ијнә-ијнә
Учу дүјмә....
Мотал-мотал,
Тәрсә мотал....

Бир, ики - бизимки,
Үч, дөрд- гапыны өрт.
Беш, алты- даш алты,
Једди, сәккиз- Фирәнкиз
Догтуз, он-гырмызы доп

Пүшкдә удузан белини ашағы әјир. Јердә галан ојунчулар үч-дөрд аддым аралыда сыраја дүзүлүрләр. Нөвбә илә әјиләннин белиндән тулланырлар. Ојунчулар һәр дәфә ашағыдакы сөзләри дејир вә дедикләринә эмәл едирләр.

Биринчи дәфә туллананда:	Әнзәли, әј әнзәли...
Икинчидә:	Хан әқбәри.
Үчүнчүдә:	Хоруз банлады: гу-гулу-гу!
Дөрдүнчүдә:	Јанбыз эзәрләр.
Бешинчидә:	Тахта чыхарлар.
Бу заман ојунчу сорушур:	Миним, дүшүм?
Әјидән:	“Мин вә Ја дүш”-дејир
Ојун беләчә давам едир.	- Әл, үст, баш дәмәсин.
	- Тајәл кечәрләр.
	- Папаг гојарлар.

Ахырда һамы әјиләннин белинә минмәјә чан атыр. ким өзүнә јер тапмајыб јерә јыхылса, ону “чәзаландырырлар”, гулағыны дартырлар. Гаршысында тәләбләр гојурлар, ит кими һүрдүрүрләр, ешшәк кими ангырдырлар. Ким дејиләнләрә эмәл едә билмәсә, “әјилән”и әвәз едир.

“Бәнөвшә” ушаглар арасында ән чоһ јајылан вә севилән ојунлардан биридир. Бурада да ушаглар ики дәстәјә бөлүнүб јарыша башлајырлар. Дәстәләрин башчылары сечилир. Һәр ики дәстәдәки он-он ики ушаг бир-бирләринин әлләриндән мөһкәм-мөһкәм жапышыр.

Башчы дәстәдәкиләрдән биринә кизлинчә “гуш” вә ја “күл” ады верир. Башчы бу адлардан бирини чәкәндә һәмин адам јүјүрүб о бири дәстәдә әл-әлә тутанларын арасындан кечмәк истәјир (бә'зән әкс тәрәфдә оланлардан биринин һәгиги ады чағырылыр). О бири дәстәннин гызлары бир-биринин әлиндән слә бәрк тутурлар ки, онларын әлләрини ајыра билмәсинләр. Әкәр кәлән ојунчу дәстәннин бирлијини позуб кечә билсә, онлардан бирини тутуб өз дәстәсинә апарыр, ајыра билмәсә, кечә билмәдији јердә һәмин дәстәјә гошулуб галыр. Сонра ојун беләчә давам едир.

Бу ојунда дәстәләрә бөлүнүш ушагларын марағлы дејишмәси верилир:

І дәстә:	- Гыј гылынч, гыј гылынч.
II дәстә:	- Гыјма гылынч.
І дәстә:	- Ох атдым.
II дәслә:	- Оғру тутдум.
І дәстә:	- Бәнөвшә.
II дәстә:	- Бәндә дүшә.
І дәстә:	- Сиздән бизә
	Бир гыз дүшә.
	Ады көзәл,
	Өзү көзәл,
	Ајсел ханым.
	Бу гол үстә.

Дејишмәдә ады чәкилән ушаг-Ајсел ханым гача-гача кедиб о бири дәстәннин дүзәлтдији “һасары” јармаг истәјир.

“Бәнөвшә” ојунунда бир марағлы чәһәт дә өзүнү көстәрир. Әкәр ады чәкилән ојунчу рәгиб дәстәннин “һасарыны” кечә билсә вә орада галса онда өз дәстәсинин үзләри она гаргышлар јағдырырлар:

Јер дә һарам олсун сәнә!
Көј дә һарам олсун сәнә!
Једијин һалва чөрәк,
О да һарам олсун сәнә!

ГАРА ГАЗАН

Ушаглар топлашыб ики дэстэҗе аҗрылырлар. Һәр дэстэ өзүнә башыҗы сечир. Сонра оҗунчулар үзбәүз дуруб деҗиширләр.

- Биринчи дэстэ: – Гара газан долдуму?
Икинчи дэстэ: – Долду да, бошалды да.
– Чомчә олдуму?
– Олду да, бошалды да.
– Тојуна кәләк, јасына?
– Тојуна.

Биринчи дэстэ чалыб ојнаја-ојнаја о бири дэстэҗе гарышыр. Ушаглар бөҗүкләрин тој адәәтләрини баша дүшдүкләри шәкилдә ичра едирләр.

Сонра һәр шеј тәкрарланыр. Бу дәфә сонунчу сорғуја башга чаваб алырлар:

- Биринчи дэстэ: – Тојуна кәләк, јасына.
Икинчи дэстэ: – Јасыма.

Дэстәләр аглашма гурурлар. Ушаглар куја сачларыны јолурлар, үзләрини чырырлар, синәләринә дөҗүрләр. Ағы сөҗләҗирләр.

Әлләрини, сифәтләрини гара газанын һисинә булашдырырлар.

ЧАМЫР-ЧАМЫР

Гум, чынғыл, ја да торпаг јығыб балача тәпә дүзәлдирләр. Ортасына чөп басдырырлар. Ушаглар дөврә вуруб гум топасынын әтрафына јығышыр вә һәр кәс “чамыр-чаҗыр” деҗә-деҗә анчаг бир бармағы илә гуму (чынғылы, торпагы) өзүнә тәрәф чәкир. Чөп кимә доғру әҗилсә, ону дизи үстә отурдур, көзләрини баглаҗыр. әлләрини онун архасында бир-биринин үстүнә гоҗуб сорушурлар:

– Әл үстә кимин әли?

Ушаг ардычыл сајмалыдыр.

– Мурадын әлинин үстә Маһмудун әли,

Маһмудун әлинин үстә Сәлимин әли,

Сәлимин әлинин үстә Мирзәнин әли...

Сәһ деса, ушаглар јербәјрдән ғышгырышырлар:

– Јаланчыны кәлин вураг.
Һәрә бир јандан ушага чыртма илишдирир.
Дүз тапса, ондан хәбәр алырлар:

– Төвләдә нә олур?

– Ат.

– Үстүнә нә јығылыр?

– Милчәк.

– Милчәкләр нечә учурлар?

– Вызз... възз...

Һамы вызылдаја-вызыллаја көзүбағлы ушағын әтрафына долаһыр.

Сонра јенә сорушурлар:

– Дәмирчи дәмири нечә дөҗүр?

– Даққ... даққ...

– Одунчу балтаны нечә вурур?

– Дукк..., дукк...

Беләчә деҗиләнләрә дүз чаваб алсалар оғланы мүқафатландырырлар. Оҗун бу шәкилдә давам едир.

ФЫНДЫГ-ФЫНДЫГ

Ушаглар чибләрини фындыгла долдуруб бир јерә топлашырлар. Һәрә өзүнә бир чала газыр. Фындыглары чалаларда јерләшдирирләр. Сонра ашыг атырлар. Кимин атдыгы ашыг “бәј” (енинә ајаг үстә) дүшсә, о бириләриндән бир фындыг удмуш олур. Әкәр ашыг дикинә јердә отурса, онда ушаглар сорушурлар:

– Тәк, јохса чүт.

Чүт (јахуд тәк)

Бундан сонра чалалардакы фындыглары саҗырлар. Оҗунчунун деҗи кими алынса, она һәрә бир чүт (јахуд тәк) фындыг верир. Ашыг чалалардан биринә дүшсә, оҗунчу өз фындыгларыны чала саһиб илә бөлүшүр.

ГАҖЫШ-ГАҖЫШ

Ушаглар бир бөҗүк чеврә чәкиб әтрафында дөврә вурурлар. Чеврәнин ортасына бир бел гаҗышы гоҗурлар. Сонра пүшк атма, јахуд санама сөҗләмә јолу илә горуҗучуну мүәјҗиләшдирирләр. Горуҗучу даһрә-

нин ичәрисинә кириб “галадакы иланы” - гаҗышы горујур. Она мұхтәлиф тәрәфләрден һүчум едирләр. Ушаглар даирәннин чызыгынын гырағында дуруб ичәри әјилмәли вә гаҗышы көтүрмәлидирләр. Чызыгы басан, ичәри кечән “әсир” алыныр. Чеврәннин ичәрисинә кириб гаҗышы горујур. Гаҗыш әлдән кетсә, гала алыныр вә чеврәдәкиләри “чәзаландырырлар”.

ШҮТҮМӘ

Ушаглар ағачларыны шүтүдүрләр. Бу ојуну бир нечә мәрһәләдә ја-рыш шәклиндә кечирирләр.

А) Бармагларынын учунда дикинә тутдуглары узун ағачла шүтүјүрләр. Ким узаг мөсафә гәтт етсә удмуш олур.

Б) Ағачын өзүнү шүтүдүрләр - чәмән, дүз боју атырлар. Гачыб она биринчи чатан атмаг һүгугу газаныр. Үч дәфә бу иши јеринә јетирән ојуну апармыш олур.

САНАМАЛАР – ОЈУН НӘҒМӘЛӘРИ

Бири бит,
Икиси ит,
Үчү үзүк,
Дөрдү дөшәк,
Беши бешик,
Алтысы алма,
Једдиси јешик,
Сәккизи сәрчә,
Доггузу донгуз,
Ону ораг,
Кәлин, кедәк,
Һәсән кишинин,
Евини јараг.

Әмим оғлу,
Пулу чохла,
Чал нағара,
Чых гыраға,
Шабальды
Габыглыды,
Аты јорга,
Бурну гарга,
Көзү долма,
Дала галма.

Бир, ики -
Бизимки.
Дәјмә, дејил сизинки.
Үч, дөрд -
Гапыны өрт.
Гардашын олмасын пәрт.
Беш, алты -
Даш алты.
Судар ахыр јералты.
Једди, сәккиз -
Фирәнкиз.
Архда ачыбды нәркиз.
Доггуз, он -
Гырмызы дон.
Хоруз гујругун јон.

Ијнә, ијнә.
Учу дүјмә.
Бал баллыча,
Баллы кечи.
Шам ағачы,
Шатыр кечи.
Гоз ағачы.
Готур кечи.
Һаппан,
Һоппан,
Јарыл.
јыртыл.
Су ич,
Гуртул.

Әмим оғлу,
Үзү буглу,
Һалдурум диди.
Һулдурум дидим,
Һулдурум диди,
Һалдырым дидим.
Көјә бир ағач атды -
Гарғы сапы,
Күл будағы.

Мотал-мотал.
Тәрсә мотал.
Ај кечәр.
Гајмаг атар.
Ағ гушум.
Ағарчыным.
Көј гушум.
Көјәрчинним.
Гара. гара.
Дурна учур.
Көрән дурна
Һара учур.
Кәнбәр чыраға.
Вур нағара.
Чых гыраға.

Ja ондады,
Ja бунда.
Гара гызын
Голунда.

Бир, ики -
(Билдирки)
Бизимки.
Үч, дөрд -
Гапыны өрт.
Беш, алты -
Даш алты.
Једди, сәккиз
(Гырк сәккиз)
Фирәнкиз.
Доггуз, он -
Гырмазы дон.

Бири бирә,
Икиси јерә.
Үчү үскүк,
Дөрдү дөшәк.
Беши бишәк,
Алтысы алма.
Једдиси јемиш,
Сәккизи сәрчә.
Доггузу долма,
Ону ораг,-
Кәлин кедәк
Дүшмәнләрин
Багрын јараг.

ЈАНЫЛТМАЧЛАР

I

Атамдакылардан ата атдым,
Атымдакылардан атама атдым.
Атам алды, атыма атды.

Атым аддым атды,
Атам аты алды.

Аты гов, ити тут,
Ити гов, аты тут.

Ала дана бала кәпишлә кәлләләшитди.
Кәлләләшдијиндән кәпишин башы ала дананын башыјла башлаш-
ытды.

Башлашан башлар башабаш башлашытды.

Ај гылгүјруг гырговул!
Кәл бу кола кир, гылгүјруг гырговул.*

Архын архасындан ахтардығымы арадым,
Арадым, ахтардым, архдан, архасындан.
Архасындан архын арадығымы ахтардым.
Арананы архасындан арадым архын.

Атәш ашы биширәр,
Од бозбашы биширәр.

Ашбаз Аббас аш асмыш,
асмышса да аз асмыш.

Араларында аралыг алынды,
Алынан аралыг араланды.

Арваддан арвада ар, ардан ара арвад.

- Ағ балгабаг, боз балгабаг:
боз балгабаг, ағ балгабаг.

- Ај гылгүјруг гылговур,
кәл бу кола кир.

Гылгујруг гырговул!

– Ај ахсаг ашбаз һәсэн шаһ,
ашбазлар аш биширир,
сән дә кәл аш бишир.
ај ахсаг ашпаз Һәсэн шаһ.

Дәјирмана кирди көпәк,
Дәјирманчы вурду көтәк.
Көпәк једи, көпдү көпәк,
Көпәк једи, көпдү көпәк.

Сач ачмышам,
Билмәмишәм
Јаш асмышам.

Молланы әммамәләмәли, әммамәләмәлими?

Чүмә ахшамы кәләчәјәм сизә чүмәахшамлашмаға,
чүмәахшамлашсан да чүмәахшамлашачағам,
чүмәахшамлашмаса: да чүмәахшамлашачағам.

Кетдим, көрдүм бир бәрәдә бир бәрбәр бир бәрбәри бәр-бәр бәјир-
дир. Дидим:

– Ај бәрбәр, нијә сән бәрбәр һабы бәрбәри бәр-бәр бәјирдирсэн?

Диди:

– Һабы бәрбәрин атасы бәрбәр, мән бәрбәрин атасы бәрбәри бәр-
бәр бәјиртдијинә көрә мән бәрбәр һабы бәрбәри бәр-бәр бәјирдирәм.
Әкәр һу бәрбәрин атасы бәрбәр мән бәрбәрин атасы бәрбәри бәр-бәр
бәјиртмәсәјди, мән бәрбәр һу бәрбәри бәрбәр бәјиртмәздим.

Кетдим, көрдүм бир дәрәдә једди гара, гашга, сәкил, тәпәл чәпиш
отлајыр. Дидим:

– Ај једди гара, гашга, сәкил, тәпәл чәпиш, нијә бизим једди гара,
гашга, сәкил, тәпәл, чәпишин јерини отдајырсан?

Диди:

– Нијә сизин једди гара, гашга, сәкил, тәпәл, чәпиш бизим једди га-
ра, гашга, сәкил, тәпәл чәпишин јерини отдајыб? Она көрә биз једди
гара, гашга, сәкил, тәпәл чәпишләр, сизин једди гара, гашга, сәкил,
тәпәл чәпишләрин јерини отдајырыг.

Бала балаја бала-бала бала диди.
Бала баланы бала-бала бала једи.

Баға бах, бахчаја бах,
Бах баға, бах чаја.

Бала банда бала балабан чалды.

Гат ипәк, гатданмыш ипәк,
Чил ипәк, чилләнмиш ипәк.*

Базарда нә учуз?
Мис учуз,
күнчә учуз,
дуз учуз.

Һабы мис нә пис имиш.
Һабы мис кашан миси имиш.*

Бала була, була бала,
Буладан балаја,
баладан булаја.
Бал а, бул а,
Бала адам бал булур,
балы булан адама булур.

Баға буға киритди,
буға баға киритди.

Бағбан буганы баға бағлајытды.
Бағы бугаја бағбан бағлајытды.
Буганын бағыны бағбан баға бағлајытды.

Бу чити сөкүм,
Бездән тиким.
Човдар читини
Тәздән тиким.

Гара гараны гараја гаралајытды.
Гараланан гара гарадан гараланытды.

Гамыш-гәмиш,
ганмыш, ганмамыш,
ганатмыш, ганатмамыш,
ганмадығындан ганатмағыны ганмамыш.

Галада галан галада галды.
Галан галанла галада галды.

Гармагарышыгылыгда гара гарышга гара гышгырыг гопартды.

Гурд гузуја,
гузу гурда,
гузу гузуја,
гурд гурда,
гурд гурдун гузусуна,
гузу гузунун гурдуна гују газды:

Гырк күп.
Гырхынын да
Гулпу гырыг күп.

Ај ағ гылгујруг гырговул,
гара гылгујруг гырговулу көрдүнмү?

Һәлим ашы тохмагланса јахшыдыр,
тохмагланмаса?

Чаты кәти чајда тај чатаг.

– Чүт дүкчә, чүт-чүт дүкчә,
үч чүт дүкчә.

Көј чөнкә, көмкөј чөнкә, дүмкөј чөнкә.

Овладыгларымы овда овладым, овламадыгларымы овда овлама-
дым.

Кетдим, көрдүм, бир тахчада бал,
Бир тахчада гыл,
Бир тахчада зил.
Балы уддум,
Гылы диддим,
Зили. атдым.

Еј гәфәсдәки чил билдирчин гардаш,
Кәл сәнинлә чил бирдирчинләшәк,
Чил билдирчинләшсән дә,
Чил билдирчинләшмәјәчәм.

Чил билдирчинләшмәсән дә
Чил билдирчинләшәчәјәм.

Дадаш дајы дәјирманын далында “далај-далај” лијә-лијә дурутду.

Сәкинә сәһәр саат сәккиздә су сәнәјини суда салыб сындырытды.
Сәнәјини Сәкинә сыныхчыја салдырытды. Сыныхчыја Сәкинә сөјлә-
житди:

– Сән сағ, сәнәјим саламат, сыныхчы. Сәнәјими сән салдырдын, сы-
ныхчы.

Селпо сәдри Сәрвиназ сәпинчинин сахсы су сәнәјини салыб суја
сындырды.

II

Кедим көрүм, чијим кәлин көрмәсиннән кәлитди?
Кәлмијитдисә кејим чијими дә, кәлинн дә кәтирим кәлим.

Ашбаз Аббас - баш ашбаз,
Баш ашбаз - Ашбаз Аббас.

Ашбаз Аббас аш асмыш,
Асмышса да аз асмыш,
Ашы дашмыш,
Башы батмыш.

Ашбас Аббас ашы асды,
Ашы көтүрдү,
газы кәсди,
газы дидди,
Газы басды.

Дадаш дајы дананы дамын далында дәјүтдү.

Дадаш дајы дарвазанын далында
Дәмири даша, дашы дәмирә дәјүрдү,
“Дадај-далај” дијирди.

Дадаш дајы дәмирчи Дашдәмир дајынын дамынын далында дашы
дәмирә, дәмири даша дәјүрдү.

Ај гыз.
Гызы вер гыза.
Бу гызы тут,
Гызы балајим, бэлэмәјим.

Ағ чөрәк, гара чөрәк,
Ағ чөкәк, гара чөкәк,
Ағ көпәк, гара көпәк.

Сиз Молланәсрәддинләшдирилмишләрәнсинизми?

Чөрәји лохмалама,
Лохмалансан да тохмалама (јәни тәләсик јемә).

Короғлунун јејмиш, дејмиш дејүшү.

Динини динара дәјишән дәјјус (јарамаз) диндән дә олар, динардан да.

- Кет, көр. Көрмәсән, ди кәлсин.
- Кетдим. Көрдүм. Көрмәдим.
Дидим. Кәдәчәк.
Кәлди ки, кәлмәди.
Кәлмәсијди, кәләрди.*

ТАПМАЧАЛАР

- Ај кедәр һа, ил кедәр,
Кечә-күндүз јол кедәр.
Нә дили вар, нә ағзы,
Нәрилдәр аслан кедәр.
- Анам атланытды,
Халы гатланытды,
Гујруг буланытды,
Гум сәпәләнитди.
- Јер алтында јаза кедәр.
- Јер алтында күмүш кәмәр.
- Кедир, кедир, көзү јох,
Адам дејил, һеј гачыр,
Мешә дејил, сәс салыр.
- Көјдә доғулур,
Јердә боғулур.
- Јорға кедәр, тозу јох.
- Һајынды минди,
Һујунду енди.
Алты гычы вар,
Ики дабаны.
- Нағарачы нағара чалыр,
Нә нағарасы вар, нә чубуғу.
- Сап сапы,
Балта сапы.
- Јонарам, кен олар,
Кәсәрәм, узун олар.
- Бабамын гара чухасы вар,
Гатламағ олмаз.
- Чибинин пушларыны
чүтләмәк олмаз. (Көј, улдузлар)
- (Су) Үч гардашын бир палағы.
(Сачајај)
- Алчаг киши алланытды,
Гызыллары салланытды. (Зоғал)
- (Јағыш)
- (Су) Ичдијим бензинди,
Ајағым резинди. (Автомобил)
- (Су) Гајадан гамыш салланыр.
(Дәвәнин гујругу)
- (Чај) Бириси бир гыз доғутду.
Нә башы вар, нә ајағы.
Һу гыз да бирин доғутду.
Башы да вар, ајағы да.
(Тојуг, јумурта, чүчә)
- (Су) Бир донум вар,
гатламағ олмаз.
Үстүндәки әшрәфләри
чүтләмәк олмаз.
(Көј вә улдузлар)
- (Тәрәзи)
- Колун үстүндә ғарға,
Ичи долу горға. (Итбурну)
- (Ағачдәлән)
- Дөрд киши ишләр,
Икиси јатар, икиси дурап.
(Динк-чәлтикдәјән)
- (Бирә)
- Ганын иңјә гурујуб?
Аллаһ белә бурујуб. (Гујруг)
- (Гују)
- Ики гардашды,
јан-јана отуруллар,
бир-бирини көрмүдләр. (Көзләр)

Көтүрү көлдөдир,
будаглары жердө.
(Күнөш вә шүалары)

Күндүз кәзир.
Кечә динчәлир.
(Күнөш)

Кечә кәзир.
Күндүз динчәлир.
(Ај)

Нә учур,
Нә жеријир.
Кечә-күндүз
Јол кедир.
(Вахт)

Дәниз ғырағы дүмдүздү.
Саһасан әллидир. јүздү.
Оғлу базара кедитди,
Анасы һәлә ғызды.
(Портағал)

Сарыдыр, зәфәран дејил,
Јазылыды, Гуран дејил.
(Ғызыл онлуг)

Бир балача фит дашы.
Јандырды дағы, лашы.
(Истиот)

Дағда таппылты.
Чајда шаппылты,
Обада фәрман.
Кәндә Сүлөјман.
(Дағ чапан, балыг, ит, хоруз)

Һәмишә инсана гулдур,
Кетдији, кәлдији ејни јолдур.
(Ғапы)

Адама бахыр күлүр.
Диндирәндә динмир.
(Шәкил)

Арахчыным вар атлас.
Атарам суја батмаз.
(Кағыз)

А дағлар, бир анасы,
Һәрәнин бир анасы.
О һансы чанлыды ки,
Јүз бала, бир анасы.
(Ары)

Күл дејил, јарпаглары вар.
Адам дејил, дили вар.
(Китаб)

Сағгалы вар бир гучаг,
Белиндә үч-дөрд гуршаг.
(Сүрүнкә)

Башы дараг,
Гујругу ораг.
Тездән дуруб
Зәнкулә вурар.
(Хоруз)

Дырыngo-дырыngo
Кедир бир ғычы үстә,
Кәлир бир ғычы үстә.
(Ғапы)

Илишди һа, илишди,
Ат бојнуна илишди.
Тоја кәлән ғонағлар
Јарпагсыз нә жемишди? (Көбәләк)

Мәно ширин јағ версәнә,
Чичәкли бир бағ, версәнә.
Доғмамыш инәкләрдән
Чалханмамыш јағ версәнә.
(Бал арысы)

Ғарабағара,
Длиби дә ғара.
Узағда мин-мин чичәк,
Јахындаса бир ағ ләчәк.
(Кечә: көј, јер, улдузлар вә ај)

Бапғасынын белинә дырмашыр.
Амма тәпәләри өз јүкү илә ашыр.
(Дәһәр)

Ики әкиз ананын
Беш чүт баласы.
(Ики әл вә бармағлар)

О нәдир ки,
Ики дәфәјә дүнјаја кәлир.
Бир дәфәјә дүнјадан кедир.
(Гуш)

Нә дөјүр,
нә сөјүр,
Амма һамыны ағладыр.
(Соған)

Узун ғыз узанар,
Өзүнә палғар газанар.
(Охлов)

Вур башына, сонра отуздур
күнүн алтда.
(Гоз)

Ијнә учундан бахар,
Истанбула од јахар.
(Түфәнк)

Јумру-јумру јумағлар
дәрә-тәпәни ојамағлар.
(Көзләр)

Бир гарпызда једди дешик.
(Баш)

Базардан газан алдым,
Ғазана гујруг салдым.
Гујруг галды, газан әриди.
(Ајагабы)

Бизим һәјәтә кәлмишләр.
Хырда-хырда олмушлар.
(Одүн)

Гујругундан јапышыб
Ғаранлыг төвләјә салырсан.
(Ғашыг)

Нә ағзы вар, нә дишләри.
Дишләмәкдир ишләри.
(Кикирткән)

Бизим бағда бир битки вар,
Јсмәк олмур сараланда
(Хијар)

Сары әбасы вар бунун.
Бүзмә јахасы вар бунун.
Устү чопур, ичи дилим,
Көр нә сәфасы вар бунун.
(Лимон)

Өзү әјри.
Јолу дүз.
(Котан)

Өзү ала.
Јери тала.
Пара-пара,
Ғәлби ғара.
(Лалә)

Кечә дағылар,
Күндүз јығылар.
(Јорған-дөшәк)

Алты һача,
Устү һача.
Ики үзүк.
Ики ғылча.
(Ғајчы)

Биз, биз, биз, идик.
Отуз ики ғыз идик.
Әзилдик.
Бүзүлдүк.
Бир тахчаја дүзүлдүк.
(Дишләр)

Бу күн чәршәнбәдир.
Ғәлбимә дүшән нәдир?
Дәрјадан түстү галхыр.
Ичиндә бишән нәдир?
(Ғәлјан)

Јеријир, јеријир изи јох.
Дәрә, тәпә, дүзү јох.
Јајда, ғышла балалар.
Дәрисп вар, үзү јох.
(Бит)²

Ај кедәр, Ил кедәр, Јол кедәр Кечә-күндүз.		Алты (булах) һовуз** ичәрләр, Үстү зәми бичәрләр. (Гојун)
Дәрјада бир күл битиб. Ады јох. Ширинлијиндән јемәк олмаз, Дады јох.	(Су)	Ијнә көзүннән бахар, Чүмлө чаһаны јахар. (Түфәнк)
Сары саггал! Узун һоггар. Ону танымајана Олсун чаггал.	(Ушаг)*	Аја бах ахталаныб. Гапылар тахталаныб. Базара бир ат кәлиб, Беш јердән нохталаныб. (Кәми)
Јол ичиндә газан гајнар. (Гарышга јувасы)*	(Гарғыдалы)*	Кет Лејли, кәл Лејли. Гыч үстә динчәл Лејли. (Гапы)
Узун-узун дәрвишләр Бизим евә кәлмишләр, О гәдәр ојнамышлар, Хурт-хәшил олмушлар. (Јағыш)*		Арада битиб олар чәпәр. Әл узатсан ганын ичәр. (Бөјүрткән колу)
Атлан һүндүр, итдән алчаг. (Јәһәр)		Бабамын бир өкүзү варды, узун-узун бујнузу варды. Јүкләсәм јүк апармаз, Дишләсә әт һопармаз. (Бит)
Мәң бахырам, о гачыр. (Гулаг)*		Кол либиндә бир ганлы фындыг. (Чијәләк)
Алтында газан гајнар, Үстүндә очаг јанар. (Гәлјан)		Һардан кәләр, билинмәз, Кәлиб кезә көрүнмәз. Көзләри зилдән гара, Сәбәб олур аһ-зара. Әлләри топал-топал, Ајағы пара-һара. (Әзрајыл)
О јаны чәпәр. Бу јаны чәпәр - Ичиндә атлы чапар. (Һеһрә)		О нәдир ки, һәр шејә јапышыр (Ад)
Бизим евдә дөрд кәлин вар, Дөрдү дә бир бојдадыр. (Отағын күнчләри)		Гарады, гәндди, шәкәрди, Ичинә кирәндә әтими чәкәнди. (Бөјүрткән)
Бу јаны даш. О јаны даш - Ичиндә гырх-әлли баш. (Ев, ја һамам әмсалы)		Биздә бир киши вар. Узун јатышы вар. (Чарпајы)

Үстүм гызыл, Бугдам ағ. (Итбурну)		Базарда сатылмыр, Тәрәзидә чәкилмир. Баладан шириндир. Амма јемәли дејил. (Јуху)
Ата бах, ај ата бах. Гызыл јәһәр ата бах. Ичи дәрја, үстү булаг, Ортасындакы ода бах. (Самовар)		Әлимнән әкдим. Дилимнән бишдим. (Јазыб охумаг)
Көрпү алтында дөрд дүдүк. (Инејин мәмәләри)		Дашданды, дәмирдәнди, Једији хәмирдәнди. Аләми дојдурса да, Өзү дојмаз, нәдәнди. (Дәјирман)
Башы шабалыд, гујругу гајчы. (Гарангуш)		Адам дејил, көзү вар, Дишләмәжә ағзы вар. (Гајчы)
Алты ајда бир гарыш, Бир ајда алты гарыш. (Сүнбүл)		Ахшам доғур. Сәһәр јер овор. Ахшам жығылыр, Сәһәр дағылыр. (Күрд тојуг вә чүчәләри)
Әрәбләр, һа әрәбләр. Ајагда гыл чораблар. Ону елә гојмаг олмаз. Әл вураны хараблар. (Тикан)		Көјдән кәләр, әләнәр. Торпаг үстә бәләнәр. (Гар)
Јердә кәзир, Сула үзүр. (Гурбага)		Тап тапмача, Күл һопбача. Мәмәли хатын. Әл бојдача. (Сичан)
Әлим илә әкәрәм, Дилим илә бичәрәм. (Јазы)		Дағлар гәдәр јайшы вар. Даға чатан башы вар. Адам дејил, сачы вар. Сәси кур-кур куруллар. (Шәләлә)
Сујун ортасыннан түстү чыхыр. (Самовар)		Адам дејил, сачы вар. Дөрд дәнә гылчасы вар. Ахшам төвләдә јатар. Күндүз һајыма чатар. (Ат)
Ики дағ арасында бир јайлыг сәрмишәм. Һеч гурумур. (Дил)		Он гардаш ики бағы вар. Мәнә битишик ики бугдағы вар (Гол, әт, бармаглар)
Көкү көјдә, Бугдағы јердә. (Шүа)		
Бир габ, ики гарпыз. Бири сојуг, бири исти. (Ај, күнәш)		

Өзү узунду. Зәри чох. Дәриси вар. Түкү жох.	(Илан)	Элэсэн, вэлэј олар, Дәјирмана дән доллар. Инсан эли дәјмәмиш, Хырманда кәрәк олар.	(Јел)
Булул булул ичиндә, Ај да булул ичиндә. Көјдән јерә од јағды, Биз дә јандыг ичиндә.	(Күнәш)	Дөрд гардашым вар: Бири сулујур. Бири үфүрүр, Бири исидир. Бири битирир.	
Газдым, газдым гуш чыхды, Ганадлары јаш чыхды. Шәр вахты јатан оғлан, Сүбһ дуруб бир баш чыхды.	(Су)	(Јагыш, јел, күнәш, торпаг)	
Сандып-сандыг истәдик, Гызыл сандыг истәдик. Көјдән од эләнәндә Биз дә јандыг. истәдик.	(Күнәш, су)	Һәр јан әләк-вәләкди. Иши тамам кәләкди. Дәјирмана чан верир. Хырмана да кәрәкдир.	(Јел)
Отурмушудум сәкидә, Үрәјим сәксәкидә. Көјдән бир ишыг дүшдү, Бир гызыл нәлбәкидә.	(Күнәш)	Јер үзүнүн гарасы, Ағачларын анасы.	(Торпаг)
Көјдә кәзәр бир маја.— Ишыг салар дүнјаја.	(Күнәш)	Јағар јагыш, гачар гыш, Кәтирәр чүрбәчүр иш. Отлар галхыб бој атар. Фәсилләрә наз сатар.	(Јаз)
Көјдән бахар гызыл даш, Дүнја она әјәр баш.	(Күнәш)	Мал етсән, малын алар. Шанында балын алар. Јазда, јайда чулланар. Гыш фәсли јалын ејләр.	(Торпаг)
Ајағындан алдырмаз, Ағзына јүјән салдырмаз.	(Јел)	Бабамын бир дону вар, Гатлајырам гат көтүрмүр.	(Торпаг)
Дүнјанын аһы һаны? Кәзир чүмлә-чаһаны. Дәрәләрдә өлүдүр. Нә әти вар. нә ганы.	(Күләк)	Алты даш, үстү јаш. Арасында чәмәнлик.	(Сәмәни)
Әл илә тутмаг олмур, Көз илә көрмәк олмур.	(Күләк)	Бири кәлир. Бири отурур. Бири јатыр.	(Чај, ағач, торпаг)
		Сач үстүндә чатдајыр, Овучдан овуча аддајыр.	(Торға)

Гырмазы хатын хончаны бәзәр. (Јумурта)	Саггыз дејил, узаныр. Сачаг кими салланыр.	(Сач)
Ел-обада адданар, Ширин олар, дадданар. Каһ атланар, јелләнәр, Каһ алышар, олдданар. (Ахыр чәршәнбә)	Пајызда чичәк ачар. Јајда верәр чохла бар.	(Фындыг)
Сај истәсәм, сај верәр, Пај истәсәм, пај верәр. Әјлиб күлүн дәрсәм, Хошбәхт өмүр, ај верәр. (Новруз бајрамы)	Ахтар, ара, Телини дара. О һансы биткиди. Дәрманды далага.	(Дары)
Габагда јели көзәл, Далынча сели көзәл. Јахасында сүнбүлү, Башында тели көзәл. (Јаз, пајыз, күнәш)	Рәнки сарыдыр, Сарылыға дәрмандыр.	(Зиринч)
Башы гарнына кирир, Белиндә даш кәздирир. Тапын кәрәк о нәдир, Илан башын эздирир.	Күлү јан-јана дүздү. Сајы әллиди, јүздү. Шаһ күсдү, оба күсдү. Әлин бағчадан үздү.	(Арылар)
Күндүз кирәр бучаға, Кечә кәләр очаға. (Јараса)	Бағчанын аласына, Күн дүшәр таласына. Елә чанлы олармы. Јем вермәз баласына?	(Чәјирткә)
Ағзы илә ишләјир, Гәндимизи дишләјир. (Гәнд гајчысы)	Ала дағдан дүшүр ел. Ајағында узун тел.	(Һөрүмчәк)
Балыг дејил, судады. Ајағы торпагдады. Ичиндә бөчәк јатыр, Күнә јаман чох бахыр. (Су занбағы)	Араба кедәр, изи жох. Јонгар јанар, көзү жох. Јол келәндә јүкү жох. Дәриси вар. түкү жох.	(Зәли)
Узун гамыш ағыза кирәр, Гулаглара нәғмә кәтирәр.	Бир мешәм вар. Мән кәдикчә О узаныр.	(Саггал)
	Кәлнинн башы торпагда, сачы чөлдә.	(Јер көкү)
	Мән кедирәм. О да кедир.	(Көлкә)

Мән кедирәм, О галыр.	(Ләпир)	Тава дәлик, Тас дәлик - Бири дә кәлди үстәлик.	(Күнү)	Узун боју, Агды ганы, Суду чаны.	(Хијар)	Суда кәзәр, чаны јох, Боғазласан ганы јох. Суја атсан о батмаз, Гуруја чыхса галхмаз.	(Гајыг)
Гырмызы нар Һәр евдә вар.	(Од)	Дәјирми тәпә, Гызылдан күпә.	(Күнәш)	Алача һа, алача, Сәпдирмишәм јамача, Дүз дырмашыр ағача.	(Лобја)	Бир гушум вар алача, Кетди, гонду ағача, Өзүнә бир ев тикди, Нә галы гојду, нә бача.	(Бараматурду)
Анасы гара, Гызы гырмызы, Оглу гыврымча-гыврымча.	(Очаг, од, түстү)	О һансы ағачды ки, көкү һавада дурур, будаглары јердәди?	(Күнәш)	Һапы-Һапы, Зәнчир сап. Дөрд будағы, Бир јарпағы.	(Халча)	Бизим евдә бир гују, Ичиндә ағча сују. Сујун ичиндә илан, Илан ағзында көвһәр, Кечәләр бизә көндәр.	(Лампа)
Бир балача нар дашы очагда биширәр ашы.	(Од, көз)	Чаванлыгда отурар, Гочалыгда јорғалар.	(Алов)	Бир јаны ағ, Бир јаны ал, Ағзына ал, Далыды бал.	(Шафталы)	Үстү тахта, алты даш.	(Вәл)
Бир нәлбәки нар киләси. Һәддин јохду әл вурасы.	(Од, гар)	Тап тапмача, Күл јапмача, Мәмәли хатын, Дишләри јох.	(Тојуг)	Балача Бәсти, Јанлары јасты, Сәнәм парчасы, Зәрди һачасы.	(Һеһрә)	Сәккиз ајаг, ики баш.	(Өкүзләр)
Бир балача фит дашы, Көтүрә билмәз һеч киши.	(Од)	Тап тапмача, Күл јапмача, Дешикләдим Атдым сача.	(Фәсәли)	Јашыл тағым вар, Ал отағым вар, Көј палтарымда Боз гуршағым вар.	(Гарпыз)		
Көј өкүз кедәр, кәлмәз, Гырмызы јатар дурмаз	(Түстү, од)	Тап тапмача, Күл јапмача, Дешикләдим Атдым сача.	(Фәсәли)				
Бир гызыл өкүзүм-вар- Һарда јатса од битмәз.	(Од)	Тап тапмача, Габ алтдача.	(Хөрәк)				
О нәди ки, Көзүнү јуманда Дунја зүлмәт көрүнүр. Көзүнү ачанда Аләм нура бүрүнүр.	(Күнәш)	Биздә бир киши вар, Ағзында ики диши вар.	(Маша)				
Дамда дана бөјрүшәр, Гызлар ора јүјүрүшәр.	(Тој)	Чөлү сары, Ичи дары.	(Өнчир)				
Ағ атлы, Гырмызы атлы. Евә чатды, Аләми бир-биринә гатды, Өзү јыхылды јатды.	(Араг, чახыр, сәрхош адам)	Нә кечә јатар, Нә суја батар.	(Көлкә)				
		Араба кедәр, изи јох, Јарар, јанар, көзү јох.	(Күнәш)				
		Алдым бир дәнә, Ачдым мин дәнә.	(Нар)				

АЧМАЧАЛАР

Беш, беш, беш-
Он беш.
Үч -он сәккиз.
Ики-ижирми.
Нечә еләжирми? (Ижирми)

Баһар чағы,
Чай ғырағы,
Бир шөлә от,
Бир дә гојун,
О тәрәфә,
Һансы јолла,
Апарарсан?
Нә чанавар гојуна дәјсин,
Нә дә гојун оту јесин.

Ким билир, һәллини десин? (Әввәл гојуну апармаг лазымдыр, она көрә ки, от, чанаварла галса, јејилмәз. Сонра чанавар апарылмалы вә гојун тәзәдән кери гәјтарылмалыдыр. Беләчә, от апарылыр сонра исә гојун. Бу һалда гојун да, от да саламат галыр.)

Варианты: Бир чобан олур. Онун да бир шөлә оту, бир гојуну вармыш. Һабы чобан һуннарла кедирмиш. Јахында да бир гурд дүшүбүмүш далларында. Габахларына чай чыхыр. Чобан да чайдан о тәрәфә кечмәк истәјир. Чайын үстүндә дә бир адам кечә билән асма көрпү гурулуб. Һајынды чобан нечә еләсин ки, һуннары бир-бир о бири саһилә кечирдәндә оту гојун, гојуну да гурд јемәсин.

(Биринчи гојуну апарсын, гурд от жемир. Сонра гурду апарыб гојуну кери гәјтарсын вә оту апарсын. Ахырда да кәлиб гојуну көтүрсүн).

Көјдә кедәк јүз газ!
Нә дејирсән, јалгуз газ?
Бизә бизчән дә кәрәк,
Бизим јарымызчән дә кәрәк,
Дөрддә биримизчән дә кәрәк,
Сән дә бизим ичимиздә,
Онда оллуғ јүз газ? (63 газ)*

Бир оғланын нечә бачысы варса, бир о гәдәр дә гардашы вар. Бу оғланын бачысынын бачылары ики дәфә гардашларыннан аздыр. Бу

аиләдә нечә гардаш, нечә бачы вар?
(Бу аиләдә ики гардаш, ики бачы вар) *

Бир ата илә оғул кәми илә сәјаһәтә чыхыр. Јолда туфан олур, кәми дағылыр. Ата өлүр, оғул исә ағыр јараланыр. Оғланы хәстәханаја апарыллыр. Баш һәким отага кирир вә азарлыны көрән кими дијир:

– Һабы ки мәним оғлумдур.
Ола биләрми? Оларса нечә?
(Баш һәким оғлакын анасыдыр)

Ики атајла ики оғул јол илә кедирдиләр. Бирдән алма ағачына раст кәлдиләр. Алма ағачынын үстүндә үч алма варды. Онлар нечә етсинләр ки, һәрәсинә бир алма чатсын? (Әслиндә үч нәфәр - баба, ата вә оғул јол кедирләр вә һәрәсинә бир алма чатыр.)

Гәләмлә ајагтабынын нә кими охшарлығы вар?
(Бир кағызда из бурахыр, о бири јолда)

Шаһ бир оғланы тутдуруб өлдүрмәк истәдији үчүн шәрт кәсир:
– Бир кағызга “өлүм”, о биринә “дирим” јазыб пүшк атын.
Лакин оғлан билир ки, шаһ һәр ики пүшкә “өлүм” сөзү јаздырачаг.
Бәс нә етсин ки, сағ галсын?
(Тәклиф етсин ки, биринчи шаһ өзү көтүрсүн)

Бир шаһын хәстә гызы варды. Һеч кәс ону сағалда билмирмиш. Шаһ чар чәкдирир ки, ким гызымы сағалтса, она үрәји истәдијини вә рәчәк, сағалда билмәсә зиндана салачам. Чохлары зиндана дүшүр. Бир күн бир киши шаһа дејир ки, мән сәнин гызыны сағалдарам. О да бир шеј едәммир. Һәб олунур.

Күнләр кечир. Гыз сағалмыр ки, сағалмыр.
Бир күн һәмән киши јенә шаһа хәбәр көндәрир ки, гызы мүаличә едә биләр.

О, хәстәни сағалдыр вә әвзинә шаһдан тәләб едир ки, өмрүнүн јарысыны зинданда, јарысыны исә евдә кечирмәсини тәшкил етсин.

Шаһ нечә еләсин ки, киши өмрүнүн јарысыны зинданда, јарысыны евдә кечирсин?

(Ону зинданда кечә көзәтчиси тәјин етсин. Күнүн бир һиссәсини орада, ишдә олсун, икинчи јарысыны евдә).

Алада мејмун банан ағачында отуруб. Адам нечә етсин ки, мејмун јерә банан тулласын?

(Әјилиб бир шеј көтүрсүн вә мејмуна атсын. әвзиндә мејмун она бананла чаваб гәјтарачаг).

Ики түлкү баласы,
Үч - анасы. (жә'ни үчүнчү анасы)
Дөрд - атасы. (жә'ни дөрдүнчү атасы)
Нечә ейләр хамысы? (Дөрд: ики бала, ата вә ана)

Бир дәрәдә једди тәпә,
Һәр тәпәдә једди јува.
Һәр јувада једди түлкү,
Һәр түлкүнүн једди баласы-
Нечә ейләр хамысы? (2401 түлкү баласы)

Армуда бахыр ики ајы -
Һәр биринин гаршысында
ици тајы -
Нечә едир хамысынын сајы? (Үч)

Ики оғул, ики ата -
Һәр биринә дүшдү бир јумурта.
Хурчунда вармыш нечә јумурта? (Үч)

Овдан кәлди једди гардаш,
Һәр биринә бир бачысы
кәтирди бир бошгаб аш.
Гардашларын једдисин дә
Өз бачысына "сағ ол!" диди.
Бу хош сөзү
нечә бачы динләди? (Бир бачы)

Кечинин ики јашы тамам оландан сонрав она нә олур?
(Үч јаша кечир)

Алма ағачынын үстүндә бир гыз отуруп. Һабы гыз "јох" сөзүндән
башга дилинә башга кәлмә кәтирмир. Бир оғлан да һәмин ағачдан алма
дәриб јәмәк истәјир. О оғлан нечә етсин ки, гыз она ағачдан алма
дәрмәјә ичазә версин.

(Оғлан сорушсун:

-- Ај гыз, алма дәрсәм инчимәзсән?

Гыз чаваб верәчәк:

-- Јох).

Ики дост олур. Бири варлы, бири дә касыб. Бир күн варлы касыб
достуну евинә гонах чағырыр. Онлар јимәјә әјләширләр. Касыб көрүр
ки, гашыглар гызылданды. О, һабы гашыгларын бирини көтүрүр.

Һунлар јијиб ичдикдән сонра варлы евини достуна кәстәрир. Гоншу
отагда бир табут олур вә варлы дијир ки, мән һабы табутун ичиндә ја-
тырам.

Касыб нечә билсин ки, достунун дидикләри доғрудур?

(Гызыл гашыгы табутун ичинә гојсун. Досту сәһәр буна тә-
әччүбләндијини билдирсә, доғру дијир)

Атаја дәјмијитди.
Бабаја дәјитди,
Халаја дәјмијитди,
Әмијә дәјитди,
Дәјрә дәјмијитди,
Дәјмәзә дәјитди,
Аллаһа дәјмијитди,
Биллаһа дәјитди.
Бәндәјә дә дәјитди. (Додоғлар)

ОЧАГЛАР, ПИРЛӘР, ЗИЈАРӘТЛӘР

Зунуд кәндинин Гајаарасы дәрәсиндә бир даш вар иди. Бу, 50-60 см узунлуғунда, 2 см галынлығында бешијә охшијән дашды. Һәмин даш һағгында рәвәјәт беләди:

– Дүшман кәндә басгын елијәндә чамаат гашмаға башдијиф. Ана ушағыны бешиқдән ашмаға мачал тапмијиф, бешији көтүрүф дәрә ухары гашмаға башдијиф. Дүшмән она јахыннашан мөгамда ана бешији гојуф, гашмаға мәчбур олуф. Бешији јерә гојуф вә Аллаһа јалварыф: “Аллаһ, балама гылынч батмасын, ушағы сәннән истијирәм”. Бешиқ ушах гарышых даша дөнүб. Дүшман гылынчы чалыб, амма дашы кәсмәјиф. Дашын үстүндә чалын-чарпаз из вар иди. Куја бу изләр гылынчыи издәри иди.

Даш узун мүддәт зијарәткәһ олуб. Ушахсыз аналар дашын үстүнә зијарәтә кәләрдиләр. Өз диләкләрини дилијәрдиләр. Арзуларына чатардылар. Гоншу кәнддәрән дә бура кәләнләр варијди.

* * *

Ичә вә Зунуд кәндләрини бирләшдирән дағ јолунун үстүндә бир зијарәт јери вар. Сәфалы, мәнзәрәли јердәди. Уча чинарларын алтында булаг гајнијир. Булагын кур сују вар.

Зијарәтдә гајнама вар. Чинарын көвдәсини гајых кими ојуфлар. Ичинә һәмин булах сујуннан төкүлләр. Гырахда исә очаг галијиф ичинә даш төкүлләр, дашдар гызаннан сонра һәмин дашдары үстү ортүлмүш тәһнәјә төкүлләр. Ичәридә күчлү бухар әмөлә келир. Һәмин тәһнәдә олан адам бәрк тәрлијир. Тәһнәдә олан адамын дөзүмнә, арзусуна көрә суја гызмыш дашдар әләвә олунур. Инама көрә һәмин гајнатмаја дүшәннәрин сојухламасы, јел хәстәлији кедир.

* * *

Рәвәјәтә көрә, бир күн Шејх Әһмәд огул-ушағына, таныш-билишинә дијир ки, мән Илису кәндинә кедирәм. Күрмүк чајыны кечәннән сонра орада өлүчәм. Кәлин мән апарың. Шејх Әһмәд бу сөздәри дијиф өјдән чыхыр. Онун далынча гоһум-әгрәба да кедир. Шејх аламанардан тез кедиб Күрмүк чајына чатыр. Әјағыны сојунуф чајы кечир. Чајын о бири тајында узаныф өлүр. Архасынча кәдән аламанар дағдан ағач кәсиф нәрдијан дүзәлдилләр. Шејхи нәрдијана узалыб көтүрүлләр чийиннәрини. Адаманар нәрдијаны галдырар-галдырмаз башдијир нәрдијан ушмаға. Адаманар әлләри јухары гача-

гача нәрдијанын далынча кәдилләр. Чунуд кәндиннән Хошкәл дијилән дагы ашыб кечилләр Баш Шабалыда. Баш Шабалыда дөфн елијилләр. О вахтдан сонра “Шејх Әһмәдин зијарәти” бүтүн Азәр-бајчана бәлли олур. Һинди дә һәр күн онларла, јүзләрлә адам һәмин зијарәтә кәлир.

КҮЛДӘСТӘ ЗИЈАРӘТИ

Күлдәстә зијарәти шәһәрин Күлдәстә, ејни заманда Кәнчәли мөһәлләси адланан һиссәсиндә, орта мөктәбин һөјәтиндә тәбиәт абидәси кими горунан, јүз әлли илдән артыг јашы олан чинарын /чыр шабальдыи/ алтында јерләшир. Чамаатын инамына көрә, үрәкләриндә нијјәт вә арзусу оланнар бу зијарәтә кәләрәк сәдәгә верир, ағача мисмар чахыр вә ја мүхтәлиф парча гырығларыны бағлијилләр. Е’тигада көрә, 40 күннән сонра нијјәт вә арзулары һәјата кечир.

ӨСКҮРМӘ ПИРИ

Шәһәрин Кәрпич заводу јерләшән мөһләсиндә кечмиш “Мән-кәрли вә сабунчу” мөһәлләсинин гаршы тәрәфиндә дағын өтәјиндә јерләшир. Өскүрмә пиринә чаны зәиф, хәстә оланлар (өксүрмәјә тугуланлар) ситајиш елијилләр. Онлар пирә мүхтәлиф парча гырынтылары бағлијир вә ахшамнар бурада шам јандырыллар. Е’тигада көрә, бу ајинләри ичра едәннәр хәстәликләрдән јаха гуртарыллар.

ЧӘРШӘНБӘ ОЧАҒЫ

Чәршәнбә очағы шәһәрин гышлаг һиссәсиндәди. Бураја әсасән горху хәстәликләринә тугуланлары кәтирилләр. Хәстәләри чәршәнбә очағына үч дөфә-чәршәнбә, шәнбә вә тәқрар чәршәнбә күнләри кәтирилләр, нәзир гојур, буранын сујуннан-ичир, истираһәт едилләр.

Инама көрә чәршәнбә очағыны зијарәт едәнләр горху хәстәлиннән хилас олурлар.

* * *

Шәки рајонунун Гајабашы кәндинин кирәчәјиндә, Әличан чајынын саһилиндә јерли әһали тәрәфиндән ситајиш олунан вә горунан бир јер вар. Бу јери кәнд әһалиси зијарәт адландырыр. Бу зијарәтин марағлы тарихчәси вар. Шәки рајонунун Турул-Сарыча дүзү тахылчылыг вә малдарлыг үчүн чох јарарлы һесаб олунур. Бурада әһали та гәдимдән тахылчылыгла даһа чох мәшғул олмушдур.

Гәдим дөврләрдә җерли эһалинин экиб-бечәрдиҗи тахылы узадан-Гафан дағларындан учуб кәлән “чәҗирткә гошуну” бир анын ичәрисиндә мөһв сдәрмиш. Чәҗирткә ахынынын гаршысыны алмаг мүмкүн деҗилмиш. Эһали бу горхунч төһлүкәҗә гаршы мүбаризә апармаг үчүн әсрләр боҗу сынахдан чыхмыш халг инамына мүрач-иөг едир.

Чәҗирткәнин гәними олан сығырчыны чәҗирткәҗә гаршы мүбаризәдә әсас васитә һесаб етмәклә, җерли эһали Түркијәдән шүшә габда “сығырчын суҗу” кәтирмишдир. “Сығырчын суҗу”ну һәммин зиҗарәтин җерләшдиҗи җердә басдырмышлар. О вахтдан чәҗирткә һүчүму жоха чыхмыш, бу җер исе зиҗарәткаһ олмушдур. Эһали бу җерә мөһсул вә боллуг рәмзи кими бахыр, ора ситаҗиш едир.

БАБАРАТМА ПИРИ

Бабаратма пири Шәки, еләчә дә әтраф рајонларын сакинләринин ситаҗиш етдикләри мүгәддәс җердир. Пир гәбиристанлыгда җерләшир. Пир күмбәзлә һөрүлмүш мүгәддәс саҗылан гәбирдән ибарәтдир. Пирин китабәсиндәки җазыла кәрә, бу гәбир мөшһур алим, сеҗид һачы Аға Мөһәммәдинди.

КИМКӘ СӨҢБӘТЛӘРИ

БАДЫМЧАНЛА ГАЗАН

Ғышлаглы Вәҗсәл Гаранын оғлу Сәдуллаһ сүдүләрин Рәчәб даҗы илә сөһбәт едирди. Сәдуллаһ кәпа басараг деди ки, кечән ил бадымчан әкмишдим. Елә җири бадымчанлар әмәлә кәлди ки, онлардан бирини Күр чаҗынын үстүнә гоҗуб о бири саһилә кечмәк оларды. Сөз алтында галмаҗан Сүдүләрин Рәчәб даҗы да диҗир ки, кәлсәнә бир эһвалат да мән данышым. Мәнә бир дәнә мис газан кәтиритдиләр. Алты адам онун ичиндә отуруб гәлеҗ едир.

Сәдуллаһ һеҗрәтә кәләрәк сорушду ки, аҗ Рәчәб, сорушмаг аҗыб олмасын, о боҗда газанда нә биширмах олар. Рәчәб даҗы һалыны позмадан диҗир:

– Сән җетишдирдиҗин бадымчаннары.

КӨЧМИЈЧӘМ БА...

Булагчы Исафил өлмүшдү. Арвады меҗитин үстүндә ағлаҗа-ағлаҗа дил төкүрдү:

– Савах кәличисоз ки, аҗ Марал, сәни истиҗән вар, көчмиҗчәм һа...

АТЫ ДИЛИМӘ БАҒЛА

Ғышлагчы Гасым фағыр адам иди. О, ахшама кими динкин җанында отурад, кәлиб-кәдәнләрә елә һеҗ деҗәрди ки, “кедах гонағым олун”. Бир күн җедди нәфәр атлы динкин габағындан кечәрәк Гасымла саламлашыр вә о, адәти үзрә атлыла гонаг галмағы төклиф едир. Атлылар тәшәккүр едиб, жола дүзәлирләр. Ғышлыгын павил-җон адланан җеринә чатанда атлылардан бири деҗир ки, гаранлыг дүшүр, кәндә кеч чатарыг, кәлин гаҗыдаг бу кәчә Гасымкилдә галаг. Атлылар Гасымын свинә кәлирләр. Гасымын һеч өзүнүн вә әнләсинин җатмаға җери жох иди. Атлылар һәҗәтә кирәндән сонра Гасымдан атлары һараҗа бағламағы сорушурлар. Башыны итирән Гасым чашгын һалда: Мәним дилимә - деҗәрәк вар-кәл едирди.

БАХЫШЫН РАЗЫЛЫҒЫ

Ғышлаглы Бахыш чох касыб җашаҗырды. Җаҗач-җарытох өмүр сүрүрдү. Атасынын вәфатындан сонра биринчи алына күнү (Чүмә ахшамы) хсҗрәт ашы биширирләр. Бахыш ашы иҗәнән сонра гарлашы Абдуләввәлә деҗир:

– Абдулэввэл, дэдэ өлдүсө дэ, амма жахшы аш жидох хаа...

КОР БЭЛЛАРЫН ҖАЗЫРЧАВАБЛЫҖЫ

Җышлаглы Бэллар тэбиэтэн чох бамэзэ вэ һазырчаваб адам иди. Икинчи дүнја муһарибэсиндэ иштирак етмиш, көзлери дэ муһарибэдэ кор олмушду. О, шәкидэ корлар клубунун мүдири иди, корлардан ибарэт бәли өзфәалијјэт коллективи јаратмышды, тојларда мөһарәтлө ојнајырды.

Бир күн арвады бэлјара дејир:

– Ај Бэллар, ноларда көзләрин көрәрди, мәним көзәллијимэ бахардын.

Бэллар чаваб верир:

– А...аз, мәни долама, сән көзәл олсејдин, маа кәлмәздин.

ХӘДИЧӘ ИЛӘ ЗИЛШАН

ҖЫШЛАГЛЫ Машаг Исфәндијарын гардашы Машаг Чаббарын арвады Хәдичә гочаглыгы, чәсарәти, гејри-ади бачарыгы илә нәинки Җышлагда, бүтүн Шәкидә ад чыхартмышды. О, маһир ат сүрән иди, силаһдан истифадә етмәји бачарырды. Тојларда сәрпајылыг едәрди, гыз евиндән адәтән биринчи оларат ат белиндә јайлыг, дибчәк, бадијә вэ с. кәтирәрәк бәјдән муштулуғ аларды. Хәдичә вэ Зијшанын ојнамасы иди. Онлар “үч бармаг” рәгсини хүсуси бачарыгга ојнајырдылар. Бу рәгси ифа едәркән Хәдичә чижиндә кәздирији тошалулә түфәнкиндән бир нечә дөфә атәш ачарды.

Җышлагдакы кимкәләрин бириндә Хәдичә һаггында даһа бир марраглы ихтиләт елијирләр. Данышырлар ки, бир күн Машаг Чаббары вэ Хәдичәни Гәбәләјә тоја чагырырлар. Хәдичә төкид едир ки, нә олур-олсун кәрәк биз Гәбәләдә ад гојаг. Онлар әлләриндә олан-галаны, өлүлүк-дирилији көтүрәрәк атларла Гәбәләјә тоја јоллаһырлар. Тојда да гојмаг үчүн апардылары бүтүн пуллары шабаш верирләр. Гајыдыб кәләндә Хәдичәнин аты хәндәјә дүшәрәк ону бир метр кәнара атыр. Машаг Чаббар өзүнү јетирәрәк дејир:

– Тојда олан – галанымызы төкдүк. Јадда галан бир шеј олмады. бах сәнин бу јыхылмагын һәмишәлик јадда галар, һинди ад чыхартдох.

АЈ БАЧЫ, ХОШ КӘЛМИСӘН!

Җышлаглы Дәдә Вагиф өзүндән хејли јашлы гадыны кәлин кәтирир. Тој ахшамы ев адамлары бәјин тез-тез кәлин отуран отаға киб-чыхдыгына дигтәт јетирирләр. Сәһәри күн бунун сәбәбини

сорушанда бәј билдирир ки, кәлин мөндән хејли јашлы олдуғуна көрә, она јанашмаға чүр’әт етмирдим. Нәһајәт, она јахынлашыб дедим:

– А бачы, хош кәлмисән.

ҖЕШ ФИКИР ЕЛӘМӘ!

Җышлаглы Мәммәд киши чан үстүндә иди. О, арвадыны вэ өвләдларыны јанына чагырды, бөјүк оғлу Гурбана мурачиәтлө деди:

– Ај Гурбан, мән даа өлүрәм, ананы, гардаш вэ бачыларыны саа тапшырырам.

Гәһәрләнмиш Гурбан көврәләрәк:

– А дәдә, һеш фикир еләмә, бәлкә белә хејирлиди! - дејиб һөн-күр-һөнкүр ағлады.

РАҖАТ ЈИ!

Җышлаглы Зәкан оғлу Авсәлимин анасы вэ арвады јола кетмирдиләр. Онларын араларында тез-тез дава-далаш олурду. Күнләрин бир күнү Авсәлимин анасы вәфат едир. О, ағлаја-ағлаја арвады Сәнәмә дејир:

– Ај Сәнәм, һинди чији өлдү, газаны гычо арасына гој, раһат ји.

КӘФӘНӘ КЕДӘН КӘЛМӘДИ

Җышлагда тэбиэтән һәр шејә лагејд олан бир кишинин анасы вәфат едир, ону кәфән алмаға көндәрирләр. Киши јасын јалһыз үчүнчү күнү кәфәнлө евә гајыдыр вэ ајагы гапыја илишиб бүдрәјир. О, әтрафдакылары мәзәммәт едәрәк киләјләнир:

– Мәни о гәләр тәләсдириләр ки, аз гала јыхылмышдым.

СААТ НЕЧӘДИ?

Чајчы Гәдирдән сорушурлар:

– Саат нечәди?

Чаваб верир:

– Саат бирди.

Сорушурлар:

– Дүз бирди?

Чаваб верир:

– Бир аз әжилитди.

АҒАМӘММӘДИН ХАРКОВ СӘФӘРИ

Зыгзыгларын Ағамәммәдин оғлу Харковда жашаырды. О, атасыны гонаг чағырыр. Гышлаглылар Ағамәммәдә баша салырлар ки, Харковдакы такси сүрчүләрин хам сәрнишинләри дәрһал таныжыр вә онлардан чох пул гопартмаг үчүн үнвана бирбаша јох, “круговой” апарырлар. Рус дилини гәтијјән билмәјән Ағамәммәд Харкова чатан кими әлиндәки үнван јазылмыш кағызы такси сүрүчүсүнә узадараг гышлагларын сөзләрини јадына салыб дејир:

– Круговой јох, прамој.

ҲАРАЛЫСОЗ?

Халг артисти шәкили Лүтфәли Абдуллајев өз машинында Гышлагдан кечәркән ешшәкдә келән Машаг Исфәндијара раст кәлир, она саташараг сорушур.

– Ә, сиз харалысоз?

Гышлаглы Машаг Исфәндијар Лүтфәли Абдуллајевин шәһәрдә јашадыгыны билдијиндән белә чаваб верир.

– Мән гышлагданам, алтымдакы исә шәһәрлиди.

НӘСИҤӘТ

Уста Нијази нәгл едир ки, 1957-чи илдә Гышлагын Дағдиби гәбиристанлығында дәфн мәрасиминдә иштирак едирдим. Јанымда нәјүт сатан Абид киши дајанмышды. О, әски әлифбаны јахшы охујурду. Бирдән онун диггәти әски әлифба илә јазылмыш гәдим гәбир дашына саташды. Абид киши гәбир дашында бу сөзләри охуду:

– “Гырх бир шајаја јумурта алдым, кәнә арвады бошамардым.”

БАЗАР ТӘҤРИФЛӘМӘЛӘРИ

Кәл, ај мүштәри,
Гызылданды дишләри!

Әлијар ловијәси, јажлах сују, гузу әти!

Бал, јемиш-чан дәрманы.

Кәл мала, гојма гала!

Сары инәјин сүдү,
Гаракөз чамышын гајмағы!

Дағыстан еркәјинин әти, кәл апар!

Јахшы гојун пендири, јажлах чичәји!

Гара чамышын кәрәси, бала гат ји!

Ә, әдә,кәдә, һәмшәри,
Кетмә ора, кәл бәри,
Әт сују ји, кифтә ји,
Пулун јохду, мүфтә ји.

Ә, гәпәһ-гәпәһ јығырам, түмән, түмән кедир,
Көзүмү ашмаға мүмкүнәт јохду.

Јағы өзүннән. Киш ләвјәси, Зәјид дүјүсү,
Дәһнә әрији,
Кәдәбәј гартофлусу, Фазыл кәләми, Гышлаг аласы,
кәл апар!

Атана нәһләт,
Мүшкүллү Мәммәд!
Алан апарар,
Сатан гуртарар.

Кәләм тутмасы, гышгырмызы, бурун ганы.
Тәзә дәрилмиш јемиш, кимсә јимәмиш, кәл, ај мүштәри!

Әт нә әт, гујруг кими ағаппаг, кәл апар!

* 5 гәпик. О вахтлар ики шајаја бир әдәд гызыл верәрдиляр.

Чәкидә жүнкүл, гижмәтдә учуз ловијә гуртарды, һа!

Исти, гажнар, буғланан өт, дәдәм әркәкдир, өззүм
өлүм, дәдәм әркәкдир!

Наллы гузу өти гуртарды һа...

Мал апар, ал апар!

Мән димирәм мәннән алын,
Пул верин малдан алын!

Балды, шәрвәтди,
Кәл апар, кәс апар!
Ај мүштәри,
Кәл, апар, ај мүштәри
Кәл апар!..
Чанды, чан, өт апар,
чан апар!

Мала кәл, ај мала кәл, сүзүлмүш бала кәл!

Кәндин малы, чан дәрманы,
Мүштәриләр апарды,
Саа бир кило галды!

Тез кәл, гуртардым кетдим,
Алмијәни пешман етдим!

Гуш илији, чан дәрманы, кечи пији, гурд јағы!

Ахтарарсан тапмазсан, јижәрсән дојмазсан!

НӘСИЛ ВӘ АИЛӘ ЛӘГӘБЛӘРИ

А

Ашағы Әфәндиләр
Абдулһәмидушағы
Ајағалынлар
Ајдәмирушағы
Ајдынлар
Ајначылар
Ајыглар
Ағасыушағы
Ағасы өјү
Ағамалыушағы
Ағашлар
Алачылар
Алыушағы
Алычанлар
Алханлар
Атакишиләр
Атәм ушағы
Алчәрәбләр
Арафлы
Арыглар
Атәкушағы
Алышанлар
Алышлар
Ахунлар
Ахундушағы
Ахынушағы
Алныачыглар
Аллаһјарушағы

Б

Бағбанлар
Бабаоғуллар
Бадьбудулар
Бүјнүзлар
Бүвүоғлулар
Бавызыхлар
Бағанәкләр
Багајушағы
Бағаллар

Баньшдылар
Бәјләр
Бәһәрчинләр
Бугәмәтдиләр
Бөјүрүмөләр

В

Ваһабушағы
Вөләммәтләр
Вәличанушағы

Г

Гарагамышлар
Гаракүлушағы
Гарагавахлар
Гарадовојлар
Гарабальлар
Гарабалалар
Гарапишикләр
Гызылониуглар
Гылчалар
Гырхых ушағы
Гондәлләр
Гортданлар
Гочалар
Гарачылар
Гарышгалылар
Гарсаглар
Галајчылар
Гәридәләр
Гәссәф Баһафлар
Гәссәв ушағы
Гәфәрлиләр
Гумбаралар
Гумәдәсләр
Гундахәсәзлар
Гоч ушағы
Гувушлар

Гудејләр
Гудушлар
Гундушлар
Гулагыкәсикләр
Гулуушағы
Гузуушағы
Гундуллар
Гушушағы

Д

Давахлар
Дагејләр
Даггылар
Дагарлар
Дагучанлар
Даданлар
Дадановлар
Даддылар
Дајыабдуллалар
Дамјаншылар
Дамакирәнләр
Дамлыгушағы
Дагчылар
Дашалар
Дарғалылар
Дарғаушағы
Дартгоцсунлар
Долмабағчалар
Донгалар
Додулулар
Долахлар
Досәмәдләр
Доходлар
Дулузлар
Дашдәмирләр
Дашакирәнләр
Дашлыушағы
Дәббәчиләр
Дәвәжанлар
Дәллеккәримләр
Дәллекүшағы
Дәмиргајалар
Дәмирчиләр

Дәјирманчылар
Диләнчиушағы
Дәролар
Дырлар
Догтузпаралар
Додшағы
Достлар
Драдралар
Дулузлар
Духуллар
Дүнбүлләр
Дуллар

Е

Елдарушағы
Еминиләр

Ә

Әбилләр
Әзбәјләр
Әзилләр
Әмикишиләр
Әнбәбәләр
Әјирәнләр
Әјвәздәр
Әрәбушағы
Әтәјинә даш јығанлар
Әшәд-мәшәдләр
Әширләр

З

Зарбатлар
Заһирләр
Зәнгәрәбләр
Зәһрәгуданлар
Зәркәрләр
Зилфајлар
Зорбалар
Зығзылар

И

Ирәфлиләр
Ирәһимушағы

Исламмышлар
Имамушағы
Ирәвушағы

Ј

Јавыушағы
Јавузлар
Јаһузлар
Јагублар
Јарыушағы
Јарылар
Јарамаллылар
Јаһыхләр
Једдиәппәкләр
Једдиләр
Једдигардашлар
Језидләр
Јетәрләр
Јылылар
Јунуслар
Јухары Әфәндиләр

К

Кававчылар
Карушағы
Кечнушағы
Кәләвәсәмәдләр
Кәләвәсәттарушағы
Кәләвәмәмәдләр
Кәләчәушағы
Кәлчулар
Корамаллар
Комалар
Косалар
Кохалылар
Кәрпәләр
Космаллар
Кәһрәөгүллулар
Кәвәрләр
Кәпәкләр
Кәчәчиләр
Кәндирләр
Күлләр

Күллүкләр
Күрдоглулар

К

Кәрајлар
Кәјилисәјүнләр
Кәрәдаглылар
Кәдәкләр
Кәјкәзләр
Кәрәмазанлар
Күмбурлар
Күркәјушағы

Л

Лалыхлар
Ламазушағы
Лајышлар
Лајғырлар
Лыршылар

М

Магсудлулар
Маралонгулар
Мафлар
Мәнәфләр
Мәрјәмушағы
Мәрчүмүшләр
Мәрролар
Мәгушлар
Мисғанлар
Микәлушағы
Мыгышлар
Мәдолар
Мәмәдһәсәнүшағы
Мәнәфушағы
Молаширинләр
Моллаушағы
Моллабабалар
Моталушағы
Мылылар
Мырылар
Мүшдүләр
Мүратасылушағы

Мушдуушагы
Мүрүдлөр
Мүршүдлөр

Н

Налбөндлөр
Намазөү
Нанајлар
Назаррылар
Нарсыз ушагы
Небилөр
Нәрдијанлар
Нуруллылар
Нуруушагы

О

Оручлар
Очаггулулар

Ө

Өјрөтдилөр

П

Пардалахлар
Папагадијөнлөр
Паланчылар
Пилолар
Пистөнлар
Пишикдөңгорханлар
Пиримлөр
Петлөр
Поталар

С

Саламушагы
Салајушагы
Саллахлар
Саманчылар
Сарычаббарлар
Сејидушагы
Сејидмөммөдушагы
Сөбөтчилөр
Сөврөлөр

Сөлөмөтушагы

Сөнөмлөр
Сөркөрлөр
Сәмөдлөр
Сәррачлар
Сејидлөр
Сојугадөјөнлөр
Софулар
Сүтдүлөр

Т

Тайчарыхлар
Татарушагы
Татанлар
Таһир өјү
Тејвө огуллары
Течанлар
Төркушагы
Топаллар
Топчулар
Тоталар
Төрөлөр
Түнтүлушагы
Түрк Чөфөрлөр

У

Ујдурлар
Учтибинлилөр

Ү

Үрјөнлөр

Ф

Файтончулар
Фөдөнлөр
Фәррашлар
Фөттаһлар
Фындылар

Х

Хөталар
Хатабалалар
Хамырјијөнлөр

Хамутчулар
Ханчанушагы
Халыгушагы
Хахајлар
Хашылар
Хејратушагы
Хөрвилушагы
Хинкаллар
Хибиклөр
Хыдыллар
Хыдылушагы
Хырлар

Ь

Һаччајниклөр
Һачабдуллалар
Һасыллар
Һавагараушагы
Һөчмөмөкиләү
Һачыалыушагы
Һачыөјү
Һачырөһимушагы
Һачыгөрөүшагы
Һаччајниклөр
Һачылөтифлөр
Һачызаһидлөр
Һачысофлулар
Һачысадылар
ҺачҺөсөнлөр
Һөнтилөр
Һөсирлөр
Һөшолар
Һоппандылар
Һүсејнушагы

Ч

Чаггаллар
Чаларрар
Чөтөнүшагы
Чыгыдалар
Чырадагылар
Чыраглар
Чопурлар

Чолахлылар
Чаушлар
Чухурлар

Ч

Чавадлар
Чөбилөр
Чөвөшлөр
Чиббөлөр
Чиндиллилөр
Чијөлөр
Чинагалар
Чиндарлар
Чинданлар
Чөлаллар
Чөлалөјү
Чөннөтлилөр
Чыгылар
Чыртданлар
Чондулар
Чуутлар
Чиданлар

Ш

Шаггулулар
Шаагөфлөр
Шаггулушагы
Шамчылар
Шамамалар
Шаханлар
Шаһханымлар
Шаһгулулар
Шөббөдилөр
Шөмөтдөр
Шөһмирушагы
Шөкихановлар
Шивилөр
Ширванлылар
Шилафгачылар
Шыхаллар
Шыхылар

КИШИ ЛӘГӘБЛӘРИ

А

Азәрбајчаны Гасым
Ајыбасан Һүсејн
Ајначы оғлу Нәриман
Аллаһсыз Мейди
Анам-бачым Шабан
Аналы Мейди
Анајисин Һүммәт
Аналыоғлу Чәлил
Анагыдых Мөммәд
Анд оғлу Јусиф
Атәш Һүсејнәли
А-чан Әһмәд
Ачыг-ачыгына Мөвлуд
Архајын Чамал
Архајын Идрис

Б

Бадурум Һидајәт
Баггал Вејсәл
Багал Мәсим
Балы-буду Һачыбала
Бабам Шаһид
Базар Фәррух
Балаты Чума
Бал Гасым
Балаван Сәфәр
Башыачыг Мөммәд
Бәновшә оғлу бәј Кәрим
Быг Әјүб
Бујда Низами
Бујнуз оғлу Јагуб
Бүлбүлү Јусиф
Бүлбүл Мөһәррәм
Бөјүрүм Сәбуһи

В

Варвар Нәриман
Вәлвәл Камил
Валавоз Оруч

Г

Габардин Усуф
Газ оғлу Исмајыл
Гагалај Мөммәд
Гаратоох Әһмәд
Гаракөз оғлу Әлијар
Гарадағлы Усуф
Гәссаб Ширәли
Гәнфит Маһмуд
Гырых оғлу Сејфулла
Гыпыг Усуф
Гыны-гыны Мухтар
Гычы Хәлил
Гырды Һачы
Гызылдиш Мөммәд
Гызыл оғлу Әһмәд
Гыз Усуф
Гарагага Ниймәт
Гарабағлы Јунус
Гарадовой Һәсән
Гарадовой Мөммәднәби
Гајмаг Әһмәд
Гајсы Мөдәт
Гајдашд оғлу Әләкбәр
Гәлјанбоғаз Абдулла
Гәлјан Ваһид
Гәнәт Рәсул
Гуда Авсалам
Гумбара Һәсән
Гулағыкәсик оғлу
Гургур Әли
Гундахсаз Һәмид
Гушчуоғлу Әли
Госду Гурбан
Гоз Алы
Гозгара Мустафа
Гочу Бағыр
Гочу Аббас
Гогал Тофик
Готдан оғлу Чәлил

Д

Дабыш Мөммәд
Даддыоғлу Ширәли
Дыгыды Нијази
Дыгтаоғлу Исмајыл
Дағар Чаббар
Дангы Бәкир
Данго Мухтар
Даг Һачыалы
Дахы Әскәр
Дартголсун Рамиз
Дванож Аббас
Дајыјисин Нурәддин
Дангоғлу Һидајәт
Дашеј Мөммәд
Дашгачы Хәлил
Дәдә Вағиф
Дәббәчиоғлу Әдаләт
Дәдәнәлсүн Јәһја
Дәро Мухтар
Дәлләк Кәрим
Дәлләк Нәсиб
Дәрзи Мөммәд
Дост оғлу Һүммәт
Домдом Иса
Долча Иса
Долча Мөммәд
Дошт Јагуб
Дошандолағ Сәлим
Дошан Әһмәд
Думба Гада
Дуббу Салам
Дурај Алы
Дүнк Чамал

Е

Ес Мустафа
Екхизтајы Әли
Ешәлән Нуру

З

Зәјзитли Усуф
Зиндан Усуф

Значит Фәррух
Золчу Сәмәд
Зырых Кәрим
Зығзыгларын Ағаммәд

И

Империал Һәсән
Икибаш Паша
Ини-гуну Адыширин
Ики-бир Әһмәдијә
Иби Исмајыл

Ә

Әбичә-бичә Әләскәр
Әми оғлу Јәһја
Әһбәбә Ширәли
Әдис (Одесса) гәнфити Һидајәт
Әһлибалах Набир
Әнно Набир
Әшәд-мәшәд Усуф

Ы

Ыһы Мөммәдәли

Ј

Јарамаллы оғлу Гурбан
Јаныгларын чоғур Сәмәд
Јаныг Мөвсүм
Јары оғлу Јагуб
Јетим оғлу Нурәддин
Јетим ата
Јетим Мөммәд
Језнә Мөммәд
Језид Усуф
Једдигатоғлу
Јыхых Гурбан
Јүзбашоғлу Нәбир

К

Камаллы Әлиһүсејн
Капитан Заһид
Кар Заһид
Китаб оғлу

Кечи Надир
Кечибала Фиридун
Кечэчи Маһмуд
Кечикүдөн Әһмәд
Кәфкәлән Нүжвәр
Кәмһард оғлу Мәммәд
Көрмәк Рәшид
Кәндир Сөјүн
Кәлләкөз Чамал
Кәлчәоғлу Чамал
Кәлчәоғлу Агабәј
Косаоғлу Заһид
Көрпә Әләскәр
Көрпәоғлу Абдулла
Көвкәр Әсабәли
Курорт һәсән
Күдүрлү Мәммәд
Көрүк һүммәт

К

Көјкөзөғлу Исфәндијар
Күрјөнә Мүрсәл
Күмбур һачымәчид
Күл Чамал

Л

Лаган Чаббар
Ләјлабалам Назим
Лалых Мәммәд
Ланлан Мустафа
Латыш Чума
Ләлә һәсән
Ләбләби Абдулһәмид
Лырдыларың Авсалам

М

Масал оғлу Вејсәл
Машах Исбәндијар
Мәркүмүш Аббасәли
Мәзә Танлыг
Мәмә Мәммәдраһим
Мисгал Мәммәд
Мираф Салам

Мыхды Мөһәммәд
Моллаоғлу Мөнәф
Мүштүк Мустафа
Мүрүд Мөһәммәд

Н

Наны оғлу Мәммәд
Нахырчы Әләкбәр
Нахырчы Нәзир
Нијәбала Нијәзи
Нәрдијан Мәммәд
Нәдир-гәдир Илјас
Нәдир (Надир) алмајимәз
Нотариус Әһмәдов

О

Обшум һачыбала
Оглан Усуф
Оглан һачыбала
Охудлу Абдулла
Офсер Иса

Ө

Өлдү һачымәчид

П

Памбыг оғлу Сабир
Паччах Мө'сүм
Пых Чума
Пејсәр Әһмәд
Петој Әһмәд
Пәһләван Иса
Партној Әһмәд
Пило Јағуб
Пилот һүммәт
Папагчы Гаффар
Полад Әли
Пуллу Гулу

С

Сагтыз оғлу Бәдрәддин
Саллах Мөсүм
Сүдү оғлу Әлосәт

Савағын хејир Ширәли
Саггал Сүләјман
Салман Чоуш
Сәви Мәнсур
Сәррач Умар
Сәрчәбурах Һидајәт
Сәнәм оғлу Ағасы
Сиккә Мәммәдһәсән
Сијасәт Әһмәд
Синавар Мусејиф
Сығаллы Адыширин
Сысга Әһмәд
Салдат оғлу Емин
Сүрмәликөз Әфәнди
Сәрчә Фөрәч
Солијар Гасым
Судјә Гаффар

Т

Тапанча Маһмуд
Тәзәпапа Исфәндијар
Тәпәл Мәмиш
Тәкмә-чүт Фикрәт
Токсин Хәлил
Төрә Салам
Түрк Чәфәр
Түрк оғлу Јусиф
Тыс Муса
Тынтын оғлу Һәсән

Х

Хахол Гурбан
Халаоғлу Не'мәт
Хагабала
Хәкандаз Бәдирчәһан
Хәдәһ оғлу Әһмәдијә
Хинкалоғлу
Хорузөғлу Јусиф
Хорузөғлу Камал
Хоту Мүрсәл
Хосу Адил
Хызыроғлу Рәсул

Һ

Һалвачы Маһмуд
Һампа Мәммәд
Һәрти Әһмәд
Һәккәјоғлу Чөләби
Һөчәтоғлу Авсәлим
Һәшли-һүшдү Бајрам
Һәчо Әһмәд
Һәттар Иса
Һоппанды Муса
Һиккә Мөһәррәм

Ч

Чанга Мәммәд
Чаты Мөһәммәд
Чарыхчы Авсәмәд
Чарыхчы һачыгаффар
Чархчы Усуф
Чәтәнә Таһир
Чечен Сәрвәр
Червон Чаббар
Четвер Чамал
Чисти сувај Мөһәммәд
Чичәк Гаффар
Че-те-зе һүсејн.

Ҷ

Ҷамхыр Усуф
Ҷанчан Чамал
Ҷанга Чума
Ҷаһыл Әләфсәр
Ҷисран Мәчид
Ҷејраноғлу Абдураһман
Ҷин Әләддин
Ҷијисн өлмүш Нијмәт
Ҷин Бәхтијар
Ҷилло Бахыш
Ҷубба Мәммәд
Ҷүчүоғлу Һәсән
Ҷүјән Әлибала
Ҷүтчү Исмајыл
Ҷынс Гәдир
Ҷызыга кирән Сөјүн

Чыртдан Сүлейман
Чо Мөмөдијә

III

Шагалат Телман
Шахшах Мөмөдәли
Шәлә Гурбан
Шүјүд Шаһид
Шириндил Мустафа
Шодан Дамәт

КИШИ ЛӘГӘБЛӘРИНИН БӘ'ЗИЛӘРИНИН ЈОЗУМУ

ӘБИЧӘ-БИЧӘ ӘЛӘСКӘР

Әбичә-бичә Әләскәр она верилмиш ләгәб һаггында белә дејир:

– Мүһарибәдән әввәлки илләрдә шәһәр коммунал тәсәррүфат шә'бәсиндә тонјарымлыг машында сүрүчү ишләјирдим. Шә'бәнин мүдири Әлиһүсејн Әфәндијевлә кәндләрин бириндән гајыдаркән чајда чохлу су олдуғуна көрә дајанмалы олдуғ. Биздән башга бир нечә сүрүчү дә чајы кечмәјә чәһд көстәрир, лакин суја батыб галырды. Мән чајын јухары һиссәсиндән ашағыја доғру орта сүр'әтлә чајы кечдим. Һамы мат-мәәтәл галды. Әлиһүсејн мүәллим мәни гучаглајараг “Әбичә-бичәсән, әбичә-бичә”, - деди, һәмин вахтдан бу ләгәби дашы-јырам.

ДЕ - ГОЛЛ ӘҢМӘДИЈӘ

Мәрһум Әһмәдијә Чәбрајылов Шәкинин Охуд кәндинин сакини олуб. II Дүңја мүһарибәсиндә алманлара әсир дүшмүш, лакин тезликлә әсирликдән гачмыш, кенерал Де-Голлун башчылыг етдији Франса мүгавимәт һәрәкатына гошулараг бөјүк шүчәәтләр көстәрмишдир. Хидмәтләринә көрә Ә.Чәбрајылов Франса Республикасынын јүксәк мүкафатына – фәхри Лекион орденинә лајиг көрүлмүшдүр. Бу ордәнә лајиг көрүләнләр парадда кенераллардан габағда кетмәк һүгуғуна маликдирләр.

Мүһарибәдән сонрақы илләрдә дә Франсанын президенти кенерал Де-Голл вә Ә.Чәбрајылов арасында әлагәләр давам етмишдир. Ә.Чәбрајылов кенерал Де-Голлун дә'вәти илә дәфәләрлә Франсада олмушдур.

Ә.Чәбрајыловун кенерал Де-Голл илә јахын силаһдашылығы шәрәфинә шәкилиләр она “Де-Голл” ләгәбини вермишләр.

ДӘМБӘЛӘН ӘЛИЈАР

Такси сүрүчүсү Дәмбәлән Әлијар дејирди:

– Кичик ушағ идим, инәјимиз доғурду. Кетдим тамаша еләмәјә. Инәјин доғушуна көмәк едән гоншу гадын мәнә баһараг диди:

– Әдә, Әлијар, нә көзә дәмбәлдиф отурмусан?

Һамы күлүшдү, елә һәмин вахтдан мән “Дәмбәлән” олдум.

ПАМБЫГ ОҒЛУ САБИР

Шәкидә бу нәслә “Памбыгушагы” да дежирләр. Хасијјәтчә чох хош, мулајим вә јумшаг олдуғларына көрә “Памбыг оғлу” “Памбыгчылар” ләгәбини вермишләр.

ЛАГАН ЧАББАР

Мүхтәлиф маллар сатылан дүканда ишләјиб. Кечмишдә дүканларда әл илә дүзәлдилән чүрбәчүр ојунчағлар вә с. сатыларды. Чаббар киши дә (о, “Маторун аралыгы” мөһәлләсиндә јашајырды) өз дүканында сатмағ үчүн наван (лаган) сатмыш вә о вахтдан да “Лаган Чаббар” ләгәбини газанмышдыр.

А - ЧАН ӘҢМӘД

Ашагы Көјнүк кәнд советлијиндә ишләјән Әһмәд хидмәти вәзифәси илә алағадар бир нечә күн шәһәрдә галмалы олур вә сонра кәндә гајыдаркөн кәндлиләр рәгбәтлә “Кәлди, а-чан, Әһмәд кәлди” дејә сәсләшәрдиләр.

АЗӘРБАЈЧАНЫ ГАСЫМ

Гасым тојларда адәтән “Азәрбајаны” напасыны чох мөһәрәтлә ојнадығына көрә она “Азәрбајчаны Гасым” ләгәби верилиб.

ЧЕЈРАН МӘЧИД

Чејран оғлу Абдураһман нәгл едир:

– Атам Јевлахдан Шәкијә кәләркөн “Туруд дүзү” сәһәсиндә јаралы чејрана раст кәлмиш, ону свимиздә мүәличә етдириб, һәммин сәһәјә бурахмышдыр. Өзү исә “Чејран” ләгәбини газанмышдыр. Евимизин јанындакы булага “Чејран Мәчидин булағы” ады верилмишдир.

ЗОЛОТОЈ ТЕЈМУР

Хасијјәтчә аличәнаб, мәдәни вә тәрбијәли, һамы илә незақәтли рәфтарларына көрә Тејмур вә Фәрух гардашлары “Золотој” ләгәби илә танынырлар.

ГАДЫН ЛӘГӘБЛӘРИ

Аға бүвү
Бала хала
Баллы ханым
Бәјаз бачы
Бәјүк бачы
Бәјүк чији
Гајмах хала
Гәмзәлчан
Дадды гыз
Дәстә бачы
Дыгылы бачы
Ешмәрчан
Кәлин бачы
Күллү бачы
Мамасы
Марал бачы
Матан бачы
Мүнтәрчан

Мәрданын Мәсмәси
Нават бачы
Наз бачы
Наз хала
Оппа нәнә
Патан бачы
Пәлә хала
Попур хала
Пүстә бачы
Тотух хала
Потух хала
Хан бачы
Чијиханым
Чүјдә бүвү
Шәкәр хала
Ширин бачы

ШӘКИ ЛӘҢЧӘСИНДӘ ИШЛӘНӘН БӘ’ЗИ АДЛАР

Абдулчаббар-Авчаббар
Абдулрәшид-Аврәшид
Абдулсалам-Авсалам
Бинјамин-Бини
Әлиһүсәјн-Әлсәјүн
Ибраһим-Ивраам
Ибраһимхәлил-Ивахәли
Јусиф-Усуф
Лүтвәли-Нүтү
Мәммәд-Мәмәш
Мәшәди Ибад-Мешдибад
Мирәли-Мирин
Мөһүбәли-Мөһбәли
Нәчаты-Ничин
Абдулсәлим-Авсәлим
Абдулкәрим-Авкәрим

Бәдрәддин-Бәди
Рза-Ирза
Рубабә-Үрбабә
Сирачәддин-Сирач
Тачәддин-Тачы
Тәмраз-Тәми
Тофиг-Тејфух
Фаиг-Фајох
Фируддн-Фируш
Фәхрәддин-Фахы
Нурәддин-Нуруш
Һәбибиллаһ-Һәбиллаһ
Һүсәјн-Сәјүн

ХӨРЭКЛЭР ВЭ ШИРНИЈАТЛАР

АШ НӨВЛЭРИ

Ајранчилов
Ахтачилов
Ашура ашы
Балвалы аш
Башијахлы аш
Бугда ашы
Гавах чөкмөли аш
Гавах дөшөмөси
Гавах гатмасы
Гатыхлы аш
Гыргоол пило
Гижмө дөшөмөси
Гахаш дөшөмөси
Өвөликчилов
Долмалы аш
Ловижэли аш
Нар гоормасы
Өврүштэли аш
Пахлалы аш
Сөвзи говурма (сөвзили аш)
Соған дөшөмөси
Сүтдү аш
Тоохпило
Тутлу аш (сүд илө)
Һөлимашы
Чиј дөшөмө
Чүјүдпило
Чобанашы
Чыгыртмалы аш (чыгыртма дөшөмөси)
Көлөм долмалы аш
Күкүлү аш (чинкар илө), (ила-хыр ашы)
Лапбалы аш
Лөнө дөшөмөси
Ловјө дөшөмөси
Ловјө туршулуғу
Ловјө сыјығы илө аш

Шештөрөк аш (јумурта вө соған гызартмасы илө)
Шорвалы аш
Шырфыллы аш (башдан бурахма)

ХӨРЭКЛЭР

Афар (көј гутаб)
Балва
Башијах (көллө-пача)
Бадымчан долмасы
Барсах долмасы (Туру долма)
Басдырма каваф
Бибөр долмасы
Бораны
Бозбаш
Булама
Гајғанах
Гашыххинкалы
Гатыхлы хинкал
Гавах лаппасы
Газан кававы
Гозлу сүјүх
Доға
Дограма
Диш һәдији
Дөјмөкаваф
Лапба
Лөпөли сүјүх
Лөпө долмасы
Лөпөхамыр
Ловјэли хинкал
Ловјэли бозбаш
Ловјө сыјығы
Лүләкаваф
Гоорма
Гүјмах

Өзмө (өзмө) - (Гүјрут вө гара чијөрдөн һазырланыр)

Өриште
Јајма
Јарпах долмасы
Көлөм долмасы
Күкү
Кирс
Төнөк долмасы
Тикөкаваф
Тава
Тавакаваф
Туршулу сүјүх
Умач
Фирни (Дүјү уну илө биширил миш ширин сыјыг)
Хашыл (хөшил)
Хамыртөкөн
Хам бозбаш
Хијар долмасы
Өврүштө
Пити
Пүф
Пыртдама умачы
Рејһан умачы
Сүјүх (сыјыг)
Гара умач
Сүрфүллү (хөмир хөрөји нөвү)
Сүттү умач
Һөдик
Һөсөдајы
Һиндушка кавабы
Черго
Чыгыртма
Чыгыртмалы хинкал
Чүјө кавабы
Чыз-быз
Шуртулух
Шырфыл (ловјө шорвасы)

ШИРНИЈАТЛАР

Барама ширни
Бамијө
Бич ома
Гырмабадам
Дүјү һалвасы
Дүјмө ширни
Зилвијјө
Ирчал
Иришдө
Көллөгөнд
Күлчө
Күлгөнд
Лөпик ширни
Ниниаста һалвасы
Ошара
Ома
Пахлава (Шөки пахлавасы)
Пешвөнк
Сәмөни һалвасы
Тахта ширни
Тел һалва
Төр һалва (Имам һалвасы)
Тут бөһмөзи
Үзүм бөһмөзи (дошаб)
Фөсәлли
Һајва уруфу
Чајчөрөји
Чыздахлы
Ширни гушу

КЕЈИМЛӨР

ГАДЫН КЕЈИМЛӨРИ

Чашгыр
Ешмөк (Дөрили лавада)
Гөнооз (гөнооз туман)
Мејзөр

ГАДЫН БАШ ӨРТҮКЛӘРИ

Көләҗағы (Ирәт)
 Аҗ көләҗағы
 Гара көләҗағы
 Иннабы көләҗағы
 Соғаны көләҗағы
 Чиртмә көләҗағы
 Чөршо
 Дараҗы чөршо
 Шал
 Хара шал
 Тирмә шал
 Креп шал
 Хынабәнд
 Чит
 Түлү
 Чалма
 Чадра
 Дувах (алафа)
 Үрпәҗ
 Чуна (тәнзиф)

КИШИ КЕҖИМЛӘРИ

Гәлфеҗи шалвар
 Архалых
 Вәзнәли чуха (чөркәзи)
 Бүзмәли чуха
 Әнтәр
 Зывыны
 Дөшдиҗ

КИШИ БАШ ӨРТҮКЛӘРИ

Папах
 Мотал папах
 Шәлә папах
 Дагга
 Хурмаҗы дагга
 Сүр дагга
 Фәс

**ЛУН, ӘЛВАН ЧОРАФЛАР
(ЧЕШНИЛӘР)**

Тирмә чораф (чашгырынан
 кеҗердиләр)
 Ип чораф
 Лун чораф (гара чораб, аҗ чораб,
 шатал)
 Әлван чорафлар (чешниләр)
 Бәндурумү
 Вәсиләчораф
 Гарабағы
 Гыҗҗагы
 Гырхәҗах
 Гочбуҗнузу
 Јар-јардан күсдү
 Күлмашаллаһ
 Күлабы
 Фындыхча
 Хорузҗуруғу
 Чәһраҗы күл
 Шәппичораб

АҖАҖТАБЫЛАР

Бахуду
 Башмаҗ
 Лаҗчан
 Мөст
 Зәнкәл
 Посдал
 Патынга (патында)
 Күвәҗ
 Күләчә
 Сапых
 Чарых
 Чуст
 Тикдаван башмах
 Әскәрхан башмах
 Ләпиҗ

**ГАДЫНЛАРЫН ГЫЗЫЛ
БӘЗӘК ӘШҖАЛАРЫ**

Гур'ан гавы
 Гызыл оннух (түмәнниҗ, гулплу)
 Импириҗал
 Лирә
 Гызыл бешдых (гулплу)
 Ыл (ромб шәкилли гызыл
 боҗунбағы)
 Сырга (тәнә)
 Үзүк
 Гәтәр
 Јахалых
 Әтәҗ
 Гызыл саат
 Гызыл биләрзиҗ
 Гызыл боҗунбағы
 Мидахил (Јахалығын гырағына
 дүзүлән гызыл бәзәк әшҗалары)
 Чәрҗәкүл
 Данә (гырх әдәд гызыл арпач-
 ыгдан ибарәт боҗунбағы)
 Силсиләли үзүк
 Пахлава үзүк
 Икимәртәбәли сырга
 Кәмәр (күмүш)
 Лирә
 Бачахлы (кулон)
 Медалҗон
 Түмәнниҗ (Австрилҗа, 14 грам)

ЈЕР АДЛАРЫ**Шәки шәһәри үзрә мәһәлләләр**

Гурдлар
 Дәҗирманчылар
 Хаччалар
 Кававчылар
 Балваҗиҗәннәр
 Соҗугәдәҗәнләр

Очахгулулар
 Варваррар
 Пиримнәр
 Әширрәр
 Билаллар
 Мәдоллар
 Дәмирчи булағы
 Киләһли
 Чөкәк мәһлә
 Гуллар
 Долчалар
 Архусту
 Сары торпах
 Еминнәр
 Дыррар
 Баҗбаннар
 Күлдәстә
 Көрпү гулағы
 Базар башы
 Маторун аралығы
 Отах ешиҗи
 һачынын тики
 Чагтал дәрәси
 Динкин јаны
 Атчапарлар
 Аҗваннар

ДАҖЛАР, ТӘПӘЛӘР

Тәҗүл дағы
 Килсә тәпә
 Мустафа бәли таласы

ЧАҖЛАР

Әличанчаҗ
 Әҗри чаҗ
 Гурчана
 Гуру чаҗ
 Киш чаҗы
 Дәҗирманархы чаҗ

КӘНД ВӘ ГӘСӘБАЛӘР ҮЗРӘ**КИШ КӘНДИ****МӘҖАЛЛӘЛӘР**

Дохун
Тажиррәр
Дәрә
Үоур
Ланыхлар
Салож ушағы
Бөдөләр
Татар ушағы
Дулузлар
Додушағы
Лажишләр
Вәләммөдләр
Каван
Мафлар
Хан Тамар

**ДАҒЛАР, ДӘРӘЛӘР,
ТӘПӘЛӘР, ДҮЗӘНЛИКЛӘР**

Хан јајлағы
Атуган јајлағы
Шуму төпә
Товла гајасы
Мархал
Тахта гаја
Гала дүзү
Пир гаја
Јаслан
Шүди
Сығнаг
Саггыннар
Торпаггазан
Гајнар
Аванын гутан јер
Армудду
Чалмах

Гочакәми
Көм јајлағы
Чалбајыр
Гарры дағлар
Гызыл бәрә
Аға дәрәси
Данавеч јајлағы
Чухадырма јајлағы

БУЛАГЛАР

Кор булаг
Тәрә булагы
Һәмзәләр
Бајлар булагы
Сојудду булаг
Кафтар булагы
Сојуг булаг
Гарпыз булагы

ЧАЈЛАР

Гурчана чајы
Бөјүк чај
Дамарчын чајы

ГАЛАЛАР

Гыздар галасы

ЗИЈАРӘТКАЪЛАР

Үумај очағы
Һәгипирим баба

КӨЛНҮК КӘНДИ**МӘҖАЛЛӘЛӘР**

Дулузлар
Чөкөкли
Гарагамыш

Моталлар
Мирзәбөјли
Гәсәфли
Јухары мөһлә

**ДАҒЛАР, ДӘРӘЛӘР,
ЈАЈЛАГЛАР**

Бөјүк Кору
Кичик Кору
Чахыл дағы
Дөмүр дағы
Авармаг дағы
Дөмүл дүзү

ЧАЈЛАР

Гуру чај
Шин чајы

БУЛАГЛАР

Сојуг булаг
Гырх булаг

ГОРХМУТ КӘНДИ**МӘҖАЛЛӘЛӘР**

Јухары мөһлә
Ашағы мөһлә
Гара дашлыг
Мүрвәтали
Чөкәк мөһлә
Мечит доггазы
Назар ушағы

АРХЛАР

Гызлар архы
Дан булагы
Јенкарх

ДАҒЛАР, ДӘРӘЛӘР, ДҮЗЛӘР

Албалы дәрәси
Сејдә дәрәси
Шүдүлү дәрә
Тахталы булаг дәрәси
Шыхмантик дәрәси
Балоглан дәрәси
Толвуран дәрәси
Инчә дәрәси
Шиш гаја
Јаных хырман дүзү
Агча дүзү

БАШ ЗӘЛЗИД КӘНДИ**МӘҖАЛЛӘЛӘР**

Архылар
Орта мөһлә
Нурмөммөд ушағы
Дөллөјушағы
Төјүл
Падар
Бөјөхан ушағы
Гасымушағы
Балөммөд ушағы
Моллалы ушағы
Рамазан ушағы
Әмир ушағы
Ширәлиләр
Давуд ушағы

ДАҒЛАР, ЈАЈЛАГЛАР

Шамхал дағы
Чајарасы
Үој дәрәси
Бөјөхан јурду
Дөјәләр
Гаргач дәрә
Гөгүрлу јајлағы

Көптөпө жайлағы
Ат жайлағы
Чухадурмаз жайлағы
Хан жайлағы
БУЛАГЛАР

Гаратојуг булағы
Гырхбулаг
Чөркө булаг

ЧАЛЛАР

Гурчана чай

ОРТА ЗЭЛЗИД КЭНДИ

МӘҲАЛЛӘЛӘР

Гаравејиз
Ашағы мөһлә
Малгавағы
Һарам мөһлә

БӨЛҮК ДӘҢНӨ КЭНДИ

МӘҲАЛЛӘЛӘР

Баламмәдли
Һачымөммәдли
Имам ушағы
Говугырағы
Чавадлар доггазы
Дәлләкли
Сәрчәли
Јүзбашылы
Пөһнаһлар

ЧАЛЛАР

Дәһнә чай

ОХУД КЭНДИ

МӘҲАЛЛӘЛӘР

Дулуздар
Дәлләһләр
Әзизбәјләр
Каван
Чумајлар
Бары арасы
Кәнд гырағы
Агалар

ДАҒЛАР, ДӘРӘЛӘР

Күнәшотаран дағы
Су дәрәси
Фөнәһ дағы
Алакөјүт
Бешијһлаш дағы
Күнәјтәпә

ЗИЈАРӘТКАҒЛАР

Јел бава

ИНЧӨ КЭНДИ

МӘҲАЛЛӘЛӘР

Әфәндиләр
Хәлилләр
Шуннәбиләр

ДАҒЛАР

Бөјүк дағ
Кичик дағ
Муса горуғу
Искәндәр горуғу

БИЛӘЧӘК КЭНДИ

МӘҲАЛЛӘЛӘР

Мөммәдиләр
Косалылар
Ајдәмирләр
Өзәддин ушағы

БУЛАГЛАР

Мө'минә хатун булағы
Ағасы баба булағы

ДҮЗӘНЛИКЛӘР

Ахтала дүзү

ДАҒДИБИ МӘҲАЛЛӘЛӘР

Чавадлар
Сојухдәјәннәр
Истимәләр
Һач һүммәтдәр

БУЛАГЛАР

Сөјүлдү булаг
Нејүр булаг
Ағ гују булаг
Донуз көлү

ДАҒЛАР, ДӘРӘЛӘР

Күнәј дағ
Көр дәрә
Чағгал дәрәси
Нәлбәки тәпә
Дашгазан мағарасы

БАШ ШАБАЛЫД КЭНДИ

МӘҲАЛЛӘЛӘР

Мурадушағы
Микајыл ушағы
Чәбиһләр
Ажах ушағы

ДАҒЛАР

Мәднәрхаччы
Чараф
Меләј
Пишһисују
Чахыл дағ
Гајагопан
Гырхбурун
Гул оғлунун ахсы
Елләр ахысы

ЗИЈАРӘТКАҒЛАР

Шејх Бава
Очахјаны
Јел бава
Ејсидүјүлән

ЧАЛЛАР

Тәрәкәј чајы
Чөрәкә чајы

КӘҪРИЗОБА КЭНДИ

МӘҲАЛЛӘЛӘР

Гочалылар
Мүсәллиләр
Әсәддиләр
Абышылар
Бабасылар
Молкатылар

ДАҒЛАР, ТЭПЭЛЭР, ДЭРЭЛЭР

Тәкмәз төпәси
 Күллү төпә
 Зағаллы төпә
 һачадур чухуру
 Тәйгәнәд төпә
 Агпилләкан дағы
 Сарағанни дағы
 Танүстү
 Гарағырлан дүзү
 Шорсу дәрәси
 Былан дүзү
 Даңлы йер
 Кечигырылан дәрә

БУЛАГЛАР

Кәһриз буллағы
 Фатма буллағы
 Кор булаг

ТЭПЭЧӘННӘТ КӘНДИ**МӘҖӘЛЛӘЛӘР**

Тарвердиләр
 Рәфиләр
 Алышағы
 Мүчәмәддиләр
 Өжәһлиләр

БУЛАГЛАР

Кәһриз буллағы
 Енимә буллағы
 Кор булаг
 Ширин булаг
 Гозду булаг

АДЫНБУЛАГ КӘНДИ**МӘҖӘЛЛӘЛӘР**

Гарагојуннулар

ДАҒЛАР, ТЭПЭЛЭР, ДҮЗЛЭР

Күллү төпә
 Чүчәрмиш дүзү

БУЛАГЛАР

Шор булаг
 Сојуг булаг

ГАЛАЛАР

Ағча гала

ЧӘЈИРЛИ КӘНДИ**ДАҒЛАР, ДЭРЭЛЭР, ДҮЗЛЭР**

Шүлтүк дағы
 Әјри дәрә
 Туруд дүзү
 Сарынча дүзү
 Гараторпаг дүзү
 Сарыторпаг дүзү
 Бајан дүзү
 Дашүз
 Дамағыл дүзү

ЧАЈЛАР

Әјри чај

**МИФОЛОЖИ ВӘ ФӨЛКЛӨР
 ОБРАЗЛАРЫ, ШӘХС
 АДЛАРЫ**

Абдулчаббар
 Абдулчәлил
 Ај
 Аг илан
 Ал арвады
 Алтыајлыг пәһләван
 Армудан бәј
 Бәһлул
 Бүлбүл
 Вај-вај
 Вәзир
 Гара Әһмәд
 Галача
 Году-году
 Гырды һачы
 Даш әждаһа
 Див
 Дәјирман дашы
 Дәрјат гапысы
 Әли
 Әмәнкүл
 Әзрајыл
 Әждаһа
 Әһмәд
 Залха
 Заман хан
 Зүбәјдә
 Идрис баба
 Илан
 Иса
 Исах-Мусах
 Исмајыл
 Искәндәр
 Ифритә
 Јел баба
 Јетим оғлу Нурәддин
 Јусиф
 Кечәл
 Кәлә

Кичик ханым
 Кәлләкөз
 Кичик чиллә
 Коса
 Году-году
 Күп гарысы
 Кәјәрчин
 Кәзәл
 Күл
 Күнәш
 Машаг Исфәндијар
 Мәликмәммәд
 Мәммәд Әфәнди
 Мәчил
 Молла Чума
 Мирзә
 Мүшдү оғлу Камал
 Мүрәсдә
 Нәсиф-Јусиф
 Новруз
 Нух
 Нухун кәмиси
 Овчу Әһмәд
 Овчу Пирим
 Өлдү һачымәчил
 Пәри
 Пәһләван Ләтиф
 Сүләјман
 Сүләјман пәјгәмбәр
 Фатма нәнә
 Фәрһад
 Фәһри нәнә
 Хан
 Хыдыр
 Хыдыр Илјаз
 Хызыр
 Һал
 Һал анасы
 Һал арвалы

Ҳасан киши
Ҳачы даҗы
Ҳачыбаба
Ҷаҗчы Рәчәб
Ҷаһан пәһләван
Ҷән гарысы
Ҷөһәннәм әждаһасы
Ҷин
Ҷыртдан
Ҷылғы Мәһәммәд
Шейтан
Шейх Әһмәд
Ширин

ЛУҒӘТ

ШӘКИ ДИАЛЕКТИ

(Ҳәбилә дә диҗилир, һәблә дә)

А

Авара – икидән артыг җашы олан әркәк чамыш баласы
Авдал – ағлына кәләни данышан, намүнәсиб кеҗинән
Аддамаш – аддым
Ағнах – кәл вә чамышларын җатдыгы кәл, батаглыг
Ағыл – төвлә
Ағгаваз – ағ рәнкә җахын /чалан/, ағымсов
Аҗахчы – тоҗун идарә олунмасына көмәклик елән.
Аҗнымах – ачмаг; көҗәриб галхмаг
Аҗрас /галмаг/ – мәәттәл галмаг, тәәччүб етмәк
Аҗрез – башга, саваҗы
Ала – көҗәрти, тәрәвәз; көҗәртинин архасында битән от
Аламанчы – нәфси ити, көзү ач
Амбыр – јункүл хасијјәт, кич
Асы – нашүкүр
Асманча /асманчада гојмах/ – Геҗри-мүәјјән, асылы вәзијјәтдә
гојмаг /кими исә/
Атданмах – кетмәк, јола дүшмәк, кәлин апармаг, кәлин атданыр
Афар – көј гутаб
Афат – надинч
Ахчә – пул

Б

Базыбурутлу – ири бәдәли
Бајангаламах – вахты кечиб, вахты өгүб, јетиниш өгүб
Балва – ејни адны көҗәртидән һазырланмыш хәрәк
Бамадур – памидор
Бафа – бир гучаг бичимиш от вә ја күләш
Бары – мөһәллә /һәјәт/ дивары
Башбәрт – паспорт
Башгалты – башалты
Башданбурахма – лобҗа шорбасындан аш
Бедава – өләчсыз, сагалмајан хәстәлик
Бейшүјүр – авара, түфејли
Бөбә – чага, көрпә ушаг
Бөлијә – оғлан евиндән гыз евине көңдәридән биринчи нишән
Бөләкир – бич, фырылдагчы

Бөлөшмак – жыхылмак
Бөрө, аддама – чөпөрин кечид жери; архдан лөкө су бурахылан жер.
Бөлөкир – дөлөдуз
Бөрни – банкаја охшар шүшө габ.
Бөһли – килас
Бижил, бижиллери – бу ил
Бикир – бүтөв
Бирхоор – бир аз, бир гөдөр сонра
Биччөжи – неч бири
Бомбу – дөрдкүнч формалы чөрөк
Бозунтурух – боз рөнкө жахын /чалан/
Баят – көһнө чөрөк
Боғмалаймак – ачкөзлүклө жемөк
Будамак – Ағачын будагаларыны көсмөк, дөймөк /адамы/
Бујрухгул – көмөкчи
Бурачак – учу нача ағач
Буруннамак – көзүмчыхдыја салмак
Бухары – евлөрдө отаглары гыздырмак вө хөрөк биширмөк үчүн
хүсуси тиклимиш очаг
Бүрмөлөмак – бүкмөк
Бүјүн, бүјүннөрим – бу күн
Бүрсүјүн – ертөси күн, бири күн

В

Вајхыр – бош, ишсиз /адам/ тагөтдөн, күчдөн дүшүмүш /адам/.
Вајилүјөн – аглашмак
Вөрөвүрд сламак – сечмөк, тутушдурмак
Вөһтијөт – доланачаг, мадди вөзијјөт
Вич – назик көндир

Г

Гавармак – сөз гајтармак
Гада – гардаш
Гадах – тәкнө вө ја табагын чатламыш јеринө вурулан /мыхланан/
дөмир жамаг
Газых – кичик паја
Гајчы – евин чардагында бир-биринө чарпаз бәркидиллимиш нача
агачлар
Гајчы вурмак – милли күлөш заманы пөһлөванларын бир-биринө
бадалах вурмакы
Ганс – јоғун ипөк өјирөн чарх
Гандах – газылмыш чөкөк јер
Гантарға – чилов

Гантармак – өјмөк, бурмак
Гарагөтдөјһ – гарајаныз /адам/
Гарашинни – гарајаныз /адам/
Гарт – гоча, гарымыш; өзүндөн разы, јашына вө һөјатдакы мөвг-
ејинө ујғун олмајан һөрөкөт вө соһбөтлөр едөн
Гарријир – гар жабыр
Гаты-гугу салмак – һөрчмөрчлик јаратмак
Гафчымак, гафсымак – мөнимсөмөк, зөбт стмөк.
Гөлет – печенје /үстү ширни тәбәгәси илә өртүлмүш
печенје Шәкидө “наслы гөлет” адланыр/
Гөнөд – вөрөг; гол
Гөно:з – ипөк парчанын гүјмөтли нөвү
Гөрөл-гөсөм – өлчү-бичи
Гөф, галачан – төнбөл, хөјирвермөз
Гову – чухур, дөрө
Голташа – јалтах
Голчак – кукла
Гома – бичилмиш кичик от тајасы
Горсаланмак – јаныб гызармак
Гугуррашмак – көкөлмөк
Гујрах – јығчам, раһат, үрөјө јатан
Гургуна – хөбөрчи, аравуран
Гулинјһ – бир иллик көрпө ат баласы
Гунут – тумурчуг
Гурахсымак – истөмөк /һөји исө, кими исө/
Гучијһ – ағач тикки; ит баласы
Гыдын-гыдын – аз-аз
Гынгырға – чөд, гыврымсач
Гыны-гыны чалмак – дава ахтармак
Гытмыр – хөсис
Гырым – мөгсөд, фикир
Гырыллатмак – артыг, јерсиз данышмак
Гыхмыг – одун доғрајанда өмөлө көлөн хырда һиссөчиклөр

Д

Дават – мүрөккөб габы
Давел – ипөкачан дөзках
Дамбадуз – һөр шејдөн инчтјөн, дөјмө дүшөр
Дараја – ипөк парча нөвү
Дамарры – гочаг, дөјанөгли
Данго – шах пул
Дашга, дурух – ики төкөрли араба
Даштура (дашгөрөјһ) – семент вө палчыг ишләдимөдөн даштан

һорулмуш мөһәллә вә күчә дивары (һасары)

Дангыр – кәллә
Дадаһмаһ – аләт етмәк
Дегал – кечәл, даз
Дөвәләләй – башлы-башына
Дәдиһ – гыч
Дәләһкәвәз – ири, зырпы
Дәфә-дараһ – бир жығын әшја
Дәккә – ән, дармачал, аз вахт
Дәзбәнд – кечмишдә пәһләванларын күләш заманы дирсәкләринә
вә дизләринә бағладығлары айна (күләш вахты бу айналардан бири
сыһарса, һәмнин пәһләван мәғлуб һесап олунуһармыш).

Дәмшәләһ – пинти
Дәннәмаһ – дәрмәк (бә'зән дә сечмәк, тәмизләмәк мә'һасында
ишләдилер) сорамнары дүжүнү дәннијәрсән, аһпама аш биширерох
Дәсти – сајағы, кими вә с
Дилиг – дөфә, көрә
Динк /ајаһ-динки/ арпа, бугда вә гарғыдалы динки/ – чәлтик
дәймәк үчүн ишләдилән башында полад лишләри олан аләт
Динк /машын динки/ – арпа, бугда, дүжү, гарғыдалы вә с. үжүтмәк
үчүн механикләшдирилмиш вә ја ағтоматлашдырылмыш дәжирман

Диншәмаһ – гулаг асмағ
Дирәшмаһ – тәкид етмәк, күчәнмәк
Диррик – кичик тәрәвәз-һәһәси
Дишдаған – чох дишләјән: чох күлән
Дишдәмә /чәј/ – шит чәј
Дыгы дүшмаһ – һаразы галмаһ, мысмырығыны салламағ
Дыһгыр – јарамаз аһам
Доггаз – күчә
Дозај – фәрсиз
Домбалаһ ашмаһ – мајаллаһ ашмаһ
Доһар – дивар
Дөјдүмәлмәз – ләһк, јаваш иш көрән
Дөјүкмаһ – һәјрәтлә әтрафа баһмағ
Дәмбә – тин, дәнкә
Дәнкәләмаһ – вердији сөздән гачмағ
Дә'рә – аш /плов/ төкмәк үчүн бошгабдан ири чини габ
Дәрдәшһәји – дөшәкчә
Драм-драм салмаһ – иши позмағ, һаразылыг јаратмағ
Дуруһ – дөрд тәкәрли ат арабасы
Дүј – садәләвһ
Думба – гысабој аһам
Думуга кетмаһ – фикрә кетмәк, хөјала далмағ

Дүмбүл – гујругу кәсик, кәләк гујруглу
Дүмәһланмаһ – әлләшмәк, чәтинликлә, ләһк иш кормәк
Дүнбәјһ дивиннән дуран – лоту, бич
Дүһниһ олмаһ – алулә олмағ
Дүрлү /дүррү/ – чохлу, бол
Дүтбәләндүз – дүмдүз
Дүшиһ – пинти, сәлигәсиз

Е

Ејманмаһ – горхмаһ
Елти – гардашларын арвадлары бир-бири үчүн елти һесап
олунурлар
Ежһан – бекар
Ешмәк – гиймәтли дәридән бәзәк верилмиш лавада һөвү

Ә

Әда дағары – ловға, өзүндән разы
Әдәв-әркәннән – әмәлли-баһилы, там гајдасы илә
Әдили-үдүлү – дәм-дәскаһлы
Әјрәмчә – идбар, хошақәлмәз аһам
Әјриплан – тәјјарә
Әләманда галмаһ – көмәксиз галмағ
Әмәзиһ – ачиз, јазығ
Әмәннијә – вар-дөвләт
Әмәсалаһ – ев әшјалары, абаданлығ
Әндәрмәш – әјри јер
Әтәјһ – гадын гызыл бәзәк әшјасы: һөјинсә, киминсә ашағы
тәрәфи
Әрәсијјә – Русија
Әријини әзмаһ /ушағын/ – ушағын /вә ја киминсә/ һазы илә
ојнамағ
Әрјәти – јарымчығ, һатамаһ иш

З

Завт е'ламаһ – зәбт етмәк, озбашына јијәләһнмәк
Завтчы – гуллуғ едән, баһан
Зәвзимаһ – јалвармағ
Зәрјал – зәркәр
Зәрәндәз – гара парчадан /мәхмәрләһ/ һазырланмыш гәф нусларла
бәзәдилмиш мүчрү алтына гојмағ үчүн сүфрә

И

Ивинмаһ – исланмағ

Идимсиз – кифир, идбар
Илишки – өлөлхүсүс
Илкинди – күнортадан хейли кечендөн сонра ахшама доғру жахын

вахт

Интасы – амма, анчаг, лакин
Ини – гајын, әрин гардашы /Баш Көјнүк/
Инс-чинс – неч ким, неч көс
Ирәкијһ – жарымчыг
Ирәзә – чәфтә /бә'зи кәндләрдә/
Ирәзәлә – чәфтәлә
Ирәшмә – јујулмуш палтары сәрмәк үчүн ип
Ирзикмах – безмәк
Иризгы – тахыл, чәрәк
Ирсиз – утанмаз, һәјасыз
Исириф – гәнаәт
Исирајын /исирејин/ – срағакүн
Ијнәгыч /ијгыч/ – арыг гычлы адам
Ихтилат – сөһбәт
Ичи-гучу /адам/ – хырдачы, һәр шејә гарышан /адам/
Иши меһрача мииндирмах – иши дүзүб-гошмаг, иши баша чатдырмаг

Ј

Јаншах – јалгах
Јантај – алтыачыг /јер/
Јаранал – кенерал
Јараф – көрөсөн
Јанпәртү /кәлиш/ – әјри кәлиш
Јахалыг – гадын гызыл бәзәк әшјасы
Јелвә – илдырым
Јенки /дә/ – кәләчәк /дә/, кәлән ил /дә/
Јенкә – тој күнү кәлини оғлан евинә апаран /мушајиәт едән/
гадын, адәтән бөјүк гардашын арвады,әми вә ја дајы арвады олур
Јерпәнәһ – хијар
Јесәвәт – велосипед
Јетдых – лазым олан гәдәр
Јешинбабаш – кизләнпач
Јешинмах /јешмәгудан/ – кизләнмәк
Јеширмах – кизләтмәк
Јөләнго – тонгал
Јәлә /лспо/ – алов
Јормах – һөрмәк
Јортмәч /јүртмәч/ – јелләнчәк
Јүјән – атын агзына салынан хүсуси дәмир

Јыгнах – јыгынчаг
Јыгламах – агламаг /Баш Көјнүк, Ашағы Көјнүк/
Јыгын-дәринни – сәлигәли

К

Каһал – көнүлсүз
Кечил – оғланларда сач формасы
Кәззаји – зај адам
Көлчә – икидән артыг јашы олан еркәк чамыш баласы
Кәм – өјәр-әскик
Көрки – дүлкәрләрин ағач јонан аләти; өз хејринә иш көрән алам
Көсөв – бир һиссәси јанмыш одун, тахта парчасы
Көфләмах – улмаг, јемәк
Киримах – сакитләшмәк
Көшән – күләш
Күјә дүшмах – өз ирадәсинин әксинә олараг башгаларынын тә'сири алтына дүшмәк
Күлләји-күф олмах – сырадан чыхмаг, сүтута уғрамаг вә с.
Күлләнмах – вејил кәзәрәк мүфтә јејиб-ичмәк үчүн јер ахтармаг
Күмдар – барамачы
Күсәнмах – һәсәд апармаг
Күт-күлләвәнт – әл-ајагы топал
Кивит олмах – һагг-һесабы чүрүтмәк
Кимкә – сөһбәтә топлашаг дәстә
Кирвәнкә – чәки өлчүсү: 400 г.
Кирдәбил – мишар
Киррәмах – јола вермәк
Кона – нечә, нә чүр
Көјнөјүс – чох јејән
Көтүрүм дүшмах – јорулуб тагәтдән /әлдән/ дүшмәк
Күзәм – пајыз јуну
Күчәписдыгнан – зорла, зор күчүнә

Л

Лавада – ләббадә
Лантыр – көк /адам/
Лапба – лобја сыјығы
Лас – ағыр,тәнбәл адам
Лах-тах – бош-бош
Ләвәрә – бөјүк, ири
Ләләјүн – төмаһкар
Ләмпә – таван
Ләпијһ – евин /мәңзилин/ дахилиндә истифалә олунан ајатабы

Ләфләмах – төрпәнмәк
Лыгыс – һәлл олунмамыш хәмир
Лопбаз /тырыггалы/ – әдәбаз
Ләјүнсүз – чиркин
Ләјүнбәләјүн – чүрбәчүр
Ләкүт – јаван, јағ төкүлмәмиш аш /плов/
Лүлгәмбәр – сәрхош
Лүтүрјан – чылпаг
Лүт-мәдәрзад – анаданкәлмә лүт

М

Мәјтарах /тајгах/ – ахсаг
Махлаји – ачиз
Мејзар – өнлүк
Мәзә чыртдатмах – өзү үчүн кефә бахмаг
Мәрдөнә – хәмир јажмаг үчүн тахта
Мәрјәти – дәјәри, гијмәти
Метан, меташ – долу саглам адам
Мидахыл – гадынларын јахалыгынын ғырагына дүзүлән ғызыл
әшјалары
Мидијһ – јаваш, ләнк
Мизган – додаг гармону
Мичир – арыг, чансыз
Мишоол – сичовул
Мөјүф дүзмах – васитәчи олмаг /хејирхаһлыг мә'насында/
Мүгәлләф – јарымчыг, кејфијјәтсиз иш, әшја
Мүрәккәф – бөјүрткән
Мүр-мүч олмаг – чашыб галмаг
Мүфтә мүсәлләм – пулсуз, мүфтә
Мүшәбағ еләмәк – чорабын ғыртылан јерини әлдә тохумаг

Н

Нават – нөвбә
Најсә – нә исә /Гышлаг/
Нанча – нә гәдәр
Насраны – әчнәби
Наһна – папа
Нөвајымда – мәнә көрә: мәнә галса: мәним әләмимдә
Нәкол – көнүлсүз, һөвәссиз
Нәрдијан – нәрдиван
Нәрки – көл
Ныхты кәсилмах – данышмаға тағәти олмамаг
Новча – пәһливанын шакирди /комәкчиси/

Нөксә /сүнәһ, нејвәт/ – ачкөз, ғырынгулу

О

Огәддөрән – о гәдәр
Олча чалмах – әл чалмаг
Ома – мүхтәлиф әдвигәтларла биширилән ширин чөрәк
Отучу – бич, чохбилимиш
Охлеј – охлов

Ө

Өјә – өкеј
Өј – ев
Өјралы /өјүннәрим/ – бир нечә күн әввәл

П

Патава – 1 ири: (Бизим гоншу патава додах, патава ајах кәлин кәтиритди). 2. Чарыг кејәнләр ајахларына сарыјырлар
Пејзи ғырых /пезөвәнки/ – јекәпәр, нәһәнк /адам/
Пәдәрәваји – сөјүшкән
Пәрјал – сүпүркә
Пәләгулах – јекәгулаг
Пәсмәммәди – фикирләшмәдән көрүлән јарымчыг иш
Пәсә галмах – ишин баш тутмумусы
Пәс түкәнә вурмах – јејиб-ичмәк, јејиб гуртармаг; мәнимсәмәк
Попурру – бөзәк-дүзәкли
Пор – киф
Порзалмах – ганы гаралмах
Посдал – кобуд чәкмә
Пош јолу – макистрал јол
Пөјшәләнмах – гајнар хөрәк јејәндә вә ја чај ичәндә ағызын јанмасы
Пуфа – јүнкүл, ичи бош
Пуш – соба
Пүф – көрпә ушаг үчүн хәмир хөрәји
Пүшди – јастыг

Р

Резәләмах – ғыфылламаг
Рузи, иризгы – әрзаг, јемәк, јемәк гисмәти

С

Савах шәрифләрин хејир олсун – Сабаһын хејир олсун
Сарсахламах – дүшүнмәдән јерсиз данышмаг
Сағ чиллә – сағ-саламаг

Салвы – дөжөнөк
 Салыз /адам/ – гарадинмөз /адам/
 Салма /чай/ – көллө гөнддөн ширин /чай/
 Саха – форма, көрүнүш /инсанларда/
 Сахсөкө – хәстә, чансыз адам
 Сөви – жазыг ушаг
 Сәјәлләнмах – баш һәрләнмәси
 Сәмә /шундул/ – ахмаг, јүнкүл хасијјетли
 Сәрвахт – ајыг
 Сәрјандар – авара, сәркөрдан
 Сәрјандарчылыг – аварачылыг
 Сәрхејнр, сәркәллә – тој вә јас мәрәсимләриндә тәшкилатчы
 Сарпајы /лар/ – тоју идарә едән /ләр/
 Сәрһесаб – ајыг-сајыг
 Сәссиз-үнсүз – сәссиз, сакит
 Сәчин – өлчү ваһиди; сәчин 3 аршына вә ја 2, 124 метрә бәрабәрدير.
 Синсафламах, синсаф еламах – сәлигәјә салмаг, низамламаг
 Сино кетмәк – чох истәмәк
 Сирхо – сәлигәли /кејинәи/
 Ситти сијрылмах – зәһләси кетмәк
 Сифдә – илк, биринчи
 Симсар – јахын адам
 Симнәмах – тәндир вә ја күрәнин сојумасы нәтичәсиндә бишән
 чөрәјин гурумасы, сојухлама
 Синситмах – дөјмәк, инчитмәк
 Синсимах – јазыг көркәмә душмәк
 Синтәрмах – сыртыгылыг етмәк
 Согтуреји чыхмаг – арыгламаг
 Соналамах – сечмәк
 Сорамнары – сонра
 Суланчыг – јелләнчөк
 Сусаланмах – истәмәк, бир истәји үрөклән кечирмәк
 Сүјәчах – су јыгылаң јер
 Сүмсү – гамышдан гәјрылымыш түтөк
 Сүмсүнмах – мүфтә јемәк үчүн јер ахтармаг
 Сүһбүн-бүһмүн – хәлвәти
 Сүфаји – тәмиз, һамар
 Сыгыр – нахыр
 Сыгырчы – нахырчы

Т

Тавана – һал, күч
 Талатын – чиблә кәздирилән пул габы

Талыг еламах – мөсхөрәјә гојмаг, ришхәнд етмәк
 Тапсајијәр – башгасынын һесабына јејиб, ичмәји, адәт етмиш
 түфејли
 Тарацламах /тарач етмах/ – тез көтүрмәк, дағытмаг
 Тарчыгыны алмах – кам алмаг
 Тасаланмах – үрәји дарыхмаг
 Тахсым – тәгсим
 Тејим-тејим – тез-тез
 Тәвлә – күлгабы
 Тәнә – сырға
 Тәпөл – гара сачда бир һиссә агаран сач
 Тәппөкә – бөрк сәс-күј
 Тәһнә – хәмир жоғурмаг вә чөрөк сахламаг үчүн ағач көтүјүндән
 һазырланмыш ичи дәрин даирәви габ
 Тискинмах – ијрәнмәк
 Тифги – ејнилә
 Тынчымах – безмәк, һөвсәләдән чыхмаг
 Тыры тутмах – гызышмаг /сәссиз јер/
 Тысы јатмах – сакитләшмәк
 Тортажәз еламах – көзүмчыхдыја салмаг
 Тохунмаш салмаг – итөләмәк
 Төсмәләјһ – көк
 Тәштијә тәһмах – мәсләһәтләшмәк
 Төјчү – мүлк веркиси
 Туманпачах – тумансыз
 Түјһләнмах – пулланмаг
 Түннјһ – чох адам олан јер
 Түнүкә /адам/ – касыб, фағыр адам
 Түһман – гарачы

У

Увур-сувур – бүрөкрат
 Улдузу ојнамах – бәхти кәтирмәк, бөрк шад олмаг
 Умма – истәмә, бә’зи адамлар биширилән хөрөклән (евләриндә вә
 ја гоншуларда) јемәдиклә хәстәләнир, “шиширләр”. Бу заман ел
 адәтинә көрә једди евдән әрзаг /“умма”/ јыгылыр вә хөрөк биширилир.
 Хәстәнин күрәјинә јумругла јүнкүлвари вурдугдан сонра хөрәјн она
 верирләр.
 Унтах – чох хырда чөрөк гырынтысы
 Уфучун – тез үшүјөн, сојуга давамсыз адам
 Урваји – пәһләванларын күләшдән габаг охудуглары маһны
 Услуфлу – еһтијатлы
 Уруф-адәт – адәт-ән’әнә

Утузмах – дурурмаг, бир анлыга фикрә кетмәк
Учуламах – данышында тез-тез тәкрара јол вермәк
Учугумма – горхудан титрәмә, әсмә

У

Узкорумчәји – тојдан сонра оғлан свиндә кәлиилә көрүш
Улқун дашы – кубик формалы јонулма чај дашы
Уп – сәс
Үрәји ајнамах – ачмах

Ф

Фарағатдамах – саһмана салмаг, раһатламаг
Фәрәкөз – фәрәсәтсиз
Фәрш – күчәләрдә даш дошгәмә, бүгөв бир отағы тутан /басан/ сјни
нашијәли. бир-бирини тамамлајан мүхтәлиф олчүлү ики јан, бир орта
халы

Филдәнмиш – һәр шеји билән, чоһбилмиш
Фынт еламах – дикбашлыг етмәк, сөзә бахмамаг
Фызыллых – галын коллуг

Х

Хас – чөршәнбә ахшамы
Хах – халп
Хашы – хәмир мајасы
Хангал – һамилә
Хејлах – хејли
Хејрә – хуеуси торпадан биширилмиш чәм
Хәкә – көмүр туллантысы
Хотәјһ – ики јашынадәк чамыш баласы
Хосуннашмах – пычылы илә данышмаг
Хынабәнт – галын баш өртүјү
Хүффәт – дөрд, гәм, хиффәт

Һ

Һавах – һә вахт
Һаки – о ки. вар
Һајынды, һәјинди – инди
Һаләјлим – лагеји адам
Һамбала – свин диварына гојулан тир
Һопладан-қун – фикирләшмәдән
Һачы-бучу салмах – галмагал салмаг
Һәвәјләстә – тахыл, әдвигјат вә мејвә дөјмәк, хырдаламаг, әзмәк
үчүн хуеуси аләт

Һәрс-пәрс еламах – дағымаг
Һәфрајимәссәф – һөрдәмхәјал
Һәфраји – мөгсәдсиз, гејри-мүәјјән фикирли адам
Һәфтијһ – аптек, әзчәхана
Һинчәвара – јахшы ки, һә јахшы ки.
Һиккә – тәрс адам
Һырраһана – шит сәһбәт вә шит зарафатлар олунаг јер
Һосаат – дәрһал
Һорда – орада

Һөвлә-вәладан чыхмаг – сәбри түкәнмәк
Һәвәр – гоншуларла торпаг саһәләринин сәрһәддини билдирән
нишан

Һөјүш – һәм, јаш
Һөртүлләтмах – дуру хәрәји сәс-күјлә јемәк
Һуну – ону
Һүт – јүнкүлхасијјәт ашам

Ч

Чаға – көрпә ушаг
Чахчах – тахта һасар
Чалаты – гатыг мајасы
Чалгы – нар чубуғундан һазырланмыш сүңүркә
Чар-начар – әлачсыз
Чапараг – чәлд
Чашгыр – зәнкин јашлы гадынларын туман алтындан кеј-дикләри
палтар

Чәлимсиз – иш јөнү билмәјән
Чәмини тапмах – сәмтини тапмаг
Чәрләмах – дөрд чәкмәк, хиффәт етмәк
Чәмкирмах – кобудлуг етмәк, сөз гајтармаг
Чәнкәл – палтар асмаг үчүн әшија
Чәп-чәпәндәз – әјри-үјрү
Чәртмә – төлә
Чәршо – галын баш өртүјү
Чивин – миңчәк
Чимири гырпмах – јухламаг /бир анлыга/
Чириш – јапышган
Чолпумах – чашыб галмаг
Чомалаға дүшмах – араја салынмах, дүшмәк, гарышыгыга дүшмәк
Чәп-чәрдәјһ вермах – дәрсини /чавабны/ вермәк
Чытызмах – ешитдирмәк

Ч

- Чалајвөтөн – саһибсиз; бош-бошуна
 Чана – жарамас, кејфијетсиз
 Чантарах – енликүрөк, јекөпөр
 Чөзсөји гарышмах – һалы нислөшмөк
 Чөрјөкүл – галын бөзөк өшјасы
 Чијангала – балача, чылыз
 Чији /чижи, анна/ – ана
 Чинчар – кикиткөн
 Чирвөнкө – чөки ваһиди: 400 г.
 Чылгы – халис
 Чыгтоз – бөјүк-кичик сажмајан. јүнкүл
 Чыгал – сөзүндөн гачан, гаданы позан
 Чо – туршу
 Чод – кобуд, төрс /адам/, кобуд, галын материал
 Чоһар – мераб, сучу
 Чумај – чүмө
 Чумбул-чумбул – дамчы-ламчы
 Чүрүст еламах – ујдурмах
 Чүчөписдыгдан – чөтинликлә

Ш

- Шаа – 5 гөник
 Шага – төрөф, һиссө
 Шөвөдө – ришхөнд, мөсхөрө
 Шәлтә – нишан күнү /бә-зи кәидлөрдө/, әһва, әшја
 Шәләнмах – мүфтә јејиб-ичмөк
 Шәпбүдүм – гејри-чидди
 Шиллош – кечә зөиф ишыг верөн хырда чүчү; зөиф ишыг
 Шимканлы – шөнликли
 Шиниммах – төрелик едиб дајанмаг
 Шилафта – јағыш сујунун төкүлмәмәси үчүн кирәмидләрин арасына дүзүлөн хырда тахта
 Шитәнки – надинч; дөчөл, саташган
 Шонгамах – чөмөлмөк
 Шортмах – кедиб-кәлмөк
 Шофтө – чөфтө
 Шунгурух гошмах – истәһза етмөк
 Шургулух – лобјадан һазырланмыш хөрөк

СӨЛЛӨЈИЧИЛӨР ВӘ ТОПЛАЈЫЧЫЛАР ЬАГГЫНДА

МИФЛӨР. “Күнәш вә Ај”, “Күнәш печә јараныб” – Агакишијев Һәсән Мөһәммәд оғлундан (1903-1975) јазыја алынмышдыр.
 “Ајын күнәшә хәјанәти”ни Салаһова Рејһан Молла Чума гызы (1896-1988) данышмышдыр.

МӨРАСИМЛӨР, АДӘТ-ӘН-ӘНӘЛӨР. “Новруз адәтләри” – Умаров Шәриф Осман оғлундан (1900-1996) јазыја алынмышдыр.
 “Су чәршәнбәси” вә “Торпаг чәршәнбәси” мәрәсимләри Шәкидә ке-чирилән Илахыр чәршәнбәләрдә иштирак едөркән топланты үзвләриндән (Пакизә ханымдан, Осман дајыдан, Абдулһәмид һәмидовдан. Баба Кәрим оғлундан вә б.) јазыја алынмышдыр.

“Новруз нәғмәләри”, “Новруз елчиләри” 1911-чи илдә Шәкидә анадан олмуш Агакишијева Зәрифә Мөһәммәд гызындан јазыја алынмышдыр.
 Илахыр чәршәнбәләрдә Архүстү мөһләсиндә көстәрилән “Коса-ке-чи” тамашасында ушаглар хорла охујанда јазыја алынмышдыр.

“СМӨМПК” (“Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа”) мәчмуәсиндә јүз ил әввәл чал олунмуш нәғмә илә сәсләшир (XVIII бурахылыш. II һиссә. 1896, сәһ. 175).

“Году-году нәғмәси” СМӨМПК мәчмуәсиндән көтүрүлүб. XVIII бурахылыш. II һиссә. 1896, сәһ. 47. Нәғмәнин мәчмуәдә чап олунан башга варианты:

Году, Году һај, Году, Году!
 Годуја салам вердинизми?
 Году бурдан өтөндә
 Гырмызы күн(ү) көрдүн(үз)мү?
 Гара тојуг ганады,
 Ким вурду, ким санады?
 Көјчәлыја кетмишдим,
 Ит балдырымы далады.-
 Јаг верин јагламага,
 Ип верин багламага,
 Верәнин оғлу олсун,
 Вермәјәнин бир кор гызы олсун!
 О да чатласын, өлсүн!

(СМӨМПК. IX бурахылыш. II һиссә. сәһ. 128-129)

“Јел Баба мәрәсими” Вердијев Тәмраз Јусиф оғлундан јазыја алынмышдыр.

“Јел Баба шивәләри” 88 јашлы Агакишијева Зәрифә Мөһәммәд гызындан јазыја алынмышдыр.

“Биткиләрин бәһси”ни Вердијев Тәмраз Јусиф оғлу сөјләмишдир. Еләчә да бах: Р.Әфәндијев. Ушаг бағчасы. Тифлис. 1912. (дөрдүнчү нәшри). сәһ. 122

“Сағын нәғмәләри” Агакишијева Зәрифә Мөһәммәд гызындан јазыја алынмышдыр.

“Тој мәрәсими” Салахова Рејхан Молла Чума гызындан жазыја алынмышдыр.

“Гәјнана-кәлиң сөзләри”, “Гыз севән оғланын сөзләри”, “Оғланла гызын илк танышылыг нәғмәләри”, “Тојларда охунан нәғмәләр”, “Ана нәғмәләри”, “Дејишмә” Ағакишијева Зәрифә Мәһәммәд гызындан жазыја алынмышдыр.

“Инанчлар” Ағакишијева Зәрифә Мәһәммәд гызындан вә һәсән Мәһәммәд оғlundан жазыја алынмышдыр.

*РӘФ, М.Ф. Ахундовун архиви, 120 сәјлы сәнәд, сәһ. 32-33.

*Н. Мирсәләһ данышмышдыр.

*Бу инанч шаир Б. Ваһабзадәдән жазыја алынмышдыр.

“Ағача тапынма”, “Гашынманын сирләри”, “Халын сирләри”, “Дыр-нагкәсмә”, “Җағышјағдырма”, “Җал анасы”, “Җангынын дәрманы”, “Көј өскүрәјин дәрманы”, “Һәдик” вә “ЈУХУЈОЗУМЛАР” Маһмудов һәсән, Салахова Рејхан Молла Чума гызы, Ағакишијева Зәрифә Мәһәммәд гызындан жазыја алынмышдыр.

ӘФСАНӘЛӘР. “Ана даш” шәкили археолог Мирсәләһ Нәсибовдан жазыја алынмышдыр.

“Ганых чагы”, “Күл вә бүдбүл”, “Исах вә Мусах”, “Гарангуш вә илан”, “Сөјүд ағачы”, “Пахла”, “Нохур көлү”, “Ағчаганад”, “Сојугбулаг”, “Ағ гаја”, “Өј иланнары” Ағакишијев һәсән Мәһәммәд оғlundан жазыја алынмышдыр.

РӘВАЈӘТЛӘР. “Һачы Чәләби вә Надир шаһ” Кәрим Ага Фәтһин “Шәки ханларынын тарихиндән” адлы китабында рәвәјәт тарихи фәкт кнмиң тәғлим олунур.

“Кәләсән-көрәсән” галасы” Ағакишијев һәсән Мәһәммәд оғlundан жазыја алынмышдыр.

“Шаһ палыг” вә “Әмирхан јајлагы” Маһмудов һәсәндән жазыја алынмышдыр. (87-жашында, Шәкиннин Ашагы Шабалыг кәнд сакини).

“Молла Чума вә ашыг”, “Молла Чума вә чүтчү”, “Молла Чума вә атлылар” Әзизов Мөвләд Ибраһим оғlundан жазыја алынмышдыр.

ЛӘТИФӘЛӘР. “Һәр күн кәсилән хоруз”, “Аҗынын армуд пајы”, “Сән баһа апарырсан”, “Он довшан”, “Сөзүңү демәјә имкан вермәмисән”, “Мотосклет истә” Умаров Шәриф Осман оғlundан жазыја алынмышдыр (1900-1996).

“Лајысгы ләтифәләри” Молла Чуманын ләтичәси Елман Әзизовдан жазыја алынмышдыр.

НАҒЫЛЛАР. “Хор-хор молла”, “Түлкүңүн һиләбазлыгы”, “Түлкү вә хоруз”, “Кор дөвә” Рејхан ханымдан жазыја алынмышдыр.

“Јад кәлин”, “Чамыш көңүнән гајыш” Ағакишијев һәсән Мәһәммәд оғlundан жазыја алынмышдыр.

ДАСТАНЛАР. “Чәләлы Мәһәммәд вә Тават ханым” Азәрбајҗан ЕА Архитектура вә Инчәсәнәт Институтунун архиви. Иш 63, 1938. Молла Чуманын шакирди Ашыг Әһмәд Гафаровун дилиндән жазыја алынмышдыр. Һүсејн Чавидин оғлу Әртоғрул дастана марағлы рәј жазымышдыр. Орада дејилди: “Молла Чумаја анд дастанлар (мәтндә “нағыллар” кет-

мишдир) ичиндә бу ән марағлысы, ән сәммиси вә ән түкәнмәзидир. Истәр теманын өзүндә, һәдисәләрин инкишафында, ифадә формасында бир сәрбәстлик, сәммимлик вардыр”.

“Сәјәтбәј вә Сәјәлы ханым” Азәрбајҗан ЕА Архитектура вә Инчәсәнәт Институтунун архиви. Иш 77, 1938. Әлҗазмасынын үстүндә белә бир гејдлә растлашырыг: “Сәјәтбәј вә Сәјәлы ханым”. Нағыл. Сөјләјәни Ашыг Әһмәд Гафаров. Нуха рајону. Лајысгы кәнди. 21 март 1938-чи ил”.

*Мәтндә сәһвәи “фәјтон” кетмишдир.

*Мәтндә сәһв олараг “краватына” кетмишдир.

*Мәтндә “дајан” шәклиндәлир.

*Јәгин “боран” сөзүңүң тәһриф олунмуш формасыдыр.

БАЈАТЫЛАР. II рәғәминдән сонрақылар Ағакишијева Зәрифә, Салахова Рејхан вә Вердијев Тәмраз Јусиф оғlundан жазыја алынмышдыр.

УШАГ ФӨЛКЛӨРҮ. БЕШИК НӨГМӨЛӨРИ (ЛАЈЛАЛАР). “Јухлатмалар”, “Ојатмалар”, “Арзуламалар”, “Охшамалар”, “Бәнзәтмәләр”, “Алгыш-лајлалар”, “Гаргыш-лајлалар”, “Инам вә етигадла бағлы лајлалар”, “Бәсләмәләр”, “Шикајәт-лајлалар”, “Гурбанлар”, “Дилачмалар”, “Өјрәтмәләр”, “Өчәшмәләр” “Дүзкүләр”, “Ачытмалар” (Доламалар), “Санамалар, јахуд ојун нәғмәләри”, “Јанылтмачлар”, “Тапмачалар” Ағакишијева Зәрифә, Салахова Рејхан вә Вердијев Тәмраздан жазыја алынмышдыр.

*СМӨМПК, XVIII бурахылыш, II һиссә, 1894, сәһ. 37-38 шәкили Абдулла Әфәндијевин дилиндән жазыја алдыгы лајлалары “Катыбәнине песни” (“Бешик нәғмәләри”) адландырыр. Һәмин лајлалар постик гурулушу етибары илә мараг доғурур. Бизчә, А.Калашевин топцадыгы нүмүнәләр лајлаларын халг арасында һәлә там формалашмамыш шәкилләрицир.

*СМӨМПК, XVIII бурахылыш, II һиссә, сәһ. 39

*РӘФ, арх. 8. Г-3, сәһ. 81 1922,

ДҮЗКҮЛӘР. Ағакишијев һәсәнин, һәמידов Абдулһәמידин вә Шәки мәктәбдиләри Тәһран, Анар вә Сәбинәнин дилиндән жазыја алынмышдыр.

*СМӨМПК VIII бурахылыш, 1894, II һиссә, сәһ. 73.

*СМӨМПК, XVIII бурахылыш, 1894, II һиссә, сәһ. 73

УШАГ ОЈУН-ТАМАШАЛАРЫ. “Бәнвәшә” вә “Әнзәли” ојуну СМӨМПК-дан көтүрүлүш, Бабајев Мәммәд Оруч оғlundан сөјләдикләринә әсәсән бәрпа едилмишдир. Галанлар һачымәһәррәмова Адилә Вәлијудла гызынын дилиндән жазыја алынмышдыр.

ЈАНЫЛТМАЧЛАР. Ағакишијева Зәрифә, һәсән дајы вә Рејхан ханымдан жазыја алынмышдыр.

*СМӨМПК-дан вә Шәки мәктәбдиләри Тәһран, Анар вә Сәбинәнин дилиндән жазыја алынмышдыр.

*СМӨМПК, XVIII бурахылыш, 1894, II һиссә, сәһ. 11, 18, 80, 110

***ТАПМАЧЛАР.** СМӨМПК-дан көтүрүлүш вә Зәрифә Ағакишијеванын дилиндән жазыја алынмышдыр

*СМӨМПК мәчмүәси, бурахылыш I-XXXXVII. Тифлис, 1981-1927, сәһ. 55.

*СМӨМПК мәчмүәси, I бурахылыш-1881, сәһ. 55

- *СМӨМПК мәчмуәси. б. III, һ. II, сәһ. 50.
- *СМӨМПК мәчмуәси. б. III, һ. II, сәһ. 50.
- *СМӨМПК мәчмуәси. сәһ. 48.
- *СМӨМПК мәчмуәси, бураһылыш XVIII, һ. II, сәһ. 49.
- *Халғ арасында “һовуз” дејил, “булаг” ишләнир.
- “АЧМАЧАЛАР”. Шәки мәктәбиләри Тегран, Анар вә Сәбинәнин

дисциплиндән жазыја алынмышдыр.

(Топлајан Рамазан Гафарлы)

* * *

ТОЈ МӘРАСИМИНИН икинчиси мұәллифин “Шәки күлмәчәләри” (Бақы. 1998) китабындан сечилмишдыр.

РӘВАЈӘТЛӘР. “Фәхри нәнә” Боллудәрә кәнд сакини Чәннәт нәнәдән: “Саман дүшдү, Заман өлдү” Ибраһимова Рәхшәндә Јагут гызындан: “Һәр касин һагы” Шәки рајону. Биләчик кәнд сакини Салманов Рүстәм Әсәдулла оғлундан: “Газандығын дары, төкдүјүн сәват олар” Ваһабов Лүтвәли Ширәли оғлундан: “Молла Чума илә ашығ һачы” Ваһабов Чума вә көзәлин хурмасы” Исламова Рәһимдән. “Ушағ вә гарышыға” 1950-чи илдә 35 јашлы Әлијева Фирузә һачалы гызындан: “Гарыш әһмәднән әчнәби пәһләван”, “Алтыајлығ пәһләваннан Ләтифин күләши”, “Чобан әһвалаты” Шәки шәһәр сакини Ваһабов Лүтвәли Ширәли оғлундан: “Әсәдлә пристовын әһвалаты” Абдуллајев Әләддин Шәмсәддин оғлундан жазыја алынмышдыр.

ЛӘТИФӘЛӘР. ҺАЧЫ ДАЈЫНЫН ЛӘТИФӘЛӘРИ. “Адамы адам јанына көндәрдиләр” 1982-чи илдә 70 јашлы Әфәндијева Нәјмә Рәшид гызындан: “Мазол дәрманы”, “Пешә истигамәти” Абдуллајев Әләддин Шәмсәддин оғлундан: “Јер әјриди”, “Һачы дајынын ресепти”, “Мајасыз газанч” һәбибиллаһзадә Нурәддин Јусиф оғлундан: “Һачы дајы да гују газыр”, “Аңлыны гору”, “Вар-дөвләт”, “Булаг вә чај сују ичәнир”, “Муштулуғ”, “Баш соған” Киш кәнд сакини Мурадов Гүдрәт Гузу оғлундан: “Һачы дајы биячидә” Мейди дајыдан; “Чанавар билән јахшылы” Јусифов Мәммәдуру Шакир оғлундан; “Иди суда” Нурәддин Јетим оғлундан: “Протез диш әһвалаты”, “Һачы дајы санчыланыб”, “Па-лаза бүрүн, елнә сүрүн” Әмиров Оғтај Әсәд оғлундан: “Гәзет сатышы” шәкили профессор Әфәндизадә Әзиз Рәчәб оғлундан; “Чох јашамағын сирри” мұәнәдис Аббасов Аббасдан; “Кечикмиш әлејкүмәсалан” Атакишијев Телмандан; “Анадапкәлмә түтәк” Абдуллајев Фәрмандан; “Мәшән башға гојун јохду” Сәмәлов Нурәддиндән жазыја алынмыш; “Һачы дајынын Тифлис сәфәрләри”ни Улдуз Бәшир гызы Рәшидбәј Әфәндијевин архивиндән көтүрмүшдүр.

МИРЗӘ АБДУЛЧАББАРЫН ЛӘТИФӘЛӘРИ. “Папағымы сишәк јијиф” Хәлилв Тејмур Әбузәр оғлундан: “Пулум олсәјди һабыра нијә кәлирдим?”, “Әјахгавымы ахтарыграм” Атакишијев Телмандан; “Өзә өјдәки кими һисс елијичһән?”, “Дәдәм әркәкди!”, “Абдулчаббарын чавабы”, “Сөз гуртарыб” Билалов Назимдән: “Абдулчаббарын шаирлији”

профессор Әфәндизадә Әзиз Рәчәб оғлундан: “Јәсилмишәм” һачыјев Нәмәт Һәмид оғлундан; “Абдулчаббар динә гаршы” Һүсәјнов Ширәмәддән жазыја алынмышдыр.

МАШАХ ИСФӘНДИЈАРЫН ЛӘТИФӘЛӘРИ. Абдурахманов Лијази Мәһәмәд оғлундан жазыја алынмышдыр.

ГАРАГОЈУШЛУ (ТӘРӘКМӘ) ЛӘТИФӘЛӘРИ. Дәрәчәннәт кәнд сакини Әбдүррәһманов Һүммәтдән жазыја алынмышдыр;

МҮХТӘЛИФ МӨВЗУЛУ ЛӘТИФӘЛӘР. “Јевлах Шәкијә охшијир ки...”, “Дәрд мәрдумазар”, “Вур бура”, “Ушағы сакиләшдирмәк јолу”, “Дијирәм ахы...” Јетим оғлу Нурәддиндән; “Истәјирсән дүш, истәјирсән дүшмә” һачыјев Нәмәт Һәмид оғлундан; “Сәзәндәләр дәстәси”, “Сағ тәрәфдәки мәнәм һа...”, “Бадымчаны јатыш”, “Сәни дә јијим, хәрәјә да”, “Ағ-зо ичиндә”, “Һабы күчүкләр чинди, нәди”, “Сәјләмәдин, амма јаратдын”, “Дәләдүз вә балача оғлан”, “39-дан 44-ә гәдәр”, “Шәки вахтилә”, “Саат 60-ды”, “Балығ мурәббәси”, “Һәбилә димәлијох?”, “Харичдә олурсаимы?”, “Базарда”, “Сән фит чалдын”, “Һабынды коғо хотите?”, “Дазын чавабы”, “Талын мурәббә” Әфәндизадә Әзиз Рәчәб оғлундан: “Додағым әсир” 1990-чы илдә 60 јашлы Әлијев Әли Јусиф оғлундан; “Нә һырташмијин, нә мыртдашмијин!” Сәмәдов Нурәддиндән: “Бамадурун” сәркүзәшти”, “Ә, инсафын олсун”, “Баба вә нәвә” 1990-чы илдә 60 јашлы Һәсанов Ибраһимдән: “Мәндән дә ејбәчәри вармыш ки!”, “Һабы паваротда сахла!” Саламов Ақифдән; “Сән дидин, мән дә дашыдым” Мурадов Гүдрәт Гузу оғлундан: “Сифтәми көр еләм, гадам!” Нәбијев Низамидән: “Ики чәп үз-үзә”, “Фыштылых”, “Ааз, гырылләтсанә” Әмиров Оғтај Әсәд оғлундан: “Башыма нә гојум?”, “Тој дини чыхсын” Абдурахманов Һикмәтдән: “Һазыр-чаваб нәкар” “Тој зурна чалсын”, “Дүз бөләрсән һа!..”, “Мөвсүмүн дәдәси өлүб” Абдуллајев Әләддин Шәмсәддин оғлундан: “Зәһбил”, “Охпәјыш”, “Такси нечијәди?” 1995-ки илдә 65 јашлы рәссам Исмајылов Исметдән: “Мини мин манат” Абдурахманов Јусифдән: “Әјахларын салтјын хәрәјһ”, “Үч сәрнишин” елми ишчи Сәмәдов Сәһрабдан: “Диш ағырыс” Әмиров Оғтај Әсәд оғлундан: “Ики ешијәјин јуку”, “Чырыны”, “Мешәлә нә гимјәт” “Башабала шаир” әмәкдар мәдәнијәт ишчиси Әли Давуд оғлундан; “Нәһрә гүдуртлу” Баш Лајскы кәнд сакини Микајылов Камран Муса оғлундан; “Тој ағлијим”, “Долманы сөкмә!”, “От тајасы” Орта Зәјит кәнд сакини Мәммәдов Бајрамдан: “Курорт бизә кәлди” Гафарова Һүснәјә Јагуб гызындан: “Һеш чаны јох имиш” Илјасов Емин Адширин оғлундан: “Әлимсәндә Мәммәд хәстә көрмәсинә кедир”, “Ады синди, гонарары мәмә”, “Елмин инкишафына бах” Аббасов Аббасдан: “Гануну поза билмәрәм” әмәкдар мәдәнијәт ишчиси Әли Давуд оғлундан: “Бадымчан долмасы”, “Һәблә, һәблә” Шамилов Әли һәјдәр оғлундан: “Ары пәтәјини Москва сәјәһәти” Әфәндијев Разидән: “Шәкили вә “отүзминчи” Јусифов Мәммәдуру Шакир оғлундан; “Тәсәлли”, “Кедах јатмаға” һәбибиллаһзадә Нурәддин Јусиф оғлундан: “Бүлбүл қавабы” Муртузајев Салығ Нәби оғлундан; “Гонаглығ” һачыјев Вәјсәлдән; Молла Чуманын баш гырхдырмасы; Молла Чума вә Дәлләк Салам Ваһабов Лүтвәли Исјиди оғлундан: “Һабы-

на да шүкүр”, “Бу сүрү тоогнан пис олум ки...”, “Чејран оглу вә јол нәзарәт-чиси” Абдуллајев Фармандан; “Мән һансыннанам?”, “Довшан” ишкини гәркидиф” Шамилов Әлиһејдәрдән; “Ичмәли чај сәррафы” Ваһабов Лүтвәли Мирәли оглундан јазыја алынмышдыр.

“ОЈА БИЛИМӘЗ” гошмасы Ашыг Чамалдан јазыја алынмышдыр.

ОЧАГЛАР, ПИРЛӘР, ЗИЈАРӘТЛӘР. 1915-чи илдә анадан олмуш. Ғышлаг гәсәбә сакини Нәсәнәва Сәкино Салам гызындан; 1916-чы илдә анадан олмуш, Баш Күнкүд кәнд сакини Абдулкәримова Мәккә Абдуллаһ гызындан; 1922-чи илдә анадан олмуш Киш кәнд сакини Мәсимова Дүрданә Нургәләм гызындан; 85 јашлы Шәки шәһәр сакини Гафарова һәјат һүсәјн гызындан. 1915-чи илдә анадан олмуш, Шәки шәһәр сакини Османова Фирузә Мәммәд гызындан јазыја алынмышдыр.

КИМКӘ СӨҺБӘТЛӘРИ. Ағыз әдәбијатынын јарандыгы вә јазылдыгы марағлы мәнбәләрдән бири кимкәләрдир. Шәки диалектиндә “кимкә” сөзү адамларын кичик гурушларла бир јерә јығылдылары јерә дејилр. Кимкәләрдә адәтән олуб-кечмиш вә чари һәјат һадисәләринә, һәмјериләрин давраиыш вә һәрәкәтләринә гижмәт верилр, тәбни вә өзүнмәхсус ағыз әдәбијаты јараныр. Кимкәләрә орта вә јашлы нәслин адамлары јығылыр. Кимкә сөһбәтләри Шәки шәһәринин Ғышлаг һиссәсинин сакинләри - маһир бәнна Абдураһманов Нијази Мәһәмәд оглу, дүјкәр Мәммәдов Саһиб Әһәд оглу вә фәһлә Мәммәдов Әзиз Әһәд оглундан јазыја алынмышдыр.

БАЗАР ТӘРИФЛӘМӘЛӘРИ. Шәки шәһәр сакинләри Молла оглу Мәнәфдән, Гәссаб Бәһрамдан, Гәссаб Јетим Акифдән, Гәссаб Мәммәлдән, Гәссаб Мәшәди Мухтардан јазыја алынмышдыр.

“Нәсил вә аилә ләгәбләри”, “Шәки ләһчәсиндә ишләнән бә’зи адлар”, “Хәрәкләр вә ширнијатлар”, “Кејимләр”, “Јүгәт”.

(Топлајан Гикмәт Әбдүлһәлимов)

* * *

МИФЛӘР. “Илан оглан”, “Чысгана”, “Нухун кәмиси”, “Рух” 1910-чу илдә анадан олмуш, Доду гәсәбә сакини Нәсиров Бајрам Абдулһәмид оглундан јазыја алынмышдыр.

РӘВАЈӘТЛӘР. “Дәјирманчы оглунун јухусу”, “Дәјирман дашы”, “Падшаһын әмри” Баш Зәјид кәнд сакини Әбдүләзизов Саләһдән јазыја алынмышдыр.

НАҒЫЛ. “Армудан бәј” 1922-чи илдә анадан олмуш, Мә’симова Дүрданә Нургәләм гызындан јазыја алынмышдыр.

ЛӘТИФӘЛӘР. “Мүшиду оглу Камал”, “Јетим оглу Нурәддин”, “Прис-тавла ики шәкили”, “Һәкимлә хәстә”, “Кор Фәррух”, “Чајчы Рәчәб” нүмунәләри Шәки шәһәр сакини Идрисов Нијази Шәфәјәт оглундан; “Һәлә баба вә Чылы Мәһәмәд”, “Мәчид киши вә Пәри арвад”, “Һәлә ону билмәк олмаз”, “Тапанчамы гирјатсыз әләмә” нүмунәләри Дәрәчәннәт кәнд сакини Әбдүррәһманов Һүммәтдән; “Бәс мән Сәјун оглуна нә чаваб вәрәчәјәм”, “Һәјла, һасан, һәјла”, “Кәрим пендир отүрәнә кими”, “Ај ча-

лым, һабу тәрәкәмә нијә дәли улур” нүмунәләри Дәрәчәннәт кәнд сакини Гочәјев Гочадан јазыја алынмышдыр.

“Олсун” вә “Инсан” кәрајлылары Ашыг Исмајылдан јазыја алынмышдыр.

“Јер адлары”.

(Топлајан Вагиф Аслан)

* * *

РӘВАЈӘТЛӘР. “Тан пулу”, “Гисмәтсиз тикә јижилмәз”, “Һәм елм, һәм дә һелм” “Ата-ана борчу”, “Вәрдиш дә вар, вәрдиш дә”, “Ағач јоғун-луғуннан, инсан галылыгынан”, “Аллаһ версин”, “Аллаһ, кәрәмаә. мәслаһата шүкүр” 1923-чү илдә анадан олмуш, Шәки шәһәр сакини Ел-даров Камал Әләкбәр оглундан јазыја алынмышдыр.

ЛӘТИФӘЛӘР. “Дижирәм ахы”, “Норка јох – немка”, “Сағталыны гырхдыр кәтир”, “Кечән хејрә галсын”, “Билмәз”, “Јаман кидијых һа”, “Дүнәнки кими олачах”, “Баватды”, “Оғрунун папагы јаныр”, “Сәәч сү-пурча јижим”, “Језнә дә оннан димахды”, “Кәл орталыјах”, “Јашылла-шан Кијевин сағлыгына”, “Сәән арвадо ахтарах”, “Мәһкәмәдә”, “Һабы дајынын вижданы һагы” нүмунәләри Шәки шәһәр сакини Һачыјев Аббас Әләкбәр оглундан јазыја алынмышдыр.

(Топлајан Рамиз Орсәр)

* * *

НАҒЫЛЛАР. “Вәфалы достлар”, “Пәриләр падшаһынны гызы” 1923-чү илдә анадан олмуш, Шәки шәһәр сакини Ваһабовә Туту Чаббар гызындан; “Нахырчы илә падшаһ гызы” 1915-чи илдә анадан олмуш, Шә-ки шәһәр сакини Осәдзәдә Хавәр Муса гызындан јазыја алынмышдыр.

Мифоложи вә фолклор образлары. Шәхс адлары.

Сөјләјичиләр вә топлајычылар һагында.

(Топлајан Оруч Әлијев)

* * *

“Гызыл тапан оглан” 1910-чу илдә анадан олмуш, Бидејиз кәнд саки-ни Чәлилова Нүјвәрдән јазыја алынмышдыр.

(Топлајан Севинч Гәдирова)

* * *

II рәгәминдән ашагыдакы јанылтмачлары шәкили һәмјашыларындан јазыја алмышдыр.

(Топлајан Фаиг Чәләбијев)

* * *

МУШТӘРӘК ТОПЛАМАЛАР

АЛҒЫШЛАР, ГАРҒЫШЛАР, АНДЛАР. 1926-чы илдә анадан ол-муш. Баш Көјнүк кәнд сакини Абдураһманов Абдураһман Шүкүр ог-лундан; 1930-чу илдә анадан олмуш, Ајдынбулаг кәнд сакини Абдулкә-римова Чәваһир Кәрәм гызындан; 1904-чү илдә анадан олмуш, Шәки

шәһәр сакини Һүмбәтов Садыг Баба оғлундан; 1910-чу илдә анадан олмуш, Шәки шәһәр сакини Гафарова Һәјәт Һүсејн гызындан; Охут кәнд сакини Чаббарова Чејран Әсәд гызындан *Вагиф Аслан вә Гүкмәт Әбдулһәлимов* жазыја алмышлар.

АТАЛАР СӨЗҮ ВӘ МӘСӘЛЛӘР. 1912-чи илдә анадан олмуш, Доду гәсәбә сакини Күлмәмәдова Күлзәдә Күлһәмәд гызындан; 1940-чу илдә анадан олмуш, Шәки шәһәр сакини Гафарова Һүснәјә Јагуб гызындан; 1916-чы илдә анадан олмуш Баш Күнкүд кәнд сакини Абдулкәримова Мәккә Абдуллаһ гызындан; Шәки шәһәр сакини Мәмәдов Ниязи Адыширин оғлундан; Кичик Дәһнә кәнд сакини Алхасов Камилдән; Дәрәчәнәт кәнд сакини Әбдуррәһманов Һүммәтдән; Баш Көјнүк кәнд сакини Нәчәфов Мәмәд вә башгаларындан *Гүкмәт Әбдулһәлимов, Вагиф Аслан вә Севинч Гәдилова* жазыја алмышлар.

БАЈАТЫЛАР. Бабартма кәнд сакини Мәмәдзәдә Чејрандан; Киш кәнд сакини Асланова Чәмиләдән; Шәки шәһәр сакини Гафарова Һәјәт Һүсејн гызындан; Шәки шәһәр сакини Әлигузујева Сәјјәрәдән; Орта Зәјид кәнд сакини Абдулкәримова Гумрудан; Шәки шәһәр сакини Пашајева Ситарәдән; Шәки шәһәр сакини Сүләјман дајыдан вә башгаларындан *Гүкмәт Әбдулһәлимов, Улдуз Муришудова, Нәркиз Әскәрзәдә вә Севинч Гәдилова* жазыја алмышлар.

АҒЫЛАР. Гышлаг сакинләри Әјјубова Бибаханымдан, Молла Ләтафәтдән. Шәки шәһәр сакини Кәримова Әләзәдән; Баш Күнкүд кәнд сакини Абдулкәримова Мәккәдән вә башгаларындан *Нәркиз Әскәрзәдә, Улдуз Муришудова вә Севинч Гәдилова* жазыја алмышлар.

ФОКЛОР ТОПЛУЛАРЫНДАН КӨТҮРҮЛӘНЛӘР

МИФЛӘР. “Даш әждаһа”, “Чән гарысы” (сөјләјән: Исмајылова Мәдинә Мустафа гызы, Шәки шәһәри, 55 жашында) нүмунәләри “Азәрбајчан мифоложи мәтнләри” (тәртиб едәни А.Ачалов, Бақы, 1988) китабындан сечилмишдир.

ӘФСАНӘЛӘР ВӘ РӘВАЈӘТЛӘР. “Көјәрчин” (сөјләјән: Хәдәстә Әбдулрәһман гызы, Охут кәнди, 70 жашында); “Ағча гала”, “Кичик ханымла чобан” (сөјләјән: Мөвлан Иса оғлу, Шәки шәһәри, 107 жашында); “Ширин булаг” (сөјләјән: Әскәрова Зүләхә, Бөјүк Дәһнә кәнди, 80 жашында); “Хан сарајы” (сөјләјән: Мәдинә Мустафа гызы, Шәки шәһәри) нүмунәләри Сәдник Пашајевин топлајыб тәртиб етдији “Азәрбајжан халг әфсанәләри”, (Бақы, 1985) китабындан сечилмишдир.

НАҒЫЛЛАР. “Падшаһын гызы”, “Сәхавәтли гыз”, “Кечәллә падшаһ”, “Шаһ Аббас” нүмунәләри Муса Исламовун “Азәрбајжан дилинин Нуха диалекти” (Бақы, 1968) китабындан сечилмишдир.

ЛӘТИФӘЛӘР. “Мән дә шәкилијәм” нүмунәсиндән “Сазандәләр дәсгәси” нүмунәсинә кими Сабир Әфәндијевин “Шәки ләтифәләри” (Бақы, 1987) китабындан сечилмишдир.

АШЫГЛАР. Молла Чуманын ше’рләри Паша Әфәндијевин топлајыб тәртиб етдији “Молла Чүмә” (Бақы, 1995) китабындан сечилмишдир.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

ӨН СӨЗ

Прототип – шәкилидир, јахуд нәфәсдә зүмзүмә, тәләффүздә рәгс – Шәки шивәси (проф. Ј.ГАРАЈЕВ)..... 3
МИФЛӘР

Күнәш вә ај	46
Күнәш нечә жараныб	46
Ајын күнәшә хәјанәти	48
Даш әждаһа	48
Чән гарысы	49
Илан оғлан	49
Чысгана	49
Нуһун кәмиси	50
Рух	50
Гызыл тапан оғлан	50

МӘРАСИМЛӘР, АДӘТ-ӘНӘНӘЛӘР	50
ИНАНЧЛАР	52
ЈУХУЈОЗУМЛАР	86
АЛГЫШЛАР, ГАРҒЫШЛАР, АНДЛАР	95
ӘФСАНӘЛӘР	103

Ана даш	114
Ганых чајы	115
Күл вә бүлбүл	121
Исах вә Мусах	122
Гарангуш вә илан	123
Сөјүд ағачы	124
Пахла	124
Нохур көлү	125
Агчаганад	128
Сојугбулаг	129
Ағ гаја	130
Өј иланнары	130
Көјәрчин	131
Ағча гала	132
Ширин булаг	133
Хан сарајы	135

РӘВАЈӘТЛӘР	
ТОПОНИМ РӘВАЈӘТЛӘР	
Шаһ палыд	137
Әмирхан јајлағы	137
ТАРИХИ ШӘХСИЈӘТЛӘРЛӘ БАҒЛЫ РӘВАЈӘТЛӘР	
Һачы Чәләби вә Надир шаһ	137
“Кәләсэн-көрәсэн” галасы	139
АШЫГ РӘВАЈӘТЛӘРИ	
Молла Чүмә вә ашыг	140

Молла Чума вә чүтчү.....	141
Молла Чума вә атлылар.....	141
Молла Чума вә Ашыг Һачы.....	142
Молла Чума вә көзәлин хурмасы.....	143
МҮХТӘЛИФ МӨВЗУЛУ РӨВАЖӘТЛӘР	
Гара Әһмәднән әчнәби пәһләван.....	144
Алтыаялыг пәһләваннан Ләтифин күләши.....	146
Шәкилләр хинчалы нечә кәшф етдиләр.....	149
Чобан әһвалаты.....	150
Кичик ханымла чобан.....	150
Фәхри нәнә.....	152
Ушаг вә гарышга.....	152
Әсәднән приставын әһвалаты.....	153
Һачыбаба вә Чылгы Мәһәммәд.....	154
Дәјирманчы оғлунун јухусу.....	155
Дәјирман дашы.....	156
Падшаһын әмри.....	157
Саман дүшдү. Заман өлдү.....	157
Һәр кәсин һаггы.....	158
Газандыгын дары. төкдүјүн сәвәт олар.....	159
Ган пулу.....	160
Гисмәтсиз тикә јијилмәз.....	160
Һәм елм, һәм дә һелм.....	161
Ата-ана борчу.....	162
Вәрдиш дә вар, вәрдиш дә.....	162
Ағач јоғунуғуннан, инсан галынныгыннан.....	163
Аллаһ версин.....	164
Аллаһ, кәрәмаа, мәслаһата шүкүр.....	164
Ән бөөјһ зијан итирилән күндү.....	165
НАҒЫЛЛАР	
БЕЈВАНЛАР ҺАГГЫНДА НАҒЫЛЛАР	
Хор-хор молла.....	166
Түлкүнүн һиләбазлыгы.....	167
Түлкү вә хоруз.....	169
Кор дәвә.....	170
СЕҢРЛИ НАҒЫЛЛАР	
Пәриләр падшаһынын гызы.....	172
Нахырчы илә падшаһ гызы.....	181
Вәфалы достлар.....	189
Падшаһын гызы.....	198
Сәхавәтли гыз.....	199
МӘИШӘТ НАҒЫЛЛАРЫ	
Јад кәлин.....	202
Чамыш көнүннән гајыш.....	209
Кечалла падшаһ.....	213
Шаһ Аббас.....	214
Армудан бәј.....	215

ЛӘТИФӘЛӘР

Һачы дајы ләтифәләри.....	217
Мирзә Абдулчаббарын ләтифәләри.....	231
Машах Ифәндијарын ләтифәләри.....	238
Лајысгы ләтифәләри.....	240
Мүхтәлиф мөвзулу ләтифәләр.....	241
БАЈАТЫЛАР	304
АҒЫЛАР	312
АТАЛАР СӨЗҮ ВӘ МӘСӘЛЛӘР	314
АШЫГЛАР	
Молла Чума.....	327
Ашыг Чамал.....	338
Ашыг Исмајыл.....	339
ДАСТАНЛАР	
Чәлалы Мәһәммәд вә Тават ханым.....	341
Саятбәј вә Сајалы ханым.....	353
УШАГ ФӨЛКЛӨРҮ	
БЕШИК НӘҒМӘЛӘРИ (ЛАЈЛАЛАР)	383
ДИЛАЧМАЛАР	394
ӨЛРӘТМӘЛӘР	394
ӨЧӨШМӘЛӘР	395
ДҮЗКҮЛӘР	396
АЧЫГМАЛАР (ДОЛАМАЛАР)	401
УШАГ ОЈУН-ТАМАШАЛАРЫ	405
САНАМАЛАР - ОЈУН НӘҒМӘЛӘРИ	419
ЈАНЫЛТМАЧЛАР	421
ТАПМАЧЛАР	427
АЧМАЧЛАР	436
ӘЛАВӘЛӘР	
Очаглар, пирләр, зијарәтләр.....	440
Кимкә сөһбәтләри.....	443
Базар тәрифләмәләри.....	447
Нәсил вә аилә ләгәбләри.....	449
Шәки ләһчәсиндә ишләнән бә'зи адлар.....	461
Хәрәкләр вә ширнијатлар.....	462
Кејимләр.....	463
Јер адлары.....	465
Мифоложи вә фолклор образлары, Шәхс адлары.....	471
ЛУҒӘТ	473
СӨЛЛӘЧИЛӘР ВӘ ТОПЛАЈЫЧЫЛАР ҺАГГЫНДА	487

Азәрбајҗан фолклору антолокијасы,
IV китаб (Шәки фолклору), I чилд,
Бакы, "Сәда" нәшријаты, 2000.

Компүтердә јығды:
Рухәнкиз Әфәндијева

Корректор:
Натиг Аббасов

Компүтер тәртибчиси вә
техники редактору:
Бахшәли Сулејманов,
Исаг Исмајлов

Кағыз форматы: 60/84 32/1
Мәтбәә кағызы: №1
Һәчми: 500 сәһ.
Тиражы: 1000
Сифариш:
Гижмәти мугавилә илә.

